

BÜNTETŐJOGI TANULMÁNYOK VII.

MTA VESZPRÉMI TERÜLETI BIZOTTSÁGA
VESZPRÉM
2006

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
VESEPRÉMI TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEK
BÜNTETŐJOGI TANULMÁNYOK VII.

9157

BÜNTETŐJOGI
TANULMÁNYOK
VII.

VESEPRÉM

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
VESZPRÉMI TERÜLETI BIZOTTSÁG
GAZDASÁGI- JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
SZAKBIZOTTSÁG
BÜNTETŐJOGI MUNKABIZOTTSÁG

**BÜNTETŐJOGI
TANULMÁNYOK
VII.**

2006., VESZPRÉM

BÜNTETŐJOGI
TANULMÁNYOK
VII.

Készült a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság,
a Veszprém Megyei Bíróság
és a Zala Megyei Bíróság anyagi támogatásával

Kiadó: az MTA Veszprémi Területi Bizottsága
Felelős kiadó: Mészáros Ernő, akadémikus, a VEAB elnöke
Szerkesztő: Kahler Frigyes
Nyomás: VSP Nyomda Kft., Várpalota

ISSN 1586-3077

Amikor a Büntetőjogi tanulmányok VII. kötetének megjelenése alkalmával szeretettel köszönti az Olvasót a szerkesztő – valamennyi Szerző nevében is – örömmel jelentem, hogy a VEAB Büntetőjogi Munkabizottsága az elmúlt 2005. évben is elvégezte a maga elé tűzött feladatokat. A szakmai – és tágabb – közönség előtt ismert kutatók mellett ismét sikerült olyan tehetséges fiatalokban felkelteni a tudományos munka iránti igényt, amelynek eredményeként nyomdafestékre érett dolgozatokat írtak.

Az idei kötet I. Fejezete a büntetőjog és az emberi jogok érvényesülése tárgyában közöl tanulmányokat. Elsőként **Magyar Károly** elmélyült levéltári kutatásokra alapozva, a büntető eljárásjog történet számára új, érdekes adatokat tár fel és értékeli *Az orvosszakértői bizonyítás – orvosi látlelet a reformkori Zala megye büntető ítélkezésében* c. tanulmányában.

Zinner Tibor: *Az 1948. évi XXII. tc. és a végelbánások* c. tanulmánya részlet a szerző – és munkatársai – Megfogyva és megtörve c. monográfiájából, amely a jogászság meghurcoltatásának történetét dolgozza fel 1918 -1962 között. Köszönet a Magyar Hivatalos Közlönykiadónak, a részlet közléséhez való hozzájárulásért.

Kahler Frigyes: *A gondolat, szólás- (vélemény-nyilvánítási) szabadság és a büntetőjog korlátairól* c. tanulmánya egyrészt történeti kitekintést ad e jogok nemzetközi fejlődéséről, másrészt megvizsgálja e jogok helyzetét Magyarországon a reformkortól 1989-ig.

A II. Fejezet a büntetőjog aktuális kérdéseivel foglalkozik a család, a gyermek és a fiatalkorúak büntetőjogi védelme témakörből.

Jungi Eszter: *A családon belüli erőszak az ítélkezési gyakorlatban* c. dolgozatában a Győr- Moson- Sopron megyei Bíróság ítélkezési gyakorlatát elemzi a témakörben.

Csák Csilla: *A kiskorú veszélyeztetése a kapcsolattartás tükrében* c. dolgozata ugyanennek abírói gondolaton alapul.

A III. Fejezetben végzők hallgatók szakdolgozataiból közlünk válogatást.

Prof. M. Kiss Sándor tanítványa volt a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán **Spišák Mónika**. A Bárdossy - per külpolitikai vonatkozásai (Egy politikai kirakatper a nemzetközi büntetőbíráskodás tükrében) címmel írt fontos meglátásokat tartalmazó dolgozatot.

Jungi Eszter tanítványai is színvonalas dolgozatokkal jelentkeztek. **Balogh Csilla:** *A magzatelhatás egyes kérdései*, **Petrovicz Anita:** *A büntetőeljárás gyermekkorú szereplője*, és **Turzó Tünde:** *Különösen védett tanú – különösen védett gyermek* c. munkát ítélte megjelenésre alkalmasnak a Munkabizottság ülése.

Köszönet illeti a kötet állandó támogatóit: dr. Becher Rezsónét a Győr- Moson – Sopron Megyei bíróság elnökét, d. Horváth Györgyöt, a Veszprém Megyei Bíróság elnökét, dr. Magyar Károlyt a Zala Megyei Bíróság elnökét.

Köszönet a Munkabizottság tagjainak, akik részt vettek a dolgozatok szakmai bírálatában valamint Fenyvesi Ottónak és munkatársainak a kötet szerkesztésében és a nyomdai munkákkal kapcsolatos segítségükért.

Kahler Frigyes

**DOLGOZATOK A BÜNTETŐJOG ÉS AZ EMBERI JOGOK
ÉRVÉNYESÜLÉSÉNEK TÖRTÉNETE KÖRÉBŐL**

**AZ ORVOSSZAKÉRTŐI BIZONYÍTÁS – ORVOSI LÁTLELET
A REFORMKORI ZALA MEGYE BÜNTETŐ ÍTÉLKEZÉSÉBEN**

Magyar Károly¹

I.

Bár tudom, hogy a büntetőeljárásjog tudományának egyes képviselői „a tanubi-
bizonyítás, szakértői bizonyítás, okirati bizonyítás” szakkifejezések szakirodalmi és
jogalkalmazói használatával nem értenek egyet² a dolgozatom címében – az
orvosszakértői bizonyítás – orvosi látlelet a reformkori Zala megye büntető ítélke-
zésében – az „orvosszakértői bizonyítás” kifejezést azért alkalmaztam, hogy jelez-
zem; ebben a munkában nem a tudomány művelője, hanem a Zala Megyei Bírósá-
g büntető ügyszakos bírója, a jogtörténet iránt érdeklődő jogalkalmazó kalando-
zik el a bizonyításfelvétel (azaz az egyes bizonyítékok összegyűjtésének, vizsgálatá-
nak és értékelésének) racionális világából a régmúlt jogalkalmazóinak tanulságos
világába.

A címben megjelölt téma részletes kifejtésére – jogalkalmazói mivoltomból adó-
dó, a tudomány művelése iránt érzett korlátaim belátása okán – nem vállalkozhat-
tam; arra azonban igen, hogy a bizonyítási eszközök közül a szakértő (jelesül: az
orvosszakértő) büntető eljárásbeli bevonásának gyakorlatáról adjak számot Zala
Megye Büntetőtörvényszéke (a továbbiakban: sedria) reformkori, a XIX. század
20-as éveitől a 40-es évekig tartó bírói gyakorlatában. Tudván azt, hogy ebben az
időszakban jelentős igény fogalmazódott meg a büntetőeljárás modernizálására,
kíváncsi voltam arra, hogy vajon a tradicionális büntetőeljárás bírói gyakorlata
mennyiben haladta meg a bizonyításfelvétel negatív kötétt rendszerét. Érdekelt
az is, hogy a bizonyítási jog – akár szokásjogi úton való fejlesztése – milyen kapcso-

¹ Dr. Magyar Károly bíró, a Zala Megyei Bíróság elnöke

² Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás, Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2001. p. 215.

latban állt a tudomány akkori fejlettségével. Ezért dolgozatomban azt tekintem át egyes ügyiratok megvizsgálása alapján, hogy az akkori szokásjog által törvényes bizonyításnak formálisan el nem ismert orvosszakértői véleményt milyen esetekben, milyen formában szerezték be, hogyan tették a büntető per anyagává, hogyan értékelték az abból nyerhető bizonyítékokat, s a bizonyítékokból milyen következtetéseket vontak le. Végül azt vizsgáltam, hogy a bírói meggyőződésnek volt-e szerepe a bizonyítékok értékelésében.

II.

A vizsgált korszakban a büntetőeljárás szabályait kisebb részben törvényekkel, pátensekkel, megyei statútumokkal, a Helytartótanács rendelkezéseivel szabályozták. A büntetőeljárás normái nagyobb részben szokásjogiak voltak. E szabályokat a bírói gyakorlat alakította ki és fejlesztette, ebben a korban a büntetőeljárást egységbe foglaló kódex nem létezett. A törvények közül kiemelem az 1723 évi igazságszolgáltatási reformhoz kapcsolódó azon törvénycikkeket, amelyek az eljárási rendet szabályozták, vagy a fellebbezés jogáról szóló 1791. évi XLIII. törvénycikket, a tortúra eltörlését előíró 1792. évi XLIII. törvénycikket. Meg kell említeni Mária Terézia királynő és II. József császár igazságszolgáltatási tárgyú pátenseit (Theresiana, Josephina), amelyek hatása az ítélkezési gyakorlatban kimutatható. A megyei statútumok az igazságszolgáltatás egyes kérdéseivel foglalkoztak. A tradicionális szokásjogot a Hármaskönyv összegezte, beleértve a büntető peres eljárás egyes elemeit is. Az 1686. évi Országgyűlés kísérletet tett III. Ferdinánd császár alsó-ausztriai büntető rendtartása – a Ferdinanda – honi törvények közé való becikkelyezésére, azonban e büntető rendtartás nem került Magyarországon törvényi megerősítésre. Kolonics Lipót esztergomi érsek e büntető rendtartás latin fordítását 1696-97-ben Praxis Criminalis címen jelentette meg, így az bekerült a Corpus Juris Hungaricibe. Ezt követően – még a XIX. század első felében is – jelentős hatást gyakorolt a vármegyei ítélkezésre, sok rendelkezése (köztük az orvosszakértőkre vonatkozó is) szokásjogi úton büntetőeljárási normává váltak. Ezt bizonyítja az, hogy a vizsgált időszakban Zala megyében a büntető iratokban a Praxis Criminálist „szokásbéli büntetőtörvényként” nevezték meg.

A XVIII. század derekától alakult ki a büntetőeljárás tudományos irodalma. Bodó Mátyás, Szlemenics Pál, Vuchetich Mátyás tankönyvei a büntetőeljárás, a büntető per lefolytatását is tárgyalták. Rá kell mutatni a kor kodifikációs törekvéseinek az ítélkezési gyakorlatot, a szokásjog fejlesztését elősegítő hatására. Ebben a tekintetben az 1795. évi büntető-kódex tervezete, Nyári Pál 1841-ben „A büntető törvényszolgáltatási eljárásról” címmel készített javaslata, Deák Ferenc, Szemere Bertalan, Szalai László munkássága az 1843. évi büntetőjogi törvényjavaslatok elkészítésében említendőek meg. Az 1843. évi büntetőjogi törvényjavaslat a magyar jogtörténetben először bontotta a büntetőjogot anyagi, eljárási és bünte-

tés-végrehajtási jogra. E tervezeteket közzétették, a korabeli bírói joggyakorlat egyes rendelkezéseiket alkalmazta. (Pl. az 1795. évi büntető-kódex tervezetnek a szakértői vélemény felülvéleményezésére vonatkozó szabályai szokássá lettek.)

III.

Ebben a korban a büntetőeljárásnak két formája volt, az írásbeli per és az egyszerűbb, gyorsabb szóbeli peres eljárás. A fenti pertípusok egyes szabályai a terheltek rendi állásától is függtek: pl. írásbeli perben a nemes jogállású terhelt szabadlábbon védekezhetett, míg pl. a jobbágy rendszerint fogva volt. A büntető és a polgári eljárás élesen nem különült el, a büntető per túlnyomóan inkvizitórius megoldásokkal volt jellemezhető, bár a nemesek elleni szabályos per inkább a védelvtű peres eljárással volt rokonítható.

A büntető pert két fő szakaszra bontották. Az első eljárási szakasz a nyomozás és vizsgálat, még a második a bíróság előtti eljárás volt. E két szakasz köré ékelődött a közbülső, a vád alá helyezési eljárás.

A büntető per célja – miként ma is – annak megállapítása volt, hogy történt-e bűncselekmény, azt ki követte el, felelős-e, kell-e és milyen büntetést kiszabni. Témank szempontjából a büntető per célja: az igazság feltárása. Az igazság feltárásának az eszköze, annak folyamata a bizonyítás. A bizonyítás és a tudományos fejlődés között intenzitásában változó oksági kapcsolat mutatható ki. A XVIII. század közepétől megkezdődött, majd a vizsgált korban gyorsuló ütemben folytatódott az univerzális tudomány differenciálódása. A tudomány és a gyakorlat kapcsolata intenzívebbé vált az élet számos területén. Új tudományágak alakultak ki, a természet-tudományok – köztük az orvostudomány is – számos új felismerést fogalmaztak meg. A bizonyítás ténybizonyítás jellege előtérbe került. A bírói jogalkalmazás egyre inkább igényelte a természettudományok, így az orvostudomány ténymegállapításait.

A XVI-XVII. századtól szokássá vált a gyanús körülmények között elhunytak holttestének bírósági célú boncolása. Pozsony tisztiorvosa, Rayger Károly 1676-ban írta le az élveszülöttséget bizonyító tüdőlégpróbát. A Pesti Egyetemen 1793-tól államorvostant tanítottak, amely magában foglalta a mai igazságügyi orvostant is. 1794-ben jelent meg Rác Sámuel tollából az első magyar nyelvű igazságügyi orvostani tankönyv „A törvényes orvosi tudományról és az orvosi policiáról” címmel. Egyre inkább elfogadottá vált, hogy a bizonyítási eszközök, az azokból nyerhető bizonyítékok bizonyító erejének megítélése inkább a bíró feladata, mintsem hogy azt a törvény (szokás) szabja meg előre.

IV.

A Praxis Criminális XXV. Artikulusa szerint, ha „verekedés, vagy emberölés történik, mindenekelőtt a sérült, vagy a holttest felesküdt sebészekkel vizsgáltatandó meg, hogy sok, vagy kevés sebet kapott? Hol? Valószínűleg milyen fegyverrel sebesítették meg (egyik, vagy másik közülük halálos volt-e?) Ezen szemle végrehajtása előtt a holttest nem temethető el, és ha a közelmúltban eltemették, ismét kiásandó és törvényesen megszemlélendő”³.

E szabályozást lényegében a szokásjog átvette, majd a jogalkotásnak a szakértői tevékenységre vonatkozó általános jellegű szabályai (pl. a Theresiana szakértői tevékenység végzésére adott iránymutatásai) a joggyakorlat részévé váltak. /Megjegyzem, a korabeli szokásjog, illetve jogalkalmazás vagy jogi szaknyelv az „orvosszakértő” kifejezést nem ismerte, jelen dolgozatban az érthetőség kedvéért használom e manapság elfogadott terminológiai megnevezést./ Az 1843. évi büntetőjogi javaslatok II. része 104.§-a a szakértők igénybevételéről így rendelkezik: „valahányszor a szemle alá veendő külön tudomány vagy mesterség ismeretét kíván, azt mindannyiszor az illető műértők hozzájárulásával kell megtenni.” Az előbbieken alapján megállapítható, hogy részint a korabeli tételes jogi rendelkezések, részint a különböző törvényerőre nem emelt, a büntetőeljárással foglalkozó javaslatok, a jogirodalmi művek a korabeli ítélkezésben elfogadottá tették az orvosszakértők alkalmazását a büntető perekben.

Az áttekintett periratokból kitűnt, hogy a zalai sedria büntető ítélkezésében leggyakrabban orvosszakértő alkalmazására került sor. A nyomot hagyó bűncselekmények esetén a vizsgálati szakasz elengedhetetlen része volt a szemle. A szemlélt – bizonyos bűncselekményfajták esetén – szakértők közreműködésével folytatták le. Tipikusan az élet, a testi épség elleni bűncselekmények vizsgálata során került sor orvosszakértő alkalmazására. A kor büntető anyagi joga a sértettek, az elkövetés módjára, eszközére, a célzatra és a motívumra figyelemmel önálló bűncselekményként szabályozta a szándékos emberölést, az atya, az anya, a férj, a feleség, a gyermek, a testvér megölését; a gyilkosságot, a méreggel, a tűzgyújtással való ölést, a rablógyilkosságot, a bér- és orvgyilkosságot, a magzatelhajtást, a gyermekkitételt. A testi épség elleni bűncselekmények között különbséget tett a verekedés és a véres verekedés között. E bűncselekmények és az erőszakos közönség esetén a vármegye egészségügyi tisztségviselőit, a járási seborvosokat, megesketett seborvosokat, tiszti orvosokat; gyermekölés esetén, (bár ritkábban) a bábákat is alkalmazták szakértőként.

A szakértő a vizsgáló (általában szolgabíró, vagy megyei esküdt) által tartott „szemrevételnél” kapcsolódott be az eljárásba, az orvos szükség esetén a boncolást

is elvégezte. Az orvosszakértő bevonására tipikusan szóbeli értesítés, ritkábban írásbeli (közbenszóló ítélet, a pertestre írt bírói feljegyzés stb.) formájában került sor. A boncolást legalább megesketett seborvosnak kellett végeznie; orvosdoktor (egyetemet végzett orvos) jelenléte a kor viszonyai között nem volt mindig biztosítható a boncolásnál. Az orvosszakértő a vizsgálatáról jelentést készített, amelyet aláírásával látott el. Az országos gyakorlat szerint az orvosszakértő által elkészített jelentést a jelenlévő vizsgáló is aláírta és pecsétjével látta el; Zala megyében ez nem volt szokás, mert általában csak az orvos írta alá a jelentést.

Az orvosi vizsgálatról készült jelentés neve „Visum Repertum” volt. A XIX. század 30-as, 40-es éveire – a magyar nyelvű ügyintézés általánossá válása következtében – a jelentést „orvosi látletetnek” nevezték. Találtam olyan periratot is, amelyben a jelentés az „Orvosi tapasztalás” címet viselte. (Lásd mellékleteket.) Érdekes nyelvtörténeti emlékek tekinthetők, hogy az orvosi látletet egyes esetekben „látalálmány” szóval nevezték meg⁴. Az orvosi látletek rövidek, lényegre törők voltak. Tartalmukból egyértelműen kitűnt, hogy az orvosi vizsgálatra hol, mikor és ki által került sor, illetve hogy kit vizsgáltak meg. Az orvosi látletek két fő részre bonthatók. Az első fő rész volt a lelet, amely két részre [külső vizsgálat (visum repertum externum), belső vizsgálat (visum repertum internum)] volt tagolható. Az orvosi látletet másik fő része a vélemény, a következtetési rész (opinio, conclusio) volt. Az orvosszakértő a leleti részben pontosan leírta, hogy a külső, illetve a boncolás utáni belső vizsgálat során közvetlen érzéki észlelettel milyen sérüléseket, belső elváltozásokat talált. /Pl. így: „jobb felől nyakán keresztül az nyeldekklő gigájáig átválvára találtatott.”⁵/ A sérülések jellegét, kiterjedését összehasonlítással (pl. pénzérméhez, tenyérhez, ujjhosszhoz stb.) jellemezték. (Pl.: „Jobb fülén keresztül 3 zol hosszúságú vágás az mélysége az agyvelőben 2 ujjnyi” Lásd: Mellékletek) Az orvosi látletet második fő része a tulajdonképpeni orvosi vélemény. Az orvosi vélemény a szakmai ténymegállapításokból levonható következtetéseket tartalmazta. A következtetések bizonyosságára vagy valószínűségére is ebben a részben utaltak. Erre példaként az 1843. április 7-én nemes Nyúl László „agyonveretett ember” holtteste boncolása alapján készített orvosi látletet véleményi részéből idézek: (ti. rögzített sérülése) „a rögtöni halál előidézésére bizonyos és csalhatatlan okul szolgál”⁶. Az orvosi véleményekben foglalkoztak azzal is, hogy a „gondos orvosi ápolás” ellenére is meghalt volna-e a bűncselekmény áldozata, vagy ellenkezőleg; életét megmenthették volna. E kérdéssel különösen a korabeli terminológiával „véres verekedésként” megnevezett – ma a halált okozó súlyos testi sértés büntette törvényi tényállásához hasonló – elkövetési magatartások esetén adtak választ. Az orvosi véleményben nyilatkozatot tettek arra nézve is, hogy a sérülések gyógytartama – gondos orvosi kezelés esetén – mennyi időt vesz igény-

³ Katona Géza: Bizonyítási eszközök a XVIII-XIX. században, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1977. p. 284.

⁴ Katona Géza: I. M. p. 318.

⁵ ZML. Büntető perek 1825. Fasc. 30. No. 60.

⁶ ZML. Büntető perek 1843. Fasc. 13. No. 135.

be. Pl. Nemes Tóth János sértett 1843. április 7-én felvett orvosi látlete a „jobb kéz felkarján és bal lapoczkáján vöröskék foltok” fellelését rögzíti, s az orvosi vélemény kimondja, hogy „a baj csekély és orvoslás nélkül elmúlik bizonyosan”⁷. Ugyanebben a periratban lelhető föl nemes Nyúl Gábor 1843. április 7-én felvett orvosi látlete is, amely a sértett „jobb keze tenyerén keresztben három hüvelyk hosszú, lágy részekbe ható, tompa élű vágóeszközzel okozott seb” meglétét, valamint azt rögzíti, hogy az orvosi vélemény szerint „a seb tíz-tizenöt napi gondos ápolással minden maradandó kár nélkül meggyógyul bizonyosan.”

A fentiek alapján látható, hogy az orvosszakértő feladata a sérülések (sebek, törések, zúzódások stb.) helyének, méretének megállapítása, a sérülések következményei (beleértve a várható is), jelzése, a gyógytartam idejének meghatározása, a használt eszközre való következtetés, a halál oka megállapítása volt.

V.

A büntetőeljárás vizsgálati szakaszát befejezve a vizsgáló az eljárásról összefoglaló eseteleírást készített. Ezt species facti-nak nevezték. Az összefoglaló eseteleírás-hoz csatolták a vizsgálati iratokat, köztük az orvosi látleteket, a tárgyi bizonyítékokat. A nemes jogállású terhelt iratait a vizsgáló az alispánhoz küldte meg; aki – beszerezve a megye ügyészi hivatalának véleményét – a megye közgyűléséhez vagy a kisgyűléshez terjesztette elő az iratokat a vád alá helyezés tárgyában leendő határozathozatal végett. Előfordult, hogy az iratokat maga a vizsgáló terjesztette a közgyűlés elé a vádemelés elrendelése végett. A nem nemes jogállású terhelt esetén a vizsgálati iratokat a tiszti ügyésznek küldték meg, aki a vádemelésről határozott.

A bíróság előtti eljárásban a vádat a vádló (felperes) a megye tiszti ügyészi hivatala, illetve a tiszti ügyészek, vagy megbízás alapján az alügyészek képviselték. A vádló feladata volt az orvosi látletek bizonyítékként való előterjesztése. A sedria előtt a szakértőnek nem kellett megjelenni, az általa készített szakvéleményt megerősíteni, (meghitelesíteni) nem volt szokás.

A perfelvétel, az ügyvédvállás után perhalasztó kifogásként az orvosi szakvélemény szakszerűségét gyakran vitatták, bár ezzel az eszközzel inkább a perbebozsátkozást követően éltek a vádlott (alperes) képviselői. Pl. Csitos János rabszemély, verekedő ügyében – akit a felperes tiszti ügyész azzal vádolt, hogy a kisvási helyi Kövesi Jánost fejbeütötte, s ezzel az orvosi vizsgálatból kitudnően nevezett halálát okozta – a védő az alábbi kifogást tette: „A tiszti ügyész büntetésre előhozott okok magokban oly valóságosak és nyilvánvalóak volnának, ha éppen semmi kifogást nem szenvednének. E kifogások... Kövesi János halála nem az ütéstől, hanem

⁷ ZML. Büntető perek 1843. Fasc. 13. No. 135.

a gondatlan vele való bánásból következett, amint az az orvosi vizsgálatból kivehető. Ha ő mindjárt orvost hív, aki jött volna, bizonyosan meggyógyult volna. Azért élt csak 21 napig még Kövesi János, mert az orvos csak 14 nap múlva vizsgálta meg.”⁸

A terheltnek joga volt ellenszakértőt felfogadni, vagy annak „kirendelését” kérni. A sedria e kérdésekben közbenszóló ítélettel (pervezető végzés a mai szaknyelvben) döntött; általában az orvosi vizsgálat meghitelesítésére az azt készítő orvost a bíróság elé rendelték. Itt az orvosi vizsgálatot kellett megerősíteni. A szakértői vélemény a szokás szerint a kiállításától kezdve teljes bizonyító erővel rendelkezett. A perben az ítélet alapjául akkor szolgálhatott, ha ellenszakértővel nem gyengítették meg, vagy ha a szakvélemény valamely oknál fogva megerősítésre szorult, és az esetleges kételyeket az orvosszakértő meggyőző módon oszlatta el.

Az előbb említett, Csitos János rabszemély, verekedő elleni büntetőeljárásban – a védő fenti kifogására tekintettel – a sedria elé idézték Billick Józsefet, aki „Tekintetes Zala Vármegyei Szántói Járásnak” orvosa lévén, 1824. november 28-án Kövesi Jánost megvizsgálta; és az orvosi látletet elkészítette. Az orvos 1825. január 28-án a sedria előtt megjelent; az orvosi látletben írtakat meghitelesítette, (azt előtte felolvasták, az általa írtakat fenntartotta) továbbá elmondta, hogy őt a sértett 14 napra hívatta, életben is találta, de ha rögtön hívják, akkor felgyógyult volna. Általában halálosnak az ütést és a sebet ezért nem állíthatja. Az orvosszakértő a kétségeket eloszlatta, mert a sedria az ítéletben kimondta, hogy a megvert halála „nem annyira a tett ütéstől, mint a gondatlan vele való bánásból eredett” így a vádlott „szándékos” gyilkosnak nem tekinthető. „A kért halálos büntetés alól föloldoztatik ugyan, mint kegyetlen verekedő mindazonáltal maga a példás büntetésre érdemelté lévén, másoknak hasznos példájára mai naptól számolva hetenként kenyéren, vízen, 2 napi böjttel közmunkára; nyugvasban eltöltendő 1 és □ eszteni-dei tömlöci sanyarúságra és fertályonként 30 pálca csapás elszenvedésére ítéltik.”

Ellenkező esetben az orvosszakértői véleményt más orvossal véleményeztették. A véleményezést általában orvosdoktor (egyetemet végzett orvos végezte), ha a vitatott szakvéleményt seborvos készítette. Előfordult, hogy a megyei tiszti orvos készített felülvéleményt, ha a szakvéleményt járási seborvos adta. A felülvéleményezés láttamozással történt, ami a szakvélemény áttanulmányozását és a felülvéleményezést végző magasabb végzettségű orvos jóváhagyó aláírását vagy észrevételei írásbani mellékelését jelentette. Szabó Terézia bujálkodással és gyermekgyilkossággal vádolt szentgyörgyvölgyi nemesasszony 1829. február 3-án felvett büntető perében – a felperes, Kuthy Pál, mint „a Tisztelt Vármegye Tiszti Főügyésze” indítványozta a sedriának, hogy „a jövő törvényszék első napjaira be rendelje”⁸ – Szuha János és Gunzer Ferenc seborvosokat, a szentgyörgyvölgyi esküdteket val-

⁸ ZML. büntető perek 1825. Fasc. 28. No. 1.

lomásaik meghitelesítése végett. A „meghitelesítés” 1829. május 14-én a sedria előtt megtörtént, a fent nevezett seborvosok az orvosi látletelekben, az esküdtek pedig a bizonyáglevélben foglaltakat fenntartották. (Lásd mellékleteket.) Nevezetesen azt, hogy a meghalt csecsemő holttestét milyen körülmények között lelték föl; a boncolást követően elvégzett tüdőúszópróba eredményét. „Megmutatta, és maga onnét fel is vette, és a szobába béhozván meg mosattuk és az velünk lévő Szuha János borbély a kisgyermeket felbontotta, a tüdejét vízbe tette, hogyha felveti-e a víz, e próbát megtette, mellyet tulajdon szemcinkkel láttunk, hogy több ízbeli lenyomása után is a víz fel vetette. Ugyszintén tulajdon füleinkkel hallottuk, szájabul (ti. a vádlottnak) amidőn Gunzer Doctor Úr megkérdezte előttünk, hogy a köldöke ha bé volt kötve születéskor a gyermeknek mondja meg, azt vallotta hogy nem volt.”⁹ A megye „fő orvossa”, Fleischhacker József az 1829. május 19-én kelt „Orvosi véleményében” kifejti, hogy „mivel a gyermeknek a tüdije vízbe tétvén, abban el nem merült, a gyermeknek élve kellett születni, vélekedésem szerint hibázik, mert úgy látszik, nem vette figyelembe azt; - hogy a test nyolcz napokig a szabad levegőnek ki lévén téve, annak minden részei kiterjedtek, és így természetes oknál fogva a tüdő a nagyobb mekkoraság miatt a vízben fent maradt – és valóban jobb lett volna, ha seb orvos ur a gyermek köldökének minémiségéről, annak elmaradott megkötéséről, vagy elszakasztásáról és ennek okairól bővebben és világosabban tett volna említést, és kétségét arrul: hogy a gyermek életben volt-e? – vagy sem? – világosabban kinyilatkoztatta volna.”¹⁰

Az orvosi vélemények közötti ellentmondást a sedria az ítéletben feloldotta; a főorvos észrevételeit nem fogadta el, mert az egyéb bizonyítékokból nyert bizonyító tények cáfolták, és a seborvosok megállapításait támasztották alá. (a gyermek haja, körme kinőtt, időre született, a ködökszinór el lett szakítva, ha halva született a gyermek, miért titkolta azt a vádlott; és a tüdő úszópróba meggyőző volta stb.) Lényegében a sedria a seborvosi vélemények kétségbe vont hiteltérdemlőségét, bizonyító erejét tüzetes vizsgálatnak vetette alá, és az egyéb bizonyítékokkal való egybevetéssel, mérlegelés révén fogadta el azokat bizonyítékként. Az 1795. évi büntetőjogi-kódex tervezetének vonatkozó szabálya szokásjoggá válásával kialakult az a gyakorlat, hogy egyes, különleges esetekben a Pesti Egyetem orvosi fakultásához fordultak a szakvélemény felülvéleményezése céljából. (Pl. ha a láttamozással sem oldódott fel az ellentmondás, vagy a bíróság azt feloldani nem tudta, vagy a szakkérdésre a bíróság illetékességi területén szakértőt nem találtak.) Az orvosi fakultás véleményét „Sentencia Medico-Forensis”-nek, „orvosi ítéletnek” nevezték. Ezt a véleményt a sedria értékelés nélkül fogadta el. Az elfogadottságot az egyetem tekintélye biztosította. A kialakult gyakorlat szerint az érdemi véleményt az orvosi fakultás nevében a kar dékánja terjesztette elő és azt megtárgyalva, az egyetem rektora küldte meg a bíróságnak. Végeredményében a szakér-

9. Uo.
10 Uo.

tői vélemények értékelését elvégezték, követelményként „a meggondoltságot”, „az egyértelműséget”, „az élethűséget”, a szakértői magatartással szemben pedig a „következetességet” és „tárgyilagosságot” állították fel mérceként a Theresiana tárgyban szabályai nyomán.

VI.

Az orvosi látleteket és véleményeket bizonyítási eszközként általában elfogadták, a belőlük nyert bizonyítékokból az ítéletben vontak le következtetéseket a vádlottak szándékára, a vádlotti magatartás és eredménye közötti oksági viszonyra, vagy olyan körülményekre, amelyek a bűncselekmény elkövetését megalapozták vagy kizárták. Érdekes példa erre az a büntető per¹¹ amelyben azzal vádolták meg az elkövetőt, hogy egy, a mezőn vele együtt dolgozó robotos társát „szánszándékos gyilkosként” fejszével megvagdálva meggyilkolta. A sedria ítéletében kimondta, hogy a vádlottat a halál bekövetkezése tekintetében még gondatlanság sem terhelte, mert az orvosi vélemény szerint a seb nem volt halálos, és ha a sértett idejében kapott volna orvosi segítséget (nem pedig egy hónap múlva, amikor a seb már elfertőződött), életben maradt volna.

Egy másik büntetőeljárásban részben az orvosszakértői vélemény tartalma alapján zárták ki a bűncselekmény elkövetését. Ebben az eljárásban Gödör Pál szentgyörgyvölgyi nemes azzal vádolta Gödör Gábor ugyanott lakó nemes embert, hogy az őt fejszéjével megsebesítette. Az alszolgabíró által lefolytatott vizsgálat iratai alapján Deák Ferenc – aki „becsületbéli tisztii alügyészként” szolgált szülőföldjén, Zala megyében – 1824. december 11-én készítette el véleményét. Ebben kimutatta, hogy a büntető per nem indítható meg, ugyanis éppen a panaszt előterjesztő Gödör Pál támadta meg a telkén Gödör Gábort, ostora nyelével verve őt. Gödör Gábor pedig az ekéjéből a fejszét kikapta és azzal magát védelmezve megsebesítette Gödör Pált. Kifejtette, hogy „a csatolt orvosi bizonyítás szerint, ezen csak egy sértésből álló nem veszedelmes megsebesítés különös kegyetlenkedésnek nem tekintendő”. Mindezek alapján azt javasolta a megye közgyűlésének, hogy nevezett Gödör Gábor nemessel szemben büntető pert ne folytassanak le. A megye közgyűlése helyben hagyta Deák Ferenc ügyészi véleményét és nem hozott a vádemelésről határozatot.¹²

A következő – fentebb más vonatkozásban már ismertetett – per arra is példa, hogy az orvosszakértői véleményből nyert bizonyíték a vádlott védekezése elvetését alapozta meg.

11 ZML. Büntető perck. 1825. Fasc. 28. No. 117.

12 Közli: Molnár András: Deák Ferenc ügyészi iratai 1824-1831; Zala Megyei Bíróság és a Zala Megyei Levéltár kiadása, Zalaegerszeg, 1995, p. 43-44.

Zala Megye Közgyűlése 1828. október 20-án helyezte vád alá Szabó Terézia szentgyörgyvölgyi nemesasszonyt bujálkodás és gyermekgyilkosság miatt. A vádat Deák Ferenc képviselte. Deák érvelése annak megállapítása végett, hogy az alperes (a fent nevezett vádlott) – aki maga sem tagadta, hogy „gyermekét elszülte, s azt a pajtában a szalma alá elásta” – azon védekezése, hogy a gyermek halva született alaptalan, az alábbi volt: „...hogy a gyermeket nem halva szülte el, hanem azt irgalmat nem ismerő vad indulatból maga gyilkolta meg, bizonyítja azon kúrnyúlálás is, hogy néki e halva született gyermeket titkon elásni semmi oka nem lett volna, mert a négy esztendei özvegység alatt fajtalan, buja életet viselő asszony szeméremből ezt bizonyosan nem cselekedte, hanem az élve született gyermek táplálása, nevelése költségbe került volna, ez pedig a rosszéletű anyát, ki minden anyai indulatból kivetkőzött, gyermekének megölésére könnyen reávehette. De minden kétséget eloszlatnak e részben az E és F alatti orvosi vizsgálatok, amelyek szerint a megvizsgált gyermek bizonyosan élve született”¹³. Az orvos a véleményét ebben az ügyben is a tüdő úszópróba eredményére, az újszülött holttestének tüzetes vizsgálatára alapította, kifejtve, hogy hol és milyen sérülést fedezett fel, amelyek erőszakra utaltak. A sedria a fenti érvelést elfogadta, az ügyész által kért hóhér pallos általi halálbüntetés helyett 3 év tömlőre ítélte a vádlottat, amelyet nyügvasban, közmunkával, heti 3 nap böjttel súlyosítva kellett letöltenie. A felperes ügyész fellegbezt az ítélet ellen, azonban a zalai sedria ítéletét mind a királyi, mind pedig a hétszemélyes tábla helybenhagyta.

A fenti ügyben a teljeskörűen felderített bizonyítási eszközök egyenként és összességükben való értékelése és egybevetése útján jutott a vádló és az ítéletet hozó sedria egyaránt arra az álláspontra, hogy a csecsemőgyilkos vádlott ténybeli részbeni beismerő vallomása elfogadása mellett érdemi védekezését (hogy tudniillik a csecsemő holtan született) miért találta megcáfoltnak.

Ez az ügy nézetem szerint arra is például szolgál, hogy a korabeli bírói joggyakorlat a bizonyítási jog akkori kötöttségeit „szétfeszítve” hogyan fogadta be a tudományos eredményeket, a tapasztalati tényeket a bizonyítékok értékelése során. A bizonyítékok értékelése nem mechanikus, hanem a korban szokásosnál részletesebb, s a bírói meggyőződés kialakulása nyomon követhető.

VII.

A fenti példákbló látható, hogy az orvosi látleteket és véleményeket a büntető ítékezésben általában elfogadták. Ennek egyik oka az orvostudomány korabeli viszonylagos fejlettsége, az akkori társadalmi elfogadottsága, az orvosi megállapítások hétköznapi tapasztalatokkal való egyezősége lehetett. Az orvosszakértői vé-

Az orvosszakértői bizonyítás - orvosi látletet a reformkori Zala megye büntető ítékezésében

lemények bizonyításbeli szerepét az is növelte, hogy a bizonyítás felvétel addigi kötöttséget jelentő szabályai egy részükben a tudomány fejlődése következtében meghaladottá váltak, s a bizonyítási jogban szélesedtek a relatíve szabad bizonyítás elemei. A szakértői bizonyítás jelen dolgozatban bemutatott zalai gyakorlata alátámasztja a jogtörténet azon megállapítását, hogy a bizonyítási jog fejlődése és az egyes tudományágak között oksági kapcsolat van, továbbá arra is jó példa, hogy a vizsgált időszakban a bizonyítékok bíró általi értékelése a mechanikus számbavételt sok vonatkozásban már meghaladta, s az értékelés eredménye, a döntés a bírói meggyőződésen is alapult.

13 ZML. Büntető perek. 1829. Fasc. 14. No. 18.

Mellékletek

V. Sum Repertum

Alább írt a Tör. Szövetség által Fe. Dr. Frank rendelkezése meg szerinti...
...a kővárosi...
...a kővárosi...
...a kővárosi...

A kővárosi...
...a kővárosi...
...a kővárosi...

A kővárosi...
...a kővárosi...
...a kővárosi...

A kővárosi...
...a kővárosi...
...a kővárosi...

A kővárosi...
...a kővárosi...
...a kővárosi...

A kővárosi...
...a kővárosi...
...a kővárosi...

A kővárosi...
...a kővárosi...
...a kővárosi...

Dr. Frank...
...a kővárosi...
...a kővárosi...

1825. é. Jan. 20-án...
...a kővárosi...
...a kővárosi...

Dr. Frank...
...a kővárosi...
...a kővárosi...

V. Sum Repertum

Alább írt a kővárosi...
...a kővárosi...
...a kővárosi...

A kővárosi...
...a kővárosi...
...a kővárosi...

A kővárosi...
...a kővárosi...
...a kővárosi...

A kővárosi...
...a kővárosi...
...a kővárosi...

A kővárosi...
...a kővárosi...
...a kővárosi...

A kővárosi...
...a kővárosi...
...a kővárosi...

Dr. Frank...
...a kővárosi...
...a kővárosi...

Orvosi Láttele.

Nyílt Ajtó Bűnt. Csem. ember cis. sz. alborszi Apriti.
 18-¹⁸ megfigyelésénél is alól is megfigyelésénél
 v. a. palatason: a jobb keze seaján kénytelen
 a kezét helyén leg. rendelt. hársi csomó és csigó
 íphővel összenem íph. az újul ism. sebesen fűve
 hemmi nem látható.

Orvosi Vélemény.

El. feb 10 - 15 nap gond. ajálal mindk
 menedzse kén mellett megfigyelés, bizonyítom szem
 fűre Apriti 18-¹⁸

Szigorath János
 Helyi Járó. J. J. J.

Orvosi Láttele.

Nyílt Ajtó Bűnt. Csem. ember 18-¹⁸ cis. sz. alborszi
 Kóroka, a bal fülkájánál két főt minc. sebesen csomó
 és helye látható. -

Orvosi Vélemény. A. h. j. sebesen is, orvosi. illetési elvált.
 bizonyítom Helyi Járó. Apriti 18-¹⁸

Szigorath János
 Helyi Járó. J. J. J.

allamunkat a sulfi lego mag...
be allamunkat a sulfi lego mag...
az allamunkat a sulfi lego mag...
az allamunkat a sulfi lego mag...
az allamunkat a sulfi lego mag...

Jakobf...
J. J.

Vizum Reportum

En allu nst nagon...
Zala Lőrinc József...
Zala Lőrinc József...
Zala Lőrinc József...

1° A gyermek...
A gyermek...
A gyermek...

2° Ennek...
Ennek...
Ennek...

3° Egek...
Egek...
Egek...

4° Valóságos...
Valóságos...
Valóságos...

Dunaj...
Dunaj...
Dunaj...

7829

ZALAMEGYE
TITKÁRSÁG

Az Igazságügy-minisztériumban dolgozó kommunisták egyetértettek dr. Zolnay eltávolításával (dr. Benkő Gyula⁷ kivételével) augusztus 31-én. *Megtehették*, a „B” listázás lezárult, a mór megtette magát, akár mehetne is. Dr. Zolnay „ügye” így újabb fordulatot vett szeptember elején. Dr. Domokos azt javasolta miniszterének 2-án, hogy dr. Zolnay legyen a NOT elnöke, dr. Simándi Tamást⁸ pedig rendelje be a tárcához ügyosztályvezetőnek. De a már öreg, különben ’19-es múlttal rendel-

kező kommunista nemet mondott. (Nem érdektelen, hogy miután korábban éppen ezért helyezték a tárcától egyfajta parkoló-pályára a NOT-hoz elnöknek, mert „meggyőződéses, lelkes”, ámbar „kissé sovíniszta és kissé antiszemita”, mindezen túl „kissé zavaros és gyöngye munkaerő” minősítést kapott, most sértődöttségét az-za is aláhúzta, hogy önként nem kívánt lemondani elnöki tisztéről.)

Rákosi utasította végül Farkas Mihályt (szeptember 8-án), hogy intézze el a Simándi-ügyet („Beszéld rá!”). Farkas berendelte a NOT-elnököt magához három nap múlva, akinek csoportfőnöki megbízást ajánlott fel államtitkári hatáskörrel. (Dr. Domokos, dr. Simándit csak a büntetőügyi osztály vezetésére ajánlotta.)

Dr. Ries készséges partner volt dr. Zolnay ügyében, a dr. Pfeiffer Zoltán⁹ igazságügyi államtitkár és dr. Domokos közötti vitában álláspontja azonban megkeményedett. Az eset hátterében az állt, hogy amikor dr. Domokos a tárca munkatársa lett, megállapodott dr. Ries, dr. Pfeiffer és ő, hogy dr. Domokos lesz a szuperrevizora a büntetőjogi, népbírói és nemzetközi jogi ügyosztályoknak. A kisgazdák azonban pár órán belül jelezték, hogy ezt a treuga dei-t nem fogadják el. Kettejük

Az 1885-ben született dr. Ries István ügyvéd, 1945. július 27. és 1950. július 7. között, letartóztatásáig az igazságügyi tárca vezetője. Tíz nappal később mentették fel, a cellatársa (Oszkó Gyula) emlékei szerint – miután a gyógyszereket megvonták tőle – betegsége, az urémia gyógyíthatatlanná vált, ekképp – és nem fizikai kényszer miatt – vesztette életét.

Az 1912-ben született Oszkó Gyula 1945–1947 között Újpest rendőrkapitánya, utóbb a Belügyminisztériumban dolgozott. Letartóztatták 1949. június 2-án. A dr. Szebenyi Endre és társai ügyben a Budapesti Büntetőtörvényszék 1950. március 20-án, majd a Legfelsőbb Bíróság május 20-án nyolc, illetve tízévi kényszermunkára ítélte. Szabadult 1954. június 2-án. Rehabilitálták 1955. április 25-én. A forradalom idején a B. M. Forradalmi Bizottságát vezette, 1957-ben nyugdíjazták.

Az 1912-ben született dr. Szebenyi Endre a B. M. munkatársa, tanácsos, majd osztályfőnök lett, 1947. július 4-étől adminisztratív államtitkár. 1949. június 7-én letartóztatták, a Budapesti Büntetőtörvényszék 1950. március 20-án, a Legfelsőbb Bíróság május 20-án egyaránt halálra ítélte, május 26-án kivégezték, a Legfelsőbb Bíróság rehabilitálta 1955. október 13-án.

4 Dr. Zolnay Kálmán 1945-ben, a harcok elülte után az I. M. különböző osztályait vezette, az Igazságügyi Igazolóbizottság tagja. Személye gyakori konfliktusok forrása volt, szélsőséges véleményével és főképp a kommunistákhoz közelállók bűncit palástoló, eltussoló magatartásával hozzájárult a tárcánál meghonosított törvénytelenségekhez. Az MKP beépített, helyzetjelentéseket író embere volt az SZDP irányította igazságügyi tárcánál.

5 Az 1892-ben született Rákosi (a korábbiakban: Rosenfeld) Mátyást letartóztatták 1919. február 20-án. A Tanácsköztársaságot követően elmenekült, visszatért, letartóztatták 1925. szeptember 22-én. November 14-én statáriális eljárás vette kezdetét ő és társai ellen – a tanács elnöke dr. Langer Jenő, az ügyész dr. Miskolczy volt – két nappal később az ügyet rendes, büntetőbírói eljárásra tették át. Egy másik ügyvel egyesítették 1926. január 6-án. Az 54 vádlottal szembeni vádiratot benyújtották április 6-án, a tárgyalás zajlott július 12. és augusztus 4. között. Nyolc és féleves fegyházbüntetésre ítélte a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék. A Budapesti Királyi Ítéletábrla nem változtatott ítéletén, az 1926. január 13–15-én tartott tárgyalás végén kihirdetett ítéletében. Büntetése letelt 1934. április 24-én, de nem szabadult. Ismét perbe fogták májusban, majd az 1935. január 21. és február 8. között zajlott tárgyalás végén a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék dr. Szemák Jenő vezette tanácsa – az ügyész ismét dr. Miskolczy volt – életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre ítélte. A Budapesti Királyi Ítéletábrla dr. Harmath Géza vezette tanácsa – noha a vád képviselője dr. Miskolczy főügyész-helyettes halálbüntetést kért – ezt hagyta helyben az 1935. június 27. július 1. között tartott tárgyaláson. A Magyar Királyi Kúria úgy változtatott ezen, hogy a két ítélet összebüntetésbe foglalását rendelte el 1936. április 30-án. Szabadult 1940. október 30-án. A Szovjetunióba távozhatott, négy nappal a határ átlépése után, Moszkvába érkezett november 6-án.

Az 1883-ban született dr. Miskolczy Ágost joggyakornokként a Szekszárdi Királyi Törvényszéken kezdte jogász pályáját 1906-ban. Alügyész Szabadkán, 1914-től. Ügyész a Budapesti Királyi Ügyészségen 1919-től, ítéletábrlai bíró a fővárosban 1927-től, főügyész-helyettes 1930-tól, a Budapesti Királyi Főügyészségen dolgozott 1933-tól. A kormányzó koronaügyész-helyettségét nevezte ki 1939. március 1-jén. Esküt tett a Magyar Királyi Kúria teljes ülésén, 1939. március 21-én. „Átadták a népbírói helyettségnek dr. Miskolczy Ágost, volt koronaügyész-helyettest” – tudósított a következményekről a Kis Újság, 1945. június 9-én. Az eljárás „eredményét” a Szabad Nép közölte: „csak öt évre ítélték dr. Miskolczy koronaügyész-helyettest” – írták a lapban 1946. június 23-án. Így történt. Letartóztatták 1945. május 26-án. A Budapesti Népbírói öt évi börtönbüntetésre ítélte 1946. június 22-én. Szabadult 1950. május 26-án. Kegyelmi kérelmét a Népköztársaság Elnöki Tanácsa [a továbbiakban: NET] elutasította 1958. november 24-én.

Az 1887-ben született dr. Szemák Jenő a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéken tanácselnökként tett esküt 1925. május 30-án (a kormányzó május 14-én határozott kinevezéséről), másodelnök 1938. január 7-étől, elnök 1939. március 20-ától. A nemzetvezető kúriai elnökké nevezte ki 1944. november 10-én, esküt tett november 14-én. A Budapesti Népbírói – távollétében – 15 évi fegyházbüntetéssel sújtotta 1948. május 29-én.

6 Politikatörténeti Intézet Levéltára [a továbbiakban: PIL] 274. f. 14/199. ó. e. 139–141. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1946. augusztus 23.

7 Az 1912-ben született dr. Benkő Gyula szülei tanítók voltak. A Tanácsköztársaságot követően apját fegyházba, édesanyját bűnvádi eljárás alá vonták, kétheti fegyházbüntetésre ítélték.

Igazságügyi szolgálatot teljesített 1934-től. Származása miatt ideiglenesen nyugalomba vonult a Budapesti Központi Járásbírósról, 1944. május 31-én. Tanácsvezető-helyettes bíró lett a Budapesti Népbírói szolgálaton, dr. Major Ákos titkára volt 1945-ben. Majd az I. M. munkatársa áprilistól 1948. március közepéig. Előadó a népbírói osztályon, osztályvezető-helyettes, a nemzetközi jogi osztályon osztályvezető-helyettes 1946. augusztusától. A Kozmopolitikaügyi Minisztérium törvényelőkészítő osztályát vezette. Tanácsvezető volt a Legfelsőbb Bíróságon 1950. január 2. és 1957. január 13. között. A NET felmentette 1956. december 29-én.

Az 1908-ban született (utóbb, 1945. május 10-én igazolt) dr. Major Ákos hadbíró (végül szolgálaton kívüli vezérőrnagy 1946. november 1-jétől), a Budapesti Néptörvényszék első elnöke 1945. január 28-ától, majd a Népbírói Országos Tanácsa [a továbbiakban: NOT] elnöke 1946. november 23. és 1948. augusztus 6. között. 1946. november 18-ától ítéletábrlai tanácselnöki címmel felruházva, 1948. szeptember 11-étől ténylegesen ítéletábrlai tanácselnök, a Budapesti Ítéletábrla (Felsőbírói szolgálaton). A felsőbírói szolgálat megszűntetésekor, 1950. december 27-én – további 46 fővel együtt – a Legfelsőbb Bírósághoz helyezték át, ott ítéletkezett eltávolításáig, 1953. június 15-ig. Az 1953. május 30-án történt állásfelmondást hatályon kívül helyezték 1960. augusztus 12-én, és akként módosították, hogy alkalmazottként helyezték át a Tokodi Mélyfúró Vállalathoz. Jogász pályafutását ügyvédként folytathatta 1954. november 14-étől.

8 LB Eln. Ir. 1945. El. IV. E. 4. Uo. 1946. El. IV. E. 19. és uo. 1950. El. III. E. 21.

Dálnoki Miklós Béla kormányfő kinevezte a Budapesti Ítéletábrla bíráját, a NOT elnökét, az 1893-ban született dr. Simándi Tamást a Magyar Kúriához bírónak, erről a tárca értesítette a Magyar Kúria vezetését július 6-án. A NOT elnöke kúriai bíróként esküt tett a teljes ülésen, 1945. július 19-én. Dr. Simándi állt a NOT élén, 1946. november 13-áig. A tárca vezetője felmentette saját kérelmére, és a volt elnököt berendelte a minisztériumba. A Magyar Kúriának és utódának tanácselnöke volt 1950. június 30-ig. Ekkor ideiglenesen nyugdíjazták.

tartós ellentétének dr. Domokos részéről ez képezte alapját. Farkas dr. Pfeiffer elleni „támadása” azonban elcsendesítette az FKgP jogos törekvéseit. Most azonban dr. Ries vetette fel – a kisgazdákra hivatkozva –, hogy elveszi dr. Domokostól Zolnay-féle ügyosztályt, és helyette a politikai „értékrangsorban a harmadik helyen” álló büntetőügyi osztályt adja az MKP-nak, dr. Zolnay helyére pedig helyettesét, dr. Szelényi Zoltánt¹⁰ nevezi ki. Dr. Domokos kénytelen volt elismerni a szociáldemokraták által előterjesztett jogos kisgazda igényt, hisz a népbíróvási ügyosztály vezetője – dr. Bajor László¹¹ – kommunista volt. Dr. Domokos ezért mondott le ennek az osztálynak szuperrevizorságáról.¹² Farkas is eredménytelenül tárgyalt dr. Simándival. A NOT elnöke dr. Major Ákos, másodelnöke a kommunista dr. Sarlós Márton¹³ lett, a Budapesti Népbíróvási elnökévé dr. Major addigi helyet-

tesét, dr. Nagy Károlyt¹⁴ nevezték ki, helyettese – a másodelnök – dr. Jankó Péter¹⁵ lett. Dr. Ries, dr. Simándit nem a büntetőügyi, hanem a telekkönyvi osztály alárendelte alárendelte. Dr. Ries keresztülvitte mindezeket a személyi döntéseket, mert dr. Domokossal eredményesen vitázott, dr. Zolnaynak a büntetőügyi osztályt ajánlotta fel.¹⁶

Dr. Domokos támadást intézett ekkor dr. Ries ellen, mert egyrészt felmérte, hogy a nemzetgyűlésben, dr. Zolnay tervezett NOT-elnökségével kapcsolatban kiborított affér¹⁷ ártott pártjának, másrészt hallott dr. Ries tervéről, aki a megbízott dr. Domokos helyett szociáldemokrata adminisztratív államtitkárt kívánt kinevezni. Megvádolta miniszterét, hogy közreműködött Jahoda kereskedelmi banki igaz-

9 Az 1900-ban született dr. Pfeiffer Zoltán ügyvéd a Független Kisgazdapárt [a továbbiakban: FKgP] tagja 1931-től, a párt ügyésze 1936-tól. Az ellenállási mozgalom egyik szervezője 1944-ben. A törvényhozás tagja 1945 áprilisától igazságügyi államtitkárság 1945. november 22. és 1946. december 31. között. Kilépett az FKgP-ből 1947. február 12-én, megalapította a Magyar Függetlenségi Pártot 1947. augusztus 4-én.

1947 tavaszán az Államvédelmi Osztály [a továbbiakban: ÁVO] kísérletet tett arra, hogy a Magyar Testvéri Közösség ügyével összefüggve koholjon egy Almásy Pál - dr. Pfeiffer Zoltán-ügyet. Almásyt lefogták, végül az ügyet ejtették. Dr. Pfeiffer mentelmi jogának felfüggesztését kérték egy korábbi ügyben történt közbelépése miatt, nem várta meg november 4-én elmenekült az országból, 21-én megfosztották magyar állampolgárságától. A Választási Bizottság megsemmisítette a Pfeiffer-párt választási eredményeit, 670 547 választó maradt parlamenti képviselő nélkül 1947. november 20-ától. Az 1902-ben született Almásy Pál végül 15 évi fegyházbüntetést kapott Kiss János altábornagy és társai perében. Vezérőrnagy lett 1945. október 1-jén. Rövid ideig őrizetben tartották 1947. január 24-étől. Letartóztatták 1950. május 30-án. A Budapesti Büntetőtörvényszék életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre ítélte Kóvágo József és társai ügyében 1950. november 27-én - nem jogerősen. Szabadult 1956. augusztus 3-án. A Legfelsőbb Bíróság rehabilitálta 1957. november 15-én.

Az 1883-ban született Kiss János altábornagyot, a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága Katonai Vezérkarának vezetőjét a Nemzeti Számonkérő Szervezet letartóztatta, 1944. december 7-én halálra ítélték, másnap kivégezték.

Az 1913-ban született Kóvágo József kisgazdapárti politikus Budapest polgármestere volt 1945 decembere és 1947 júniusa között. Az Államvédelmi Hatóság [a továbbiakban: ÁVH] letartóztatta 1950. május 23-án. A Budapesti Büntetőtörvényszék életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre ítélte 1950. november 27-én.

Szabadult 1956. szeptember 18-án, az Amerikai Egyesült Államokba távozott november 30-án. A Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyezte 1950-es ítéletét 1957. június 25-én, és a nyomozási szaktól kezdődően új eljárást rendelt el. A Fővárosi Bíróság leállította az eljárást 1957. december 4-én, és elfogatóparancsot bocsátott ki ellene. A Legfelsőbb Bíróság vádelejtés folytán megszüntette az ügyet 1962. október 4-én.

10 Az 1901-ben született dr. Szelényi Zoltán miniszteri osztályfőnök legfőbb államügyész helyettesi kinevezéséről határoztak 1949. január 27-én. Ő fogadalmat tett a teljes ülésen, február 9-én.

11 Az 1911-ben született dr. Bajor László 1945 előtt különböző tisztviselői állásokat töltött be, ügyvédjelölt. 1945 márciusa és szeptembere között népbíróvási ügyosztályvezető. 1945. szeptember 1. és 1949. november 1. között az I. M. X. Népbíróvási Osztályának vezetője. Ezt követően hadbíró ezredes tanácselnök a Katonai Főtörvényszéken 1951. január 19-ig. Majd a Budapesti Katonai Törvényszék elnöke volt 1952. július 1-jéig. A Pest Megyei Bíróság tanácselnöke szeptember 1-jétől 1953. június 1-jéig. Állását felmondták, ezt követően ügyvéd, a Budapesti Ügyvédi Kamara főtitkára 1956. október 29-ig. Agydaganat következtében elhunyt 1962. február 27-én.

12 PIL 274. f. 15/199. ó. c. 142–143. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1946. szeptember 7.

13 Az 1886-ban született dr. Sarlós Márton ügyvéd volt Budapesten, 1911-től. A NOT tanácsvezetője 1945-ben, majd másodelnöke, ítéletbíró tanácselnök 1946-tól, a Budapesti Büntetőtörvényszék elnöke volt 1948. június 28-tól. Nyugállományba vonult a Budapesti Fővárosi Bíróság elnökéként 1954-ban. Az ELTE ÁJTK tanszékvezető egyetemi tanára volt 1954–1962 között.

14 Dr. Major utóda a Budapesti Népbíróvási élén az 1896-ban született dr. Nagy Károly, a Budapesti Ítéletbíróvási elnöke 1945. június 22-én kinevezett tanácselnöke lett, akit 1946. december 19-én kúriai tanácselnökké nevezett ki a köztársasági elnök, esküt tett 1947. január 15-én. 1946. november 13. és 1948. augusztus 10. között volt a Budapesti Népbíróvási vezetője, de működését folytatta szeptember 6-áig, Augusztus 10-én berendelték szolgálatát a tárcához, az ún. különtanács elnöki megbízását megszüntették október 20-án. Majd december 6-án nevezték ki a Budapesti Törvényszék elnökévé, esküt tett 18-án, állását ellátta 1950. december 27-ig. A Legfelsőbb Bíróság tanácselnöke lett 1951. január 3-ától. Hivatali ideje alatt elhunyt 1956. szeptember 14-én.

15 LB Eln Ir. 1946. El. IV. B. 10/7. Az 1907-ben született dr. Jankó Péter igazolása előtt a Pestvidéki Királyi Törvényszék bíróját, 1945. május 9-étől a Budapesti Népbíróvási elnökévé, tanácselnöke, majd a másodelnöke 1946. február 13-ától. Kúriai bíróvá nevezte ki köztársasági elnök 1946. december 19-én, hivatali esküt tett 1947. január 15-én. A NOT átszervezése miatt felmentette a tárcát a Budapesti Népbíróvási másodelnöki és tanácselnöki tisztéből 1948. január 23-án, és a népbíróvási másodfokú fórumához jelölte ki tanácselnöknek. Ottani állását 1949. augusztus 22-én szüntette meg a tárcát, és kinevezte ugyanezen a napon – a Rajk-Brankov-per tárgyalása miatt – a Budapesti Népbíróvási elnökévé, e tisztségét betöltötte szeptember 7-étől november 1-jéig. A népbíróvási megszüntése miatt október 17-én mentette fel a tárcát október 31-ével, a NET határozatával november 16-ától a Legfelsőbb Bíróság, frissen felállított IV. B. tanácsának tanácselnöke lett, esküt tett december 8-án, a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának másodelnöke 1950. december 16-ától öngyilkosságáig, 1955. szeptember 15-ig.

A B. M. ÁVH letartóztatta az 1909-ben született Rajk László külügyminisztert 1949. május 30-án. A Budapesti Népbíróvási halálra ítélte 1949. szeptember 24-én, a NOT helybenhagyta a határozatot október 14-én, és Rajkot kivégezték másnap. A Legfelsőbb Bíróság rehabilitálta – részben törvénysértő módon – az 1955. november 23–25. között tartott tárgyaláson. Rajk ügyét végleg, a legfőbb ügyész 1963. június 29-én tett indítványa után, jogilag tiszta helyzetet teremtve, a Legfelsőbb Bíróság lezárta ún. elnöki megállapítással 1963. július 11-én.

Az 1912-ben született Lazar Brankovot, a budapesti jugoszláv követség volt ügyvivőjét, aki Magyarországon társaival együtt 1948. október 24-én politikai menedékkérelt, 1949. május 19-én – a jugoszláv emigráció tevékenységének megbeszélése ürügyével – Moszkvába csalták, ahol június 21-én őrizetbe vették. A Rajk-Brankov-ügy végső forgatókönyvét meghatározó, másokat súlyosan terhelő jegyzőkönyvei 1949. július 8-án és 16-án ott készültek. Brankovot a Szovjetunióból 1949. július 19-én szállították Magyarországra. A Budapesti Népbíróvási életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre ítélte 1949. szeptember 24-én, a NOT helybenhagyta a határozatot október 14-én. Egyéni kegyelemmel szabadult 1956. április 3-án. A Rajk-Brankov-ügy vádlottjai közül egyedül az ő ügyében nem történt perújítás. A Fővárosi Bíróság semmisenek nyilvánította Brankov ítéletét 1997. szeptember 12-én (az 1990. évi XXVI. tv. alapján, 9. B. 387/1997. sz. alatt).

16 PIL 274. f. 15/199. ó. c. 142–143. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1946. november 24.

17 Vö. dr. Major Ákos: Népbíráskodás – forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései. Bp., 1988. Minerva, 293–295. és 319–320. Sajtó alá rendezte és az előszót írta: Zinner Tibor.

gatónak – akinél külföldi valutákat találtak a házkutatáskor, és ezért lefoglalták – szabadlábra helyeztetésében, természetesen százezrekért. Az ügyet részletesen ismertette Rákossal, kitérve arra is, hogy Jahodának az ügyben alibit egy magyar rangú amerikai tiszt vallomása jelentett. Dr. Ries szabadlábra helyeztette Jahodát dr. Domokos régi elvtársát, az őt a deportálásból autóval Magyarországra visszahozó politikai rendőrségi vezetőt, Péter Gábort¹⁸ bízta meg, hogy „bizalmasan nyomoztasson”. Sőt, dr. Domokos szerint „nyilvánvaló, hogy az amerikai tisztnek eredetileg semmi köze nem volt az ügghöz, és csak jól kifundált hamis védekezési mód az egész”, nevezetesen az, hogy Jahoda – szemben a rendőrségi beismerésével – az ügyészségen már arról vallott, hogy az amerikai tiszt tulajdonában lévő pénz azért volt nála, mert azokat „rövid külföldi távozása idejére” adta át neki. „Kutyából nem lesz szalonna” vontta meg az ügy mérlegét a maga eredeti módján dr. Domokos (aki ezen „feljelentésével” hozzájárult az ekképp kellő módon elítelt dr. Ries és köre későbbi meghurcoltatásához).¹⁹

Dr. Ries baráti kapcsolatot ápolt egyik ügyvédbarátjával. Nála megismert egy gyakornokot, akivel később úgyszintén baráti viszonyt alakított ki. 1945-ben, nem sokkal dr. Ries miniszteri kinevezése előtt – átvette dr. Ries ügyvédi irodájából a politikussá váló jogásztársnak „folyamatban lévő ügyeit”, és ily módon az elintézet perre járó tiszteletdíj fele az egykori ügyvédet illette. Dr. Riesszel, miniszteri kinevezése után – a B. M. Titkárság így látta 56-ban – „rendszeresen folytattak közös korrupciós tevékenységet”, illetve az ügyvéd, az igazságügyi tárca vezetőjének segítségével „az amnesztiarendelethez kijátszva politikai és gazdasági bűncselekményekért elítélt bűnözőket helyezett szabadlábra”. (Az ügyvédet letartóztatták, 8 hónapi börtönre ítélték, majd internálták 1953-ig).²⁰

18 Az 1906-ban született Péter Gábor (a korábbiakban: Eisenberger Benjamin) előbb a budapesti politikai rendőrség kommunista vezetője lett 1945 januárjában, majd már mint az ÁVH vezetőjét tartóztatták le 1953. január 3-án. A Budapesti Hadbíróóság életfogytiglan tartó börtönbüntetésre ítélte 1953. december 24-én, a Katonai Felsőbíróóság helybenhagyta ítéletét 1954. január 15-én. A perújrafelvételt követően, a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma 14 évi börtönbüntetésre ítélte 1957. június 15-én. Kegyelemmel szabadult 1959. január 10-én.

19 PIL 274. f. 15/199. ó. e. 142–143. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1946. november 24.

20 Magyar Országos Levéltár [a továbbiakban: MOL] Jelenkori Gyűjteménye [a továbbiakban: J. Gy.] Az Igazságügyi-minisztérium [a továbbiakban: I. M.] iratai. XIX – E – 1 – z. 00131/1956. Dr. Nagy Dezső ügye. A B. M. Titkárság átirata dr. Kovács Kálmánhoz, az I. M. miniszter-helyetteséhez, 1956. március 3.

Az 1913-ban született dr. Kovács Kálmán az Ideiglenes Nemzeti Kormányban az I. M. politikai államtitkára volt 1944. december 23. és 1945. november 21. között, majd egyéb tisztségeket töltött be. Így: főispán Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében 1945 decemberétől 1946. november 8-ig, ezen napon mentette fel a kormány, de előzőleg a minisztertanács elfogadta a Közlekedés és Postaügyi Minisztériumban minisztériumi osztályfőnökké történő kinevezését 1946. október 11-én, ott dolgozott 1954 tavaszáig. 1954 áprilisától az igazságügyi tárca vezetőjének első helyettese 1957. november 8-áig. A Magyar Szocialista Munkáspárt [a továbbiakban: MSZMP] vizsgálódását követően eltávolították, az ELTE egyetemi tanáraként vonult nyugalmába.

Farkas, érezve a levélben foglaltak „értékét”, az első lapra – nagy ügybuzgalommal – írta rá: „megkérdezni Jolitól, látta-e Rákosi elvtárs azt a levelet?”²¹ A minderről semmit sem sejtő dr. Ries (mondhatni ennek ellenére) döntésre vitte dr. Domokossal, valójában az MKP - val folytatott vitáját 1947. március 3-án. Közölte vele, hogy változtat a tárca ügybeosztásán, miután hivatalba lép az új szociáldemokrata államtitkár, dr. Szűcs János.²² A kisgazdák nyomására hivatkozva falhoz állította dr. Domokost, tudomására hozva, hogy az SZDP fogja irányítani a büntetőjogi ügyosztályt ezt követően, és ezzel a felügyelettel – amit ő lát el – kifogja a széklet a kisgazdák vitorlájából, cserébe pedig egy vagy két jelentéktelenebb ügyosztályt ajánlott fel nekik. Dr. Domokos „rendkívüli veszteség”-ként értékelte dr. Ries döntését, az MKP ügyosztályra való befolyásának megszűnését. De „minden igyekezettel azon leszek – írta Rákosinak –, hogy az ügyosztálynak de jure való elvesztése befolyásunknak de facto leendő teljes elvesztését ne vonja maga után”.²³ Kesergéseit Farkasnak így továbbította: „jogászanyagunk a mi szempontunkból tekintve sajnos igen silány. Kifogástalan szaktudást és abszolút politikai megbízhatóságot alig találunk egy személyben egyesülve. Így igényeinket olykor meglehetősen mértékben le kell szállítanunk.”²⁴ Ez az őszinte hangvétel nem illett a dr. Domokostól származó, valótlanságoktól hemzsegő, és ezért oly sok embernek kellemetlen, gyakorta tragikus következményekkel járó írások sorába. Ez alkalommal azonban nem tévedett. Rajk László, ugyanis hasonló véleményt adott szovjet elvtársainak az Igazságügyi-minisztériumban kialakult helyzetről: „súlyos káderpolitikai nehézségeink vannak – közölte G. J. Korotkevicssel –, ahhoz, hogy valaki ott dolgozzék, képzett jogásznak kell lennie, ilyen kádereket pedig nehéz szerezniük”.²⁵

21 PIL 274. f. 15/199. ó. e. 142–143. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1946. november 24. „Joli”, az 1907-ben született Simon Jolán, Rákosi Mátyás közvetlen munkatársa, majd titkárságának vezetője, egyúttal Péter Gábor felesége volt.

Az ÁVH letartóztatta 1953. január 2-án. A Budapesti Hadbíróóság jogerősen kétévi és hat hónapi börtönbüntetésre ítélte 1953. december 24-én. Büntetése a hatályos jogszabályok alapján egyévi és nyolc hónapi börtönbüntetésre csökkent. Szabadult 1954. szeptember 3-án. A Legfelsőbb Bíróság rehabilitálta, felmentette a hamis vádak alól 1956. szeptember 19-én.

22 Az 1898-ban született dr. Szűcs János bíró a Pestvidéki Törvényszéken, egyúttal a Budapesti Népbíróóság tanácsvezető, és e jogi fórum helyettes vezetője. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány kinevezte népfőügyészé 1945. augusztus 31-én, esküt tett szeptember 4-én, állásából felmentve 1948. június 26-án, de azt betöltötte július 6-ig. A már ekkor, 1947. július 30-ától az igazságügyi tárcanál államtitkári állást betöltő jogászt a köztársasági elnök kúriai tanácselnökké nevezte ki a Magyar Kúriára 1948. június 28-án, ahol esküt tett a teljes ülésen, 1948. július 16-án. Kérelmére, 1948. július 2-ától budapesti ítéletábrlai tanácselnökként kezdett bíraskodni, 1950. december 31-éig. Ekkor (53 évesen) nyugdíjazták, bárzongorista lett.

23 PIL 274. f. 15/199. ó. e. 167. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1947. március 3.

24 Uo. 274. f. 15/199. ó. e. 167. Dr. Domokos József levele Farkas Mihályhoz, 1947. május 5.

25 Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948, Bp., 1994. Századvég K. 183. Szerkesztette és az utószót írta: Izsák Lajos és Kun Miklós. G. J. Korotkevic feljegyzése a Rajk László elvtársal, az MKP KV PB tagjával, Magyarország belügyminiszterével folytatott megbeszélésről, 1947. április. Korotkevic, az SZKP KB Külföldi Információs Osztályán a magyar referatúra vezetője volt. A Magyarországgal foglalkozó szovjet politikusok közül csak ő beszélt magyarul.

Mindebből fakadt, hogy az igazságügyi tárcánál lévő pozíciókat érintő zsákmanyszerzés igénye, az „étvágy” nem csillapodott, mi több fokozódott, és ez, a má meg szokott módon, ezért nem támadó, hanem ellentámadó hangvétellel történt Rákosi dühét az is fokozta, hogy pártja arra kényszerült, hogy amikor a Kúria másodelnöke, dr. Isaák Gyula²⁶ váratlanul elhunyt, a szociáldemokraták jelöltjét dr. Somogyi Ödönt,²⁷ „a múltban nyálas szocdem”-et támogassa a kiscgazdák favorizálta egykori kúriai bíróval, dr. Gergics Károllyal szemben.²⁸ Dr. Somogyit másodelnökké választották 1947. augusztus 30-án.

Augusztus, különben jót is hozott az államügyészeknek és bíróknak. Oly sok megpróbáltatás után – és az el sem képzelt, kiszámíthatatlan jövő előtt – megnyugvást jelenthetett számukra, hogy a kormány napirendre tűzte a bírói státus vajdó ügyét is, 1947. augusztus 8-án. A pénzügyi tárca előterjesztette javaslatát a bírák és ügyészek külön státusának visszaállítása tárgyában. A Gazdasági Főtanács főtitkára viszont azt javasolta, hogy előbb az általa vezetett szervezet tárgyalja meg. Vas Zoltán²⁹ nyert: a Minisztertanács az előterjesztést „kivizsgálás és véleménynyilvánítás végett a Gazdasági Főtanács elé utalta”.³⁰ Miért vált szükségessé az, hogy a kormány foglalkozzon a bírói és ügyészi státusokkal?

26 1947. március 4-én hunyt el a másodelnök (az 1945. május 6-án igazolt) dr. Isaák Gyula.

27 LB Eln. Ir. 1945. El. IV. a. 2/1–2. Uo. 1947. El. IV. a. 4/1–3. A miniszterelnök értesítéséről, miszerint az 1896-ban született dr. Somogyi Ödön budapesti ügyvédet kúriai tanácselnökké nevezte ki, dr. Rics a kúriai elnököt tájékoztatta 1945. augusztus 30-án. A hivatali esküt a teljes ülésen tette le, 1945. szeptember 14-én. A kormány a tárca előterjesztését előbb nem tárgyalta 1947. június 12-én, majd elnapolta a határozathozatalt augusztus 8-án, végül augusztus 14-én járultak hozzá ahhoz, hogy ő legyen a kúriai másodelnök. A köztársasági elnök kinevezte 1947. augusztus 30-ától. Hivatali fogadalmat tett a teljes ülésen, 1947. szeptember 16-án.

Dr. Molnár Erik, az igazságügyi tárca vezetője előterjesztést tett dr. Somogyi eltávolítására 1950. november 21-én. Ezt három nappal később a Minisztertanács ülése elfogadta, december 31-én „ideiglenesen nyugdíjba helyezve”. Korabeli jogászok, pl. dr. Major emlékei szerint feleségével együtt öngyilkosságba menekült.

Az 1894-ben született dr. Molnár Erik több tárcát vezetett, majd külügyminiszter lett 1949 decemberétől. Az igazságügyi tárca vezetője 1950. július 17. és 1952. november 14-e, valamint 1954. október 30. és 1956. október 31. között. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának első elnöke az I. M. élén betöltött két ciklusa, 1953. július 24. és 1954. október 30. között.

28 PIL 274. f. 15/199. ó. e. 167. Dr. Domokos József levele Farkas Mihályhoz, 1947. május 5.

29 Az 1903-ban született Vas (a korábbiakban: Weinberger) Zoltánt letartóztatták 1921. áprilisának végén. Statáriális eljárásban, tízévi fegyházbüntetésre elmarasztalták az 1921. június 30. és július 2. között tartott tárgyalás végén kihirdetett ítélettel a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéken. Fogolycserével a Szovjetunióba távozhatott 1922 nyarán. Hazatérte után ismét letartóztatták 1925. szeptember 22-én. A Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék nyolcévi fegyházbüntetésre ítélte 1926. augusztus 4-én. Majd összbüntetésbe foglalták ítéleteit, így elmarasztalása 16 évre szült. Vácra szabadult 1940. október 30-án. Ismét a Szovjetunióba távozhatott. A határt átlépte november 2-án, Moszkvába érkezett 6-án.

Budapest közellátási kormánybiztosa 1945. februárjától, polgármestere 1945. május 6. és november között. A Gazdasági Főtanács főtitkára 1945. december 5-étől, miniszterelnökségi politikai államtitkár 1946. szeptember 26-ától, az Országos Tervhivatal élén állt 1949 júniusa és 1953 februárja között. Komlóra „száműztek” a szénbányászati tröszt igazgatójának. A Minisztertanács Titkárságát vezette 1954 elejétől. A forradalom idején közellátási kormánybiztos, Snagovba hurcolták. Visszatérhetett felelősségre vonás nélkül Magyarországra 1958-ban, mert végül nem indítottak ellene büntetőeljárást.

„Az 1948. évi XXII. tc. és a végelbánások”

A pénzügyi tárca előterjesztésében emlékeztetett arra, hogy az 1869. évi IV. tc. nyomán „a bírósági alkalmazottak, s főleg a bírók a többi közzolgálati alkalmazottal szemben különleges elbánásban részesültek”. Az 1893. évi IV. tc. megszüntette ezt a helyzetet, mert egységesen szabályozta az állami alkalmazottak illetményeit. Az ezzel egyet nem értő bírói kar sürgette a hátrányos törvényi rendelkezés megváltoztatását, és az 1919. évi XVII. néptörvény, majd az 1920. évi XX. tc. visszaállította a külön bírói státust.

A közzolgálati illetmények és nyugellátások tárgyában kiadott 2500/1945. M. E. tc. rendelet³¹ különböző okokból, valójában ismételtelen megszüntette a tisztviselői külön státusokat, és kialakította az egységes állami illetményrendszert. Időközben azonban egyes tisztviselői külön státusok – a MÁV-nál, a Postánál – visszaálltak. Ezért, a pénzügyi tárca hivatkozva arra, hogy a bírák és ügyészek „magasabb képességűek és más alkalmazottakkal szemben semmiféle mellékfoglalkozást nem vállalhatnak, kérte a külön státus visszaállítását”. A kiadott rendeletet tervezetéhez képest jelentősen átalakítottak, hat helyett tizenhat fizetési csoport lett.

A Gazdasági Főtanács kétszer tárgyalta a kérdést. Már először is, egyetértett az ítélobírók és az államügyészek külön státusának visszaállításával augusztus 13-án. Am azt kérte, hogy „a kezdő ítélobírói és államügyészi illetmény általában a megfelelő közalkalmazotti státus szerinti illetmények 50%-kal növelt összegénél magasabb ne legyen. Megfontolandónak tartotta továbbá a 16 fizetési fokozatból álló illetményeskála bevezetését”.³² Második alkalommal, augusztus 27-én a pénzügyminiszter, az igazságügy-miniszter és a Gazdasági Főtanács főtitkára az átdolgozott tervezetet vitatta meg.³³ Egy nappal később, immár a Gazdasági Főtanács főtitkára terjesztette elő javaslatát a bírói státus tárgyában 1947. augusztus 28-án, a Minisztertanács hozzájárult az előterjesztéshez.³⁴ A rendelet megjelent két nappal később, augusztus 30-án.³⁵ Egy nappal az országos voksolás előtt, a „talán szavazatokat hozhat” jelszó jegyében...

30 Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1947. június 2. – szeptember 19. [a továbbiakban: Dinnyés Lajos első Bp., 2000, MOL kiad. 739–740. 75. napirendi pont [a továbbiakban: np.], és 90. jegyzet [a továbbiakban: j.]. Szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta Szűcs László.

31 Két év hatályos jogszabályai 1945–1946 [a továbbiakban: Két év], Bp., 1947. Grill K. kiad. 212–222. 2500/1945. M. E. számú rendelet a közzolgálati illetmények és nyugellátások rendezése tárgyában, 1945. június 17.

32 Dinnyés Lajos első, 739–740. 90. j.

33 MOL XIX – A – 10, 19. d. 1947. augusztus 13. 1. np., és augusztus 27. 35. np.

34 Dinnyés Lajos első, 875. 9. np.

35 1947. év hatályos jogszabályai [a továbbiakban: 1947. év], Bp. 1948. Grill kiad. 1. kötet [a továbbiakban: kö.], 177–181. 10 580/1947. Korm. számú rendelet az ítélobírók és az államügyészek státusának visszaállítása tárgyában, 1947. augusztus 30.

A Magyar Kúrián 1945 előtt ítélkezett bírák eltávolításának sorát dr. Maday Guidó kúriai tanácselnökkel folytatták. Őt, érdemei elismeréseként ugyan előléptették, de a tárca mégis nyugállományba helyezte 1947. február 6-án, hó végi hatállyal. Nála sem várták meg, hogy elérje 70. évét, 1947. június 10-én.³⁶ Ezzel szemben dr. Kemény Istvánt (ő a korábbiakban nem volt kúriai ítéző), aki a hetedik X-et már betöltötte 1944. február 16-án, véglegesen nyugdíjazták 1948. január 31-ével.³⁷ A sor négy ítéző nyugalmába helyezésével zárult, még mielőtt a drámai következményekhez vezető új jogszabály az igazságügyi tárca lehetőségeit szinte parttalanra tágította 1948 márciusának utolsó harmadától. A 70. életévét úgyszintén a korábbiakban, 1947. augusztus 11-én elérte dr. Dávid István kúriai tanácselnök esetében is hozzájárult a tárca a hosszabbításhoz, és ő is ítélkezhetett tovább. 1948. február 28-án zárult ítézői pályája.³⁸ végleg nyugdíjazták 1948. február 28-ával.³⁹ Az 59 éves dr. Lázár László február 14-én kérelmezte nyugdíjba helyezését. Noha a tárcahoz továbbították kérvényét egy héttel később, a hivatalos állásfoga-

36 LB Eln. Ir. 1947. El. VIII. E. 36/2. Az 1876-ban született dr. Maday Guidó végleges nyugállományba helyezésének iratai.

37 Uo. 1947. El. B. 15. Uo. 1947. El. IV. E. 25. és uo. 1948. El. VIII. E. 44. Az 1874-ben született dr. Kemény István végleges nyugállományba helyezésének iratai.

Az igazságügyi tárca postázta a köztársasági elnök 1947. szeptember 5-ei kinevezési okiratát szeptember 20-án. Két nap múlva a Magyar Kúria elnökénél volt. Dr. Kemény, a volt Országos Földbirtokrendező Bíróság állandó bírójából lett kúriai ítéző, esküt tett a teljes ülésen, október 23-án. Dr. Kemény betöltötte 70. évét már 1944. február 16-án, ennek ellenére kérelmet terjesztett elő tanácselnökké való kinevezésére 1947-ben. Miután a hetedik X-nél jóval idősebb lett, és a közszolgálat érdekétől indok nem forgott fenn, ezért kérelmét dr. Kerekes István kúriai elnök nem támogatta, sőt, „a tanácsba beosztás iránt való intézkedést későbbre halasztottam” – vetette papírra a kúriai elnök dr. Kemény eskütételének napján. Az igazságügy-miniszter, dr. Kemény nyugalmába helyezéséről 1947 szilveszterekor határozott, az 1912. évi LXV. tc. volt a jogalap.

Az 1878-ban született dr. Kerekes István a kormányzó kúriai bírónak kinevezte 1928. december 11-én, esküt tett az 1929. január 8-án tartott teljes ülésen, 1941-től tanácselnök lett. Ténylegesen – közjogi felhatalmazás nélkül – ellátta a legfőbb jogi fórum vezetését 1945. március 9-étől. Ezt erősítette meg az igazságügyi tárca vezetője április 9-én. Az Igazságügyi Igazolóbizottság igazolta 1945. május 2-án. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. július 20-án tartott ülésén az igazságügyi tárca előterjesztését követően kinevezte „a Magyar Kúria elnökévé dr. Kerekes Istvánt”, ezt az államjogi aktust a már nem csonka Ideiglenes Nemzeti gyűlés Elnöksége megismételte 1945. szeptember 27-én. Esküt tett a teljes ülésen 1945. október 12-én. A Magyar Kúria utolsó elnökét (aki 1948 júliusában betöltötte 70. életévét) 1949. január 31-ével nyugdíjazták, majd 76 évesen, 1954. augusztus 13-án letartóztatták. A Faddi Otmár és társai ellen koholt ügy 10. r. vádlottjaként 1954. december 11-én, jogerősen, kettő év három hónapi börtönrre ítélte a Fővárosi Bíróság. Ítéletét 1996. április 22-én (38 évvel halála után) semmisítette meg a Fővárosi Bíróság.

Az 1909-ben született Faddi Otmár letartóztatták 1954. július 13-án. A Budapesti Fővárosi Bíróság jogerősen elítélte életfogytiglan tartó börtönbüntetésre 1954. december 11-én. Ítélete az 1990. évi XXVI. tc. alapján semmisnek tekintendő.

38 Uo. 1948. El. VIII. E. 39. Az 1877-ben született dr. Gergics Károly végleges nyugállományba helyezésének iratai.

39 Uo. 1948. El. VIII. E. 40. Az 1877-ben született dr. Dávid István végleges nyugállományba helyezésének iratai.

lat csak hónapokkal később, május 12-én hozták meg, nyugdíjazták őt is a hó végével.⁴⁰ Dr. Gergics tanácselnök 1947. július 27-én töltötte be 70. életévét

A sor, a legfőbb jogi fórumhoz már 1945 után érkezett dr. Ujlaki Géza ügyvéd, a másodfokú népbírósági ítélkezésben tevékenyen közreműködő, ítélkező bíróval zárult. Dr. Ries felterjesztést tett arra, hogy a NOT bírója, az egyetemi magántanár dr. Ujlaki magasabb, kúriai bírói állást kapjon. Dr. Kerekes a Magyar Kúria elnöke megállapította válaszában, hogy dr. Ujlaki betölti 70. évét nem egészen egy év múlva, 1947. június 30-án, és ha ki is neveznék kúriai bírónak, nyugdíjazni kellene. A nagy munkaterhet nem bírná, ezért kúriai „bíróvá kinevezését nem véleményezhetem” – írta 1946. július 17-én. Az igazságügy-miniszter indítványozta harminc népbírósági tanács tag magasabb bírói állásba helyezését a kormány ülésén, amit el is fogadtak 1947. augusztus 8-án.⁴¹

A kúriai elnök hiába ellenkezett. A köztársasági elnök kinevezte dr. Ujlakit kúriai bírónak augusztus 30-án, aki esküt tett szeptember 16-án. A NOT akkori elnöke, dr. Major felmentette a másodfokú népbírósági fórumnál teljesített szolgálata alól, 1948. január 29-ével. Szolgálatátételre jelentkezett a Magyar Kúrián, és az elnök beosztotta a II. sz. polgári tanácsba.⁴² Itt ítélkezhetett tovább, az 1948. évi XXII. tc. kihirdetése előtt határozottak azonban arról, hogy végleg nyugállományba vonulhat, 1948. május 30-ával.⁴³

Sajátosan alakult két kúriai tanácselnök ügye, teljességgel eltért az eddigiektől. Dr. Kerekes kézhez vehette dr. Brandt József beadványát 1945. július 3-án. A

40 Uo. 1948. El. VIII. E. 45. Az 1889-ben született dr. Lázár László végleges nyugállományba helyezésének iratai.

41 Dinnyés Lajos első. 745. 81. np. és 105. j.

42 LB Eln. Ir. 1948. El. IV. a. 4. Dr. Hrabéczy Jenő, dr. Kóczán Ödön és dr. Ujlaki Géza kúriai bírói, dr. Gál László és dr. Hubay László kúriai tanácselnöki kinevezésének iratai.

43 Uo. 1946. El. IV. E. 16. Uo. 1948. El. IV. E. 26. és uo. 1948. El. VIII. E. 48. Az 1877-ben született dr. Ujlaki Géza végleges nyugállományba helyezésének iratai. Budapesti Ügyvédi Kamara Irattára [a továbbiakban: BUK Ir.] Ú. 2616. Dr. Ujlaki (a korábbiakban: Vorgang) Géza.

Debrecenben született 1877-ben. Vorgangról magyarosította nevét Ujlakira 1881-ben. Az egyetemet elvégezte és az ügyvédi oklevelét megszerezte Budapesten, 1902. június 23-án. Előbb 1902 júniusától a Debreceni, majd a Budapesti Ügyvédi Kamara tagja lett 1903. november 29-étől. Miután 1919 nyarán kitért, és felvette a római katolikus vallást, a zsidónak nem tekintendő ügyvédek névjegyzékébe vették fel 1939-ben. Igazolták 1945. május 29-én. A NOT bírója lett 1946. április 20-ától, ekkor tett esküt. Tildy kinevezte kúriai bírónak 1947. augusztus 30-án, szolgálatra jelentkezett 1948. január 23-án. Nyugalmába helyezték június 1-jével.

Egyetemi tanárként habilitált a budapesti egyetemen 1946. március 18-án, egyetemi magántanár lett. A Budapesti Ügyvédi Kamara-béli tagsága – miután az összeférhetetlenségét bejelentette – szünetelt 1947. március 6. és 1948. szeptember 6. között. Visszavételét, kérelmére elrendelték 1948. augusztus 18-án. Törölték a névjegyzékből munkaképtelenné válása miatt 1949. február 1-jével.

Az 1889-ben született Tildy Zoltán kormányfő 1945. november 15. és 1946. január 31. között. Köztársasági elnök 1948. augusztus 3-ig, lemond[at]ása után házi őrizetben volt 1956. május 1-jéig. Államminiszter 1956. október 26. és november 4. között. A Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa hatévi börtönbüntetésre ítélte 1958. június 15-én. A NET felfüggesztette büntetésének letöltését 1959. április 1-jén. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága rehabilitálta 1989. július 6-án.

kényszerhelyzetben lévő kúriai tanácselnök kérvényezte nyugdíjazását. A kúriai elnök tájékoztatta dr. Riest dr. Brandt beadványának tartalmáról, egyúttal megerősítette a kényszerhelyzet tényét 1945. augusztus 10-én. A Magyar Kúria elnöke arról értesíthette a tanácselnököt húsz nappal később, hogy a miniszter tudomásul vette a nyugdíjazási kérelmének visszavonását augusztus 27-én.⁴⁴ Az igazságügy-miniszter felmentette állásából a 70. életévét (előző év szeptember 8-án betöltött) dr. Brandt tanácselnököt 1948. február 21-én. Azért ekkor, mert dr. Ries támogatja a kúriai elnöknek az ítélkezési tevékenység meghosszabbítását javasoló kérelmét. Nyugdíjas lett március 1-jétől.⁴⁵

Dr. Antalfy Mihály arra kérte az igazságügyi tárca vezetőjét, hogy engedélyezze nyugdíjazási kérvénye visszavonását, 1945. július 21-én. Ő is kényszerhelyzetben volt a korábbiakban, miként dr. Brandt. Kérelmének helyt adtak ennek augusztus 27-én.⁴⁶ Noha betöltötte a 70. életévét 1947. szeptember 25-én, a kúriai elnök azt kérte, hogy dr. Antalfy folytathassa működését az V. polgári tanács élén.⁴⁷ Ezt 1948 késő nyaráig tehetette, mert az igazságügyi tárca döntött nyugdíjazásáról 1948. szeptember 13-án. Így, 51 évi szolgálat után vonulhatott nyugállományba, október 1-jén.⁴⁸ Dr. Antalfy és dr. Brandt esetében a kivételek erősítették a szabályt, a kúriai elnök említette kényszerhelyzetük oka nem ismert... A nyolc nyugdíjazott közül öten úgy kezdhették meg megérdemelt pihenésüket, hogy előtte miniszteri engedéllyel ítélkezettek még tovább, hónapokon át. Ennek okát azonban nem a kúriai ítélkezéssel való munkaspárti elégedettség, hanem egyfelől a szociáldemokraták, dr. Ries és dr. Somogyi barátsága mellett másfelől főképp az képezte, hogy egyes kommunista igazságügyi vezetők ez idő tájt már azokon a jövőbeli megoldások kialakításán fáradoztak, amelyek során a kúriai állásokat nem egyénenként és egyenként, hanem más eszközökkel, mondhatni tömegesen töltik majd be. Előbb azonban a tárcán belüli viták lezárására vettek irányt. Rákosi mondhatta volna erre is, ahogy gyakorta másra: „rajta leszünk”.

A dr. Ujlaki sorsáról határozó kormányülésen levették a napirendről dr. Ries azon előterjesztését, amelyik százhetvenhat bírót és harmincöt ügyészt kinevezését tartalmazta.⁴⁹ A döntés, így nem augusztus 8-án, hanem komoly vita után, 14-én született meg. Gerő Ernő pártközi értekezlet elé kívánta vinni a névsort, hogy

44 Uo. 1945. El. VIII. E. 4. Dr. Brandt József ügye.

45 Uo. 1947. El. VIII. E. 41/2. Az 1877-ben született dr. Brandt József végleges nyugállományba helyezéseinek iratai.

46 Uo. 1945. El. VIII. E. 3. Az 1877-ben született dr. Antalfy Mihály kúriai tanácselnök nyugdíjazási kérvényének visszavonása.

47 Uo. 1947. El. VIII. E. 42. Dr. Antalfy Mihály ügye.

48 Uo. 1948. El. VIII. E. 55/3. Dr. Antalfy Mihály ügye.

49 Dinnyés Lajos első, 745. 83. np. 107. j.

ott dönthessenek a jelöltekről, de dr. Ries akadékoskodott, mondván, hogy „nem lehet 3–400 embert pártközi értekezlet elé vinni”, mert „így nem tudja tartani a bíróságokat”. Rákosi két személy érdekében kardoskodott, majd megjegyezte – talán érdemben végig sem gondolta, és ezért ekképp csúszott ki a szája –, hogy „ezenkívül több bírót ellen vannak adatai, hogy nem megfelelők”. Mások döbbenetére át is adott egy listát dr. Riesnek azzal, hogy „nézzen utána a kiképzésnek”. A miniszter sem volt rest, felsorolta, hogy kikkel nem ért egyet Rákosi. Közöttük bírák és ügyészek egyaránt voltak.⁵⁰ A miniszterelnök-helyettes visszatáncolt, és a dr. Ries által felsoroltak közül hozzájárult dr. Vincenti Gusztáv⁵¹ és dr. Makó Jenő⁵² kinevezéséhez. A miniszter a Rákosi által támogatott dr. Molnár Lászlót⁵³ javasolta végül az egeri megyei törvényszék élére, a kormány függőben hagyta a kifogásoltak ügyét, a többi bíróra vonatkozó előterjesztést elfogadta.⁵⁴ Ha Rákosi engedékenynek bizonyult, annak mindig ára lett, a

50 Uo. 798. 75. np. 86. j. Név szerint: „dr. Vincenti, dr. Makó, dr. Ungváry, dr. Szemlér, dr. Bacsoni, dr. Eigen, dr. Göcze, dr. Rátai, dr. Kocsis Mihály, dr. Déri, dr. Nagy, dr. Öhlschlager, dr. Hegedűs, dr. Unkelhäusser, dr. Papp, dr. Jakab, dr. Lengyel, dr. Baktay, dr. Richter, dr. Vissi, dr. Lopussny, dr. Gárdon, dr. Solti, dr. Schéda és dr. Dékány.”

Dr. Ries kinevezni kívánta az 1887-es születésű dr. Ungváry Antalt, a Veszprémi Törvényszéknél ideiglenesen szolgálatba állított volt nagyváradi ítélőtáblai tanácselnököt a Veszprémi Törvényszék elnökének, az 1882-es születésű dr. Szemlér Lőrincet, a Budapesti Törvényszék tanácselnökét budapesti ítélőtáblai tanácselnöknek, az 1883-a születésű dr. Bacsoni Ferencet, a Debreceni Ítélőtábla bíráját ugyanott tanácselnöknek, az 1889-es születésű dr. Eigen Kálmánt, a Budapesti Ítélőtábla bíráját ugyanott tanácselnöknek, az 1890-es születésű dr. Kocsis Mihályt, a Pécsei Ítélőtábla bíráját a Pécsei Törvényszék elnökének, az 1890-es születésű dr. Kocsis Mihályt, a Budapesti Központi Járásbíróság alelnökét a Budapesti Ítélőtábla tanácselnökének, az 1901-es születésű dr. Déri Frigyeszt, a Debreceni Törvényszék bíráját a Debreceni Ítélőtábla bírájának, az 1899-es születésű dr. Nagy Ferencet, az 1900-as születésű dr. Öhlschlager Andort, az 1901-es születésű dr. Unkelhäusser Miklóst és az 1910-es születésű dr. Jakab Mihályt, a Budapesti Büntetőtörvényszék bíráját ugyanott tanácselnöknek, az 1894-es születésű dr. Hegedűs Józsefet, a Budapesti Törvényszék bíráját ugyanott tanácselnöknek, az 1905-ös születésű dr. Papp Lászlót, a Pestvidéki Törvényszék bíráját ugyanott tanácselnöknek.

51 Az 1889-ben született, 1945. május 2-án igazolt dr. Vincenti Gusztáv a jogi pályát megkezdte 1914-ben, kúriai elnöki tanácsos 1925-től, kúriai bírót 1930. szeptember 3-ától, esküt tett október 21-én. A Budapesti Királyi Ítélőtábla alelnöke 1941-től. A Budapesti Ítélőtábla elnöke lett, 1948. június 28-ig.

Az 1875-ben született dr. Alföldy Dezsőt a kormányzó kinevezte kúriai bírónak 1923. május 15-én. Esküt tett május 29-én. Felmentették 1935. június 30-ával, mert a Budapesti Királyi Ítélőtábla alelnökévé nevezték ki. Utóbb elnöke lett. Igazolták 1945. május 2-án. Dr. Vincenti elbúcsúztatta a teljes ülésen, 1946. szeptember 30-án.

52 Az 1890-ben született dr. Makó Jenőt, a Pécsei Törvényszék elnökét kinevezték a Pécsei Ítélőtábla elnökének, állását betöltötte 1948. június 28-ig.

53 Az 1904-ben született dr. Molnár László az Egeri Megyei Törvényszék elnöke volt 1948. augusztus 30. és 1949. május 28. között. Majd berendelt bírót az igazságügyi tárcánál, a Bírói Felügyeleti Osztály vezetője. A Legfelsőbb Bíróság bírája 1950. február 23-ától. Esküt tett a teljes ülésen, 1950. március 14-én. A Büntető Kollégium volt vezetője, távozott 1962. szeptember 14-én. Az 1956. október 23-a előtti, munkásmozgalmi személyiségek ellen indított törvénytörő perekben részt vett, ezért távolították el, a NET felmentette bírói tisztségéből. Az MNB-ben dolgozott tovább.

54 Dinnyés Lajos első, 798. 75. np. Uo. 799. 76. np. és 87. j.

fővárosi és a pécsi ítélőtáblák új elnökei esetében hónapokon belül. Majd ezt követően, hasonló vita után az államügyészek sorsáról is határoztak.⁵⁵

Dr. Domokos – minthogy karrierjét, nem akármilyen személyes tulajdonságai mellett, kommunista párttagságára „alapozta” – egyre nehezebben viselte az SZDP pozíciók erősödését. Hajrázott tehát. Amiről csak tudott, „egyből” jelentette Rákosinak vagy Farkasnak, így pl. a szociáldemokraták gépkocsi használatáról; arról, hogy a budapesti valutaügyészség vezetőjével szemben leváltási akciót kezdeményeztek, mert nem volt hajlandó az SZDP-be lépni; egyes minisztériumi dolgozók MKP-tagsággal való alaptalan megrágalmazásáról; arról, hogy „miként kezdődik minisztériumunkban Szűcs János érája”.⁵⁶ Tény, hogy az MKP számára időlegesen kedvezőtlenül alakult a helyzet. Számos problémájuk fakadt a dr. Valentiny Ágoston⁵⁷ minisztersége idején elért pozíciók, úgyszintén dr. Zolnay „szervező munkájának eredményei” elvesztéséből.⁵⁸

„Megkezdődtek a szociáldemokrata támadások” azt követően, hogy dr. Szűcsöt berendelték a tárcához, ő lett az „elnöki osztály” helyettes vezetője dr. Csánk Béla helyett, akit a jelentéktelen VII. nemzetközi jogi ügyosztály vezetésével bíztak meg. Ettől függetlenül, a H. M. Katonapolitikai Csoportfőnöksége alkalmasnak tartotta dr. Csánkot bizalmi munkára.⁵⁹ „A miniszter és környezete korrupciós praktikáit” akadályozó dr. Zolnajt eltávolították, helyére helyettesít, a szociáldemokrata dr. Szelényit nevezték ki (dr. Zolnay – a személyzeti ügyek hatáskörétől megfosztva – végül a VI. büntetőügyi osztály vezetője lett). Dr. Bajor helyettesét, dr. Benkőt – akarata ellenére – áthelyezték a nemzetközi jogi osztályra. A kommunista fogalmazókat csak úgy nevezték ki bírónak, hogy

55 Uo. 799. 76. np. és 87. j. Közülük dr. Lengyel neve nem szerepelt az előterjesztésben, a 35 államügyész kinevezésénél Rákosi akadékoskodott az 1906-os születésű dr. Dékány Mihály budapesti államügyésznél, akit dr. Ries budapesti főállamügyésznek terjesztett elő, majd az opponálás miatt visszavonta javaslatát. Elő kívánták léptetni az 1902-es születésű dr. Baktay Lajost győri főállamügyésszé, az 1904-es születésű dr. Richter Bélát budapesti vezető államügyésszé, az 1898-as születésű dr. Vissi Endrét győri vezető államügyésszé, az 1903-as születésű dr. Lopusny István Liviót pestvidéki vezető államügyésszé, az 1902-es születésű dr. Gárdon Lászlót gyulai vezető államügyésszé, az 1904-es születésű dr. Solti Lászlót balassagyarmati vezető államügyésszé, az 1905-ös születésű dr. Schéda [másutt: Schidó – a Szerk.] Lászlót győri főállamügyész-helyettesé.

56 PIL 274. f. 15/199. ő. e. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1947. augusztus 26.

57 Az 1888-ban született dr. Valentiny Ágoston ügyvéd Szegeden, majd polgármester. Igazságügy-miniszter 1944. december 22. és 1945. július 21. között. Az ÁVH letartóztatta 1950. június 14-én. Életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre ítélte a Budapesti Katonai Törvényszék 1950. szeptember 13-án, majd a Katonai Fő-törvényszék 1950. szeptember 20-án. Szabadult 1955. december 14-én. A Legfelsőbb Bíróság rehabilitálta 1962. augusztus 6-án.

58 PIL 274. 15/199. ő. c. 203–204. Dr. Benkő Gyula jelentése az igazságügyi kommunista pozíciók fokozatos megszüntetéséről Farkas Mihályhoz, 1947. szeptember 25.

59 Uo. 274. f. 11/15. ő. c. IV/101. Az 1900-ban született dr. Csánk Béla 1933–1958 között dolgozott az igazságügyi tárcánál, 1945–1946-ban főelőadó, a nemzetközi jogi osztálynak 1946–1949 között miniszteri osztályfőnökként megbízott, 1949–1950-ben kinevezett vezetője, majd a törvényelőkészítő osztály főelőadója.

mind dr. Olti Vilmosnak,⁶⁰ mind dr. Jávor Ivánnak⁶¹ el kellett hagynia a minisztériumot.

Dr. Ries is tett azért egyet-mást közben, hogy ellenfelei felhívhassák a kommunista vezetés figyelmét „ártalmas” tevékenységére. Az MKP, egyik súlyosnak minősített sérelme dr. Domokos hatáskörének megnyirbálása volt. Dr. Ries, a büntetőjogi helyett a családjogi és telekkönyvi ügyosztály szuperrevizorságát bízta rá. „Szűcs János kinevezésével dr. Domokos helyzete meg fog rendülni” – vetette papírra dr. Benkő, és mutatván, hogy ő nem bocsátotta meg azt dr. Domokosnak, hogy fellépett dr. Zolnayval szemben,⁶² akivel jól megértették egymást a kezdetektől – és dr. Benkő arról is tájékoztatta Farkast, hogy „Domokos pedig személy szerint nem alkalmas feladatainak ellátására”. Sőt „leváltása már az év elején esedékes volt” – a jól informált dr. Benkő szerint –, és az „csak azért nem történt meg, mert a párt nem tudta megtalálni a megfelelő személyi megoldást”.⁶³

Nem kívánt fejlemények érték az MKP-t az igazságügyi tárca falain kívül is. Dr. Zolnay helyett a nem kommunista dr. Major lett a NOT elnöke. A volt elnököt, dr.

60 Az 1914-ben született dr. Olti Vilmos joggyakornok volt a Budapesti Királyi Törvényszéken 1945-ig, majd kihallgatásokat vezetett a Budapesti Népjogúgyészségen. Az I. M. Büntetőügyi Főosztályától helyezték át a Budapesti Uzsorabírószághoz, innen pár hónap elteltével a Budapesti Népbírószághoz tanácsvezetőnek. 1948 őszén lett dr. Nagy Károly utóda, és amikor dr. Nagy különtanácsi elnöki tisztét megszüntette a tárca, ekkor nevezték ki dr. Oltit, immár a Budapesti Népbírószághoz elnökét a népbírószághoz tanácsvezetőnek is. A kiemelkedő politikai perekben kifejtett tevékenysége miatt nem bíraskodhatott a forradalom után, ügyvéd lett, utána a Bőr KISZÖV jogtanácsosa, végül idegenvezető volt.

61 Dr. Jávor Iván részt vett a náciellenes ellenállási mozgalomban, a fővárosi XIII. ker. kisegítő karhatalmi alakulatban [KISKA – a Szerk.], szülővárosában az ország első népjogúgyésze lett 26 évesen Debrecenben, 1945 elején. Majd Budapesten volt berendelt népjogúgyész, ezt követően, 1946 tavaszától a Budapesti Büntetőtörvényszéken, a Valuta és Uzsorabírószághoz ítélték, a statáriális ügyeket tárgyaló tanács tagja, tanácselnök 1947 vége és 1949 áprilisa között. A fővárosban tárgyalt ún. pöcspetri esetben – a torz és a koncepciót mindmáig életben tartó (korabeli) megfogalmazással, a „pöcspetri rendőrgyilkosság” ügyében – annak előadó bírájaként vált ismertté. A honvédelmi tárca előléptette alezredessé az MDP javaslatára, a Budapesti Katonai Törvényszék parancsnoka lett. Letartóztatták 1950. december 2-án. A Budapesti Katonai Törvényszék 1951. március 28-án 10, a Katonai Főtörvényszék 1951. június 22-én 13 évi börtönbüntetésre ítélte hivatali sikasztás és egyéb büncselekmények elkövetése miatt. A Katonai Felsőbírószághoz hatályon kívül helyezte az ítéleteket 1954. április 27-én. A bíróság kimondta, hogy a hozott ítéletek törvénytörtek. Örizetét azonban fenntartották. A Pécsi Hadbírószághoz folytatta le az új eljárást (a tárgyalást Budapesten tartotta), és gazdasági büncselekmények elkövetése miatt 7 évi börtönbüntetésre ítélte 1954. július 27-én. A Katonai Felsőbírószághoz 1954. szeptember 14-én helybenhagyta dr. Jávor ítéletét, ami az 1953. évi 11. tvr. alapján feleződött, így aznap szabadlábra helyezte.

62 Az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottsága Irattára [a továbbiakban: KEB Irattár], az MKP és a Magyar Dolgozók Pártja [a továbbiakban: MDP] „KEB” jegyzőkönyvek. Az MKP „KEB” LXXII. jegyzőkönyve, 1948. március 17. és az MDP „KEB” 19. sz. jegyzőkönyve, 1948. szeptember 23. Az Igaz Szóban dr. Domokost támadták, aki a KEB - nél emiatt feljelentette dr. Zolnajt, ő ezért dorgálásban részesült. Az egyre jobban kegyvesztett dr. Zolnay italozásba fogott, meg is lett a következménye: szigorú megrovást kapott 1948. szeptember 23-án.

63 Szakács Sándor – Zinner Tibor: A háború „megváltozott természete”. – Adatok és adalékok, tények és összefüggések – 1944–1948 [a továbbiakban: Szakács Sándor – Zinner Tibor: A háború], Bp., 1997. Genius Gold Rt. kiad. 165.

Simándit pedig még az MKP- ból is ki kellett zárni.⁶⁴ A kinevezések nem kedveztek a kommunistáknak sem a NOT- nál, sem a többi bíróságnál. A tárcánál melölték dr. Lakatos Imre előléptetését.⁶⁵ „A helyzetképet kiegészíti az, hogy tábla elnökünk az ötből egy sincs, főügyészünk az ötből egy van – majd némi optimizmust sugallva vetette papírra dr. Benkő, hogy – törvényszéki elnökünk a 25-ből most már [van] kettő.” A jelentés ment is rögvést Farkasnak: (amennyiben a tárcát továbbra is az SZDP irányítja) a megoldás csak az lehet, hogy az MKP megszerzi az FKgP által birtokolt politikai államtitkári helyet. Dr. Benkő személy szerint dr. Zolnayt javasolta, de dr. Sarlós Márton, dr. Sömjén Pál⁶⁶ és dr. Szabó Imre⁶⁷ alkalmasságára is utalt.⁶⁸

Számos előadás hangzott el a Magyar Jogászegylet szegedi vándorgyűlésén. Dr. Beér János,⁶⁹ fővárosi tiszti főügyész hozzászólása azért érdemel említést közülük, mert a bírói jogalkalmazásra korlátozódott, és a bíróság régebbi működését bírálta. Nézete szerint a múltban működő bíróságok osztálybíróság jellegűek voltak. Ennek elkendőzését helytelenítette, mondván, hogy ezt a korábbi bírói gyakorla-

64 KEB Irattár, MKP „KEB” jegyzőkönyvek. Az MKP „KEB” XVI. sz. jegyzőkönyve, 1947. január 22. Dr. Simándit kizárták az MKP tagjai közül 1947. január 22-én. Egyfelől azért, mert antiszemita társaságba járt, másfelől – és ez volt a fő szempont – fasiszta szellemű nyilatkozatokat tett az I. M-ben pártonkívüliek előtt. Mit? Ő azt „hangoztatta, hogy kényszeríteni akarják a Pártközpontban a NOT elnökségről való lemondásra”. Épp eleget ahhoz, hogy fellépjen vele szembe azok, akik az idő tájt már túlléptek rajta.

65 Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága Személyzeti Osztályának iratai [a továbbiakban: LB Személyzeti iratok, A – ZS], 1962. El. III. A. 92. és LB Eln. Ir. 1949. El. IV. F. 20.

Az 1908-ban született dr. Lakatos Imre járásbíró volt Kisújszálláson, 1943-tól. A világháború után az igazságügyi tárcánál dolgozott, a NOT-hoz kinevezték tanácselnöknek 1949. október 3-án. Mindez a Rajk és társai ügyben – általa – kihirdetendő másodfokú határozathoz kötődött. November 10-én megszüntette a tárcsa másodfokú népbírósági fórumhoz történt kijelölését, és szolgálatátelre berendelte. A Szegedi Felsőbíróságon november 22-étől, majd annak megszűnte után a Kecskeméti Megyei Bíróságon volt elnök 1953. november 20-áig. Ekkor a Fővárosi Bíróság elnöke, majd csupán bírója lett 1956. december 20-ától. Kinevezték a Központi Telekkönyvi Hivatal vezetőjének, majd 1958. május 20-ától berendelt, december 30-ától kinevezett, 1959. január 1-jétől tanácsvezető bíró a Legfelsőbb Bíróságon. A NET 1962. szeptember 14-én felmentette, 30-án távozott. Az MNB jogtanácsosa lett, a kormány kivételes nyugdíjat állapított meg részére. Az MNB-től vonult nyugdíjba 1969-ben, de azt követően, még ott dolgozott nyugdíjasként 1982-ig.

66 BÜK Ir. Ü. 7387. Dr. Sömjén (a korábbiakban: Stern) Pál. Törökszentmiklóson született 1907. szeptember 27-én. Budapesten diplomázott 1929-ben, ügyvédi oklevelét megszerezte 1934. július 5-én. A Budapesti Ügyvédi Kamara tagja lett 1934. július 16-án. Dr. Stern ügyvédet a zsidónak tekintendő ügyvédek névjegyzékébe vették fel 1939-ben. Katonának bevonult 1943 tavaszán, a fővárosba tért vissza 1945. januárban. Az MKP dolgoztatta áprilisig, ekkor a NOT I. sz. tanácsához küldték népbírónak, 1945. május 3-tól. Közben igazolták 1945. október 27-én. A NOT-nál lévő népbíró beosztása a kamarai tagságával összeférhetetlen volt, emiatt ez – önkéntes lemondása folytán – megszűnt 1946. szeptember 26-án. Az államfő kinevezte ítéletábrábi bírónak a Budapesti Ítéletábrábihoz, 1946 júliusában. Az I. M. Bírósági Főosztályának vezetője ezt követően, 1949 és 1953 nyara között. Elbocsátották, jogügyi előadó lett, 1954. december végén legfelsőbb bírósági bírónak javasolták, eredménytelenül.

Dr. Sömjénről dr. Décsi Gyula, tárcabéli hivatali főnöke ekképp emlékezett a „Megjegyzések dr. Major Ákos: A bírói emelvény másik oldalán” című visszaemlékezéséhez fűzött írásában. Bp., 1986. február 15. 7. [A megjegyzések dr. Zinner Tibor felkérésére készültek – a Szerk.] Az alábbiak dr. Décsinek a dr. Major-féle kézirat 16. és következő oldalaira tett megjegyzését tartalmazzák.

tot idealizálják. Az „újjáépítés terén a jogászok munkájára nagymértékben szükség van – szögezte le –, mert a társadalmi átalakulás jogászai szakmunkát is feltételnek [saját kiemelés – a Szerk.].⁷⁰ Dr. Beér kifejezte az MKP által vallott álláspontot, hogy elsődleges a jogalkalmazás, ami mögött másodlagos a jogalkotás folyamata. A jogalkotás ezzel is a jogalkalmazás szolgájává vált, és hogy ez így történt, abban dr. Beérnek is megvolt a maga szerepe.⁷¹

Az elszenvedett vagy inkább vélt „sérelemkért” a törlesztésre a (kissé „kékcédulások”) választások során kimódolt új pozícióban jött el az idő. Ennek megfelelően az 1947-es választásokat követően vázlatos tájékoztatót állítottak össze az igazságszolgáltatásról. Tartalma nem kis szerepet játszott abban, hogy Rákosi, a bíróságo-

„Igaz, hogy ez a munka nem volt tökéletes, hanem erősen küzdött a sajátos feladatainak megfelelő módszerek kialakítása nehézségeivel, valószínűleg azonban mégis csak több volt annál, mint amit Major Ákos vitriolos rövid jellemzése alapján gondolhat az ember. Árad szavaiból, mennyire megvetette és utálta Sömjén Pált, akinek minden gyengesége és hibája mellett sem az volt talán a legfőbb jellemzője, hogy »rabbi családból származott«. Határozatlansága, merev és dogmatikus »pártszerűsége« miatt (amiért mindig figyelni kellett, hogy mit mond az ember előtte) én sem kedveltem különösebben, de azért Major Ákos jellemzése erősen elfogult terhére. Műveltségi szintje egyébként nem volt alacsonyabb Timárénál, sőt irodalomban, zenében és filozófiában sokkal műveltebb volt nála, csak kevésbé volt operatív, összehasonlíthatatlanul több gatlással volt teli, töprengő, kontemplatív természetű s ezért kissé bizonytalan ember volt.”

Az 1919-ben született dr. Décsi (a korábbiakban: Danweber) Gyula a budapesti politikai rendőrségen szolgált, államvédelmi alezredes volt 1950. június 23-áig. Ekkor az igazságügyi tárcánál előbb államtitkár, majd a miniszter első helyettese, végül a tárcsa vezetője volt 1952. november 14. és 1953. február 2. között, noha már 1953. január 16-án letartóztatták. A Budapesti Hadbíróház 1953. december 24-én, jogerősen, kilencévi börtönbüntetésre, a perújítást követően a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma nyolcévi börtönbüntetésre ítélte 1957. június 15-én. Az 1953. évi 11. tvr. alapján büntetése feleződött, ugyanaznap szabadult.

Az 1913-ban született dr. Timár (a korábbiakban: Schwartz) István – a budapesti politikai rendőrség ún. fogalmazói karának (1945 nyarától) volt a vezetője, majd (1947. augusztus 20-ától) az ÁVO helyettes vezetője lett ezredesként. Az igazságügyi tárcánál folytatta pályafutását, a Büntetőjogi és Ügyészi Főosztály vezetője 1948. december 5. és 1953. január 16. között, lefogaásaig, emellett itt is foglalkozott az ÁVH ügyeivel. 1953. december 24-én a Budapesti Hadbíróház 12 évi, 1954. január 15-én a Katonai Felsőbíróság népellenes, hivatali titokszéssel folytatólagosan elkövetett vesztegetés büntetése miatt 11 évi börtönbüntetésre ítélte. 1956. október 15-én szabadult. A Legfelsőbb Bíróság Katonai Tanácsa rehabilitálta 1957. február 4-én. Az I. M. Törvényelőkészítő Osztályának vezetője lett, majd 1962. január 16. és ősz között a Legfelsőbb Bíróság első elnökhelyettese volt. Az MSZMP KB Adminisztratív Osztályának vezetője javasolta felmentését 1962. július 31-én, a PB ezzel egyetértett 1962. augusztus 7-én. Felmentették szeptemberben. A Szerzői Jogvédő Hivatal élén állt hosszú éveken át.

67 Az 1912-ben született dr. Szabó Imre a jogi kart Prágában végezte 1937-ben. Ügyvédjelölt volt 1945 előtt. Mielőtt a tárcánál dolgozott, előbb aljegyző volt Pest vármegyében. Az I. M-ben miniszteri titkár 1945 júniusától, közjogi előadó miniszteri osztálytanácsosként a törvényelőkészítő osztályon decembertől, majd az osztály vezetője lett. Miniszteri tanácsos 1947. június 12-étől.

68 Az ELTE egyetemi tanára 1949–1982 között, az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének igazgatója 1955-től. Az MTA főtitkárhelyettese 1956–1970, alelnöke 1970–1976 között. Elhunyt 1991-ben.

69 PIL 274. 15/199. ó. e. 203–204. Dr. Benkő Gyula jelentése az igazságügyi kommunista pozíciók fokozatos megszüntetéséről Farkas Mihályhoz, 1947. szeptember 25.

70 BÜK Ir. Ü. 7062. Dr. Beér (a korábbiakban: Beer) János. Dr. Beér János – jól olvashatóan – nevét nem dr. Beér-nek, hanem „Beer”-nek írta alá a ’30-as években. Ezzel szemben már „Beér”-nek írta 1948-ban.

kon még mindig meglévő „reakció” kiirtásáról értekezhetett pártja funkcionáriusai előtt, 1948. január 10-én.⁷²

Az összefoglaló ismeretlen, de egyértelműen MKP elkötelezett készítője alámasztotta mondanivalóját „konkrét” példákkal, „a megoldási” módozatokat is kifejtve. Közben a társmiszteriumot – a belügyet – is elmarasztalta (a névmagyarosítás körüli anomáliák, „az állampolgársági kérdés dzsungel” miatt). A jogalkotást, annak a jogalkalmazás utáni „másodlagos szerepét” a *múltra visszavetítve tényyszerűnek vette. E szerint hangoztatta: az „igazságügyi apparátusunk a régi jogszabályokat, régi szellemben, az új jogszabályokat pedig vagy figyelmen kívül hagyva, vagy kellő rutinnal úgy alkalmazza, hogy a formai követelményeknek eleget tesz ugyan, de mégis avval ellenkező eredményre jut, mint amit a demokratikus jogszabály intencionál”.⁷³ Az igazságszolgáltatás „parányi részét” képező népbíróságról úgy vélekedett, hogy noha jelentőségük napról-napra csökken, mégis „ez a bíróság nagyjában bevált – főleg városban, „vidéken kevésbé...”. Azzal viszont vigasztalhatónak látszott, hogy Budapesten a népbíróság a közös munkáspárti aktívá révén „teljes mértékben oktatható és irányítható”. A NOT esetében azonban más helyzet, mivel ott „túlteng a Horthy-éra jogász szelleme”.*

Más vonatkozásban is úgy vélekedett, hogy a „fasisztamentő tevékenység” háttérben a rossz káderpolitika mellett [miután az öröklött horthysta bírák még itélkeznek – a Szerk.] főleg „a Ries- minisztérium szégyenletes gazdálkodása” húzódott meg. Ez volt az oka, hogy mint kifejezte: „nincs egy ember, aki vitatni merne, hogy a NOT (ez a laikus bíróság fölé helyezett szakbíróság) bevált” volna. Van tanácsa, dr. Sarlóse – írta –, ami „nem tárgyalhat már hónapok óta, mert a PDP nem

...*mind be tagot*” [eredeti kiemelés – a Szerk.]. Majd akképp folytatódott fejtegetése, hogy „gyakorlati értelme a mai formájában már nincs a NOT-nak”. Kérdezhetné valaki, miért nem szüntették akkor hát meg? A „felelet erre a következő: ez az állapot óriási üzetet, lekötelezési lehetőséget, hatalmi kiélési módot jelent Riesre és környezetére... Még keményebben: „abból a poshadó ügytömegből azt tárgyalhatják le, amelyiket a Szűcs kft-nek nevezett klikk akarja”.

Az élesen SZDP-ellenes hangvételű – dr. Riest, a két dr. Szűcsöt: Jánost, a dr. Domokos „helyére” állított államtitkárt és Andrást,⁷⁴ a tárca személyzeti ügyeinek irányítóját (akit Péter a politikai rendőrségtől „korrupció miatt kidobott”) támadó – előterjesztéséből kitűnt, hogy az MKP helyzete némely vonatkozásban kedvezőtlen, és előfordul, hogy a két órán belül végrehajtandó kivégzések is „elhúzódnak hetekig”. A szerző szerint emiatt: „a bírák nem félnek a minisztériumtól. Cinkostársat látnak fölöttük. Megvetéssel kiszolgálják őket, azért, hogy ők maguk nem anyagiakért, hanem fasiszta meggyőződésüktől inspirálva a közismert módon zavartalanul tevékenykedhessenek” [eredeti kiemelés – a Szerk.]. Majd a szerző – írásának kulcsszavát használva – visszavetít a „reakciós munkát” bírálva ahhoz, hogy „nem félnek a közvéleménytől sem”. A „romboló, káros” hatású bíraskodást a „bírói függetlenség felelőtlenége és a tanácskozási titoktartás mögé bújva veszélytelenül végzik”. Mi több: a NOT a „fasisztákat újraszabadítja politikai és gazdasági életünkre”, és azzal, hogy „csak egy-két tanácsadó vagyoneklobzásra”, valójában „tényleges hatalmat, vagyoni erőt juttat nekik”.

A tervezet készítője – sajnálatlalt – állapította meg, hogy dr. Riesnél hiába interveniált „a tanácskozás titkosságának megszüntetése iránt”, és amiatt, hogy „tegye kötelezővé a vagyoneklobzását”. Javasolta egyes bírák és állásfoglalásaik ismertetését a nyilvánossággal. „Miért kell megengedni, hogy ilyen fasiszta tevékenység titokban folyjon, mért kell kizárni a nép ellenőrzését a saját bírósága, a népbíróság felett?” [eredeti kiemelés – a Szerk.]. A vázlat készítője, aki szinte népitéleteket követelt a NOT bírásaival szemben, így kívánta megszüntetni a bírói függetlenség egyik legfőbb garanciális elemét, az ún. tanácskozási titkot. Valójában itt is a szociáldemokratákat, jelesül dr. Bojta Bélát⁷⁵ támadta, aki a NOT bírairól, kollegáiról úgy véleke-

Az 1905-ben született dr. Beér János letette az egységes bírói és ügyvédi vizsgát 1931. december 7-én, bejegyeztetett ügyvédnek december 14-én. A zsidó ügyvédek névjegyzékébe sorolták 1939 októberében. A második világháború idején munkaszolgálatos többször is. Először 1940 szeptemberétől, 1942. május 25-é és 1943. december 1-e között ügyosztályvezető, ebből tíz hónapot hadművelleti területen Ukrajnában töltött. Igazolták 1945. május 15-én. Az MKP budapesti városi szervezeteinek titkára 1945–1948 között, egyúttal a fővárosi tisztifőügyész. 1945. március 16-án még tisztifőügyész-helyettes, április 25-én pedig már tisztifőügyész, aki ettől az időtől állandó meghívottja a Budapesti Nemzeti Bizottság [a továbbiakban: BNB] ülésének. A B. M. miniszteri osztályfőnöke 1948. október 29-étől, ott dolgozott 1952-ig, majd az ELTE MDP Bizottságának elnöke 1956 őszéig, 1952–1953-ban dékán, előbb az alkotmányjogi nyilvános rendes, majd utóbb tanszékvezető egyetemi tanára. Meghalt 1965. február 22-én.

1945 után nem ügyvédkedett, törölték a Budapesti Ügyvédi Kamarából 1948. december 22-én.

70 Jogtudományi Közlöny [a továbbiakban: JK], 1947. 13–14. sz. 1947. július 20. 226. Szemle – A Magyar Jogászegylet szegedi vándorgyűléséről készített beszámoló.

71 KEB Irattár, MKP „KEB” jegyzőkönyvek. Az MKP „KEB” L. sz. jegyzőkönyve, 1947. október 22. és LX. jegyzőkönyve, 1947. december 30.

Az MKP KEB figyelmeztette dr. Beért 1947. október 22-én, hogy cserélje ki személygépkocsiját, mert „túl hivalkodó”. Miután elengedte füle mellett a bírálatot, megrovásban részesült december 30-án. Megkezdődött „kézben tartása”.

72 Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek [a továbbiakban: Rákosi: VB], Bp., 1955. Szikra, 4. bővített kiad. 179.

73 PIL 274. f. 15/199. ó. e. 69–73. Vázlatos tájékoztatás az ún. igazságszolgáltatásról, 1947. októberét követően. Vö. „A Budapesti Ítéletábra Majorossy tanácsa 1947. október hó elején tárgyalta...”

A stílári fordulatok alapján – és egybevetve dr. Zolnay Kálmán heti jelentéseinek tartalmával – valószínűsíthető, hogy a „vázlatos tájékoztatás” szerzője is dr. Zolnay lehetett.

74 Az 1912-ben született dr. Szűcs András a fogalmazói alosztály vezetője, dr. Décsi és dr. Timár főnöke volt a budapesti politikai rendőrségen 1945. március 26. és július 7. között. Az I. M. munkatársa lett, ott dolgozott 1948 nyaráig. Az ÁVH letartóztatta 1950. július 14-én. A Kálmán József és társai ügyben a Budapesti Katonai Törvényszék 1950. szeptember 13-án, majd a Katonai Főtörvényszék 1950. szeptember 20-án 15 évi börtönbüntetésre ítélte. Szabadult 1956. március 29-én. A Legfelsőbb Bíróság rehabilitálta 1957. augusztus 27-én.

75 Az 1890-ben született dr. Bojta (Burger) Ernő Béla szegedi ügyvéd volt. Két alkalommal, 1942-ben, valamint 1944 áprilisában baloldali, szociáldemokrata kötődése miatt letartóztatták. A minisztertanács jegyzője, 1945. február 22-étől miniszteri tanácsos, majd miniszterelnökségi adminisztratív államtitkár május 31-étől 1947. augusztus 31-ig. A NOT szervezője, az 1945. április 10-én Debrecenben tartott – első és egyben utolsó – népbírósági másodfokú tárgyalás tanácsvezetője (a fővárosban ítélkezett a NOT április 23-ától). 1948. augusztus 6. és 1950. március 31. között, a NOT megszűnéséig elnöke. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának tanácsvezető bírájává nevezték ki 1950. február 23-án. Állását elfoglalta április 1-jén. Elbocsátották, ideiglenesen nyugdíjazták 1950. december 31-én. Tiszviselő lett, a forradalmat követően ügyvéd, az Országos Ügyvédi Tanács elnöke. Elhunyt 1969-ben.

dett, hogy „a NOT tagjai hivatásos bírák, kúriai bírói rangban. Jogászok mind, erre a tisztre alkalmasnak látszó ügyvédek és kiválónak bizonyult régi bírók. A hatalom, ami kezünkben van, nem fejezhető ki életmódban és pénzértékben: azt hiszem, hogy ma egyikünk fizetése sem éri el egy vállalat főkönyvelőjének a javadalmazását. Ez a tény azonban nem érdekes: aki ennek a bíróságnak tagja lett, az tudja, hogy rövid vagy akár hosszú időre nem a karrierrel jegyezte el magát, hanem az igazsággal, amely legtöbbször nem jár autón és nem visel bíbort.”⁷⁶

A NOT és a tárca viszonyáról frott (szomorú következményekhez vezető) kritika „nagyjában megáll – szerzője szerint – a rendes bíróságokhoz való” kapcsolatokban is. Az újonnan létrejövő jogalkalmazási fórumok „előszeretettel vetették magukat olyan ügyekre, amelyek a »demokrácia szempontjából« is elítélendőek”. A kezdeti bátortalan, tapogatózó határozatokot követő ítéletekről sommásan ígrogzött a bíráló: „ma már általában megállapítható, hogy a szakszabóságok a demokrácia ellen dolgoznak”. A szerző „demokrácia” értelmezése leszűkült az MKP által vallottakra, ezért tendenciát vélt abban, hogy a bíróságok felelősségre vonják azokat, „akik nem tisztelték a magántulajdon elvét”, és emiatt „számtalan ítélet van kommunisták ellen, akik élelmet vagy egyéb javakat osztottak ki”. Így: „ma folyik pártunk ellen kártérítési per..., nemzeti bizottsági tagok ellen..., volt rendőrök százai ellen, ma komoly pozíciókban lévő elvtársak ellen van ítélet, vagy folyik eljárás...”.

Nem az öröm íratta le az előterjesztés összeállítójával, hogy dr. Ries mindössze „egyetlen esetben lépett közbe intézményesen kérésemre”, amikor 1945/1946-ban beidézték a munkaszolgálatosok és katonák felelősségre vonása felmerült azért, mert a „felszabadulás előtti időben” elhagyták csapattestüket.

Az összeállító azt kívánta bizonyítani az előterjesztésben felhozott ügyekkel – elmarasztalásokkal vagy felmentésekkel végződött bírósági eljárásokkal –, hogy mind a Kúria, mind az ítélőtáblák, „úgyiszlólván az egész magyar bíróság” helytelen jogpolitikai, illetve joggyakorlati irányt képvisel, ami „felett... nem könnyű napirendre térni”.

Jellemző példaként említette azt az esetet, amikor a Kecskeméti Törvényszék hatévi fegyházbüntetésre ítélte a helyi internálótábor parancsnokát, a bóri haláltábor megjárta Kardos nevű rendőrtisztet, mert „egy 71 éves vén fasiszta papot, aki a sorból kiállva és a botjára támaszkodva feleselt vele, pofon ütötte, mire az elesett. Ez a vén pap az esés folytán combnyaktörést szenvedett, és 3 heti kórházi fekvés után tüdőgyulladásban meghalt”. A büntetést a bírák „halált okozó súlyos testi sértés büntette és sok egyéb rendbeli hivatali hatalommal való visszaélés (bántalmazás) cselekménye miatt” szabták ki. Kardos ekkor már két éve töltötte büntetését.

⁷⁶ Dr. Lukács Tibor: A magyar népbírósági jog és a népbíróságok (1945–1950), Bp., 1979. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó [a továbbiakban: KJK] és Zrínyi Kiadó, 193. Haladás, 1946. február 14.

A „tényállás teljes ismeretében állíthatom – érvelt a történet előadója –, hogy ez az ember távolról sem viselkedett úgy az orgoványi és fasiszta gyilkosokkal, mint a kezebeli politikai nyomozók a kezükbe került kommunistákkal. Inkább úgy bánt velük, mint egy békebeli altiszt az újonccal”. A Budapesti Ítélőtábla helyben hagyta az ítéletet a másodfokú eljárásban, 1947. október elején. Mert: „a vén fasiszta papnak adott pofon és a halál közvetlen okaként fellépő tüdőgyulladás között az okozati összefüggés fennáll” – méltatlankodott a vázlat készítője –, majd teljesen szabad utat engedett gyűlölködésének ilyképpen. A „rendőrtiszt, aki nem fasiszta, hanem fasisztákkal és olyan jó idegekkel rendelkezett, hogy egyet sem irtott ki közülük, csupán egy félig dög papot ütött pofon, aki talán tüdőgyulladásban, talán prosztatafertőzéstől eredő egyéb nyavalyától (ilyen jegyzőkönyv ill. orvosi vélemény is van, és nem kellett volna jóindulat ahhoz, hogy ezt fogadja el a bíróság a halál okaként) fordult fel, és ezért ül..., várja a Kúria ítéletét”. Ries szerint mind a kecskeméti törvényszéki, mind a budapesti táblabírák ítélete „»disznóság«...”.

A vázlat készítője szerint a „vég nélkül” felsorakoztatható ügyek, eljárások társasága az, hogy egyrészt tendencia érvényesül, másrészt „a bíróságok és ügyészek tervszerűen és most már nyíltan ártani törekszenek a demokráciának. Ugyanílyan irányzat észlelhető a vagyoni jogi perekben is... Még világosabban kiütözik bíróságaink reakciós beállítottsága az ún. állapotperekben.” Nem kis mértékben a vázlat írójának kezdeményezésére kibocsátottak egy kormányrendeletet – az 1945/1946. M. E. számút –, ami szerint „nem az előző jogállapot az irányadó az állapotper eljárási módjánál, hanem a ráutaltságot köteles vizsgálni a bíró és a gazdaságilag gyöngébbnek, illetőleg termelés szempontjából ráutaltabbnak kell juttatni a vitás jogszabályt”.⁷⁷ Az előterjesztő azonban egyúttal panaszkodott is, mert az általa „majdnem egyedülállóan és legteljesebb mértékben demokratikusnak” minősített jogszabályt „bíróságaink nagy részben szabotálják”. Ezért felhívta a figyelmet a megtorlás szükségességére (az alábbiak szerint): „amikor a bíró egyáltalán nem al-

⁷⁷ Magyar Közlöny [a továbbiakban: MK], 1946. 114. sz. 1946. május 21. 5550/1946. M. E. sz. A háborús események folytán gazdát cserélt egyes hasznos háziállatoknak marhalevéllel ellátásáról és az ország állattálmányának fejlesztéséről szóló 7680/1945. M. E. sz. rendelet kiegészítése tárgyában.

A Szegei Ítélőtábla tanácsjegyzője, dr. Szilbereky Jenő háromrészes összeállítást készített a Szegei Ítélőtábla 1946. január 1. és július 31. közötti időszakban követt gyakorlatáról. Vö. „A Szegei Ítélőtábla gyakorlata a háborús eseményekkel kapcsolatos állapotperekben.” JK, 1946. 19, 21–22. sz., 268–271, 295–299. és 314–316!

Az 1917-ben született dr. Szilbereky Jenő egyetemi tanulmányait befejezte 1939-ben. A bírói és ügyvédi vizsgát letette 1947-ben. Joggyakornok 1940-tól, bíró lett Szegeden 1948-ban, előadó az igazságügyi tárcánál 1951-től. A Legfőbb Ügyészségen főosztály-ügyész 1953-tól, majd csoportvezető, osztályvezető és főosztályvezető helyettes. Az igazságügyi tárcánál a bírói felügyeleti főosztály helyettes vezetője 1961-től.

Az MSZMP KB Adminisztratív Osztályának vezetője azt javasolta a Politikai Bizottságnak 1962. július 31-én, hogy dr. Szilbereky az igazságügyi miniszter helyettese legyen. Augusztus 7-én felszállt a füst, mint a pápaválasztási konklávé. 1980. június 27. és 1990. március 1. között a Legfelsőbb Bíróság elnöke volt. Köszönet, hogy emlékeit felelevenítette Zinner Tibor előtt 1989–1990-ben.

kalmazza az érvényben lévő [demokratikus – a Szerk.] jogszabályt, még a legorvodoxabb törvénytisztelet mellett is el lehetne járni a szabotáló bírák ellen. A fennálló törvény nem alkalmazása miatt bíróság elé lehetne állítani.”

Szükségét érezte a „bajok” sürgős orvoslásának. Ezért jutott arra az elhatározásra, hogy „erélyesen” és sürgősen” lépni kell egyrészt a bírói áthelyezhetőség két-három évre való felfüggesztésével, másrészt a nyugdíjaztatással, harmadrészt fontos pozíciókba demokratikus mentalitású jogászok állításával. Miként indokolta?

A bírói függetlenséget biztosító 1869. évi IV. tc. 16. §-a kimondta, hogy „a bíróságot csak saját akaratával lehet székhelyéről más bírósághoz vagy más hivatalba áttelni vagy előléptetni”. Egyidejűleg a bírói ügyosztály élére „erélyes kezű kommunikatív” kell állítani, „aki néhány megbízható repülőbizottság útján állandóan ellenőrizné a bíróság ítélkezésének minőségét”. A helyzet bonyolult, a rendesnél azonban nem olyan nehéz. Az eljárás is egyszerű: „fel kell függeszteni az áthelyezhetetlenséget, az idő előtti nyugdíjazhatatlanságot, és a bíró urak ész nélkül és ficskorgatva fogják hozni demokratikus ítéleteket. Először az áthelyezéstől való félelemből, azután beleszoknának, belenevelődnek”.⁷⁸ A javaslat értő fülekre és cselekvő kivitelezőkre talált. Hamarosan.

A vázlatkészítő szerint a másik teendő a szabotáló bírák nyugdíjazása. Az 1871. évi IX. tc. módot adott a bíró vagy ügyész nyugdíjazására akkor, ha „testi vagy szellemi fogyatkozás” esete állt fenn. De az idők (vagy a szovjet gyakorlat) szavát jelezve merült fel – noha hihetetlennek tetszhet – „új” megoldás is. Mi sem egyszerűbb ugyanis, mint „szellemi fogyatkozásának minősíteni azt a bírót, aki ma demokráciaellenes magatartást nyilvánít az ítéleteiben”.

Végül a harmadik feladat a „fontos bírói pozíciókat demokratikus mentalitású jogászokkal, ügyvédekkel betölteni” – és itt sem rejtette véka alá bírálatát –, mer „ezen a téren mutatkozik Ries legnagyobb bűne”. A helyzet ugyanis e téren igaziasztó: egész Budapesten, dr. Somogyit kivéve nincs „igazi” (rég) szociáldemokratára” a „magasabb bírói fórumon”, míg „kommunista Pesten egyetlen sincs, az egész országban [is] csak egy van, a szegedi törvényszék elnöki székében dr. Sztodolnyik⁷⁹”.

Pártolólág hívta fel a figyelmet a 60 éves dr. Sarlóstra, dr. Pikler Kornélra. Életrajzi támadást intézett viszont dr. Vincenti – „a feudális ízű, klerikális és amelletti harcias szellemű reakciós jogász” – a Budapesti Ítéltábla elnöke „és az ő tábora ellen”.

⁷⁸ Szakács Sándor – Zinner Tibor: A háború, 166–169.

⁷⁹ Helyesen: Sztodolnik.

Az 1898-ban született dr. Sztodolnik László bíró volt a Pestvidéki Királyi Törvényszéken, 1942. május 7-étől, tanácsvezető a Szegedi Törvényszéken 1945. július 5. és 1946. május 3. között, majd Győrött volt ítéltáblai elnök, 1950. december 31-ig. A Budapesti Központi Járásbíróság elnöke lett 1951. január 1-jétől, legfelsőbb bírósági tanácselnök pedig 1953. szeptember 22-étől. Esküt tett november 2-án. Másodelnöki munkakörbe sorolták, a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának vezetője lett 1954. augusztus 7-étől. Elnökhelyettes volt 1955. december 20-ától. Nyugalomba vonult 1965. május 31-én. Elhunyt 1967-ben.

„Ez a „nagyon eszes, de még reakciósabb és elszánt” bíró „az ország bíróságainak 70%-át tartja kézben adminisztratív úton, és úgyszólván az ország tényleges gyakorlatát irányítja”.⁸⁰ A következmények a folyamatos személyi változások bejelentett hírek lettek.

A bírák helyzete tehát fokozatosan rendült meg, és a párt-, majd „egypártpolitikai” érdekek előtérbe kerülésével, valamint az igazságügyi tárca az ítélkezést előmozdító közreműködésével, a bírói függetlenség névlegessé vált, és a tárca vezetője nem csupán elmozdíthatta, hanem el is mozdította az ítészeket. Amíg Révész Mihály arról szólt a parlamentben, 1947. február 21-én, hogy az Igazságügyi Minisztérium két év alatt új jogrend alapjait vetette meg, és a népbíróság a fasiszták elleni harc legfőbb eszköze,⁸¹ addig dr. Ries miniszter már úgy foglalt állást március 26-án, hogy az igazságszolgáltatást szervezeti és személyzeti téren garantálni kell demokratizálni.⁸² Mondandója egybecsengett Rákosi nézetével, a radikális személyi változások meghirdetésének is tekinthető, mert nem korlátozódott csupán egyes vezetők felmentésére, és helyükre, újak kinevezésére.⁸³

1947 őszétől, a „vázlat” intenciói alapján végbement változások közül kétségkívül a bírói függetlenséggel összefüggő áthelyezhetőség okozta a legnagyobb vihart. Az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület helytelenítő jelzése süket fülekre talált. Dr. Hajdu Gyula,⁸⁴ az igazságügyi tárca államtitkára utóbb, már a törvény kihirdetését követően, tudományos folyóiratban mintegy kihirdetve az ítéletet, mindezt tudtára adta, hogy mi volt a kormányzat – azaz az MKP – eltökélt célja a bírák áthelyezésének és végelbánás alá vonásuknak szabályozásával. „A bírói függetlenség nem annyit jelent, hogy a bíró fel van jogosítva arra, hogy fittyet hányva az egész társadalom ügyeire, melyben működik, elutasítsa magától a kor szellemét, melynek bírója – egy elkorhadott, kimúló rendszer kifejezője legyen...”. Azt sem kezezte titokként, hogy az áthelyezhetőséggel és egyéb intézkedésekkel – mint írta – elvárni akarjuk a bíróságot, hogy ébredjenek a valóság tudtára...”. Mert: „a dolgo-

⁸⁰ Szakács Sándor – Zinner Tibor: A háború, 170.

Dr. Pikler Kornél a fővárosban született 1911-ben. Az egységes bírói és ügyvédi vizsgát letette 1941-ben, ügyvéd 1944-ig. Deportált volt Mauthausenben, majd Gunkirchenben. Ügyvédkedett 1945–1946-ban, a NOT bírója 1946–1947-ben, majd a Minisztertanács Elnöki Hivatalában töltött be vezető tisztségeket 1948–1953 között. A Belkereskedelmi Minisztérium Üzemélelmzési Igazgatóságának vezető jogtanácsosa 1953–1965 között, a Kulturális Kapcsolatok Intézetének főosztályvezetője volt 1965-től. Egyetemi oktató 1950-től, címzetes egyetemi tanár Szegeden, 1974-től.

⁸¹ Magyar Nemzet, 1947. február 22.

⁸² Népszava, 1948. március 27.

⁸³ Ennek alapját teremtette meg a 4181/1949. (VIII. 6.) Korm. sz. rendelettel létesített és a 265/1950 (XI. 4.) MT. sz. rendelettel átszervezett Bírói és Ügyészi Akadémia felállítása.

⁸⁴ Az 1886-ban született dr. Hajdu Gyula igazságügyi államtitkár 1947–1950 között, az ELTE egyetemi tanára 1949–1969 között. A Rajk és társai perében halálra ítélt és kivégezt Szalai András sógora. A B. M. ÁVH letartóztatta az 1917-ben született Szalai Andrást (a korábbiakban: Ländler Ervint), az MDP Kádérosztályának helyettes vezetőjét 1949. május 16-án. A Budapesti Népbíróság halálra ítélte 1949. szeptember 24-én, a NOT helybenhagyta az ítéletet október 14-én, másnap kivégezték. A Legfelsőbb Bíróság rehabilitálta 1955. november 25-én.

zók egészséges jogérzéke és egyes bírák korhadt szellemből táplálkozó paragrafikus igazságmérése között úr támadt”.⁸⁵

„A magyar társadalmat az annak sorsát irányítók – Andrej Alekszandrovics Zsdanov értelmezésének megfelelően – 1947 ősztől két »tábor«-ra osztották: egy felől a vezetőkre és a politikájukat könyörtelenül megvalósítókra, mindenekelőtt az erőszakszervek munkatársaira, másfelől a Révai által említett »nem kommunista« állampolgárok millióira. Miután a kialakuló rendőrállam ellenségképének lényegét a »Horthy-fasizmus« alkotta, mindenki – függetlenül attól, hogy követelt-e el bűntettet, avagy kényszer hatása alatt »ismerte be« soha el nem követett tetteit (összeesküvését, kémkedését, besúgását stb.) – a múlt rendszer örökösévé, visszasírójává, a fasizmus hívévé, azaz üldözendő ellenségévé vált. Mindez tette érhető mind a klasszikus, mind a gazdasági jellegű politikai perekben.

Történt mindez akkor, amikor az állampolgárokat sújtó különböző közigazgatási intézkedések (igazolások, „B” listázás, német kitelepítés, internálások), valamint az igazságszolgáltatás során százezrek helyzete rendült meg. Ebbe a sorba illették épphogy földhöz juttatott parasztságnak a beszolgáltatás okozta kényszerpályára terelése, majd 1948-tól a kolhozosítás megkezdése, s a gyáraitól megfosztott, háborút túlélő tőkésék, az ipari üzemekkel, gyárakkal rendelkezők, a földnélkülivé tett nagybirtokosok, valamint az »összetört címerek« egykori gazdáinak sorát. Jelezte, hogy az átalakulás gazdasági-társadalmi folyamata feltartóztathatatlan, nem csiellenes érdekeket és származást figyelmen kívül hagy, mi több, kíméletlen.”⁸⁶ kérdés csupán az volt, hogy ez a folyamat a harmadik hatalmi ágat és legszélesebben értelmezhető holdudvarát a maga teljességében sújítja-e, avagy célzott személyekre, körökre korlátozódik.

Egy, a jogászok, főképp a bírák és ügyészek figyelmére számot tartó újságcikk vezette be az 1948-as esztendő, január 9-én. A bírák elleni frontális támadás első puska lövése volt. Dr. Feri Sándor⁸⁷ írása – Bírói függetlenség vagy bírói felelőtlenség? – címet viselte.⁸⁸ Huszonnégy óra múlva eldőlt az első ágyúlövés is. Rákosi, ott folytatta az MKP funkcionáriusainak 1948. január 10-ei ülésén, ahol 1948. elején elkezdte. Annak ellenére, hogy a „B” lista megtizedelte a közigazgatást,

85 JK, 1948. március 30. 63.

86 Zinner Tibor: Az 1953-as 'cionista per' In: 1100 éves együttélés a magyar és magyarországi zsidóság a hazában és a fejlődés szolgálatában, Bp. 2001. Magyarországi Holocaust Emlékalapítvány kiad. 226.

87 LB Személyzeti iratok, A – ZS. 1957. El. III. A. 24.

Az 1895-ben született dr. Feri (a korábbiakban: Fuchs) Sándor banktisztviselő, 1925–1945 között, önálló ügyvéd 1937-től. Az MKP (majd az MDP) Jogügyi Osztályát vezette 1945. január és 1949. november 30. között, közben egyúttal közjegyző 1946. március 11. és 1949. december 31. között. Szoros kapcsolatot ápol a Magyarországon tartózkodó szovjet állambiztonsági tisztekkel. A Legfelsőbb Bíróság bírójává 1950. január 5. és 1957. január 31. között. Elbocsátották 1953. május 15-én, de visszavették december 21-én. Az 1917-évi szovjet-orosz forradalomban részt vett, Szovjetunióból hazatért internacionalista az 1956-os statáriális bíráskodást bevezető rendelet tervezetének készítője volt.

88 Szabad Nép, 1948. január 9. 3.

bíróágokat, az ügyészségeket, a pártvezér kifejtette elvtársai előtt (birtokában a részére készített feljegyzésbe sűrített kritikai észrevételeknek és „jobbító szándékú” elképzeléseknek), hogy „azokon a területeken, ahol a reakció még éreztetni tudja befolyását, a közigazgatásban, a bíróságoknál, a közoktatásban, az egyetemeken a demokrácia most gyürkőzik neki, hogy rendet teremtsen”. Nem ébresztett semmi kétséget hallgatóságában, mert nem hagyott kételyt – tapsot kiváltva – a felől, hogy „most... kerül sor arra, hogy ezeket a területeket olyanná változtassuk át, amilyennek a magyar munkások, parasztok és haladó értelmiség érdeke megköveteli”.⁸⁹ Percekkel később – újabb tapsot kiváltva – visszatért ehhez a veszélyparipájához: a „bíróságokat, amelyek oly gyakran hoznak felháborító és a demokráciára szégyenletes ítéleteket, az idén szemügyre fogjuk venni, és intézményesen gondoskodunk arról, hogy az új magyar szellem közéjük is teljes erővel benyomuljon”.⁹⁰ Mindaz, ami 1945/1946-tal vette kezdetét, a bírói apparátus mértékben felgyorsult és – immár nem véletlen – vonatkozott ez a bírói apparátus cserejére is. Mindezt egy újabb jogszabály-csomaggal érték el. Egyfelől megtehető az eltávolítás, másfelől biztosítva az utánpótlás lehetőségét. Minderre – csupán – pár hetet kellett várni 1948-ban.

Rákosi sugallata hamarosan valósággá lett. „Törvényjavaslat a bírák és ügyészek áthelyezhetőségéről” – adta hírül a kommunista szócső február elején. „Az Igazságügyi minisztérium törvényjavaslata szabályozza a bírák és államügyészségi tagok áthelyezését és végelbánás alá vonását: a javaslat szerint bármely bíróság ítéelőbíróját beleegyezése nélkül is át lehet helyezni más bírósághoz. A Kúria ítéelőbíróját azonban csak a Budapesten működő bírósághoz, az ítéelőtábla bíráit pedig csak az ítéelőtábla kerületébe tartozó törvényszékhez, a törvényszéki székhellyel működő járásbírósághoz lehet áthelyezni. Ugyanazt az ítéelőbírót, aki áthelyezésének vele történt közlésekor 55-ik életévét már betöltötte, a készülő törvényjavaslat szerint a számára kijelölt állás elfoglalása helyett kérheti végelbánás alá vonását [eredeti kiemelés – a Szerk.]. Ha az ezen életkoron aluli bíró nem foglalja el új állását, ezzel minden egyéb igényéről is lemond”.

A törvényjavaslatról – amelynek rendelkezései 1949. július 30-ig lesznek érvényben – megkérdezték dr. Hajdu igazságügyi államtitkárt: „a törvényjavaslat elkészítését a bírói kar egy részének a demokráciához való köztudomásúan passzív magatartása tette szükségessé. Kettős célt szolgál: egyrészt a demokrácia életébe beilleszkedni nem tudó és ahhoz ellenségesen viszonyuló ítéelőbírókat semlegesít, másrészt fontos bírósági posztokra lehetővé teszi szakképzett és demokratikus felfogású bírák behelyezését.

Ezt a törvényjavaslatot hamarosan követni fogja egy másik, amely a sok tekintetben elavult és helytelen szempontból kiinduló 1936. évi III. tc.-nek a *bírói feyel-*

89 Rákosi: VB, 163.

90 Uo. 179.

mi eljárást szabályozó tételeit veszi revízió alá” [eredeti kiemelés – a Szerk.].⁹¹ Az igazságügyi államtitkár nem kertelt: kőbe véshető szavakkal adta tudomásul, fűjt meg a riadót: a hatalmat fokozatosan kisajátító politikai elit elszánta magát a bírósággal való ütközetre. A csatába azonban könnyen mehetett: az ellenségnek tekintett bírák kezében nem volt fegyver.

A honatyák pedig megszavazták a bírák áthelyezhetőségére vonatkozó törvényjavaslatot az országgyűlésben, 1948. március 5-én. Miképp történt, miképp történhetett? „... jobboldal szívós ellenállását megtörve, fontos törvényt szavazott meg pénteken az országgyűlés” – írta a Szabad Nép. Ez a nap fekete péntek lett. Orbán László, a koalíciós pártok vezérszónoka szerint „fontos lépést tettünk előre igazságszolgáltatásunk demokratizálása felé” [eredeti kiemelés – a Szerk.]. Az ellenzék, különösen a Balogh és Barankovics - párt ügyvédtagjai hiába érveltek, „odáig vetemedtek [sic! – a Szerk.] hogy a magyar demokráciát a külföld előtt denunciólni igyekeztek, és ha nem is ki mondva, de burkoltan külföldi segítségre apelláltak” [eredeti kiemelés – a Szerk.]. A parlamenti ellenzék szerepének e sajátos felfogása, megítélése nem tért el a törvényalkotás szükségességének kommunista magyarázatától.

A vezérszónok, Orbán azért üdvözölte a törvényjavaslatot, mert ő rámutatott már az igazságügyi tárca költségvetésének tárgyalásakor arra, hogy a magyar igazságszolgáltatás „rendkívüli mértékben lemaradt gazdasági és politikai életünk fejlődése mögött” [eredeti kiemelés – a Szerk.].

Új szellem, demokratikus szellem van mindenütt az ország közéletében, új emberek, a nép emberei láthatók mindenütt, de egyes területeken nem érvényesült az új szellem és nem látjuk az új embereket. Ilyen az igazságszolgáltatás területe, eltekintve attól az új forradalmi ágtól, amelyet a népbíróságok és a munkásbíróságok jelentenek.

– Eljött az ideje – folytatta Orbán elvtárs – hogy a politikai arénában bekövetkezett döntő győzelem után a demokrácia erői rohamra menjenek és lerombolják azt a kínai falat, amely bírászkodásunk körül emelkedik és felszámolják a reakciónak azokat a hadállásait, amelyek a közélet egy és más területén még megvannak [eredeti kiemelés – a Szerk.]. Mondatai tapsot váltottak ki a munkáspártok soraiban, majd miután visszautasította a törvényjavaslattal egyet nem értők bírálatát, „bizonyítékok seregével mutatta ki: maga az a tény, hogy valamelyik bíró nem volt nyílas, nem jelenti azt, hogy demokrata volt. Töreky⁹² sem volt nyílas, sőt elítélt nyílaso-

91 Szabad Nép, 1948. február 5. 2. Törvényjavaslat a bírák és ügyészek áthelyezéséről. Módosítják a bírói fegyelmi eljárást is.

92 Az 1873-ban született dr. Töreky Géza királyi ítélőtáblai bíró Budapesten 1914. április 4. és 1921. november 7. között, közben, október 24-én kúriai bírónak nevezték ki, november 8-án tett esküt. 1922. február 11-én a kormányzó a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék másodelnökévé nevezte ki, állását március 9-én foglalta el. 1926. november 5-én pedig már mint elnök tett esküt ugyanott, állásából 1934. október 20-án mentették fel. Október 1-jén kinevezték a Magyar Királyi Kúria másodelnökének, 22-én tett esküt, 1937. október 2-án a kormányzó döntött kúriai elnöki kinevezéséről, a teljes ülésen, 1937. november 8-án tett esküt, nyugalomba vonult 1944. június 30-án.

... azt jelenti-e ez, hogy Töreky demokrata volt?” Orbán szavai élénk helyesbítést váltottak ki a baloldalon. Majd feltette az i betűre a pontot: „egyébként nemcsak nyílas fasizmus volt ebben az országban, hanem Horthy-fasizmus is. Az ellenzék álláspontja menlevelet adna a Horthy fasizmus és reakció embereinek” [eredeti kiemelés – a Szerk.]. Mindez előrevetítette, hogy a továbbiakban, a népbíróságok és munkásbíróságok munkatársaitól eltekintve, minő megítéléssel illeti a többi bíróságot. Így is tett, és fulmináns módon folytatta.

A felszabadulás óta – állapította meg – bíróságaink jelentékeny része tudatosan és állandóan szembehelyezkedik a magyar demokráciával” [eredeti kiemelés – a Szerk.]. A Szabad Nép tudósítója a kiváltott hatásról is megemlékezett: „Viharos helyeslés a munkáspártokon”. Orbán fokozni is tudta a demagógiát, mert az elhangzottakhoz hozzáfűzte: „ügyszólván nincs olyan demokratikus vívmány, amelyet ne igyekeztek volna a bírói pulpitusról elgáncsolni”.

A honatyá szerinte a „bírói fegyelmi eljárás” nem ért semmit, mert demokrácia-ellenes magatartás miatt egyetlen bíró ellen sem indult eljárás három év alatt. A népbírászkodási rendszer kiterjesztése mellett voksolt, azért, hogy „fokozatosan ez váljon igazságszolgáltatásunk alapjává. Azt szeretnők – mondta Orbán –, ha a dolgozó nép a bírókban védelmezőt és barátot látna, nem pedig ellenséget. Ezzel a törvényjavaslattal éppen ez a kérdés került napirendre”. A szónok hallgatott arról, hogy nem az ítések voltak ellenségek, hanem épp ő, valamint a hozzá hasonló nőakkal hangoskodók kiáltották ki őket annak.

Az igazságügy-miniszter megállapította a vitát követő, ún. válaszában, hogy „ezzel a törvénnyel nem üldözni akarják a jó bírakat. Erről szó sincs, de az igazságszolgáltatás gépezetéből kirekesztik azokat, akik nem a nép igazságát keresik” [eredeti kiemelés – a Szerk.].

Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23. – 1945. november 15. Bp., 1997. MOL kiad. A. kő. 330. Szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta Szűcs László.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány ülésén, 1945. március 29-én ismertette az igazságügyi tárca vezetője a háborús bűnösök második listáját, ehhez készítették el a „II. Kimutatás a háborús bűnösökről, a fegyverszüneti egyezmény 14. pontjához” c. mellékletet. Ebben a kormányfő által aláírt felsorolásban említik dr. Törekyt, aki „háborús bűnös, mert a háború fokozottabb mértékben való folytatására és a nyílas (fasiszta) mozgalomnak segítségével szellemi tevékenységet fejtett ki (81/1945. M. E. sz. rendelet 13. § 1. és 6. pont.)”. Két év, 21. 1945. évi VII. tc. a népbírászkodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről. Az 1. §. alapján az I. sz. melléklete volt a 81/1945. M. E. sz. rendelet a népbírászkodásról. „13. §. Háborús bűnös az is: 1. aki nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyűlölet előtt elmondott beszédben vagy rádió útján a háború fokozottabb mértékben való folytatására izgatott... 6. aki a háborús hírverés szolgálatában jelentős szellemi munkát végzett.”

Mindennek ellentpontjaként álljon itt – „A Sopronkőhidai m. kir. orsz. fegyintézetben letartóztatásban lévő »védőőrizetesek« összeállítás 14. sz. alatt tartalmazza –, hogy dr. Törekyt, az ő kúriai elnöki érája idején súlyos ítéletekkel, tehát büntetőjogi eszközökkel megrendszabályozott nyilaskeresztesek november 11-én letartóztatták, a Lomnic Szállóban hallgatták ki, ahonnan 14-én hurcolták a büntetés-végrehajtási intézetbe. Itt megbetegedett – ez idő tájt már közel 72 éves volt – február 6-án a soproni hadikórházba szállították át, innen útja Németországba vitt, Münchenben, 1961-ben hunyt el.

Ha egy országban nem a hatályos törvényeknek, hanem „a nép igazságának” kellett érvényt szerezni, ott, a pártpolitika által befolyásolt kormányzati hatalom jóvoltából ellenségnek minősített bíró, ügyész nem kereshette a maga igazát sem végrehajtó hatalom képviselőivel, sem a törvényhozókkal szemben. Így is történt mert „az országgyűlés ezután általánosságban és részleteiben is megszavazta a törvényjavaslatot. Az ülés ezzel véget ért”.⁹³

A jogszolgáltatásban résztvevők újabb stációját ezért hirdethették ki 1948. március 23-án. Az 1948. évi XXII. tc. az ítélőbírók áthelyezésének, úgyszintén az ítélőbírók és az államügyésztagok végelbánás alá vonásának átmeneti szabályozásáról intézkedett.

A törvény lehetővé tette az 1. § alapján főszabályként azt, hogy az igazságügyi tárca vezetője egy alkalommal a „főfelügyelete alatt álló bármely bíróság ítélőbíróját – beleegyezése nélkül – már bírósághoz áthelyezheti” 1949. december 31-ig. A kúriai bírák áthelyezését akképp szabályozta, hogy őket csak Budapesten működő bírósághoz lehetett áthelyezni. Ez, kerületi vagy egyéb, nem törvényszéki székhelyen lévő járásbírói szintet csak akkor jelenthetett, ha a kúriai és ítélőtáblai bírák maguk kérték odahelyezésüket. Szemben ezzel a totális lejáratai lehetőséggel az ítélőtáblák bíráit a további négy ítélőtábla bármelyikéhez, törvényszékhez vagy törvényszék székhelyén működő járásbíróshoz is át lehetett helyezni. A jogalkotó, csak az egyszeri áthelyezést engedélyezte a Magyar Kúria elnöke, másod elnöke, az ítélőtáblai elnökök és alelnökök esetében.

A jogszabály szerint ugyan meg kellett hallgatni valamennyi áthelyezésre kiszemelt ítézt és felügyeleti hatóságát, de ezek, az érdekeltek nyilatkozatai, valamint a joghatályosságukat behatároló különböző időpontok kizárólag egy célt szolgáltak, az alságos ügyintézési időpontok nem a hatalmi kényszer csorbítása, hanem épp ellenkezőleg, annak palástolása érdekében szerepeltek benne. Ugyanis a 2. és 3. bekezdése ekképp rendelkezett:

„(2) Az az ítélőbíró, aki az áthelyezésnek vele történt közlésekor ötvenötödik életévét már betöltötte, a részére kijelölt állás elfoglalása helyett a közlést követő 30 nap alatt végelbánás alá vonását kérheti. Ebben az esetben őt – az egyébként fennálló korlátozásokra tekintet nélkül – végelbánás alá kell vonni.

(3) Azt az ítélőbíró, aki az áthelyezésnek vele történt közlésekor ötvenötödik életévét még nem töltötte be és a részére kijelölt állást nem foglalja el, közhivatali állásáról és az azzal kapcsolatos ellátási, valamint a szolgálat alapján támasztható minden egyéb igényéről lemondottnak kell tekinteni.”

Mindez, egyfelől jelentette azt, hogy az 55. életévüket betöltött bírákat a számukra elfogadhatatlan állásra történő áthelyezésnek csupán már a kilátásba helyezésével is önként vállalt, a (különben 1945 közepétől alkalmazott) korabeli forma-

szabálással, „saját kérelmére” nyugdíjazásba lehetett kényszeríteni, másfelől pedig azt, hogy az 55. éven aluli bírák esetében a hatalom részére a nyugdíjba kényszerítés lehetősége eleve adottá lett.

Az igazságügy-miniszter, miként az áthelyezhetőségénél, úgy a végelbánás alá vonásánál is élhetett ezzel a jogával, szemben az előzetes elképzelésekkel, nem 1949 nyaráig, hanem az év utolsó napjáig. Ebben az esetben is, a végelbánás alá vonás kérdésében az érdekelteket és valamennyi felügyeleti hatóságát meg kellett hallgatni. A 3. paragrafus rögzítette a leglényegesebb passzust: „az igazságügy-miniszter a főfelügyelete álló bármely bíróság ítélőbírójának, továbbá az államügyészség, a főállamügyészség tagjának végelbánását hivatalból elrendelheti”. Ez volt a kulcskérdés, a tárca vezetője szabad kezet kapott, nem csupán a bírák és ügyészek áthelyezésére, hanem végelbánás alá vonására is.⁹⁴

Az igazságügyi tárca vezetője és államtitkára kapta osztályrészül e bizonyítvány magyarázatát. „Az igazságszolgáltatást szervezeti és személyi téren egyaránt demokratizálni kell” – kongatta meg a vészharangot dr. Ries március végén, negyvennyolc órával a jogszabály kihirdetését követően. Drámai – és szokás szerint torz, részgazságokat tartalmazó – képet tárt olvasói elé: „a felszabadulás után az országépítés munkájának egyik legnehezebb területe az igazságszolgáltatás volt. Talán seholy sem kellett annyi előítéletet és merevséget, olykor nem is rosszindulatú, de reakciós akadályt leküzdeni, mint ott, ahol régen lezárt és begyökeresedett jogelvékekhez kellett nyúlnunk, hogy a törvényhozás terén forradalmi újításokat hajthassunk végre. Hány gondolat maradt csak gondolat és mennyi kívánság maradt pusztán vágy, csupán azért, mert a politikai életben a haladás gondolatát nem képviselte más, mint a baloldali szociáldemokraták és a Magyar Kommunista Párt [saját kiemelés – a Szerk.] s hiányzott a szükséges többség ahhoz, hogy a jogalkotást erre az útra terelhesse...”

Az igazságügy-miniszter arról bölcsen hallgatott, hogy a munkáspárti elitek miként érték el a politikai erőviszonyok megváltozását, hogy mit tettek, és miképp, milyen eszközökkel érték el a „szükséges többség” megteremtését. Majd ekképp folytatta:

„Voltak és sajnos még ma is vannak jogrendszerünkben olyan intézkedések, amelyek a dolgozók érdekeinek érvényesülését akadályozzák” – fanyalogott, de – „a demokrácia erőinek rohama a reakció ellen, a Pfeiffer - párt eltűnése a közéletből alapjában megszilárdította demokráciánkat, és ez a megerősödés máris mutatja hatását a jogélet területén is. A bírák áthelyezéséről és nyugdíjazásokról szóló törvény, amelyről félévvel ezelőtt még beszélni se nagyon lehetett, már előre mutatja azt az irányt, amelyben egész igazságszolgáltatásunkat a népi demokráciának megfelelően

⁹³ Szabad Nép, 1948. március 6. 2. Megszavazta az országgyűlés a bírák áthelyezéséről szóló törvényjavaslatot. Orbán elvtárs: Fontos lépés igazságszolgáltatásunk demokratizálása felé.

⁹⁴ 1948. év hatályos jogszabályai [a továbbiakban: 1948. év]. Szerkesztették: dr. Bacsó Ferenc et al. Bp., 1949. Grill kiad. 36–37. 1948. évi XXII. tc. az ítélőbírók áthelyezésének, úgyszintén az ítélőbírók és az államügyésztagok végelbánás alá vonásának átmeneti szabályozásáról.

A törvény nem az ítélőbírók, hanem az „ítélőbírák” fogalmat használja.

átalakítjuk... az elmúlt korszakkal szemben a magyar demokratikus közvélemény ma egyre világosabban követeli nem csupán a régi és elavult törvények, mielőbbi helyettesítését modern és demokratikus törvényekkel, hanem az egész igazságszolgáltatás alapvető átalakítását is” [eredeti kiemelés – a Szerk.]. Az igazságügy-miniszter megkonferálta a vészharangot, és frontális támadást, totális háborút helyezett kilátásba.

Dr. Ries, írásának következő részében meghirdette azokat a további változásokat, amelyek heteken, hónapokon belül bekövetkeztek. Tízparancsolatként véstük ki a következőket: „az igazságszolgáltatási szervezeti és személyi téren egyaránt, demokratizálni kell minél szélesebb népi elemek bevonásával. Nyilvánvaló, hogy ez nem csupán törvényhozói, hanem legalább olyan mértékben nevelési feladat. Az igazságszolgáltatást nem lehet elkülöníteni a jogi oktatástól és ezért helyes az a gondolat, egy külön célra felállítandó jogi intézet lássa el a jogászok demokratikus továbbképzését. Ennek az intézetnek feladata a Szovjetunió és a környező népi demokráciák jogalkotásának ismertetése és egybehangolása a magyar jogalkotással”.⁹⁵ Dr. Ries ekképp kívánta jelezni azt a perspektívát, amelyet az utóbbi hónapok eseményei nyitottak meg a magyar jogalkotás előtt. Ebben az írásában körvonalazta a hónapokkal később felállított oktatási fórum, a büntetőjogászok képzésének célját szolgáló akadémia létrehozását. Nem csoda, a megüresedett helyeket be kellett tölteni.

Dr. Hajdu államtitkár már arról szónokolt a Pestvidéki Törvényszéken, két héttel később, hogy „a bíraskodást össze kell hangolni a demokrácia követelményeivel... Bírálóknak most számot kell vetniük a változott adottságokkal: célunk a bírói tekintély visszaállítása, a bírónak a demokráciában őt megillető helyre való állítása. Tekintélye viszont demokráciánkban csak demokratikus bírónak lehet, ezért ilyen bírói kart kell teremteni”.

Az államtitkár tökéletesen teljesítette a korabeli házi feladatot. Pont az ellenkezőjét állította annak, amit pártjának elitje akart, avagy aminek érdekében – a korszakban, az idő tájt gyakorta emlegetett, súlyos következményeket maga után vonó jogi fogalmát, közel sem zsargonját felidézve – összeesküdött. Hisz épp az volt a kitűzött cél, hogy a munkáspártok létrehozzák a nekik megfelelő bírói és ügyészi testületeket, élükön a számukra elfogadható vezetőkkel. Dr. Hajdu, ezért hallgatott szírehangokat: az új törvény „nem emberüldözéshez akar segédkezet nyújtani. Semmi okunk sincs arra, hogy olyan bírákat, akik munkájukat becsülettel végzik, nem kacsingatnak vissza a reakciós múlt, elmozdítsunk helyéről. A törvény célja egyedül az, hogy a demokrácia szempontjából káros bírákat távolítsuk el és olyanokat, akik jelenlegi helyükön nem felelnek meg, olyan állásba helyezzi, ahol elegendő tudnak tenni a követelményeknek” [eredeti kiemelések – a Szerk.].⁹⁶ A továbbiakban a politikai hatalom erőntényezőitől, és nem az elvégzett ítészi munkától füg-

gött, hogy ki kapta a stigmát a bírák közül: eltávolítandó, mert ítélkezése a „demokrácia szempontjából káros”.

Tudósítás jelent meg a Szabad Népből, ugyanezen a napon, ugyanazon az oldalon, ahol dr. Hajdu citálták, arról, hogy dr. Ries előadást tartott két nappal korábban, a Szociáldemokrata Párt értelmiségi előadás sorozatában, „Tévedések a büntetőbíraskodásban” címmel. Az igazságügy-miniszter „számos érdekes bírói igazságtalanságot sorolt fel, s ezeknek kapcsán rámutatott, hogy a múlt bíróságai osztálybíróságok voltak, a bírák az uralkodó osztály érdekeit védték, ítéleteikben súlyosan érvényesült a bírói kaszt-szellem. Ez abban nyilvánult meg, hogy egymást nem ismerték az ítéletek. A bírálóknak – mondotta dr. Ries – meg kell ismerniük az eléjük kerülő vádlott életkörülményeit, munkáját, családi kapcsolatait, mert ezek ismeretében számos alkalommal el lehetne kerülni a téves ítéleteket. Meg kell ismerniük a bírálóknak azt is: mi történik körülöttük a világban. Laikus elemeket is be kell venni a bíraskodásba, mert ez felrészítően fog hatni”.⁹⁷ A miniszter előadása egyszerre volt iránymutató, és egyszerre szolgálta a kiszivárogtatást.

A parasztpárti sajtóorgánum újabb két hét elteltével már nem kertelt: „Száz bírót áthelyeznek, egész ügyészségeket leváltanak. Megtisztítják, demokratikussá teszik az igazságszolgáltatást. Néhány nap múlva a neveket is nyilvánosságra hozzák”. Az újabb jó hírforrásokkal bírt. Az igazságügyi tárcánál „a bírák áthelyezésével és végelbánásával foglalkozó bizottság már részletes terveket dolgozott ki a bíróság megtisztítására és demokratikussá tétele érdekében. Az első tervek szerint körülbelül 100 bírót helyeznek át, illetve vonnak végelbánás alá a közeli napokban. Ezek az intézkedések érintik a budapesti felsőbb törvényszékek több magas állású tagjait, de érintik a vidéki bíróságok és ügyészségek tagjait is. A bizottság már eddigi munkája során megállapította, hogy fasiszta-múltú egyének működnek az igazságszolgáltatásban. Erre való tekintettel sor kerül egyes ügyészségek teljes kicserélésére is. A munkügyi bíróságon is változások várhatók. Egyes bírók ugyanis nyugatosok munkügyi pereiben foglaltak el antidemokratikus álláspontot [eredeti-kiemelések – a Szerk.]. Ugyanakkor azonban demokratikus bírakkal és ügyészekkel feltöltik a megüresedett helyeket. Az áthelyezések és végelbánások tekintetében néhány nap múlva a neveket is nyilvánosságra hozzák”.⁹⁸ Újabb ötven bírót és ügyészt áthelyezéséről döntenek – hangzott az újabb, ez alkalommal sem rémhír. A tárcánál az „áthelyezendő ügyészek és bírók második csoportjának összeállításán” dolgoznak. Az első csoportban száz bírót és ügyészt helyeztek át, nyugdíjaztak vagy vontak végelbánás alá. „A második csoportban körülbelül 50-en szerepelnek. Magas rangú bírók és ügyészek is sorra kerülnek” [eredeti kiemelések – a Szerk.].⁹⁹ Amint várható volt, persze mindenki olvashatta a fi-

⁹⁷ Uo. 1948. április 16. 6. Tévedések a büntetőbíraskodásban.

⁹⁸ Szabad Szó, 1948. április 29. Száz bírót áthelyeznek, egész ügyészségeket leváltanak. Megtisztítják és demokratikussá teszik az igazságszolgáltatást.

⁹⁹ Uo. 1948. május 8. Újabb ötven magas rangú ügyész és bíró áthelyezéséről dönt az Igazságügy-minisztérium.

⁹⁵ Népszava, 1948. március 27. Dr. Ries István: A népi demokrácia igazságszolgáltatása.

⁹⁶ Szabad Népből, 1948. április 16. 6. A bíraskodást összhangba kell hozni a demokráciánk követelményeivel! – mondta Hajdu elvtárs a Pestvidéki Törvényszéken.

gyelem elterelési hadmozdulatról szóló tudósítást is, napokon belül, fő- és alcímekkel ekképp: „elkészítették az igazságszolgáltatás reformját. Nem a törvény betűje, hanem az élet és a közösség jóléte lesz ezentúl az ítélkezésnél az irányadó szempont. Felülvizsgálják a bíróságok mostani vezetőinek működését. Megszüntetik a járásbíróságokat. Még az idén elkészül az új büntetőtörvénykönyv”.

A kisgazda napilap szerint az Igazságügy-minisztérium törvényelőkészítő osztálya, a Jogi Reformbizottság és a jogszolgáltatás vezetői már huzamosabb idő óta készítik elő az igazságszolgáltatási reformot. Ezek „teljesen új irányt adnak a népi demokrácia igazságszolgáltatásának. A cél a gyors megtorlás... Az eddigi merev jogszabályok helyett a bírácoknak módjuk lesz a reformokkal kapcsolatban, hogy a törvény holt betűi szerint ítélkezzenek, hanem mindenkor az élettel együtt és a közösség javára dolgozzanak. E cél elérésére... tág teret engednek a laikus bírácoknak. Így a parasztság, a munkásság és értelmiség is helyt kap a bírácoklásban... A politikai bűncselekmények elbírálására külön tanácsokat szerveznek. Csupán egy fellebbezési fórum marad a jogorvoslatok elbírálására... lehetlenné teszik a jogi fondorlatoskodást, az ügyek elhúzását és így a gyors megtorlás következhetik be. A tábla a tényállás megállapításán is változtathat, a Kúria azonban csak a jogi és alaki okokból bírálhatja felül a fellebbezett ügyeket...

Még ebben az évben elkészül az új büntetőtörvénykönyv, addig is azonban novelláris úton rendeznek egyes sürgős kérdéseket. A népbíróságokat lassan elsonvasztják, mivel a népbírósági ügyek vádlottjai már nagyrészt elnyerték büntetésüket. A reformok életbeléptetése után mind az eddigi népbírósági, mind az egyéb ügyek már a rendes jogszolgáltatás keretében előírt bíróságok elé kerülnek. Megmarad azonban az 1946. évi VII. tc. alapján életre hívott ügyvezetett külön tanács, amely a köztársaság védelméről szóló törvény alapján fog ítélkezni azok felett, akik vétének a demokratikus rend ellen”.

A tervek és a valóság közötti összhang megteremtése nem minden területen sikerült, de a tárca legfőbb célja nem is ez volt, hanem az, hogy az az idő tájt leglényegesebb, személyi konzekvenciákkal járó feladatának maradéktalanul megfeleljen. Ez pedig a végelbánásban részeseülő bírác és ügyészek ügye volt. Erről a kisgazdalap riportere megtudta azt is, hogy „a jövő héten lejár az a terminus, ameddig a bírói végelbánással kapcsolatban a bírác és ügyészek megtehetik észrevételeiket. Eddig több mint kétszáz bírác és ügyész kapott értesítést arról, hogy a népi demokrácia nem kívánja továbbra igénybe venni munkájukat. Hajdu Gyula, dr. Dulin¹⁰⁰ államtitkárok és Szelényi miniszteri osztályfőnök a jövő hét végén ülnek

¹⁰⁰ Az 1889-ben született dr. Dulin Jenő ügyvéd 1931-től volt az FKgP tagja, 1935–1939 között honatya. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja lett 1945. június 24-étől, majd később is képviselővé választották. A Kereskedelem- és Szövetkezetiügyi Minisztérium államtitkára 1945. november 15-étől, a Belügyminisztérium politikai államtitkára lett 1946. február 27-étől, majd ugyancsak a tisztséget töltötte be az igazságügyi tárcanál 1947. június 14-étől 1950-ig. Az FKgP párt-főügyésze 1948 nyaratól, később ismét ügyvéd lett. Elhunyt 1959-ben.

szé, hogy az érdekeltek észrevételeit felülvizsgálják, és végelbánás alá vont bírác ügyészek ügyét Ries István dr. igazságügy-miniszter elé terjesszék végleges döntés céljából”.

Nagyhorderejű reformként írt a lap végül arról, hogy a „mostani vezetők működését a nép demokrácia jogszolgáltatásának szempontjából felülvizsgálják. Így rövid időn belül megvizsgálják a Kúria, a budapesti és öt vidéki tábla, a budapesti és vidéki törvényszékek huszonöt és a járásbíróságok száznegyvenhárom elnökének eddigi munkáját, vajon a népi demokrácia irányelveinek megfelelően működtek-e bírácok? Hasonlóképpen a népbíróságoknál működő elnököket is igazoló jelentésre közzélik fel”¹⁰¹.

Dr. Domokos értesült előbb a sajtóból, majd „illetékes személyektől” a bekövetkezett személycseréről, többek között dr. Bojta tervezett „NOT-elnökségéről” is. Emiatt fordult szokott rutinnal Rákosihoz, miközben 1945-ös felfedezettjét és tárogatottját, a vele mindig egyetértő és az őt, élete végéig tisztelő dr. Majort védte.

Dr. Bojtát elmarasztalta a Sallai-Fürst-ügy bírácival¹⁰² szembeni per NOT -on belüli elodázásáért, másrészt azért, mert csak a kommunista közbelépés akadá-

¹⁰¹ Kis Újság, 1948. május 23. Elkészítették az igazságszolgáltatás reformját. Nem a törvény betűje, hanem az élet és a közösség jóléte lesz ezentúl az ítélkezésnél az irányadó szempont. Felülvizsgálják a bíróságok mostani vezetőinek működését. Megszüntetik a járásbíróságokat. Még az idén elkészül az új büntetőtörvénykönyv.

¹⁰² A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának Elnökségi Tanácsa 1992. november 9-én, a törvényességi óvást követően mentette fel a Sallai Imre és Fürst Sándor perének Horthy korszakbeli tárgyalása miatt a népbírósági fórumok által clítelt jogászokat. A Nyugaton maradt, távollétében meg nem vádolt tanácsclnök, dr. Törekyn kívül az 1932. július 29-én ítélkező tanács tagjait, dr. Krayzell Miklóst, dr. Méches Ignácot, dr. Paulay Gyulát és dr. Pálffy Eleket, valamint a korabeli igazságügy-minisztert, dr. Zsitvay Tibort felmentette első fokon a Budapesti Népbíróság 1946. június 1-jén, másodfokon a NOT 1948. június 15-én rájuk kirótt elmarasztalása alól.

Az egykori, statáriális per ügyésze, az 1895-ben született dr. Széchy Istvánnak sorsa másképp alakult, őt – noha 1946. március 29. és június 1. között letartóztatásban volt – nem találta bűnösnek a fővárosi népbírósága 1946. június 1-jén. Az ÁVH letartóztatta a főállamügyész-helyettest ezzel szemben 1952. november 20-án, a Budapesti Megyei Bíróság ötévi börtönre ítélte 1953. június 14-én, a határozat jogerőssé vált november 19-én.

Az 1945. június 28-án lefoglott budapesti ítélőtáblai bírác, az 1889-ben született dr. Pálffy 1946. június 1-jén kihirdetett elsőfokú elmarasztalása kettőévi, másodfokú ítélete háromévi és hathavi fegyházbüntetés volt. 1952. április 30-án szabadult. A törvényességi óvást követően a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa felmentette a vádak alól 1992. november 9-én.

Az 1884-ben született dr. Zsitvay Tibort dr. Pálffyval egyező napon fogták le, de szabadlábra helyezték 1946. június 1-jén, a Budapesti Népbíróság elsőfokú ítéletének kihirdetése napján. Külföldre menekült, ő kétévi és hat havi fegyházbüntetését kapott, másodfokon a NOT nyolcévi fegyházbüntetésre súlyosbította ítéletét. A törvényességi óvást követően a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa felmentette a vádak alól 1992. november 9-én. A budapesti egyetemen diplomázott 1908-ban. Ügyvédi oklevélét megszerezte 1909. június 26-án. A Budapesti Ügyvédi Kamara tagja volt 1909. október 7-től. Megszakította tagságát 1926. október 21-től. Azért, mert nemzetgyűlési, majd képviselőházi clnök volt 1926. október 20. és 1929. február 6. között, ezt követően pedig igazságügy-miniszter 1932. október 1-jéig. Lemondott kamarai tagságáról megválasztása napján, 1926. október 19-én, 48 óra múlva törölték a kamarai lajstromból.

lyozta meg dr. Bojta felmentő ítéletet szorgalmazó álláspontjának érvényesülését. Dr. Domokos támadta dr. Bojtát azért is, mert nem hajlandó tárgyalni az ügy összeesküvők ügyét. Ugyanis dr. Bojta arra hivatkozott, hogy nem ítélezhet ebben az ügyben, a kispap kormányfővel, Dinnyés Lajossal meglévő kapcsolata miatt. Mivel miniszterelnökségi államtitkári pozíciót is betölt a kormányban. Mi több Nagy Ferencsel is együtt dolgozott a korábbiakban. Dr. Domokos éppen ezért úgy vélte, hogy „lehet, hogy nem is gyávaság, vagy nem csupán gyávaság volt a mozzanat” dr. Bojta esetében. Az inszinuáló államtitkár kipellengérezte végül a Szombathelyi Ferenc¹⁰³ elleni perben kiszabott életfogytiglan tartó fegyházbüntetés dr. Bojta-féle indokolását, ismertetve a tanácsvezető azon nézetét, miszerint a közvélemény prejudikálása miatt maradt el a halálos ítélet, noha a vádlottat arra kel-

lyozta meg dr. Bojta felmentő ítéletet szorgalmazó álláspontjának érvényesülését. Dr. Domokos támadta dr. Bojtát azért is, mert nem hajlandó tárgyalni az ügy összeesküvők ügyét. Ugyanis dr. Bojta arra hivatkozott, hogy nem ítélezhet ebben az ügyben, a kispap kormányfővel, Dinnyés Lajossal meglévő kapcsolata miatt. Mivel miniszterelnökségi államtitkári pozíciót is betölt a kormányban. Mi több Nagy Ferencsel is együtt dolgozott a korábbiakban. Dr. Domokos éppen ezért úgy vélte, hogy „lehet, hogy nem is gyávaság, vagy nem csupán gyávaság volt a mozzanat” dr. Bojta esetében. Az inszinuáló államtitkár kipellengérezte végül a Szombathelyi Ferenc¹⁰³ elleni perben kiszabott életfogytiglan tartó fegyházbüntetés dr. Bojta-féle indokolását, ismertetve a tanácsvezető azon nézetét, miszerint a közvélemény prejudikálása miatt maradt el a halálos ítélet, noha a vádlottat arra kel-

Az 1889-ben született dr. Paulay Gyula az egységes bírói és ügyvédi vizsgát letette 1922. május 15-én. Jogász pályafutása ügyvédjelöltként indult Temesvárott, 1910. január 2-án. Az első munkahelye az igazságszolgáltatásban ugyanott volt, jegyző lett a Temesvári Királyi Járásbíróságon 1917-től. Budapesten folytatta a Budapesti Királyi Törvényszéken, esküt tett 1920. augusztus 26-án. Majd a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéken dolgozott 1920 végétől, ott lett bíró, 1923. május 15-től. Esküt tett június 4-én. Itt ítélezett 1935. március 5-ig. Berendelték az igazságügyi tárcához február 26-tól. A Budapesti Királyi Ítéletkönyv bírójává lett 1936. június 30-ától, esküt tett július 10-én, de a berendelése folytatólagos, majd a Magyar Királyi Kúria elnöki tanácsosává nevezték ki 1937. december 21-én, elfoglalta állását, és esküt tett 1938. január 3-án. Kúriai bíró lett 1940. április 27-étől. Esküt tett a teljes ülésen, május 9-én. Dr. Paulayt igazolták 1945. június 3-án. Négy hónappal később, október 2-án tartóztatták le, amint az e napon erről tájékoztató dr. Ferencz Tibor néppügyész prejudikálva fogalmazott: a nevezettek „törvénytelen kivégzése” miatt indított eljárásban. 1946. június 1-jén a Budapesti Népbíróság kétévi fegyházbüntetésre ítélte.

Június 15-én a kúriai elnök állásától ideiglenesen felfüggesztette, és erről értesítette az Országos Legfőbb Fegyelmi Bizottságot. E fórum az elsőfokú ítélet meghozatala után az állásától felfüggesztett dr. Paulay ügyében is egyetértett – miként dr. Méhes esetében is tette, hasonló indokkal – ezzel a kúriai elnök határozattal. Miután „B” listázták, dr. Paulay illetményét megszüntették 1946. november 30-ától. A NOT 1948. június 15-én háromévi és hat havi fegyházbüntetésre marasztalta el. A törvényességi óvást követően a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa felmentette a vádak alól 1992. november 9-én.

Az 1878-ban született dr. Krayzell Miklóst, a Budapesti Ítéletkönyv tanácselnökét letartóztatták 1945. május 9-én. Több vidéken tartózkodó ítéző igazoló nyilatkozatával együtt továbbították az övét is Szombathelyről a Budapesti Ítéletkönyv elnökéhez 1945. június 6-án. Az Igazságügyi Igazolóbizottság nyugdíjazta. A Budapesti Népbíróság 1946. június 1-jén, a NOT 1948. június 15-én kétévi fegyházbüntetésre ítélte. 1949. június 14-én szabadult. A törvényességi óvást követően a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa felmentette a vádak alól 1992. november 9-én.

Az 1897-ben született dr. Csorba János Budapest polgármestere 1945. január 21. és május 16. között. A Közigazgatási Bíróság elnökévé történő kinevezéséről 1945. május 18-án határozott az Ideiglenes Nemzeti Kormány, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökségének vonatkozó, egyetértő határozata június 4-én jelent meg a Magyar Közlönyben. 1949. február 11-én mentették fel, 1951-ben kitélepítették Dévanyárára, 1953-ban térhetett vissza Budapestre. 1954–1970 között ügyvéd a fővárosban. A Közigazgatási Bíróságot az 1896. évi XXVI. tv. alapján állították fel, és az 1949. január 28-án kihirdetett, és szeptember 1-jétől hatályos 1949. évi II. tv. szüntette meg (illetve Csepelorszika-álomba szenderítette...). Hatáskörét a 4080/1949. (VI. 10.) Korm. sz. rendelet értelmében a pénzügyi, illetményügyi és hatásköri döntőbizottságok vették át.

Dr. Ferencz Tibor államügyész, a Budapesti Államügyészség alelnöke, a Budapesti Néppügyészség elnöke volt 1946. december 19-ig. 1945. szeptember 20-át követően előbb néppügyész, majd legfőbb államügyész-helyettes lett, a hivatali fogadalmat letette 1947. január 15-én.

Az 1903-ban született Fürst Sándort, a Kommunisták Magyarországi Pártja [a továbbiakban: KMP] Központi Bizottsága Titkárságának tagját letartóztatták 1932. július 15-én. Az érvényben lévő statárium idején, az 1921. évi III. tc. 1. §-a alapján halálra ítélték, kivégezték 1932. július 29-én.

Az 1897-ben született, és a Szovjetunióból visszatért Sallai Imrét, a KMP Titkárságának magyarországi vezetőjét letartóztatták 1932. július 15-én. Az érvényben lévő statárium idején, az 1921. évi III. tc. 1. §-a alapján halálra ítélték, kivégezték 1932. július 29-én.

¹⁰³ Az 1887-ben született vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a m. kir. Honvéd Vezérkar (1941. szeptember 6. és 1944. április 19. között) volt főnökét megváltották 1944. október 2-án, de a Honvéd Vezérkar Főnökének Bírósága felmentette 1944. október 11-én. A nyilasok lefogták november közepén, szabadult 1945. májusának első hetében. Az amerikai hatóságok letartóztatták Bajorországban, június 26-án. Lefokozták július 19-én. Magyarországra szállították, őrizetben volt október 23-ától. A Budapesti Népbíróság 1946. március 30-án tízévi, a NOT 1946. május 22-én életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre ítélte. Kiadták Jugoszláviának 1946. szeptemberében, halálra ítélték 1946. október 31-én, kivégezték november 5-én. A Legfelsőbb Bíróság felmentette a (magyarországi) vádak alól 1994. március 16-án.

Újbóli tagságát kérelmezte 1933. február 8-án. A Budapesti Ügyvédi Kamara tagja lett ismét, 1933. február 13-tól. Igazolási kérelmét érkezett a kamaránál, 1945. március 8-án. Igazolták 1945. június 2-án. Munkaképtelensége miatt felfüggesztették egy esztendőre az ügyvédség gyakorlásától az év első napjától, 1946. január 29-én. A közlemény megjelent a „Hírlap” napilapban arról, hogy két társa és ő „ismeretlen helyre távozott, 1948. július 25-én. Emiatt az ügyvédi névjegyzékből törölték 1948. október 20-án 100

Az 1889-ben született dr. Dulin Jenő ügyvéd 1931-től volt az FKGP tagja, 1935–1939 között honatya. A Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja lett 1945. június 24-étől, majd később is képviselővé választották. A Kereskedelmi- és Szövetkezetiügyi Minisztérium államtitkára 1945. november 15-étől, a Belügyminisztérium politikai államtitkára lett 1946. február 27-étől, majd ugyanezt a tisztséget töltötte be az igazságügyi tárcánál 1947. június 14-étől 1950-ig. Az FKGP párt-főügyész 1948. nyarától, később ismét ügyvéd lett. Elhunyt 1959-ben.

Az 1888-ban született dr. Méhes Ignác az egységes bírói és ügyvédi vizsgát letette 1919. november 3-án. Az igazságszolgáltatásban joggyakornokként kezdte a Budapesti Királyi Ítéletkönyvben 1914. május 29-én. Majd a Budapesti Központi Királyi Járásbíróságnál, a Pestvidéki Királyi Törvényszéknél, a Budapesti Királyi Törvényszéknél, a Budapesti Királyi Büntető Járásbíróságnál, a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéknél dolgozott. Bíróként először a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéknél alkalmazták – miután a kormányzó kinevezte bírónak 1922. augusztus 14-én – szeptember 20-án tett esküt, a Budapesti Királyi Ítéletkönyv teljesített szolgálatot 1937. október 21-étől, esküt is ezen a napon tett. Felmentették 1941. május 4-ével. A Magyar Királyi Kúria bírójává nevezte ki a kormányzó 1941. április 25-én, esküt tett a teljes ülésen, május 8-án. Ügyét nem tárgyalta az Igazságügyi Igazolóbizottság, mert már őrizetbe vették a Vöröshadsereg katonái 1945. március 23-án. 1945. április 6-án érkezett meg dr. Méhes kérvénye dr. Kerekesshez, amiben emiatt segítséget kért. Az igazságügyi tárcához négy nappal később továbbították kérelmét. 1946. június 1-jén szabadult, ezen a napon a Budapesti Népbíróság kétévi fegyházbüntetésre ítélte. A kúriai elnök állásából ideiglenesen felfüggesztette június 15-én, és erről értesítette az Országos Legfőbb Fegyelmi Bizottságot. Július 8-án dr. Csorba János, a Közigazgatási Bíróság elnöke kijelölte a négy kúriai és közigazgatási bírósági ítézőt és egy-egy póttagot, és a felfüggesztés miatt tartandó zárt ülés ügyének előadóját július 11-ére. A fegyelmi bíróság az elsőfokú népbírósági ítélet meghozatala után az állásától felfüggesztett dr. Méhes ügyében egyetértett ezzel a kúriai elnöki határozattal. Holott a törvény értelmében a felfüggesztésnek „csak abban az esetben van helye, ha nyereségvágyból elkövetett, vagy olyan bűntett vagy vétség miatt hozták a bűnösséget megállapító ítéletet, amely hivatalvesztéssel, vagy a viselt hivatal vagy állás elvesztésével jár”, és a népbírósági elmarasztalásból kitűnően egyik eset sem fordult fenn. Am – egyezően a Legfőbb Államügyészség indítványával – az Országos Legfőbb Fegyelmi Bíróság úgy találta, hogy „a szóban forgó bűntény közérdeklődés tárgya, a meghozott, habár még nem jogerős ítélet a legszűkebb körökben nyilvánossá vált, ezért a kiszabott büntetés súlyosságára is tekintettel közérdeklődésből nem kívánatos, hogy az ügy jogerős befejezéséig a nevezett bíró szolgálatot teljesítsen”. Dr. Rics-miután dr. Méhest „B” listázták – 1946. augusztus 17-én határozott felmentéséről, a kúriai elnök ezt követően, mindennemű ellátási igény kizárásával úgyszintén felmentette állásából 1946. augusztus 26-án. A Magyarországról elmenekült dr. Méhest a NOT másodfokon háromévi és hat havi fegyházbüntetésre ítélte. A törvényességi óvást követően a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa felmentette a vádak alól 1992. november 9-én.

lett volna ítélni.¹⁰⁴ Majd (hogy e kis alkalmi pizska se vesszék kárba): „nem elle-
őzött értesülesem szerint Bojtát magánélete sem teszi alkalmassá a NOT-elnö-
ségre”. De volt még egy utolsó aduja is: „helyes dolog-e egy nem kifogásolt keres-
tény helyébe egy kifogásolt zsidót helyezni?”¹⁰⁵

¹⁰⁴Dr. Lukács Tibor i. m. 190–191. Ezek után nem esoda, hogy pár héttel a NOT jogerős ítélete után, a Szombathelyi elleni ügyben kihirdetett ítélete miatt megtámadta az ítélethezót a Szabadság, 1946. június 9-én. Ekképp:

„Bojta Béla nyilatkozik egy hetilapban arról, hogy miért nem ítélte halálra a NOT első tanácsa Szombathelyi vezéreire, akikről tudjuk, hogy halálba hajszolt több eszmeharcost, Schönherz Zoltánt és másokat, akiket még az akkori viszonyok között sem kellett volna kivégezteni, s akiről azt is tudjuk, hogy egy felidőzője a voronyezi katasztrófának, noha katonai kötelessége lett volna kétszáz ezer fiatal magyart életnek megmenteni. Nem beszélék arról, hogy a Horthy-rezsim szégyenletes tábornokai e tyúkes aranygallérosok, akik mind halált érdemelnének, ha másért nem, mert olyan halálosan nem értettek katonai mesterségükhöz, közülük egyetlenegy sem vette el méltó büntetését, most csak Szombathelyi esete néztem, akiről a legfőbb bíró, Bojta Béla azt mondja, hogy igenis halált érdemelt volna. És mégis csak életfogytiglani fogházat kapott, ami ugye bár, szintén igen súlyos büntetés?

Valójában nem az. Ismerve bíróságaink és igazságszolgáltatásunk praxisát – lásd Fontányit, az ön- és közveszélyes örült ügyészt, akit, tehát nem lehetett elítélni –, attól lehet tartani, hogy az életfogytiglani fogház hamarosan megbetegedést, kórházat, majd szanatóriumot, majd szabadon bocsátást fog jelenteni, ami egy-egy politikai vihar idején fog a kulisszák mögött lejátszódni, mikor a közvélemény nem tud kellőképpen a körmére nézni közhatalmának.

A közvéleményt itt vízfejű gyerekeknek tekintik, akinek valami cuclit kell csak dugni a szájába, s aztán, mikor azzal elszórakozik, akármit ki lehet venni a zsebéből. Bojta Béla is annak tekintik, amikor elmondja, hogy a NOT azért nem ítélte halálra Szombathelyit, mert el volt terjedve a híre annak, hogy a NOT halálra fogja ítélni. S a NOT be akarta bizonyítani függetlenségét...

Nem, ebből a bírói függetlenségből nem kérünk. Lenin Luxemburg Rózának, akit különben igen nagyra becsült, egyik írásában komoly szemrehányást tesz, mert a munkásmozgalom e kemény harcosnőjének a gyengéje, hogy valahányszor a hivatalos pártvezetőség igent mond, feltétlen kötelességének tartja, hogy nemet mondjon, noha a saját elvei alapján, ha nem vakítottatná el magát az ellentmondani akarással, igent kellett volna mondani. Ezzel, mondja Lenin, nem függetleníti, hanem függővé teszi magát azoktól, akiktől független szeretne lenni.

Ilyen a NOT függetlensége, ha Bojta Béla e meglepő nyilatkozata őszinte. Tudniillik: a reakciós közvéleménytől függ, s a demokrácia közvéleményétől függetleníti magát. Ne haragudjék meg a szóért: népellenes, mert az Odi profanum vulgus et arceo (gyűlölöm a tömeget és elűzöm) alapján áll, holott a NOT elnöke mében hordja a népet, s a nép érdekében kell ítélnie. Népgyilkosokat például halálra.

Különösen akkor, ha ítéletében ki is mondja, hogy az illető »különben« halált érdemelné. Csak azért ne haljon meg, mert a nép is azt kívánja, hogy meghaljon?

Ezt a különben boldogult Zsitvay Leó sem használhatta volna különben. Pedig az úri bíró, úribb még a NOT bíró urainál is.”

Az 1905-ben született Schönherz Zoltánt letartóztatták 1942. július 6-án. A m. kir. Honvéd Vezérkar Főnökének Bírósága halálra ítélte 1942. szeptember 30-án, kivégezték október 9-én.

Több pártlap – így a Kis Újság és a Népszava – beszámolt arról 1946. február 8-án, hogy letartóztatták dr. Fontány Ferenc népjegyészt.

Az 1841-ben született Dr. Zsitvay Leó ügyvéd, tiszti főügyész, törvényszéki ügyész volt. Az igazságszolgáltatásban, 1886-ban a Szombathelyi Királyi Törvényszék elnöke, 1891-től a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék másodelnöke, 1895-től elnöke, az uralkodó 1909. október 7-én kinevezte, 27-én pedig esküt tett királyi tanácselnökként. Az 1913. november 26-án tartott teljes ülésen jelentették be, hogy az uralkodó döntése nyomán nyugalomba vonult.

¹⁰⁵PIL 698. f. 19. ó. e. Dr. Domokos József levele Rákosi Mátyáshoz, 1948. május 30.

Az idő tájt persze az izraelitáknál a reformátusok sem jártak, járhattak jobban, köztük között Szombathelyi védője, dr. Kardos János.¹⁰⁶ A Vörös Hadsereg lapja, a Magyar lakosság számára készült Új Szó, aláírás nélküli cikkében „emlékezett meg” a bíróról, tekintet nélkül arra, hogy mi a védő kötelessége a büntetőeljárás során, és azt figyelmen kívül hagyva, hogy a diplomáciai mozgásterében korlátozott, kényszerhelyzetben lévő, világháborúba sodort vonakodó csatlós diplomatái mit tehettek 1942-ben. „Ezúttal Szombathelyi Ferenc kirendelt(?) védőjének, dr. Kardos Jánosnak a NOT előtt elmondott beszédére hívjuk fel nemcsak a közvélemény, hanem külön a Magyar Nemzet, a honvédelmi és az igazságügy-miniszter figyelmét is. Szombathelyi védője köztük között ezeket mondotta: »Mi lett volna Magyarországgal, ha a magyar politika bizonyos mértékben nem szolgálta volna ki a németeket, a németek 1942-ben nem fordult volna be és a magyar hadsereg ellenük fordult volna?« Szóval: a NOT előtt, a tárgyalások előtt hirdetni lehet, hogy a németeket célszerű volt kiszolgáltatni.”¹⁰⁷

Dr. Kardos nem csupán a volt vezéreire, hanem számos jeles ügyvédre vádoltja. 1957 áprilisában és júniusában Tóth Ilonát¹⁰⁸ is. 1958 augusztusában pártbizottságát derékba törték. Csoda, hogy addig kaphatott levegőt.

¹⁰⁶BUK Ir. Ü. 5784. Dr. Kardos János. Üllön született református lelkes gyermekként, 1894. augusztus 16-án. Huszonegy havi hadifogságot szenvedett az első világháborúban. Budapesten kapta kézhez diplomáját 1919. február 22-én. Ügyvédi oklevélét megszerezte 1922. október 23-án. A Budapesti Ügyvédi Kamara tagja lett november 25-től. Pest vármegye tiszti főügyésze volt 1943. december 9-től. A német megszállást követően lemondott, távozott 1944. június 2-án. Ezt hatálytalanították, állását újra elfoglalta 1945. január 22-én, a Magyar Közlöny közzétette 1945. július 18-án. Kétszer igazolták: előbb Pest vármegyénél 1945. április 28-án, majd a Budapesti Ügyvédi Kamaránál 1945. június 22-én. Egy ideig kormányzati funkciókat is ellátott: ő szervezte meg az Elhagyott Javak Kormánybizottságának jogi főosztályát 1945 május és július között. Ügyvédi tevékenységével összeférhetetlen volt a közhivatalnokság, helyt adott a törvényhatóság lemondási kérelmének 1947 júliusában, ezt követően csak ügyvédkedett. A Duna melléki Református Egyházkerület „a legmagasabb tisztségre” megválasztotta 1948-ban, de alispáni kérésre lemondott erről. Az Ügyvédek Forradalmi Bizottságának tagjává választották '56-ban. Az előzmények és ezek után az Ügyvédek Felülvizsgáló Bizottság Budapest, V. kerületében úgy határozott 1958. augusztus 23-án, hogy az „ügyvédi hivatás gyakorlására nem alkalmas”. A bizottság egyik tagja dr. Kárpáti László volt. Dr. Kardos panaszát az igazságügy-miniszter első helyettese, dr. Rézeczki László elutasította 1958. október 17-én. Nyugdíjas lett 1958. szeptember 1-jétől.

Az 1914. július 18-án, Debrecenben született dr. Kárpáti (a korábbiakban: Klein) László a második világháborúban munkaszolgálatosként fogságba esett. Szvjatosinóban partizániskolát végzett, a harcokat követően hazatért, előbb a hadseregben, majd előbb megyei, azt követően központi belügyi állományban szolgált. Ügyvédként az Országos Ügyvédi Tanács elnöke lett.

Az 1906-ban született dr. Rézeczki László ügyvéd, munkaszolgálatos a világháború idején, az I. M. tanácsosa 1945. január 25-étől, előbb a törvényelőkészítő osztály, majd a nemzetközi jogi osztály vezetője. Ezt követően a Tájjelzőtársasági Minisztériumnál az elnöki osztályt vezeti, majd a miniszter adminisztratív, politikai helyettese. 1953-ig a Külkereskedelmi Minisztériumban dolgozott. 1953–1957, illetve 1964–1970 között a Közgazdaságtudományi Egyetem Jogi, majd Nemzetközi Jogi Tanszékének tanszékvezetője. 1957–1960 között az igazságügyi tárca vezetőjének első helyettese. 1960–1964 között nagykövet Indiában, egyúttal akkreditálva volt Burma, Ceylonba, Kambodzsa és Nepálba. 1970–1973 között nagykövet Belgiumban és Luxemburgban. 1973-tól nyugdíjazásáig az ELTE egyetemi tanára.

¹⁰⁷Dr. Lukács Tibor i. m. 320. Új Szó, II. évf. 109/298. sz. 6. 1946. május 16.

¹⁰⁸Az 1932-ben született Tóth Ilona medikát letartóztatták 1956. november 20-án. A Fővárosi Bíróság halálra ítélte 1957. április 8-án. A Legfelsőbb Bíróság helybenhagyta ítéletét 1957. június 20-án. Kivégezték 1957. június 26-án. A Fővárosi Bíróság semmissé nyilvánította ítéletét 2001. február 19-én.

Dr. Domokos egyet nem tudott: azt, hogy dr. Bojta – mint miniszterelnökségi államtitkár – kihez juttatta el a hercegprímásnak, Mindszenty Józsefnek¹⁰⁹ és a locsai érseknek, Grósz Józsefnek¹¹⁰ a korábbi kormányfőkhöz küldött levelet. Radványi Imre vezérőrnagy szerzett tudomást arról 1948. május 13-án, hogy Fogh István, volt miniszterelnökségi államtitkár iratait egy ládában, az V. Méri utca 6. sz. alatti épület egyik lakásban tartották. Javaslatára, a bérlővel jó viszonyban lévő dr. Bojtát bízták meg a dokumentumok megkaparintásával. Egy héttel később, 20-án dr. Bojta már arról értesítette a miniszterelnök-helyettest, Rákosit, hogy „mellékelten küldöm [a] megszerzett iratokat”.¹¹¹ Jutulma nem is késett.

A szociáldemokrata dr. Bojta nem hagyta magát, felvette a kommunista dr. Domokos által elébe dobott kesztyűt. A munkáspártok között kisebb belviszály keletkezett. Dr. Bojta válaszolt dr. Domokosnak, nem levélben, hanem a sajtó hasábjain át. Nem is keveset, mert egyfelől visszautasította az alaptalan vádakát, másfelől a bírói függetlenségről nyilatkozott, ekképpen:

„Egy adott esetből kifolyólag időszerűvé vált foglalkozni a demokratikus bíróság függetlenségének kérdésével. Az történt ugyanis, hogy Szombathelyi Ferenccel a háborús főbűnös fellebbviteli főtárgyalását megelőzően olyan híreket terjesztette, hogy a Népbíróságok Országos Tanácsa halálra ítéli majd a vádlottat. A szocialista propaganda azt is tudni vélte, hogy a NOT ezt az ítéletet nem a jogi felfogás alapján alapítja, hanem bizonyos szempontok érvényesülnek majd az ítélet meghozatalánál. Ezzel szemben az történt, hogy a fasiszta bűnöst mindössze életfogytiglanra ítélték, s anélkül, hogy a Demokrácia [az interjút közlő újság elnevezése] – a Szerk.] érdemben hozzászólna az ítélethez, le kell szögezni, hogy a reakció s

propagandája tulajdonképpen Szombathelyi számára kaparta ki a sültgeszteket, mert – mint az ítélet indokolásából kitűnt – a vádlott tárgyi és alanyi bűnösségével a halálbüntetés állott volna arányban, de mert a közvélemény már előzőleg foglalkozott a meghozandó ítélettel, sőt bizonyos értesülésként halálos ítéletet hoztatott – a Népbíróságok Országos Tanácsának kerülnie kellett azt a látszatot, hogy a közvélemény befolyása alatt áll, és ezért nem ítélte halálra a vezérőrnagyot.

Ezzel az ügygel kapcsolatban a Demokrácia munkatársa beszélgetést folytatott dr. Bojta Béla államtitkárral, aki az alábbiakban foglalta össze véleményét a bírói függetlenségről:

A bírói függetlenség – úgymond három irányban lehet veszélyeztetve. Elsősorban a politikai vonalon a mindenkori kormányok által, másodsorban külső tényezők által, végül pedig a bírói gondolkodásban. A bírói függetlenség voltaképpen az igazságszolgáltatásnak egy olyan előfeltétele, amely nélkül alkotmányos és demokratikus jogszolgáltatás el sem képzelhető. A fiatal magyar demokrácia felismerte ezt – éppen múltbeli tapasztalatai alapján – ennek a kérdésnek a rendkívüli jelentőségét, és annak idején – részben kezdeményezésemre – bocsátotta ki az Ideiglenes Nemzeti Kormány azt a rendeletét, amely a népbíróságok és népügyészségek zavartalan működését kívánta biztosítani. Ez a rendelet kimondta, hogy a népbíróságok folyamatban levő ügyekben a felektől, képviselőiktől vagy harmadik személyektől magánértesítést, információt nem fogadhatnak el, és amennyiben ezt a rendelkezést megsértik, úgy az igazságügy-miniszter a népbírósági tag megbízásának megszüntetését kívánhatja. Ugyanez a rendelet kimondta azt is, hogy a népügyész az ügyben vagy azon kívül szereplő személyeket fegyelmi felelősség terhe mellett csupán jegyzőkönyvvezető jelenlétében fogadhat, és minden szóbeli közlésről is jegyzőkönyvet kell felvennie. Kötelezte a rendelet a népbírákat arra is, hogy minden illetéktelen befolyási kísérletről haladéktalanul tartozik jelentést tenni. Nagyarányban a most érintett előírások a biztosíték egyik formáját jelentik a szabad és befolyástól mentes bíráskodásnak.

Hogyan lehet biztosítani a bírói függetlenséget?

A korábbi törvényes rendelkezések szerint is a bíró voltaképpen magánfelelősnek semmiféle ügyben sem érintkezhet. Ez a bírói függetlenség egyik szubjektív formája, mert a tárgyilagos állásfoglalást az ügyön kívül álló személyek információi, közvetlen hatások és benyomások befolyásolják. Ez a kérdés most természetesen elsősorban a népbírósági ügyekben jön figyelembe. Mindenkori oda törekedtem, hogy a vezetésem alatt működő tanács, mely a legsúlyosabb ügyekben ítélkezik, minden befolyástól és hatástól független maradjon.

Saját tanácsát illetően történtek kísérletek a befolyásolásra? – vetették fel a kérdést.

¹⁰⁹ Az 1892-ben született Mindszenty (a korábbiakban: Pehm) Józsefet a nyilaskeresztesek letartóztatták 1944. november 27-én. Szenteste Sopronba, majd Sopronkőhidára hurcolták. A püspök Veszprémbe 1944. április 1-je után tért vissza. 1945. szeptember 13. és 1973. december 18. között esztergomi érsek. A B. ÁVH letartóztatta 1948. december 26-án, a Budapesti Népbíróság életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre ítélte 1949. február 8-án, a NOT nem változtatott ezen – mert 1949. június 28-án az MDP KV Titkársága úgy írta elő – július 9-én. Az '56-os forradalom alatt a kormányfő akként foglalt erről állást, és aláírásával meg is erősítette, hogy a Mindszenty ellen 1949-ben indított „eljárás minden törvényes alapot nélkülöző az akkori rendszer által ellene emelt vádak alaptalanok voltak”, ezért érvénytelennek nyilvánított mind a jogfosztó intézkedést. Különböző helyeken raboskodott, illetve házi őrizetben volt 1956. október 30-ig. A főpap azonban nem sokáig élvezhette szabadságát, az USA budapesti követségére menekült november 1-én, és ott tartózkodott 1971. március 28-áig. 1957. március 9-én az egyházi ügyek felelőse bejelentette, hogy Mindszenty ítéletei hatályban vannak, egyházi funkciót nem gyakorolhat. Ítéletét a Fővárosi Bíróság semmissé nyilvánította 1990. május 11-én.

¹¹⁰ Az 1887-ben született Grósz Józsefet kalocsai érsekké nevezte ki a pápa 1943. május 7-én. Az ÁVH letartóztatta 1951. május 18-án, a Budapesti Megyei Bíróságon 15 évi börtönbüntetésre ítélte a dr. Olti vezérőrnagy tanácsa 1951. június 28-án, a Legfelsőbb Bíróság ezt nem másította meg 1951. július 31-én. Félbeszakították büntetését és internálással felérő házi őrizetbe helyezték 1955. október 10-én. Szabadult 1956. május 11-én, ítéletét a Fővárosi Bíróság semmissé nyilvánította 1990. május 18-án.

¹¹¹ Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 1. [a továbbiakban: Iratok 1.], Bp., 1992. KJK, 24. Szerkesztők: dr. Horváth Ibolya, dr. Solt Pál, dr. Szabó Győző, dr. Zánthy János és dr. Zinner Tibor. 158. 2. sz. jegyzet, valamint PIL 274. f. 7/247. §. e. 1. Dr. Bojta Béla levele Rákosi Mátyáshoz, 1948. május 20.

– Igen, többször is előfordult – válaszolta Bojta államtitkár –, hogy érdeklődtek egy-egy ügyben, de az ilyesfajta kísérleteket a legridegebben visszautasítottam ehhez hasonló magatartást tanúsítottak bíróink is. Sőt minden kísérlet, amely valamely ügyben állásfoglalást érintett volna, éppen az ellenkező hatást érte el, ilyenkor a bírák részéről mindenkor felmerült az a gondolat, hogy a tárgyilagos megóvása érdekében az ügynek tárgyalására más tanácsot kérjenek fel.

– *Milyen mértékben érvényesül a közvélemény befolyása?*

Amit ez ideig mondtam, az természetesen nemcsak a magánkísérletekre vonatkozik, hanem, a közvélemény-jellegű beavatkozásokra is. Ha észleltük, hogy hallgatóság befolyásolta valamely tárgyalás menetét, megsemmisítettük az alsó bíróság ítéletét, és eljárását és más népbíróságot küldtünk ki az ügy tárgyalására. Ilyen eset többször is előfordult már. Véleményem szerint a népbíráskodást külső népi fellépéssel nem lehet kontroll alá helyezni, mert a népbírákat a pártok küldik ki, és ha helytelenül jártak el, a népbírák időnként lejáró mandátuma után orvosolni kell az előbbi hibákat.

– *Mi a véleménye a sajtó kritikájáról?*

A sajtónak természetesen megvan a joga, hogy az élet minden területén, tehát az igazságszolgáltatás körében felmerült visszasságokat is bírálja. Régebben az volt az elv, hogy a bírói ítéleteket nem lehet kritizálni. De ma már nincsenek bálványok, a bíróság is kritika alá helyezhető. Van azonban egy bizonyos határa a bíróságnak, és pedíg az, hogy a közvélemény-irányítás ne létesítsen igazságtalan helyzeteket, és illetéktelen befolyást ne honosítson meg.¹¹²

Utóbb, dr. Bojta – már a NOT elnökeként – nem volt ennyire finnyás a bírói függetlenség megsértését illetően. Nem tiltakozott, nem fordult a sajtóhoz az MDP KV Titkárságának határozata miatt. Pedig lett volna miért. Ugyanis „Rákosi Szakasits,¹¹³ Gerő,¹¹⁴ Farkas,¹¹⁵ Kádár,¹¹⁶ Marosán,¹¹⁷ Horváth,¹¹⁸ Kovács¹¹⁹ c.

112 Dr. Lukács Tibor i. m. 193–196. Demokrácia, 1946. július 21. „A demokrata bíró függetlenségéről nyilatkozik Bojta Béla államtitkár, a NOT tanácselnöke”.

113 Az 1888-ban született Szakasits Árpádot a NET elnökévé választották 1949. augusztus 23-án. Az ÁVH letartóztatta Rákosi lakásán 1950. április 24-én. Életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre ítélte a Budapesti Büntetőtörvényszék 1950. november 24-én, ítéletét jóváhagyta a Legfelsőbb Bíróság 1950. december 1-én. Szabadult 1956. március 29-én. A Legfelsőbb Bíróság rehabilitálta 1956. június 15-én.

114 Az 1922-ben Magyarországra visszatért, 1898-ban született Gerő (a korábbiakban: Singer) Ernőt letartóztatták szeptember 16-án, a bírósági eljárás megkezdődött 1923. április 12-én. A Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék 15 évi fegyházbüntetésre ítélte 1923. május 26-án. A Szovjetunióba távozatott 1924. november 17-én.

115 Az 1904-ben született Farkas (a korábbiakban: Löwy [és nem Wolf – a Szerk.] Mihály volt honvédelmi minisztert letartóztatták 1956. október 13-án. A Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma hatévi börtönbüntetésre ítélte 1957. március 23-án. Ez az ítélet, az 1953. évi 11. tvr. alapján feleződött. A „megalapozatlan és törvénysértő” ítélet miatt a legfőbb ügyész törvényességi óvást nyújtott be 1957. április 8-án. A Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsa 16 évi börtönbüntetésre ítélte 1957. április 20-án. Ez az ítélete is feleződött, de jóval hamarabb, kegyelemmel szabadult 1960. április 5-én.

Donáth¹²⁰ elvtársak” arról határoztak 1949. június 28-án, hogy „a jövő héten tárgyalja le a NOT a Mindszenti [így – a Szerk.]-ügyet és hozzon helybenhagyó határozatot”.¹²¹ A lefogásoktól az első fokon lezárult eljárásig történeteket külföldön, a különböző fórumokon ugyan súlyosan elmarasztalták, de a hazai kommunista politikai elit esetében ezeknél a visszhangoknál súlyosabbat nyomott a latba, hogy a Rajk - lavináról, ahogy ezen a titkársági ülésen fogalmaztak, a „kémkedési ügyről” ez idő tájt mind többen beszéltek, írtak, mint a hercegprímás és társai hónapokkal korábbi elítéltetéséről. Mindezekkel függött össze, hogy nem lett követelménye annak, hogy a NOT bírái, nem mások, mint dr. Jankó és társai – szemben az MKP KV Titkárságának ukázával – másképp határoztak. Persze nem a határozattól, hanem mások intenciói alapján. Igaz, hogy ez a hercegprímásnál a letöltendő években nem volt mérhető, de a cselekvőség megítélésében nála és dr. Tóth Lászlónál¹²² enyhítettek, a büntetés mértéke viszont csökkent dr. Baranyay

118 Az 1912-ben született Kádár (a korábbiakban: Csermanek) Jánost letartóztatta az ÁVH 1951. április 20-án. A Budapesti Megyei Bíróság 1951. december 18-án, valamint a Legfelsőbb Bíróság 1952. december 26-án, mindkét fokon életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre ítélte. 1954. július 22-én, rehabilitálása napján szabadult.

117 Az ÁVH letartóztatta az 1908-ban született Marosán Györgyöt, az MDP főtitkárhelyettesét letartóztatta 1950. július 7-én. A Budapesti Büntetőtörvényszék 1950. november 24-én és a Legfelsőbb Bíróság december 1-én – „tévesen” – halálra ítélte a Szakasits és társai perben, a siralomházban „terhelő” vallomást tett Révai és Horváth Mártonra. Miután a Rákositól származó ún. „sajtécudulán” halálbüntetése „tévesen” szerepelt, azt – nem a NET közbeiktatásával, és ekképp nem kegyelemből – módosították. Életfogytiglan tartó fegyházbüntetése félbeszakításával szabadult 1956. március 29-én. A Legfelsőbb Bíróság rehabilitálta 1956. június 15-én.

Az 1898-ban született Révai Józsefet letartóztatták 1930. december 31-én, és háromévi fegyházbüntetésre ítélte a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék 1931-ben.

118 Az 1906-ban született Horváth Márton (a korábbiakban: Schiller Marcell) többször volt őrizetben. Ötévi börtönbüntetését töltötte 1934-től. Tizenkét évi börtönbüntetésre marasztalták 1942-ben, ennek letöltését megszakították, ezért szabadult 1944-ben.

119 Az 1911-ben született Kovács István (a korábbiakban: Rosner Jenő) büntetését töltötte 1934–1942 között. Az újabb, 1943-as letartóztatásból 1944 őszén megszökött. Előbb 1945 januárja és 1949 júniusa között az MKP MDP szervezési, majd az MDP káderosztályának vezetője 1953. februárig.

MOL M – KS – 276. f. 52/7. ő. c. 77. Kovács István korabeli mikéntjét érzékelteti felszólalása az MDP KV ülésén, 1949. május 31-én: „Nekünk rendkívül ébereknék kell lennünk – mondotta Sztálin elvtárs – és nem szabad elfelednünk, hogy pártunk erőd, melynek kapui csak a kipróbáltak előtt nyílnak meg.”

120 Az 1913-ban született Donáth Ferencet letartóztatta az ÁVH 1951. február 15-én. A Budapesti Megyei Bíróság 1951. december 19-én, a Legfelsőbb Bíróság 1952. december 26-án egyaránt 15 évi fegyházbüntetésre ítélte. Szabadult rehabilitálása napján, 1954. július 22-én. A jugoszláv követségen tartózkodott 1956. november 4–22. között. Romániába deportálták november 23-án. 1957. április 8-án letartóztatták, visszaillesztették Magyarországra 17-én. A Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsa 12 évi börtönbüntetésre ítélte 1958. június 15-én, kegyelemmel szabadult 1960. április 1-jén. A Legfelsőbb Bíróság felmentette a vádak alól 1989. július 6-án.

121 Iratok 1. 170. Jegyzőkönyv a Titkárság üléséről, 1949. június 28.

122 Az 1889-ben született dr. Tóth László újságíró letartóztatták 1949. január 25-én. A Budapesti Népbírói Bíróság 1949. február 8-án, majd a NOT tízévi fegyházbüntetésre ítélte 1949. július 9-én. Ítélete az 1990. évi XXVI. tc. alapján semmisnek tekintendő.

Jusztinnál¹²³ három évvel, 15-ről 12-re, dr. Zakar Andrásnál¹²⁴ két évvel, 6-ról 4-re, és dr. Ispánki Bélánál¹²⁵ az életfogytiglan tartó fegyházbüntetést 15 évre enyhítették. A párthatározatnak megfelelőképp hatályban maradt herceg dr. Esterházy Pál¹²⁶ és Nagy Miklós¹²⁷ büntetése.

A hírek részben igazak lettek, és a személyi változások bekövetkeztek a bíróságok vezetésében. 1948. június 28-tól a Budapesti Ítéltábla új elnöke dr. Nagy Miklós¹²⁸ miniszteri osztálytanácsos lett, a Budapesti Büntetőtörvényszék élén pedig dr. Sarlóst, a NOT másodelnökét nevezték ki, elődje Dr. Szűcs Gábor László,¹²⁹ kúriai tanácselnök lett. Szeptember 10-én a NOT élén dr. Majort, dr. Bojta követte, szeptember 6-tól a Budapesti Polgári Törvényszék vezetője dr. Nagy Károly lett, aki korábban a Budapesti Népbíróság elnöke volt, és ekkor dr. Olti lett az utóda. A Szabad Nép elsőnek számolt be a bírói és ügyészi kar vezetőségében

123 Az 1882-ben született dr. Baranyay Jusztin cisztercita szerzetest, a Pázmány Péter Tudományegyetem nyilvános rendes tanárát letartóztatták 1948. december 26-án. A Budapesti Népbíróság 15 évig tartó fegyházbüntetésre ítélte 1949. február 8-án. A NOT 12 évi fegyházbüntetésre mérsékelte elmarasztalását 1949. július 9-én. Az 1953. évi 11. tv. alapján szabadult, de hamarosan, Pannonhalmán, 1956. június 21-én elhunyt. Ítélete az 1990. évi XXVI. tc. alapján semmisnek tekintendő.

124 Az 1912-ben született dr. Zakar András, a hercegprímás titkárát letartóztatták 1948. november 19-én. A Budapesti Népbíróság hat évi fegyházbüntetésre ítélte 1949. február 8-án, a NOT enyhítette ezt négy esztendőre 1949. július 9-én. Szabadult 1953-ban. Ítélete az 1990. évi XXVI. tc. alapján semmisnek tekintendő.

125 Az 1916-ban született dr. Ispánki Béla lelkész, kollégiumi prefektust letartóztatták 1948. november 24-én. A Budapesti Népbíróság életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre ítélte 1949. február 8-án. A NOT 10 évi fegyházbüntetésre marasztalta 1949. július 9-én. Ítélete az 1990. évi XXVI. tc. alapján semmisnek tekintendő.

126 Az 1901-ben született herceg dr. Esterházy Pál „ház- és malomtulajdonost” letartóztatták 1948. december 26-án. A Budapesti Népbíróság 1949. február 8-án, a NOT 1949. július 9-én 15 évig tartó fegyházbüntetésre ítélte. 1956-ban elhagyta Magyarországot. Ítélete az 1990. évi XXVI. tc. alapján semmisnek tekintendő.

127 Az 1894-ben született Nagy Miklóst, az Actio Catholica titkárát letartóztatták 1948. november 26-án. A Budapesti Népbíróság három évi fegyházbüntetésre ítélte 1949. február 8-án. A NOT helybenhagyta ítéletét 1949. július 9-én. A Legfelsőbb Bíróság igazolta, hogy a Budapesti Népbíróság és a NOT által hozott ítéletek semmisnek tekintendők, az üzérkedés büntette miatt emelt vádak alól felmentette, „a külföldi fizetési eszközök zárolt letétbe helyezésének elmulasztásával elkövetett büntettként értékelt cselekményt pedig külföldi fizetési eszközök zárolt letétbe helyezésének gondatlan elmulasztásával elkövetett vétségnek” minősítette 2004. június 21-én.

128 Az 1903-ban született dr. Nagy Miklós 1925. szeptember 17-étől volt az I. M. állományában, 1945-ben már a Magánjogi és Közigazgatás-jogi Osztály vezetőjeként. A Budapesti Ítéltábla elnöke 1948. május 28-tól 1951. január 2-án tanácselnöknek nevezték ki a Legfelsőbb Bíróságra, ahonnan alaptalan vádaskodással 1953. május 30-án (június 15-ével) eltávolították. Ezt az intézkedést hatályon kívül helyezték október 24-én, s áthelyezték az Építészeti Minisztérium 26. sz. Állami Építőipari Trösztjéhez, 1956-tól ismét az I. M. lett munkahelye, a Törvényelőkészítő Főosztályon dolgozott. Az '56-os forradalom alatt az Igazságügyi Forradalmi Bizottság elnöke volt, ezért elbocsátották. 1958–1967 között ügyvéd, majd az Állami Biztosító jogtanácsosa volt.

129 Az 1895-ben született dr. Szűcs Gábor Lászlót felmentette az igazságügyi tárca vezetője beosztásából 1948. július 8-án, a teljes ülésen tett esküt, július 16-án, a II. büntető tanács vezetője lett augusztus 23-ától. Nyugdíjazták 1949. december 31-én.

előző leváltásokról. Május 26-án ezeket adta hírül, köztük azt is, hogy előző nap az igazságügyi tárcánál döntöttek arról is, hogy dr. Auer György¹³⁰ főállamügyész a Magyar Kúrián tanácselnök, utóda dr. Lee Tibor¹³¹ legfőbb államügyész-helyettes lesz.¹³² A sajtóban megjelent az áthelyezett és nyugdíjazott, mindkétszer tucatnyi bíró és két-két ügyész névsora,¹³³ számos valótlanúságot tartalmazva. Az Igazságügy-minisztérium három hete bocsátotta ki az első nyugdíjazási, illetve áthelyezési névsort. Az érdekeltéknek joguk volt ellentmondani, és az Igazságügy-minisztérium, ennek figyelembevételére hozott új, végleges határozatot a bírák és ügyészek áthelyezése és nyugdíjazása tekintetében.

A valós állapotot az Igazságügyi Közlönyből [a továbbiakban: IK] lehetett megismerni, a júniustól decemberig megjelent számokból. Összegzés helyett a névsorok beszéljenek... Így – júniusban tették közzé, hogy – „saját kérelmére” áthelyezte a tárca vezetője dr. Káli Nagy Elemér és dr. Szőke Benedek budapesti ítéltáblai bírákat a telekkönyvi betétszerkesztő bírák létszámába. Dr. Harmathy Attila, a Magyar Kúriához tanácsjegyzőül berendelt budapesti törvényszéki tanácselnököt és dr. Öhlschläger Andor budapesti büntetőtörvényszéki tanácselnököt a Pestvidéki Törvényszékhez, dr. Bozsó Ferenc szegedi járásbírói elnököt járásbírói alevel-nyai járásbíró a Szegedi Járásbíróshoz, dr. Felsővályi Gyula budapesti I–III. ker. járásbírói elnököt a Budafoki, dr. Ajtai Pál¹³⁴ budapesti I–III. ker. járásbí-

130 II Eln. Ir. 1948. El. IV. B. 18/10. Uo. 1948. El. IV. F. 16/1–2. Uo. 1949. El. VIII. E. 95/1–2. és LB Személyzeti iratok, A – ZS. Dr. Auer György végleges nyugállományba helyezéseinek iratai. Az 1888-ban született dr. Auer Budapestben a királyi főügyész-helyettes volt 1933. június 30. és 1939. december 31. között. Állását betöltötte 1933. július 28-ától. A nyugalomba vonult jogászt igazolták 1945. május 2-án. Budapesti főállamügyész lett augusztus 29-én, hivatalát elfoglalta szeptember 14-én. Kúriai tanácselnök lett 1948. június 28-án; esküt tett július 16-án, berendelték szolgálatátelre a tárcahoz 21-én, 48 órában belül átmenetelt, onnan tért vissza ítélni 1949. április 28-ától. Nyugdíjazták 1949. december 31-én.

131 Az 1890-ben született dr. Lee Tibor 1922-től különböző funkciókat töltött be az igazságszolgáltatásban, 1919-től volt az igazságügyi területen különböző állásokban, Sátoraljaújhelyen lett ügyész 1928-ban, majd Budapestben 1935-től. Utóbb betöltött vezető állásai: 1942. június 30-ától a Budapesti Királyi Ügyészség al-elnöke; december 31-étől a Budapesti Királyi Főügyészség főügyésze; 1947. február 10-étől a legfőbb áll-alamügyész (dr. Domokos) helyettese volt; 1948. június 28-ától budapesti főállamügyész. 1950. december 31-én nyugdíjazták. 1951. január 31-én internálta az ÁVH 1953 októberéig, de a Budapesti Ügyészség vette át ügyét, és letartóztatásából csak 1954. június 2-án szabadult, az alaptalan eljárást megszüntették vele szemben. 1955. január 14-étől bejegyzett ügyvéd lett Budapestben. 1957-ben rehabilitálták. 1957. január 16-ától bíró a Legfelsőbb Bíróságon, és az ország büntetőítélkezését irányította 1965. május 31-éig. Jellemző a korabeli jogviszonyokra, hogy a NET 1957. január 22-én határozott bírói kinevezéséről, amikor már egy hete a Legfelsőbb Bíróságon tevékenykedett. Dr. Lee nyugállományba vonult 1965. március 31-én.

132 Szabad Nép, 1948. május 26. Változások a bírói és ügyészi karban.

133 Szabad Szó, 1948. május 26. Az áthelyezett és nyugdíjazott bírák névsora.

134 Az 1888-ban született dr. Ajtai (Augner) Pál a bírói és ügyvédi vizsgát letette 1920-ban. Ügyvédkedett, majd a Budapesti Királyi Központi Járásbíróshoz ítélezett 1930-tól. A kormány elfogadta az igazságügyi tárca előterjesztését, és dr. Ajtait, aki 1945-től a budapesti I–III. kerületi járásbíróshoz ítélezett, alevel-nökként, ugyanott, annak elnökévé nevezte ki 1946. október 16-án.

rósági elnököt – járásbíróági alelnöki minőségben – a Budapesti Központi Járásbíróshoz helyezte át.

A tárca vezetője „hivatából” helyezte át az 1948. évi XXII. tc. 1. §-a alapján dr. Szász Gábor zalaegerszegi törvényszéki bírót a Szombathelyi, dr. Józsa László nyíregyházi törvényszéki bírót az Egri Törvényszékhez. Továbbá: dr. Mészáros Lajos budapesti központi járásbíró a Pestszenterzsébeti, dr. Palásthy Barna budapesti büntetőtörvényszéki bírót az Újpesti, dr. Csongor Barnabás miskolci törvényszéki bírót a Miskolci, dr. Fejér Hadúr miskolci járásbíró a Mezőkövesdi, dr. Zoltán András győri törvényszéki bírót a Komárom-újvárosi, dr. Ujvári Ernő miskolci törvényszéki bírót a Soproni, dr. Horváth Ferenc szekszárdi járásbíró a Székesfehérvári, dr. Kántor Imre veszprémi törvényszéki bírót a Balatonfüredi, dr. Vragass András egri törvényszéki bírót a Gyöngyösi, dr. Sády Jenő győri járásbíró a Mosonmagyaróvári, dr. Kemény János balassagyarmati törvényszéki bírót a Kispesti Járásbíróshoz.

Dr. Ries, hasonló hivatkozással helyezte át dr. Thoroczky János budapesti államügyészt a Nyíregyházi, dr. Molnár Mihály egri államügyészt a Győri, dr. Kőrösi Zoltán egri államügyészt a Balassagyarmati Államügyészséghez.¹³⁵

Nem volt véletlen a néhai kúriai elnök perének időzítése sem, mert a „feszítsemeg!” hangulat fokozását célozta. Dr. Szemák bűnperét tárgyalhatták volna bár mikor, mert nem tért és nem hozták vissza Magyarországra. A Budapesti Népbíróság (dr. Pálosi Béla¹³⁶ vezette tanácsa) tizenöt évi fegyházbüntetésre ítélte a Magyar Királyi Kúria utolsó elnökét (távollétében), május utolsó hetében.¹³⁷

Az IK júliusi számában további névsorokat közölt: „saját kérelmére” helyezték át dr. Répás Nándort, a Kalocsai Törvényszékhez beosztott volt szabadkai törvényszéki tanácselnököt a Pestvidéki Törvényszékhez, dr. Németh János kapuvári járásbíróági alelnököt a Téti, dr. Borbély Jánost, a Gyomai Járásbíróshoz beosztott volt járásbíróági alelnöki minőségben – a Budapesti Központi, dr. Amon Jánost, a Sárbogárdi Járásbíróshoz beosztott volt járásbíróági alelnöki minőségben – a Gödöllői Járásbíróshoz beosztott volt járásbíróági alelnöki minőségben – a Pestszenterzsébeti Járásbíróshoz beosztott volt kolozsvári járásbíró az Egri, dr. Bányai Imre békéscsabai járásbíró a Zalaegerszegi, dr. Szentéi László újpesti járásbíró a Pestvidéki, dr. Simó János váci járásbíró a Szolnoki, dr. Galamb Sándor budapesti központi já-

¹³⁵IK, 1948. 6. sz. 345.

¹³⁶Az 1908-ban született dr. Pálosi Béla bírót a Pestvidéki Törvényszéken, törvényszéki bírót Szolnokon, népbírósági tanácsvezető a Budapesti Népbíróságon, 1948. augusztus 10-éig. Ekkor tanácselnökké nevezték ki hat hónapra a másodfokú népbírósági fórumhoz, a NOT-hoz. A köztársasági elnök kúriai bírónak nevezte ki 1946. december 19-én, esküt tett 1947. január 15-én. Majd ítéssz. lett a Budapesti Központi Járásbíróshoz, alkalmatlanság címén távolították el 1953. június 15-én, később ügyvéd, szövetkezeti vezető jogtanácsos.

¹³⁷Szabad Szó, 1948. május 29.

rásbíró a Budapesti, dr. Molnár Géza egri járásbíró az Egri, dr. Jakab Dénes budapesti központi járásbíró a Budapesti Büntető, végül dr. Révész Márton szolnoki járásbíró a Kaposvári Törvényszékhez. Az igazságügyi tárca vezetője dr. Fenyves Samu a Vámosmikolai Járásbíróshoz beosztott volt ipolysági törvényszéki bírót a Vámosmikolai Járásbíróshoz helyezte át, és egyidejűleg a járásbíróshoz felügyeletével, és vezetésével megbízta.

Az igazságügy-miniszter áthelyezte saját kérelmükre dr. Irányi Géza kapuvári járásbíró a Budapesti Központi, dr. Csontos József edelényi járásbíró a Miskolci, dr. Lengyel Pál Hajdúnánási Járásbíróshoz beosztott volt csákiigorbói járásbíró a Miskolci, dr. Lovass Miklós a Szikszói Járásbíróshoz beosztott volt munkácsi járásbíró a Szikszói, dr. Marton József a Mohácsi Járásbíróshoz beosztott volt sárszentgyörgyi törvényszéki bírót a Mohácsi, dr. Takács Zsigmond sárbogárdi járásbíró a Budafoki, dr. Nyolcas Árpád soproni járásbíró a Győri, dr. Szép György szolnoki járásbíró a Váci, dr. Horváth György székesfehérvári törvényszéki bírót a Sárbogárdi, dr. Csomor Jenő pestvidéki törvényszéki bírót a Ráckevei, és dr. Kosztolányi Imre balassagyarmati törvényszéki bírót a Balassagyarmati Járásbíróshoz.

A tárca dr. Szabó Ferenc székesfehérvári államügyészt az Egri Államügyészséghez helyezte át saját kérelmére.

A tárca vezetője áthelyezte az 1948. évi XXII. tc. 1. §-ában foglalt rendelkezés alapján dr. Füzessy István szolnoki törvényszéki tanácselnököt a Szegedi, dr. Farkas Aladár debreceni törvényszéki tanácselnököt a Zalaegerszegi Törvényszékhez, dr. Szeghy Ferenc gödöllői járásbíróshoz beosztott volt alelnököt az Újpesti Járásbíróshoz, dr. Prehoffer István hódmezővásárhelyi járásbíróshoz beosztott volt alelnöki minőségben, dr. Kovács Béla Artúr debreceni törvényszéki tanácselnököt és dr. Erdélyi Gábor debreceni törvényszéki tanácselnököt a Nyíregyházi törvényszékhez, dr. Ferenczy Endre budapesti központi járásbíróshoz beosztott volt alelnököt az Ócsai, dr. Gaál József nyíregyházi járásbíró a Budapesti Büntető, dr. Mészáros Gyula sátoraljaújhelyi törvényszéki bírót a Sárospataki, dr. Varga Lajos nyíregyházi törvényszéki bírót a Miskolci, dr. Privitzer Jenő szentesi járásbíró a Kunszentmártoni, dr. Lakatos István kalocsai törvényszéki bírót a Kiskunhalasi, dr. Bojtos József ceglédi járásbíró a Sárbogárdi, dr. Makó Zoltán nyíregyházi törvényszéki bírót a Debreceni, dr. Répás József szegedi járásbíró a Hódmezővásárhelyi, végül dr. Virágh Béla ceglédi járásbíró a Budapesti Büntető Járásbíróshoz.¹³⁸

Az IK augusztusi számában folytatták a személyi híreket, köztük a kinevezéseket és az áthelyezéseket. Dr. Ries áthelyezte saját kérelmére dr. Rhédey Antal zalaegerszegi törvényszéki tanácselnököt a Budapesti Törvényszékhez, dr. Széles István püspökladányi járásbíróshoz beosztott volt alelnököt a Debreceni és dr. Hajós József adonyi járás-

¹³⁸IK, 7. sz. 396–397.

bíróági alelnököt a Budapesti Büntető Járásbírósághoz, dr. Csemez József bácsalmási járásbíró Pécsi, dr. Szabó Márton debreceni járásbíró a Debreceni, dr. Magyar Andor és dr. Migléczy Jenő járásbírókat a Nyíregyházi, dr. Valkó Gyula bajai járásbíró a Bajai, dr. Kiss Gábor debreceni járásbíró a Debreceni, dr. Herman Imre székesfehérvári járásbíró a Székesfehérvári, dr. Ferenci Dezső debreceni járásbíró a Debreceni, dr. Botos József budafoki járásbíró a Sátoraljaújhelyi, dr. Óze János kistújszállási járásbíró a Szolnoki, és dr. Dobos László karcagi járásbíró a Szolnoki Törvényszékhez, dr. Farkas József nagykovácsi járásbíró a Pestszenterzsébeti, dr. Nánássy Lajos berettyóújfalui járásbíró a Debreceni, dr. Csuka Lajos debreceni járásbíró a debreceni, dr. Bernáth Gyula szegedi járásbíró a Hódmezővásárhelyi, dr. Bányai Imre zalaegerszegi törvényszéki bírót a Békéscsabai, dr. Karvász János hevesi járásbíró a Budafoki, dr. Kaveczky Istvánt, a Mátészalkai Járásbírósághoz ideiglenes szolgálattételre beosztott volt erdődi járásbíró Mátészalkai, dr. Tarczaly Árpád hajdúszoboszlói járásbíró és dr. Magi Lászlót, a Hajdúböszörményi Járásbírósághoz ideiglenes szolgálattételre beosztott volt beregszászi járásbíró a Debreceni, dr. Jászay Jenő abatújszántói járásbíró a Nyíregyházi, dr. Óri Ferenc vasvári járásbíró a Szombathelyi, dr. Benkó István nyírbátori járásbíró a Nyíregyházi, dr. Kertész Lajos hajdúszoboszlói járásbíró a Debreceni, dr. Hajnóczy Ágost bácsalmási járásbíró a Bajai, dr. Gárdus Ferenc kisdárdai járásbíró a Debreceni, dr. Nyíri Béla rétsági járásbíró az Újpesti, dr. Prágai Béla bácsalmási járásbíró a Szegedi, dr. Simándy György nagykanizsai járásbíró a Pécsi és dr. Cserjés László volt perlaki járásbíró a Bácsalmási Járásbírósághoz.

Az igazságügyi tárca vezetője kinevezte saját kérelmére dr. Szalkai Frigyes miskolci vezető államügyészt a Nagykanizsai Államügyészség vezető államügyészi állására. Dr. Ries áthelyezte saját kérelmére dr. Sikó Józsefet, a Zalaegerszegi Államügyészség vezető államügyészt a Budapesti, dr. Szobocslai Pap Imre nyíregyházi államügyészt a Sátoraljaújhelyi, dr. Zsivora Sámuel nyíregyházi államügyészt az Egri, dr. Lampért László Győri, és dr. Buzás Barnabás szolnoki államügyészt a Szombathelyi, dr. Szintay Kálmánt, a Szolnoki Államügyészség vezető államügyészt a Soproni, dr. Dékány Mihály budapesti államügyészt a Veszprémi, dr. Bodonyi Márton,¹³⁹ a Budapesti Népügyészség vezetésével megbízott nyíregyházi vezető államügyészt a Budapesti Államügyészséghez.

¹³⁹ Az 1910-ben született dr. Bodonyi Márton az egri jogakadémián fejezte be tanulmányait, hadbíráskodott 1941-től. A Nyíregyházi Népügyészség vezetője lett 1945-ben. A Pócspeletről történetek koholmányát, „rendőrgyilkosság” váltak jegyzőkönyvezése során 1948. június 7-e tájt, a ranglétrán ezért emelkedhetett, és a Budapesti Népügyészség irányítását vette át. Hivatásos tiszt volt 1949–1953 között. A Budapesti Katonai Főügyészséghez vezényelték, helyettes vezetője 1949. november 1-jétől. A Központi Katonai Ügyészséget irányítja 1950. június 3. és 1953. június 16. között, ezredes 1950. november 7-étől. Parancsnok lett ugyanott 1951. november 15-étől 1952. december 31-ig. Az év elejével, 1953-ban nem tényleges viszonyba helyezték tartalékos ezredesként, és 1953 nyarán, júniusi eltávolítását követően a fővárosi VII. kerületi Vendéglátó Vállalat igazgatója, majd a VI. kerületi társvállalat vállalati jogásza lett. A mór megteremtette magát, mehetett...

Az igazságügyi tárca vezetője nyugdíjazta dr. Vincenti Gusztávot, a Budapesti, dr. Makó Jenőt, a Pécsi Ítéltábla elnökét, dr. Boglucz László pestvidéki törvényszéki elnököt, dr. Kubinyi Ödön és dr. Balogh István kúriai bírákat, dr. Lányi János budapesti és dr. Páva István pécsi ítéltáblai tanácselnököket, dr. Kovácsi Sándort, a NOT alelnökét, dr. Mező Sándor és dr. Bartha János¹⁴⁰ budapesti főállamügyész-helyetteseket, dr. Acsay Tihamér, dr. Csór András és dr. Miklós Kálman budapesti, dr. Zopf Ferenc és dr. Vidonyi Sándor győri, valamint dr. Murányi János pécsi ítéltáblai bírákat, dr. Csics István budapesti törvényszéki, dr. Zalányi Imre, dr. Varga János és dr. Csaba Gyula nyíregyházi, dr. Szirmai Lajos és dr. Záhorszky Gyula miskolci, dr. Kamarás Géza szekszárdi, dr. Szalay Zoltán szegedi, dr. Perlaky Ferenc pécsi, dr. Elsnitz Adalbert kaposvári, dr. Horogh Pál és dr. Csikmák Lajos pestvidéki törvényszéki tanácselnököket, dr. Rozgonyi József pécsi, dr. Mányoky Károly mohácsi, dr. Nikl János szentesi és dr. Segessy Sámuel igali járásbírói elnököket, dr. Szívós Barna miskolci és dr. Barsy Károly pestvidéki járásbírói alelnököket, dr. Zalán Gyula nyíregyházi, dr. Bíró Béla budapesti büntető, dr. Korompai Gusztáv miskolci és dr. Csetényi István gyulai törvényszéki bírákat, dr. Koppány Gyula és dr. Fikly Kálmán nyíregyházi, dr. Kardos Ferenc gyulai és dr. Szilágyi József budapesti I–III. ker. járásbírákat.

Az ügyészek közül nyugdíjazták: dr. Gaál Dezső szekszárdi vezető államügyészt, dr. Jónás Sámuel és dr. Szombathy István egri államügyészeket.¹⁴¹

Szeptemberben lehetett olvasni az újabb névsorokat az IK-ban. Az igazságügyi tárca vezetője áthelyezte saját kérelmére dr. Nagy Lajost, a Pestvidéki Törvényszékhez ideiglenes szolgálattételre beosztott volt kolozsvári törvényszéki bírót a Pestvidéki Járásbírósághoz, dr. Boldog Lajos kaposvári törvényszéki és dr. Zapf István kaposvári járásbírókat kölcsönösen, dr. Gyarmathy István kecskeméti, dr. Szalay József kalocsai államügyész, budapesti népügyészeket a Pestvidéki Államügyészséghez, dr. Varsányi János gyulai államügyészt a Szolnoki Államügyészséghez, dr. Egervári János veszprémi államügyészt a Soproni, dr. Mikola Bálint szolnoki államügyészt a Veszprémi Államügyészséghez, dr. Tóth Lóránt volt marosvásárhelyi járásbíró a Szegedi Járásbírósághoz.

Nyugdíjba léptek: dr. Biber Dezső, dr. Farkas Béla budapesti ítéltáblai tanácselnökök, dr. Sacher Róbert NOT (együttal ítéltáblai) tanácselnök, dr. Hordósy Lajos, Földművelésügyi Minisztériumba berendelt ítéltáblai tanácselnök, dr. Tolnay Iván kúriai bíró, dr. Hussy Sándor szombathelyi, dr. Kiss Dezső zalaegerszegi, dr. Dobos Lajos bajai, dr. Stefler Lajos soproni, dr. Pázmándl István győri, dr. Szeniczey Ödön sátoraljaújhelyi törvényszéki elnökök, dr. Gáspár Tivadar budapesti ítéltáblai bíró, dr. Mátételki Dezső szegedi ítéltáblai bíró, dr. Terhes Ti-

¹⁴⁰ Dr. Domokossal egyszerre nevezte ki a kormányfő dr. Bartha János főállamügyész-helyettest legfőbb államügyész-helyettesnek, ő, a Magyar Kúria teljes ülésén nem fogadalmat, hanem esküt tett 1945. szeptember 14-én. Nyugdíjazták – mint budapesti főállamügyész-helyettest – 1948 nyarán.

¹⁴¹ IK, 8. sz. 452–454.

vadar budapesti, dr. Simon Mihály szombathelyi, dr. Végh Sándor kecskeméti törvényszéki tanácselnök, dr. Balázs Sándor szegedi főállamügyész-helyettes, dr. Hedry Miklós zalaegerszegi, dr. Szarka Béla komárom-újvárosi járásbírói elnökök, dr. Enyedy Lajos dombóvári járásbírói alelnök, dr. Görgényi Ferenc gyulai törvényszéki bírót, dr. Jobszt Gyula budapesti központi járásbírói, dr. Nagy Károly zalaegerszegi, dr. Baranyai Elek kisvárdai, dr. Kólydy Lajos fehérgyarmati járásbírók, dr. Varnyu Béla kalocsai, dr. Dékány Pál kecskeméti, dr. Lengyel Károly nagykanizsai, dr. Imreh Géza veszprémi vezető államügyészek, dr. Pardoll László, dr. Kiss Sándor budapesti, dr. Ferjencsik Zoltán kecskeméti, dr. Zsolnai Miklós szombathelyi államügyészek.¹⁴²

Dr. Ries áthelyezte saját kérelmére októberben dr. Somogyi Sándor gyulai törvényszéki tanácselnököt a Székesfehérvári Törvényszékhez, dr. Cserfőly Sándor szekszárdi járásbírói elnököt a Nagykanizsai Járásbíróshoz járásbírói alelnöki minőségben, dr. Rázsó Gyula miskolci járásbíró a Szentesi, dr. Virágh Béla budapesti büntető járásbíró a Budapesti I–III. kerületi, dr. Janovich László sümegi járásbíró a Győri, dr. Bánhidó Pál sziráki járásbíró a Hevesi, dr. Ürmössy Károly gyulai járásbíró a Gyulai, dr. Somos István szécsényi járásbíró a Balassagyarmati, dr. Kádár Géza volt székelyhidi és dr. Jakó István volt élesdi járásbírókat a Gyulai Törvényszékhez.

Nyugdíjba lépett dr. Antalfy Mihály kúriai tanácselnök mellett dr. László Sándor kaposvári törvényszéki elnök, dr. Götze Elemér egri törvényszéki tanácselnök, dr. Romvári Tibor békéscsabai járásbírói elnök, dr. Kapp Ernő lengyeltóti járásbírói alelnök.¹⁴³

Az igazságügy-miniszter áthelyezte novemberben dr. Hány Ferenc, dr. Burián Imre és dr. Czövek János budapesti büntetőtörvényszéki tanácselnököket, dr. Techy Olivér és dr. Porteleky Ferenc budapesti büntetőtörvényszéki bírót, dr. Szendrődi Miklós és Takács László budapesti központi járásbírókat, dr. Martos Rajmund pestvidéki tanácselnököt.

Nyugdíjba léptek: dr. Csanaky Andor és dr. Zábrák Jenő győri, dr. Kalencsik Kálmán szekszárdi, dr. Almási Gyula nagykanizsai, dr. Erdélyi Gábor debreceni, dr. Literáty Dezső budapesti törvényszéki tanácselnökök, dr. Horváth Ferenc kúriai tanácselnök, dr. Hayde Béla budapesti ítéltáblai bírót, dr. Aszódy Tamás kincstári jogügyi igazgatóság főügyész-helyettes, dr. Csery Géza keszthelyi, dr. Bíró Pál tiszafüredi, dr. Tevely Pongrác marcali, dr. Kerekes Pál nagykállói járásbírói elnökök, dr. Ajtai Pál budapesti központi, dr. Timár József sárospataki járásbírói alelnökök, dr. ifj. Rimler János budapesti központi járásbírói bírót, dr. Hutira Károly budapesti államügyész.¹⁴⁴

¹⁴²Uo. 9. sz. 496–497.

¹⁴³Uo. 10. sz. 545–546.

¹⁴⁴Uo. 11. sz. 605–606.

Decemberben nyugdíjba léptek dr. Friedrich Ferenc és dr. Pechány Aladár, az igazságügyi tárcahoz beosztott kúriai bírók.¹⁴⁵ Ekképp történt, és még csupán 1948 végét mutatta a kalendárium. A statisztikai adatok önmagukért beszélnek. Így: nyugdíjaztak nyolcvan, áthelyeztek száztizenhat, összesen százkilencvenhat bírót. A nyugdíjazottak között volt a Rákosi által korábban bírált két ítéltáblai elnök, egy-egy NOT alelnök és tanácselnök. A Magyar Kúriáról két tanácselnököt és öt, összesen hét bírót, az ítéltáblákról két elnököt, öt tanácselnököt és kilenc, összesen tizenhat bírót, a törvényszékekről hét elnököt, huszonhárom tanácselnököt és öt, összesen harmincöt bírót, a járásbírókról tizenegy elnököt, hat alelnököt, és öt, összesen huszonkét bírót nyugdíjaztak.

Áthelyeztek: az ítéltábláról két tanácselnököt, a törvényszékekről két elnököt, tizenegy tanácselnököt és huszonöt, összesen harmincnyolc bírót, a járásbírókról hét elnököt, öt alelnököt és hatvannégy, összesen hetvenhat bírót. A ranglétrán való feljebb lépés fehérhollónak számított.

Az ügyészi apparátust is megtizedelték, valamint átalakították a törvény hatálybalépését követően. Nyugdíjaztak tizenhat, áthelyeztek tizennyolc ügyészt. A meg nem érdemelt pihenés lett osztályrésze három – két fővárosi és egy szegedi – főállamügyész-helyettesnek, öt vezető-, és további hét államügyésznek. Nyugállományba küldték a kincstári jogügyi igazgatóság főügyész-helyettesét is. Áthelyeztek vezető államügyészi szinteken négy, államügyészi pozícióban tizennégy főt. Köztük volt a Rákosinak nem tetsző dr. Dékány Mihály is, őt a fővárosból Veszprémbe száműzték. Mi több, az 1946-ban, a „B” lista revízió során szociáldemokrata párti erősködére visszavett dr. Varnyut is nyugdíjazták. Dr. Bodonyi viszont előbbre lépett.

Minden ügy történt, ahogy eltervezték. Két fő szempont alapján: egyfelől eleget tettek Rákosi hónapokkal korábbi, 1947. augusztusi kívánalmainak – bírálati megvalósításának – akár az áthelyezések, akár a nyugdíjazások során. Másfelől – és ez még az előbbinél is fontosabb volt – megkezdték annak a helyzetnek a gyökeres felszámolását, amit az elmúlt év őszén ekként rögzített az ismeretlen szerző: „fontos bírói” pozícióban „kommunista Pesten egyetlen sincs, az egész országban csak egy van”. Az újonnan kinevezendőknél a „demokratikus mentalitás” igénye ennek a helyzetnek radikális felszámolását takarta.

A törvény megszületett, alkalmazhatóságáról azonban nem az élet, hanem az igazságügyi tárca illetékesei állítottak ki bizonyítványt. Több, az Igazságügy-minisztériumból érkezett iratot iktattak a Magyar Kúrián, 1948. április 27-én. Valamennyi a kényszerű nyugdíjazásokról intézkedett, jogalapként az új törvényre hivatkozással. Elsőként dr. Balogh Istvánt érte csapásként, annak ellenére, hogy dr. Kerekes, kúriai elnök a büntetőbíró megtartása mellett érvelt. A 65 éves kúriai ítést felmentették állásából 1948. június 30-cal.¹⁴⁶ Őt, az akkoriban 62 éves dr.

¹⁴⁵Uo. 12. sz. 677.

¹⁴⁶LB Eln. Ir. 1948. El. VIII. E. 52. Az 1883-ban született dr. Balogh István végleges nyugállományba helyezésének iratai.

Ruhmann Emil követte volna, akit igazoltak, a „B” lista során tényleges szolgálataiban pedig megtartottak. A tárca el akarta távolítani ennek ellenére, az 1948. évi XXII. tc. alapján, tanácselnöke (a már az idő tájt 69 éves dr. Ludvig Rezső) és kúriai elnök azonban szót emelt érte, így megmaradhatott állásában, végül 1948. december 31-ig.¹⁴⁷ Neki szerencséje volt. Dr. Tóth István kúriai bírót is végelbírás alá kívánták vonni. Az igazolási eljárás során a bizottság – mert a törvény lehetősége tette – két alkalommal is eljárta ügyében, és mindkétszer megfeddte, de állásában meghagyta, a „B” lista során elbocsátották, majd a revízió során visszavették. Nyilatkozatot kellett tennie az 1948. évi XXII. tc. alkalmazását követően, a kúriai elnök szót emelt az ő megtartása érdekében is a tárca vezetőjénél, 1948. május 12-én.¹⁴⁸ Vélelmezhető, hogy sikertelenül, mert dr. Tóth ügyében újabb intézkedés nem történt, távozni kényszerült.

A tárca átírata megérkezett az 57 éves dr. Kubinyi Ödön végleges nyugalmi helyezéséről a Magyar Kúriára, június 18-án, jogalapként két törvényre, az 1912. évi és 1948. évi jogszabályokra hivatkozással. Az 57 éves kúriai ítésk bírói pályafutása befejeződött 1948. június 30-án, hiába emlegették a kimagasló szakképzettségét és széleskörű tapasztalatát, feleslegesen érveltek amellett, hogy dr. Kubinyit igazolják, illetve a „B” lista során tényleges szolgálatban megtartották.¹⁴⁹ Még nem múlt el a nyár, amikor újabb levél érkezett. Ez dr. Tolnay Iván sorsát pecsételte meg augusztus végével. Ő, abban különbözött társaitól, hogy betölthette 70. életévét, és azon kevesek közé tartozott, akik az 1912. évi tc. alapján vonulhatott nyugállományba a Magyar Kúria bírái közül.¹⁵⁰ Ugyancsak ez a jogszabály biztosította a jogalapot ahhoz, hogy az 59 éves Bartos Zsigmond segédhivatali főigazgatót eltávolítsák. Dr. Kerekes mindent elkövetett, hogy a 1947. augusztus 13-ától immár 40 évi közszolgálatot a háta mögött tudó Bartost visszatarthassa. Őt, a Magyar Kúriához a Budapesti I–III. ker. Járásbíróságtól rendeltek be, ahol telekkönyvvezető volt. Nyugdíjazását eldöntötték szeptember 10-én, a hó végével.¹⁵¹

Az év elejétől folyó kampány nem zárult le az 1948. évi XXII. tc. elfogadásával és végrehajtásával. Mi több, újabb fejezete vette kezdetét, nem csupán a Magyar Kúrián, hanem szerte az országban. A Népszava, jogpolitikai elképzelésekről tu-

¹⁴⁷Uo. 1948. El. VIII. E. 50. Az 1886-ban született dr. Ruhmann Emil végleges nyugállományba helyezéseinek iratai. Ugyan dr. Ruhmann esetében az 1912. évi LXC. tc. volt a hivatkozási alap, de valamennyi az idő tájt eltávolítottnál a tényleges jogalapot az 1949. évi 9. tvr. és a 2400/1949. Korm. sz. rendelet képezte.

¹⁴⁸Uo. 1948. El. VIII. E. 51. Vélelmezhető, hogy elbocsátották, a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának első teljes ülésén, az eskü letételénél már nem volt jelen. Iratainak holléte ismeretlen.

¹⁴⁹Uo. 1948. El. VIII. E. 49/3. Az 1891-ben született dr. Kubinyi Ödön végleges nyugállományba helyezéseinek iratai.

¹⁵⁰Uo. 1948. El. VIII. E. 54/2. Az 1878-ban született dr. Tolnay Iván végleges nyugállományba helyezéseinek iratai.

¹⁵¹Uo. 1948. El. VIII. E. 56. Az 1889-ben született Bartos volt a kúriai helyreállítási munkák motorja, személynélkülözhetetlen volt. Dr. Kerekes annyit ért el, hogy még egy évet dolgozhatott.

skálított. Az írásban teret kaptak azok a célok, amelyekről egyféleképp gondolkodtak a kényszerházassággal született, a magyar politikai arénában egyedül maradt munkáspárt vezetői, valamint köztük, a volt szociáldemokrata, immár azonban MDP-aggá lett igazságügy-miniszter. A napilap tudatta olvasóival, hogy „egész bírósági szervezetünket át kell alakítani. Megkezdődött a hévízi jogász vándorgyűlés”.

A Magyar Jogász Szövetségnek, a jogászok új szervezetének megalakítását előkészítő bizottság jogászvándorgyűlést rendezett Hévízen, szeptember 23–26. között. Az igazságügy-miniszter kijelentette ott, hogy „jogrendszerünket a népi demokrácia érdekeinek megfelelően a marxizmus-leninizmus szellemében kell átállítani. Az Igazságügy-minisztériumban az új törvényjavaslatok egész sora készül. Meg kell alkotnunk az új büntetőtörvénykönyvet – mondotta az igazságügy-miniszter... Az új bünvádi és polgári perrendtartást a laikus bíráskodás alapján kell elhozni. Át kell alakítani az egész bíróságügyi szervezetünket. Hozzá kell fogni a népi demokratikus Magyarország polgári törvénykönyvének elkészítéséhez és nem utolsósorban az új alkotmánytörvény elkészítéséhez is”. A kívánságok listájának is megfelelt volna, nemhogy napi feladatnak.

Dr. Hajdu előadásában – „Jogfejlődés és nép demokrácia” – kifejtette, hogy a magyar klasszikus jogtudomány dekadenciába esett. A Szent Korona elméletének terhatatlanságát igyekezett kimutatni. Ő sem volt rest, sorolta a feladatokat: így ki kell építeni azokat a szabályokat, amelyek biztosítják a tulajdon új értelmezését... gondoskodni kell azoknak a jogszabályoknak a kikapcsolásáról is, amelyeket a kapitalista rend épített”.¹⁵²

Ekkor rázendített a kórus is. Dr. Böszörményi Imre,¹⁵³ a bírák és ügyészek feladatait összegezte: „bíróságaink személyzete... az 1948. évi XXII. tc. megalkotásáig 97%-ban a Horthy-rendszerben is ítélkezett bírákból állt, akinek nagy része jogász nevelésük következtében nem tudott elképzelni már jogrendszert, más jogi szemléletet, mint a letűnt rendszer jogrendjét...” Majd ekképp folytatta: „... minthogy új jogszabályok, amelyek a múlttal való gyökeres és határozott szakítást mutattak volna, csak elvéve jelentek meg, ez a jogi konzervativizmusban és a formalizmus túlzott imádatában nevelkedett bírósági szervezet nagyon sokszor szociológiai és politikai tájékozatlanságában nem az új rend új igazságának szellemében hozta meg az ítéleteit”.

Mindehhez még hozzáfűzte, hogy az MDP programjának igazságügyi vonatkozása szerint „a Párt... küzd a laikus bíráskodás elvének kiterjesztéséért, népellenes elemek kiküszöböléséért a bírói karból, a népi demokrácia érdekeinek és jogelveinek érvényesítéséért az igazságszolgáltatásban”. Dr. Böszörményi nem hagyott kétséget hallgatóságában, mert az MDP elhatározott szándéka egyrészt, hogy „a

¹⁵² Szabad Szó, 1948. szeptember 25.

¹⁵³ Az 1910-ben született dr. Böszörményi Imre, a H. M. igazságügyi csoportfőnöke a legkiemelkedőbb törvénytörténeti perek idején, utóbb vállalati jogász lett.

bíró ki kell emelni eddigi elefántcsonttornyából”, másrészt a „függetlenség nem bír, hanem a társadalom garanciája”.¹⁵⁴

A megnyilatkozásoknak külön súlyt adott, hogy az elfogadott törvény és a vándorgyűlés időpontja között jött létre a „munkásegység”, azaz az „egységes munkáspárt” (a későbbi egyetlen párt), amit nagy politikai sikerként állítottak be. Így, ebben a győzelmi mámorban, a már csekista múlttal is rendelkező dr. Feri okkal meggyelmezett: „ebben az országban pedig nem politizálhat másképp senki, mint ahogyan azt a dolgozó nép érdeke megkívánja, és a dolgozó nép érdekét őrző Magyar Dolgozók Pártja mindenkitől elvárja”.¹⁵⁵ És ez volt a lényeg. A többi improvizáció. Amit dr. Feri mondott, azt nem sokkal korábban – még brutálisabban, esetleges ellentmondást már nem tűrve – Rákosi ekképp formulázta (még) a MKP Szervező Bizottságának ülésén, 1948. március 12-én: „a Kommunista Pártnak többé kétségbe nem vonható joga disponálni minden kérdésben”.¹⁵⁶

Annak érzékeltetésére, hogy egy esztendő alatt mekkorát változott az idő, feltekinthető 1947 elejéről, a Magyar Kúria évnnyitó üléséről dr. Kerekess elnök beszédének az a passzusa, amit ő még a Hármaskönyvből idézett (az idő tájt még idézhetett): „minden ítéletben az irgalom és az erő van összekapcsolva, vagyis az igazság. A kettő egyezségében áll a méltányosság, mert ahol az erő túlhágja a mértékét a kegyetlenség vétkét szüli, a szerfelett való irgalmasság pedig a rend felbomlását idézi elő”.¹⁵⁷ A Hármaskönyv igazságra, erőre, irgalomra vonatkozó tételei említethetők voltak a Magyar Kúria patinás épületében 1947-ben. Az irgalom viszonyt – mint köztudott – sem a bírakkal, sem az államügyészekkel, és főképp a gyanúsítottakkal szemben már elvként sem érvényesülhetett pár hónappal később 1948-ban.¹⁵⁸

Az 1948. évi XXII. tc. a hatalmi elképzelések megvalósítására oly sikeresnek mutatkozott, hogy a végelbánás alá vonásra vonatkozó hatályát kiterjesztették a Közigazgatási Bíróság és a Szabadalmi Bíróság ítélelbíróira, valamint az igazságügyi tárca körébe tartozó azokra a közszolgálati alkalmazottakra, akik az illetmények szempontjából az ítélelbírókkal és az államügyészekkel egy tekintet alá estek. Sőt, az igazságügyi tárca vezetője törvény biztosította jogot kapott arra, hogy a tárca körébe tartozó, de sem az előbb említettek közt, sem az 1948. évi XXII. tc. paragrafusai által nem érintett közszolgálati alkalmazottakat hivatalból végelbánás alá rendelhette, bármely közjegyzőt és bírósági végrehajtót elmozdíthatott a köz-

154JK, 1948. október 20. 19–20. sz. 368–369. Dr. Böszörmény Imre: Bírák és ügyészek feladatai. A Hévízen tartott vándorgyűlésen elhangzott előadás, 1948. szeptember 23–26.

155Uo. 353. Dr. Feri Sándor: A jogásképzés a népi demokráciában. A Hévízen tartott vándorgyűlésen elhangzott előadás, 1948. szeptember 23–26.

156PIL 274. f. 5/121. ő. e. 15. o. 1948. március 12.

157JK, 1947. március 20. 1947. 6. sz. 91. „Felsőbíróságok elnökeinek évnnyitó beszédeiből.”

158Szakács Sándor – Zinner Tibor: A háború, 172–173.

jegyzőségtől, illetve állásától 1949. december 31-ig. Az 1948. évi LII. tv. rögzítette mindezeket, amelyben a jogalkotó és törvényhozó „az 1948. évi XXII. törvénycikk hatályának kiterjesztéséről és a közjegyzők, valamint a bírósági végrehajtók elmozdítására vonatkozó átmeneti rendelkezésekről” intézkedett, kihirdették 1948. december 7-én.¹⁵⁹ A közjegyzők kálváriája nem fejeződött be az esztendő végén, hanem folytatódott 1949-ben is.

Az igazságügyi tárca vezetése újabb káderezési akcióba kezdett mindezekben a jogszabályokban biztosított lehetőségekkel élve, 1948. november 11-én. Utasítással kötelezett valamennyi ügyészségi és bírósági vezetőt arra, hogy öt napon belül az iránymutatások alatt álló szervezet valamennyi alkalmazottja – a tárca által megadott szempontok szerint – egy újabb életrajzot készítsen, amit továbbítani kellett a felettes hatóságnak. Az életrajzot a következő nyilatkozattal kellett befejezni: „Büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy a fenti adatokat legjobb tudomásom és lelkiismeretem szerint adtam elő és azok a valóságnak mindenben megfelelnek”.

Dr. Kerekess, a kúriai elnök (akinek nyugdíjazását már rebesgették ez idő tájt) – mi mást tehetett – előkészített egy formanyomtatványt, melynek aljára rá is gépelte, hogy „Láttam, Budapest, 1948. november 17. napján. ... a m. Kúria elnökénél”. Az „Életrajzi adataim” kitöltésekor 19 kérdésre kellett választ adni. Előbb a természetesnek vehető kérdések következtek: „név, esetleges előző név, (férjzett nőnél leánykori név), állás, születési hely, születési év, hó és nap, atyja neve, atyja foglalkozása, anyja neve és anyja foglalkozása”. Ám nem sok jóval kecsgettettek a bírák, államügyészek stb. káderezési anyagainak további, mobilitási kérdései, noha még ez idő tájt nem teljesedett ki a Gerő és Rákosi nevével fémjelzett horror világa Magyarországon. Mert – bár az előbbi esetekben a szülők foglalkozásának tulajdonosok már kételyeket ébreszthettek a kérdésekre választ adóban – most következtek azok a majdhogynem a náci faji törvények¹⁶⁰ szellemiségére epigon módon emlékeztető kérdések, amelyek kétséget sem hagytak a felől, hogy itt valami készül – avagy folytatódik(?) – Hunniában.¹⁶¹ Az önleletrajz kitöltőjétől ugyanis választ

159 1948. évi LII. tv. 102–103. 1948. évi LII. törvénycikk az 1948. évi XXII. törvénycikk hatályának kiterjesztéséről és a közjegyzők, valamint a bírósági végrehajtók elmozdítására vonatkozó átmeneti rendelkezésekről, 1948. december 7.

160 A hitleri Németországban az ún. nürnbergi törvényeket kihirdették 1935. szeptember 15-én.

161 Két év, 368. 320/1946. M. E. sz. rendelet a büntető igazságszolgáltatás körében szükségessé vált egyes rendelkezések tárgyában, kihirdették 1946. január 15-én.

162 6. §. Az 1896: XXIII. tc. 133. és 210. §-a, úgyszintén az 1912: XXXIII. tc. 160. 195. és 307. §-a akként változik módosítottatik, hogy a terheltől és tanútól vallását megkérdezni, illetőleg erre vonatkozó nyilatkozatukat jegyzőkönyvbe foglalni nem szabad”.

Ezzel szemben – miután másutt, felekezeti hovatartozás feljegyzését tiltó jogszabály nem lépett hatályba – az LB Eln. Ir. „A m. kir. Kúria személyzetének összlétszáma 1931. október 1-jétől” névmutatókönyv utolsó bejegyzése is „huladói hagyomány”-t őrzött meg. Az időpont 1950. március 7-e. Ez dr. Molnár László bíró adatait tartalmazza (1950. El. III. a. 21.). A „születési éve, hónapja és napja, vallása, családi állapota” rovatban – miként cddig a kezdetektől folyamatosan, minden ítéletnél – még ezúttal is beírták, hogy nevezett milyen vallású. E könyv biztos forrását jelentette az 1945 előtti, faji alapú diszkriminációnak. És azoknak is megbízható forrás lehetett későbbiekben, akiket ez a személyes adat érdekelt.

vártak azokra a kérdésekre, amelyek ekképp sorjázta: az „atyai nagyatyja neve, anyai nagyatyja foglalkozása, anyai nagyanyja neve, anyai nagyanyja foglalkozása, anyai nagyatyja foglalkozása, anyai nagyanyja neve és anyai nagyanyja foglalkozása”.¹⁶² Végül – de nem utolsó sorban – nevezett, adatalap kitöltésére kötelezett „a munkásmozgalomban a magyar népi demokrácia megteremtése érdekében mikor, hol, milyen működést fejtett ki?”.

A káderezés „eredménye”, a beérkezett önéletrajzok feldolgozása nem akármilyen döntéshez vezetett. Két irányban cselekedtek: egyfelől megkezdhették, másfelől meg is kezdték egyesek kigolyozását. Másfelől gondoskodni kívántak arról, hogy pótolni tudják az eltávolítandókat. Ennek szervezeti kereteit azonban csak később, 1949 őszén alakították ki.

A káderezés első eredményeire sem kellett sokat várni. Az igazságügyi tárca elfolytatta, ahol abbahagyta 1948 őszén, a nyugállományba helyezéseket tartalmazó okiratok sorra érkeztek a Magyar Kúriára. Előbb az 56 éves dr. Bary Zoltáné 1949. január 24-én, majd a 69 éves dr. Mészáros Lajosé 1949. február 14-én, dr. Bary ügyében március 16-án újabb utasítást is kézbesítettek. Amíg dr. Mészárosnál az 1912. évi LXV. tc., addig dr. Barynál – „mert magatartása és munkája nem felel meg a demokratikus igazságszolgáltatás érdekeinek” – az 1948. évi XXII. tc. képezte a jogalapot. Dr. Somogyi, a kúriai másodelnök azonban másként értesítette kollégáját, és őt az 1912. évi jogszabály alapján mentette fel. Mi több – igaz, hogy szokványos formulával, de – ekképp búcsúzott tőle: „teljes elismerésemet és köszönetemet fejezem ki azért az igen értékes és odaadó munkásságáért, amelyet kiváló elméleti és gyakorlati képzettséggel, valamint lankadatlan készséggel és buzgósággal a Kúrián, hosszú időn át kifejtett”. Dr. Mészáros március, dr. Bary április végével távozott.¹⁶³

A kúriai másodelnök hamarosan újra serénykedhetett, nyolc bíróval és egy tanácselnökkel közölhette július 8-án, hogy a tárca nyugállományba helyezte őket. Ekkor kapott erről értesítést az egyaránt 65 éves dr. Bolemán Géza és dr. Bónis György, a 68 éves dr. Fejérváry Géza, az 57 éves dr. Márk László, a 63 éves dr. Medvés-Medico István, az 54 éves dr. Rakovszky Menyhért, a 60 éves dr. Várady Gábor és a 62 éves dr. Zsacskó Béla, valamint az ugyancsak 57 éves dr. Turáky Dezső, aki 1944 novemberében még másutt ítélkezett, és később lett a Magyar Kúria

162 LB Eln. Ir. 1948. El. I. B. 11/2. és 11/3. A 28 030/1948. I. M. E. rendelet végrehajtása, 1948. november 11. 163 Uo. 1949. El. VIII. E. 58/2. és uo. 1949. El. VIII. E. 59/1–4. Az 1879-ben született dr. Mészáros Lajos és az 1892-ben született dr. Bary Zoltán végleges nyugállományba helyezésének iratai.

Dr. Bary Zoltán édesapja, az 1858-ban született dr. Bary József ügyszintén jogász, bíró volt. A tiszacsizán új. vérvád-perben vizsgálóbíró 1883-ban. A Nagyvárad Királyi Törvényszék bírója 1897-től, a Nagyvárad Királyi Ítéltábla elnöke 1904–1915 között, 1914-től címzetes kúriai bíró lett. Fia, dr. Bary Zoltán 1937-től királyi főügyész-helyettes, 1940–1943 között a Budapesti Királyi Ügyészség elnökhelyettese. Kúriai bíró lett 1943. január 4-én, esküt tett január 20-án. Apja emlékiratának ötödik, 1944-es kiadásához bevezetőt írt...

tanácselnöke.¹⁶⁴ Dr. Bónist és dr. Fejérváryt augusztus, dr. Bolemánt, dr. Márkot, dr. Medvés-Medicót, dr. Rakovszkyt, dr. Turákyt, dr. Váradyt és dr. Zsacskót szeptember végével, valamennyiüket az 1948. évi XXII. tc. alkalmazásával távolították el.¹⁶⁵ Egy nappal később, július 9-én írta alá a kúriai másodelnök a 70. életévét már betöltött, dr. Ludvig Rezső nyugdíjazását, augusztus 31-ével, a kúriai tanácselnök esetében az 1912. évi LXV. tc. alapján jártak el.¹⁶⁶ A Horthy-korszak Magyar Királyi Kúriájából ő volt az utolsó, aki már annak idején is kúriai tanácsot vezetett. S amint lenni szokott, miután a mór megtette kötelességét, vele szemben is megkondították a vészharangot, a mór is mehetett. Miután, dr. Somogyi nem tudta megmenteni, az 50 éves dr. Hajnal Ferencet, a miniszteri tanácsosi címmel felruházott igazságügy-minisztériumi miniszteri osztálytanácsos jogászt, a Magyar Kúria segédhivatalának vezetőjét is menesztették, előbb szabadságolták, és 1949. október végével – saját kérelmére – nyugállományba helyezték, vele szemben is az 1948. évi XXII. tc. alapján jártak el.¹⁶⁷ A néhai Magyar Királyi Kúrián ítélkezőket ért lefejezés sorozat azonban nem ért véget, és az év végével újabb következett.

Dr. Hajdu, az igazságügyi tárca politikai államtitkára vonta meg az esztendő mérlegét, a Népszavának adott nyilatkozatában. A lap „felvezette” az általa mondottakat, ekképp: „a letűnt fasiszta-rendszer idején a munkás nem juthatott be másképp a törvényszék épületébe, csak, mint vádlott, a legjobb esetben, mint tanú. A felszabadulás után ezen a téren is nagy változás történt. A gyárak, műhelyek dolgozói ott ülnek a törvényszéken a bírói székben, és részt vesznek a demokrácia igazságszolgáltatásában. Mit mond erről a munkáról az igazságügyi államtitkár?” Ezt követően pedig citálta dr. Hajdut: „a népi demokrácia szellemének és célkitűzéseinek megfelelően az igazságszolgáltatást közvetlen kapcsolatba kívánjuk hozni a dolgozókkal. Ne a paragrafusok útvesztője, hanem a dolgozók társadalmának igazságérzete legyen az ítélkezés szilárd alapja. A laikus bírák kitűnően végzik munkájukat, ítéleteik nem kegyetlenek, de szigorúak ott, ahol tudatos reakciók és megrögzött gazdasági bűnözők cselekményéről van szó. Hatáskörükbe tartoznak elsősorban a háborús és népellenes bűncselekmények, amelyekkel 8–10 hónap múlva elkészülnek a bí-

164 LB Személyzeti iratok, A – ZS. 1949. El. VIII. E. 65.

165 Uo. 1949. El. VIII. E. 67. Az 1883-ban született dr. Bolemán Géza végleges nyugállományba helyezése iratai. Uo. 1949. El. VIII. E. 72/1–4. Az 1883-ban született dr. Bónis György végleges nyugállományba helyezése iratai. Uo. 1949. El. VIII. E. 71. Az 1880-ban született dr. Fejérváry Géza végleges nyugállományba helyezése iratai. Uo. 1949. El. VIII. E. 65. Az 1892-ben született vitéz dr. Márk László György végleges nyugállományba helyezése iratai. Uo. 1949. El. VIII. E. 64. Uo. 1949. El. VIII. E. 66. Az 1886-ban született dr. Medvés - Medico István végleges nyugállományba helyezése iratai. Uo. 1949. El. VIII. E. 70. Az 1894-ben született vitéz dr. Rakovszky Menyhért végleges nyugállományba helyezése iratai. Uo. 1949. El. IV. E. 31. Az 1889-ben született dr. Várady Gábor végleges nyugállományba helyezése iratai. Uo. 1949. El. VIII. E. 69. Az 1887-ben született dr. Zsacskó Béla végleges nyugállományba helyezése iratai. Uo. 1949. El. VIII. E. 68. Az 1891-ben született dr. Turáky Dezső végleges nyugállományba helyezése iratai.

166 Uo. 1949. El. VIII. E. 63. Az 1879-ben született dr. Ludvig Rezső végleges nyugállományba helyezése iratai.

167 Uo. 1949. El. VIII. E. 75. Dr. Hajnal Ferenc végleges nyugállományba helyezése iratai.

róságok. Ettől függetlenül a népbíróságoknak meg kell maradniuk mindaddig, amíg az új perrendi intézkedés nem gondoskodik arról, hogy a dolgozók ítélkezzenek minden bűncselekményben. A munkásbírák eddig hozott ítéletei alaposan elvették gazdasági dúvadak kedvét és számuk ma már lényegesen megcsappant... Sokat fokoztatja a munkásbírakat a szabotázsok esete. Nagyszerűen bebizonyították, hogy mennyire érzik az ország gazdasági helyzete által diktált követelményeket. A népbíróságok és munkásbíróságok¹⁶⁸ egyaránt elég tapasztalatul szolgálnak arra, hogy nyugodtan bízhatjuk új bűnvádi perrendtartásunk büntető ítélkezéseit a nép fiaira, a dolgozók társadalmára, amely így önmagát tisztítja meg a salaktól".¹⁶⁹ Már csak hiányzott, hogy mondandóját így fejezze be: „tovább a sztálini úton”...

Noha az ország a márciusi ifjakra emlékezett, tetteik centenáriumi ünnepelte mégis, 1948 tavasza azonban nem csupán az államügyészeknek és bírának, hanem az ügyvédeknek sem hozott sok jót. Sőt. A Magyar Közlöny – talán nem véletlenül – műve volt, de április 4-én kiadott számának első oldalán – egyfajta drámát jelentett a jogász hivatásrend ezen markáns csoportjának, nem sok örömet szerzett az ügyvédeknek (függetlenül attól, hogy ez a nap ünnepet jelentett magyar állampolgárok ezreinek évtizedeken át). A két nappal korábbi kormányhatározat megjelent 1948. április 4-én, és az ügyvédi kamarák önkormányzatára vonatkozó rendelkezések átmeneti módosítását, illetőleg kiegészítését tartalmazta. A korábbi megbízása megszűnt az ügyvédi önkormányzati szervezetnek, valamint a kiküldötteknek nyolc napon belül. Szabályozták a tisztújítást. A választásra jogosultságnál kizáró ok lett a feddésnél súlyosabb igazolási határozat, választható pedig az sem lehetett, akit megfeddtek. A tisztviselőkre az elismert ügyvédi pártoknak ajánlás kellett tenni, ezt követően választhatták meg őket.

Ennyi történt „mindössze”. A politikai hatalom belenyúlhatott az ügyvédi önkormányzatok életébe ezzel a megoldással, úgy cseréltethette ki, ahogy akarta a vezető tisztviselőket. A totális hatalomra törő politikai erők miként az államügyészek és bírák, úgy az ügyvédek sorsának alakításába nem csupán bele kívántak szólni, hanem ennek során, egyúttal meghatározó vezetői pozíciók elérésére törekedtek. Mindezt, kezdetben nehezebben, de aztán egyre könnyebben, és egyre több véráldozatot okozva teheték.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye, 1953. Bp., Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, 28. 1953. évi 22. sz. tvr. az uzsorabírói különútanácsok megszüntetése. A „munkásbíróságok” az 1947. évi XXIII. törvénnyel szervezett uzsorabírói különútanácsai voltak. Az MDP KV Politikai Bizottsága megszüntetésükről határozott 1953. augusztus 5-én. Jelentőségük lecsökkent, új ügyeket nem kaptak, például mindössze hat perújrafelvétel érkezett a Budapesti Munkásbírósághoz 1953-ban. Ezért feladataikat a rendes bíróságok vették át 1953. október 1-jétől. E napon – és nem egy hónappal hamarabb, mint tervezték – fejezték be működésüket.

¹⁶⁹ Népszava, 1948. december 12.

¹⁷⁰ MK, 1948. április 4. 1–2. A Magyar Köztársaság kormányának 3940/1948. Korm. sz. rendelete az ügyvédi kamarák önkormányzatára vonatkozó rendelkezések átmeneti módosítása, illetőleg kiegészítése tárgyában.

A GONDOLAT-, SZÓLÁS- (VÉLEMÉNY-NYILVÁNÍTÁSI) SZABADSÁG ÉS A BÜNTETŐJOG KORLÁTAIRÓL

Kahler Frigyes¹

I.

A gondolat és a szóolás

az emberi nem sajátja. Gondolat és szóolás nélkül emberi létről nem beszélhetünk. „a gondolat a valóság – egy tényállás – elméleti reprezentációja, kijelentés formájában. Az elme magasabb fakultásainak, az észnek és az értelemnek szabad, azaz nem természeti, hanem logikai, értékválasztásbeli szabályoknak alávetett tevékenységből fakadó produktuma, amely absztrakt nyelvi eszközöket használ, és állítástartalma van...”² A gondolat tágabb értelemben „állásfoglalás, vélemény, beállítottság ... amely egy magatartás, egy fejtegetés... magjárt alkotja”³

A gondolkodás „a valóság megismerésének legmagasabb szintű közvetett formája... az ember összes átfogó intellektuális tevékenysége.”⁴ A közvetlen tapasztalaton alapuló gondolkodás túllép a tapasztaláson és a dolgok, jelenségek lényegét, törvényszerűségeit ragadja meg.

A gondolkodás nem lehetséges a gondolatokat kifejező nyelv nélkül, s a nyelv emberi közösség nélkül. A gondolatok megszületése ezért szoros kapcsolatban van a gondolatok közlésével. A gondolkodás és a gondolatok közlése – egyidős az emberiséggel – már akkor létezett, amikor a jog még nem született meg. A gondolkodás (és a gondolatok közlése) így természetszerűen már akkor is a társadalom létezését biztosító *hatalmi tényező volt*, amikor az emberiség még nem élet államban, jogi keretek között.

Az európai jogbölcseleti gondolkodás viszonylag későn – a Kr.u. XVII. században – kezdte kutatni – és rendszerbe szedni – azokat az alapvető jogokat, amelyek az ember lényegéhez tartoznak és összefoglaló néven

¹ Dr. Kahler Frigyes bíró, jogtörténész, egyetemi docens, a Veszprém Megyei Bíróság kollégiumvezetője

² Magyar Nagylexikon (Magyar Nagylexikon Kiadó Bp.1999) VIII. p.702.

³ Uo.

⁴ Uo.p.703.

emberi jogoknak

neveztek e jogok összességét. Az emberi jogokat a XVII - XVIII. századi jogtudósok többsége *természeti eredetűnek* írta le, ezért ezt az irányzatot *természetjogi iskolának* nevezzük.

A felvilágosodás jogi irodalmában az emberi jogok, úgy jelennek meg, mint az egyén és az állam viszonyának új értelmezése. A természetjogi irányzat úgy vélte egyes képviselőinek nézeteire később visszatérünk – hogy azoknak a jogoknak az összessége, amelyek az embernek, mint racionális és szabad akarattal rendelkező egyénnek a lényegéhez tartoznak (ide tartozik a gondolat és szólás szabadsága is), *az egyént természeténél fogva illetik meg*, tehát e jogok nem az állam adománya által, hanem az ember, emberi mivoltából ered, s így független az állami elismeréstől.

Egyes államok ezeket a jogokat tételes joganyaggá tehetik (állampolgári jogok) illetve e szabályok pozitív nemzetközi joggá is válhatnak – és váltak – de ez nem változtat a természetjogi felfogás lényegén, hogy ti. az emberi jogok születésénél fogva minden embert megilletnek, függetlenül attól, hogy az állam elismeri-e ezen az emberi jogokat.

A személyes szabadság, mint szabadságjogi kategória, Angliában a dicsőséges forradalom utáni természetjogi irányzathoz kapcsolódik. *Hobbes*⁵ a természetjogi – natural right - az öfenntartási ösztönre vezette vissza. Nézete szerint az emberi lét természetes állapota a bellum omnium contra omnes⁶ anarchiája volt, ahol mindenki általános fenyegetettségben élt. Ez ellen védekeztek az emberek és egy *társadalmi szerződés* segítségével létrehozták az *államot*, amely biztonságot teremt. Ezért a biztonságért viszont le kell mondaniuk természetes jogaikról. Ez után minden jönnek és rossznak a mértéke az állam lesz, amely a főhatalom – a szuverenitás – létrehozásával elhárítja az anarchiát.

A másik kiemelkedő angol jogtudós *Locke*⁷ - Hobbeshoz hasonlóan - elfogadta az egy természeti állapot létezését és a szerződéssel létrehozott politikai társadalom különbözőségét. Ő azonban a természeti állapotot nem a folyamatosan harcban állók anarchikus állapotának írta le, hanem olyanként, ahol a természeti morális törvény mindenki számára adott. A materialista Hobbestól eltérően úgy vélte: Isten minden embert egy természeti morális rendben helyezett el, s az emberek ezt követően alakították ki a társadalmi lét formáit. A természeti morális rend szerint *minden ember egyenlő és független*. Senki nem veszélyeztetheti más életét, testi épségét, szabadságát és tulajdonát. Ez minden ember *alapjoga*, amiről nem mondhat le a civil társadalomba való átmenet során sem.

5 Hobbes, Thomas (1588-1679) fő művei: *Leviatán vagy az egyházi és világi állam anyaga, formája és hatalma* [1651] 1999; *The Elements of Law Natural and Politic* (1650)

6 Mindenki háborúja mindenki ellen

7 Locke, John (1632-1704) filozófus, orvos- e tárgyban fő műve: *Essayson the Law of Natural* (1676)

A francia felvilágosodás kiemelkedő jogtudósa *Montesquieu* olyan egyetemes érvényű törvényekre vezette vissza a törvényeket, mint az ember békevágya, természetes szükségleteinek kielégítése, vagy vágya a társulásra. Ehhez képest az állami törvények következmények, amelyet az adott társadalom belső okai határoznak meg. A törvények „szelleme” pedig az egyetemes törvények konkrét

Megnyilvánulásai. Az emberi szabadságot – mint alapértéket – a törvények uralma biztosítja, s ennek optimális megvalósulása a monarchia mérsékelt alkotmányos kormányzata.

A XIX. század második felében jelentkező új filozófiai irányzat a *pozitívizmus* tagadta a dolgok és jelenségek lényegének, a dolgok belső összefüggéseinek és törvényszerűségeinek megismerhetőségét. Ehhez képest a kutatás feladata a közvetlen szemlélet, a megfigyelés. A filozófia feladata az egyes tudományok által összegyűjtött adatok összegzése. A pozitívizmus szülőatyja A. Comte⁸.

Nézetei szerint a politikai kutatások feladata – a kutatás a tények feltárásán alapuló törvényszerűségek leírását jelenti - olyan tudományos elmélet kidolgozása, amely az „ipar primátusán alapuló „pozitív korszak” elősegítője lehet. Munkálkodott továbbá egy „humanista vallás” kidolgozásán és elterjesztésén.

A magyar pozitívista jogbölcselet három kiemelkedő tudósa *Pulszky Ágost*⁹, *Pikler Gyula*¹⁰ és *Somló Bódog*¹¹

Pulszky fő művében¹² csak a „tapasztalati állam és jog” létezéséről vett tudomást, tagadva ezzel a természetjog létezését. A jogtudomány feladatát így határozta meg: „okadatolni azt, ami van, ebből következtetni arra, aminek lenni kell”. Egyébként relativizálja is a jogbölcseletet: „mindig viszonylagos és alanyi jellegű és nem elfogva a történet folyamán átalakuló”¹³ *Pulszky* a jog „főelvét” az eszméi tartalmát - keresi és azt „cselekvőségi elméletében”¹⁴ a *pszichológiai tényekben* jelöli meg¹⁵

Pikler Jogbölcselete a testi és lelki párhuzamossága (pszichofizikai paralellizmus) alapján áll. Első jelentős művében kifejtette: az állam és a jog az állam tagjainak természetétől függ. Az emberek boldogságkereséséből kialakult a „jogerzet”. Ez utóbbi a helyességi és a jogossági érzelemből áll. A jogérzet így tovább nem

8 Isidore Marie Auguste François Xavier Comte (1798-1857) francia filozófus, társadalomtudós, a pozitívizmus megreemtője *Système de politique positive, ou traité de sociologie* 1-4 (1851-54) fejtette ki „három stádium törvényét”. Fontosabb művei még *Cours de philosophie positive* 1-6 (1830-42); *Discours sur l'ensemble du positivisme* (1848); *Cathéchisme positiviste, ou sommaire exposition de la religion universelle...* (1852).

9 Pulszky Ágost (1846-1909)

10 Pikler Gyula (1864 - 1937)

11 Somló Bódog (1873 - 1920) jogtudós és szociológus.

12 Pulszky Ágost: „A jog és állambölcselet alaptanai (Bp.1885)

13 Pulszky: Id.műp. 42.

14 Pulszky: Id.mű. p.297.

15 Pulszky hét történelmi érdekkört (életcszmét) tételez fel: -vérségi; -helyi szomszédsági; -fogyasztás és vagyongyűjtés; - vallási, - nemzetiségi, - „nagykorú” gazdasági, - emberiségi (a jövőre nézve).

értelmezhető.”... a jogérzet mélyen benn van az emberi lélek belsejében és nem szorul logikai bizonyítékokra”¹⁶

Fő művében a *történet iskola* ellen lépett fel, a társadalom fejlődését az ember természetéből magyarázta. Ezzel Saviny¹⁷ „népszellem” elmélete ellenlépett fel. Annak tagadása mellett, hogy a népszellem létezik, a társadalmat „egyénekben szemléli. A társadalom minden történését kizárólag az egyének mozgatója, bizonyos „célszerűségi belátás” mellett (belátásos elmélet).

Somló Bódog tudományos pályája – Pikler tanítványa – a pozitivizmus iskolájából indult, hogy élete végén eljusson Kant apriorisztikus gondolatáig, az abszolút érték pusztulásához. Első kötetében¹⁸ Pikler „belátásos” elméletére épít a nemzetközi jog magyarázatok. Nem sokkal később – Stammler hatására – fellépett a materialista történelemfilozófia ellen.¹⁹ Vallja, hogy az állami beavatkozás szükséges, ugyanakkor az államtól követeli a politikai szabadság biztosítását. Későbbi műveiben egyre inkább a *helyes jog* (és a jogfogalom) kérdése foglalkoztatta. A *helyes jog* alapjaként Somló az erkölcsöt jelölte meg, a létező, pozitív, keresztény erkölcsöt. „Nincs más erkölcs, mint valamely pozitív morál...”²⁰ Halála után megjelent munkájában legfőbb értékmérőként – az abszolút érték jelent meg.²¹

A természetjogi felfogást tagadó pozitivisták jogbölcseleti iskola tehát az emberi jogokat az *állam elismerésétől* tette függővé. A természetjogi felfogás, amely az ember velem született jogait hangsúlyozza – függetlenül az állami hatalomtól – útjában állt az erős, sőt mindenható állam kiépítését szorgalmazó politikai törekvéseknek. A XX. századi diktatúrák – így a bolsevik diktatúra is – tagadott minden jogot, amely a priori kötelezi az államot.

A *kommunista diktatúra ideológiája* – a marxizmus-leninizmus – az emberi jogokat – épp úgy, mint az erkölcsöt és a jogot. „Tagadunk minden erkölcsöt, amelyet emberekön kívül álló osztályokon kívül álló fogalomból vezetnek le... Erkölcsünket a proletariátus osztályharcának érdekeiből vezetjük le, ... számunkra az erkölcs a proletár osztályharc érdekeinek van alárendelve... Erkölcs az, ami elősegíti a régi kizsákmányoló társadalom elpusztítását és valamennyi dolgozó egyesülését, a kommunisták új társadalmát megteremtő proletariátus körül”. Az erkölshöz hasonlón a jog is a diktatúra szolgálóleányává lett.²² Az emberi jogok kérdése a diktatúra kezdetétől érzékeny pontnak számított. Mint látni fogjuk: miközben a diktatúra politikai rendőrsége úgy tevékenykedik, mintha emberi (állampolgári) jogok soha sem léteztek volna, nemzetközi szinten előszeretettel léptek fel a dik-

16 Pikler: Bevezetés a jogbölcseletbe p.47.

17 Saviny, Carl Friedtich (1779 – 1861)

18 Somló Bódog: A nemzetközi jog bölcseletének alapelvei (Bp.1898)

19 Somló Bódog: Állami beavatkozás és individualizmus (Bp.1903)

20 Somló Bódog: A jog értékmérői in: Huszadik Század 1910. július.

21 Somló Bódog: Gedanken zu einer ersten Philosophie (Berlin und Leipzig 1926)

22 Kahler Frigyes: Joghalál Magyarországon 1945-1989 (Zrínyi Bp. 1993) p.1-291.

tatúra államai az emberi jogok éharcosának jelmezében. A hetvenes-nyolcvanas évek magyar jogelmélete kategorikusan tagadta ugyan az emberi jogok természetjogi gyökereit, de pozitivisták alapon nem tagadta azok létezését.” Az emberi jogok fogalmát így definiálták:

„Az emberi jogok olyan alkotmányi és nemzetközi jogi intézmény, amelynek az a hivatása, hogy intézményesített alakban védje az állampolgár jogait az állami szervek túlkapásai ellen, és segítse az emberi életfeltételek és az emberi egyéniség kibontakozását.”²³

Az emberi jogok érvényesülésének egyik feltétele, hogy ezt a természetjogi misztikumot lehámozzuk róluk... olyan társadalmi követelmények jogi kifejezésének fogjuk fel őket [ti. az emberi jogokat] amelyeket a társadalom megérlelt és az állam képes megvalósítani”²⁴ Arról, hogy mit „érlelt meg” a magyar valóság a XX. század második felében, s hogy mit volt képes „az állam... megvalósítani” arról valljanak az okmánytár forrásai.

Az emberi jogok megjelenése a jogalkotásban

Az emberi jogokról folytatott értekezések azonban nem csak a jogbölcseleti iskolák elmékedéseinek kötetét töltötték meg. A XVII. századtól egyre több állam tételes joganyagában jelennek meg, s így a polgárok millióinak mindennapjaiban éreztették hatásukat

Tekintsük át – a teljesség igénye nélkül - miként jelennek meg az egy államok történetében az emberi jogok.

Angliában²⁵

A szabadságjogok megjelenése a tételes jogban jóval a természetjogi bölcselet előtti időre esik A Magna Carta (1215) valamint a Carta 1225-ös megerősítésének 39. és 40. szakasza napjainkig az angol jogtörténet egyik legjelentősebb része.²⁶ A természetjog megjelenésével nem tűnt el a Magna Carta mítosza, hi-

23 Állam és Jogtudományi Enciklopédia (főszer: Szabó Imre) Bp.1980. p.650.

24 Uo. p.653-654.

25 Hajdú Lajos, Horváth Pál, Íjjas József, Nagyné Szegvári Katalin, Zlinszky János, Stipta István: Általános Jogtörténet (Tankönyvkiadó Bp.1991) [továbbiakban Ált. Jogt.] p.155-194.

26 „39. Szabad embert elfogni, bebörtönözni, jogaitól vagy birtokaitól megfosztani, jogfosztottá nyilvánítani, száműzni, száműzni vagy helyzetében bármilyen más módon sérelmet okozni csak a vele azonos állásúak által hozott törvényes ítélet vagy az ország törvényei alapján lehetséges. 40. A jogot és igazságot nem bocsátjuk áruba, nem tagadjuk meg senkitől, és érvényesülését nem hátráltatjuk” Vö.: részletesen: Holt, J. C: Magna Carta (Cambridge, 1965)

szen az abban foglalt szabadságjogok minden szabad angol születésű jogát jelentette továbbra is.

Az alkotmányos monarchia a szabadságjogok újabb generációját iktatta törvénybe. A Petition of Rights²⁷(1628) indította el az angol törvényalkotásban a folyamatot. A gondolat és szólás szabadságát külön törvény nem biztosította, de a Bill of Rights²⁸(1686) alkotmányos jogként írta le az alattvalók jogát a petíció betérjesztéséről azzal, hogy „a petícióért való vád alá helyezés törvénytelen”.

Az USA-ban²⁹

az emberi jogok tételes megjelenését a Virginiai Nyilatkozat (1776. június 12.)³⁰ – amelyet, mint az alkotmányhoz csatolt emberi jogi deklarációt adtak ki – 16 cikkelyben foglalta össze az állampolgári és emberi szabadságjogokat. A törvényt a joggyűlés joggal tartja a szakirodalom amerikai Bill of Rights-nak. Az első cikkely a Függetlenségi Nyilatkozat (1776) alapvető tételét „Minden embernek a természet rendje szerint veleszületett jogai vannak, amelytől, ha társadalmi közösségbe is kerül, semmiféle szerződés meg nem foszthatja, vagy utódaitól azokat el nem veheti; ilyenek: az élet és a szabadság élvezete, ezzel kapcsolatban a tulajdon megszerzésének és birtokának, a boldogságra és biztonságra irányuló törekvésének, valamint azok elnyerésének joga.”

A jogegyenlőség kimondása (negyedik cikkely), és a büntetőeljárás garanciáinak rögzítése³¹ után külön cikkely szól a sajtószabadságról (tizenkettedik cikkely) valamint a vallás és a lelkiismeret szabadságáról (tizenhatodik cikkely).

Az USA alkotmánya – sajátos szerkezeténél fogva, amely az egyes államok elterjedt fejlettségi szintje befolyásolt – csak a legfontosabb alapjogokról szól ugyanakkor a kisebbségi jogok biztosítása, az egyéni és csoportos szabadságjogoknak nagy jelentőséget tulajdonít. „A köztársaságban nagy fontosságú, hogy ne csak a társadalom legyen védve az őt kormányzókkal szemben, hanem, hogy megvédje a társadalom egyik részét a másik rész igazságtalanságaival szemben...” Így kiemelkedően fontos az első kiegészítés második fordulata: „A Kongresszus nem alkothat törvényt... a szólás vagy a sajtó szabadságának korlátozására vagy a népnek békés gyülekezése és a kormányhoz intézett sérelmek orvoslását célzó kérelmére irányuló jogának korlátozására”. Így a szólás-sajtó-gyülekezési- és peticionálás joga az állampolgári jogok legjelentősebb intézményei.

27 Jogok kérvénye

28 Jogok törvénye

29 Ált. Jogt. p.197- 221.

30 A Függetlenségi Nyilatkozat (1776) kiegészítő cikkeje

31 A Bill of Rights (1791) és az angol common law garanciáit emeli ki a Nyilatkozat

A felvilágosodás eszmekörében élő

Franciaországban³²

1789. augusztus 26-án az Alkotmányozó Nemzetgyűlés elfogadta az *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata* című dokumentumot. Az ünnepélyes bevezetőből és 17 szakaszból álló törvényt a „szabadság” fogalmának meghatározásánál tartalmi és formai elemeket sorakoztat fel.

Tartalmi eleme: „szabad minden, ami másoknak nem árt” (4. §.);

Formai eleme: „szabad minden, amit a törvény nem tilt” (5. §.). A Nyilatkozat amelynek későbbi értelmezésével G. Jellinek³³ az *alanyi közjogok* elméletét munkálta ki – több alapvető emberi jogot nevesített. A vélemény és vallásszabadság (10. §.), a szólás- és sajtószabadság (11. §.) is nevesítve került a Nyilatkozatba. A biztonságot – mint emberi jogot – ma a személyes szabadság fogalmával illetjük. Az egész törvényt alap gondolata az egyenlőségen, mint általános elven alapszik.

A francia jogalkotás a Nyilatkozatot beépítette az 1791-es alkotmányba, és a nevesített jogokat kibővítette a helyváltoztatás, a gyülekezés, a petíció benyújtásának, továbbá a közsegélyhez és közoktatáshoz való joggal. Az 1793-as – jakobinus alkotmány ugyancsak átvette a Nyilatkozatot és szociális jogokkal egészítette ki azt. A jakobinus alkotmány azonban soha sem lépett hatályba.

Az 1795-ös alkotmány is visszanyúlt a nyilatkozathoz, de kiegészítette azt a Köztársasági Nyilatkozatával. A későbbi alkotmányok az alapvető emberi jogokat éppúgy tiszteletben tartják, mint Napóleon nagy törvénytörvénye, a Code Pénal (1810.).

A restauráció után XVIII. Lajos 1814-es alkotmánya, amely elutasítja a népszuverenitást és államvallássá teszi a katolikus vallást, biztosította a vallás sajtó- és személyes szabadság jogát. Az 1830-as alkotmány pedig az emberi jogokat bővítő külön törvénnyel eltörölte a cenzúrát.

Az 1848-as alkotmány is szólt az emberi jogokról és nevesítette a vallás, szólás, sajtó- és tanszabadságot, biztosította az egyesülési, gyülekezési és petíciós jogot, továbbá garantálta a magántulajdon sérthetlenségét.

Az 1852-es alkotmány nem tartalmazta az említett alapjogokat, de visszautalt az 1789-es Nyilatkozatra.

Az 1870-es alkotmány – amelyet népszavazás fogatott el – az emberi jogokat nem érintve a hangsúlyt a politikai jogokra helyezte, így az általános választójogot, a miniszteri felelősséget, stb. állítva középpontba.

Német jogterületen is érvényesült a francia hatás. Bár a tételes jogban Napóleon bukása után – kétségtelenül csak az 1848-as forradalmak hatására je-

32 Ált. Jogt. p. 231-267.

33 Jellinek, Georg (1851-1911.) német jogtudós, kutatási területe a közjog és nemzetközi jog

lennek meg azok az alapjogok, amelyek magukban foglalják a lelkiismeret, a gondolat és a vélemény-nyilvánítás szabadságát.³⁴

Az alkotmány tervezetekben – így a kremsieri tervezetben is – az emberi jogok mint a hatalom természetjogi korlátai jelentek meg.

A magyar jogtörténetben³⁵

Az emberi jogok a reformkor közgondolkodásában jelentek meg – az 1791-es francia alkotmány közvetítésével – elsősorban Széchenyi István és Kölcsey Ferenc gondolatvilágában. A reformkor legfontosabb követeléseit – „szabadság és tulajdon” – a magánjog területén a politikai hatalom és a vagyon közvetlen összefüggését kívánták megszüntetni, míg a büntetőjogban az anyagi, eljárási és büntetés-végrehajtási jogszabályok megalkotását polgári szellemben, a törvény előtti egyenlőség alapján.

Az „áprilisi törvények” – a magyar nemzeti függetlenség és a polgári átalakulás fundamentuma – szólnak az alapvető emberi jogokról: így a sajtó, a tanszabadság és a vallásszabadság törvénybeiktatásáról.³⁶ A törvényhozásban nem szabályozott jogokat nem tekinthetjük azonban nem létezőnek. A gyülekezési jogot, pl. az áprilisi törvények nem szabályozták, de a főváros területén a városi tanács szabályrendeletet alkotott a gyülekezésről.³⁷

A liberális jogállam

keretei között – a szentkorona-tan (szentkorona-eszme)³⁸ modernizált értelmezésével – a szabadságjogok lényegesen kiterjedtek. A törvény előtti egyenlőség és

³⁴ Ált. Jogt. p.273-290.

³⁵ Vö.: Magyar Alkotmánytörténet (szerk: Mezey Barna) Osiris Bp. Továbbiakban Magy. At. 1995. p. 185-200

³⁶ 1848: 18; 1848: 19 és 1848: 20. törvénycikkek

³⁷ Kihirdetve: Pesti Hírlap 1848. április 21.

³⁸ A korai Árpádkorban a koronát és a királyi jogokat már azonosították. IV. Béla idején bizonyíthatóan elváltak a király személye és a korona (A király a korona jogaira hivatkozással követel vissza földbirtokot. Később az alkotmányos főhatalommal azonosítják a koronát. A törvényesen megkoronázott király és a nemzet együttesen gyakorolja a főhatalmat és hozza a törvényeket. A király a korona viselője és a korona tagjai a rendek (papság, főnemesség, nemesség) osztoznak a főhatalom gyakorlásában. Minden egyéb jog is a szent koronától származik. A jobbágyság nem tagja a szent koronának, mert a jobbágy jogait a földesúrtól kapta. Verbóczy István Tripartitumában kiemeli: „Minden nemes a szent korona tagja”. A szentkorona-tan kiemelkedő kutatója Eckhart Ferenc (1885-1957). Hajnik Imre (1840-1902) meghatározásában: „A szent korona a király és a nemzet között megosztott közhatalomnak, vagyis az alkotmányos közhatalomnak vált jelképévé, és minden nevezetesebb közjogi viszony alakulására befolyást vevő közjogi fogalom lett.”) Az 1848-as – áprilisi – törvények az állam minden polgárára kiterjeszti a szent korona tag-ságát.

a közteher-viselés lerombolta a feudális jogi intézmények maradványait, s a kor-
nak vezető politikusai – Deák Ferenc, Eötvös József, Horvát Boldizsár – a szabad-
ságjogok elkötelezett hívei voltak.

A gondolat és vélemény-nyilvánítás szabadsága nem szerepelt e formában sem
1848. évi áprilisi törvényekben, sem a dualizmus törvény alkotásában. „A jog-
rendszer szellemiségéből, kétségtelenül érvényesülő liberalizmusából fakadóan
azonban levonható következtetés, hogy a dualizmus politikai viszonyainak hazai
meghatározó körei távolról sem korlátozták a polgárokat, véleményük, vagy poli-
tikai nézeteik szóban történő nyilvánosságra hozatalában”³⁹ A vélemény-nyilvánítá-
sának korlátot csupán – bizonyos jogtárgyak tekintetében – a büntetőjogi védelem
jelentett, továbbá, hogy jogellenesen mások becsülete nem sérthető. Önmagában
a gondolat azonban nem volt büntethető, így nem lehetett senki ellen eljárást in-
dítani, mert gyanú merült fel arra, hogy „veszélyes” gondolatok kigondolója. A vé-
lemény-nyilvánítási szabadság egyik fontos megtestesülése a sajtószabadság. 1867-
és 1914 között a hatályba léptetett 1848: 18. törvénycikk alapján volt gyakorolha-
tó. Egy fél évszázadon keresztül Magyarországon ez a törvény „a nyomtatott szó
korlátoktól mentes közlését és terjesztését” biztosította. Csak az 1914: 14. törvény-
cikk kötötte engedélyhez a sajtótermékek terjesztését.

„A nagy háború” – ahogy a kortársak az I. világháborúról beszéltek – kitörése a
szabadságjogok korlátozását is jelentette. Az 1914. évi 50. törvénycikk 10. §-a fel-
hatalmazást adott rendeleti kormányzásra, s a polgári mozgás-szabadság korláto-
zására. A háborút követő forradalmak hullámverése természetesen kihatott az
emberi jogokra is. Az 1918-as forradalom intézkedései valójában egy történelmi
kísérlet emlékei. A liberális demokrácia eszméjéből kiindulva a Károlyi Mihály ne-
vvel fémjelzett forradalmi időszakban a hatalom teljes demokratizálását tűzték ki
céllul. A választójog kiterjesztése és a politikai nyilvánosság és a sajtószabadság
minden korlátjának eltávolítása, továbbá az egyesülési és gyülekezési szabadság
teljessé tétele („az egyesülés és gyülekezés joga mindenkit megillet” 1914. évi 3.
néptörvény) inkább iránymutat, mint tételeken szabályoz. Az 1919. márciusában
hatalomra került kommün a bolsevik típusú egypárti diktatúra jegyében az osztály-
harc alapján állva felszámolta az állampolgári jogegyenlőséget és ezzel az emberi
jogok érvényesülését.

A diktatúrát megdöntő, Horthy Miklós vezette államberendezkedés a maga jog-
folytonosságát az 1918-as forradalom előtti államhoz kapcsolta. A rendszer alkot-
mányos berendezkedésének vezér eszméjéül a szent korona-eszme szolgált. A ha-
talam meghosszabbította a rendeleti kormányzást lehetővé tevő, 1914. évi felhatal-
mazási törvény hatályát és számos személyes szabadságot korlátozó intézkedést
vezetett be.⁴⁰ A vélemény-nyilvánítási szabadságot a sajtószabadság szabályozásán

³⁹ Magy. At p. 212.

⁴⁰ 1920. március 20-án 4352 számú Kormányrendelet az internálás, rendőri felügyelet, őrizet, kitiltás, tartó-
zkodási hely kijelölése, illetve elhagyásának tilalma, jelentkezési kötelezettség, stb. tárgyában.

keresztül ellenőrizte a hatalom. Az 1912. évi 63. törvénycikk 11. §-ára alapozott teljes cenzúra érvényesült.⁴¹ Az előzetes cenzúrán túl a kormányzat szigorúan kezelt tartotta az újság árusító engedélyek kibocsátását is.⁴² A kivételes hatalom megszűntét követően a jogi feltétel-rendszer liberalizálódott. Az utolsó békeév amely súlyos sebet ütött az állampolgári jogegyenlőség elvén az első zsidótörvény elfogadásával, amelyeket vetett a sajtó szabadságára is.⁴³ A II. világháború előtt ismét megjelenik a hatalom igénye az előzetes cenzúra bevezetésére. Az 1939-ben bevezetett cenzúra részletes kérdéseiről 1940-ben rendelet szabályozta.⁴⁴

A veszített háború végnapjaiban a nemzeti szocialista diktatúra időszakában az emberi jogok teljes semmibevétele, azok megsűfolyása taszította romlásba a nemzetet.

A két világháború közötti időszokról elmondhatjuk, hogy csökkent „a szabadságjogok, actiók radiusa”, Mezey Barna megfogalmazásában: „Az emberi és politikai szabadságjogok két világháború közötti tablója mindazon által összetett, színes képet mutatott, s a kiforratlanság érzetét kelthette a kortársi közvéleményben.”⁴⁵

Magyarország a „veszélyeztetett demokrácia” idején – és a szovjet modellben

A világháborút követő szovjet megszállás Magyarországot olyan helyzetbe hozta, amellyel az ideig nem kellett szembenéznie viharos története folyamán. A látszat szerint az embertelen náci diktatúra szétzúzása után remény nyílt egy demokratikus – a nyugati világ színvonalához felzárkózó – Magyarország felépítésére. Magyarország népe az 1945-ös választásokon a magántulajdonon alapuló és a polgári szabadságjogokat maradéktalanul tiszteletben tartó polgári demokráciát adta szavazatát. A kisebbségben maradt, ám a megszállók fegyveres erejének támogatását élvező magyar kommunista párt ugyanakkor a kizárólagos hatalom megragadására a kommunista diktatúra megteremtésére törekedett. Ennek érdekében a politikai rendőrség kiépítése, a nyílt erőszak és a koncepciós perek megszervezése mellett a megtévesztés eszközével is éltek, azt a látszatot kelteve, hogy elismerik a magyar választók akaratát és a demokrácia szabályait. Ormos Mária szavaival: „... az MKP kezdettől fogva a hatalom kizárólagos megragadására készült, de ezt a törekvését minden eszközzel leplezte. ...ma már a történelem maga igazolja, hogy a fentebb felsorolt pozitívumok illúziók voltak csupán. Egy rövid átmeneti korszak illúziói, amelyeket az tett lehetővé, hogy Sztálin még nem döntött vég-

41 A részletes szabályokat az 5499/1919. ME. rendelet szabályozta.

42 6357/1920. ME. rendelet

43 1938. évi 15. törvénycikk a sajtókamara felállításáról és az 1938. évi 18. törvénycikk a sajtórendészeti intézkedésekről, vö. még: p. 4950/1938. ME. rendelet, az időszakos lapok alapításának engedélyezéséről.

44 5555/1940. ME. rendelet

45 Magy. At. p. 223.

46 M. Kiss Sándor szóhasználatával élve

leg a volt szövetségesével szemben követendő politikájáról. A játékban kétségtelenül részt vettek az MKP vezetői, akik részben tudatosan, részben öntudatlan elősegítették a nagy megtévesztést. E tapasztalat alapján egyébként be kell látnunk, hogy nagy tömegeket nem csak a náciizmus és a fasizmus tudott becsapni és félrevezetni.

A jogtörténet jó részt azokkal a törvényekkel foglalkozik, amelyek a törvényhozási szabályszerű menetében megszülettek és kihirdetésre kerültek azzal, hogy mi történt az emberi jogokkal e törvények hatályba lépését követően a gyakorlatban. Először intézményesen a Németh Miklós miniszterelnök által létrehozott Jogász - Történész Bizottság⁴⁷ foglalkozott, ezt követően az Antall-kormány által 1993-ban felállított történelmi Tényfeltáró Bizottság (Kahler -bizottság) valamint az ugyanakkor 1993-ban felállított – Balsai István igazságügy-miniszter és Solt Pál, a Legfelsőbb Bíróság elnöke által kinevezett bizottság.⁴⁸ E bizottságok készítettek elő többek közt a három semmisségi törvény megalkotását. Ennek során kétséget kizáróan igazolást nyert, hogy az emberi jogok a kommunista diktatúra alatt súlyos sérelmet szenvedtek.

Első lépésben tekintsük át azokat a fontosabb törvényeket, amelyek az emberi jogok védelmét szolgálták 1945. után Magyarországon.

„Az 1946: I. tc. a Köztársasági törvény preambuluma a magyar történelemben, illetve jogtörténetben törvényi szinten első ízben kodifikálta az állampolgárok „természetes és elidegeníthetetlen” jogait állapítja meg Föglein Gizella jogtörténész.⁴⁹ A törvény szavai valóban nem hagynak kívánnivalót maguk után: „A személyes szabadság, jog az elnyomástól, félelemtől és nélkülözéstől mentes emberi élethez, a gondolat és vélemény szabad nyilvánítása, a vallás szabad gyakorlása, az egyesülési és gyülekezési jog, a tulajdonhoz, a személyi biztonsághoz, a munkához és méltó emberi megélhetéshez, a szabad művelődéshez való jog, s a részvétel joga az állam- és önkormányzatok életének irányításában”. A törvény kihirdetése után a szakembereknek feltűnt – s erre 1946. február 27-én a Magyar Közigazgatási Bíróság elnöke felhívta a Nemzetgyűlés figyelmét –, „az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogai” érvényesítésének nincsenek garan-

47 A bizottságot 1989. április 26-án nevezte ki a kormányfő, jogász bizottság vezetője: Földvári József, tagjai: Burcsay Sándor, Csererits István, Egri Géza, Gál Andor, Horváth Ibolya, Horváth Tibor, Katona Géza, Kahler Frigyes, Kárpáti Piroska, Kónya István, Kónya Imréné Kutrucz Katalin, Kováts Gyula, Kozma Istvánné Váradi Katalin, Kubinyi Sándor, Laczó Gábor, Marton Gyula, Márián Zoltán, Mesterházy István, Mezei László, Nehrer Péter, Spitz János, Szabó András, Szokol Szilárd, Szollár Pál, Tarr József, Tóth Mihály. A történelmi bizottság vezetője Zinner Tibor, tagjai: Balogh Margit, Botos János, Abuda Miklós, Izsák Lajos, Markó György, Svéd László, Szakács Sándor, Szomszéd Imre, Vértes Róbert. Részletesen vö.: Zinner Tibor: Személyes adalékok (is) az első két semmisségi törvény hátteréhez, in: A semmisségi törvények – Büntetőjogi tanulmányok III. (szerk: Kahler Frigyes, Kairosz 2002.) p. 15-106.

48 Tagjai: Kahler Frigyes, Mezey Barna, Steffler Sándor, Zanathy János, Zinner Tibor. A bizottságról bővebben Kahler Frigyes a III. semmisségi törvény in. A semmisségi törvények p. 187-196.

49 Magy. At. p. 239.

ciái, azaz a jogok védelmében nem lehet bírósághoz fordulni. A felterjesztés hatá-
got adott annak is, hogy e hiányosság valójában politikai sandaságot takar: „A fen-
tiek (ti. a bírói jogérvényesítés) a törvényjavaslat tárgyközi megvilágítása során fel-
merültek és tudatosan maradtak ki a szövegből”. Ezek után ismét a Nemzetgyűlés
előre került egy javaslat „Az emberi jogok hatályosabb védelméről” címmel és meg-
hozták az 1946. évi X. törvénycikket, amely kimondta: „Büntettet követ el
– amennyiben súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik „5 évig terjedő börtön-
nel büntetendő az a közhivatalnok, aki hivatali eljárásában, vagy intézkedésé-
vében másnak az 1946. I. törvénycikk bevezetésében foglalt valamely természetes és el-
idegeníthetetlen jogát megsérti”. A törvényből ismét kimaradt a jogérvényesíté-
si módja, így a bírósági jogvédelem is, mert valójában nem volt politikai akarat arra,
hogy az emberi jogaiban megsértett állampolgárok jogorvoslattal élhessenek. A
nyílt kommunista diktatúra által létrehozott – valójában az 1936-os szovjet alkot-
mány fordításaként megszavazott, 1949. évi alkotmány (1949. évi XX. törvény)
megszakított minden kötődést a magyar alkotmány-fejlődéssel és az európai alkot-
mányos értékekkel. A monolit hatalom megteremtése mintegy szépségtapaszként
deklarálna az állampolgári jogokat. Noha a szovjet modell az emberi jogok termé-
szetjogi felfogását nem ismeri el, e jogokat „államosította” és mintegy adomány-
ként építette be jogrendszerébe. Így helyt kapott a lelkiismeret, vallás, szólás-, sa-
jtó- és gyülekezés, valamint az egyesülés joga is.⁵⁰ A klasszikus emberi jogokat un-
gasági, szociális és kulturális jogokkal is kiegészítették anélkül, hogy ezek meg-
valósítására a jogalkotás, de különösen a politikai akarat komoly szándékot muta-
tott volna. Bár továbbra is élt az 1946. évi X. törvénycikk, egyetlen eljárás sem in-
dult az emberi jogok megsértése miatt.

A látszólag fennálló rendet az 1956-os forradalom és szabadságharcban meg-
nyilvánuló, rendszert változtatni akaró nemzeti akarat rendítette meg. Miközben a
forradalmat eltíró szovjet haderő (és a haderőt kísérő KGB) úrrá lett a magyarok
szabadság vágyán, a szovjet helytartó – Kádár János – és kormánya a magyar törté-
nelem legkegyetlenebb és legnagyobb méretű politikai megtorlását hajtotta vég-
re, majd 1963. után megkísérelte – és sikerre vitte – a diktatúra érintetlenül hagyá-
sa mellett megszerezni a nyugati világ elismerését, sőt többé-kevésbé elfogadását
is. „Aki nincs ellenünk, velünk van”, azonban korántsem jelentette az emberi jog-
ok valódi érvényesülését. Továbbra is érvényes volt – bár az eszközök és módsze-
rek változtak – az a régi taktika, hogy az emberi jogok jogszabályi elismerése mel-
lett él és az írott jogon felülemelkedik egy másik normarendszer, egy pszeudo-jog,
amelyet az aktuális párthatározatok töltenek meg tartalommal.

Mielőtt szólnánk erről a kettősségről, tekintsük át, mi történt

emberi jogokkal a nagyvilágban a II. világháborút követően.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) Alapokmánya nem sorolja feltétele-
ként, hogy az emberi jogokat mely körben kívánja védelemben részesíteni, de utal
azok tiszteletbetartási kötelezettségére.

Az ENSZ ugyanakkor létrehozta az Emberi Jogok Bizottságát, kiemelve ezzel
az emberi jogok fontosságát.

1948. december 10. napján az ENSZ Közgyűlés meghozta a 217 a (III) számú
határozatát

Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata⁵¹

Címmel. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata ajánlás a tagállamok részé-
re, amely első mondatában leszögezi, hogy „... az emberiség családja minden
egy-egy tagja méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elisme-
nése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon...”. Szükségesnek
látja a Nyilatkozat, hogy „... az emberi jogokat a jog uralma védelmezze, nehogy
az ember végső szükségében a zsarnokság és az ellenállás elleni lázadásra kényszer-
üljön...” A Nyilatkozat így visszatér a gyökerekhez, amikor első cikkében megál-
lapítja: „Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van.”
Ezt az elvet – és a később emberi jogoknak elismert jogokat – a Nyilatkozat okta-
lás és nevelés útján, továbbá „hazai és nemzetközi jogszabályok útján történő álta-
ános és tényleges alkalmazásával” kíván érvényt szerezni. Hangot ad annak, hogy
az ember egyenlő „fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai, vagy bármely
más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonna, születésre, vagy bár-
mely más körülményre való tekintet nélkül”.

Ezt követően a Nyilatkozat felsorolja azokat a jogokat, amelyeket emberi jog-
nak tekint. Így: az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz való jogot, a
rabzoltság, a kínvallatás, kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek
vagy bánásmódnak a tilalmát, a jogalanyisághoz való jogot, a törvény előtti egyen-
lőség jogát, azt a jogot, hogy az alkotmányban vagy törvényben biztosított jogokat
értő eljárás ellen bárki hazai bírósághoz forduljon. Az önkényes letartóztatás,
vagy száműzés tilalmát, a független és pártatlan bírósághoz való jogot, az ártatlan-
ság védelmének jogát, a nullum crimen sine lege elvét, a nulla poena sine lege
elvét.⁵² Előírja a magánéletbe, a lakóhely megválasztásába, a levelezésbe való ön-
kényes beavatkozás tilalmát, a becsület és jó hírnév megsértésének tilalmát. Az ál-
lamon belüli szabad mozgás és lakóhelyválasztás jogát, továbbá országa elhagyásá-

⁵⁰ 1949: XX. tv. 54., 55., 56. §.

⁵¹ A magyar szöveg: Emberi jogok nemzetközi okmányok gyűjteménye (Egyesült Nemzetek New York 1948.
továbbiakban OGY. p. 1-8.)

Emberi Jogok Európai Egyezménye⁵⁵

A hivatalos nevén egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről című dokumentumot 1950-ben, Rómában írták alá és ezért Római Egyezményként is emlegetik. Az Egyezmény kötelezi a szerződő államokat, hogy az Egyezményben írt jogokat biztosítsák (19. cikk) és ezért az állam felelősséggel tartozik. Az Európai Emberjogi Bizottság és az Európai Emberjogi Bíróság a felpanaszolt sérelem esetén eljár a szerződő állammal szemben (24-25. cikk), amennyiben a Bizottság megállapítja az Egyezmény megsértését (31. és 32. cikk), úgy a Bíróság elégtétel megfizetésére kötelezheti a sérelmet okozó államot (50. cikk). A Strasbourgban felállított Európai Emberjogi Bizottság és Bíróság esetjoga ma már számos kötetet megtöltő joganyag.⁵⁶

Nem csoda, hogy a kommunista diktatúra állama nem vállalta a strasbourgi megmérettetést, s ezért nem csatlakozott az Egyezményhez. Magyarország a rendszerváltás első évében írta alá az Egyezményt⁵⁷ és vált részesévé az Egyezmény közösségét alkotó államoknak, miközben jogrendjét számos ponton módosította, hogy az megfeleljen az Egyezmény követelményeinek.

Az Egyezmény 2. cikke az élethez való jogról szól.⁵⁸ A 3. cikk kimondja „Senki sem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.” Az Egyezmény 15. cikke ezzel kapcsolatosan kimondja, hogy háború vagy rendkívüli állapot idején sem lehet korlátozni ezt a jogot.

A 4. cikk tiltja a rabszolgaságot, szolgaságot és kimondja a kényszermunka tilalmát. Az 5. cikk a szabadsághoz és a biztonsághoz való jogról rendelkezik, meghatározva azokat az eseteket, amikor a személyi szabadság korlátozható (törvényes őrizetben tartás, letartóztatás, bűncselekmény alapos gyanúja esetén, kiskorú őrizetbe vétele nevelési felügyelet céljából, vagy hatóság elé állítás esetén, törvényes őrizet bevétel fertőző betegségek megakadályozására, törvényes letartóztatás az országba való jogtalan belépés megakadályozása céljából). Az 5. cikk szabályozza a letartóztatott személy jogait, a vele kapcsolatos eljárás szabályait. Magyarország jogrendje több „kétes” intézményt⁵⁹ ismert (fegyelmi

⁵⁵ Magyar szövegét Vö. Acta Humana No 6-7. Az Egyezmény szövegéhez írt tanulmány: Bárd Károly – Bán Tamás: Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és a Magyar Jog p. 3-167.

⁵⁶ A döntések Emberi Jogi Füzetek címen a Bírósági Határozatok rendszeres mellékletét képezi, vö. Grád András kézikönyv a Strasbourgi emberjogi ítélkezéssről (HVGORAC 1998.) tanulmányok az Emberi Jogok Európai Egyezménye legfontosabb rendelkezéseivel kapcsolódó strasbourgi esetjogról (Szerk: Szabó György, Nagy Gábor HVGORAC 1999. Válogatott ítéletek: Az Európai Bíróság esetjogából I.-II. (Külgügyminisztérium integrációs államtitkárság Bp. 1999., Weller Mónika Emberi jogok és európai integráció Bp. 2000.)

⁵⁷ Az Országgyűlés a 76/1990. (XI. 2.) OGY sz. határozata vállalta. Az Egyezményt és a 9. kiegészítő jegyzőkönyvet Magyarország 1990. november 16-án írta alá. Törvénybe iktatva az 1993. évi XXXI. törvénnyel. A megerősítő okiratot 1992. november 5-én helyezték el az Európa Tanács főtájkánál.

⁵⁸ A hatodik kiegészítő jegyzőkönyv a halálbüntetés eltörléséről szól, amelyet Magyarországon az Alkotmánybíróság 23/1990. (X. 31.) AB számú határozattal megszüntette.

nak és az oda való visszatérésnek jogát is. Emberi jogként fogja fel az üldözés elutasítását és más országba menekülést, illetve más ország nyújtotta menedékének elfogadását (kivéve a közönséges bűncselekmények miatti üldözés). Előírja az állampolgársághoz való jogot, a házasságkötés és családalapítás jogát, mégpedig a felek szabad akaratú határozása alapján. Elismeri a tulajdonhoz való jogot.

A 18. cikk kimondja: „Minden személynek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához.” Ezt követően a 19. cikkben arról szól a Nyilatkozat, hogy „Minden embernek joga van a vélemény és a kifejezés szabadságához, amely magában foglalja azt a jogot, hogy véleménye miatt ne szenvedjen zaklatást, és hogy határokon való tekintet nélkül kutathasson, átviasson és terjeszthessen híreket és eszméket bármilyen kifejezési módon.”

A Nyilatkozat a békés célú gyülekezés és egyesülési szabadságot, a közügyekben való részvételt (akár közvetlenül, akár szabadon választott képviselők útján), az egyenlő szavazati jog és titkos szavazás szabadságát, szociális biztonság jogát, munkához való jogot, az egészséghez, a neveléshez, a közösség kulturális életében való szabad részvételhez való jogot.

Amikor kimondja a Nyilatkozat, hogy „Minden személynek joga van ahhoz, hogy mind a társadalmi, mind a nemzetközi jogok tekintetében olyan rendszerben éljen, amelyben a jelen nyilatkozatban kinyilvánított jogok és szabadságjogok teljes hatállyal érvényesülhetnek”, egyben elvi alapot teremt ahhoz a küzdelemhez is, amelyet a kommunista diktatúrával szemben küzdő polgárjogi aktivisták folytattak a kommunista diktatúra ellen, amelynek legfőbb megtestesítője Magyarországon a belügyminisztérium III. főcsoport főnöksége volt. A Nyilatkozat fontos megállapítása továbbá, hogy az abban felsorolt „jogokat és szabadságokat semmilyen esetben sem lehet az Egyesült Nemzetek céljaival és elveivel ellentétesen gyakorolni”.⁵³ Ez a megállapítás kiemelkedően fontos, amikor értékeljük a diktatúrának azt a gyakorlatát, hogy az emberi jogokat és különösen a gondolat és véleménynyilvánítás szabadságát csak a diktatúra érdekeivel egybevágó esetekben tekinti jogszerezőnek.

A Nyilatkozat a jogokkal párhuzamosan kimondja, hogy „a személynek kötelességei vannak a közösséggel szemben, amelynek keretében egyedül lehetséges a személyiség szabad és teljes kifejlődése.”⁵⁴

A Nyilatkozatot nem sokkal követte az

⁵² Nincs büntetés törvény nélkül, azaz senki sem büntethető súlyosabb büntetéssel, mint amit az elkövetés pillanatában a törvény előír.

⁵³ Nyilatkozat 29. cikk /3/ bek.

⁵⁴ Nyilatkozat 22. cikk /1/ bek.

szankciókét, szabálysértési szankciókét stb.), amelyeket a 90-es évek jogalkotói a strasbourgi bíróság gyakorlatának megfelelően alakított át.

Az Egyezmény 6. cikke a bíróság előtti tisztességes eljáráshoz való jogról jórészt eljárásjogi kérdéseket tartalmaz. A törvény által felállított független és pártatlan bíróság a nyilvános és ésszerű időn belül lefolytatott eljárás, a megfelelő védelem az un. fegyveregyenlőség elve azok a sarkalatos, szigorúan vizsgált elemei a büntetőeljárásnak, amelyek kérdésében az Emberjogi Bíróság joggyakorlata engedelményt soha sem tett. Ugyanígy szigorúan értékeli az Emberjogi Bíróság az ártatlanság védelme (Egyezmény 6. cikke 2./ pont), a bizonyítási teher kérdése, valamint a bizonyítékok mérlegelésének szabályait (in dubio pro reo).

A fegyveregyenlőségről a 6. cikk 3. pontja részletesebben is szól, nevesítve azokat a körülményeket, amely nélkül nem fogadja el tisztességesnek az eljárást. Így a gyanúsított személynek joga van arra, hogy a legrövidebb időn belül tájékoztatás az általa értett nyelven a vád természetéről és indokairól, hogy rendelkezésére védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel, személyesen vagy az általa választott védő segítségével védekezhessen, és ha nem állnak rendelkezésre eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek ki számára védőt. Mind a vádlott, mind a mentőtánuk esetében kérdéseket intézzen, vagy intéztessen a tanúkhöz, mentőtánuk megidézéséhez és kihallgatásához ugyancsak joga van. Joga van végül ingyenes tolmácshoz, ha nem érti, vagy nem beszéli azt a nyelvet, amelyen a tárgyalás folyik. A 7. számú Kiegészítő jegyzőkönyv szól arról is, hogy a büncselekményben marasztalt vádlott bűnössége megállapítását, illetve az ítélet büntetés kimondását részét fellebbezheti (e jogot korlátozni lehet egyes kisebb jelentőségű büncselekmények esetén). Nem részletezzük most a nyilvánosság az eljárás időtartama kérdését, e tárgyban számos döntés hozott az Emberjogi Bíróság.

A 7. kiegészítő jegyzőkönyv a többszörös eljárás tilalmáról is rendelkezik. Az Egyezmény 7. cikke a nullum crieme sine lege elvet és a nulla poena sine lege elvet veszi fel azzal, hogy „nem képezi akadályát valamely személy bíróság elítélésének, vagy megbüntetésének olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely elkövetése idején a civilizált nemzetek által elismert általános jogelvek szerint büncselekmény volt”. Ez a rendelkezés – a 7. cikk 2. pontja – valójában a II. világháború után a háborús és emberiségellenes büncselekmények megbüntetéséről szóló – visszaható hatályú – rendelkezések jogszerűségét ismerik el.⁵⁹

Az Egyezmény külön cikkeken foglalkozik a magánszféra tiszteltben tartásával (8. és 12. cikk.).

A gondolat, lelkiismeret és vallásszabadság, valamint a vélemény-nyilvánítási szabadsága az egyezmény hangsúlyos része. A 9. cikk kimondja:

„1. Mindenkinnek joga van a gondolat-, a lelkiismeret- és vallásszabadsághoz. Ez a jog magában foglalja a vallás, vagy meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak, vagy meggyőződésnek, mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben, istentisztelet, oktatás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát.

2. A vallás, vagy meggyőződés kifejezésre juttatásának szabadságát csak a törvényben meghatározott olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a közbiztonság, a közrend, a közegészség, vagy a közérdekek, illetőleg mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges.”. Számos szerző a 9. cikke a következő – 10. cikk – specifikus esetének tartja.⁶¹ A vélemény-nyilvánítás szabadságát az Egyezmény az alábbiakban határozza meg: „1. Mindenkinnek joga van a vélemény-nyilvánítás szabadságához. E jog magába foglalja a vélemény-nyilvánítás szabadságát, és az információk, eszmék megismerésének és átadásának szabadságát országhatárokon kívül és anélkül, hogy ebbe hatósági szervnek joga lenne beavatkozni. E cikk nem képezi akadályát annak, hogy az államok a rádió-, mozgóképvagy televízió- vállalatok működését engedélyezéshez kössék. 2. E kötelezettségekkel és felelőségekkel együtt járó szabadságok gyakorlása a törvényben meghatározott olyan alapszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi integritás, közbiztonság, a zavargás, vagy büncselekmények megelőzése, a közegészség vagy a közérdekek védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bízalmas információ közlésének megakadályozása, a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából.”.

Anélkül, hogy e helyen részleteznénk a vélemény-nyilvánítás jogának elfogadott korlátait, előre kell bocsátanunk, hogy az a tényleges helyzet, amely Magyarországon a forradalom leverését követően a rendszerváltozásig a III. csoportfőnökség gyakorlata, valamint a bíróságoknak – az igazgatás tényállásával kapcsolatosan – a büntetőjogi döntvénytárakban megjelent döntései tükröznek, távolról sem felel meg azoknak az elvárásoknak, amelyek a Római Egyezmény 10. cikkében testesülnek meg.

Az Egyezmény a gyülekezés, egyesülés és szakszervezeti szabadsághoz való jog (11. cikk.) kimondása mellett rendelkezik arról is, hogy az egyezményben meghatározott jogok megsértése miatt bárki „a jogsérelem hatékony orvoslását kérje az esetben is, ha e jogokat hivatalos minőségben eljáró személyek sértették meg” (13. cikk.).

Az Egyezményhez csatolt első kiegészítő jegyzőkönyv a tulajdonhoz való jogról szól: „Minden természetes, vagy jogi személynek joga van javai tiszteltben tartásához. Senkit sem lehet tulajdonától megfosztani, kivéve, ha ez közérdekből és a

59 Bárd - Bán: id. mű. p 40-56.

60 Vö. Bárd - Bán: id. mű. p. 101.

61 Bárd - Bán: id. mű. p. 118-119.

törvényben meghatározott feltételek, valamint a nemzetközi jog általános elveinek szerint történnek.”.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye mellett születtek más – kontinensokra átfogó – egyezmények is⁶²

A következő fontos dokumentum – túllép a kontinensek határain –

*a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya,*⁶³

amelyet az ENSZ Közgyűlés 1966. december 16. napján 2200 A (XXI.) számú határozatával fogadott el. Az Egyezségokmány bevezetőjében ugyancsak arról szól, hogy „a nemzetközi jogban az emberiség valamennyi tagja vele született méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogának az elismerése a szabadság, az igazságosság és a világbéke alapja...”. Az Egyezségokmány – amelyet külön dokumentum egészít ki a gazdasági, szociális és kulturális jogok tekintetében⁶⁴ I. fejezetének 1. cikkében kimondja a népek önrendelkezési jogát. Az önrendelkezési jog az Egyezségokmány értelmében azt jelenti, hogy „a népek szabadon határozzák meg politikai rendszerüket és szabadon biztosítják gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésüket. Az Egyezségokmány II. része az Egyezségokmányt ratifikáló államok kötelezettségeiről szól. Így kiemeli, hogy az állam „minden személy számára” az Egyezségokmányban elismert jogokat, minden megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni helyzet, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül” biztosítja, továbbá, hogy „alkotmányos eljárásukkal és az Egyezségokmány rendelkezéseivel összhangban gondoskodnak olyan törvényhozási vagy egyéb intézkedések megtartásáról, amelyek az Egyezségokmányban elismert jogok érvényesüléséhez szükségesek...”.

Az Egyezségokmány – kimondva a férfiak és nők egyenjogúságát – rendelkezik arról is, hogy melyek azok a jogok, amelyek „a nemzet létét fenyegető és hivatalosan kihirdetett szükségállapot idején” a szükséges mértékben korlátozható. Tételesen felsorolja azonban azokat a jogokat, amelyek semmilyen körülmények között sem korlátozhatók. Így az élethez való jogot, a kínzás, kegyetlen, embertelen, megfélemlítő elbánásnak, vagy büntetésnek a tilalmát, a rabszolgaság, rabszolga-kereskedelem tilalmát, az ún. adósok börtönének tilalmát, a nullum crimen sine lege és nulla poena sine lege jogát, a jogképesség elismerésének jogát, valamint a gondolat, a lelkiismeret és a vallásszabadság jogát.⁶⁵ Ez utóbbi magába foglalja „a vallás

⁶² Emberi Jogok Amerikai Egyezménye (1960. Emberek és Népek Jogainak Afrikai Chartája (1981.)

⁶³ Magyar szövege: OGY. p. 20-42.

⁶⁴ A Gazdasági, szociális és kulturális jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, amelyet a Közgyűlés 1966. december 16. napján fogadott el 2200 A (XXI.) sz. határozattal, hatálybalépés: 1976. január 3. OGY. 8-20.

⁶⁵ Egyezségokmány 18. cikk.

A gondolat-, szólas- (velemény-nyilvánítási) szabadság és a büntetőjog korlátairól
vagy meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy meggyőződését vallásos cselekmények és szertartások végzése során akár egyénileg, akár másokkal együttesen nyilvánosan vagy magánkörben ki- nyilváníthassa, gyakorolhassa és taníthassa. Senkit sem lehet olyan kényszernek alávetni, amely csorbítaná azt a szabadságát, hogy saját vallása, vagy meggyőződése legyen, vagy ilyen elfogadjon...”.

Az Egyezségokmány 19. cikke a gondolatszabadság más – nem vallási természetű – részét és a szabad vélemény-nyilvánítás jogát tartalmazza:

1. „Nézetei miatt senki sem zaklatható. 2. Mindenkinek joga van a szabad vélemény-nyilvánításra; ez a jog magában foglalja mindenfajta adat és gondolat határokra való tekintet nélküli – szóban, írásban, nyomtatásban, művészi formában vagy bármilyen más, tetszése szerinti módon – keresésének, megismerésének és terjesztésének szabadságát is.”. A 19. cikknek nemcsak az a sajátossága, hogy a 4. cikkben leírt, a nemzet életét fenyegető és hivatalosan kihirdetett szükségállapot idején korlátozható, hanem maga a 19. cikk 3. pontja is állít korlátokat. „Az e cikk 2) bekezdésében meghatározott jogok gyakorlása különleges kötelezettségekkel és felelősséggel jár. Ennél fogva az bizonyos korlátoknak vethető alá, ezek azonban csak olyanok lehetnek, amelyeket a törvény kifejezetten megállapít, és amelyek (a) mások jogainak, vagy jó hírvének tiszteletben tartása, illetőleg (b) az állambiztonság vagy közrend a közegészség vagy a közérköcs védelme érdekében szükséges. A 20. cikk ezzel összefüggésben kategorikusan tilalmaz minden háborús propagandát azzal, hogy „törvényben kell megtiltani”. Ugyancsak az államok köteletségévé teszi, hogy tiltsák meg „a nemzeti, faji vagy vallási gyűlölet bármilyen hirdetését, amely megkülönböztetésre, ellenségeskedésre vagy erőszakra irányul”. Az Egyezségokmány tartalmazza még a szabadságra és a személyi biztonságra és ezzel összefüggésben a letartóztatásra vonatkozó alapvető elveket (9. cikk), a szabadságuktól megfosztott személyekkel kapcsolatos emberséges bánásmódot (10. cikk). Ez a rendelkezés ugyancsak hangsúlyozza „az emberi személyiség vele született méltóságának” tiszteletben tartását. A személyek mozgásszabadságának és saját országába való belépésének, valamint valamely állam területén jogosan tartózkodó külföldinek a kiutasítására vonatkozó szabályok (12-13. cikk). A bíróság előtti egyenlőségről, az ártatlanság vélelméről és a tisztességes bírósági eljárás lefolytatásáról, valamint a fiatalok esetében követendő eljárásról rendelkező 15. cikk mellett helyet kap a magánélet, család, a magánlakás és levelezés, a becsület és jó hírnév védelme (17. cikk). A békés gyülekezés jogának elismerése, a másokkal való szabad társulás (21. és 22. cikk) ugyancsak a szabályozás tárgya. A továbbiakban a család és a házasság és a gyermekek védelme szerepel az Egyezségokmányban (23-24. cikk), majd a közügyek gyakorlásának biztosítása, a törvény előtti egyenlőség és a kisebbségek védelmét említi az Egyezségokmány (25-26. és 27. cikk).

Az Egyezségokmány IV. része Az Emberi Jogi Bizottság megalakításáról és működéséről rendelkezik.

Az Egyezségokmány része lett a magyar jognak is.⁶⁶ Jóval később, a rendszer változás után az 1992: XI. törvény (harmadik semmisségi törvén) éppen az Egyezségokmányban foglalt alapjogok gyakorlásáért történt elítéléseket rendelte semmissé nyilvánítani. Az igazságügy-miniszter és a Legfelsőbb Bíróság elnöke által létrehozott – már említett vizsgáló bizottság – áttekintve az 1963. és 1989. között folytatott bírói gyakorlatot, arra a meggyőződésre jutott, hogy a fenti időben 662 elítélés és 696 kényszergyógykezelésre kötelezés alapja nagyrészt olyan tényállás volt, amely lényegében az Egyezségokmányban foglalt jogait gyakorló személyekkel szemben e jogok gyakorlása miatt történt elmarasztalás volt.⁶⁷ Az ember jogok érvényesülése érdekében az államok és állami hatóságok mellett – és részben tőlük függetlenül – több társadalmi szervezet is tevékenykedik, közülük a legtekintélyesebb az egész világot átfogó Amnesty International.⁶⁸

Gondolat és szólásszabadság a magyar büntetőjogban

A korábbiakban már áttekintettük azokat a jogszabályokat, amelyek az ember jogok és ezen belül a gondolat és szólásszabadsággal függenek össze a magyar jog történetben. Láttuk azt is, hogy alakult a kérdés sorsa a nemzetközi szintéren. A következőkben azt tekintjük át, hogy a magyar büntetőjog és a büntető bírói gyakorlat hogy kezelte a gondolat és szólásszabadság kérdését.

A Csemegi-kódex⁶⁹

A gondolat és vélemény-nyilvánítás szabadságát a király bántalmazása és megsértése (139. §.), a királyi ház tagjainak bántalmazása és megsértése (141. §.), felhívás (171. §.), az izgatás (172. §. 173. §.) és a büntett és büntevő feldicsérese (174. §.) érinti. A király megsértéséhez fűzött kommentár rámutat „a király megsértés lényege a tiszteletlenség. Meggyalázó kifejezés (261. §.), vagy rágalmozó állítás (258. §.) ehhez nem szükséges. Ha a király személye, ha bár burkoltan, e féltreismerhetetlenül meg lett jelölve: a királysértés megállapítható.” A királyi ház tagjának megsértésével kapcsolatban az álláspont hasonló. A felhívás, az izgatás és

⁶⁶ 1976. évi 8. tvr.

⁶⁷ A vizsgálóbizottság két értékelő tanulmányt készített. Egyik Zinner Tibor és Zanathy János közös munkája, a másikat Steffler Sándor készítette.

⁶⁸ 1961-ben, Londonban alakult, Magyarországon 1989. óta tevékenykedik. 150 országban másfélmillió tagja van, 1977-ben Nobel békedíjjal tüntették ki.

⁶⁹ Edvi Illés Károly: A magyar Büntető Törvények Zsebkönyve – kiegészítve a büntető novella és a kihágásokat megállapító újabb törvények rendelkezésével, Bp. 1909. A Csemegi Károly által alkotott büntető törvénykönyv 1878. évi V. tc-el emelkedett törvényerőre.

a büntett és bünelkövető feldicsérese című tényállásokat a Büntető Kódex VI. fejezetében – „Az alkotmány, a törvény, a hatóságok, vagy a hatósági közegek elleni izgatás” című fejezetben helyezi el. A felhívás tényállása szerint: aki valamely gyülekezeten nyilvánosan, szóval, vagy aki a nyomtatvány, irat, képes ábrázolás terjesztése, vagy közszemlére kiállítása által büntett vagy vétség elkövetésére egyenesen felhív...”. Büntetni rendeli az eredménytelen felhívást is, amennyiben azt a büntető törvény egy-egy tényállásnál külön is kimondja.

Az izgatás tényállása szerint: „Aki a 171. §-ban meghatározott módon a törvény ellen, vagy aki a hatóságoknak törvényes hatáskörükben kiadott rendelete, meghatározata ellen engedetlenségre, egyenes felhívást intéz, vagy terjeszt... Aki a 171. §-ban meghatározott módon valamely osztályt, nemzetiséget, vagy hittekezetet gyűlöletre a másik ellen, úgyszintén azt is, aki a tulajdon- vagy a házasság jogintézménye ellen izgat... „Aki a 171. §-ban meghatározott módon a király személyének sérthetlenségét, a trónöröklés törvényes rendjét, az alkotmányos államformát, vagy a törvény kötelező erejét megtámadja; úgyszintén az is, aki az alkotmány egyes intézményei, a monarchia másik államával fennálló kapcsolatot vagy a magyar államot képező, országos közt fennálló államközösség ellen, avagy a királynak, az országgyűlésnek, az országgyűlési bizottságoknak, vagy a közös ügyek tárgyalására hivatott bizottságnak törvényes joga ellen lázit.” A bírói gyakorlat nem tekintette izgatásnak a törvénytelen rendelet elleni felhívást. Kifejtette továbbá, hogy „az izgatástól különbözik a tárgyilagos, habár nyilvános előadás és a tudományos fejtegetés”. A büntett és büntevő feldicsérese tényállása szerint: „Aki a törvény által büntettnek vagy vétségnek nyilvánított cselekményt a 171. §-ban meghatározott módon magasztal, vagy valamely büntett vagy vétség elkövetőjét annak elkövetése miatt azon módon feldicsér, vagy nyilvánosan kitüntet.” Nem bünteti a törvény a kihágások feldicsérését.⁷⁰ De nem büntethető „a büntett vagy vétség magasztalója sem, ha ez nem történt nyilvánosan”.

A bírói értelmezés nyilvánosság alatt „a sajtó útján való közlést kivéve, nem a hely nyilvánosságát, hanem gyülekezetet képező, több ember együttlétét jelenti. A csoport még nem gyülekezet, különösen pedig nem az a kíváncsiságból összejött utcai csoportosulás”.⁷¹ A közel 130 éves mondatokat olvasva – különösen „a tárgyilagos, habár nyilvános előadás, s a tudományos fejtegetés” szabadságára vonatkozó bírói értelmezés fényében – a liberális jogállam alig vont korlátot a gondolat és vélemény-nyilvánítási szabadság elé. Ha összevetjük az idézett büntető tényállásokat az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 18. 19. cikkében, de különösen a Római Egyezmény 10. cikkében foglaltakkal, nem nehéz megállapítani, hogy a liberális jogállam büntetőjogi felfogása igen közel áll a XX. század közepének alkotmányos jogi gondolkodásához.

⁷⁰ A kihágás mai terminológiával szabálysértés

⁷¹ A királyi curia 2422/1884-es döntése

A Csemegi - kódexet követően Magyarországon a II. világháború után az 1946. évi II. törvény egészen más felfogást tükrözött. A szóban forgó törvény – amely vitája idején a Sulyok Dezső⁷² csak „hóhértörvénynek” neveztek – 2. §-ban megalkotta az államelleni izgatás négy fordulatban álló tényállását. Két évtől nyolc évig terjedő börtönnel volt büntethető, aki az államrend megváltoztatására lázít (a pont), aki az államrend vagy annak alapintézményei ellen gyűlöletre izgat (b pont), egyes személyek vagy csoport ellen, azok demokratikus vagy köztársaság meggyőződése miatt gyűlöletre izgat (c./ pont), az állampolgári szabadság vagy jog egyenlőség érvényesülése ellen vagy nemzetiségi, faji vagy felekezeti gyűlöletre izgat, illetőleg annak felkeltésére alkalmas más cselekményt követ el. Önálló tényállás volt annak büntetése, aki háborús vagy népellenes bűncselekményt vagy az 1946. évi VII. törvényben felsorolt valamely cselekményt magasztal, vagy ilyennek elkövetőjét feldicséri.⁷³ Államellenes bűncselekményt követett el, aki két, vagy több személy jelenlétében olyan valótlan tényt, vagy való tényt olyan módon állít vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy az államrend iránt megvetést keltsen, vagy az állam nemzetközi megbecsülését csorbítja.⁷⁴

Hatályban maradt továbbá a törvény, hatóságok, vagy hatósági közegek elleni izgatás is az 1878. II. V. törvényben foglaltak szerint.⁷⁵

1949-et követően a köztársaság védelméről alkotott, 1946. évi VII. törvényt a hatalom önkényesen átírta. Az országgyűlés politikai, valamint alkotmányjogi és közjogi bizottsága 1949. augusztus 12-én tartott együttes ülésén elhatározta, „1946: VII. törvénycikkben a Magyar Köztársaság védelmére törvényben iktatott büntető rendelkezések ezután értelemszerűen a Magyar Népköztársaság büntetőjogi védelmét szolgáló rendelkezéseként alkalmazandók.” Ez a módosítás nem csupán formai. Az 1946: I. törvénnyel létrehozott Magyar Köztársaság ugyanis többpárt rendszerű demokratikus állam volt, így elvileg azokkal szemben lépett fel a törvény, akik a többpárt rendszert megszüntetni és a demokráciát diktatúrává változtatni törekedtek. A Magyar Népköztársaság ezzel szemben egypárti diktatúra volt, így a törvény azokat sújtotta, akik a többpárt rendszerű demokráciáért küzdöttek. Ez az ellentmondás a gyakorlatban természetesen nem jelentett nehézséget. A koncepciós perek sorozata – Testvéri Magyar Közösség, MAORI, Nitrokémia, Standard, Mindszenti és más perek sokasága igazolta, hogy az ÁVO (ÁVH), illetve a népbíróóságok jogalkalmazásában az 1946. évi VII. törvény valóban hóhértörvény, amellyel nemcsak minden cselekvést, hanem minden gondola-

⁷² Sulyok Dezső (1897-1965.) kisgazdapárti politikus. 1935-1939. között, majd 1945- országgyűlési képviselő. Az Imrédy -per politikai ügyész. 1946. március 12-én kizárták a független kisgazdapártból, új pártot alakított, Magyar Szabadság Párt néven, amelyet 1947. júliusában feloszlattak. Sulyok emigrációba vonult és ott is halt meg.

⁷³ 1946. évi VII. tv. 3. §. felvéve BHÖ. 3./ pont.

⁷⁴ 1946. VII. tv. 4. §. BHÖ. 4./ pont.

⁷⁵ BHÖ. 26. 27., 28., 29. pontjai.

lat és minden gondolat közlését is meg lehet bénítani.⁷⁶ Az 1946. évi VII. tv. mi-
 niszteri indoklása kimondja: „Téves a demokratikus szabadságjogokat: gondolat
 és a bírálat szabadságát úgy értelmezni, hogy az az állami rendszer aláaknázására,
 a társadalmi béke felborítására legyen alkalmas. A népbíróóság gyakorlat már csak
 az egyenirányított, a fennálló politikai rendszert támogató gondolatokat fogadott
 el és megsemmisített mindent, ami a fennálló renddel szemben kritikát fogalma-
 zott meg. A népbíróóságok országos tanácsa a szabadságjogokat és a büntetőjog
 alapvető dogmatikáját arcul csapva hadat üzent minden alapvető emberi és politi-
 kai szabadságjog gyakorlásának Magyarországon. Nem tűrte el a tételes jogba nem
 utkozó magatartásokat sem, és ezt a jogellenesség nélküli bűnösség abszurditásáig
 fokozta: túrheterlen volna, hogy a demokratikus haladást biztosító államrendet és
 államformát reakciós erők szervezkedésre, akár alakilag jogellenesnek nem minő-
 sítendő eszközökkel is veszélyeztesse.”⁷⁷

Ezzel a magyar büntetőjog történetében polgárjogot nyert a jól körülírt jogi fo-
 galmaknak (mint pl. jogellenesség) képlékeny, ideológiai, politikai fogalmakkal
 való helyettesítése (pl. reakciós).

A folyamat, amely feloldotta a jog zárt fogalom-rendszerét, egyben megnyitot-
 ta az utat egy pszeudo-jog létrehozására, amely nem más, mint a hatalom (a párt-
 állam) mindenkor akarátának büntetőjogi biztosítása.

Az államellenes izgatás, amelynek leggyakoribb esete a „gyűlöletkeltés vagy a
 gyűlöletkeltésre alkalmas kijelentés vagy más magatartás” volt. Megbénított min-
 den gondolatot és annak közlését, amely bármilyen módon bírálat tárgyává tette a
 fennálló államrendet, annak intézményét vagy valamely, az államrendhez kapcsolo-
 dóló személyt, vagy intézményt. 1949- től – figyelmen kívül hagyva a nullum
 crimen sine lege elvét – kormányrendelettel létrehozták a termelősövetkezeti
 csoport elleni izgatás tényállását is, amely 2 évtől 10 évig terjedő szabadságvesztés-
 sel büntette „aki termelősövetkezeti csoport alakulását megnehezíti, megghiúsítja,
 a megalakult csoportok működését akadályozza vagy annak fennmaradását veszé-
 lyezteti az által, hogy a termelősövetkezeti csoport intézménye ellen izgat, arra rá-
 galmazó vagy becsmérő kijelentést tesz.”⁷⁸ Az izgatás ez esetben is valamennyi
 kritikai megjegyzést magában foglal, bármilyen módon nyilvánuljon is meg.

⁷⁶ Részletesebben vö.: Törvénytelen szocializmus, Szakács Sándor - Zinner Tibor: a Háború „megváltozott ter-
 mészete” – Adatok és adalékok, tények és összefüggések 1944.-1948. (Bp. 1997.), Kahler Frigyes Joghalál
 Magyarországon, Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor - Kinek a forradalma Püski-Kortárs (Bp. 1997.), Gergely
 Jenő-Izsák Lajos: A Mindszenty-per (Bp. 1989.), Kahler Frigyes: A főcsoport irányú Esztergom – Mindszenty
 bíróóság pere (Magyarországi Mindszenty Alapítvány Bp. 1998.), Gergely Jenő: A Mindszenty-per (Kossuth
 Bp. 2002.)

⁷⁷ A tévelt a Mindszenty -perben fogalmazta meg a Népbíróóságok Országos Tanács 1949. július 9-én kihirdetett
 NOT. I. 687/1949/22. sz. ítéletében.

⁷⁸ BHÖ 31. pont a 2560/1949. (III. 19.) Korm. számú rendelet 1. §-a alapján. A forradalom leverése után lásd
 még az 1/1957. (I. 13.) FM számú rendelet 4. §-át is. A tényállás b./ pontja a csoportba való belépéstől más
 visszatartását, c./ pontja bűncselekménnyé nyilvánítja „a csoport tagját vagy annak háza népét a csoporthoz
 tartozásuk miatt becsmérli, megszegényíti, vagy bántalmazza”, d./ pont szerint az követ el büntette, „aki a
 csoport tagját vagy mást, a csoport érdekében kifejtett munkájában akadályozza vagy akadályozni törekszik”.

Rendjén valónak látszik a valótlan (rágalmazó), vagy becsmérő kijelentések büntetése, hiszen ez egyetlen jogállamban sem megengedett. A diktatúra gyakorlatában azonban a valótlan, illetve becsmérő kijelentések az esetek túlnyomórészt többségében egészen mást fednek. A gyakorlatban minden kijelentés, állítás valótlan, illetve becsmérőnek minősült, amely valós, negatív társadalmi jelenségeket, a diktatúra elnyomásának valamely konkrét formáját, a nemzetközi kapcsolatok valós tartalmát tárta fel.

Más helyen részletesen kifejtettük⁷⁹ és igazoltuk, hogy a vallásszabadság biztosításának hangsúlyozása mellett milyen tervszerű és átfogó vallásüldözés volt. Ennek leírása vagy kimondása azonban, hogy a diktatúrában a vallásszabadság sérelmet szenved, rágalomnak minősült és izgatás címén büntetendő volt. Az ország szovjet megszállásának ténye vagy a megszállás megszüntetésének igénye ugyan csak súlyos büntetést vont maga után, nem szólva a megszálló szovjet haderőnek az ország területén tanúsított súlyos bűncselekményeket megvalósító magatartásának bármilyen említéséről. Mindezt ugyanis a hatalom rágalmazásnak és becsmérőnek minősítette. A vád alá helyezetteknek nem volt lehetőségük arra, hogy állításuk valóságtartalmát bizonyítsák. A diktatúra évtizedei alatt kialakul egy másodlagos normarendszer, amelynek megsértése esetén a bűnüldöző hatóság magától értetődően akcióba lép és a bíróság marasztaló ítéletet hoz. Ez a másodlagos normarendszer valójában tanúk jegyzéke, amelyek előírják, hogy miről szabad gondolkodni, beszélni, írni. A másodlagos normarendszer Révai Józsefnek a Szabad Népből⁸⁰ megjelent „Ki a reakciós” című cikkével veszi kezdetét. Az MKP ideológiai vezetője tudtul adja, hogy mindenki reakciós, aki antikommunista. A „reakciós” fogalom pedig bekerülve a büntetőjogi terminológiába, valamennyi szabadságjog – így a gondolkodás és vélemény-nyilvánítás szabadságát is – a diktatúra szükségleteinek megfelelően (sokszor azon túl is) a büntetőjog eszközeivel korlátozni tudta. A második normarendszer és az ennek érvényt szerző erőszakos szervezetei gyakorlata alapvetően nem változott a rendszerváltozásig, legfeljebb hangsúlybeli eltolódások és módszerbeli változások észlelhetők. A gondolat-szabadság, az eszmék áramlása mindvégig rendőrileg üldözendő volt a gyakorlatban. A rádióadás korát élve a legtöbb emberhez a nyugati világ rádióadásai juttatták el részben a kommunista ideológia, részben az ún. létező szocializmus gyakorlatának bírálatait. A nyugati rádióadók műsorainak hallgatását ezért a rendszer minden eszközzel üldözte. A rádióműsorok műszaki zavarásán túl büntetéssel sújtották mindazt, aki akár csak a lehetőségét teremtette meg mások számára nyugati rádióadó adásának hallgatására. Egy ilyen ügy 1968-ban a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsáig is eljutott.⁸¹ Az Elnökségi Tanács minden bíróságra kötelező erővel megállá-

⁷⁹ Kahler Frigyes: III/III történelmi olvasókönyv, (Kairosz, 2001.)

⁸⁰ 1946. július 22.

⁸¹ Büntetőjogi Döntvénytár – Bírósági Határozatok (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp.), továbbiakban BJD. 4924

ította: „Szem elől tévesztették azonban (ti. a korábban felmentő ítéletet hozó bíróságot K.F.) amiről a bíróságoknak hivatalból tudomással kell bírni, hogy a „szabadeurópa” a szocialista államok ellen létrehozott kém-, diverzáns- és propaganda-központ, melynek tevékenysége a szocialista társadalom fellazítása, az államrend megdöntése... Az ilyen ellenséges központtal való egyetértés demonstrációjával (ti. a rádióadás hallgatásával, K.F.) megvalósítható az izgató cselekmény.

A 60-as évek állambiztonsági gyakorlatában a fellazítás alapfogalommá vált. Minden gondolat, amely a kommunista berendezkedés ideológiáját vagy politikai gyakorlatát „antimarxista” módon közelítette meg, fellazításnak számított és üldözendő volt. A fellazítás így elsősorban a tudományos élet személyiségeit, az egyetemeken, kutatóintézetekben dolgozó tudósokat, oktatókat érintette, akik – idegen nyelveket is bírva – viszonylag könnyen megismerhették a nyugati világban keletkezett tudományos műveket, vitákat és mindazokat a gondolatokat, amelyek veszedelmet jelentettek a diktatúra számára. A politikai rendőrség ezért hajszát indított a nyugati világ sajtótermékei ellen. Mégis leginkább arra volt kíváncsi, mit gondolkodik a tudós. A III/III-as csoportfőnökség e vonatkozásban ugyanolyan „gondolat-rendőrségként” működött, miként évszázadokkal korábban az inkvizíció. Céljuk – több száz évvel korábban tevékenykedő elődeikhez hasonlóan – annak kiderítése volt, hogy a gondolkodó elme vajon az államvallás szabályai szerint gondolkodik-e, vagy netán valamely hittételről eretnek nézeteket vall. A marxizmus ugyanis a „létező szocializmusokban” államvallás rangjára emelkedett, ezért minden antimarxista nézet eretnekként üldözendő volt. Igaz máglyát nem gyújtottak a városok főterén, csupán a vallatósobák nyíltak meg, amelyből az út jobb esetben állásvesztéshez, hallgatásra ítéltetéshez, rosszabb esetben a börtönökbe vezetett.

1961-ben új Büntető Törvénykönyv készült.⁸² Az új Büntető Törvénykönyvben az izgatás tényállását újrafogalmazták. E szerint „aki mások előtt a./ a magyar nemzet, b./ a Magyar Népköztársaság, ennek államrendje, az államrend valamely alapintézménye, a Magyar Népköztársaság Alkotmánya, ennek valamely alapelve, c./ a Magyar Népköztársaság szövetségi, baráti vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolata, d./ valamely nép, nemzetiség, felekezet vagy faj, továbbá – szocialista meggyőződésük miatt – egyes csoportok vagy személyek ellen gyűlölet keltérére alkalmas cselekményt követ el, 6 hónaptól 5 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”. Súlyosabb a büntetés – 2 évtől 8 évig terjedő szabadságvesztés – sajtó vagy sokszorosítás, illetve nagyobb nyilvánosság előtt történt elkövetésnél. Ugyancsak e súlyosabb büntetést kell alkalmazni, ha az izgatás „a Magyar Népköztársaság nemzetközi kapcsolatainak megzavarására vezetett”.

Büntetni rendelte a törvény a súlyosabbnak minősülő izgatás előkészületi cselekményét is.

⁸² 1961. évi V. törvény. A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp. 1962.)

A törvényi tényállás megalkotását, valamint a miniszteri indokolást alapvetően befolyásolta – nem is titkolt módon – az 1956-os forradalom. Ezért a jogalkotó hallgatásra ítelt minden olyan gondolatot, amely a hivatalos ideológia bármilyen kritikáját tartalmazza. A miniszteri indokolásban ezt nem is titkolták: „Az izgatás tehát lényegében: ellenforradalmi propaganda és agitáció a szocializmus vonzerejének, tömegbefolyásának csökkentése érdekében. E büntett objektív veszélyességének okát az 1956. októberben kirobbant ellenforradalom is megmutatta: az ellenforradalom szellemi előkészítését éppen a tömeges méretűvé vált ellenforradalmi izgatás jelentette. Ezek a magatartások arra irányítottak, hogy gyűlöletet szítsanak a népi demokratikus államrend ellen és ezen keresztül a hatalmi és államigazgatási szervek, valamint a társadalmi vezető szervek tekintélyének aláásását, a népi demokratikus forradalmi vívmányok megbecsülésének csorbítását, a népi hatalomhoz hű állampolgárok egységének megbontását eredményezzék”.⁸³

A miniszteri indokolásban visszhangzik a Legfelsőbb Bíróság egy 1957-es döntése. Az egyetemista vádlottak külföldre menekült évfolyamtársuktól levelet kaptak. „A kapitalizmust dicsőítő” levélre a vádlottak válaszoltak és tájékoztatták barátjukat a hazai helyzetről. A külföldre címzett leveleket a politikai rendőrség lefoglalta. „Az 1957. áprilisában írt levél tele van izgatató tartalommal... hazugságokkal, rágalomokkal.” A két fiút a Legfelsőbb Bíróság az alábbi indokokkal küldte börtönbe: „A vádlottak dolgozó szülők gyerekei, fiatalabb korúak. Kitérnek azonban a leveleikből az is, hogy a vádlottakat az ellenforradalmi propaganda mélyen megfertőzte. Ezért és az általuk elkövetett cselekmény magas fokú társadalomra veszélyessége folytán jelentős mérvű büntetés kiszabása indokolt”.⁸⁴

Hasonlóan visszhangzik egy 1958-as döntés is: „A vádlott két szorosán vett politikai agitációt tartalmazó falragaszt letépett. Olyan nyilvánvalóan kifüggesztett (kiragasztott) ábrázolás, sajtótermék megcsonkítása, megsemmisítése, amelynek tartalma a népi demokratikus államrend mellett való kiállásra hív fel, célkitűzéseit népszerűsíti, alkalmas a népi demokratikus államrend elleni gyűlöletkeltésre”.⁸⁵

Továbbra is fenntartja a törvény azt a korábbi bírói gyakorlatot,⁸⁶ hogy „az izgatás nem célzatos, hanem veszélyeztető jellegű büntett”, így az érdemi védekezés elhárítása gyakorlatilag lehetetlen.

Az új törvényben – a törvény alapján folytatott gyakorlatban – ugyanaz a másodlagos normarendszer élt tovább, mint korábban. Börtönbüntetésre ítélték azt az 57 éves értelmiségit, aki politikai elítélt volt, s miután 1953-ban kiszabadult, színdarabot írt börtönméltóságáról 1957-ben. A németül írt – 4 példányban legépelte – színdarab 8 évig feküdt a szerző fiókjában. S noha az ítélet is megállapította, hogy a

83 Uj. p. 230.

84 BJD. 655.

85 BJD. 657.

86 BJD. 652.

szerező nem terjesztette a művet, amelyben „rágalmazza, becsmérli” a kommunizmust és a Szovjetuniót, a marasztaló ítélet megszületett 1966-ban.⁸⁷

A 70-es évektől kezd kialakulni az a gyakorlat, hogy az izgatások egy részét a nem államelleni büntettek körébe szereplő közösség megsértése (217. §.) körébe utalják. Ez a szakasz a súlyosabban nem minősülő izgatások tényállására utal viszonyítva. Ha az ilyen tényállást valaki úgy valósítja meg, „hogy cselekménye az eset összes körülményeire, különösen a büntett indítékára, az elkövetés módjára, az elkövető személyi körülményeire tekintettel kisebb súlyú”. E tényállás büntetési tétele 1 évig terjedő szabadságvesztés. A gyakorlatban nem ritka a szabadságvesztés büntetések felfüggesztése sem.

Újabb Büntető Törvénykönyv váltotta fel az 1961. évi V. törvényt 1978-ban. Az 1978. évi IV. törvény lényegében nem változtatott az izgatás tényállásán⁸⁸, csupán kisebb módosításokat hajtott végre.

A törvény fenntartotta a közösség megsértése elnevezésű büntettet is, amelyet nem állam elleni büntettként kezelnek, hanem a közrend elleni bűncselekmények között helyezik el. Tényállását tekintve a közösség megsértése csaknem szó szerint azonos az izgatással, de kimaradt belőle az államellenes célzat. Ez a konstrukció változtatás alkalmas volt arra, hogy számos ügyet „eltereljen” és ezzel csökkentse az államellenes cselekmények számát.

Az 1963-1989. közötti elítélések vizsgálata, valamint a III/III-as ügyosztály tevékenységének kutatása megalapozza azt a megállapítást, hogy a 70-es évek végén és a 80-as években a hatalom, a másként gondolkodás nem elsősorban bírósági ítéletekkel, hanem operatív titkosszolgálati eszközökkel akarta féken tartani. A célok nem változtak, az ideológiai dogmák továbbra is sérthetetlenek voltak, de a felelősök való őrökösés bírói ítéletekkel már nem volt szalonképes. Célravezető volt a gondolkodók – tudósok, művészek – folyamatos megfigyelése és rendőrségi figyelemztetése, a titkos adatszerzést követő pártbizottsági „elbeszélgetések” gyakorlata. Ugyanakkor egyes „makacs” tiltakozók esetén gyakori volt a pszichiátriai eszközökkel való visszaélés is.⁸⁹

A változó nemzetközi helyzetben a 80-as években az idő nem a politikai rendőrség javára dolgozott. Az emberi jogok – így a gondolat- és vélemény-nyilvánítási

87 BJD 3896.

88 A 148. §. szerint (1), „aki mások előtt azért, hogy (a) magyar nemzet vagy valamely nemzetiség (b) a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendje (c) a Magyar Népköztársaság szövetségi, barátsági vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolata (d) valamely nép, felekezetet vagy faj, továbbá – szocialista meggyőződésük miatt – egyes csoportok vagy személyek ellen gyűlöletet szítson, ennek felkeltésére alkalmas cselekményt követ el, büntett miatt 1-5 évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető. (2) A büntetés 2-8 évig terjedő szabadságvesztés, ha (a) az izgatást nagy nyilvánosság előtt vagy csoport tagjaként követik el, (b) az izgatás az (1) bek. c-d. pontja esetén a Magyar Népköztársaság nemzetközi kapcsolatainak megzavarására vezetett.” Büntetendő a (2) bek. a. pontja esetén az izgatásra irányuló előkészület is.

89 Ilyen közismert ellenálló volt Pákh Tibor, akivel szemben számos esetben alkalmaztak pszichiátriai beavatkozást, többek közt elektrosockot is.

si szabadság erősebbnek bizonyult a diktatúra egykor rettegett politikai rendőri génél.

II.

Egy esettanulmány a gondolat- és vélemény-nyilvánítási szabadság gyakorlatahoz (Bálint Sándor professzor, a „Fellazítók” és az „Utazók” fedőnevű O-dosszié alapján.

Bálint Sándor a szegedi egyetem nemzetközi hírű néprajztudósa (1904. augusztus 1. Szeged – 1980. május 12. Budapest) azoknak a szegény sorsú, rendkívüli tehetséggel megáldott paraszt gyerekek egyike, akik – egyházi segítséggel – eljutottak a tudomány legmagasabb csúcsaira.⁹⁰ A kiváló etnográfus, forklórlista a szegedi piaristák gimnáziumában tanult (1922-1927), majd tanári oklevelet szerzett. A szegedi polgári iskolai tanítóképző (1931-től) után az egyetem katedrája felé vezető út. 1934-ben egyetemi magántanár, 1944-től nyilvános rendkívüli tanár. A mélyen vallásos és gyökereihez hű fiatal tudós 1945-ben bekapcsolódott a közéletbe, azt vélve, hogy egy demokratikus országban népe javát szolgálhatja. 1945-ben a keresztény demokrata néppárt szegedi vezetője, majd országos vezetőségi tagja. A párt kettészakadása után a Barankovics⁹¹ vezette demokrata néppárthoz csatlakozik. Bálint Sándor 1948-ban visszavonult a politikai élettől. 1947. és 1951. között a Szegedi Tudományegyetem Néprajz Tanszékének professzora. 1951. és 1956. között eltiltották az oktatástól és áthelyezték az egyetem könyvtárába. 1957-ben visszakapta tanszékét, ahol 1965-ig tanított. A hatalom szeme és füle azonban egy percre sem tágított a professzor mellől. Kutatási területe a római katolikus vallás népi hagyományai, egyházi ünnepek, alföldi nép élete, szeged és vidéke néprajza, valamint e tájegység művelődéstörténete és nyelvjárása. Önmagában az a tény, hogy Bálint Sándor a népi vallásosság témájával foglalkozott „gyanús tevékenység” volt, nem beszélve arról, hogy a professzorról közismert volt gyakorló katolikus műveltség és 1945-1948. közötti politikai elkötelezettsége.

Az 1956-os forradalmat követően készült jelentés (un. monográfia) kitér Bálint Sándor forradalom alatti magatartására. „Az előkészítés időszakában érvényesül

⁹⁰ Részletesen Péter László: Bálint Sándor pályája in. Tiszatáj 1987/88, Velesov Márton PALEAI SUNT – életrajz töredékek Bálint Sándorról Szeged, 1994. vö. még Magyar Akadémiai Nagylexikon Bálint Sándorról is szócikkek –. Köszönöm Péter László és Udvarhelyi Olivér segítő információit.

⁹¹ Barankovics István (1906-1974) politikus, újságíró, az Ország útja című államtudományi és nemzetpolitikai folyóirat társszerkesztője (1937-1943), majd a Magyar Nemzet felelős szerkesztője (1943-1944). A Budapesti Nemzeti Bizottság által engedélyezett kereszténydemokrata néppárt főtitkára, a demokrata néppárt megalapítója. 1945-1949. között a Hazánk című lap főszerkesztője. Az 1947-es választásokon a legnagyobb ellenzéki párt vezetője. Országgyűlési képviselő 1947 és 1949. között. Fellépett az iskolák államosítása és az MKP számos törekvése ellen, ugyanakkor sürgeti a Szovjetunióval történő megegyezést. 1949. februárjában emigrál, pártját feloszlatták. Haláláig az Egyesült Államokban élt és fejtett ki emigráns politikai tevékenységet.

még Bálint Sándor volt egyetemi tanár befolyása is a »József Attila Kör« gyűléseire. Bálint Sándor 1945-ben FKP - képviselő volt, majd az 1947-es választásoknál liberális meggyőződésétől indítva, a Barankovics párt listáján indult és meg is lett választva. Bár Bálint Sándor bokatorése miatt nem tudott a vitaestéken részt venni, elgondolásait Péter László írón keresztül – aki az ellenforradalom idején – a »Petőfi Párt«-ban tevékenykedett – tolmácsolta.

A barankovicsista Bálintnak csak az értelmiségi körökre volt befolyása, kevésbé a munkásokra. „A munkások nem voltak híveire”.⁹²

Bálint Sándor 1957-ben visszakapta katedráját, így közvetlen, napi kapcsolatban állt az egyetemi ifjúsággal. Szoros ellenőrzésének ez volt a másik oka. A politikai rendőrség – miként azt a kronológiai sorrendbe állított jelentések igazolják – nemcsak Bálint Sándor nyilvánosan kimondott szavaira, hanem gondolataira is kíváncsi volt. A megfigyelésére nyitott dosszié⁹³ nemcsak az ügynökök jelentéseit – leggyakrabban foglalkoztatott „Mauser” fedőnevű ügynök Bálint professzor munkatársi barátja és „Körmendi” fedőnevű ügynök – a szovjet büntetőtáborból 1955-ben hazatért, majd beszerzett tanár –. Gyakoriak még „Ágoston” ügynök jelentései is.

Az ügynöki jelentések mellett a titkos lehallgatás, titkos házkutatás alkalmazásával évekken át folytatott „feldolgozás” anyagában hamarosan megjelentek azok az értelmiségiek is, akik valamilyen módon kapcsolatban álltak Bálint Sándorral. Szalka volt a szemében a hatalomnak Lehel István művészettörténész és festőművész, aki „szakembernek kiváló”, de a rendszer számára megbízhatatlan, hiszen „a hatalom javól áll a szocialista realizmustól”, ráadásul absztrak képeket fest és állít ki. (Lehel István ezért a megfigyelés során célszemélyként a „Mázol” fedőnevet kapta.) Az „O - dosszié”, amely a titkosszolgálati zsargonban a „Fellazítók” fedőnevet kapta, hiszen ez volt a bűvös szó, amellyel a 60-as években az államvallás rangjára emelt marxizmust nem hívőket illették”, magában foglalja Lehel István kiállításának vendégkönyvének fényképmásolatát az elemző tiszt kiemeléseivel, amely a tetszést kifejező megjegyzéseket jelezte. Ugyancsak aláhúzásra érdemesítették a kiállítás nevesebb látogatóit (egyetemi tanárokat, írókat, stb.).

Bálint Sándor „bekerítése” 1964. januárjában lényegében befejeződött. A január 15-én megszületett összefoglaló jelentésben a Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság III/III-I. Alosztály Bálint Sándort mintegy csoportosulás központját látta.

A politikai rendőrség az egymást ritkán meglátogató személyeket is úgy akarta szemlélni, hogy találkozásuk célja egy rendszerellenes szervezkedés. Innen az „Utazók” fedőnév. Az 1961. októberében megnyitott „Utazók” csoportdosszié azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Bármennyire is képzelte a politikai rendőrség, hogy a ritkán találkozó világi és egyházi értelmiségiek a népnapi

⁹² A monográfia indítja a Bálint Sándor elleni dossziét. A megfigyelés alatt Bálint célszemélyként a „Betyár” fedőnevet kapta. Vö. Történelmi Hivatal V. 150-367.

⁹³ Történelmi Hivatal O-12554/1 és /2 dosszié bővül más személyek anyagával is.

látogatásokat a rendszer megdöntésére akarják felhasználni, kénytelenek voltak belátni, hogy ez ostobaság. Az „Utazók” dossziéból így nem lehetett összeesküvéseket kovácsolni „az ügy ...1962. év végére lényegében magától széthullott”. Így maradt Bálint Sándor és a „Fellazítók”.

A „Fellazítók”-ból sem lett azonban összeesküvés. A lehallgató berendezései adatai, az ügynökök jelentései, Bálint Sándor ellopott naplója, a „gondolat-renszerűség” elemzése csak egy olyan „izgatás kieroőtetésére” voltak jók. Ez persze az akkori gyakorlatnak megfelelően jelenthetett volna 1-2 év letöltendő börtönbüntetést is. Úgy tűnik, Bálint Sándor ügyében baráti erők is megmozdultak. A rendőrség egyik összefoglalójában – az ún. nyílt nyomozás befejező szakában – az ügy megszüntetésére és a neves professzor figyelmeztetésben részesítésére tett javaslatot.⁹⁴ Ezt a megoldást azonban a kultúr-celberusok biztonnyal nem fogadták el, de talán enyhének találták a preventív hatást. Ezért elkészült a vádirat⁹⁵, amelyben az izgatás büntetetté rótták Bálint Sándor terhére. A vádirati tényállásban csupán annyiban maradt a tengernyi megfigyelési adatból, hogy 1964-ben egy Bonnban rendezett néprajzi kongresszusról Bálint Sándor „több érdeklődési körébe vágó, de egyáltalán nem izgató tartalmú, a szocialista társadalmi berendezkedéssel szembehelyezkedő, azt becsmérlő könyvet és más sajtóterméket szerzett meg, melyet magával hozott”. A könyveket és folyóiratokat „baráti körben olvasásra átadta”.

A bíróság az ügyben e korban igen enyhének számító ítéletet hozott.⁹⁶ Bálint Sándort, aki nem tagadta a terhére róttakat, bűnösnek mondta ki a bíróság folytatlagosan elkövetett izgatásban, ezért 6 hónapi – végrehajtásában 3 évi próbaidőre felfüggesztett – börtönbüntetésre ítélte. Ez az ítélet – mert a fenntartott 3 hónap alatt fellebbezést nem jelentettek be – 1965. október 23-án jogerőre emelkedett.

Bálint Sándor ekkor 61 éves. A büntetőeljárás megindulásával egyidejűleg az egyetem fegyelmi vizsgálatot rendelt el, a fegyelmi eljárás⁹⁷ vizsgáló biztosa Prof. Pólay Elemért, a jogi kar világhírű római jog professzorát jelölve ki az egyetem rektora. Pólay Elemér, aki nemcsak tudományágának kiválósága volt, hanem igaz ember is, mindent elkövetett bajba került professzor társa érdekében. Polinszky Károly miniszter-helyetteshez írt jelentésében pártolólággal terjesztette Bálint Sándor kérelmét, amelyben munkaviszonyának megszüntetését és nyugdíjnyújtományba való helyezését kérte.

Bálint Sándor tehát nem volt tovább „tehetetlen” a marxista oktatás politika adalmasnak hitt – később mégis elsüllyedt – zászlóshajóján.

94 Ezt a megoldást kérvényezte Dr. Kormányos István ügyvéd, Bálint Sándor védője is a rendőrséghez benyújtott kérelmében. Kormányos Mannlicher, majd Mauser fedőnéven készítette az ügynök jelentéseket védőcérről.

95 Szegedi Városi - Járási Ügyészség B.11728/1965/1/I. szám - 1965. szeptember 24-én - Dr. Vas István városi járási vezető ügyész.

96 B.VIII. 1934/1965/2 - 1965. október 21. Dr. Szabó Lóránd a tanács elnöke, Borsodi Jánosné és Mucsi Ferenc ülnökök -.

97 A fegyelmi eljárás a Művelődésügyi Minisztériumban 49 735 szám alatt 1965. július 29-én indult. Vö. Újkor Magyar Levéltár XIX.-J-4an-50 144 és 51 270/1965.

II. FEJEZET

AKTUÁLIS KÉRDÉSEK DÖLGOZATOK A CSALÁD, A GYERMEK ÉS A FIATALKORÚAK BÜNTETŐJOGI VÉDELMÉRŐL

A CSALÁDON BELÜLI ERŐSZAK AZ ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLATBAN

Jungi Eszter¹

„Sok kicsinyke ágból lesz a sűrű erdő,
A sok könnyes sóhaj lesz majd viharfelhő...”

[Várnai Zseni: Villámban, viharban /

A családon belüli erőszak kérdését vizsgálva valóban sűrű erdőben járunk, amely ma még szinte áthatolhatatlan.

Az Egyesült Államokban számos nagy populáción végzett tanulmány kimutatta, hogy az erőszak még békeidőben is jóval mindennaposabb és károsabb, mint ahogy hinni szeretnénk. A társadalmunkban járványszerűen terjedő erőszak tartós következményeit csak újabban kezdik elismerni.²

A bűn és az erőszak sokkal több embert fenyeget a családi otthonok falain belül, mint azokon kívül. Ezért került az érdeklődés középpontjába a jelenség, amelynek nincs neve. A szakirodalomban családon belüli erőszaknak, otthoni erőszaknak, partnerbántalmazásnak nevezik.³

Az utóbbi időben Magyarországon leginkább a családon belüli erőszak kifejezést használják a problémakör jelölésére, ami az angol family violence tükörfordításban, míg a másik leggyakrabban használt kifejezés, a gyermekbántalmazás, a child abuse magyar megfelelője.⁴

1 dr. Jungi Eszter bíró, tanácselnök, Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság, PhD.hallgató
2 Judith Herman: Trauma és gyógyulás - Az erőszak hatása a családon belüli bántalmazástól a politikai terrorig. Háttér Kiadó - Kávé Kiadó - NANE Egyesület, Budapest, 2003. p. 281.
3 Morvai Krisztina: Terror a családban - A feleségbántalmazás és a jog, Kossuth Kiadó, 1998. p. 8.
4 Virág György: A családon belüli erőszak meghatározása, fogalmi kérdések - miről beszélünk? Belügyi szemle, 53. évfolyam, 2005/9. szám p.4.

Morvai Krisztina a jelenséget a feleségbántalmazással azonosítja, mivel kutatásai szerint a bántalmazások esetében szinte kivétel nélkül férfi az elkövető és nő a sértett. Ez a konfliktus kiindulópontja, mert a gyermekek testi és lelki bántalmazása és a feleségbántalmazás között szinte minden olyan ügyben szoros az összefüggés, ahol a családban gyermek is van.⁵

Virág György egyoldalúnak találja ezt a megközelítést. Szerinte a nők védelmi megcélzó meghatározásokban a jelenség elsősorban a nemek viszonyából adódó ún. „gender-probléma”, ezáltal szűküli a vizsgálódás köre. Az elsősorban gyermekvédelmi érdekeket képviselők ezzel szemben a gyerekek veszélyeztetésére és az egyes rendszerekben rejlő abuzív működési módokra fókuszálnak, kiterjesztően értelmezik az otthoni erőszakot. Virág György „középutas” megközelítést tart helyesnek, a családon belüli erőszak maradjon az, amit az elnevezés is jelöl. A gyermekbántalmazás, a nők elleni erőszak, az intézményi- és rendszeres abúzus átfedésben lehet a családon belüli erőszakkal, de semmiképpen nem azonos vele és nem is oldható fel abban. Ezért ebben a szemléletben a család tagjai között egymás sérelmére megvalósuló valamennyi bántalmazás a családon belüli erőszak fogalmi körébe tartozik, másfelől viszont csak azok a magatartások tartoznak ide, amelyek ebben az „elrendezésben” jelennek meg.⁶

Kiindulópontunk a család, mint több személyből álló rendszer, amely saját struktúrával, szabályszerűségekkel, kommunikációs mintázattal rendelkezik, ami meghatározza a családtagok viselkedését.⁷

A kétféle vélemény (Morvai Krisztina és Virág György álláspontja) tehát nem kibékíthetetlen ellentétben egymással, hiszen a család fogalma behatárolható, a keretek között vizsgálható az erőszak, amely leggyakrabban ténylegesen a feleségbántalmazásával veszi kezdetét, de szükségszerűen kiterjed az egyéb családi kapcsolatokra is.

A családon belüli erőszak erdejé ma még áthatolhatatlan egyrészt azért, mert bonyolult érzelmi kapcsolatok hálózák be, s áthatolhatatlan azért is, mert jogszabályi fogalmakkal nehezen írható körül, hiszen elméletileg számos bűncselekmény törvényi tényállása sorolható ide. A családon belüli erőszak jellegzetesen mégis az élet, testi épség elleni cselekmények, valamint a házasság, a család, az illúzió és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények képében jelenik meg a büntetőügyek aktáiban.

Kriminológiai szempontból nézve ezek a cselekmények sok hasonló vonást mutatnak, ezekre kívánok rávilágítani az I. fejezetben. A közös sajátosságok szorosan összefüggnek a bizonyítási nehézségekkel, melyekre a II. fejezetben térek ki. A III.

5 Morvai Krisztina i.m. p. 8. és p. 159.

6 Virág György i.m. p.4-5.

7 Fekete Mária – Grád András: Pszichológia és pszichopatológia jogászoknak, HVG-ORAC, Budapest, 2002. p. 380.

fejezetben feldolgozott tipikus és kevésbé tipikus jogesetek pedig az előző két részben kifejtett megállapításokat illusztrálják.

I.

A kriminológiai módszerekkel felderíthető hasonlóságok tanulmányozása álláspontom szerint nagy mértékben segítheti a bizonyítás szakszerű tervezését. Ebben a körben a következő tényezőket kell kiemelni:

A családon belüli erőszakos bűncselekmények leglényegesebb jellemzője, hogy az időben *hosszan elnyúló folyamat végtermékei*. E folyamatban az agresszivitás egyre durvábban nyilvánul meg az idő múlásával. Ugyanakkor az események nem lineárisan épülnek egymásra, mert vannak viharos időszakok és nyugalmi periódusok. Az ügy rendszerint kései fázisban jut a hatóság tudomására, amikor az erőszak már valamilyen súlyos következménybe torkolt.

A sértett *nem mer vagy nem tud kilépni* ebből az élethelyzetből, segítségkérési kísérletei gyakran eredménytelenek, sem a magánszemélyek, sem a hatóságok nem veszik igazán komolyan a vészjelzéseket. A bántalmazó pedig magabiztos, a konfliktuskezeléshez felajánlott esetleges kívülről jövő segítséget nem fogadja el. A család egyébként zárkózottá válik, a sértettek külső kapcsolatai leépülnek.

Sokszor tapasztalható, hogy a bántalmazó a családon kívül, *más környezetben, kiállítatlan magatartást tanúsít*, például nagyon jó munkaező, dolgozó ember hírében áll.

Aki a családon belül agresszív, általában *minden nála gyengébb családtaggal szemben* durva. Így a verekedős férfi rendszerint ütlegeti a feleségét és a gyermekeit is, vagy az italozó szülők mindegyik gyermekükkel gorombán bánnak. A pozitív vagy a negatív megkülönböztetés elég ritka, amikor csak az egyik gyermeket nem bántják vagy éppen csak az egyik gyermeket bántják. Az utóbbi eset olyan gyermekekkel szokott előfordulni, akik testileg vagy szellemileg valamilyen fogvatartásban szenvednek, s ezért fokozott gondoskodásra szorulnának, ehelyett azonban a szülői elutasítás erőszak formájában vetül rájuk.

Az esetek egy részében *az agresszió visszájára fordul*, s a családon belüli erőszak áldozatából lesz a büntető eljárás terheltje, amikor a belül felhalmozott sérelmek, elfojtott indulatok hirtelen utat törnek a külvilág felé.

Bizonyos körülmények között a családon belüli erőszakra hivatkozás alaptalan, *valamilyen mögöttes célt szolgál*. Például néha előfordul, hogy a bontóper idején az egyik házastárs tettelességet provokál, majd ha ütés éri, elsiet látteleletet vetetni, mert ettől remél előnyöket a gyermekelhelyezéssel vagy lakáshasználattal kapcsolatban. Ilyenkor általában egyszeri „támadásról”, csekély sérülésről van szó, és a büntető ügy a magánvádas eljárás szintjén marad.

II.

Áttérve a bizonyítási nehézségekre, megállapítható, hogy a nyomozó hatóságoknak, az ügyésznek és a bíróságnak hasonló gondokkal kell megbirkóznia, hogy eredményesen kibogozhassák az eseteket. Ezeket a nehézségeket hat témakör szerinti csoportosítva vizsgáltam meg.

1./ Alapvető probléma, hogy a *magas fokú látencia* miatt az ügy előrehaladott stádiumban jut a hatóság tudomására, amikor a bántalmazásból már komoly következmények származtak, ahogy erre az I. részben utaltam. Ezért a tényállás felderítéséhez egy nagyon széles idősíkot kell vizsgálni, visszafelé araszolgatva.

2./ Az ügy a legbelsőbb érzelmi kapcsolatokat érinti, ezért nehezen hozható összhangba a *legalitás* elvéből fakadó bűnüldözési kötelezettség és a *magánszférájának* védelme. Sok esetben maguk a sértettek is titkolják, hogy mi történt az otthoni körülmények között. Egy vagyon elleni bűncselekménynél például az áldozat rendszerint „partnere” a hatóságnak, a vizsgált családi ügyek nagy részében azonban az érdekeltek érzelmi hullámvázai megnehezítik a bizonyítást.

3./ A sértettek és egyéb közvetlen tanúk általában hozzátartozók, akik csak az első megnyilatkozásuk alkalmával (gyakran még valamilyen megrázkódtatás hatására) tárják fel a helyzetet, utána talán *élnék mentességi jogukkal* és nem tesznek vallomást. Rosszabb esetben első nyilatkozatukkal ellentétes hamis vallomást tesznek. Ennek számos oka lehet. Például a terhelt megfélemlítette őket, vagy éppen ellenkezőleg, szelíden, kedvesen kezdett viselkedni és megígérte, hogy többé nem bántja a családot. Ezekben az esetekben a tanú megingása emberileg érthető, azonban azt erkölcsileg mélyen elítélendőnek tartom, amikor anyagi érdekek jelentkeznek a sértett motivációjában.

A hozzátartozónak joga van a tanúvallomás megtagadására, de ezzel nem nyúzózkodhat el minden bizonyíték. Amikor még az események hatása alatt áll és a büntetőeljárás kezdeményezi, célszerű őt alaposan kikérdezni, szakértői (főleg orvosi) vizsgálatnak alávetni. Ezáltal egyrészt objektív jellegű tárgyi bizonyítási eszközöket, okiratokat, szakvéleményeket szerezhet be a hatóság, másrészt megismerheti olyan személyek nevét, akik valamilyen módon kapcsolatban állnak az ügygel és további tanúként számításba vehetők.

4./ A *gyermekkorú tanúk* megszólaltatása és vallomásuk értékelése az egyik legnehezebb feladat, egyrészt érzelmi érintettségük okán, másrészt azért, mert gondolkodásukban még gyakran keverednek a valóság és a képzelet elemei. Pszichológus szakértő bevonásával rendszerint kiváltható a nagyon fiatal gyermekek tanúként szerepeltetése, ez a gyakorlat évek óta jól működik.

5./ A *hozzátartozói körön kívül álló tanúk* sem szívesen tesznek vallomást, gyakran eluralkodik rajtuk a fenyegetettség érzése – nem minden ok nélkül. Bizonyos szakmai területek képviselői azonban kénytelenek legyűrni ezt az érzést, mert hivatalos írott és íratlan szabályainak azzal tétlenek cleget, ha feltárják, amit munkájuk során egy-egy családnál tapasztaltak. Így a rendőr nem burkolózhat hallga-

lása, ha arról kérdezik, mit látott a helyszínen; a családdal rendszeres kapcsolatban álló háziorvos, védőnő, szociális munkás nem háríthatja el egy mozdulattal a tanú szerepét; ugyanígy a pedagógus, a gyámügyi előadó sem. Az ebből eredő fenyegetések enyhíthetők azáltal, ha a továbbképzéseken az említett szakembereket felkészítik ezeknek az eseteknek a kezelésére. Rendkívül fontos lenne őket kioktatni (a konkrét esetektől függetlenül, általánosságban) a tanúvédelem lehetőségeiről, különös tekintettel a zárt adatkezelésre, az írásbeli vallomástételre és a személtetés mellőzésére. A terhelt felől érkező esetleges fenyegetéseket a hatóság felé időben jelezni kell. Számos alkalommal a bíróság a személyes kihallgatás helyett megelégszik a potenciális tanúk által szolgáltatott okiratokkal, például elegendő a gyámügyi akta, az orvosi katon, az éveken át vezetett védőnői feljegyzések vagy az ügyvezetői jellemzés csatolása.

6./ A bizonyításban kiemelkedő jelentőséggel bírnak a *szakértői vizsgálatok*, nemcsak a sértett, hanem a terhelt oldaláról is. Míg a sértetteket általában testi állapottuk, sérüléseik miatt vetik alá orvosszakértői, pszichológusi vizsgálatoknak, a terheltekkel kapcsolatban rendszerint az elmeállapot vizsgálatának szükségessége merül fel. A szakértők leterheltsége csak fokozza az eljárás elhúzódásának veszélyét, ennek ellenére a büntető ügyben eljáró hatóságok nem mondhatnak le arról az alapvető bizonyítási eszközről, amely nagymértékben segítheti a családon belüli elkövetett bűncselekmény feltárását.

III.

A következő fejezetben részletezett jogesetek, melyeket a Győr- Moson- Sopron Megyei Bíróság bírált el, a fentiek szemléltetését szolgálják.

A családon belüli erőszak legdurvább megnyilvánulási formája az emberölés.

A Győr- Moson -Sopron Megyei Bíróság B. 93/1997/78. számú ítéletében, mely a Legfelsőbb Bíróság Bf. I. 2.001/1998/3. számú végzése által 1999. szeptember 17-én emelkedett jogerőre, megállapította K. I. vádlott bűnösségét 1 rb. különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés büntetének kísérletében és 1 rb. súlyos testi sértés büntetésében. Ezért őt, mint többszörös visszaesőt, halmazati büntetésül 8 év fegyházra és 10 év közügyektől eltiltásra ítélte.

A tényállás lényege, hogy a vádlott élettársi kapcsolatban élt a sértettel, rendszeresen együtt italoztak, guberáltak, s a vádlott ittas állapotban gyakran bántalmazta az asszonyt. A vádlott ok nélkül féltékenykedett a sértettre, szemére vetette, hogy a házban lakó egyik férfival megszalja. 1996. július 27-én is ebből alakult ki közöttük szóváltás. Ittas állapotban veszekedtek, majd a vádlott ütlegelni kezdte a sértettet. Az ütlegelést pofonokkal kezdte, azután ököllel folytatta, később megrugdosta, megtaposta a sértettet, fejét a padozatba verte. A sértett feje annyira bedagadt, hogy arca felismerhetetlenné vált. A szomszédok – megelégszve a lakásból kiszűrődő zajokat - telefonon bejelentést tettek a rendőrségre. A bántalmaz-

zás kb. egy órán át tartott, s a rendőrség csak többszöri hívásra ment ki a lakásba, mondván, hogy közismert tény, hogy K. I. gyakran veszekszik ittas állapotban. Amikor a rendőrök a lakásba becsöngettek, a vádlott alsónadrágban nyitott ajtót, teste, lábszárai és talpai feltűnően véresek voltak. A sértett a bántalmazás következtében sorozat-bordatörést, szegycsonttörést, koponyaalapi törést és a csontszemgödör alsó szélének törését szenvedte el. A sérülések tényleges gyógytartama négy hónap volt. Miután hazatért a kórházból, 1996. szeptember 11-én a vádlott ismét bántalmazta őt, ezúttal az orrcsontját törte el. A sértett 1996. szeptember 11-éről 12-re virradó éjszaka a lakásban meghalt. Halálát sorsszerű megbetegedés – tüdőembólia – okozta. A vádlott bántalmazó magatartása és a halál bekövetkezése közötti okozati összefüggés nem volt bizonyítható. Az azonban elgondolkodtató, hogy 1996. július 27-én a gyorsabb rendőri beavatkozás milyen sérüléseket akadályozott volna meg.

A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság B. 215/2001/5. számú ítéletében Sz. S. a vádlottat erős felindulásban elkövetett emberölés bűntette miatt 4 év fogságra és 2 év közügyektől eltiltásra ítélte. A Legfelsőbb Bíróság 2002. július 2-án kelt B. III. 3. 256/2001/3. számú ítéletével a szabadságvesztést 2 év 2 hónap fogsázbüntetésre enyhítette és a közügyektől eltiltás alkalmazását mellőzte.

A tényállás szomorú példája annak, amikor az évek alatt felhalmozott feszültség hatására az agresszió iránya megfordul. A vádlott köztisztviselőként álló tanárnő volt. Özvegyasszonyként ismerkedett meg a sértettel, aki egy idő után hozzáköltözött. A vádlott már ismeretségük kezdetén észlelte, hogy a sértett ittasan goromba, durvokonságát, barátait, ismerőseit rendkívül durva, az emberi méltóságot sértő jelzésekkel illeti. Később már rendszeressé vált F. J. sértett részéről a zaklatás, ez általában káromkodással, szitkozódással valósult meg, de időnként tettelegesség is előfordult. Fenyegetőzött a ház felgyújtásával, a vádlott beteg lányának testi tüneteit utánozta, kegyetlenül kigúnyolta a vádlott alkatát, iskolai és házimunkáját. Társaságban is egyre többször viselkedett megbotrányoztatón, ezért a vádlott a családi és baráti körön belül fokozatosan elszigetelődött. Az együttéléssel a sértett ittasítása miatti konfliktusok szaporodtak, de a vádlott – bízva pedagógiai tapasztalataiban – nem szakította meg a kapcsolatot. Pszichológus segítségét is igénybe vette a családterápiára akart járni a sértettel, aki a rendelésben ezt botrányosan visszautasította. Végül a vádlott megbeszélte a családjával, hogy lecserélik a zárat a lakásban, s távozásra szólítják fel F. J.-t. A zárat meg is vették, kicserélésük időpontját a 2000. december 4-ét követő hét végére tervezték. 2000. december 4-én a vádlott a tanítás után délután 3 óra körül ért haza egy magántanítványával, ahol az ittas sértett fogadta és mindjárt szidni kezdte a tanítvány anyját. A magánórák után a vádlott házimunkába kezdett, takarított, mosott, mialatt a sértett folyamatosan zaklatta és kifogásolta munkáját. 23 óra körül a vádlott a konyhában tiszta ruhát készíteni másnapra, kezébe vette a kést, hogy vág a kenyérből. Eközben F. J. továbbra is csúfolódott, internacionalista kurvának nevezte a vádlottat, ő időközben a közelébe ért és a kést a sértett mellébe szúrta, aki azonnal meghalt. A kést a vád-

lat a mosogatóba tette, és értesítette a mentőket. A vádlott elmondta, hogy aznap fáradt, kimerült volt, gondjait tovább tetézte, hogy a sértett folyamatosan szitkozódott, gúnyolódott. Egy ilyen pillanatban éppen kés volt a kezében, elvesztette a fejt és azt a sértegető ellen fordította. Percek múlva tért csak magához, ekkor értesítette a mentőket. Tettét azzal magyarázta, hogy elkéseredett volt, tehetetlen dübörgést érzett. Az ügyészség emberölés alapesete miatt emelt vádat, a bíróság azonban bizonyítottan látta, hogy a vádlott cselekményét méltányolható okból származó erős felindulásban követte el.

A Győri Városi Bíróság B. 2265/2000/6. számú ítéletében bűnösnek mondta ki M. I. vádlottat különös kegyetlenséggel elkövetett, maradandó fogyatékoságot okozó súlyos testi sértés bűntettében. Ezért 1 év 6 hónap börtönre ítélte, melynek végrehajtását 3 év próbaidőre felfüggesztette. A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság, mint másodfokú bíróság, 2003. április 3. napján hozott Bf. 769/2002/3. számú ítéletével a döntést megváltoztatta, a börtönbüntetés tartamát 1 évre mérsékelte és a végrehajtás felfüggesztésére vonatkozó rendelkezést mellőzte.

A büntetlen előéletű vádlott a cselekmény idején 56 éves nyugdíjas volt, idejének nagy részét a háztáji gazdaságában töltötte, a faluban szorgalmas ember hírében állt. A vádlott és felesége között a házasság megromlott és ezért közöttük a veszekedések gyakoriak voltak. A feleség (a későbbi sértett) családi örökség révén pénzhez jutott és fiával együtt – a vádlott tudta és hozzájárulása nélkül – Győrben lakást vásároltak azzal a szándékkal, hogy oda elköltözzenek. 2000. június 19-én a vádlott a kocsmában tudomást szerzett erről és ittas állapotba hazasietett. A lakásban ekkor csak a feleség tartózkodott. A vádlott először felháborodott, hogy miért nincs még kész az ebéd, majd ezután kérdőre vonta az asszonyt a lakásvásárlás miatt. A feldühödött vádlott felesége fejét, hajánál fogva, a padlózati betonba többször beleverte, egész testét folyamatosan ököllel ütlegelte és földön fekvő állapotában testszerte megrugdosta. A sértett hosszas bántalmazása kb. 30 percig tartott. A vádlott alélt állapotban hagyta ott feleségét a lakásban, aki később nagy nehezen odavonszolta magát a telefonhoz és értesítette a fiát, így került kórházba. A bántalmazás eredményeként a sértett a bal sípcsontján, térdizületi bütykének, a bal szárkapocs-csont fejecsk területének törését szenvedte el, amely nyolc hét alatt gyógyult, továbbá a fején, mellkasán, hasán, bal térdén nyolc napon belül gyógyuló sérüléseket és a bal térdizület mozgáskorlátozottságában az ágyékgörcs bántalmában megnyilvánuló maradandó fogyatékoságot szenvedett el.

A nagykorú gyermekek tanúvallomásukban elmondták, hogy apjuk már harminc éve veri az anyjukat, kis korukban így fegyelmezte a gyermekeit is, de ez volt az első eset, hogy a verés kitudódott. (Nyilvánvalóan azért, mert ekkor a bántalmazás már olyan súlyos sérülésekkel járt, melyeket nem lehetett titokban tartani.) Azóta megindult a bontóper a vádlott és a sértett között, s a maradandó testi-lelki sebeket szerzett asszony elköltözött a győri lakásba. Függetlenségéért nagy árat kellett fizetnie.

A Győr- Moson- Sopron Megyei Bíróság B. 360/1995/8. számú, 1996. január 29-én első fokon jogerőre emelkedett ítéletében A. A. né vádlottat emberölés büntetésének kísérlete miatt 1 év 10 hónap börtönre ítélte, melynek végrehajtását 3 év próbaidőre felfüggesztette.

A tényállás szerint a vádlott férjével és öt gyermekével élt együtt. Korábban László utónévű gyermekét úgy szülte meg lakásán, hogy erről nem szólt környezetében senkinek. Legújabb terhességét is eltitkolta, amikor a családtagok rákérdeztek, nemleges választ adott. 1995. április 7-én hajnalban rohamos szüléssel életképes lánygyermeket szült, aki később a Zsuzsanna nevet kapta. A szülés során az újszülött az ágyról leesett a konyha padozatára, ekkor a köldökzsinór is elszakadt. A vádlott egy háztartásban élt anyjával, férjével, serdülő lányával, akik otthon voltak, de tőlük segítséget nem kért. Az újszülöttet beletette egy műanyag felmosóvödörbe és kivitte az udvaron levő füstölőbe. Ezután visszament a lakásba, ahol magát ellátta. Családtagjai felébredtek, férje találta meg az újszülöttet a füstölőben, akit meleg ruhák közé tettek, majd értesítették a mentőket. A gyermek olyan sérüléseket szenvedett, amelyek a szülőutakon keresztül történt áthaladásból, esetleges szülési onsgélytól, illetve az újszülött leeséséből származtak. A sérülések nem voltak életveszélyesek, azonban a gyermek a kihülésből adódóan közvetlenül életveszélyes állapotban volt, orvosi beavatkozás nélkül halála biztosan bekövetkezett volna. A vádlott a rohamos szüléssel együtt járó vérvesztéségtől praeshockos állapotban volt, ez tudatzavarral járt együtt, mely közepes fokban korlátozta beszámítási képességét.

A történet a tényálláson kívül azzal folytatódik, hogy Zsuzsannát ideiglenesen intézetbe utalták, majd visszakerült a szülői házba. A családban a gyermekeket szerény anyagi körülmények között, de szeretetben nevelik, az anya nem emlékszik vissza a kritikus pillanatokra, alacsony iskolázottságú, de gyermekeiről a többi családtag segítségével megfelelően gondoskodik. Sajnos a bűncselekmények ritkán vezetnek ilyen kedvező fordulatot. Ebben az esetben azonban a család és külső szakemberek összefogásával sikerült megnyugtató megoldást találni. Nem úgy, mint a később ismertetésre kerülő B. 1216/1996. számú ügyben, ahol a család teljesen alkalmatlanná vált a gyermekek nevelésére.

A Mosonmagyaróvári Városi Bíróság B. 797/2000/49. számú ítéletében R.I. vádlott bűnösségét nevelése alatt álló személy sérelmére elkövetett szemérem elleni erőszak büntetésében állapította meg. Ezért őt 6 év börtönre és 5 év közügyektől eltiltásra ítélte. A Győr- Moson- Sopron Megyei Bíróság, mint másodfokú bíróság, 2002.február 7-én Bf. 897/2001/7. számú ítéletével az első fokú bíróság határozatát annyiban változtatta meg, hogy megállapította, a szabadságvesztés végrehajtási fokozata fegyház.

A történeti tényállás kiindulópontja, hogy R. I. vádlott élettársi közösségben élt G. K. né-vel, közösen nevelték G. K. né négy lánygyermekét (köztük az 1989-ben született gyermekkorú G. M. sértettet) és az élettársi kapcsolatból született két fiúgyermekét.

A vádlott 2000. augusztus hónap végén - pontosabban meg nem határozható napon - az esti órákban televízió nézés közben G. M. nevű nevelt gyermeke mellé fektetett az ágyba, a vádlott letolta magáról az alsóneműjét, levette az alsóneműt a gyermekéről is, majd a gyermeket arra bírta rá, hogy fogja meg a vádlott nemi szervét, azt húzogassa, majd fekdjön a hanyatt fekvő vádlottra, aki a nemi szervét a sértett combjai közé tette úgy, hogy a sértett szeméremtestével érintkezzen, és így mozgott a kielégülésig. A vádlott ondója részben a sértett combjára került. A gyermek egy későbbi időpontban a történeteket elmondta az édesanyjának és B. J. né asszonynak, akik először az illetékes gyámhivatalhoz fordultak, majd G. K. né rendőrségen feljelentést tett. Ezt követően R. I. őrizetbe, majd előzetes letartóztatásba került. G. M. egyébként értelmi fogyatékos, de a kóros meseszövésre nem hajlamos. Erősen szorongó, gátolt személyiség.

Az ügyben az anya rendkívül szokatlan magatartást tanúsított. Először felháborodott azon, ami történt, a gyermek minden szavát elhitte és annak alapján feljelentést tett. Úgy tűnik, később „meggondolta magát”, mert egy idő után gyermeket igyekezett lopkodós, hazudós, fantáziáló kislánynak beállítani, majd megtagadta a tanúvallomást. A bv. intézetben levő vádlottnak olyan leveleket íratott a gyermekkel, melyben G. M. dicséri R. I-t, hogy milyen jó apa, sajnálja, hogy nem lehet velük és nagyon megbánta, hogy rosszat mondott rá, s biztosította róla, hogy nagyon szereti és a testvéreivel együtt várja haza. Az áradozó levelekhez a kislány különböző rajzokat is mellékelte. A családot jól ismerő személyek vallomásaiból azonban kitűnt, hogy R. I. volt a családfenntartó, letartóztatása óta G. K. né anyagi gondokkal küszködik, mert önálló jövedelme nincs, s ezért már régen megbánta, hogy feljelentést tett. Ezután minden lehetséges eszközzel igyekezett megfordítani a büntető eljárás menetét. A családi kapcsolatokon kívül álló B. J. né vallomása és a pszichológus szakértő véleménye azonban a sértett vallomását erősítette meg, s a bíróság erre alapítva megállapította a vádlott bűnösségét.

A Győri Városi Bíróság B. 1216/1996/27. számú ítéletében bűnösnek mondta ki P. Gy. I. r. vádlottat és P. Gy. né II. r. vádlottat 3 rb. kiskorú veszélyeztetésének büntetésében. Ezért I. r. vádlottat, mint többszörös visszaesőt, halmazati büntetésül 8 hónap börtönre és 1 év közügyektől eltiltásra ítélte, s elrendelte az idült alkoholista vádlott kényszergyógyítását. A II. r. vádlottat halmazati büntetésül 1 év börtönre ítélte, melynek végrehajtását 3 év próbaidőre felfüggesztette. Az érintett gyermekek vonatkozásában megszüntette a vádlottak szülői felügyeleti jogát. Az ítélet a II. r. vádlottra nézve fellebbezés nélkül első fokon jogerőre emelkedett 1998. február 2. napján, az I. r. vádlott tekintetében pedig a Győr- Moson- Sopron Megyei Bíróság Bf. 172/1998/3. számú helybenhagyó végzésével 1999. február 9-én lett jogerős.

A vádlottak házastársak voltak, kapcsolatukból 1991-ben György, majd 1992-ben Alexandra nevű gyermekük született. Velük élt még a II. r. vádlott előző házasságából származó Szabina utónévű gyermek is, aki 1985-ben született. A II. r. vádlott két legidősebb gyermeke elköltözött az anyától, mert nem bírták elviselni

a rendezetlen családi életet. A szülőkkel maradt gyermekek közül a legkisebb bölcsődébe, a középső óvodába, a legnagyobb iskolába járt, de a szülők magatartás folytán mindhárom gyermeknek mostoha sors jutott.

Az I. és a II. r. vádlott rendszeresen italoztak, jövedelmük nagy részét szeszitalra költötték, s gyakran jártak szórakozóhelyekre. Ilyen alkalmakkor a három gyermeket megfelelő felügyelet és ellátás nélkül hagyták, esetenként az ajtót is rájuk zárták. Többször előfordult, hogy a szomszédok juttattak nekik élelmet, mivel a gyermekek sírtak, hogy éhesek. Rendszeresen megtörtént, hogy a vádlottak hangosan összevitatóztak, még az éjszakai órákban is, ilyenkor az I.r. vádlott megverte és az utcára kergette a feleségét. A lakás tisztántartásával nem törődtek, a gyermekek ruházata is erősen szennyezett, vizeletszagú volt. Az anya a ruhákat nem mosta ki, hanem miután teljesen elpiszkolódtak, a szemébe dobta, mert különböző segélyszervezetektől mindig kapott utánpótlást. A gyermekeket a bölcsődében, óvodában, iskolában fürdették meg, mert nem tudták elviselni a belőlük áradó szagot. A gyermekek testén levő sérüléseket – melyek részben elhanyagolásból, részben bántalmazásból származtak – a nevelők vették észre és ők fordultak orvoshoz a kiskorúak érdekében. A szülők a családgondozó és a védőnő tanácsait nem fogadták meg. A helyzet addig romlott, amíg a jegyző a gyermekeket 1995. július 20. napján ideiglenes hatállyal beutalta a Gyermek- és Ifjúságvédő Intézetbe.

A tényállás felderítését nagymértékben megkönnyítette, hogy a nyomozhatóság számos helyről tudott információt beszerezni, s az így nyert bizonyítékok egymást megerősítették, illetve kiegészítették. A bölcsődei, óvodai, iskolai jellemzők, az iskolaorvos, házi gyermekorvos, védőnő, családgondozó feljegyzései, a gyámhatósági iratok, a szülők garázda magatartása miatt kihívott rendőrök jelentései, a szomszédok tanúvallomása, a gyermekeket megvizsgáló pszichológus szakértő véleménye mind-mind abba az irányba mutattak, hogy a vádlottak mindhárom gyermek vonatkozásában elkövették a kiskorú veszélyeztetését. Az egymástól függetlenül beszerzett terhelő bizonyítékok logikailag zárt láncolatot alkottak, s a vádlottak alappal nem hivatkozhattak arra, hogy a védőnő vagy az osztályfőnök rosszindulatúan elfogult velük szemben.

Ugyancsak mostoha sors jutott osztályrészül a következő történet kiskorú sértettjének.

A Győri Városi Bíróság B. 872/2000/19. számú ítéletében L. F né vádlottat kiskorú veszélyeztetésének büntette miatt 1 év börtönre ítélte, melynek végrehajtását 1 év próbaidőre felfüggesztette. Egyben a vádlott szülői felügyeleti jogát Alexandra nevű gyermeke vonatkozásában megszüntette. Az ítélet a Győr- Moson- Sopron Megyei Bíróság, mint másodfokú bíróság, Bf. 538/2002/5. számú helybenhagyó végzésével 2002. június 24-én emelkedett jogerőre.

A vádlott házasságából négy kiskorú gyermek származott. Miután férjétől elvált, gyermekeivel elköltözött és egy másik községben élettársi kapcsolatot létesített. Ebből a kapcsolatból született meg az ötödik gyermeke. A család egy szobából és konyhából álló komfort nélküli lakásban élt. A vádlott négy gyermekével kapcsola-

ban minimálisan eleget tett szülői kötelezettségeinek, azonban az 1990-ben született Alexandra esetében ezt elmulasztotta. Gyakran felemlegette a kislánynak, hogy mennyire hasonlít nagyanyjára (a vádlott volt anyósára). 1999-ben Alexandriának életkora ellenére még nem volt szobatiszta, rendszeresen bepisilt éjszakánként. A rendellenesség kivizsgálását a házi orvos többször tanácsolta, ennek dacára a vádlott nem vitte orvoshoz a gyermeket arra hivatkozással, hogy majd kinövi. A kislányt éjszakánként a betonozott padlójú fűtetlen szobában, a földre dobott matracon altatta, míg a család többi tagja a fűtött helyiséget élvezhette. Amikor a sértett éjszaka bepisilt, a gyermeknek reggel nem adott tiszta ruhát, arra kényszerítette, hogy a vizelettel szennyezett ruházatban menjen iskolába. A védőnő és az iskola többször felhívta erre a figyelmét, de ezt azzal hárította el, hogy a gyermek nem hajlandó tisztálkodni. Mivel a vádlott a téli időszakban is a fűtetlen szobában tartotta a kislányt, annak végtagjain fagyási sérülések keletkeztek. A gyermek ott nem kapott rendszeresen enni, alultáplált volt. Alexandra többször megpróbált édesapjához szökni. Ennek megakadályozására előfordult, hogy az anya, amikor elment otthonról, a gyermek végtagjait összekötözte nyakkendővel, harisnyával. Ha nem volt megelégedve a kislány magatartásával, úgy megverte, hogy szemmel látható sérüléseket is okozott. Egy alkalommal, amikor a gyermek a fáradtságtól fejét az asztalra hajtotta, az arcának nyomta a forró vasalót. A gyermek akkor került kórházba, amikor a házi orvos gennyes vizeletet tapasztalt nála.

A védőnő többször próbálta rábeszélni az anyát, hogy forduljon pszichológushoz, már időpontot is egyeztetett számára, hátha szakember segítségével rendezhetné a lányához fűződő ellentmondásos érzelmeit. A vádlott azonban visszautasította ezt a lehetőséget.

A gyermek a kórházban végzett pszichológiai vizsgálatok során elmesélte, hogy nagyon jól érzi magát a kórteremben, mert ott puha, meleg az ágy, jól tud aludni.

Rajzaiban megjelentek olyan események, hogy anyja késsel karcolja a hasát, vagy éppen vasalót nyom az arcának, s lerajzolta azt is, hogy egyedül fekszik ruhástól a földön, a sötét szobában és nagyon fél. Kiderült, hogy anyja gyakran mondta, hogy nem szereti, amióta csak megszületett és megöli, ha valakinek el meri mondani, hogy ő megveri.

A gyermeket a kórházból már az apa vitte haza, azóta is vele és az apai nagyszülőkkel él.

Mindebből kitűnik, hogy a családon belüli erőszakot megjelenítő büntető ügyekben átlagosnál nehezebb a döntés, s fokozottan ügyelnünk kell, hogy az ítélet ne csak igazságszolgáltatás, hanem a szó valóságos értelmében vett igazságszolgáltatás legyen.

A viharfelhőket csak együtt oszlatjuk el.

A KISKORÚ VESZÉLYEZTETÉSE A KAPCSOLATTARTÁS TÜKRÉBEN

Csák Csilla¹

A büntető ügyszakban az állam által büntetni rendelt valamely magatartás természetes és szükségszerű velejárója a bírósági eljárás, mivel jogállamban büntetést csak a bíróság szabhat ki. Ami a felek egymáshoz való viszonyát illeti, játszmájuk a családjogban elsősorban a bizalom hiányán alapul. A perek gyakorta és könnyen fajulnak állóháborúvá, ahol mindkét fél a másiktól várja, hogy engedjen, és egyre nehezebb egy reális kompromisszum létrehozatala. A közhatalom eredetileg azért avatkozott be a magánfelek belső viszonyába, hogy konfliktusaikat feloldja, a bírósági eljárás eredményeként ezek gyakran nemhogy oldódnának, hanem elmélyülnek, a konfliktus legtöbbször végletesen kiélezett. A gyermek nem „tárgya”, hanem „alanya” kell, hogy legyen ezeknek az eljárásoknak. Amennyiben a szülők nem tudnak és nem akarnak együtt élni, a gyermek szempontjából veszteségük ellenére az a megoldás jár a legkevesebb pszichés megrázkódtatással, ha a szülők megegyeznek az elhelyezés és kapcsolattartás kérdésében, főként akkor, ha a szülők egymással a gyermekek érdekében a továbbiakban is kultúrált kapcsolatot képesek fenntartani. A gyermekért, illetőleg a gyermek ürügyén folyó harc mind a család egészének, mind egyes tagjainak olyan krízisét jelenti, amely a családot valamennyi funkciójában érinti (nevelés, érzelmi és szexuális szféra, egzisztenciális viszonyok, baráti és rokoni kapcsolatok, motivációk, értékek). A gyermekek e perek legkiszolgáltatottabb és legsemlékenyebb résztvevői. Mivel az évről évre növekvő válások és élettársi kapcsolatok felbomlása során egyre több gyermek szülei válnak gyermeket egyedül nevelő, illetve gyermektől távol levő szülővé, a kapcsolattartás kérdése előtérbe került. Problémát jelent a gyakorlatban a kapcsolattartás jogának kikényszerítése. Meg kellene győzni a szülőt magatartása helytelenségéről, meg kellene tanítani konfliktusainak helyes, a gyermek érdekét nem sértő kezelésére. A kapcsolattartás lehetőségének jogi eszközökkel történő biztosítása mind a gyermek, mind a szülő oldaláról nézve kiemelkedő jelentőségű. Egyes családi viszonyok jogi eszközökkel nem, vagy nem megfelelően szabályozhatók, és számtalan esetben a kapcsolattartásra jogosult szülő nem tud élni törvény adta jogaival.

A Btk.195.§ (1) bekezdése szerint a kiskorú veszélyeztetésének büntetettét elköveti az a kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy, aki e feladatából fo-

¹ Dr. Csák Csilla, megyci bírósági bíró Győr- Moson- Sopron Megyei Bíróság

lyó kötelességét súlyosan megszegi, és ezzel a kiskorú testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését veszélyezteti.

A bűncselekmény tárgya a kiskorúak testi, szellemi és erkölcsi fejlődése. A cselekmény elkövetési magatartása a kiskorú nevelésének, felügyeletének, vagy gondozásának feladataiból származó kötelezettségek súlyos megszegése. A kötelességszegés megvalósulhat valamely kötelesség elmulasztásában, vagy a kötelességgel ellentétes magatartás tanúsításában. A nevelés a kiskorú testi és értelmi fejlődését elősegítő tudatos ráhatások összessége, amely a gondozásból fakadó kötelezettségekkel együtt a kiskorú normális fejlődését biztosítja. A megkívánt erkölcsi normák tartalommal tölti meg az 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és gyámiságról (Csjt.), a 17. számú Irányelv és a Gyermekek jogairól szóló egyezmény (1990. évi LXIV. törvény az 1989. november 20-án kelt New York-i egyezmény kihirdetéséről).

A Csjt. 92.§ (1) bekezdése szerint a *gyermeknek joga*, hogy külön élő szülőjével személyes és közvetlen kapcsolatot tartson fenn. A *gyermektől külön élő szülő joga és kötelessége*, hogy gyermekével kapcsolatot tartson fenn, vele rendszeresen érintkezzen (a kapcsolattartás joga). A gyermeket *nevelő szülő*, vagy más személy *köteles* a zavartalan kapcsolattartást biztosítani.

A 149/1997.(IX.10.) Korm. rendelet - a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról - 33.§ (1) bekezdése tartalmazza, hogy a gyermek fejlődését veszélyezteti, ha a szülő, vagy más kapcsolattartásra jogosult a gyermeket a szülő, vagy a gyermeket gondozó más személy ellen neveli, illetve a kapcsolattartásra vonatkozó jogerős határozatnak szándékosan és ismételten nem tesz eleget.

A kiskorú veszélyeztetésének büntette akkor valósul meg, ha a kötelességszegés súlyos. A törvényi tényállás nevesíti az ennek következtében bekövetkezett eredményt, amely a kiskorú fejlődésének veszélyeztetésében nyilvánul meg. Illetve meg kívánja a kötelességszegés és a veszélyeztetés közötti okozati összefüggést. A kiskorú tényleges károsodása már a büntetés kiszabásának körében értékelendő. A bűncselekmény csak szándékosan követhető el.

A vonatkozó jogszabályok ismertetése után két jogesetet dolgoztam fel. Mind egyik eljárás terheltje az anya volt, akiknél a kiskorúak elhelyezésre kerültek jogerős bírósági döntés folytán. H. Z. (I.) felsőfokú végzettségű, értékesítési vezetőként, majd tanárként dolgozott az eljárás alatt, Sz. I. (II.) pedig középfokú végzettséggel és számos szakképesítéssel rendelkezik. Ő a bírósági eljárás során rokkant nyugdíjas. Mindketten büntetlen előéletűek, illetve Sz. I. személyi körülményeihez tartozik, hogy személyiségzavarban szenved, amely enyhe fokban korlátozta cselekménye következményeinek felismerésében, és hogy e felismerésének megfelelően cselekedjék. (Érzékenység, túlértékelések, sértettség, zaklatottság, érzelmi-hangul-

ti labilitás, gyenge kontrollfunkciók, csökkent tűrőképesség jellemzi.) Az egyik esetben a bíróságok nem találták az anya terhére megállapíthatónak a kiskorú veszélyeztetésének büntetettét, míg a másik esetben marasztaló ítélet született mind el, mind másodfokon.

I.

H. Z. vádlott és K.S. Németországban kötöttek házasságot 1988. februárban, amelyből 1988. júliusában Alexandra nevű gyermekük született. A házasság megmaradt, a vádlott visszatért Magyarországra, majd a bíróság 1989. szeptemberében a házasságot felbontotta, a gyermeket az anyánál helyezte el, rendelkezett az apa látogatási jogáról akként, hogy minden év december 25. napjától január 2. napjáig és nyaranta 1 hetet a gyermekével tölthet. A vádlott 1992. évben házasságot kötött, új házastársa édesapaként vett részt a gyermek nevelésében, és örökbe fogadási eljárás is kezdeményeztek. Erről a vér szerinti apa tudomást szerzett. 1992. évben kezdte el keresni csak K.S. a gyermeket, és a kapcsolattartás újraszabályozása érdekében bírósághoz fordult. A bíróság úgy határozott, hogy az anyai nagymama lakásán 1996. évben augusztus 20-21. napján és december 26-27. napján 14-17 óráig látogathatja a gyermeket, akit 1997. évben már magával vihet. K.S. 1996. nyarán és 1997. januárjában találkozott a gyermekkel, közben két láthatás az apa házastársa, illetve az anyja betegsége miatt maradt el. A továbbiakban pedig az anya nem tett eleget a kötelezettségének, ezért a gyámhatóság több alkalommal pénzbírsággal sújtotta. Közben 1994. és 1997. évben elvitte az anya a gyermeket pszichiáterhez. Az elvi vélemény szerint a gyermek az édesapját nem ismeri, a nevelőapját fogadja el akként. A második szakvélemény megállapította, hogy a kiegyensúlyozott körülmények között nevelkedő gyermeknek az ismert helyről történő kimozdítása traumatikus következmények kiváltását eredményezné. Az erőltetett kapcsolattartás nem segíti elő a gyermek harmonikus személyiségfejlődését, hozzájárul a neurotikus tünetek fokozódásához. A jelenlegi családja kiegyensúlyozott működik, a gyermek veszélyeztetettsége semmilyen módon nem áll fenn. A szakértők bírósági megkérdezéseik során kiemelték, hogy egy 6-8 éves gyermeket csupán az a tény is megindokolja, hogy egy általa addig ismeretlen férfival napokra el kell mennie azok nélkül, akik addig neki a biztonságot jelentették.

A városi bíróság indokolásában rámutatott, hogy K.S. csupán két alkalommal találkozott a gyermekkel a nagyszülő lakásán, ezen túlmenően mindvégig szigorúan ragaszkodott a bíróság által meghatározott láthatás betartásához. H.Z. vádlott harmonikus, kiegyensúlyozott háttérrel biztosított a kislány számára, amelyben a gyermek veszélyeztetettsége semmilyen módon nem állt fenn. Alexandra részéről terhes reakció volt, hogy szorongást, félelmet váltott ki nála az, hogy az apjával találkozhat, amikor már egy másik férfit tekintett az apjának, és ez rendkívüli módon megviselte. Ezért nem tett eleget az anya a polgári bíróság ítéletének a gyám-

hatósági pénzbírságok ellenére sem. Mindezek alapján az első fokú bíróság arra megállapításra jutott, hogy csupán az a körülmény, hogy a gyermek reakciói miatt a vádlott megakadályozta az apa láthatását, nem veszélyeztette a gyermeknek szellemi, testi, sem érzelmi fejlődését, ugyanakkor az apa által erőltetett kapcsolattartás hozzájárult a neurotikus tünetek fokozódásához, ami inkább veszélyeztette a gyermek fejlődését. Ezért - bűncselekmény hiányában - H.Z. vádlottat az elnevelés kiskorú veszélyeztetése bűntettének vádja alól felmentette.

Az ítélet ellen az ügyész a vádlott felelősségének megállapítása végett fellebbezést jelentett be, mivel álláspontja szerint a kapcsolattartást a vádlott hiúsította meg, ezért az apa és a gyermeke között kötődési struktúra nem tudott kialakulni. Másodfokon a főügyészség módosított formában tartotta fenn az ügyészi fellebbezést, és az ítélet hatályon kívül helyezését és az első fokú bíróság új eljárásra utasítását indítványozta.

A megyei bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy az ügyészi fellebbezés, valamint a főügyészség hatályon kívül helyezési indítványa alaptalan, és helyben hagyta az első fokú ítéletet. Indokolásában kifejtette, hogy H.Z. terhére sem súlyosabb, sem másfajta kötelességszegés nem állapítható meg, anyai feladatainak maradéktalanul eleget tett. A vérszerinti apával való kapcsolattartástól nem zárkózott el, csupán annak módját kifogásolta, és részéről semmiféle szándék nem jelentkezett a gyermeke fejlődésének veszélyeztetésére, inkább sérelmeit félretéve hajlott a meg egyezésre a kapcsolattartás terén. Ellenben az apa saját érdekeit helyezte előtérbe, amikor a maga elgondolásai szerint közeledett a kislányhoz azok után, hogy éveteltek el anélkül, hogy bármi kapcsolatuk lett volna. A kapcsolattartás fokozatos elutasítása nyilvánvalóan nem segítette elő a bizalmas apa-gyermek kapcsolat kialakulását.

II.

Az első fokú bíróság ítéletében bűnösnek mondta ki Sz. I. vádlottat kiskorú veszélyeztetésnek bűntettében. Ezért 1 év, végrehajtásában 3 év próbaidőre felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte. Egyúttal elrendelte a vádlott pártfogó felügyeletét, melynek során Sz. I. köteles a pártfogó felügyelőnél kéthetente jelentkezni, és beszámolni arról, hogy a kiskorú gyermek és B.I. apa közötti kapcsolattartásra a gyermeket miként készítette fel, illetve a kapcsolattartás lefolyásáról.

Sz. I. vádlott és B.I. 1985. szeptemberében kötöttek házasságot, melyből 1992. decemberében Anita utónevű gyermekük született. 1996. szeptemberétől a gyermek óvodába járt, viszonya a szüleikhez harmonikus, kiegyensúlyozott és szeretetteljes volt. Sz. I. vádlott és B.I. házassága időközben megromlott és 1998. évben különköltöztek, majd augusztus hónapban eladták házukat, a házaspár önálló ingatlan vásároltak. A szülők a különköltözés alkalmával abban állapodtak meg, hogy a kislány a vádlottal marad, és közös megegyezésük alapján minden második hétfőjén a

gyermek az apjával tölti. Az édesapa ebben az időben rendszeresen találkozott a gyermekével, a kislányt magával vitte lakására, ahol a hétvégét együtt töltötték. Ott hasonlóan érezte magát a kislány az apjánál és ott is aludt. A szülők szétköltözése ellenére is ragaszkodott az édesapjához, szívesen töltötte vele az idejét. Sz. I. vádlott és B.I. között a házastársi közös vagyon megosztását illetően különválásuktól kezdve ellentétek merültek fel, de a házasság felbontása és a vagyon megosztása miatt folyamatban lévő per ideje alatt elmérgesedett a kapcsolat a szülők között. Időközben a vádlott jelentős anyagi hátrányt szenvedett és lakhatási körülményei elnehehezesültek. 1998. évben egy egyszobás, félkomfortos, önkormányzati váltólakásba költözött a gyermekével, közben a házasság felbontása és a gyermekelhelyezés megállapítása iránt keresetet nyújtott be a bírósághoz.

Az apai kapcsolattartás 1999. húsvétjáig folyt zökkenőmentesen. A vádlott – aki akkor már kifejezetten ellenséges viszonyban volt B. I.- vel – nem tudta elfogadni, hogy a kislány továbbra is ragaszkodik az édesapjához. Figyelte a gyermeket, aki ebben az időben nyugtalanul aludt, és rajta olyan jeleket fedezett fel, melyek alapján arra a feltételezésre jutott, hogy a láthatások alkalmával az apa szexuálisan zaklatja a gyermeket. 1999. áprilisában Sz. I. gyermekpszichológushoz vitte a kislányt vizsgálatra, ahol előadta, hogy véleménye szerint az apa a láthatások alkalmával orális trauma kényszeríti a gyermeket. Ennek vizsgálatát azonnal megkezdték a pszichológusok. Az anya állításán kívül semmi nem támasztotta alá a gyermeket ért szexuális traumát. Ezzel egyidőben a vádlott levélben kérte az apa hozzájárulását a kapcsolattartás korlátozásához, arra hivatkozva, hogy a gyermek alvászavarainak oka a szülők között lévő feszültség miatt elfojtott szorongás a pszichológusok szerint. Kérte, hogy az apa csak napközben – reggel 8 és este 6 óra között – vigye el a gyermeket. A vádlott ugyanekkor a bírósághoz küldött beadványában a folyamatban lévő pszichológus vizsgálatokra hivatkozva a bíróságtól a kapcsolattartás korlátozását kérte úgy, hogy a gyermek az éjszakát ne tölthesse az apa otthonában. 1999. szeptemberétől Anita megkezdte iskolai tanulmányait. A vádlott mellett az apa is érdeklődött a gyermek tanulmányi előmeneteléről, iskolai munkájáról.

A folyamatban lévő polgári peres eljárásban a bíróság megkeresése alapján igazságügyi pszichológus szakértő vizsgálta meg a gyermeket, és a gyermeknek a szülők közötti viszonyát. A szakértő 1999. szeptemberében megállapította, hogy mind Sz. I. mind B.I. alkalmas a gyermek nevelésére, Anita mindkét szülőjéhez kötődik, apával kapcsolata szoros és szeretetteljes, a gyermek részéről van némi elutasítás az apa irányába, amely nagy valószínűséggel az anyai ráhatás következtében alakult ki. Negatív befolyásolás a gyermeket inkább az anya részéről éri, aki többször hangoztatta az apával szembeni negatív véleményét. A gyermek az anyához kötődik erősebben, és az anya nehezebben viselné, ha elszakítanák tőle a gyermekét, így a környezetváltozás számára traumatizáló tényező lenne.

2000. december 30. napján találkozott a szülők közötti megállapodás szerinti kapcsolattartás során az apa a gyermekkel, aki egy filmet nézett volna végig B.I. lakásán (de akkor nem értek volna haza a megállapodás szerinti 18 órára), azonban

ettől a vádlott elzárkózott, a kérésre indulatosan reagált a telefonba. Ezért B.I. Anitát az eredeti időben visszavitte a vádlott lakására. 2000. december 31. napján amikor az apa ismét Anitáért ment, a gyermek hálóingben fogadta, és Sz.I. vádlott költését, miszerint a gyermek nem hajlandó az apával elmenni, a kislány is megerősítette.

Fenti eset után az apa és a gyermek közötti kapcsolattartás gyakorlatilag megszűnt.

A peres felek házasságát a bíróság 2001. március 21. napján felbontotta, és jóvá hagyta részegyezségüket a gyermek elhelyezése, rendes és rendkívüli kapcsolattartás, illetve a járulékok tekintetében. A perbeli megállapodás szerint az apa jogosult minden második hétvégén szombaton és vasárnap napközben, a rendkívüli kapcsolattartás keretében pedig egy hétig naponta viheti el a gyermeket, míg egy hétig nála is lehet a kislány a nyári időszakban. Azonban ezt megelőzően már 2001. január 1. napjától, illetve ezt követően - folyamatosan - az apai kapcsolattartás egyáltalán nem jött létre.

A vádlott 2001. január 1. napjától és ezt követően a gyermeket ezeken a napokon nem készítette fel az édesapjával való kapcsolattartásra. Ez abban is megnyilvánult, hogy a gyermek rendszeresen fogadta édesapját hálóingben, ilyen alkalmakkor a vádlott anyagi követeléseket is támasztott, előfordult, hogy nem tartózkodtak otthon, iskolai elfoglaltságra hivatkozással is kikerülték az apával való találkozást. Anita az apa látogatásai alkalmával úgy nyilatkozott, hogy nem akar elmenni az édesapjával, nem akar az édesanya távollétében kapcsolatba kerülni az apjával. A kapcsolattartások a bíróság által meghatározott időben úgy zajlottak le, hogy az édesapa felkereste a gyermeket, aki ajtót nyitott és üdvözlés, puszi után elfogadta azokat a kisebb ajándékokat (gyümölcs, édesség, joghurt) amit minden alkalommal vitt neki. Néhány szót váltottak, majd a gyermek közölte, hogy nem akar elmenni vele, ezt az apa nem erőltette, hanem eltávozott és a láthatás második napján ismét felkereste a gyermeket, aki hasonlóképpen viselkedett. B.I. továbbra is minden, a bíróság által számára biztosított időpontban felkereste a gyermeket, aki ekkortól már mereven elzárkózott attól, hogy édesanyja lakásán kívül találkozzék apjával.

Mivel B.I. és a gyermek közötti kapcsolattartásban 2000. január 1. napjától már problémák jelentkeztek, illetve az 2001. január 1. napjától teljesen megghiúsult, B.I. rendszeresen bejelentéssel élt a Gyámhivatalhoz, és a Gyermekjóléti Szolgálathoz fordult segítségért. A Gyermekjóléti Szolgálat feljegyzésekben rögzítette a történeteket, illetve a közvetítési kísérleteit, míg a Gyámhatóság jegyzőkönyveket vett fel a bejelentésekről, illetve meghallgatta a vádlottat és a gyermeket is, aki nem vitatta, hogy a kapcsolattartás a gyermek és az édesapa között nem működik, mivel Anita nem akar elmenni az apával. Ennek okaként a gyermek és a vádlott rendszeresen a 2000. december 30-i esetet hozta fel, mivel akkor szerintük Anitának akarata ellenére kellett felmennie B.I. lakására. 2000. szeptembere és 2001. májusa között Baranyai Imre 11 alkalommal kérte a gyámhivaltól a kapcsolattartás végrehajtását. A felek és a kiskorú meghallgatása, illetve a hivatal rendelkezésére álló iratok alap-

ján a Gyámhivatal megállapította, hogy a vádlott a polgári bíróság jogerős végzésében meghatározott kapcsolattartást nem biztosította, ezért a Gyámhivatal két alkalommal figyelmeztette az anyát, majd 2001. áprilisában a végzés végrehajtásának elrendelése mellett 20.000 Ft, 2001. májusában 25.000 Ft, 40.000 Ft, majd 50.000 Ft pénzbírságot szabott ki. A határozatokat Sz.I. vádlott megfellebbezte, fellebbezését a Megyei Gyámhivatal elutasította. A Megyei Gyámhivatal határozatának indokolása tartalmazza, hogy a gyermek a meghallgatása során nem tudott az édesapjával kapcsolatosan semmilyen negatív élményt feleleveníteni. A határozat indokolása azt is rögzíti, hogy a Csjt. 92.§ (1) bekezdés szerint a gyermeket nevelő szülő köteles a zavartalan kapcsolattartást biztosítani. A kapcsolattartás biztosítása nemcsak azt jelenti, hogy a szülő lehetőséget ad a gyermekének arra, hogy kapcsolatot tartson a különélő szülőjével, hanem magába foglalja azt a kötelezettséget is, hogy a gondozó szülő mind érzelmileg, mind fizikailag felkészítse a gyermekét a kapcsolattartásra, illetve a különélő szülővel való találkozásra. A Gyámhivatal eljárása során arra a megállapításra jutott a gyámügyi eljárásban keletkezett szakértői vélemény és az érdekeltek meghallgatása után, hogy megfelelő anyai nevelés mellett a kapcsolattartás megfelelően működne. A Gyámhivatal megkeresésére a Nevelési Tanácsadó két pszichológusa 2001. áprilisában azt a véleményt alkotta, hogy a kislány jó értelmi színvonalú, enyhén szorong, jó verbális képességekkel rendelkezik. Szorongását a szülők válópere, a fölötte és miatta folyó civakodás generálja, tartósítja. A gyermek az édesapjához kötődik, édesapának szólítja, pusztit ad neki, szívesen beszél a vele töltött időkről. Sajnálná, ha nem találkozhatnának. Kötődése átlagos hőfokúnak ítélné meg. A vélemény megfogalmazza, hogy Anitánál az anyai nevelés negatív hatása tetten érhető, a kislány verbális közléseiben utánozza, ismétli az anya által is megfogalmazott kijelentéseket, jelzőket. A gyermek ellenérzését, ambivalenciáját nagymértékben fokozzák az anya eltűnt verbális közlései, vádaskodásai, gyanakvása az apával szemben. A gyermek érdekében áll az apával való rendszeres kapcsolattartás, érzelmi kötődéssel igényli az apát, aki támaszt jelent számára az anya mellett. Emiatt állandó konfliktusba kerül az anya viselkedése, ellenérzései, ellentétes elvárásai miatt. Sz. I. vádlott a Megyei Gyámhivatal határozatában foglaltakat magára nézve nem tartotta elfogadhatónak, illetve követhetőnek, ezért nem változtatott a gyermek nevelésével kapcsolatos szülői magatartásán, melynek a kifejezett célja az volt, hogy a gyermeket teljesen elszakítsa az édesapától, ugyanakkor minél erősebb érzelmi szálakkal magához kösse.

A vádlott a gyermek elhelyezésével illetve láthatásával kapcsolatos ügyekben eljáró valamennyi hatóság (gyámhivatal, bíróság) előtt kinyilatkozta, hogy ő nem tesz semmit a kapcsolattartás megghiúsulása érdekében, szerinte nem az ő feladata elérni azt, hogy a gyermek hajlandó legyen elmenni az édesapjával, ő nem tehet róla, ha a gyermeke nem megy el vele. A vádlott a gyámhatóság által kiszabott jelentős bírság hatására sem látta be, hogy a gyermeke nevelésével kapcsolatos szülői kötelezettségei körébe tartozik – a szülők közötti ellenséges viszony ellenére is – biztosítani gyermekének az apjával való kapcsolattartás feltételeit, ahogyan azt a bíróság

és a gyámhatóság meghatározta, vagyis kötelezettsége a gyermeket érzelmi és fizikailag is felkészíteni a találkozásra. A felkészítésnek pedig arra kell irányulnia, hogy a gyermek-szülő kapcsolat erősödjék, mert a szülők válása nem járhat azzal a következménnyel a gyermek számára, hogy a gondozó szülő magatartása következtében elveszítse másik szülőjét.

Sz. I. vádlott a férjétől való különköltözést követő időszakról kezdve mindvégig olyan szülői magatartást tanúsított, amelynek célja az volt, hogy gyermeke és az édesapa közötti kapcsolattartás meghiúsításával a közöttük lévő kötődést kifejező érzelmi kapcsolatokat fellazítsa és elszakítsa. Ez megnyilvánult abban is, hogy amikor a kapcsolattartás elősegítése érdekében a Gyámhivatal az apa kérelmére család-gondozó közreműködését biztosította, akkor a vádlott minden esetben elutasító ellenséges magatartást tanúsított. A szakember beavatkozását illetéktelen tolatásnak tartotta, nem volt hajlandó együttműködni a család-gondozó által javasolt dolgok megvalósításában. Sz.I. szülő magatartásában a folyamatban lévő perek ideje alatt – 1999-2001. években – is kifejezésre juttatta és a gyermek felé közvetítette az apával való ellenérzéseit, szembenállását, vele kapcsolatos rossz véleményét, negatív értékítéletét. Gyermekebe azt nevelte bele, hogy az apától félni kell, nála nincs biztonságban, őt ellenségként kell kezelni. A vádlott reagálása, magatartása tovább erősítette a gyermeknek azt az érzést, hogy neki az apjától félnie kell, a lakásában nem mehet, mert ott veszély fenyegeti. A gyermek utóbb a gyámhivatal előtt már olyan nyilatkozatot tett, hogy neki nem volt szándékában az apa lakására menni, csak B.I. erőltette a dolgot. A kislány ilyen tartalmú nyilatkozatával már az anyjának igyekezett megfelelni, önmagát okolta azért, hogy nem az anyja elvárásának megfelelően cselekedett.

A perek ideje alatt a vádlott által tanúsított ellenséges magatartás ellenére sem hagyta az édesapa, hogy gyermekével a kapcsolata meglazuljon, vagy megszakadjon, ezért tovább kereste a kapcsolattartás realizálásának lehetőségét. B.I. édesapa 2001. májusában benyújtott keresetében kérte, hogy a bíróság a korábbi egyezségétől eltérően a gyermeket nála, az apánál helyezze el. E kereseti kérelmétől elállt, a kapcsolásban a bíróság az eljárást megszüntette. 2001. augusztus 21. napján B.I. – mivel a vádlott 2001. január 2. napjától megakadályozta a bíróság 2001. március 21. napján jogerős végzésével jóváhagyott egyezség szerinti kapcsolattartást – feljelentést tett a Rendőrkapitányságon.

Fentiekkel szemben egy újabb eljárásban Sz. I. vádlott 2002. áprilisában keresetében a gyermek félelmére, bizalmatlanságára, alvászavaraira, az apa többszöri ittaságára hivatkozva a bíróság korábbi bontóperi egyezségének megváltoztatását, a kapcsolattartás újra szabályozását kérte akként, hogy az minden második szombat 15-17 óráig terjedő időre korlátozódjék az ő jelenlétében. Egy 2001. novemberében készített igazságügyi pszichológus szakértői vizsgálat azt az eredményt hozta Anita vizsgálatánál, hogy Sz.I. vádlott direkt módon nem neveli lányát az apa ellen, azonban az apával szembeni bizalmatlanságát hangsúlyozza, amit a gyermek is érzékel, így az áttevődik rá. Az anya és a gyermek között szoros érzelmi kapcsolat van.

A leírtak következményeként a gyermek nem akar az apával elmenni. A gyermek, ha verbálisan apját elutasítja, családraja arról árulkodik, hogy apjához érzelmi kötődik, de ez a valóságban nem tud realizálódni. Az anyai hatás, az anya apával szembeni negatív viszonyulása rányomja bélyegét az apa-gyermek kapcsolatra. A 2001. áprilisi pszichológiai véleményben leírtakkal ellentétben, amely még a gyermek más irányú igényét fogalmazta meg, a szakértő megállapította, hogy az újabb vizsgálat időpontjában Anita szóban elutasítja az apával történő kapcsolattartást.

Mivel az apa nem tett le arról a szándékáról, hogy gyermekével rendszeresen találkozhatson, ezért a kislány iskolájához fordult segítségért, és 2001. decemberi beadványában a bíróságtól ideiglenes intézkedés iránti kérelmet terjesztett elő, melyben azt kérte, hogy heti két alkalommal 14.30 óra és 16.30 óra között az iskolában találkozhatson gyermekével. Az iskola igazgatója a kiegyensúlyozottabb szülő-gyermek kapcsolat kialakítása érdekében az intézmény területén megoldhatónak találta a láthatás biztosítását, annak helyszínéül az iskola könyvtárát jelölte meg. Ebben a vádlott ismét nem tudott belenyugodni és nyomban bejelentéssel élt a bíróság felé, melyben azt közölte, hogy ebben az időben a kislány a leckéjét készíti el, illetve előző órákra viszi. Ezzel az intézkedésével a vádlott ismételen csak azt kívánta elérni, hogy a gyermeknek az apával való iskolai találkozásra a bíróság ne adjon lehetőséget. Így az apának ez a kezdeményezése is sikertelenül végződött.

A jogerős bírósági végzés szerinti kapcsolattartás (a Gyámhivatal és a Gyermekjogi Szolgálat közreműködése ellenére) B.I. és a gyermek között továbbra sem realizálódott, továbbra is az apa a nyitott lakásajtóban láthatta legfeljebb a lányát, aki minden alkalommal elutasította, hogy édesapjával a lakást elhagyja.

A gyermek következő, 2002. júniusi igazságügyi pszichológus szakértői vizsgálata alapján az apa és a gyermek kötődésének alakulása az 1999. év óta keletkezett pszichológiai vizsgálati leletek alapján nyomon követhető. A vizsgálat időpontjában a gyermek az apát már érzelmi határozottan elutasította. A bírósági egyezség nem realizálódott, a gyermek nem akart az apjával elmenni láthatásra. A pszichológiai vizsgálatok alapján kitűnik, hogy az anya magatartásával, megnyilatkozásaival a gyermeket abba az irányba vitte, melynek végeredményeként a gyermek egyre inkább eltávolodott az apától. A gyermek ugyanazt ismételte amit az anya, hogy nem bízott meg apjában. A gyermek érzelmi módon azonosult az anyával, így a kiemelt szempontjából konkrétan az anyai magatartás hátráltatta az apa-gyermek kapcsolat normalizálását. Az 1999. évben a gyermek vizsgálatában részt vevő pszichológusok egybehangzó véleménye az volt, hogy a külön élő apa szexuálisan nem moleztálja a gyermeket, ennek ellenére az anya ragaszkodva a meggyőződéséhez, elérte – a bírósági végzéssel jóváhagyott egyezségben – azt, hogy a gyermek nem találkozhatott ott az apánál, ezáltal is lazult a közöttük lévő kapcsolat. A gyermekre áttevődött a szülők megromlott viszonya, így mindkét szülőjével kapcsolatban szorongást élt át. Az anya megnyilvánulásaival azt az üzenetet közvetítette felé, hogy elvesztheti a szeretetét, ha az apjával elmegy. A szakértő arra a megállapításra jutott,

hogy amíg az anya apával szembeni hozzáállása, megítélése nem változik, addig a gyermek nem lesz képes kiegyensúlyozott kapcsolatot az apával fenntartani.

2002. júliusában vizsgálta szakértő Sz. I. vádlottat. Eszerint Sz. I. túlzottan érzékeny, szenzitív, én központú, erősen szorongó személyiség. Volt férjével szemben feldolgozatlan konfliktusa áttevődik a gyerekekkel való kapcsolatára, illetve negatív irányba befolyásolja az apa-gyerek kapcsolatot. A vádlott verbálisan ösztökéli lányát az apával való kapcsolattartásra, azonban valójában az apában nem bízik meg, nem nézne jó szemmel, ha a gyermek elmenne az apával láthatásra. A gyermek az érzi, hogy elvesztheti anyja szeretetét, ha apjával elmenne, így inkább marad.

A városi bíróság a lefolytatott bizonyítási eljárás alapján arra a következtetésre jutott, hogy Sz. I. vádlott – mint a gyermekkorú sértett gondozására, nevelésére, felügyeletére köteles személy – fentiekben leírtak szerint folyamatosan olyan szülői magatartást tanúsított gyermeke nevelése során, mellyel nem biztosította gyermekét és az édesapa közötti kapcsolattartást, ezen magatartásával szülői feladatából eredő kötelezettségeit súlyosan megszegte és ezzel gyermeke erkölcsi fejlődését veszélyeztette. A vádlott felelősségét hátrító vallomását a bizonyítási eljárás során semmi nem erősítette meg sem az apa alkoholfogyasztására vonatkozó egyoldalú állítását, sem az alvászavar, de az állítólagos kompromisszumra törekvés sem érhető tetten az anya részéről. Mindvégig hangoztatta, hogy Anitát elengedi, nem akadályozza és nem tiltja az apától, neki is érdekében állna a találkozás, de csak az ő jelenlétében Anita kívánsága is ez, vele kell megbeszélni, erőltetni nem lehet.

Az apa vallomásából ezzel szemben kiderült, hogy továbblépni nem tudtak a bíróság utolsó jogerős döntése szerinti szombat, vasárnap 10-18 óráig szabályozott láthatás irányába, mert az anya ragaszkodott a jelenlétéhez, és Anita sem akart vele lenni, mert az anya azt mondta, hogy a szülőnek kötelezettsége azt csinálni, amit a gyerek kér. A gyermeknek nincs oka félni tőle, azonban a kislányt döntéseiben az anya befolyásolja, manipulálja, azt kell tennie, amit az anyja mond. A válasz „csak”, „mert”, igazi indokot nem mondott neki. Az anya van a háttérben, aki az indulatait nem tudja megfékezni, a kislányt eszközként használja fel, azonban valós oka nincs.

A kislány a bírósági tárgyalás során már 12 éves, 6. osztályos tanuló. Édesanyja szavait ismételte, ha ő nem akar az apával találkozni, akkor nem akar. Az apja nem élhet vissza azzal a jogával, hogy kapcsolatot tartson vele. Az anyuci harcol érte, mivel megkérte, hogy ne kelljen elmennie. Amit csinál velük az apa, azért nem tartozik hálával, azt is bosszúból csinálja, hogy levonatja a gyámhatósággal a pénzt.

Anitának a szakértői értelemben vett karrierje egyértelműen tartalmazta, hogy az anya hatással volt a gyermekre, befolyásolta őt, és az anya hozzáállása az apához, illetve az ellenszenv olyan mértékű volt, aminck következtében 2002. évben a gyerekek érzelmileg már elutasította az apát. A gyermek harmonikus kapcsolata az apával diszharmonikussá vált, verbálisan elutasította, egyéb szinteken ugyanakkor megjelent az apai kötődés, 2002. évre pedig már a teljes elutasítás mutatható ki egy erőteljes ráhatás, erőteljes befolyásolás hatására. Az anya értékítéleteivel, viszony

ával, érzelmi hozzáállásával azonosul a gyermek. Az anya teljesen meg van győződve az igazáról. Amíg nem nézi más szemmel az apát, addig nem lesz képes arra, hogy a gyereket az apa felé segítse. A gyermeknek szüksége van mind a két félre. A felkészítés a láthatásra azt jelenti, hogy a gondozó szülőnek el kell fogadtatni azt a helyzetet, hogy távol lesz tőle a gyermek. Az anya adott esetben előrevetít egy félelemképet, amely egy felkészítési mód lehet, de nem egészséges a gyerek személyisége szempontjából, mivel ez a ráhangolódás úgy történik, hogy elmehetsz, de mi lesz velem nélküled, annyira aggódom, akkor a gyerekekben kialakul egy szorongás. Ez a szorongás a gyermekben 2002. évben már kialakult. A gyermek körül képződött helyzet nem viszi pozitív irányba a személyiségfejlődését. A gyerek is akarhat, de az ő akaratára az anya akarata, aki neveli, illetve gondozza, rányomja a bélyeget, így a gyerek akarata nagy mértékben függ mindig a nevelő szülő akaratától. Pozitívan értékelendő az, hogy az apa engedett a törvény által megállapított jogából a láthatás csökkentésével. Ezzel figyelembe vette a gyerek érdekét. Az anya tele van indulattal, ellenszennel, feldolgozatlan feszültséggel, és ezt közvetíti a gyerek felé. A gyermek a szülővel azonosul, és felveszi az ő tulajdonságait. 1999. évtől lazult, sőt teljesen elsovadt a gyerek és az apa közti érzelmi viszony, eltávolodtak egymástól, eltilint az apához fűződő érzelmi kötődés, ragaszkodás.

Sz. I., B. I. és Anita vallomásából egyértelműen megállapítható, hogy 1999. tavaszától az apa és a gyermek között akadozott a hétfélig kapcsolattartás, majd 2000. december 30. napjától gyakorlatilag megszűnt, csupán arra korlátozódott, hogy legkésőbb alkalommal a kislány a lakásajtóban váltott pár szót édesapjával. A tanúvallomások B. I. vonatkozásában személyiségére, magatartására negatívumot nem tartalmaztak. Vele szemben nem merült fel olyan kizáró körülmény, amely miatt a gyermektől való távoltartása indokolt lenne. Nem kifogásolható az sem, hogy B. I. rendszeresen megjelent a kapcsolattartások alkalmával kislányánál, illetve az iskolát is megkereste, továbbá az sem, hogy segítséget kért, illetve bejelentésekkel élt a szóba jöhető szerveknél. Az apának nem róható fel a kapcsolattartás ellehetetlenítése, kizárt, hogy a vádlottnak valós oka lett volna arra, hogy féltse a gyermeket.

A bíróság előtt a házasság felbontása során Sz. I. és B. I. az állandó gyakorlatnál szűkebb kapcsolattartásban egyeztek meg 2001. március 21. napján. Ugyanakkor a Családsegítő Szolgálat is próbált közvetíteni a szülők között eredménytelenül, annak érdekében, hogy kössenek egy megállapodást, akár a bírói egyezségnél korlátozottabban. Különösen a gyámhatósági határozatokat kell kiemelni, amelyek tartalma folyamatosan közvetítette a vádlott felé, hogy jogellenes magatartást tanúsít. Sz. I. védekezésében gyakran hivatkozott anyai érzéseire, amelyek nem tekinthetők lehetővé számára, hogy erőszakkal kényszerítse Anitát, hogy akarata ellenére menjen el az édesapjával. A vádlott – B. I. negatív tulajdonságai felemlegetése mellett, amit rajta és lányán kívül senki sem tapasztalt - félelemre, a bizalom elvesztésére és a 2000. december 30-i esetre hivatkozott visszatérően.

Ebből, és a kiskorú tanúvallomásából azonban az is egyértelműen megállapítható, hogy az apa részéről a rendszeres kapcsolattartásra jelentkezés, illetve a Gyám

hivatali eljárás, sem a vádlott által is ismert és különböző eljárásokban beszerzett szakértői vélemények, a nagy számban indított polgári perek, ügyvédek jelenléte sem érték el azt, hogy felkészítse a vádlott a gyermeket ezekre az alkalmakra.

A szakvélemények feltárják azt a folyamatot, amelyek Sz. I. vádlott magatartásának következtében a gyermeknél megfigyelhetőek. A vádlott hatására, befolyásolása a gyermek harmonikus kapcsolata az apával diszharmonikussá vált, először verbálisan, majd teljesen elutasította őt. A szakértő rámutatott arra, hogy a gyermeknek szüksége van mindkét félre. A szakértő az apa személyiségében és az általa tanúsított magatartásban az átlagtól eltérő, vagy bármilyen szélsőséget nem észlelt. A vádlott a láthatásra felkészítés helyett olyan szorongást alakított ki a gyermekben, amely miatt nemcsak az apával való kapcsolata sérül, hanem a további párkapcsolataira is kihatással lesz. A gyermeknek is lehet akarata, azonban az nagymértékben függ jelen esetben a vádlott akaratótól. Összességében az, hogy a gyermek kapcsolata sérült az apjával, az nem jó a gyermek személyiségfejlődésének mert ha az apát ilyen mértékben elutasítja, az nem feltételez egy harmonikus személyiségállapotot. Az anya tele van indulattal, ellenszenvvel, feldolgozatlan feszültséggel, és ezt közvetíti a gyerek felé, a gyermek pedig a gondozó szülővel azonosul és felveszi az ő tulajdonságait. A szakértő a gyermek meghallgatását követően tényként megállapította, hogy 1999. évtől lazult, majd teljesen elsorvadt a gyermek és apa közötti érzelmi viszony, emellett az anya rossz véleménye az apa kapcsán elhatárolódott a gyerekekben.

Fenti bizonyítékok egybevetésével és értékelésével a bíróság azt állapította meg, hogy Sz. I. vádlott először 1999. tavaszán a közös megállapodás ellenére az éjszakai órák alvásait akadályozta meg minden alap nélkül, majd 2000. december 30-át követően már egyáltalán nem tette lehetővé B. I. részére a kapcsolattartási jog gyakorlását. Mindezek a polgári perekben és a különböző kérelmekben is végigvezethetőek, hogy a vádlott nemcsak nem engedte el a gyermeket, hanem a bírósághoz is fordult a kapcsolattartás újra szabályozás érdekében, aszerint hogy az kéthetente két órára korlátozódjon az ő jelenlétében. Anita teljesen azonosult a vádlottal, annak hatására és befolyásolására. A vádlott elérte azt, hogy a gyermek már minden sikertelenül egyértelműen elutasította az édesapja közeledését, és igenli az édesanyja által tanúsított magatartást, teljesen elfogadja, és mindenhol és mindenkor határozottan kiállt mellette, mondja, átvette értékítéletét. Az apáról alkotott képe eltorzult, nem valóságban, hanem saját élményeken alapul, hanem az átéltek a vádlott által negatív felhangokat kaptak. Ez a fajta szakértőileg alátámasztott szélsőséges érzelmi eltávolodás a vádlott azon magatartásának, viselkedésének, megnyilvánulásainak következménye, hogy a gyermeket az apa ellen hangolja, fordítja. A gyermeknél észlelt pszichés státusz kialakulása egyértelműen összefüggésbe hozható az anya magatartásával.

A bíróság álláspontja szerint Sz. I. vádlott bűnössége a kiskorú veszélyeztetésének büntetésében a rendelkezésre álló bizonyítékok mérlegelésével kétséget kizáróan megállapítható, mivel valamennyi törvényi tényállási elem megvalósult. A pszichológus szakvélemény igazolja, hogy a gyermek testileg, értelmileg, érzelmileg fej-

let, a korábbi vizsgálatokkor derűs, nyugodt, mindkét szülője felé szeretettel fordul. Azonban a vádlott által előidézett szorongásos állapoton keresztül végigvezetődött a teljes elutasítás, melyet a bíróság a tárgyaláson a gyermekkorú tanú kihallgatása során is megtapasztalt. A döntést nem lehet a gyermekre bízni, e körben egyértelműen a vádlottat terheli a felelősség, neki kellett volna elősegítenie az apa-gyermek kapcsolat fenntartását, biztosítását.

A bíróság által megállapított tényállás szerint a gyermeket elsődlegesen a vádemelésig eltelt időben a vádlott, mint a gyermekkorú nevelésére, felügyeletére, gondozására köteles személy, az abból folyó kötelességét súlyosan megszegte, a gyermeket egyáltalán nem készítette fel az apai kapcsolattartásra, azt nem biztosította sem fizikailag, sem lelkiileg. A vádlott a gyermek gondozásából fakadó kötelezettségek szándékos elmulasztásával, illetve azzal ellentétes magatartásával a nevelésből származó kötelességeit súlyosan megszegte, és ezzel a kiskorú erkölcsi fejlődését veszélyeztette. 2001. január 1-től szándékosan megakadályozta az apai kapcsolattartást, a vádlott a bíróság előtt kötött részegyezséget sem vette figyelembe, és az elmulasztott hatósági eljárások sem voltak hatással rá. A vádlott anyai feladatainak eleget nem téve olyan súlyos kötelességszegést valósított meg, melynek során mereven elzárkózott az apai kapcsolattartástól. Szakértői vélemény támasztja alá egyrészt a vádlott felróható magatartást, másrészt azt, hogy a vádlott a gyermek erkölcsi, érzelmi fejlődését veszélyeztette, majd - a vádemelést követően eltelt idő során, az egydöntő határozat meghozataláig - a törvényi tényállásszerű magatartása következtében az eredmény is bekövetkezett akként, hogy a kiskorú az édesapját teljesen elutasítja. A vádemelést követően eltelt időben tanúsított vádlotti magatartásra is kiterjedt a bizonyítási eljárás tekintettel az ügy tárgyára, jellegére, illetve arra, hogy egy komplex folyamatról van szó, melyet nem lehet csupán a vádbeli időre leköltöztetni. Változás azonban a tárgyalás sorozat alatt sem következett be, sőt a pszichológus már a gyermek lelki, pszichés károsodását, amelynek a jövőbeni életére is kihatása lesz, tárta fel. Ezt a bíróság a büntetés kiszabása körében értékelte.

A vádlott színpadias viselkedése, a különböző eljárásokban való teátrális megnyilvánulásai, a kapcsolattartás folyamatos elutasítása meggátolta a normális apa-gyermek kapcsolat kialakulását. A vádlott saját érdekeit helyezte előtérbe a gyermek nevelése során. Szemlélete nem tekinthető gyermekközpontúnak, szemben az apa magatartásával, aki a saját sérelmeit félretéve, a jogerős bírósági határozat ellenére is hajlott a megegyezésre a kapcsolattartás terén. Az apától távol állt bármilyen határozottabb (agresszívabb, erőszakosabb) fellépés, csupán a kislányával szeretett volna találkozni feszültségmentes, nyugodt körülmények között, ennek érdekében türelemmel a szakavatott intézményekhez fordult segítséget kérve.

A büntetőeljárás megindítása előtt B.I., mint édesapja a kapcsolattartás tényleges megvalósulása érdekében valamennyi szóba jöhető fórumot kimerítette. Ezt mutatja a folyamatba tett polgári perek nagy száma, illetőleg az apa a gyámhatósághoz és a családszolgálatokhoz fordult. Emellett a vád benyújtását követő bírósági eljárás sem fejtette ki azt a hatást, hogy a vádlott a törvényi tényállásszerű magatartá-

sával felhagyjon, a gyermek érdekében cselekedjen, ezért a bíróság indokoltan találta a Btk. 82.§-ában írt pártfogó felügyelet intézkedés alkalmazását a kiszabott büntetés mellett. A Btk. 82.§ (5) bekezdése szerint a bíróság ítéletében magatartási szabályt írt elő a vádlott számára, amelyet köteles megtartani. Emellett az 1979. évi 11. tvr. 92.§ (1) bekezdése rögzíti a pártfogó felügyelet célját, hogy az elkövető ellenőrzésével és irányításával elősegítse annak megakadályozását, hogy ismételt bűncselekményt kövessen el és segítséget nyújtson a társadalomba való beilleszkedéséhez az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtéséhez. A 96.§ a) pontja alapján pedig a pártfogoltnak megjelenési kötelezettsége van, és az e) pont szerint a bíróság határozatában előírt kötelezettségeket kell megtartania. Erről rendelkezett a bíróság a hivatkozott jogszabály helyek alapján annak érdekében, hogy az apa és a gyermek között a kapcsolattartás a jövőben a polgári bíróság által szabályozott módon létrejöjjön.

Az első fokú bíróság ítélete ellen a vádlott és védő elsődlegesen felmentésről másodlagosan enyhítésért jelentettek be fellebbezést. A másodfokú bíróság helyben hagyta a döntést. A megyei bíróság osztva az első fokú bíróság álláspontját, rámutatott arra, hogy az anya az eltelt hosszú időben minden lehetséges módon a kapcsolattartás megfiúsítására törekedett, amely romboló hatást gyakorolt a gyermek személyiségére. Az elkövetési magtartásokban tükröződik a szándékosság, és a törvényi tényállás alanyi oldaláról is teljes.

A válás, a családok szétesése még a legkevésbé konfliktusokkal terhelt formában is traumatikus élményt jelent valamennyi résztvevő számára. A negatívumok meghatározóvá válnak, ádáz, hosszantartó küzdelem alakul ki két ember között, akik valaha szerették egymást. A válási küzdelemben a gyermeküket is felhasználják a győzelem reményében. Végül egy valakinek a sorsa nem számít igazán, ez pedig a gyermek. A különélő szülővel való kapcsolattartás akadályozásával helyzeti előnyök kihasználva a másiktól akarják elidegeníteni őt.

Ha a gyermeket nevelő szülő a végrehajtási intézkedések ellenére sem tesz elgéget a kapcsolattartás zavartalan biztosításának, a bíróságnál a gyermek elhelyezésének megváltoztatása iránti per indításnak van helye.

A jogerős ítélet megszületésével a jogi procedúra véget ér, de az érzelmi elválás nem feltétlenül történik meg. *A harc a bíróságokon kívül tovább folytatódik...*

III. FEJEZET

VÁLOGATÁS EGYETEMI HALLGATÓK MUNKÁIBÓL

Prof. M. Kiss Sándor tanítványának szakdolgozata

A BÁRDOSSY-PER KÜLPOLITIKAI VONATKOZÁSAI (Egy politikai kirakatper a nemzetközi büntetőbíráskodás tükrében)

Spišák Mónika¹

Bevezetés

A Bárdossy László személye, politikai működése, pere és kivégzése iránti lankadatlan érdeklődés az események után 60 évvel is töretlenül látszik, ami nem csoda, ha figyelembe vesszük, hogy a per kapcsán olyan fontos kérdésekről folytak elméleti viták, mint Magyarország háborúba sodródása, a fegyverszünet és a kiugrási kísérlet, a nyilasok szerepe, a zsidókérdés etc. Túl azon, hogy a „háborús bűnösök” büntetőjogi felelőssége nemzetközi jogi problémákat vet fel, a Horthy-korszak megítélése már önmagában kényes témának számít.

Bárdossy László személyisége bizonyos szempontból már kortársai szemében is irodalomként tűnt, az őt ért negatív vagy, akár pozitív kritikák mindig nagyon szélsőségesek voltak. A népbíróság számára ő jelentette a Horthy-korszak tipikus politikai döntéshozóját, a mellette állók szemében viszont mártírhalt. Előbbi szerepét napjainkban is gyakran találkozni, és a szélesebb közvéleményben a történettudomány legújabb eredményei is csak árnyalni tudták a két háború közötti időszak általános képét. Utóbbival kapcsolatban pedig elég csak arra gondolni, hogy a 20.sz. végi Magyarországon Bárdossy esetleges rehabilitációja politikai kérdéssé vált.

Kutatásaimnak nem célja sem a korszak általános kritikája, sem Bárdossy László politikai működésének átfogó értékelése, sem pedig annak megítélése, hogy mennyiben volt személy szerint bűnös és mennyiben „csak” felelős a vészterhes idők politikai elitjét képviselő Bárdossy. Ennek eldöntése ilyen történelmi távlatból is nézőpont kérdése. Hiszen –Grósz József szavaival élve– „*Ki állapíthatja meg*

¹ Spišák Mónika a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész Kara történész szakán 2005. évben megvédett szakdolgozata. Vezető tanára prof. M. Kiss Sándor, a dolgozat bírálója Kahler Frigyes docens

nyugodt lelkiismerettel ma, hogy hol kezdődik, vagy hol végződik az a közhivatali, politikai, közgazdasági vagy közéleti szerep, amely módot nyújthatott volna 1941-ben a háborúba való belesodródás és folytatólag a fokozottabb mértékben való belesodródás megakadályozására? (...) Vagy ki állapíthatja meg, hogy X úrnak mi kellett volna erre látnia? És hol kezdődik az életet fenyegető szükség? „²

Ez a munka nem 1941-ről szól. Az akkori cseményeket igyekeztem csak annyiban érinteni, amennyiben azok elengedhetetlenül szükségesek a per megértéséhez.

A történettudomány iránti elkötelezettségem okán pusztán arra vállalkoztam, hogy lehetőleg minél szélesebb összefüggéseiben, ugyanakkor objektíven megpróbáljak rekonstruálni egy politikai pert, reményeim szerint rámutatva annak 1941-ben játszott óriási jelentőségére.

I. Kutatástörténet

A Bárdossy László elleni büntetőeljárásra és a korszakra vonatkozóan számos publikáció jelent meg. A források több csoportra oszthatók.

A perről először 1945-ben jelent meg egy kiadvány a Magyar Távirati Iroda szerkesztésében³, melynek első része a vádiratot és annak indoklását, második része pedig a tárgyalást és az ítéletet foglalja magában. A brosúra forrásértéke megkérdőjelezhető, hiszen egyértelműen negatív színben igyekszik feltüntetni Bárdossy Lászlót, így arányaiban a hangsúly a vád erősítésének irányába tolódik el.

A következő fontos kiadvány Svájcban jelent meg 1976-ban, amelyből megismerhető Bárdossy Lászlónak az első- majd másodfokú tárgyaláson az utolsó szaván elmondott két beszéde.⁴

A bírósági eljárás rekonstruálását megkönnyíti, hogy két fontos forráspublikáció is megjelent róla. 1991-ben Pritz Pál szentelt kötetet a Bárdossy pernek⁵, melyben az előzetes nyomozati anyagokat, az első- és másodfokú tárgyalást publikálta a Belügyminisztérium irattárában fennmaradt levéltári anyagokat, az 1945-ös brosúra szövegét, valamint a Magyar Rádió archívumában a perről készült 118 perces hanganyagot felhasználva. Bárdossy László beszédét a svájci kiadvány alapján rekonstruálta.

2 Grösz József kalocsai érsek naplója 1944-1946. Sajtó alá rendezte Török József. Szent István Társulat, Bp., 1995. 159.

3 Ítélet a történelem: A Bárdossy per. A Magyar Országos Tudósító és a Magyar Távirati Iroda hivatalos kiadványából szerkeszti Ábrahám Ferenc és Kussinszky Endre. Híradó Könyvtár. Bp., 1945.

4 Esső Sándor: Bárdossy László, a nemzet védelmében. Utolsó beszédei az ún. népbíróság előtt. Dunai Fahíradó, 1976. Az elsőfokú ítélethirdetés előtt elmondott Bárdossy- beszédet a Hunnia füzetek (1989. november-decemberi) száma rövidítve szintén közreadta.

5 Bárdossy László a népbíróság előtt. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta, magyarázó jegyzeteket ellátta Pritz Pál. Maccenas Könyvkiadó. Bp., 1991.

1996-ban látott napvilágot a másik fontos dokumentumkötet, dr. Jaszovszky László szerkesztésében⁶, amely első ízben közölte az elsőfokú eljárás jegyzőkönyv-

A Népbíróságok Országos Tanácsának tanácskozási jegyzőkönyve, a kegyelmi tanácskozási jegyzőkönyv, illetve a Nemzeti Főtanács döntése a Magyar Országos Levéltárban fellelhető.⁷

A legújabb szakirodalmak közül kiemelkedik Perjés Géza tanulmánya⁸, amely többek között rendkívül alaposan és aprólékosan rendszerezi a Pritz Pál, illetve a Jaszovszky László által publikált források közötti különbségeket.

A forrásanyag mellett fontos segítséget jelentenek a korszakra vonatkozó visszaemlékezések, amelyekre támaszkodva – természetesen kellő kritikával – árnyaltabb kép festhető mind Bárdossy Lászlóról, mind pedig a kor politika- és eseménytörténetéről.⁹

A Bárdossy - kormány alatt kötött szerződések, iratok, követi jelentések és követeleknek adott utasítások szintén hozzáférhetőek.¹⁰

A permenettel kapcsolatban fontos adalékokkal szolgál a tanácsvezető bíró, Major Ákos visszaemlékezése.¹¹

Hűnös volt-e Bárdossy László? Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Dr. Jaszovszky László. Püski Kiadó. Bp., 1996.

MOL XX-4-b 2946-1945.15. doboz; MOL XIX-E-1-f-1025-1946.175.doboz

Perjés Géza: Bárdossy László és pere. In: Hadtörténelmi Közlemények 2000/4. sz.

Munkám során számos visszaemlékezést használtam. Ezek közül a legfontosabbak: Ullein-Reviczky Antal: Német háború – orosz béke. Bp., 1993. ; Barcza György: Diplomata emlékeim I-II., Szerk.: Bán D. András. Európa Kiadó. Bp., 1994.; Horthy Miklós: Emlékirataim. Bp., 1990.; Hory András: Bukaresttől Varsóig. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta és magyarázó jegyzetekkel ellátta Pritz Pál. Bp., 1987.; Nagybacsoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendőök 1938-1945. Gondolat. Bp., 1986., Hennyey Gusztáv: Magyarország sorsa kelet és Nyugat között. Extra Hungariam. Európa-História. Bp., 1992., Lakatos Géza: Ahogyan én láttam. Extra Hungariam. Európa-História. Bp., 1992., Szegedy-Maszák Aladár: Az ember ősszel visszanéz. Egy volt magyar diplomata emlékirataiból I-II. Válogatta és sajtó alá rendezte: Csorba László. Utószó: Szegedy-Maszák Mihály. Bp., 1996.

10 Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945. A sorozat szerkesztője Zsigmond László. V. kötet. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig 1940-41. Összeállította Juhász Gyula. Sajtó alá rendezte Juhász Gyula és Fejes Judit. Bp., 1982. A továbbiakban DIMK V.; Hulmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918-1945. 2. kiadás. Bp., 1983.; Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933-1944. Szerk.: Ránki György, Pamílnyi Ervin, Tilkovszky Loránt, Juhász Gyula. Bp., 1968.; A moszkvai magyar követség jelentései 1935-1941. A dokumentumokat válogatta Peter Astor. Századvég Kiadó. Bp., 1992.; Magyar Országos Levéltár (Bp.) K 63. Szent-Iványi Domokos: Csonka-Magyarország külpolitikája 1919 júniusától 1944. március 19-ig.

11 Major Ákos: Népbíraskodás, forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései. Szerk.: Zinner Tibor. Bp., 1988. Dr. Major Ákos (Budapest, 1908. – Budapest, 1987.) jogász, hadbíró, a Budapesti Néptörvényszék első elnöke. 1946-1948 között a NOT elnöke. 1948-1953 között a Legfelsőbb Bíróság bírója. Eltávolítása után ügyvédként tevékenykedett tovább.

II. Bárdossy László életútja

Bárdossy László 1890. december 10-én született Szombathelyen, kismemesi-hatalnoki családban (édesapja Bárdossy Jenő miniszteri tanácsos, édesanyja Felsőöri Zarka Gizella). Középiskolai tanulmányait Eperjesen majd Budapesten, a jogegyetemet Budapesten, Berlinben és Párizsban végezte. 1913-ban segédfogalmazóként kezdte pályafutását a kultusztárcánál, 1921-től miniszteri titkárként részt vett a békeelőkészítés munkájában. 1922-ben került a Külügyminisztérium sajtóosztályára, amelynek vezetői posztját 1926-1930 között töltötte be. Ezután lett a londoni magyar nagykövetség tanácsosa, ahonnan Bukarestbe került – immár nagykövetként. Gr. Csáky István 1940. februárjában bekövetkezett halála után foglalta el a külügyminiszteri bársonyszéket, majd – pályafutása betetőződéseként – gr. Teleki Pál halála után, 1941. március 3. – 1942. március 7. között Magyarország miniszterelnöke volt.¹²

Az ezt követő hónapokban írta a „Magyar politika a mohácsi vész után”¹³ c. történelmi témájú, ám a kortársak és az utókor általánosnak mondható megítélés szerint személyes célokot szolgáló könyvét, melyben Fráter György politikáján töprengve, annak sikertelenségét boncolgatva próbálta igazolni saját miniszterelnöksége alatti cselekedeteit, párhuzamba állítva Magyarország Mohács utáni, illetve az 1941-42-es években tetőzött kényszerhelyzetét.

Az aktív politikához 1943-ban tért vissza az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga elnökeként, majd 1944 májusától Szombathely képviselőjeként. A Nemzeti Szövetségben a jobboldali pártok összefogásán munkálkodott.

A front közeledtével feleségével Szombathelyre távozott. Innen Edmund Veessenmayer német követ segítségével menekült Bajorországba. 1945 áprilisában beutazási vízumot kért Svájcba dr. Hans Fröhlicher Németországba akkreditált svájci követtől, aki a kérést pártlólalag terjesztette a berni külügyminisztériumba, mondván: Bárdossy László tulajdonképpen nem politikus, hanem hivatásos diplomata és jogosan tart attól, hogy Németország elfoglalása után kiszolgáltatják a szovjeteknek.¹⁴ A hivatalos berni válasz ugyan nem ismert, de tény, hogy Bárdossy április végén átlépte a svájci határt és az engadini Samadan község melletti gyűjtőtáborba került, amit egy 1945. május 1-én kelt rendőrségi jelentés szerint saját akaratából hagyott el. A berni igazságügyi minisztérium ekkor kezdett nyomozni Bárdossy Svájcba kerülése ügyében, amely végül az államszövetség minisztertanácsa elé került. Miután kiderült, hogy Magyarországon a volt miniszterelnököt az első számú háborús bűnösnek tartják számon, 1945. május 4-én a svájci hatóságok

12 Az életrajzi adatokat ld.: Pritz Pál: A Bárdossy - per. In: Híres Politikai Cerek. Kossuth Kiadó. Bp., 2001. 9-62.

13 Bárdossy László: Magyar politika a mohácsi vész után. Bp., 1943.

14 Bárdossy svájci tartózkodásáról ld.: Gosztonyi Péter: Bárdossy Svájcban. Élet és Irodalom. 1989.jan.20. 4.

Bárdossyt Wienberg közelében visszatoloncolták Németországba. Az itt állomásozó 7. amerikai hadsereg tartóztatta le.

III. A nemzetközi bírászkodás, Bárdossy László perének nemzetközi jogi vonatkozásai

A második világháború folyamán a polgári lakosság ellen elkövetett bűnök döbbenetes mértéke/mértéktelensége sokakat indított arra, hogy felvessék azok felelősségrevonását, akik elkövették ezeket a bűnöket. Roosvelt amerikai elnök már 1942 augusztusában így fogalmazott:

„Az a szándékunk, hogy igazságos és szigorú ítélettel sújtsuk azokat a főkolomposokat, akik felelősök ártatlan emberek szervezett meggyilkolásáért és olyan rémtettek elkövetéséért, melyekkel a kereszténység minden alaptételét megsértik.”¹⁵

A háború utáni rendezés érdekében összeült konferenciákon és értekezleteken kiadott nyilatkozatokban ettől kezdve háborús bűnösökön általában kizárólag német náci vezetőket értettek.¹⁶ Így az 1943 októberében az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, valamint a Szovjetunió külügyminisztereinek részvételével tartott moszkvai értekezleten megfogalmazott nyilatkozatban is csupán arról határoztak, hogy a „német tiszteket és katonákat, valamint náci párttagokat” visszaküldik azokba az országokba, ahol elkövették tetteiket, hogy az ottani kormányok saját törvényeik szerint büntessék meg őket.¹⁷

A teheráni értekezlet (1943. november 28. – december 1.), illetve a jaltai konferencia (1945. február 4. –11.) is csak a német háborús bűnösöket említi, az utóbbin elfogadott, Németország megszállására és ellenőrzésére vonatkozó nyilatkozat például így fogalmaz: „... az összes háborús bűnösöket bíróság elé állítjuk, és halálankéntanul igazságosan megbüntetjük ...”.¹⁸

Az 1945. június 5-én kiadott berlini nyilatkozat 11. pontja ugyanakkor a náci vezetők letartóztatása mellett /a) pont/ ugyanezt rendeli el az „Egyesült Nemzetek bármelyikének mindazon állampolgáira, akik saját hazájuk törvényeinek megsértésével vannak vádolva”¹⁹ /b) pont/.

15 Bosch, J.W. : Judgement on Nuremberg. American Attitudes Toward The Major German War - Crimes Trials. Bp., 1999.21.

16 Ez alól kivételt képez Molotov szovjet külügyi népbiztos 1943 nyarán tett kijelentése, amely szerint: „A háborús bűnökért a felelőséget nemcsak a magyar kormánynak kell viselnie, hanem nagyobb vagy kisebb mértékben a magyar népnek is.” Idézi: Perjes i.m. 821.

17 „Háromhatalmi nyilatkozat a kegyetlenségekről”. In.: Halmossy i.m. 560-561.

18 Uo.: 602.

19 Uo.: 633-634.

A potsdami értekezlet (1945. július 17. – augusztus 2.) továbbra is pusztán elnyilatkozatot fogalmazott meg a felelősségrevonás szükségességéről²⁰, a konkrét lépéseket az 1945. augusztus 8-án az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és a Szovjetunió által Londonban kiadott „Egyezmény az európai tengelyhatalmak főbűnöseinek üldözéséről és megbüntetéséről” határozta meg. Ebben a Nemzetközi Katonai Törvényszék felállításáról határoztak, amely a háborús bűnösek fölött hivatott ítélni, az amerikai Robert H. Jackson bírót jelölve ki elnökül. Határozat született arról is, hogy a többi háborús bűnöst visszaküldik azokba az országokba, ahol tetteiket elkövették, valamint arról, hogy az egyezmény nem érinti a nemzeti vagy megszállási bíróságok illetékességét, illetőleg hatáskörét.²¹

A felállítandó bíróság hatáskörébe tartozó bűncselekményeket a Szabályzat 6. cikkelye határozta meg, amely szerint:

- béke elleni bűncselekménynek minősül: „háború vagy agresszió tervezése, előkészítése, kezdeményezése vagy indítása, vagy hatályos szerződések, egyezmények, illetve adott garanciák megsértésével indított háború, vagy az említett cselekmények végrehajtására irányuló közös tervben való részvétel vagy összekövés”,
- háborús bűncselekménynek minősül: „a hadviselés törvényeinek és szokásainak megsértése”; a polgári lakosság ellen elkövetett büntettek, hadifoglyok legyilkolása, fosztogatás; „városok és falvak önkényes lerombolása, illetőleg elpusztítása, amennyiben ezt katonai szükség nem indokolja”,
- emberiség elleni bűncselekménynek minősül: „a polgári lakosság ellen a háború előtt vagy alatt elkövetett gyilkosság, kiirtás, rabszolgaság, elhurcolás és más embertelen cselekmények”; valamint „politikai, faji vagy vallási okból történő üldözés”.²²

A Szabályzat szerint az államfők és a kormány tagjai sem mentesülnek a felelősségre vonás alól (7. cikkely), az elkövetőt pedig nem mentesíti az a tény, hogy parancsra cselekedett (8. cikkely).²³ A nürnbergi elveket és a bíróság gyakorlatát az ENSZ Közgyűlése 1946. december 11-én jóváhagyta.

Az elmúlt fél évszázadban ezeket az elveket számos bírálattal érte. Dolgozatomban nem célja a nemzetközi bíráskodás megítélése vagy kritikája, mégis fontosnak tartom megemlíteni az alapelveket illető legfontosabb bírálatokat, melyek a Bárdossy-per szempontjából sem hagyhatók figyelmen kívül.

²⁰ A „Jelentés” Németországra vonatkozó III. részének 5. pontja szerint „A háborús bűnöket és azokat, akik részt vettek olyan náci intézkedések tervezésében és végrehajtásában, amelyek atrocitásokat vagy bűncselekményeket céloztak vagy eredményeztek, le kell tartóztatni és bíróság elé kell állítani.” Ld. Halmossy i.m. 651. Uo. 682-683.

²¹ Uo. 682-683.

²² Kussbach, E.: Nemzetközi büntetőjog. Bp., 1999.18.

²³ „Nincs és nem is lehet mentesítő ereje az olyan kormányzati, katonai, illetve hivatali (állami) utasításoknak, amelynek a végrehajtása nyilvánvalóan bűncselekményt von maga után”. Uo.19., valamint: A Jogi Kultúrák Fejlődéstörténete. Szerk.: Horváth Pál. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 2000. 293-296.

A nürnbergi elvekre alapozott bíráskodást – túl azon, hogy precedens értékűnek tekinthető – leginkább az a tény kompromittálta, hogy a győztesek ad hoc alkotása volt. Ezen győztesek közé tartozott az a Szovjetunió is, amelynek vezetői ugyanezen elvek alapján elmarasztalhatóak lettek volna (gondoljunk csak a Molotov–Ribbentrop-paktumra, amely megkötésével a Szovjetunió elősegítette a háború kirobbantását). Ezen kívül sokakban felmerült a kérdés, hogyan lehet olyan bűncselekményért (ti. agresszió miatt) eljárást indítani, amit még nem is deklaráltak, nem is beszélve az egyik legfontosabb, a felvilágosodás polgári gondolkodásában gyökerező jogi alapelv, a „nullum crimen sine lege” (nincs bűncselekmény törvény nélkül, vagyis senki sem ítéltető el olyan cselekményért, amely az elkövetés pillanatában nem számított bűncselekménynek) megsértéséről.²⁴

Ehhez képest figyelemre méltó, hogy az ENSZ Közgyűlés deklarációja 1948-ban is leszögezi: „Senki sem marasztalható el egy olyan tett vagy mulasztás alapján, amely elkövetése idején a nemzeti vagy nemzetközi jog szerint nem minősül bűncselekménynek.”²⁵ A *nullum crimen sine lege*, illetve a *nulla poena sine lege* elvét az 1950. november 4.-én életbe lépett genfi Emberi Jogok Konvenciója is kifejezetten fenntartotta.²⁶

Nürnberget sokan tekintik a legújabbkori Európa első nagy „konceptiós kirakatperének”, mégpedig nem azért, mintha ott nem igazi bűnöket ítélték volna el, hanem azért, mivel a bírók nem voltak függetlenek, nem tételes jogot alkalmaztak, a vesztesek feltétel nélküli kapitulációjában pedig eleve benne volt, hogy az ítélesek jogi feltételeinek biztosítása másodlagos kérdés.

A háború alatt elkövetett szörnyűségek megbüntetésének eltökélt szándéka érthető volt 1945-ben is és érthető ma is. Más kérdés, és máig vita tárgyát képezi, hogy erre mennyiben volt alkalmas a nürnbergi elvekre alapozott büntetőbíráskodás.

IV. A népbíráskodás Magyarországon

1/1. A jogi szabályozás története

Magyarországon a háborús bűnösek elleni eljárás kérdésével először az 1944. decemberében megalakult Magyar Nemzeti Függetlenségi Front – nem mellékelve a Magyar Kommunista Párt javaslata alapján elfogadott – programja foglalkozott, amelynek 2. pontja szerint: „A hazaárulókat, a háborús bűnöket le kell tar-

²⁴ Perjés i.m. 826.

²⁵ Idézi: Jaszovszky i.m.11.

²⁶ A konvenció 7. §-nak 1. bekezdése szerint: „Senkit sem szabad elítélni olyan cselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése idején a hazai vagy nemzetközi jog alapján nem volt bűncselekmény. Ugyancsak nem lehet a bűncselekmény elkövetése idején alkalmazható büntetésnél súlyosabb büntetést kiszabni.” Az Emberi Jogok Konvencióját teljes egészében közli: Az Európa Tanács Emberi Jogi Dokumentumai. Szerk.: Mavi Viktor. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp.,1996.

tóztatni és átadni az erre a célra létesítendő népbíróságoknak. Vagyonukat el kell kobozni.”²⁷

Magyarországot az 1945. január 20-án megkötött moszkvai Fegyverszüneti Egyezmény (1945:V.t.c.) 14. pontja kötelezte a háborús bűnösök elleni eljárásra, amely kimondja: „Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásban és az ítékezésben e személyek fölött.”²⁸

Az Egyezmény ugyanakkor nem írta elő az eljárás módját, e tekintetben a magyar jog volt irányadó.

1945. január 25-én közzétették az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81.sz. rendeletét a népbíróságok felállításáról, „...attól a szükségétől vezetve, hogy mindazok akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak, mielőtt elnyerjék büntetésüket...”.

E szerint háborús bűnt követ el „aki, mint a kormány, országgyűlés tagja, vagy mint vezető állást betöltő közalkalmazott, kezdeményezője, vagy, bár a következményeket előre láthatta, részese volt olyan határozat hozatalának, amely a magyar népet az 1939. évben kitört világháborúba sodorta” (11.§.2.), „aki a fegyverszünet megkötését erőszakkal vagy befolyásának kihasználásával megakadályozni igyekezett” (11.§.3.), „aki vezető jellegű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítségnyújtott a hatalom megszerzésére irányuló lázadáshoz, a hatalom megtartásához, vagy aki e hatalom megszerzése után kapott kinevezése alapján a nyilas kormányzatban, közigazgatásban vagy honvédelem keretében életét fenyegető kényszerű szükség nélkül vezető állást vállalt” (11.§.4.), „aki a megszállott területek lakosságával vagy hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával, a reá bízott hatalommal visszaélve, kegyetlenkedett, vagy aki általában felbuzgója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának” (11.§.5.), „aki nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban) gyülekezett előtt elmondott beszédben vagy rádió útján a háború fokozottabb mértékben való folytatására izgatott (13.§.1.). Népellenes büntettségben bűnös „a miniszteriumnak, az országgyűlésnek az a tagja, vagy az a vezető állást betöltő közalkalmazott, ki a nép érdekeit súlyosan sértő jogszabály kezdeményezője volt, vagy annak meghozatalában tudatosan részt vett” (15.§.1.), „aki az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedését túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette” (15.§.2.), „aki a 15.§.2. pontjában írt cselekmények elkövetését megakadályozni nem igyekezett, bár ez törvényes hatáskörében módjában állt volna” (17.§.1.).²⁹

hozni nem igyekezett, bár ez törvényes hatáskörében módjában állt volna” (17.§.1.).²⁹

A rendelet szerint egy-egy népbírósági tanács öt tagból állt, akik delegálására a Magyar Kommunista Pártnak, a Szociáldemokrata Pártnak, a Nemzeti Paraszt-pártnak, a Független Kisgazdapártnak, valamint a Polgári Demokrata Pártnak volt joga. A tanács tagjainak nem kellett szakképzettnek lenniük, ugyanakkor az igazságügyminiszter minden tanács élére kinevezett egy szakképzett tanácsvezető bírót, aki előkészítette és levezette a tárgyalást.

A Magyar Kommunista Párt 1945. február 9-én javaslatot küldött az igazságügyminisztériumnak a fegyverszüneti szerződés végrehajtásáról³⁰, amely még a hónap folyamán átnyújtotta a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak a háborús bűnösök 13 névből álló listáját, amelyen Bárdossy László az első helyen szerepelt.³¹

1945. május 1-jétől életbe lépett a 81/1945. ME.sz. rendelet kiegészítése, az 1440/1945. ME. sz. rendelet, amely a Szakszervezetek Országos Tanácsának is lehetőséget nyújtott tanácsstagot delegálni a népbíróságokba. Figyelembe véve a

²⁹ A fentiekben azokat a paragrafusokat idéztem, amelyekre a Bárdossy -perben hivatkoztak.

³⁰ „A Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak átnyújtandó háborús bűnösök listájára és a fegyverszüneti szerződés 15. pontja értelmében feloszlatandó szervezetek, egyesületek és intézmények jegyzékére vonatkozó adatok még kevésbé állnak rendelkezésünkre, mint az Igazságügyminisztériumnak, melyek kérdéssel 1944. XII.23., illetve 1945. I.20.-a óta foglalkozik. Három nap alatt annyi adatot, mely a feloszlatandó egyesületek névsorát és a háborús bűnösök neveit, bűncselekményeit és azok minősítését csak megközelítőleg is magában foglalná, összeállítani nem tudjuk, s ezért javasoljuk

1. A Szövetséges ellenőrző Bizottsággal közlendő, hogy addig is, míg az Ideiglenes Nemzeti Kormány-nak nincs módjában Budapesten levő irattárak alapján, valamint a még fel nem szabadult területekről megfelelő adatokat beszerezni, a jegyzéket tekintsék ideiglenesnek és a kiegészítésükről pótlólag törtenik gondoskodás.
2. A feloszlatandó szervezetek közé javasoljuk a közismerten fasiszta pártok mellett a Magyar Élet Pártját is.
3. A háborús bűnösök névsorába fel kell venni az 1941.IV. 10.-e óta az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakításáig működő összes minisztereket és államtitkárokat is.
4. Ugyancsak föl kell venni a háborús bűnösök névsorába mindazokat, akik Jugoszlávia fegyveres megtámadását, a Szovjetunió, az Amerikai Egyesült Államok és Anglia elleni hadüzenetet kezdeményezték, aláírták, a Parlamentben, a felső házban és csek bizottságaiban mellette felléptek vagy szavaztak.
5. Fel kell venni a háborús bűnösök listájára mindazokat, akik Ukrajnában a „megszállt csoportokban” mint a megszállt csoportok, hadtestek, hadosztályok, dandárok, ezredek parancsnokai működtek.
6. Fel kell venni a háborús bűnösök listájára mindazokat, akik 1941. V.26.-a óta az ügynevezett munkaszolgálatot, munkaszázadokat és különleges munkaszázadokat kezdeményezték, megszervezték, abban, mint parancsnokok vagy keretlegénység működtek.
7. Végül fel kell venni a háborús bűnösök listájára mindazokat, akik Zeidler altábornagy, Grassy vezérőrnagy, Deák ezredes és társai az 1941.I. bácskai vérengzésben résztvettek.

A Magyar Kommunista Párt nevében: Farkas Mihály s.k.”

Az MKP javaslata a fegyverszüneti szerződés végrehajtására. MSZP PI Levéltára 274. f. 15/199. ö.r. 1. Közlj: Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez II. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó. Bp.,1993.80.

³¹ MOL XX-1-a, 18.doboz XVIII.

²⁷ Idézi: Zinner Tibor: Háborús bűnösök perci. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945-49. I. TSZ 1985/1.

²⁸ MOL XIX-J-1-k 7/946. , és Halmossy i.m.588.

szakszervezeti tanács főtitkára, Kossa István³² politikai orientációját, ez egyértelműen a Kommunista Párt többségét volt hivatott biztosítani, 1946-tól pedig vétőjogot adott a Baloldali Blokk kezébe.

Úgy tűnik azonban, hogy a magyarországi háborús bűnösök ügye lassan halad – legalábbis a moszkvai és a hazai kommunista elvárásokhoz képest. Érdekes ezzel kapcsolatban a Rákosi Mátyás és Georgi Dimitrov (az SZK(b)P KB nemzetközi Tájékoztatási Osztálya vezetője) között 1945 nyarán Moszkvában lezajlott beszélgetést idézni, amely során Dimitrov sürgetésére Rákosi eképp magyarázta a késedelmet: „*A fasiszta vezetők elmenekültek. Nem maradt itthon egyetlen fasiszta miniszter, egyetlen fasiszta államtitkár sem (...) A legjelentősebb fasisztákat az anglok és az amerikaiak fogták el, de ők nem sietnek a kiadásukkal. (...) Ha a kezünk között lenne néhány fasiszta vezető, akkor megrendeznénk a pert, de csak kisnyilvánosság van a kezünk között, az ellenük indított pernek túl nagy hatása nem lesz...*”³³

1945. szeptember 13-án az Ideiglenes Nemzetgyűlés a népbírászkodás tárgyában korábban alkotott kormányrendeletet törvényerőre emelte. Az 1945:VII. tc. egyes pontjai bizonyos eltérésekkel megfelelnek a Nemzetközi Katonai Törvényes Szabályzatában körülírtaknak. A nürnbergi szabályzatban megfogalmazott „béke elleni bűncselekmény” a népbírósági törvényben felváltotta a „világháborúba sodorta” kifejezés (amit a Bárdossy - per esetében számos ügyészi megfogalmazásban egyszerűen az „agresszió”-val helyettesítettek), az „emberiség elleni bűncselekmény” pedig a „népellenes bűncselekmény”.

A népbírósági törvényben körülírt bűncselekmények egy része – a 11. §. 5. pontja alapján büntetni rendelt kegyetlenkedés, illetve a bűnsegédi magatartást bűncselekménnyé nyilvánító 11. §. 2. pont – nem sértette a *nullum crimen sine lege* elvét, hiszen ezen tényállásokat már a katonai büntető törvénykönyvről szóló 1930. évi II. tc. (KtBtk.) 113-119. §-ai is tartalmazták³⁴. Ebben az esetben a népbírósági törvény csak a nulla poena sine lege elvét sértette, amennyiben a KtBtk.-ban előírtnál súlyosabb büntetést helyezett kilátásba.

Az Nbr. büntetési rendelkezéseit, illetve a háborús bűntettek tényállásait részben kiegészítette az 1947. évi XXXIV. tc. a népbírászkodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről, ám a népbírósági büntetőjog 1962-ig tovább élt annak ellenére is, hogy 1950. április 1-jével megszűntek a népbíróságok.

1951. január 1-jén életbe lépett az 1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről (Btá.), amely azonban nem érintette az Nbr. 1. §-át, továbbá az

32 Kossa István (Balatonlelle, 1904 – Budapest, 1965) szociáldemokrata, majd kommunista politikus. Munkaszolgálatosként 1943-ban Ukrajnában átszökött a szovjet csapatokhoz. 1945-től tagja a Magyar Kommunista Pártnak, 1945-48 között a Szakszervezeti Tanács főtitkára, 1950-ig a párt központi, majd politikai bizottságának tagja, 1945-47 között a nemzetgyűlés alelnöke, 1948-63 között különböző időszakokban iparügyi, pénz-, kohó és gépipari, közlekedés- és postaügyi miniszter.

33 Rákosi Mátyás előadása Moszkvában 1945 júniusában. Közli: Tóth Piroska. In.: Múltunk 1999/4. 219-220.

34 A KtBtk. 113-119. §-ai a hadijogra vonatkozó olyan nemzetközi egyezményeken alapultak, amelyeket még a második világháború előtt kötöttek meg.

Nbr. büntetési tételekre, az elévülés kezdőnapjára, valamint a fiatakorúakkal szemben alkalmazható intézkedésekre vonatkozó paragrafusait³⁵.

A háborús és népellenes bűntettek 1952. augusztus 31-én a Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállításában (BHÖ) a Népköztársaság ellemény bűncselekmények közé sorolták be.

A béke és az emberiség elleni bűntettek, valamint a nemzetközi hadijogot sértő bűntettek az 1961-ben hatályba lépett Büntető Törvénykönyvbe (1961: V. tv.; Btk.) is bekerültek. A népbírósági törvény rendelkezései tehát annak ellenére maradtak hatályban, hogy a Btk. 2. §-k 1. bekezdése kimondta: a Btk. hatálybalépésével a korábban alkotott büntető jogszabályok hatályukat veszítik.

A háborús bűncselekmények jogi szabályozásának történetében fontos mozzanatot volt a bűntetések elévülésének kizárásáról szóló 1964. évi 27. sz. törvényerejű rendelet,³⁶ amely mintegy négy évvel előzte meg az ENSZ Közgyűlés által hasonló tárgyban elfogadott nemzetközi egyezményt³⁷. Utóbbit egyébként 1971-ben integrálták a magyar jogba is (1971. évi 1. törvényerejű rendelet). A népbírósági törvény rendelkezéseit, valamint a háborús bűntettek üldözésével kapcsolatos nemzetközi kötelezettségeket szintén 1971-ben integrálták a büntető kódexbe³⁸.

A népellenes bűntettekkel kapcsolatos rendelkezéseket 1979-ben a Btk. hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló tvr. (1979. évi 5. tvr.; Btké.) helyezte hatályon kívül³⁹. A Btk. XI. fejezete az emberiség elleni bűncselekmények körébe sorolja (I.cím) a béke elleni bűncselekményeket (háborús uszítás, bűncselekmény a népek szabadsága ellen, népiirtás, nemzeti, népi, faji és vallási csoport elleni bűncselekmény, faji megkülönböztetés), illetve (II.cím) a háborús bűncselekményeket (polgári lakosság elleni erőszak, háborús fosztogatás, bűnös hadviselés, harctéri fosztogatás, fegyverszünet megszegése, hadikövet elleni erőszak, visszaélés a vöröskereszttel).

35 Az 1440/1945. M.E. sz. rendelet 1. § (3) bekezdését, illetve az 1947: XXXIV. tv. 1. § (2) bekezdését a vagyonekhozjárásról, az 1440/1945. M.E. sz. rendelet 2. § (3) bekezdését a halálbüntetés alkalmazásáról, a 81/1945. M.E. sz. rendelet 9. § (1) bekezdését és az 1440/1945. M.E. sz. rendelet 5. §-át az elévülés kezdőnapjáról, végül az 1440/1945. M.E. sz. rendelet 15. §-át a fiatakorúak büntetéséről.

36 A tvr. 1.§-a szerint „Az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt és az 1440/1945. (V.1.) ME számú rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. (II.5.) ME számú rendelet 11. és 13. §-ában meghatározott háborús bűntettek büntethetősége, valamint az ilyen bűntettek miatt kiszabott tizenöt évi szabadságvesztés vagy ennél súlyosabb büntetés nem évül el”.

37 Miután a nürnbergi és a tokiói eljárások befejeződtek, az egyes államok belső joguk szerint üldözték a háborús bűnösöket. Amikor a New York-i egyezmény kimondta, hogy „a felsorolt háborús bűncselekmények és emberiség elleni bűncselekmények függetlenül elkövetésük időpontjától nem évülhetnek el”, célja éppen a belső jogból fakadó bizonytalanságok kiküszöbölése volt. A kérdéssel bővebben ld. az 53/1993. (X.13.) AB határozat indoklását in.: Magyar Közlöny 1993/147.sz.

38 Ez a Büntető Törvénykönyv módosításáról és kiegészítéséről szóló 1971. évi 28. sz. törvényerejű rendelet, az ún. Btk. novellával történt meg. A Btk. novella 38. §-a rendelkezett a háborús és népellenes bűncselekményekről.

39 Erre azért volt lehetőség, mivel az Nbr. 15. és 17. §-ában meghatározott népellenes bűntettek elévülése nem volt kizárt, így 1979 júliusáig már bizonyosan elévültek.

A Btk. 165.§-a („Egyéb háborús bűntettek”) gyakorlatilag hatályban tartotta a 1945. évi VII. tc.-t⁴⁰, ami az Alkotmánybíróság 1994-es határozata szerint azt jelenti, hogy a Nbr. 11. és 13. §-ában meghatározott háborús bűnök, illetve a Nbr. 12. és 14. §-ában körülírt büntetési tételek a Btk. részei, a népbírói törvény többi része már nem hatályos.⁴¹

Az Alkotmánybíróság ugyanebben a határozatában vizsgálta a Btk. 165.§-ának alkotmányosságát. A határozat témánk szempontjából is rendkívül érdekes, hiszen nem csupán a nullum crimen sine lege elvet érinti, hanem a nemzetközi és a belső jog harmonizációját is.

A népbírói törvény első paragrafusa expressis verbis kimondja a nullum crimen sine lege figyelmen kívül hagyását, amikor olyan magatartást is büntetni rendel „(...) amely a rendelet életbeléptekor már befejeztetett, s a cselekmény befejeztének időpontjában fennállott törvényes rendelkezések alapján az büntethető nem volt.” Ezzel szemben az Alkotmány 57.§ (4) bekezdése garantálja a nullum crimen elv feltétlen érvényesülését a belső jogban. Az Alkotmánybíróság döntése értelmében ezért a Nbr. 11. 1-4. és 6. pontja, valamint a 13. § 1. és 3-7. pontja alkotmányellenes, így a határozat 1994-es közzététele óta semmis⁴².

Az Alkotmánybíróság ellenben azt is megállapította, hogy az Nbr. 11. §. 5. és 13. §. 2. pontja⁴³ nem alkotmányellenes, mivel a nemzetközi büntetőjogban is büntetni rendelt magatartást tartalmaz. Ezekre a cselekményekre így a büntethetőség elvűlésének kizárása is vonatkozik. A Magyar Köztársaság Alkotmánya ugyanis vállalt kötelezettségekként elfogadja a nemzetközi jog szabályait (7.§ (1) bekezdés), ezért alkotmányos köteletség a háborús és emberiség elleni bűncselekményekre vonatkozó nemzetközi szabályok érvényesítése⁴⁴.

40 A Btk. 165. §-a szerint „Az egyéb háborús bűntettekéről külön jogszabály (az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt, az 1440/1945. ME rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. Me rendelet) rendelkezik”. Az indoklás szerint azért, „mivel e háborús bűntettek nem üvölnek el mindaddig, amíg a második világháború folyamán elkövetett háborús bűntettek elkövetői életben lehetnek, indokolt, hogy a törvény utaljon ezekre, megjelölve azt a jogszabályt, amely a rájuk vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza.”

41 2/1994 (I.14.) AB határozat. Közzétéve a Magyar Közlöny 1994. évi 4/1. számában.

42 Az Nbr. 13.§ 7. pontja büntetni rendeli azt, aki bármilyen formában olyan tevékenységet fejt ki vagy mozdit elő, amely a népek háború utáni békéjének és együttműködésének megnehezítésére vagy megbontására, avagy nemzetközi viszály előidézésére alkalmas. Az Alkotmánybíróság ezt azért ítélte alkotmányellenesnek, mivel a benne körülírt tényállás olyan határozatlan, hogy az sérti a jogbiztonság alkotmányos követelményét.

43 A 11.§ 5. pontja szerint háborús bűnös, „aki a megszállott területek lakosságával, vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával, a reábizott hatalommal visszaélve kegyetlenkedett, vagy aki általában akár belföldön, akár külföldön felbujtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének, vagy megkínzásának.” A 13.§.2. pontja szerint háborús bűnös „aki valamilyen katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy ellen elkövetett erőszakos cselekményhez segítséget nyújtott.”

II.2. A népbírói ítékezés mérlege

A szakirodalomban és a forrásokban szereplő adatok a háborús bűnösök számáról meglehetősen ellentmondóak, mivel a magyar kormány által háborús bűnösöknek minősített személyek listája nem azonos a 1945 novemberében elkészült listával, amelyen a Nyugaton fogságba esett és az amerikaiaktól kikért személyek szerepeltek.⁴⁵ Ez utóbbin Bárdossy László neve csupán azért áll a 24. helyen, mivel a lista összeállításánál alfabetikus sorrendet követtek.

Mivel a háborús bűnösöknek minősítettek között miniszterek, miniszterelnökök is voltak, az, hogy ki kerüljön a népbírói elé, elsősorban politikai kérdés volt. A Népbírói Országos Tanácsának (NOT) egykori elnöke, Bojta Béla⁴⁶ így emlékszik a lista összeállítására: „...a Miniszterelnökségen összeállítottunk egy névsort. Nemcsak a kormány egyes tagjai, hanem a pártok vezetői is jelen voltak a háborús bűnösök kiválasztásánál, és később ez a lista volt az alapja különböző megkereséseknek és az első nyomozati cselekményeknek”.⁴⁷

A magyarországi háborús bűnösök első csoportja –köztük Bárdossy László– 1945. október 3-án érkezett meg egy amerikai repülőgéppel a mátyásföldi repülőterre, ahonnan a Politikai Rendészeti Osztály vezetője, Péter Gábor kíséretében kerültek az Andrassy út 60.-ba.⁴⁸

A népbírói perek politikai jellegét és jelentőségét már a korban sem tagadták, a háborús bűnösök elleni perek vádbeszédei hemzsegnek az ideológiai agitációktól. A politikai cél –vagyis nem csupán a konkrét perbefogott személyek, hanem az őket kitermelő és támogató egész politikai rendszer elítélése, ezáltal a Horthy-korszak morális és politikai megsemmisítése– mindenki számára világos volt, az eljárások kezdeti bizonytalanságai azonban azt mutatják: módszer tekintetében korántsem

44 Az 53/1993. AB határozat indoklása hosszan foglalkozik a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányából, illetve az Európai Emberjogi Egyezményből fakadó kötelezettségekkel. Mindkét egyezmény leszögezi, hogy a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elvek betartása a részes államok számára még háború és szükséghelyzet esetén is kötelező. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az Egyezségokmány 15. cikkelyének (2) bekezdése –„E cikk nem képezi akadályát valamely személy bíróság elé állításának és megbüntetésének olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely elkövetése idején a nemzetek közössége által elismert jogelvek szerint bűncselekmény volt” –gyakorlatilag engedélyezi a vizsgálható hatályú jogalkotást azokra az államokra nézve, amelyek „az elkövetés után inkorporálták jogukba a nemzetközi jogi normákat”. Az Egyezmény a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróság Szabályzatában meghatározott bűncselekményekre vonatkozik, amelyek a nemzetközi szokásjog alapján már a II. világháború előtt a nemzetközi jogrend részét képezték. Így a Statum annak ellenére lehetett irányadó a népbírói törvény alkotmányos vizsgálatánál, hogy időben mintegy fél évvel követte annak hatálybalépését.

45 MOL XIX-E-1-i-34110-1945. 2.doboz

46 Dr. Bojta Béla (Szeged, 1899 – Budapest, 1985.) ügyvéd, bíró. Államtitkárként a nevéhez fűződik a NOT megszervezése, melynek tanácsvezető bírója, 1948-1950 között elnöke volt. a Legfelsőbb Bíróságról való elbocsátása után, 1956-tól ügyvédként tevékenykedett.

47 Zinner Tibor – Róna Péter: Szálasiék bilinesben. Lapkiadó. Bp., 1987. 63.

48 Karsai Elek: Ítélt a nép. Népszerű Történelem. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1977. 5

volt egységes elképzelése a döntéshozóknak. A kommunista Társadalmi Szemle 1946 nyarán épp emiatt tartotta fontosnak, hogy a háborús bűnös perek jelentőségét hangsúlyozó cikket jelentessen meg, egyben instrukciókat adjon a helyes és elvárt eljárás módra vonatkozóan is. A cikket jegyző Beér János szerint: „... az egész politikai korszakra vonatkozóan előzetesen és egységesen kell meghatározni azt a politikai irányvonalat, amelynek alapján az ügyészeknek politikai szempontokat kell bírálni és ennek megfelelően kell az ügyet bírálni és ennek megfelelően kell az ügyet irányítani. Bizonyítási indítványban, a felteendő kérdésekben és a vádbeszédben egyaránt. Ha politikai eredményt akarunk a pertől, elsősorban komoly politikai súlyt kell adni a vádnak (...) A politikailag rosszul vezetett per könnyen tolja a reakció felé a pártönkívüli közömbösöket vagy ingadozókat. A politikailag jól megfogott és megoldott peranyag viszont a demokrácia legtermészetesebb és legeredményesebb agitációs lehetősége.”⁴⁹

Magyarországon mintegy 60 ezer népbírói eljárást indítottak, ebből csaknem 27 ezer elmarasztaló ítélet született. 1945 februárjától 1950 áprilisáig az ország szerte működő 24 népbírói első fokon 477 embert ítélt halálra háborús és néppellenes bűntett miatt. Közülük 189 embert ki is végeztek.⁵⁰ Háromezere tehető azok száma, akik az eljárás során öt évet meghaladó börtönbüntetést kaptak, és több mint ötszáz személyt ítélték életfogytiglani börtönre.⁵¹ A háborús bűnösök felkutatásában kulcsszerepet játszott a kommunista vezetésű politikai rendőrség, amely 1945 júliusáig közel 22 900 nyilast, illetve „fasiszta elemet” vett őrizetbe.⁵²

Az erőteljes propaganda ellenére a népbírói eljárások – főként működésük kezdetén – a közvélemény részéről meglehetősen negatív kritikát kaptak.⁵³ Érdemes itt kitérni Mindszenty József hercegprímás, esztergomi érseknek Tildy Zoltán miniszterelnökhöz a népbírói eljárások ítélezéséről írt levelére. Az érsek „egyházi és közjogi állásából eredő kötelességének” tartotta megfogalmazni súlyos kritikáját: a népbírói törvény és maga az eljárás, valamint a laikus bíróság által hozott ítélet ellenkezik a magyar jogrenddel⁵⁴, pedig „... a történelem arra figyelmeztet, hogy a bírósá-

gok olyatén ítélezése, amit nem fedez a nemzeti követelmény mindig szakadékot jelentett a nemzet és a hatalom gyakorlói között, amely szakadék pedig kivétel nélkül változó időknek volt előhírnöke”.

V. Hogyan lett háborús főbűnös Bárdossy László?

Egy büntetőper összefoglalását olvasva az embernek nyilván e kérdés hallatán evidensnek tűnik a válasz: bűnössé nyilvánították 1945-ben. A helyzet azonban jóval összetettebb ennél.

Perjés Géza már idézett remek tanulmányában sorra veszi a háborús időkre visszatekintő memoárokat, bizonyítván, hogy a Bárdossy László bűnbakká tételét és lejárátását célzó folyamat már igen korán, 1942-ben elkezdődött, sőt gyökerei 1941 nyaráig nyúlnak vissza. A délvidéki akciót követően, de még a Szovjetunióval való hadiállapot beállta előtt indult meg ugyanis a magyar diplomáciai körökben a „londoni kapunyitás”-ként aposztrofált, az angol-magyar kapcsolatok újjáélesztésére irányuló akció. Ebben számos magyar diplomata vett részt, gócpontjai leginkább a semleges országokba delegált követségek, így pl. a lisszaboni magyar nagykövetség voltak. Portugáliában főként Tamás András és Wodianer Andor követ tevékenykedtek az angol álláspont puhítása érdekében.⁵⁵ Az akció lényege annak demonstrálása lett volna, hogy a jugoszláviai katonai bevonulásért kizárólag a magyar vezérkar vezetői, elsősorban Werth Henrik a felelősek, a Szovjetunió elleni hadbalépésért pedig csak Bárdossy miniszterelnök.⁵⁶

A szövetségesekkel való „második diplomáciai front” létrehozását a Külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője, a későbbi stockholmi magyar követ, Ullein-Reviczky Antal szorgalmazta a leginkább, a helyzetet pedig bonyolította, hogy a még hivatalban lévő Bárdossy tudatában volt ennek, de nem tiltakozott bűnbakká nyilvánítása ellen⁵⁷, sőt a londoni kapunyitást mind anyagilag, mind hivatalból falkadó hatalmával támogatta⁵⁸. Így tehát az a furcsa helyzet állt elő, hogy a nyugati lapok már 1941 nyarától hemzsegték a Bárdossyt elítélő cikkektől, amelyek leginkább magyar forrásokból származtak.

A második lépcsőfoknak ebben a bűnössé nyilvánítási törekvésben Szent-Iványi Domokos megbízatása számított 1942-ben a külügyi és miniszterelnökségi levéltár-

49 Beér János: Széjlegyzetek a háborús főbűnösök peréhez. In.: TÁSZ 1946/6. 437-438.

50 Szakács Sándor - Zinner Tibor: A háború „megváltozott természetű”. Adatok és adalékok, tények, összefüggések, 1944-1948. Genius Gold Rt. Bp., 1997. 186.

51 Ld.: Zinner Tibor 1985. i.m. 133-140., és Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez II. i.m. 115.

52 Vida István: Koalíció és pártharcok 1944-1948. Nemzet és emlékezet. Magvető. Bp., 1986. 63-64.

53 A sajtó sok esetben fasisztamentésként tekintett a kevésbé jelentős perekre. Erről tanúskodik néhány korabeli cikk: „A népbíró és a néppügyész. Majd ítélt a nép rajtuk” (Új Sopron, 1945. július 7.), „Ismét felütötte a fejét a reakció a népbírászkodásban” (Szabad Vas megye, 1945. szeptember 20.), „A népbírászkodás így fasisztamentés” (Szabad Magyarország, 1945. november 27.), „Szomorú mese a népbírászkodásról” (Tiszántúli Népszava, 1945. december 12.), „Felfüggesztették a nyilaskeresztes-kisgazda népbírót” (Felvidéki Népszava, 1946. február 10.). Ld.: Botos János - Gyarmati György - Korom Mihály - Zinner Tibor: Magyar hétköznapiak Rákosi Mátyás két emigrációja között 1945-1956. Minerva. Bp., 1988. 130.

54 „... ezen népbírói rendeletokban olyan jogelveket találunk lefektetve, amelyek minden népek és nemzetek, minden korok és idők sarkalatos büntetőjogi elveivel homlokegyenest ellenkeznek ...”. Mindszenty 1945. november 23-án kelt levelét teljes terjedelmében közli: Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1992. 151-158.

55 Az akció nehézségeiről ld.: Tamás András: Délkelet-Európa a diplomáciai törekvések sodrában 1939-44 között. Montreal, 1961. A lisszaboni magyar követség tevékenységéről ld.: Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon. Hét év a magyar külügy szolgálatában. Tények és Tanúk. Magvető Könyvkiadó. Bp., 1987.

56 Wodianer szerint „... az angolok ezt nem akarják elismerni (...) Próbáljuk meg őket más belátásra bírni. Büntessék meg Werthet és katonát, meg Bárdossyt, de hagyják élni a többiket ...”. Tamás i.m. 63.

57 Ullein-Reviczky i.m. 114-118.

58 Tamás i.m. 65-67.

ri anyag feldolgozására⁵⁹. Szent-Iványi betekinthezt a titkos anyagba, bárkit ki hallgathatott a háborúbalépés kapcsán. Annak ellenére, hogy ő maga soha nem kételkedett Bárdossy jóakarátában és nem vonta kétségbe azt sem, hogy az egykori miniszterelnök a nemzet érdekeit tartotta szem előtt⁶⁰, az általa összeállított anyagnak nagy szerepe volt nemcsak a magyarországi háborús bűnös perekben, hanem a párizsi békekonferencián is.

A harmadik lépcsőfokot Kállay Miklós miniszterelnökége jelentette, aki a „hittapolitikából” adódóan hangoztatta, hogy a hadbalépésért Bárdossy a felelős. Bárdossy nem értett egyet az új miniszterelnök módszereivel és attól tartott, hogy a német érdekeket látszólag figyelembe vevő, ugyanakkor a nyugati hatalmakkal kapcsolatot kereső kettős politika többet árt majd az országnak, mint használ.

1942. áprilisában a kormánypárt egyik gyűlésén elmondott beszédében Kállay még úgy nyilatkozott, hogy az ország tudatosan visel háborút és ő ezért vállalja a felelősséget⁶¹, 1943. október 12-i parlamenti felszólalásában már óvatosabban fogalmazott: „... Mária vannak tapasztalataink, hogy a meggondolatlan állásfoglalás minő elitélendő és ellenünk felhasználható következményekkel járhat. Gyermek játszik csak a tűzzel, és különösen vigyázzunk, amikor vihar tombol körülöttünk ...”⁶²

Bárdossy László és Kállay Miklós viszonya nem volt szívélyesnek mondható, ezt a tárgyaláson maga Bárdossy is elismerte.⁶³ Visszaemlékezésében ugyanakkor Kállay kissé ellentmondásosan nyilatkozik a kérdéstről. Egyrészt ugyanis kijelenti, hogy a kormányzó nem bízott Bárdossyban, ezért kellett távoznia a kormány éléről és emiatt Bárdossy dühös volt⁶⁴, másrészt elsősorban a katonai vezetést hibá-

ztatja, amiért a hadbalépésnél *fait accompli* elé állították a kormányt és a kormányt.

A háború lezárása után írt emlékiratok szerzői természetesen nem kerülhették el a Bárdossy -kormányról és Bárdossy László személyéről való állásfoglalást. Az általam olvasott memoárok egytől-egyig az átvészélést és a fennmaradást jelölik meg Bárdossy legalapvetőbb céljának, és a többség hízelgően nyilatkozik a miniszterelnök személyiségéről. Két visszaemlékezést kivéve: Barcza György és Ullein-Reviczky Antal egyértelműen negatív színben próbálják feltüntetni, tökéletes meg nem értést tanúsítva politikája iránt.⁶⁵

Bárdossy tehát már 1941-től tudatában volt a lejáratását célzó törekvéseknek, amelyek 1942-43 folyamán csak tovább erősödtek. Talán ez volt az egyik oka, hogy könyvet írt a mohácsi vést követő magyar politika működéséről. Történelmi analógiák segítségével védekezett az őt ért nagyon is direkt vádakkal szemben, miközben pontosan tudta, hogy felelősségrevonása elkerülhetetlen.⁶⁶ Ennek tudata és vállalása határozta meg a népbíróság előtti nagyon meggyőző, fölényes kiállását, amely viszont nagyban hozzájárult a személye körüli tragikus hős-mítosz kialakulásához a közvélemény egy részében.

VI. A per

A Bárdossy László elleni nyilvános büntető eljárás tárgyalása első fokon 1945. október 29., 30., 31., valamint november 2. és 3. napján zajlott a Zeneakadémia nagytermében. A tárgyalást tanácsvezető bíróként a Budapesti Népbíróság elnöke, Major Ákos vezette⁶⁷. A szavazásra jogosult népbírák közül a Független Kisgazdapárt Miskolczi Jánost, a Magyar Kommunista Párt Apró Antalt, a Nemzeti Paraszt Párt Nagy Istvánt, a Polgári Demokrata Párt dr. Révész Sándort, a Szociáldemokrata Párt Mérő Józsefet, a Szakszervezetek Országos Tanácsa Bíró Mihályt delegálta. A politikai ügyész dr. Szalai Sándor, a népügyész dr. Fenesi Ferenc, a hiva-

59 Szent-Iványi Domokos (Budapest, 1898 – 1980, Heidelberg) diplomata, az ún. Kiugrási Iroda helyettes vezetője, a Magyar Függetlenségi Mozgalom tagja. Részt vett a moszkvai fegyverszüneti tárgyalásokon. A népbíróság a dr. Donáth György és társai ügyében 1947-ben 14 évi fegyházbüntetésre ítélte. 1956 szeptemberében szabaddult, a forradalom alatt emigrált.

60 Borsányi Julián számol be minderről, hiszen őt Szent-Iványi tájékoztatta. Ld.: Borsányi Julián: A magyar tragédia kassai nyitánya. München, 1985. 244-246.

61 „... Magyar háborúba viszem én a magyar katonát, olyanba, amelyet nem a magyar érdek kíván, sem én, sem senki más ebben az országban fiainkat, véreinket, nem engedheti. Nem kényszerből megyünk a háborúba, nem is sodródunk abba bele, hanem tudatosan vállaljuk, mert egyszer már megértük, hogy rólunk nélkülünk határoztak egy asztalnál, amelynél a trianoni béke megszületett (...) Nyíltan hirdetem s valalóm a felelősséget ezért a háborúért, mert tudom, miért kell harcolnunk, tudom, hogy mit hozhat a jövőnk, amely a magyar honvéd harca nélkül magyar beteljesülést sohasem jelenthet ...”. In.: Nagy idők sodrában Kállay Miklós magyar kir. miniszterelnök beszédei és nyilatkozatai. 1942.III.12. –1943.V.29. Bp., é.n. 42., 49.

62 Pritz 1991. i.m. 106.

63 Uo.149.

64 Kállay kinevezése után Bárdossy egy személyes beszélgetésükön kifakadt: „... Te katasztrófába viszed az országot. Rólad mindenki tudja, hogy németellenes vagy, és angolbarát vagy és nem vagy antiszemita. Futsz majd az angolok után, de soha nem nyered meg őket, ahogy Bethlen sem tudta, sem senki más. Ők le vannak kötelezve ellenségeinknek, az oroszoknak és a kisantantnak, és soha nem fogják cserbenhagyni őket. Te viszont elveszíted a németek barátságát, és Magyarország magára marad. Azon a tényen, hogy ha a németeket megverik minket is a vesztések közé sorolnak, te úgysem tudsz változtatni. Ez eldőlt már az első világháborúban és eldőlt Trianonban is!” Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnöke voltam 1942-1944. Extra Hungariam. Európa História. Bp., 1991. I. köt. 52.

65 Barcza i.m. és Ullein-Reviczky i.m. Egyébként mindkettőjüknek volt személyesnek mondható összetűzése Bárdossyval. Barcza Györgynek a londoni távirat ügye miatt, amely Bárdossy szerint hozzájárult Teleki Pál öngyilkosságához, a külügyminisztérium sajtófőnökének pedig, az említett londoni kapunyitás miatt lehetett féltivalója.

66 Csikós-Nagy Béla egy Népszabadság-beli interjúban beszámolt Bárdossyval való találkozásáról 1942-ben. Az egykori miniszterelnök „...arról is beszélt, hogy fel fogják akasztani, háborús bűnösnek fogják nyilvánítani...”. „Lojálisan csináltam a dolgomat, ennyi az egész.” Ferencz Gábor interjúja Csikós - Nagy Bélával. In.: Népszabadság, 1995. szeptember 7. 14.

67 Dr. Major [Maróthy szerk.] Ákos (Újpest, 1908. május 25. – Budapest, 1987. május 29.) jogász, hadbíró, a Budapesti Néptörvényszék első elnöke, majd 1946. november 23. és 1948. augusztus 6. között a NOT elnöke. 1953 nyarán bekövetkezett eltávolításáig a Legfelsőbb Bíróságon ítélkezett. Jogász pályafutását ügyvédként folytatta.

talból kirendelt védőügyvéd dr. Berend Béla volt. A jegyzőkönyveket dr. Tóth Sándor törvényszéki titkár és dr. Babits Sándor törvényszéki jegyző vezette.

VI. 1. Bárdossy érvelésének sarokpontja: a népbíróság illetékességének kérdése

Mint az alábbiakban majd látni fogjuk, Bárdossy László alaposan megfontolt módon állította össze védekezésének alappilléreit, amelyek közül az egyik legfontosabb az volt, miszerint ő érdemben nem is kíván a népbíróság előtt védekezni, hiszen ügyében nem tartja az ítélezésre illetékesnek a bíróságot. Hatásköri kifogását – amelyet a per legelején megfogalmazott – az 1848: III. tc.-nek a miniszterek felelősségéről szóló vonatkozó részére alapozta, hiszen érvelése szerint a vádirat egyrészt jobbra olyan cselekedetek miatt kívánta felelősségre vonni, amelyeket miniszterként követett el, másrészt pedig a vádak között többrendbeli alkotmány-sértés is szerepel. Az 1848: III. tc. három elvét idézte:

- alkotmány-sértés esetén vádemelésre kizárólag a törvényesen választott népképviselőnek van joga
- a vádindítvány tárgyában is a törvényesen választott népképviselő dönt határozatilag
- a bíróság a törvényben megszabott módon alakítandó és működtethető.

Kiemelte ezen kívül, hogy minden, a kormány elhatározásán alapuló intézkedésért a kormány valamennyi tagja felelős.

Bárdossy hivatkozott még az 1920: X. tc.-re, amely fenntartotta a fenti alapelveket⁶⁸, csakúgy mint az 1926: XXII. tc., valamint arra is, hogy a népbírósági törvény nem helyezte hatályon kívül az 1848: III. tc.-t. Mindezek miatt – álláspontja szerint – az ellene folyó eljárás alkotmány-sértés.⁶⁹ A Tildy Zoltánhoz írt, már fentebb idézet levelében Mindszenty hercegprímás is leszögezte, hogy az 1848-as törvény alapján az egykori kormánytagok büntetőjogi felelősségrevonása a parlament hatáskörébe tartozik⁷⁰, és ezzel az érvel saját perében Imrédy Béla is előállt. Az ő esetében a népbíróság által alkotott véghatározat utasította el az óvást.⁷¹

68 Az 1920: X. tc. megalkotására azért volt szükség, mert miután az országgyűlésnek csak alsóháza volt, így adott esetben nem alkalmazhatták volna az 1848: III. tc. vonatkozó részét, miszerint a bíróságot a felsőház tagjai közül kell alakítani. A felsőház visszaállítása után az 1926: XXII. tc. visszaállította az eredeti rendelkezést.

69 „... nézetem szerint kiegyenlíthetetlen ellentmondás állna fenn abban a tekintetben, hogy a vád tárgyává tett alkotmány-sértések oly módon bíráltsanak el, amelyek nem az alkotmány kifejezett előírásainak felelnek meg...” Jaszovszky i.m. 63.

70 „... ezen ítélezkésnek (...) a parlamenti bíróságtól való elvonásában és nem is a hivatalos bíróságokra vagy a közigazgatási bíróságokra, hanem a laikus népbíróságra való bízásában a vád alá helyezett miniszterek és a közélet érdekeinek oly súlyos sérelmét találom, ami eddig nemcsak hazánk, de a körülöttünk élő más kulturáriumok alkotmányos berendezésében is ismeretlen.” Iratok... I. köt. i.m. 156. A levél Imrédy Béla halálraítélése napján kelt.

71 Szerencsés i.m. 66.

Bárdossy hatásköri kifogására a bíróság első alkalommal meglepően szűkszavúan reagált. Álláspontja szerint az 1945: VII. tc. igenis módosította a miniszterek felelősségéről szóló törvényt, hiszen a 11.§. 2. pontja szerint háborús bűnös az, aki a kormány stb. tagjaként részt vett olyan határozat hozatalában, ami az országot a háborúba sodorta, a háborús bűnök elbírálása pedig kizárólag a népbíróságok hatáskörébe tartozik.⁷²

Major Ákos ezen kívül azt a gyenge lábakon álló -s visszaemlékezései szerint megdöntött⁷³ - érvet is elővette, miszerint a miniszterek felelősségrevonásához egyébként sem szükséges politikai iskolázottság. A kérdést azzal zárta le, hogy a népbíróság majd az ítélet indoklásában részletesen kifejti álláspontját.⁷⁴

Erre valóban sor is került. A népbíróság az ítélet indoklása során arra az álláspontra helyezkedett, hogy Magyarországot a moszkvai fegyverszüneti egyezmény kötelezi a háborús bűnökkel vádolt személyek elleni eljárásra, a népbírósági törvény pedig lényegében ennek a kötelezettségnek a megvalósítására alakult meg. Major Ákos kifejtette, hogy miután a Nbr.11.§. 2. pontjába ütköző háborús bűntényálladákhöz hozzátartozik, hogy elkövetője a kormány, vagy a parlament tagja legyen, a vádlott hatásköri kifogásának nincs alapja. Hivatkozott továbbá arra, hogy a krími és a potzdami konferenciák szellemében a magyar népbíróság egy nemzetközi büntetőhatalom delegált fórumaként végzi a munkáját, ennélfogva „a háborús és népellenes bűntettek feletti ítélezést más bírói szervnek át sem engedheti”.⁷⁵ A népbíróság egyúttal elutasította annak felvetését is, hogy egykori országgyűlési képviselőként Bárdossy Lászlót mentelmi jog illetné meg.

A vádlottnak a Népbíróságok Országos Tanácsa előtt az utolsó szó jogán elmondott beszédében volt alkalma reagálni a bíróságnak a hatáskör kérdésében alkotott véleményére. Ennek során kifogását fenntartotta, hangsúlyozva, hogy egy vád alá helyezett miniszter számára az 1848: III. tc. nem egyéni jogokat biztosít, hanem kötelezettséget ró rá. Joga legfeljebb a parlamentnek van egy miniszter tevékenységének megítélésére. Bárdossy László hangsúlyozta, hogy az 1848: III. tc.-t nem helyezték hatályon kívül. Erre egyébként ideiglenes állami szervnek – mint az Ideiglenes Nemzetgyűlés – nem is lehet joga. Szerinte az ellene folyó, öt többszörös alkotmány-sértéssel vádoló eljárás már önmagában is sérti az ország alaptörvényeit.⁷⁶ Végül elővette a legsúlyosabb érvet, t.i. a nürnbergi elvek talán első magyar kritikusaként kétségbevonta bármely nemzetközi büntetőbíróság létjogosultságát: „a világban semmiféle úgynevezett 'államközi büntető hatalomnak' nem lehet erköl-

72 U.o.

73 Major 1988 i.m. 210. A Világosság c. lap másnap egyébként idézte a tanácsvezető bíró véleményét a hatásköri kérdésben: „... Az esetek elbírálásához nem szükséges semmiféle politikai vagy parlamenti iskola. A parasztokból, munkásokból és értelmiségiekből megalakult népbíróság igenis illetékes a háborús bűnök ügyében ítélezni...” Világosság, 1945. október 30. 2.

74 Jaszovszky i.m. 64.

75 U.o. 298.

csi joga arra, hogy a háború tartama alatt az 'emberiséget ért szenvedések' címén olyan magyar személyek felett ítélezzék, akik mint a magyar kormány tagjai Magyarországon sorsának intézését vállalták, s ezért (...) egyedül a magyar nemzetnek tartoznak felelősséggel, még pedig a törvényben erre kijelölt bíróság előtt."⁷⁷

A NOT, ítéletének indoklásában osztotta az elsőfokon eljáró bíróságnak a hatásköri vitában kifejtett álláspontját, hangsúlyozva, hogy bár az 1848: III. tc. érvényessége fennáll, a háborús és népellenes bűnök elbírálása egyedül a népbíróság hatáskörébe tartozik, tekintet nélkül a vádlott személy közjogi állására.⁷⁸ A döntés azonban csak szótöbbséggel született meg. A kisczardapárt által delegált bírót, Dr. Berend György ugyanis mind a másodfokú, mind pedig a kegyelmi tanácskozás során elismerte a vádlott kifogásának jogosságát.⁷⁹

Nem lévén jogász, nem tartom magam kompetensnek e jogi problémában állást foglalni, mindazonáltal két dolog leszögezését fontosnak tartom. Egyrészt a hatáskör perjogi kérdését a nemzetközi szerződések nem érintették, ugyanakkor Magyarországot semmiféle államközi egyezmény nem kötötte egy, külön a háborús bűnös perekben ítélező bíróság felállítására.⁸⁰ Másrészt – Jaszovszky László álláspontját osztva – csak a nemzetgyűlés lett volna hivatott kiküszöbölni a két érvényben lévő törvény (az 1848:III. tc. és az 1945:VII. tc.) ellentmondásait.⁸¹

Már nem jogi, sokkal inkább történelemszemléleti problémákat vet föl, mégis a hatáskör kérdésköréhez tartozik annak megítélése, mi számít pontosan háborús bűncselekménynek. A per során erről is hosszas elméleti vita folyt.

76 Bárdossy felhívta a NOT figyelmét az elsőfokú ítélet ellentmondására. Idézte ugyanis az indoklásban a megállapítást, miszerint „... vádlott bűnössége szempontjából lényegileg közömbös, hogy követett-e alkotmányértést...”, majd egy további szakaszát, amely megállapítja, hogy az 1848:III. tc. 32.§-ába ültetett alkotmányértést valóban elkövette. Uo. 379.

Az 1848:III.tc. 32.§-a szerint „A miniszterek felelősségre vontathatnak:

a) Minden olyan tettért vagy rendeletért, amely az ország függetlenségét, az alkotmány biztosítékait, a fennálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot vagy a tulajdon szentségét sérti, s általuk hivatalos minőségükben követték el, vagy illetőleg adatik ki.

b) A kezeire bízott pénz, s egyéb értékek elcsikkasztásáért vagy törvényellenes alkalmazásáért.

c) A törvény végrehajtásában vagy a közcsend és bátorság fenntartásában követett mulasztásokért, amennyiben ezek a törvény által rendelkezésükre bízott végrehajtási eszközökkel elháríthatók volnának.”

77 Uo. 380.

78 Uo. 419.

79 Mint mondta, „... a politikai felelősség elbírálására sem magamat sem pedig a bíróságot, a nép véleményének a népképviselőket alapuló nemzetgyűlés többségi akaratan nyugvó kifejezése nélkül illetékesnek nem tartom...”. Ld.: Szerencsés i.m. 314.

80 Bernáth Zoltán: Justitia tudathasadása. (Népbíróság a nép nélkül, a nép ellen). Püski. Bp., 1993. 35-37.

81 Jaszovszky i.m. 15. A hatásköri vitával kapcsolatban két utólagos véleményt tartok fontosnak megemlíteni. Az egyik Major Ákosé, aki visszaemlékezésében saját hibájaként jogi hiányosságnak tekinti, hogy az elsőfokú eljárás során nem hivatkozott arra, hogy a hadiállapotok deklarálása, valamint a zsidók elleni intézkedések miatt egy parlamenti bíróság is nyilván elítélte volna Bárdossyt alkotmányértés címén. Major 1988. i.m. 246-248. Ugyanakkor az Imrédy-per kisczarda néppügyésze visszatekintve éppen az 1848: III. tc. re hivatkozva tartotta Bárdossy elítélését és kivégzését törvénytelennek. Sulyok Dezső: Magyar tragédia. Newark.1954. 550.

Meglepő módon a népbíróság a vita során olyan nemzetközi egyezményekre hivatkozott – szokás szerint részben pontatlanul –, amelyekre a Nemzetközi Törvények a nürnbergi elvek megalkotásakor egyáltalában nem volt tekintettel:

1. a Kellog – Briand - paktumra (1928), amelyben „...szinte a világ összes nemzetei lemondottak a háborúról, mint nemzetközi politikai eszközzel...”, valamint Stimpson amerikai külügyi államtitkárnak a paktumról 1932-ben elhangzott véleményére⁸²,

2. a támadó háborút nemzetközi bűncselekménnyé nyilvánító 1924-es genfi jegyzőkönyvre⁸³,

3. valamint az 1928-ban tartott 6. pánamerikai konferencia hasonló szellemű határozatára.

A bíróság az idézett nemzetközi szerződésekkel és egyezményekkel azt kívánta bizonyítani, hogy a támadó háború nemzetközi bűncselekmény, így a diplomata múlttal rendelkező vádlott nem hivatkozhat arra, hogy ő csupán felelős, nem pedig bűnös. Az elmarasztaló ítélet a vádlott alanyi bűnösségét részben ezzel magyarázta.

A másodfokú ítélet előtt elmondott beszédében Bárdossy László részletesen foglalkozott a népbíróság által idézett szerződésekkel. Rámutatott, hogy a genfi jegyzőkönyvből soha nem lett nemzetközi szerződés, hogy hiteles szöveg hiányában nem lehet a Nemzetek Szövetségének határozatára hivatkozni, valamint Magyarország számára és a per szempontjából is közömbös egy pánamerikai konferencia deklarációja. Az általa egyedül érvényesnek tekintett Kellog – Briand - paktum pedig, miután nem beszél támadó háborúról, ezért nem is nyilváníthatja azt bűncselekménnyé, így „...Magyarország számára semmi olyan kötelezettséget nem teremtett (és ez a döntés), amit az a kormány, amelynek elnöke voltam, bármivel is megsértett volna.”⁸⁴ Ez kétségtelenül igaz volt.⁸⁵ Érdekes lenne azonban megvizsgálni, hogy ha a népbíróság már nem a nürnbergi elvekre, hanem azt megelőző szerződésekre hivatkozott, vajon miért nem idézte „A támadó cselekmény fogalmának meghatározásáról szóló egyezményt”, amelyet éppen a Szovjetunió kötött szomszédos államaival és amely pontosan deklarálja a támadó cselekményt?⁸⁶

82 „... a háború jóformán az egész világon jogellenessé vált. Ezentúl nem lesz többé jogok forrása és alanya. Nem lesz ezentúl az az elv többé, amely körül a nemzetek kötelezései, magatartása és jogai megfordulnak. Jogellenes dolog lett. Ezzel a cselekedettel sok megelőző praecedens-t clavulltá tettünk.” Jaszovszky i.m. 348. A bíróság az idézet forrását nem jelölte meg. A Briand-Kellog paktum szövegét közli Halmossy i.m. 280-283.

83 Uo. 284-294.

84 Jaszovszky i.m. 381.

85 A Briand - Kellog paktum (1929:XXXVII. tc.) I. cikkelye szerint a szerződő felek „... kijelentik, hogy a háborúnak a nemzetközi viszályok elintézése céljából való igénybevételét elítélik s egymáshoz való viszonyukban erről mint a nemzeti politika eszközéről, lemondanak.” Támadó háborúról, vagy szankciókról tehát nincs szó. Halmossy i.m. 280-283.

86 Az egyezményt 1933-ban Londonban írták alá a Szovjetunió, Észtország, Lettország, Lengyelország, Románia, Törökország, Perzsia és Afganisztán képviselői. II. cikkelye szerint támadó cselekménynek minősül a) hadüzenet más államnak, b) más állam területére fegyveres erővel történő behatolás, c) más állam területének vagy járműeinek bármilyen haderővel való megtámadása, d) más állam tengerpartjának vagy kikötőjének blokád alá helyezése, e) segítségnyújtás más állam területére való betöréshez. A III. cikkely kiegészítése szerint sem az adott állam belső helyzete, sem pedig nemzetközi magatartása nem szolgál mentségül a támadó cselekményre. Uo. 320-323.

Bárdossy végül súlyos érvet vett elő: az ellene folyó eljárás szempontjából kétszámjegyű, hogy a támadó háború jogsértő-e, hiszen Magyarország egyetlen állama ellen sem lépett fel agresszorként.⁸⁷ Ez a megállapítás a védelem számára azért volt különösen fontos, mert így lehetett hivatkozni a magyar büntetőbíráskodás két kiemelten fontos alappilléreire, a Btk.1.§-ában megfogalmazott „nullus crimen sine lege” és a „nulla poena sine lege” elvére⁸⁸ - a népbírói törvény jellegéből és abból a tényből, hogy ezt az alapelvet a második világháború után nemzetközi büntetőbíróóságok is figyelmen kívül hagyták, esélytelenül.⁸⁹

VI. 2. Előzetes nyomozati anyagok

A nyomozati anyagok közé sorolható az amerikai hadsereg kihallgató központjának jelentése, a budapesti Politikai Rendészeti Osztály (PRO) jelentése, valamint a Népügyészség által felvett tanúvallomási jegyzőkönyvek.

A Németországban állomásozó amerikai 7.hadsereg kihallgató központjánál Bárdossy Lászlóról szóló jelentését 1945. szeptember 9-én Bárdossy írásos válasza alapján készítette a kihallgatóközpont parancsnoka, Paul Kubala őrnagy. A jelentés Bárdossy írásba foglalt válaszait idézi a kihallgató által feltett kérdésekre. A válaszok alapján könnyedén rekonstruálható, mire volt kíváncsi az amerikai parancsnok: elsősorban a Németországgal való együttműködés alapjait, gr. Teleki Pál öngyilkosságának körülményeire, valamint arra, hogy miért éppen Bárdossyt választották Teleki utódának, a magyar-jugoszláv viszonyra, különös tekintettel az erre való német befolyásra, a bácskai vérengzésre, a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok elleni háborúba sodródás körülményeire, valamint Bárdossynak az öt követő kormányokkal való kapcsolataira. E helyütt nem kívánom részletezni Bárdossy válaszait, erre a per ismertetésekor kerül majd, mindenesetre ez a jelentés már erőteljesen tükrözi a csaknem egy hónap múlva elkészülő vádirat főbb vádpontjait. Tekintettel Bárdossy háborús főbűnössé nyilvánításának körülményeire, ez nem meglepő. A parancsnok a jelentés végén nem tartotta fontosnak a konklúzió levonását és megjegy-

zést sem fűzött hozzá, viszont feltűnően élesen bírálta Bárdossy magatartását és személyiségét, „bigott nacionalizmusából” fakadó szóáradattal, „álhistorikus” magyarázkodással, „hisztérikus” öngazolással és a felelősség elhárításának igyekezetével vádolva a néhai miniszterelnököt, mégpedig nem is annyira az Egyesült Államokkal kapcsolatos magatartása, mint a jugoszláv-magyar, illetve a magyar-német viszony kapcsán.

1945. október 9-én a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánya Politikai Rendészeti Osztályán Molnár László r. fogalmazó készített jelentést, melyben Bárdossy kihallgatása során szerzett észrevételeit foglalta össze.⁹¹ A vádiratnak csatlakozó jelentés elvetemült bűnösnek tünteti fel a vádlottat, mint aki egyedül felelős Magyarország háborúba sodródásáért. Céltudatosságát, kiváló diplomáciai tehetségét és tapasztalatait, erős akaratát, finom modorát mind-mind a vádlott negatív tulajdonságaként tartja számon. Ezek a sztereotípiák a per folyamán sokszor visszaköszöttek, s e jelentésben találkozhatunk először azzal, hogy a háborús bűnösök elleni perekben, különösen Bárdossy esetében a népbíróóságok előszeretettel állították a vádlottak elé követendő példaként Teleki Pál gróf öngyilkosságát.⁹² A tárgyalás során Telekire számos esetben hivatkoztak. Az ügyészek minduntalan azt kívánták bizonyítani, hogy a Bárdossy-kormány, még inkább személy szerint a kormányfő letért az elődje által kijelölt békés revíziós politika útjáról és semmibe vette Teleki figyelmeztetésnek szánt öngyilkosságát. Mint látjuk, a bizonyítás nem sikerült kimerítően.

Bárdossy érvei a Teleki-kérdés kapcsán is hatásosabbnak tűntek. Ő mindvégig úgy beszélt elődjéről, mint aki egész életét és munkásságát a „trianoni diktátummal teremtett helyzet megváltoztatásának szentelte”, ugyanakkor –figyelemre méltó módon- úgy gondolta, hogy a gróf öngyilkossága nem változtatott a magyar nemzet sorsán, ami csakúgy mint 1945-ben, a háború kitörése előtt is a nagyhatalmak érdekeinek volt alárendelve.⁹³

⁸⁷ Ezzel kapcsolatos gondolatmenetéről bőven lesz szó az első vádcsoport kapcsán.

⁸⁸ A Btk. (1878:V. tc., közkeletű nevén Csemegi - kódex) 1.§-a szerint „Büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, melyet a törvény annak nyilvánít. Büntetett vagy vétség miatt senki sem büntethető más büntetéssel, mint amelyet arra elkövetése előtt a törvény megállapít.”

⁸⁹ A már többször idézett Mindszenty -levél is leginkább azt rója fel a népbírói ítélezés hibájaként, hogy figyelmen kívül hagyja a klasszikus római jogelvet: „... ez a tetteles rendelkezés a legnagyobb jogbizonytalanságot jelenti, mert senki sem tarthatta magát olyan törvényhez, ami a cselekvés elkövetésekor nem létezett és éppen ezért a legnagyobb jogtalanság ma ily cselekményekért bárkit is felelősségre vonni. Hiszen olyan cselekmények minősülnek háborús bűnöknek, amelyeknek elkövetésekor azt sem tudta a tettes, lesz-e valamikor háború...” Iratok...I.köt.i.m.153.

⁹⁰ Szövegét közli: Pritz 1991. i.m. 23-31.

⁹¹ Uo. 32-34.

⁹² „...Teleki Pál halálával kapcsolatosan az az érzés alakult ki bennem, hogy tudatosan valótlanágokat állítottam elő. (...) itt (t.i. a délvidéki akció kapcsán) domborodik ki Teleki felelősségérzete és Bárdossy lelkiismeretlensége...” Uo.

⁹³ Bárdossy a NOT előtt elmondott beszédében így fogalmazott: „...Teleki Pál személye körül legenda van kialakulóban. (...) De ahogyan gróf Tisza István 1914. évi, okmányokkal bizonyított háborúellenes állásfoglalása semmit sem cnyhított a magyarság 1919-ben hatalmi szóval megszabott sorsán, éppen úgy józanul most se lehet számfítani arra, hogy azért, amit Teleki Pál tett vagy nem tett, másképp mérjük ki a nemzetközi hatalmi és érdekvizonyoknak megfelelően a magyar nemzetnek szánt sorsot: az ilyent nem emocionális szempontok alapján és nem egy magyar politikus rokonszenves állásfoglalása miatt döntik el így vagy úgy. Viszont Teleki Pál emlékeit sértjük meg, ha azzal a balga reménykedéssel, hogy abból a nemzetnek most esetleg némi haszna lehet, egész élete munkájának céljával és értelmével ellentétes állásfoglalást akarunk neki tulajdonítani...” Uo. 332.

VI. 3. Tanúvallomási jegyzőkönyvek

A nyomozati szakaszban 21 tanúvallomási jegyzőkönyvet vettek fel, 1945. október 8-31. között, többnyire a Budapesti Néppügyészség hivatalos helyiségeiben. Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályán a letartóztatott tanúk Baky László, Grassy József, Imrédy Béla, Reményi-Schneller Lajos, Szálasi Ferenc, Szász Lajos, Szöllösi Jenő és Sztójay Döme – tettek vallomást.

A jegyzőkönyvek között akad amit senki nem írt alá⁹⁴, vagy csak a tanú⁹⁵, többnyire azonban szerepel mind a tanú, mind a néppügyész, illetve a politikai ügyész mind pedig a jegyzőkönyvvezető aláírása.

Általánosságban elmondható, hogy a kihallgatók nagyjából azonos kérdéseket tettek fel, hiszen a tanúk minden esetben leírták, milyen kapcsolatban álltak a vádlottal, hogyan és mikor ismerkedtek meg, milyen beállítottságú emberként ismerték meg őt, mi a véleményük a vádlott politikai orientációjáról. A tanúk megkérdezték a Jugoszlávia elleni akcióról, Magyarország hadbalépésének körülményeiről, az újvidéki vérengzésről, valamint Bárdossy László 1943-44 között folytatott politikai tevékenységéről.

VI. 4. A vádirat

A Budapesti Néppügyészség 1945. október 15-én nyújtotta be vádiratát⁹⁶ a Budapesti Népbírósághoz. E szerint Bárdossy László volt magyar miniszterelnököt a külügyminisztert vádolták:

„1. az 1945:VII.t.c. (Nbr.) 11. §. 2. pontjába ütköző háborús bűntett miatt, melyet az által követett el, hogy mint magyar kir. miniszterelnök és külügyminiszter Budapesten 1941. április 1-én 6 héttel a Jugoszláviával való örök baráti szerződés ratifikálása után a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács ülésén pártolóla előterjesztette a német kormány ama kívánságát, hogy Magyarország fegyveresen vegyen részt a Jugoszlávia ellen indítandó német akcióban, majd április 11-én a minisztertanácsban bejelentette, hogy Jugoszlávia részekre bomlott szét, és ezzel beteljesült a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács által a katonai akció megkezdésére szabott feltétel, végül a volt kormányzónak a bácskai, muraközi és baranyai dél-szláv területek fegyveres megszállására vonatkozó kiáltványát megszövegezte és ellenjegyezte, amely a Jugoszláviával való hadüzenetet jelentette anélkül, hogy

94 Például Bölöny József vallomását, ld.: uo. 44-48.

95 Ld.: Szász Lajos vallomása. Uo. 42-43.

96 Erről a Szabad Nép c. lap másnap tudósított. Ugyanennek az újságnak az október 30-i -tchát a per megkezdése utáni- számában a következő kommentár olvasható: „... bár vádirat maga Budapest, maga az egész ország – mégis kell vádirat és tárgyalás. Mert országnak-világnak tisztán kell látnia: hogyan jutottunk idáig ...”

1920: I. t.c. 13.§.-ához képest ahhoz az országgyűlés előzetes hozzájárulását kérte volna Budapesten 1941. június 26.-án tartott minisztertanácsban a Szovjetunió és Magyarország közötti hadiállapot beálltának megállapítását javasolta, javaslatát a minisztertanácsban szótöbbséggel keresztülvitte, majd a minisztertanács határozatot másnap az országgyűlés képviselőházában napirend előtt bejelentette, tehát az országgyűlés előzetes hozzájárulása nélkül most már egy nagyhatalomnak üzent fegyveresen hadat, noha ez a nagyhatalom előzőleg követünk útján jóakarataról biztosította az országunkat, a vonatkozó táviratot azonban úgy az államfő, mint a kormány tagjai elől eltitkolta, továbbá a hadseregnek az ország határán kívül történt alkalmazását az országgyűlés alsóházának csak július 15.-én jelentette be, s ugyanakkor a Ház üléseit határozathozatal nélkül nyári ünnetre elnapolta

Budapesten 1941. december 12-én annak ellenére, hogy az előző napon tartott minisztertanács csupán a tengelyhatalmakkal való szolidaritás megállapítását és az Egyesült Államokkal való diplomáciai viszony megszakítását határozta el – ezen minisztertanács határozat ellenére és az előbbi pontokban leírtak szerint –, alkotmányellenesen, a saját elhatározásából most már az Egyesült Államokkal is deklarálta a hadiállapot beálltát, végül a szóban forgó két minisztertanácsról Bárcziházi Bárczy István miniszterelnökségi államtitkár által készített jegyzőkönyvek tartalmát meghamisította oly módon, hogy a javaslata ellen tett miniszteri felszólalásokat azokból kihagyta, miáltal, bár a következményeket előre láthatta, kezdeményezője volt olyan határozathozatalnak, amelyek a magyar népet az 1939. évben kitört világháborúba sodorta

2. Az Nbr. 11.§.-ának 3. és 4. pontjába ütköző háborús bűntettek miatt, melyeket az által követett el, hogy Budapesten 1944. augusztus havában a Szálasi Ferenc által kezdeményezett és a németek oldalán a végsőkig való harc mellett kiálló szélsőjobboldali képviselőkől megalakult ún. Nemzeti Szövetség megszerzésében, mint az intézőbizottság tagja részt vett, az alapokmányt megszerkesztette, továbbá mint intézőbizottsági tag részt vett abban a határozathozatalban, mely szerint a kormány és a kormányzó a Nemzeti Szövetség hozzájárulása nélkül fegyverszüneti tárgyalásokba nem bocsátkozhat, illetve a kormányzó csak a parlament hozzájárulásával kezdhet fegyverszüneti tárgyalásokat, és hozzájárult ahhoz, hogy ezt a határozatot a kormányzóval, valamint a kormány tagjaival egy küldöttség közölje, végül 1944. október 12.-én az Egyesült Keresztény Nemzeti Ligában, melynek elnöke volt, azt a kérdést intézte az akkori igazságügy-miniszterhez, dr. Vladár Gáborhoz, hogy: 'Ha igaz az a hír, hogy Faragho csendőr-felügyelő Moszkvában tárgyal, hajlandó-e ő hazaárulási pert indítani ellene, illetve megindítja a hazaárulási pert akkor is, ha a kormányzó utasítására tárgyal Moszkvában?', miáltal a fegyverszünet megkötését erőszakkal és befolyásának kihasználásával megakadályozni igyekezett, illetve vezető jellegű cselekményével a nyilasmozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megszerzésére irányuló lázadáshoz és a hatalom megtartásához.

3. Az Nbr. 11.§.-ának 5. pontjába ütköző háborús bűntett miatt, melyet az által követett el, hogy mint magyar kir. miniszterelnök a Zsablyán és Újvidéken 1942 januárjában a visszacsatolt területek lakosságaival katonai és csendőri hatóságok által elkövetett kegyetlenkedésekről tudomást szerezve, azokat hivatalos hatalmával visszaélve nem akadályozta meg, hanem a tettesek és részeseik felelősségrevonása helyett még eltűrte azt is, hogy a minden háborús ellenvélemény elnyomására alakított Vezérkari Főnökség Bírósága ezeken a területeken a szerb nemzetiségű egyének felett kb. 150 halálos ítéletet hozzon

4. Az Nbr. 13.§.-ának 1. pontjába ütköző háborús bűntett miatt, amelyet az által követett el, hogy Budapesten 1942. január 15-én Ciano gróf olasz külügyminiszter fogadásán a következőket mondotta: 'Magyarország, amely megint fegyvert fogott és beállt a küzdők sorába, nagy szövetségesei, Itália és Németország oldalán küzd, mint már annyiszor a történelem folyamán, az európai civilizáció védelméért, szembeszáll a pusztítás és istentagadás kelet felől fenyegető démonaival. Kolozsváron 1942. január 18.-án beszédében többek között a következőket mondotta: 'Nehéz küzdelemben állunk, ebbe bele kell vetnünk minden erőnket, mert egész Európa sorsával most dől el a mi sorsunk is. Szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy az ebből levonható konzekvenciát akarjuk, vállalunk kell és vállalni fogjuk.'

Szombathelyen 1944. június 25.-én mondott beszédében többek között a következőket mondotta: 'Ez a mai küzdelem felszabadító, megváltó harc a kárt tevő idegen befolyás, a káosz, az anarchia, a bolsevizmus ellen, melynek örvényébe szédült fejjel már-már belenézünk. Az a nemzet, amely nem meri erejét kockáztatni, amikor létéről van szó, eleve lemond arról, hogy számoljon vele. Csak gyáva és néhány áruló hitte, hogy éppen a magyarság maradhatott volna ki ebből a háborúból.', miáltal gyülekezett előtt elmondott beszédében a háború fokozottabb mértékben való folytatására izgatott.

5. Az Nbr. 15.§.-ának 1. pontjába ütköző népellenes bűntettel, amelyet az által követett el, hogymint magyar kir. miniszterelnök és külügyminiszter, a nép érdekeit súlyosan sértő, alább felsorolandó jogszabályok kezdeményezője volt, illetve azok meghozatalában tudatosan részt vett:

- a) 2870/1941. ME., amely szerint a kiegészítő munkaszolgálatra kötelezettek ezt a szolgálatot rendfokozat nélkül kötelesek teljesíteni abban az esetben is, ha korábban tiszti, altiszti vagy tisztes rendfokozatot nyertek
- b) 6090/1941. ME., amely rendelet kimondja, hogy üzletekből kivált zsidóknak a korábban megkötött üzletek után jutalékot csak bizonyos határidőn belül szabad kifizetni

6162/1941. KKM rendelet, amely a zsidó kereskedőket a legfontosabb közszükségleti cikkekből való kereskedelemről szorította ki.

6. Az Nbr. 17.§.-ának 1. pontjába ütköző népellenes bűntettel amiatt, hogy mint magyar kir. miniszterelnök és külügyminiszter Magyarország területén 1941. július folyamán megindult állítólagos nem magyar illetőségű zsidók inter-

pellálását és Galíciába való deportálását nem igyekezett megakadályozni, bár ez törvényes hatáskörében módjában állt volna.⁹⁷

A hat vádpont közül a per során leginkább az elsóvel foglalkoztak, ahogy a Bárdossy -per hallatán napjainkban is elsősorban a hadbalépés a leghagsúlyosabb kérdés, mindazonáltal az ügyészség típusvádakat fogalmazott meg Bárdossyval szemben.⁹⁸ Az ország háborús pusztulásba taszítása, a külső segítség igénybe vétele, a fennálló törvények megsértése, tömeggyilkosságokban való aktív, vagy passzív részvétel, uszító beszédek és írások vádként szerepelnek Batthány Lajos perétől Nagy Imre peréig a magyar miniszterelnökök elleni eljárásokban.

VII. Az első vádcsoport: Magyarország háborúba sodródása

Dolgozatomnak nem Magyarországnak második világháborúba való belépése a témája, így a hadbalépés körülményeivel csak annyiban kívánok foglalkozni, amennyiben azok a perben hangsúlyt kaptak. Az első vádcsoport kapcsán azonban néhány dolgot szükségesnek tartok leszögezni.

A tényállást –az okirati bizonyítás, valamint a tanúkihallgatások hiányosságai miatt – kimerítő alaposággal nem sikerült bizonyítani. E vádcsoport kapcsán sokkal inkább az álláspontok ütközéséről lehet beszélni, mint bizonyítási eljárásról.

A vád egyértelműen 1945-ből tekintett vissza az eseményekre, a vádlott pedig sikertelenül próbálta megértetni a bírósággal azokat a körülményeket, megfontolásokat, lehetőségeket, amelyeket őt miniszterelnökként mozgatták. Bárdossy László igazolni kívánta 1941-es cselekedeteit, a népbíróság célja pedig egy általa bűnösnek tartott rendszer elítélése volt. A per során a két fél álláspontja nem volt összeegyeztethető: a vád hadüzenetről, támadó háborúról, nemzetközi bűncselekményről, Bárdossy személy szerinti bűnösségről, az ellenforradalmi rendszer hatalomvágyáról, a közvélemény elnémításáról, alkotmányvétségéről beszélt, a vádlott pedig hadiállapotról, védekező hadműveletről, felelősségről, geográfiai helyzetből adódó szükségszerűségről, a revízió egységes nemzeti támogatásáról, etc.

⁹⁷ Pritz 1991. i.m. 77-88.

⁹⁸ Szerencsés Károly: „Az ítélet: halál”. Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt. Kairosz Kiadó. Bp., 2002. 82-88.

VII. 1. A Jugoszlávia elleni katonai akció

A vádirat indoklása⁹⁹ Bárdossy bűnösségét a következő tények alapján látta bizonyítottnak:

1. A Jugoszlávia elleni akció elhatározásakor a kormány tagja volt.
2. Az 1941. április 1-i koronatanácson külügyminiszterként pártolta a német kormány kívánságát és az április 10-i minisztertanácson bejelentette Jugoszlávia felbomlását, valamint megszövegezte Horthy Miklós kormányzó április 11-i kiáltványát¹⁰⁰.
3. részese volt a határozat meghozatalának annak ellenére, hogy előre látható és látta a következményeket, t.i. Nagy-Britannia reakcióját, hiszen ismerőse Barcza György londoni követ április 2-án kelt jelentését¹⁰¹, és azt, hogy váltott előre látható az ország nemzetközi presztízsének elvesztését, az 1941. április 11-i követeknek szóló körtávirata¹⁰² is bizonyítja, amelyben utasítja a követeket, hogy igyekezzenek megértetni Magyarországot álláspontját személyes felelősségét súlyosbítják, hogy Jugoszlávia részeire bomlását csupán Bartos László konzul 1941. április 10-e éjjeli közlése alapján állapította meg és meg sem kísérelte megállapítani, hogy Jugoszlávia valóban megszűnt-e, nem vizsgálta meg, hogy a jugoszláv csapatok valóban kivonultak-e a Délvidékről és ki van-e zárva a magyar csapatokkal való összetűzés megakadályozta Teleki Pál búcsúlevele motívumainak nyílt feltárását, ami visszatarthatta volna az orszá-

⁹⁹ Az indoklás szövegét közli: Pritz 1991. i.m. 88-117.

¹⁰⁰ Ebben a Jugoszlávia szétbomlására és az ott élő magyarok biztonságának garantálására hivatkozva a kormányzó hadparancsot adott a Délvidékre való bevonulásra. DIMK V.717.

¹⁰¹ A londoni magyar követ számjeltávirata a külügyminiszternek. London, 1941. április. 2.:

„Amennyiben németek Jugoszláviát megtámadják és azok ellenállnak, ami várható, úgy természetesen azonnal Anglia szövetségeseivé válnak. Ebben az esetben itteni reakció magyar-jugoszláv viszony lehetőségei alakulásával szemben következők:

- a) 1. Amennyiben m. kormány eltűri, sőt elősegíti, hogy német hadsereg Magyarországra bevonulva, az katonai bázisnak használja Jugoszlávia ellen, Anglia részéről diplomáciai viszonyunk megszakításával és annak összes következményeivel okvetlen számolni kell.
- b) 2. Ha azonban Magyarország e támadáshoz bármilyen indoklással (Jugoszlávia területén magyarok megvédése) csatlakozik, úgy Nagy-Britannia és szövetségesei (Törökország, esetleg idővel Szovjetunió) hadüzenetével is számolni kell. Ezen esetben, angolok végső győzelme esetén, magatartásunk alapján, mint Anglia és Amerika nyílt ellenségei leszünk megítélve sőt az örök baráti szerződés flagrans megsértésével leszünk megvádolva, mert itt szerződést úgy értelmezik, hogy éppen béke érdekében Jugoszláviával szemben is területi igényeink érvényesítéséről egyelőre lemondottunk. Egyesült Államok, amelyeknek magatartása már teljesen azonos Angliáéval és amelyeknek nyílt csatlakozása Angliához okvetlenül várható, sőt hajózási incidensek folytán nemsokára be is állhat, velünk szemben analóg magatartást fognak tanúsítani Nagyméltóságod fenti táviratában kifejtett különleges magyar indító oknak nyomatékos hangsúlyozását itt alig fogják megérteni, és mindkét fenti eshetőségben egész angol és amerikai világ bennünket szerződésszegéssel és esetleg új barátaink háttámadásával fog megvádolni.”

In.: DIMK V. 681.

¹⁰² Uo. 714.

got és Teleki öngyilkosságát nem morális konfliktussal, hanem neuraszténiával magyarázta szerinte, mivel Jugoszlávia végül nem ratifikálta a háromhatalmi szerződéshez való csatlakozását, ez tárgytalanná tette a jugoszláv-magyar örök barátsági szerződés érvényét. Ez az érvelés jogilag is alaptalan, mert a szerződő fél személye nem változik meg azáltal, hogy kívülről szerződést ratifikál-e.

Mielőtt rátérnék a vád, illetve a védelem álláspontjának kifejtésére a jugoszláv külpolitikával kapcsolatban, néhány mondat erejéig feltétlenül szükséges az 1940 októberétől 1941 áprilisáig tartó időszak eseménytörténetével is foglalkozni.¹⁰³

Magyarország és Jugoszlávia egymáshoz való közlekedését több tényező is befolyásolta és tulajdonképpen mindkét ország érdekében állt. Miután a román kormány 1940 októberében felmondta a kisantant-szerződést, Csehszlovákia felbomlott, Franciaországot pedig leverték, Jugoszlávia gyakorlatilag az ellenséges Bulgária és Olaszország között elszigetelődött. Magyarországnak –amellett, hogy a Balkán békéje érdekében állt– Jugoszlávia potenciális kapcsolatot jelentett a Nyugat felé. Az események azután gyorsultak fel, miután Olaszország megtámadta Görögországot, Hitler számára pedig több okból –egyrészt a romániai olajmezők védelme, másrészt a Barbarossa - terv biztosítása miatt –nélkülözhetetlenné vált a balkáni béke, illetve Jugoszlávia semlegessége, esetleg csatlakozása a Háromhatalmi Egyezményhez, melynek Magyarország 1940. november 20-a óta tagja volt.

A jugoszláv-magyar örök barátsági szerződést¹⁰⁴ -amely szerint a két ország között állandó béke és örök barátság fog fennállni (1.pont), illetve a szerződő felek a jövőben tanácskoznak azokról a kérdésekről, amelyek kölcsönös kapcsolataikat érintik (2.pnt)¹⁰⁵ - végül 1940. december 12-én kötötték meg¹⁰⁶, majd Jugoszlávia március 25-én csatlakozott a Háromhatalmi Egyezményhez.

Egy nappal később azonban a jugoszláv kormányt megbuktatták, a szerződést aláíró Pál herceg vezette régenstanács helyére az Angliában nevelkedett II. Péter

¹⁰³ Az eseménytörténeti vázlatához a következő monográfiákat használtam: Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1918-1945. Bp., 1988.; Juhász Gyula: A Teleki-kormány külpolitikája, 1939-1941. Bp., 1984.; C.A.Macartney: Teleki Pál miniszterelnöksége 1939-1941. Occidental Press.Bp., 1993.; C.A.Macartney: October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929-1945. Edinburgh At the University Press. Edinburgh,1957.; Perjés 2000.i.m. Az áttekinthetőség kedvéért csak az idézeteket hivatkoztam le.

¹⁰⁴ DIMK V. 776.

¹⁰⁵ Itt természetesen a vitás területi kérdések tárgyalás útján való megoldásáról volt szó.

¹⁰⁶ Érdemes idézni Bárdossynak a szerződésről való gondolatait, amit Ullein-Reviczky Antalnak, a Külügyminisztérium sajtóosztálya vezetőjének fejtett ki: „...az 'állandó béke és örök barátság' az én számomra a legjobb esetben is csak hosszabb békét és barátságot jelent. Márpedig manapság a tengelyhatalmak fölényesen uralkodnak Európának ezen a részén. A béke fenntartása ebben az övezetben egyedül tőlük függ. Ha a dolgok, mint ahogy nem lehetetlen, a magyar-jugoszláv barátsági szerződés kikötéseivel ellentétes irányba fejlődnek, s ha következésképpen választanunk kellene Németország és Jugoszlávia között, vajon mit tennénk? Hagynánk eltiporni magunkat az 'állandó béke' kedvéért?” In.: Ullein - Reviczky Antal: Német háború – orosz béke. Bp.,1993. 84.

került, aki felmondta a szerződést. Erre Hitler elhatározta a Jugoszlávia elleni katonai akció megindítását, egyúttal pedig felcsillantotta a magyar kormány és Horthy Miklós előtt a hadműveletben való részvétel, vagyis a délvidéki területek visszaszerzésének lehetőségét¹⁰⁷.

A kormányzó pozitív választ adott¹⁰⁸, Teleki Pál miniszterelnök pedig a magyar álláspont véglegesítésére április 1-jére összehívta a Legfelső Honvédelmi Tanácsot, amely úgy határozott, hogy a magyar katonai akció csak három feltétel esetén indítható meg: 1. ha Jugoszlávia mint államalakulat felbomlik, 2. ha a magyar kisebbséget atrocitások érik, 3. ha a Délvidéken vákuum keletkezik.

Másnap megérkezett Londonból Barcza György követ „végzetes” távirata, Teleki Pál öngyilkos lett, április 6-án a német csapatok átlépték a magyar-jugoszláv határt, a következő napon pedig Nagy-Britannia megszakította diplomáciai kapcsolatait Magyarországgal. Április 10-én Bárdossy László külügyminiszter-miniszterelnök telefonos értesítést kapott Bartók László zágrábi konzultól, hogy Horvátország kikiáltotta önállóságát, teljesült tehát az akció megindításához szükséges egyik feltétel. Bárdossy az április 10-i minisztertanácson bejelentette Jugoszlávia felbomlását és megszövegezte a kormányzó proklamációját¹⁰⁹. A Délvidék megszállása rövid idő alatt megtörtént. A Bácska, a baranyai háromszög, a Muraköz és a Muravidék, összesen 11 475 négyzetkilométernyi terület, több mint 1 millió lakossal visszakerült Magyarországhoz.

A védelem 1945. október 23-án kérelmet nyújtott be a bírósághoz, amelyben a jugoszláv kérdés kapcsán a következő tanúk megidézését, illetve okiratok beszerzését kérte: 1. Náray Antal ny. tábornok, az MTI volt elnöke, 1941-ben az LHT jegyzőkönyvvezetője, 2. dr. Bartók László volt zágrábi magyar konzul, 3. Incze Péter miniszteri tanácsos, Teleki Pál egykori titkára, 4. Keresztes-Fischer Lajos vezér ezredes, 5. dr. Mutschenbacher Emil a felsőház külügyi bizottságának volt előadója, 6. dr. Sebestyén Pál külügyminisztériumi osztályfőnök, 7. az 1941. április 1-én LHT-ülés jegyzőkönyve, 8. a londoni követtől 1941. április 3-án érkezett távirat.¹¹⁰

107 A Berlinből jött követi jelentés szerint „... Hitler úgy látja, hogy Magyarország részére jugoszláv irányban a revízió órája ütni fog és pedig az esetben, ha arra kényszerülne, hogy Jugoszlávia ellen eljárjon. Hitler a Kormányzó Úr Ófömltőségének azt üzeni, hogy Magyarország revíziós igényeit teljes mérvben elismeri és pedig addig a határig, melyet Ófömltősége maga szab meg...”. DIMK V. 652.

108 Hitlerhez írott válaszlevelében így fogalmazott: „... a magyar nemzet ugyanazt a politikai vonalat követi, és változtathatatlan hűséggel áll, erejéhez képest a Német Birodalom mellett. Azoka területi igények, amelyekre excellenciád üzenetében hivatkozni méltóztatott, fennállnak és teljesítésükre várnak. Kormányom ezeket az igényeket Jugoszláviához való, excellenciád által sugalmazott közeledésünk során a Jugoszláv kormánnyal szemben sem titkolta, és még a barátsági szerződés 2.§-ában is fenntartotta magának ennek lehetőségét...” In.: Horthy Miklós titkos iratai. Az iratokat sajtó alá rendezte, magyarító szövegekkel és jegyzetekkel ellátta: Szinai Miklós és Szűcs László. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1963. 289-291.

109 BM Irattár. A Bárdossy-per, 220-222. főlő.

110 BM Irattár. A Bárdossy-per, 284. főlő.

Közülük Bartók, Incze, Mutschenbacher, illetve Sebestyén neve szerepel a Major Ákos által rádióon keresztül október 30-án megidézett tanúk listáján is.¹¹¹

A Berend Béla által kért tanúk közül csupán Náray Antal tanúkihallgatására került sor, a londoni táviratot ismertették, az LHT jegyzőkönyve viszont nem állt rendelkezésre.

Mit kívánt tehát bizonyítani a vád? Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy először az azt, hogy a jugoszláv-magyar örök barátsági szerződés a magyar kormány akaratából és az ország érdekében jött létre, valamint, hogy ezt a Bárdossy vezette magyar kormány rúgta fel, hogy személyesen Bárdossy László terjesztette a LHT elé a katonai akció megindításának feltételeit, nem vette figyelembe a nyugati demokráciák és a hazai ellenzék figyelmeztetését és Teleki Pál öngyilkossággal kifejezett tiltakozását, amivel háborúba sodorta a német érdekeket kiszolgáló Magyarországot.

A vád fontos tanújának számított dr. Bölöny József jogászprofesszor, aki vallo-másában előadta, hogy Horthy Miklós proklamációja után személyesen számolt be a miniszterelnöknek közjogi aggályairól, miszerint a horvát állam kikiáltása önma-gában még nem jelenti Jugoszlávia felbomlását.¹¹² Ezzel szemben 1941. április vé-gén a professzor hosszas cikkben értekezett arról, hogy II. Péter jugoszláv király trónra lépését az európai államok elismerték, hiszen a diplomáciai kar részt vett a beiktatási ünnepségen. Egyúttal kijelentette, hogy Magyarország nem szegte meg a jugoszláv-magyar örök barátsági szerződést.¹¹³

A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács április 1-i ülésén történtek alkották a vád leg-több pontjait. Ez egy olyan ülés volt, amely Horthy Miklós elnökletével ült össze, részt vettek rajta a kormány tagjai, valamint Werth Henrik vezérkari főnök, és Náray Antal vezértitkár. Az akkor jelen levők közül a népbíróság csak Náray Antalt és Reményi - Schneller Lajos pénzügyminisztert hallgatta ki, br. Bánffy Dáni-el földművelésügyi miniszter, Laky Dezső közellátásügyi tárca nélküli miniszter és Varga József iparügyi, kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter részéről beérték az előzetes tanúvallomással, Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, Bartha Károly honvédelmi miniszter, Hóman Bálint vallás-és közoktatásügyi miniszter Budapestre szállítását a népbíróság nem kérte, ahogyan Radocsay László Buda-pesten tartózkodó igazságügyminiszter kihallgatását is mellőzték.

A vallomások és kihallgatások alapján megállapíthatjuk, hogy a vádnak nem si-került egyértelműen bizonyítani, hogy az LHT ülésen valójában ki terjesztette elő a jugoszláv akcióval kapcsolatos három feltételt. Br. Bánffy Dániel tanúval-lomásában¹¹⁴ csak arról beszélt, hogy az ülésen egyhangú határozat született, Laky

111 Pritz 1991. i.m. 44.

112 Bölöny József: Igazságot Magyarországnak. In.: MN, 1941. április 24.

113 Pritz 1991 i.m. 56-57.

114 Uo. 51-52.

Dezső szerint¹¹⁵ az előterjesztés Bárdossytól származott és a minisztertanács egyhangúlag elfogadta. Ehhez képest Varga József így emlékezett: „... Teleki Pál miniszterelnök előadta, hogy Magyarország csak abban az esetben fog csapatokat küldeni a trianoni szerződés során elkapcsolt területekre, amennyiben Jugoszlávia megszűnik egységes államalakulat lenni.”¹¹⁶ Reményi - Schneller Lajos pedig egyenesen azt vallotta, hogy Bárdossy csupán a német kívánságot terjesztette elő az ülésen, a támadás megindításához szükséges három feltétel Teleki ötlete volt¹¹⁷. A vádpont koronatanúja, Náray Antal sem fogalmazott egyértelműen, hiszen míg írásos vallomása szerint „Ezen az ülésen Teleki Pál miniszterelnök vetette fel azon kérdést, hogy Magyarország miként lépjen fel Jugoszláviával szemben”¹¹⁸, addig kihallgatása során már arról számolt be, hogy a feltételeket Bárdossy javasolta, az ülés végén pedig a miniszterelnök „... óva intett az agresszióknak agresszív formájától, csak a felszabadítást és felszabaduló magyar testvéreinknek a biztonságba helyezését tekintve katonai pacifikáló akcióját tartotta lehetőnek, kisebb erőkkel és csak a Dunáig”¹¹⁹.

A vád különleges hangsúlyt helyezett annak bizonyítására, hogy Bárdossy László és Teleki Pál politikai felfogása a délszláv helyzettel és az egész területi revízióval kapcsolatban eltérő volt. Emiatt foglalkoztak hosszasan Teleki halálának körülményeivel, különös tekintettel a miniszterelnök búcsúlevelére, amely a bíróság szerint visszatartotta volna az országot a katonai akció megindításától, s amelynek közzétételét Bárdossy megakadályozta. A Teleki-kérdéssel kapcsolatban ismét csak tanúvallomásokra alapozták a vádat. Eszterházy Móric gróf, Teleki barátja 1945. október 25-i írásbeli vallomása szerint Teleki ellenezte a Jugoszlávia elleni akciót, becstelennek és nemzeti öngyilkosságnak minősítve azt.¹²⁰ Tanúvallomásában Rassay Károly¹²¹ leányegében alátámasztotta Eszterházy vallomását, hozzátéve, hogy Teleki a német és magyar katonai nyomás miatt órlódott. A vád egyik legfontosabb tanúja, Bárczy István államtitkár viszont kijelentette, hogy Teleki ugyan ellene volt a katonai akciónak, a Délvidéken kialakult vákuum esetében azonban támogatta volna.¹²²

115 Uo. 54.

116 Uo. 37-38.

117 Uo. 62.

118 Uo. 182. és Jaszovszky i.m. 207.

119 Pritz 1991. i.m. 55-56.

120 Rassay Károly (1886 – 1958) publicista, liberális politikus, országgyűlési képviselő. 1921-ben megalapította a Független Kisgazda-, Földműves- és Polgári Pártot, 1928-tól a Nemzeti Szabadelvű Párt, 1935-től a Polgári Szabadság Párt elnöke. 1923-tól az Esti Kurír c. liberális napilap szerkesztője. 1944-ben a németek Mauthausenbe hurcolták, hazatérése után visszavonult az aktív politizálástól.

121 Teleki aggódott a délvidéki svábok körében megindult magyarellenes agitációk miatt és tudott arról a német tervről is, hogy a Bácska, Tolna és Baranya sváb területeit Prinz Eugen Gau néven német protektorátussá kívánták tenni. Perjés i.m. 777-778.

122 „... Teleki Pálnak, aki húsz éven át állott a revíziós gondolatnak és a revíziós mozgalomnak szolgálatában (...) szemében kétség sem férhetett ahhoz a kötelességhez, hogy nekünk akkor, amikor a lehetőség számunkra megnyílik a délvidéki magyarság felszabadítására, meg kell tennünk a szükséges lépéseket.” Jaszovszky i.m. 73.

Bárdossy László mindvégig tartotta magát ahhoz a véleményéhez, miszerint kettenük felfogása között nem volt különbség, az ország nem Teleki Pál halála után került le a békés revízió útjáról. Hangoztatta, hogy a közvélemény, a kormányzó és Teleki is nemzeti kötelességnek tartotta a délvidéki magyarok megvédését.¹²³

A per során nem nyert bizonyítást sem az, hogy Teleki ellene lett volna az akciónak, sem pedig az, hogy Bárdossy javasolta volna a miniszterelnök búcsúlevelének a közvélemény előtti eltitkolását. Kétségtelen, hogy Teleki morális okokból nem volt öngyilkos, de az sem tagadható, hogy a Jugoszlávia elleni akció már halála előtt eldöntött tény volt, és a bíróságnak a vádlottal szembeni elfogultságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy míg Teleki öngyilkosságánál figyelembe vették a rá nehezedő német nyomást, Bárdossy ilyen értelmű védekezését a vád kerekén elutasította.

A vádirat szerint Bárdossy László bűnösségét az is bizonyítja, hogy ismerte Barcza György londoni követ táviratát és Rassay Károly is figyelmeztette, tehát tisztában kellett lennie a délvidéki akció következményeivel. Vallomásában Rassay Károly beszámolt a közte és Bárdossy külügyminiszter között 1941. március végén lefolyt beszélgetésről, amelyben Bárdossy három okot sorolt fel, amiért a katonai akciónak részt kell venni: 1. távolmaradás esetén a németek megszállják Magyarországot, 2. ha a megszállás megtörténik, a németek nyilas kormányt neveznek ki, 3. a katonai vezetés szerint a hadsereg morálját tönkreteszi egy újabb „akció nélküli mozgósítás”. Rassay figyelmeztette a külügyminisztert, hogy az akció Magyarországot háborúba sodorhatja a Szovjetunióval.¹²⁴ Ezt a vádlott nem tagadta, mint ahogyan azt sem, hogy ismerte a londoni táviratot. Azt azonban megbízhatatlan információként¹²⁵ értékelte, mondván, a diplomáciai gyakorlatban nem szokás általánosságokra és anonim értesülésekre hivatkozni.

Lehet vitatkozni Bárdossy László politikai felfogásáról és céljairól, a háborúval kapcsolatos magatartásáról, arról, hogy hadbalépésnek tekinthető-e a jugoszláviai akció avagy sem, vagy arról, hogy volt-e Magyarország számára más alternatíva, de Dolgozatomnak azonban nem ez a célja. Mint ahogyan a magyar miniszterelnök 1941-ben tanúsított magatartása is politikai felfogás kérdése volt, úgy a népbíróság 1945-ben alkotott álláspontja is. 1941 tavaszán Bárdossynak az volt a felfogása, hogy a magyar haderő nemzeti kötelessége a délvidéki bevonulás, engedni

123 Uo. 182-186.

124 Uo. 67-68. Bárdossy és Barcza György között azokban a napokban sűrű üzenetváltások zajlottak, mivel a külügyminiszter sürgette a londoni értesülések forrásának megnevezését. A követ továbbra is „több bizalmi ember”-től és a külügyminiszteri vezértilkártól szerzett információkról beszélt. Ld.: DIMK V. 689. és 693.

125 Az angolok Magyarország-politikájához ld. Barker, Elizabeth: British Policy in South-East Europe in the Second World War. Macmillan Press. London, 1976. Barcza londoni követ már 1941. január 28-i általános összefoglaló jelentésében felhívta a külügyminiszter figyelmét arra, hogy „... általában véve ma minket itt már teljesen Anglia ellenfelei oldalán állónak tekintenek, a különbség csupán annyi, hogy erre igyekeznek-e mentő és enyhítő körülményeket találni és felhozni, avagy sem...”. DIMK V. 559.

kell a németeknek, akik megcsillantják a revízió lehetőségét és nem kell figyelembe venni azoknak az angol politikai köröknek a figyelmeztetését, amelyek Magyarország számára a jövőre nézve semmilyen garanciát nem adnak.¹²⁶

1941-ben a délvidéki akció ugyancsak más megítélés alá esett, mint 1945-ben Bárdossy László a per során kitartott amellett, hogy az nem volt támadó jellegű, nem volt része a németek balkáni hadjáratának, csupán a jugoszlávok által katonailag és közigazgatásilag kiürített terület birtokbavételét jelentette¹²⁷ és csak a horvát állam kikiáltása után indult meg. Annak bizonyítására, hogy Magyarország a későbbiek során sem tekintette magát Jugoszláviával szemben hadviselő félnek, a védelem Sebestyén Pál egykori külügyminiszteri osztályfőnök kihallgatását kérte, de erre nem került sor. Sebestyén képviselte ugyanis az országot a jugoszláv végül a likvidálásáról szóló tárgyalásokon, amelynek során a német kormány közölte: a volt hadviselő felek előnyösebb elbánásban részesülnek. A magyar kormány azonban tartotta magát ahhoz, hogy Jugoszláviával szemben nem követett el hadcselekményt.¹²⁸

Bárdossy hivatkozott arra, miszerint a Szovjetunió azzal az indoklással vonult be Lengyelországba, hogy Lengyelország megszűnt létezni¹²⁹ -ekkor félbeszakították.

A magyar-jugoszláv barátsági szerződés értékelése a vád és a védelem számára is döntő jelentőséggel bírt. Bárdossy egyik legnyomatékosabb érve ugyanis úgy hangzott, hogy miután Jugoszlávia 1941. április 10-én a horvátok kiválásával szétesett, maga a szerződés is érvényét veszítette, így a magyar kormánynak már nem lehettek morális aggályai¹³⁰. A bíróság nem fogadta el a *rebus sic stantibus* elvével való védekezést. Álláspontja szerint a támadással a magyar kormány megszegte a szerződést és ezzel feladta a fegyveres semlegesség Teleki-féle politikáját, amely végső soron hozzájárult a Nagy-Britanniával való diplomáciai viszony megszakításához és Magyarország belesodródásához a második világháborúba.

Mind az elsőfokú, mind pedig a másodfokú ítélet megalapozottnak tekintette a jugoszláv akcióval kapcsolatos vádakot és egyhangúan kimondta Bárdossy László bűnösségét.

126 Uo. 382-383.

127 Uo.

128 „1939.szeptember 18.-án a Szovjet haderő megkezdte Lengyelország keleti területeinek birtokba vételét. Ha a szovjetnek ez a katonai akciója nem volt része a Lengyelország ellen végrehajtott német támadó hadjáratnak, hogyan ítélték meg Bácska birtokbavétele jugoszláv viszonylatban másképp?”. Pritz 1991. i.m. 324.

129 „a körülmények és a viszonyok olyan gyökeresen megváltoztak, hogy Jugoszlávia állást foglalt azon hatalmi csoportosulás ellen, amely hatalmi csoportosuláshoz való csatlakozása egy része volt a magyar-jugoszláv szerződésnek, úgyhogy a körülmények megváltozásával a szerződés lényege is tárgytalanná vált.” Jazsovszky i.m. 72.

130 A vádirat indoklásának vonatkozó része pl. így kezdődik: „Bárdossy Lászlónak Jugoszlávia fegyveres megsemmisítésével elkövetett bűnei azonban eltörpülnek a tudatos gonosztettek ama sorozata mellett, amelyekkel a Szovjetunió elleni háborúba hajszolta bele a magyar népet...”. Pritz 1991. i.m. 93.

VII. 2. Hadiállapot a Szovjetunióval

Az első vádcsoporton belül, de tulajdonképpen az egész per során a Szovjetunió és Magyarország közötti hadiállapot kérdése esett a legnagyobb súllyal a latba¹³¹, amelynek beállta után Magyarország hadviselő fél lett a második világháborúban.¹³²

1941 tavaszán Magyarországon rendkívül bizonytalan helyzet uralkodott a bekövetkezendő német-orosz háború, de legfőképp amiatt, hogy Hitler vajon milyen szerepet szán az országnak ebben a hadjáratban. Bárdossy miniszterelnök diplomáciai úton próbált értesüléseket szerezni, június közepéig azonban nem sok sikerrel.¹³³ Sem Sztójay Döme berlini követ, sem a budapesti német körök nem nyilatkoztak a várható háborúról, még kevésbé Magyarország esetleges szerepéről.¹³⁴

Június 16-án Otto von Erdmannsdorff német követ útján a magyar kormány azt a tanácsot kapta Joachim von Ribbentrop német külügyminisztertől, hogy a bizonytalan kimenetelű német-orosz tárgyalások miatt Magyarország erősítse meg a határait.¹³⁵ A magyar vezérkar feltehetőleg tájékozottabb volt a kérdéssel mint a politikai vezetők¹³⁶, és több okból arra az álláspontra helyezkedett, hogy lehetetlen kimaradnunk a háborúból. Werth Henrik vezérkari főnök egyrészt ismerte a német katonai vezetés véleményét¹³⁷, másrészt magyar hírszerzési források szerint számítani lehetett a szovjet hadsereg betörésére is¹³⁸, ezért több memorandumot

131 A magyar hadbalépésnek terjedelmes irodalma van. Az eseménytörténeti vázlatnál a már hivatkozott műveken kívül a következőket használtam fel: Dombády Lóránd: A hadba lépés felelősségéről. In.: Századok, 1998/3. 517-552., Szakály Sándor: „... Magyarország és a Szovjet-Unió között a hadiállapot beállott”. Egy döntés politikai hátteréről. In.: HK, 1991/2. 27-42., Gosztanyi Péter: Légiveszély, Budapest!. Szemlények Magyarország második világháborús történetéből (1939-1945). Bp., 1989., Borsányi Julián 1985 i.m., Borsányi Julián: „Háborúba sodródásunk fehér foltjai”. Személyes észrevételek az 1941. évi kassai bombatámadáshoz. In.: HK, 1991/2. 88-113.

132 Május végén a berlini magyar követ meg nem nevezett, ámde jól tájékozott informátorra hivatkozva június közepére jóslta a német-orosz háború kitörését. Egy június 6-i táviratában a követ sürgette Magyarország konkrét katonai felajánkozását. DIMK V. 800. és 816.

133 A külügyminiszternek szóló június 13-i követi jelentés szerint: „... hivatalos német részről természetesen elzárkóznak mindennemű közléstől. Sőt indignációt mutatnak, ha az orosz kérdést valaki felveti. Ilyen szerintük 'egyévtalán nem létezik'. (...) elég ügyesen úgyszólván naponta lanciroznak olyan híreket, amelyek egy békés megoldás lehetőségét engedik sejtetni.” U.o. 832.

134 Szent-Iványi i.m. 824.

135 Macartney i.m. II.köt. 18.

136 A német hadvezetés szükségesnek tartotta Magyarország katonai részvételét az orosz hadjáratban, hogy biztosítsák Kárpátalját. U.o. I.köt. 460. és Borsányi 1985. i.m. 282.

137 A Hadtörténeti Levéltárban levő jelentés így szól: „... megítélésünk szerint Szovjetországnak háború esetén német csapatoknak magyar területen való megjelenésével és átvonulásával számol és ezért Magyarországot már eleve ellenségnek tekinti. (...) Nincs kizárva tehát annak a lehetősége, hogy az orosz hadsereg arcvonalának kiszélesítésére és a német hadmozdulatok megzavarására (...) Kárpátalja megrohanását is megkísérli.” Dombrády 1998. i.m. 521.

138 DIMK V. 778.

írt a kormányfőnek, melyekben sürgette Magyarország önkéntes felajánlkozását a hadbalépésre. Werth júniusi memorandumának¹³⁹ megtárgyalására Bárdossy László miniszterelnök rendkívüli minisztertanácsot hívott össze, melyen kifejtette „...nincs szükség arra, hogy a tengelyhatalmak melletti politikánk újabb demonstráció végett vegyünk részt az esetleges német-orosz háborúban (...) Ez a levél elfogadhatatlan beavatkozás a kormány ügyeibe. (...) A kormánynak az a szándéka, hogy utólag tartja magát a háborútól.”¹⁴⁰

1941. június 22-én elindult a Barbarossa hadművelet, amely tény a német követ jelentése szerint Horthy Miklós kormányzó örömmel fogadott.¹⁴¹ Ullein-Reviczky Antal visszaemlékezése szerint Bárdossy megpróbált kitérni a szovjetekkel való diplomáciai kapcsolatok megszakítása elől – sikertelenül.¹⁴²

A június 23-án tartott minisztertanácson kimondták a diplomáciai kapcsolatok megszakítását¹⁴³ tehát még Kristóffy József moszkvai nagykövet a perben óriási szerepet kapott táviratának -melyben Molotov külügyi népbiztos kifejezte, hogy a Szovjetunióknak nincs támadó szándéka Magyarországgal szemben, egyben érdeklődött Magyarország várható magatartásáról¹⁴⁴ – megérkezése előtt. Kristóffy másnap kapta meg a hírt.¹⁴⁵

A német főparancsnokság kifejezésre jutatta, hogy nem zárkóznak el Magyarországot katonai részvétele elől, a berlini politikai vezetés azonban továbbra is bizonytalanságban tartotta a magyar kormányt.¹⁴⁶

139 Szent-Iványi i.m. 620. Az 1941. június 14-i minisztertanács hiteles jegyzőkönyve nincs meg. Ld. még DIMK V. 840.

140 „...22 év óta várta ezt a napot és most boldognak érzi magát. Az emberiség évszázadok múlva is hálás lesz a Führernek ezért a tettéért, mely meghozza a békét, mert Anglia és az Egyesült Államok ezek után kénytelen lesz felismerni, hogy Németország immár legyőzhetetlen...” Ld.: Wilhelmstrasse i.m. 594.

141 Ullein-Reviczky szerint Bárdossy szó szerint a következőket mondta: „... Németország valószínűleg arra vár, hogy valamilyen önkéntes gesztussal kifejezzük szolidaritásunkat (...) ha Ribbentrop azt tudakolja tőlem, miért akarom fenntartani követségünket egy Németországgal ellenséges viszonyban álló országban, azt felelem neki, hogy (...) hasznot húzhat majd azokból az információkból, melyeket moszkvai diplomáciai képviselőnk bocsát rendelkezésünkre...”. A terv azonban nem aratott sikert, a német követség közölte, hogy a diplomáciai kapcsolat megszakítása a minimum, amit Magyarország tehet. Ullein-Reviczky i.m. 94-95.

142 Erdmannsdorff budapesti német követ nyilatkozata szerint ez volt a legkevésbé, amit a magyar kormány megtehetett. DIMK V. 866.

143 U.o. 867.

144 A követ beszámolója szerint: „... a követség telefonvonalait kikapcsolták, az épületet az eddigieknél szigorúbb őrizet alá vették, a rádiókészüléket már nem volt módunkban többé használni...”. A moszkvai magyar követség jelentései i.m. 316.

145 Halder német követségi tanácsos szerint „... most azon múlik a dolog, hogy a magyar katonai fórumok morálisra tudják-e hozni a politikai szerveket annak érdekében, hogy ezek maguktól ajánlkozzanak.” Ld.: Kun József: A német hadvezetés magyarországi politikájához. A magyar királyi honvédség fővezérségéhez bocsátott német tábornok hadi naplója. In.: Századok, 1965/6. 1240. Werth Henrik ilyesfajta értesülésekre hivatkozva írta memorandumait. Vannak vélemények, melyek szerint ezzel nem a politikába akart beavatkozni, pusztán kötelességből nyilvánított véleményt. Erről bővebben ld.: Macartney i.m. I.köt. 274. és Perjés i.m. 792.

146 A két legfontosabb: Borsányi. i.m.1985. és Borsányi. i.m.1991.

Ezt a bizonytalan helyzetet a június 26-i kassai bombázás oldotta meg. A kassai bombázásnak óriási irodalma van¹⁴⁷, de a bombázó gépek hovatartozását a történetírásnak máig nem sikerült bizonyítani. Mindenesre a magyar politika irányítói a szovjet agresszióknak minősítették az esetet, a kormányzó pedig még aznap hozzájárult a válaszcsepáshoz és a hadiállapot kimondásához. Bárdossy László összehívta a minisztertanácsot, amely megállapította a hadiállapot beálltát.¹⁴⁸ Ezt másnap a kormányfő napirend előtt bejelentette a képviselőházban, majd a parlament a nyári szünet után, október 23-án utólagosan hozzájárult a magyar haderő külföldi bevetéséhez.

A vádirat indoklása az okiratok és a nyomozati szakaszban felvett tanúvallomások alapján „történelmi tény” látott igazoltnak¹⁴⁹: a június 23-i minisztertanácsban Bárdossy László javasolta a Szovjetunióval való diplomáciai viszony megszakítását, a június 26-i minisztertanács az ő javaslatára mondta ki a hadiállapotot, amit másnap ő jelentett be a parlamentnek.

A vád álláspontja szerint Németország nem követelte a hadbalépést, a Szovjetunió nem adott okot rá¹⁵⁰, Magyarországot pedig semmilyen megállapodás nem kötelezte. Bárdossy tudatos rosszhiszeműséggel vezette be az országot a háborúba, a hadiállapot bejelentése és a haderő országhatáron kívüli alkalmazása alkotmányellenes volt, tehát nem csupán politikai, hanem jogi felelősség is terheli.

Az ügyészség a per során és az ítélet indoklásában több német követi jelentést, Werth Henrik memorandumait, valamint Horthy Miklós kormányzónak Hitlerhez írt lelkes leveleit idézte a tényállás megállapítása érdekében, de ebben a kérdésben főként a tanúvallomásokra támaszkodott. A vád annak bizonyítására törekedett, hogy a két minisztertanácsi jegyzőkönyvet Bárdossy utólag meghamisította, megváltoztatta úgy, hogy olybá tűnjék, mintha a kormány egyöntetűen a diplomáciai kapcsolatok megszakítása, illetve a hadiállapot kimondása mellett állt. Koronatanúként Bárcziházi Bárczy István miniszterelnöki államtitkárt idézték be, aki szerint a miniszterelnök átstilizálta a jegyzőkönyveket.¹⁵¹

147 Bárdossy még aznap megbeszélést folytatott Werkmeister német követségi tanácsossal, aki örömet fejezte ki, hogy a szovjet agresszió megkönnyítette a magyar kormány döntését a bolsevizmus elleni harchoz való csatlakozáshoz, miáltal immár katonai vonalon is teljes a szolidaritás Magyarország és a tengelyhatalmak között. DIMK V. 879.

148 Pritz 1991. i.m. 93-102.

149 A nyugati szakirodalom gyakorta hangsúlyozza, hogy a magyar-szovjet kapcsolatok éppen akkor voltak nagyon jók, amikor a hadiállapotot deklarálták. Földesi Margit: A szabadság megszállása. A megszállók szabadsága. Kairosz Kiadó. Bp., 2000. 41., és Mastny, Vojtech: Russia's road to the cold war. diplomacy, warfare, and the politics of Communism, 1941-1945. Columbia University Press. New York, 1979. 29-32.

150 Pritz 1991. i.m. 153-157. és Jaszovszky i.m.131-149.

151 Dombrády i.m. 534. A Bárczy - féle jegyzőkönyv utólagos készítéséről tanúskodik, hogy a „hadüzenet” kifejezés használata mellett rosszul idézte a katonai rendfokozatokat: Mind Werth Henrik, mind Bartha Károly esetében „vezérezredesről” beszél, amely rendfokozat 1941. júniusában nem volt a hadseregben. Werth gyaloksági tábornok, a honvédelmi miniszter pedig szolgálaton kívüli tábornagy volt. A kérdéssel bővebben ld.: Szakály 1991.i.m. 35.

Tény, hogy mindkét minisztertanácsról jelenleg két jegyzőkönyv ismert, ám a történettudomány mai állása szerint ezek stílusi és tartalmi jegyek alapján sem tekinthetők hitelesnek.¹⁵²

A minisztertanácsokon történelekről leginkább a jelen lévők tudtak volna vallomást tenni, ám az akkori miniszterek közül egyedül Reményi - Schneller Lajost, a Bárdossy-kormány pénzügyminiszterét idézte be a bíróság, aki meglehetősen elmentmondásosan nyilatkozott a június 23-i eseményekkel kapcsolatban: míg ugyanis a nyomozati szakaszban felvett vallomásaiban a minisztertanács ülésre nem emlékezett, de úgy vélte, a diplomáciai kapcsolatok megszakítása alkotmányellenes volt mert kellett volna hozzá a kormányzó és a minisztertanács hozzájárulása, addig kihallgatásán így nyilatkozott: „*En még ma sem tudom, hogy ezek a határozatok miért lennének alkotmányesértőek, hiszen a parlament azokat jóváhagyta.*”¹⁵³

Azoknak az egykori minisztereknek – br. Bánffy Dániel földművelésügyi-, Radocsay László igazságügyi-, Varga József iparügyi- és Laky Dezső közellátásügyi tárca nélküli miniszternek – a kihallgatására, akiket a népbíróságok nem vádoltak háborús bűnökkel és Bárdossy László ellen tanúskodtak, nem került sor, csupán írásbeli vallomást kértek tőlük. A bíróság azonban figyelmen kívül hagyta a vád tanújának számító Laky vallomásának azon részét is, melyben alátámasztotta Bárdossy vallomását, miszerint a diplomáciai kapcsolatok megszakítása lehetőséget ad Magyarországnak a háborúból való kimaradásra.¹⁵⁴

Keresztes-Fischer Ferenc egykori belügyminiszter koronatanúnak számított volna, hiszen a vád vele kívánta bizonyítani, hogy a miniszterek között nem volt egyetértés a hadiállapot deklarációja körül. Őt azonban nem keresték meg, ahogy Werth Henrik és Bartha Károly volt honvédelmi miniszter Budapestre szállítását is mellőzték az eljárás során.

A minisztertanács jegyzőkönyvek valódiságának avagy meghamisításának kérdése annak ellenére nagy súlyt kapott az egész per során, hogy lényegében nem számított perdöntő bizonyítéknak: a minisztertanács ugyanis mindkét előterjesztést elfogadta, Bárdossy pedig nem tagadta, hogy az előterjesztéseket ő tette meg. A június 26-i minisztertanácsot viszont, amelyen a hadiállapotot deklarálták, a kormányzó döntése következtében hívta össze a miniszterelnök, abból a célból, hogy a miniszterek elfogadják Horthy Miklós döntését, vagy elutasítsák azt. Utóbbi egyet jelentett volna a kormány lemondásával.¹⁵⁵

Hasonlóan ellentmondásos volt a Kristóffy - féle sürgöny megítélése is, ami akkor sem változtatott volna a diplomáciai kapcsolatok megszakításának tényén, ha Bárdossy László valóban eltitkolta volna a tartalmát, amit a vádnak -a terhelő val-

152 Pritz 1991.i.m. 36-40. és Jaszovszky i.m. 171-173.

153 Pritz 1991. i.m. 51-53.

154 Dombrády i.m. 537-540.

155 Jaszovszky i.m. 397-398.

lítások ellenére sem-sikerült megnyugtatóan bizonyítani. A NOT előtt elmondott beszédében Bárdossy rámutatott, hogy sem az eltitkolás ténye, sem a szándékoság, sem pedig az nem nyert bizonyítást, hogy a távirat a kormány elhatározását feltétlenül megakadályozta volna.¹⁵⁶ Érdemes megjegyezni, hogy míg a vádirat szerint Kristóffy József sürgönyének ismerete csak késleltette volna a hadbalépést, addig az ítélet szerint megakadályozta volna azt. A táviratnak egyébként egészen 1944 őszéig nem tulajdonítottak jelentőséget, a perben azonban Bárdossy rosszhírneműségét kívánták bizonyítani vele.¹⁵⁷

A hadiállapot napirend előtti parlamenti bejelentése és a magyar haderő határon túli bevetése volt a vádcsoport egyik kulcskérdése. Az ügyészség álláspontja szerint ez alkotmányellenesen történt. A napirend előtti bejelentés talán nem volt szerencsés választás, de jogilag az sem volt lefektetve, hogyan kell pontosan eljárni. A bíróság azt a tényt is figyelmen kívül hagyta, hogy a parlamenti képviselők maguk is indítványozhatták volna a kérdés napirendre tűzését és megvitatását. A vád az 1920: I. tc. re hivatkozott, miszerint a haderő külföldi bevetéséhez a parlament előzetes hozzájárulása szükséges, a védelem pedig az 1920: XVII. tc.-re, amely szerint a kormányzó elrendelheti azt a nemzetgyűlés utólagos hozzájárulásával is.¹⁵⁸

A védelem és a vád álláspontja a magyar hadbalépésről feloldhatatlanul ellentétes maradt az egész per során. A vád végig „szovjet hadüzenetről”, a védelem a „hadiállapot deklarációjáról” beszélt, előbbi nem fogadta el, hogy Kassát szovjet gépek bombázták és a bombázás tényét nem tartotta elegendőnek a fegyveres semlegesség felrúgásához, utóbbi szovjet részről történt agresszióról beszélt és az erre adott magyar válaszlépésről. A vád szerint nem volt olyan fenyegető veszély, ami miatt elrendelhető a hadsereg bevetése, tehát az 1920: VII. tc. -ben felsorolt feltételek nem állottak fenn, a védelem viszont azt hangsúlyozta, hogy a hadiállapot beálltát de facto Horthy Miklós idézte elő, a jóváhagyással pedig a kormány vállalta a felelősséget.

156 Visszaemlékezésében Horthy is bűnbakként szerepelteti Bárdossyt, a távirat eltitkolásával vádolja, arról azonban nem beszél, hogy a sürgöny ismerete változtatott-e volna a döntésén. Horthy i.m. 250-251.

157 Az 1920:XVII.tc. 2.§-a –kiegészítve az 1920:I.tc. 13§.5. bekezdését, mely szerint „... hadüzenethez vagy a hadseregnek az ország határán kívül alkalmazásához és békekötéshez a nemzetgyűlés előzetes hozzájárulása szükséges” – így szól: „... közvetlen fenyegető veszély esetében azonban a kormányzó a magyar ösztöminisztérium felelőssége és a nemzetgyűlésnek késcselem nélkül kikérendő utólagos hozzájárulása mellett a hadseregnek az ország határain kívül alkalmazását elrendelheti.”. Az 1920:XVII.tc. alkalmazására közvetlenül a hadbalépést megelőző időben számos esetben volt példa: a kárpátaljai hadműveletekhez, a bécsi döntéshez, sőt a délvidéki akcióhoz is csak utólag adta hozzájárulását a parlament. Dombrády i.m. 535-536.

158 Utolsó szó jogán elmondott beszédében Bárdossy így fogalmazott: „A kiprovokált (német) kívánság teljesítése elől éppen olyan nehéz lett volna kitérni, mint amennyire lehetlenné vált a passzivitás fenntartása. Mi sem lett volna egyszerűbb, mint lemondani és visszalépni, de ez a kormányra bízott érdekek hűlen feladását jelentette volna éppen abban a pillanatban, amikor ezeket az érdekeket legjobban kellett védeni.”. Pritz 1991. i.m. 232.

Bárdossy László alanyi bűnösségének kérdését a népbíróság annak figyelembevétele nélkül bizonyítottan látta, hogy a vádlott személyes felelősségét a hadbalépésben nem sikerült tisztázni. Az alternatíva kérdése persze felmerült a per során, de az álláspontok összegegyeztetetetlenek voltak. Bárdossy elismerte felelősségét, ám végig kitartott meggyőződése mellett, hogy függetlenül annak kimenetelétől, Magyarországnak pusztán geográfiai adottságai folytán sem volt lehetősége kimaradni a háborúból. A kétségtelenül meglévő német nyomásra hivatkozott, arra a lehetőségre, hogy a német hadsereg ellenkezés esetén megszállja Magyarországot, hogy bábkormányt ültet a hatalomba, s amennyiben ő lemondna volna, minden bizonnyal egy nála rosszabb miniszterelnök került volna a kormány élére.¹⁵⁹

A bíróság nem fogadta el ezeket az érveket. Az indoklásban kiemelték, hogy a magyar népnek a szovjet hatalommal soha nem volt konfliktusa, a Szovjetunió megtámadása nemzetközi bűncselekménynek minősült, amelyet a vádlott világméretű okok mellett elsősorban hatalmi érdekből akart. A NOT állásfoglalása szerint 1941-ben nem lehetett sem kívülről jött, sem pedig belső kényszerre hivatkozni.¹⁶⁰ Mindezek miatt mind az elsőfokú, mind pedig a másodfokú bíróság egybehangzóan bűnösnek mondta ki Bárdossy Lászlót a Szovjetunió elleni hadbalépés büntetésében.

VII. 3. Hadiállapot Nagy-Britanniával és az Amerikai Egyesült Államokkal

Súlyos vádpont volt az első vádcsoporton belül a Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok ellen való hadbalépés kérdése, annak ellenére is, hogy tudni lehetett: a Szovjetunió megtámadása szükségképpen elvezet legalábbis a diplomáciai kapcsolatok megszakításáig.¹⁶¹

A szovjet-angol segítségnyújtási szerződést már 1941 július 27-én, az Atlantik Chartát pedig augusztusban aláírták¹⁶², a magyar hadvezetés szorgalmazta tovább-

159 „... Németország egyetlenegy országát, azokat sem, amelyeket megszállt azonnal, s a legsúlyosabb terhelés alá vont, nem tudott belekényszeríteni háborújába. (...) Vádlottnak tudnia kellett, hogy Bartha és Werth nem a magyar nép érdekeit védő katonák, hanem (...) Berlinből mozgatott férfiak. (...) vádlott tudta, hogy a magyar nép nem akar háborút és (...), hogy az ellenkező közvélemény el van nyomva...” Jaszovszky i.m. 427-428.

160 Az eseménytörténehez ld.: Juhász Gyula: Magyarország hadbalépése Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok ellen c. összefoglalását. In.: TSZ 1965/I. 61-85.

161 Halmossy i.m. 526-530.

162 Wodianer Andor lisszaboni magyar követ már szeptemberben jelentette, hogy ez várhatóan be fog következni, hiszen „... pozíciónk Londonban erősen romlott. Több esetben tettek magasállású angol személyiségek ismerőseim előtt oly értelmű kijelentéseket, hogy az orosz háborúba való beavatkozásunk következtében az angolok minket most már épp oly ellenségnek tekintenek, mint tekintik a németeket.” Juhász 1965.i.m. 73. és Újpestery i.m. 179-190.

bi katonai egységek felajánlását a frontharcokra, ám a kormánynak éppen ellenkező törekvései voltak. Szeptemberben Werth Henriket leváltották, a vezérkar élére Szombathelyi Ferenc került. November 29-én a Budapesten a brit érdekeket is képviselő Herbert Pell amerikai nagykövet átnyújtotta a brit kormány ultimátumát: amennyiben december 5-ig Magyarország nem vonja ki csapatait a Szovjetunióból, az angol kormány deklarálja a hadiállapot beálltát.¹⁶³ Bizonyos szempontból ez formális dolog volt, hiszen hadicselekményekre nem került sor, az angol kormánynak pedig tudnia kellett, hogy a csapatkivonás végrehajtása ilyen rövid idő alatt technikailag lehetetlen.¹⁶⁴

Az angol ultimátumra Bárdossy végül szűkszavúan reagált: közölte, hogy Magyarország védelmi háborút folytat, a magyar követségeknek küldött december 3-i jelentésében viszont élesebben fogalmazott: „...A brit kormány közlését minden további nélkül tudomásul vesszük, mert magatartásunkat nem kívánjuk függővé tenni a brit kormány elhatározásaitól (...) amely azt jelenti, hogy Nagy-Britannia Magyarország terrorizálásával és -ha rajta fordulna meg- feláldozásával akar segítséget nyújtani a Szovjetnek.”¹⁶⁵ Az amerikai követ és Serédi Jusztinián hercegprímás sikertelenül próbálta a Vatikánon keresztül jobb belátásra bírni Angliát, így a két ország között december 6-án beállt a hadiállapot. Annak ellenére, hogy a vádak között eredetileg nem szerepelt az Angliával való hadiállapot kérdése, az elsőfokú ítélet ennek bekövetkeztéért közvetve ki mondta Bárdossy bűnösségét.¹⁶⁶ A NOT nem foglalkozott ezzel a vádponttal.

A Japán és az USA közötti háború kitörése után, 1941. december 11-én Hitler bejelentette a tengely hadbalépését az USA ellen, a magyar kormány pedig megszakította a diplomáciai kapcsolatait az Egyesült Államokkal. Miután a német és az olasz kormány ezt nem tartotta elegendőnek, másnap Bárdossy László bejelentette a hadiállapot beálltát.

A vádat ez esetben alkotmánysértésre alapozták, mondván, a december 11-i minisztertanácson csak a diplomáciai kapcsolatok megszakítását határozták el, ezt a döntést Bárdossy önkényesen változtatta át hadüzenetté, amellyel megsértette az 1920: I. tc.-ben a kormányzó és a kormány számára előírt jogkört.

Bárdossy ebben a vádpontban is elismerte felelősségét, de sem bűnösségét nem fogadta el, sem pedig állítólagos rosszhiszeműségét. Azzal védekezett, hogy miután Hitler agresszornak minősítette az Egyesült Államokat, a Három-

163 1941.november 7-én Churchill Sztálinnak írt levelében úgy vélte a hadüzenet végleg eltaszítaná Magyarországot a nyugati szövetségesektől. Ld.: Sztálin üzenetváltása az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel 1941-1945. I. köt. Kossuth Kiadó. Bp., 1958. 37.

164 Juhász 1965. i.m. 74-75.

165 Pritz 1991. i.m. 303.

166 Halmossy i.m. 500-503. és 1941:I.tc.

hatalmi Egyezményből¹⁶⁷ fakadóan Magyarországnak le kellett vonnia a következményeket. A szolidaritási nyilatkozat¹⁶⁸ formuláját ő terjesztette a minisztertanács elé, annak reményében, hogy a tengely megelégszik majd a szolidaritás kinyilvánításával, ami túlmegy ugyan a diplomáciai viszony megszakításán, ám mégsem hadüzenet. Hivatkozott a Berlinbe és Rómába küldött táviratokra, amelyben utasította ottani követeinket annak kifejezésére, hogy

- a két ország között nincs ellentét és a magyar kormány nem is akar ellentétbe kerülni az amerikai kormánnyal,
- a két ország közötti gazdasági és kulturális kapcsolatokat a magyar kormány a jövőben is fenn kívánja tartani,
- tekintettel a két ország haderejére, a hadüzenet nevetséges lenne,
- a hadüzenet nehéz helyzetbe hozná az Amerikában élő magyarokat,
- katonai segítséget a magyar kormány nem fog adni a tengelynek, így a nyilatkozat merő forraság,
- a tengelyhatalmak a kockázat mellett előnyökre is számíthatnak, Magyarország a hadüzenettel csak kockázatot vállalna.

A védelem több alkalommal kérte ezen táviratok bemutatását annak bizonyítására, hogy nem spontán kimondott hadiállapotról, hanem spontán kimondott szolidaritási nyilatkozatról volt szó, ám a népbíróság nem találta meg őket.¹⁶⁹

A német és az olasz kormány kevésnek tartotta a diplomáciai kapcsolatok megszakítását. Ekkor került sor a szolidaritási nyilatkozat „kitágítására”. Bárdossy szerint maga a formula is ab ovo azért született, méghozzá a minisztertanács hozzájárulásával, hogy lehetővé tegye a tágabb értelmezést. Így a kormány ki tudta nyilvánítani: „...*Magyarország (...) bizonyos kényszer hatása alatt ezt (...) oly módon értelmezte, hogy a háborús helyzet velünk szemben áll fenn.*”¹⁷⁰

A védelem hivatkozott arra, hogy maga Roosevelt elnök sem tekintette hadüzenetnek a nyilatkozatot, hiszen később az USA hadat üzent Magyarországnak. Washington Magyarország-politikája a második világháborúban összetett kérdés, itt csak utalásszerűen kívánom megemlíteni: Roosevelt elnök 1942. június 2-án beje-

167 A szolidaritási nyilatkozat így hangzik: „Mint ismeretes a német birodalmi kormány és az olasz királyi kormány ma kiadott hivatalos közleményükben egyfelől a Német Birodalom és Olaszország, másfelől az Északamerikai Egyesült Államok között a hadiállapotot fennállónak nyilvánították. A magyar királyi kormány a háromhatalmi egyezmény szellemében ezúttal is megállapítja Magyarország szolidaritását a tengelyhatalmakkal.

A külügyminisztérium vezetésével megbízott m. királyi miniszterelnök ehhez képest intézkedett, hogy az Északamerikai Egyesült Államok budapesti követének útiokmányait kiadják. A magyar királyi kormány washingtoni követét egyidejűleg visszarendelte.” Ld.: Külügyi Szemle 1942. április.193.

168 Jaszovszky i.m. 209-210.

169 Uo. 91.

170 Szent - Iványi i.m. 713. A „csatlós államokat” az amerikai elnök sokkal inkább áldozatnak mint agresszoroknak tekintette. A kérdésről bővebben ld.: Romsics Ignác: A State Department és Magyarország, 1919-1947. In.: Romsics Ignác: Helyünk, és sorsunk a Duna-medencében. Bp., 1996.

jelentette a kongresszusban, hogy „*Bulgária, Magyarország és Románia hadat üzentek az Egyesült Államoknak. Tisztában vagyok vele, hogy a három kormány nem a maga kezébe adta a hadiállapotot, hanem mint Hitler eszköze....*”¹⁷¹, ugyanakkor az amerikai kongresszus 1942. június 5-én valóban kimondta a hadiállapot beálltát.

A vádat részben okiratokra alapozták (követeknek írt táviratok, Háromhatalmi Egyezmény, szolidaritási nyilatkozat), részben pedig tanúvallomásokra. A vád legfontosabb tanúja ez esetben dr. Bölöny József egyetemi tanár, jogászprofesszor volt, akinek jogi állásfoglalását a per során több alkalommal, így az amerikai „hadüzenet” kapcsán is kikérték. A tanú elmondása szerint a hadiállapot beálltának proklamálása után írásba foglalta közjogi véleményét és átadta az amerikai követeknek. Ebben előadta, hogy de jure a hadiállapot nem áll fenn, mivel azt alkotmányos módokon állapították meg.¹⁷² A nyomozati szakaszban felvett tanúvallomásokban természetesen rákérdeztek az USA-val való hadiállapot beálltának körülményeire, de perdöntő bizonyítékot az ügyész nem tudott bemutatni. Két egykori miniszter, Reményi-Schneller Lajos és Varga József nem emlékeztek sem a szolidaritási nyilatkozatra, sem pedig a hadiállapot deklarációjára¹⁷³, Ghyczy Jenő, Bánffy Dániel és Laky Dezső pedig a vád tanújaként elmarasztalták Bárdossyt, mondván: a minisztertanács hozzájárulását a diplomáciai kapcsolatok megszakításához a miniszterelnök hadiállapotként értékelte, amelynek másnapi parlamenti bejelentése meglepte a minisztereket.¹⁷⁴

Az elsőfokú ítélet elmarasztalta Bárdossy Lászlót az amerikai hadüzenet miatt. Az indoklás szerint azért, mert a Háromhatalmi Egyezmény Magyarországot nem kötelezte erre, hiszen nem az Egyesült Államok volt a támadó fél. A bíróság súlyosbító körülményként értékelte a vádlott alkotmányos eljárását (hogy sem a parlament, sem a minisztertanács hozzájárulását nem kérte), mely során de facto személyében üzent hadat az Amerikai Egyesült Államoknak.¹⁷⁵ A NOT helyben hagyta az ítéletet, melynek indoklásában „megfélemlített”-nek nevezve Bárdossyt, nem az alkotmányosértést emelte ki, hanem a Háromhatalmi Szerződés hibás értelmezését.¹⁷⁶

171 Jaszovszky i.m. 159-160.

172 Pritz 1991. i.m. 39. és 55.

173 Uo. 51., 53., 58.

174 Jaszovszky i.m. 361-362.

175 Uo. 428.

176 A Nbr. 11.§-ának 3. pontja szerint háborús bűnös az, „aki a fegyverszünet megkötését erőszakkal vagy befolyásának kihasználásával megakadályozni igyekezett”. A 4. pont szerint háborús bűnösnek minősül az, „aki vezető jellegű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megszerzésére irányuló lázadáshoz, a hatalom megtartásához, vagy aki a hatalom megszerzése után kapott kinevezés alapján a nyilas kormányzatban, közigazgatásban vagy honvédelem keretében életét fenyegető kényszerű szükség nélkül vezető állást vállalt.”

VIII. A második vádcsoport: a fegyverszünet megkötésének akadályozása és a nyilas hatalomátvételhez nyújtott segítség

A második vádcsoportban Bárdossy Lászlót a Nbr. 11.§. 3. és 4. pontjaiba¹⁷⁷ utaló közö háborús bűnökkel vádolták, konkrétan pedig azzal, hogy egyrészt részt vett a Nemzeti Szövetség megszervezésében és alapokmányának megszerkesztésében, valamint abban a határozathozatalban, amely szerint a kormányzó a Nemzeti Szövetség hozzájárulása nélkül, ugyanakkor a kormány a parlament hozzájárulása nélkül nem kezdeményezhet fegyverszüneti tárgyalásokat, másrészt pedig az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga elnökeként 1944 októberében dr. Vladár Gábor akkor igazságügyminisztertől megkérdezte, vajon ha Faragho Gábor¹⁷⁸ csendőr-felügyelő valóban Moszkvában tárgyal, hajlandó-e hazaárulási pert indítani ellene, mely cselekedeteivel a vád szerint a vádlott kimerítette a 11.§.3. pontját. A vádiratban a nyilasok támogatása konkrétan nem szerepelt, csupán az indoklásban foglalkoztak vele kimerítően. Ez a tény azért különösen érdekes, mivel ezt a vádcsoportot kívánták felhasználni arra, hogy bebizonyítsák Bárdossy egyértelmű német orientációját, megpróbálván szélsőjobb oldali politikusként aposztrofálni őt.¹⁷⁹

A hosszas indoklás az 1942. tavaszi események taglalásával kezdődik, amikor Szálasi Ferenc képviselő útján felkereste az immár magánemberként élő Bárdossy Lászlót és együttműködést ajánlott neki, ő azonban halogató válszt adott.¹⁸⁰ A vádlott 1943 októberében „lép újra akcióba”, miután Kállay Miklós miniszterelnök parlamenti beszédében rá hárította a felelősséget a Szovjetunió elleni hadüzenetért.¹⁸¹ Ekkor elfogadta az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga elnöki

177 Faragho Gábor (Kecskemét, 1890 – 1953, Kecskemét) katonai vezérezredes, a csendőrség és/majd a rendőrség felügyelője, 1944 decembere és 1945 júliusa között közellátásügyi miniszter. Részt vett a fegyverszüneti tárgyalások előkészítésében.

178 A vádcsoport indoklásakor a néppügyész egyenesen a következő kijelentést tette: „Körülbelül ez a csúcs pontja Bárdossy László háborús főbűnösi karrierjének.” Pritz 1991. i.m. 114.

179 A tárgyalás második napján az ügyben tanúként meghallgatták Szálasi, aki a Bárdossy választásának fűszereztetésére így felelt. „... Egyelőre nem tartja időszzerűnek találkozásunkat, mert ha most találkoznánk, olyan színben tűnnék fel, mintha bukott miniszterségéből kifolyólag elkeseredésében keresné a kapcsolatot felém.” Pritz 1991. i.m. 157.

180 A kérdésről ld. részletesen a „Hogyan lett háborús főbűnös Bárdossy László?” c. fejezetet.

181 A Hungarista Mozgalom Naplója volt a legfőbb írásos „bizonyíték”, amelyet a vád fel tudott mutatni a vádcsoporttal kapcsolatban. Ezt Berend Béla védő többször is kifogásolta. Az elsőfokú tárgyaláson elmondott védőbeszédében pl. így fogalmazott: „A védelem a maga részéről merően elutasítja, hogy a Szálasi Ferenc szerkesztette mesekönyv, a Hungarista Mozgalom Naplója, mint bizonyíték egyáltalán figyelembe jöhessen, mert blaszfémia volna az igazságszolgáltatással szemben, ha a Hungarista Mozgalom Naplója mint bizonyíték szerepelhetne.” Pritz 1991. i.m. 204-205. A „mesekönyv” kifejezés itt azért lehet érdekes, mivel Szálasi kihallgatásán (tehát még a védőbeszéd elhangzása előtt) is élt a szófordulattal, amikor úgy nyilatkozott: „Olyan napló ez, amelyben mese is előfordul. Minden naplóval így van.” Uo. 158. Ezek ellenére Naplót a vád fontos bizonyítéknak tekintette, később pedig felhasználták a Szálasi elleni perben is. Szálasi Naplója. A Nyilasmozgalom a II. világháború idején. Írta és összeállította Karsai Elek. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1978.

posztját, s olyannyira feltétlen németbarát és tengelyhű politikát hirdetett, hogy a tárgyi bizonyítékként felhozott Hungarista Napló bejegyzései¹⁸² szerint német győzelem esetére felmerült a neve kormányfőként. Az előzetes tanúvallomási jegyzék könyv szerint Szálasi a vádlott politikai előtérbe kerülését azzal magyarázta, hogy a jobboldali pártok és a Nyilaskeresztes Párt számára is elfogadható volt a személye¹⁸³, és ő képviselte egyértelműen a polgári közép vonalat Magyarországon. A vád tanúként idézte be Baky Lászlót¹⁸⁴, akinek elmondása szerint¹⁸⁵ 1944 augusztusában felmerült egy jobboldali pártok képviselőiből alakítandó koalíciós kormány terve, amelyben miniszterelnök-jelöltként szerepelt Bárdossy neve, aki a jelölést bizonyos feltételekkel – amelyekre a tanú nem emlékszik – elfogadta. A védelem szerint a vádlott nem tudott arról, hogy lehetséges lett volna a Nyilaskeresztes Párt számára, ennek okát nem tudná megnevezni. Végső soron a „pletykajellegű” váddal szemben azt a tényt állította, miszerint Bárdossy bármilyen kombinációba hozatal ellenére sem vállalt miniszteri szerepet 1944-45-ben.¹⁸⁶

Vádként szerepelt, hogy 1943 őszén Bárdossy László megbeszélést folytatott „az országok leigázásának és kifosztásának kiváló és közismert specialistájával”, Edmund Veesenmayerrel, 1944 tavaszán pedig Otto Winkelmann Gestapo-generállal, valamint Veesenmayer helyettesével, Franz Haller követségi tanácsossal. Ezen váddal kapcsolatban semmiféle írásos bizonyítékkal, vagy tanúvallomással nem szolgáltak, a vád ezt el is ismerte. Abból, hogy a kérdés a per során az ítéletet is beleértve többé nem került elő, arra lehet következtetni, hogy a vád számára sem volt elsődlegesen fontos. A megbeszélésekről maga Bárdossy úgy számolt be, hogy egyik sem az ő kezdeményezésére történt. Winkelmann azért kereste fel őt, mert elégedetlen volt a Sztójay-kormány működésével, Bárdossy magánvéleményeként vetette fel egy katonai kormány gondolatát¹⁸⁷, Veesenmayer pedig még Kállay Miklós miniszterelnöksége idején kereste meg, és arra kérte, figyelmeztesse a kormányzót: a németeket aggasztja a kormány ingadozása. Bárdossy elhárította a felkérést és Bethlen Istvánhoz irányította Veesenmayert, aki erre közölte, hogy Bethlennel már több ízben tárgyalt a kérdésről.¹⁸⁸

182 Pritz 1991. i.m. 42.

183 Uo. 159.

184 Baky László (Budapest, 1898 – 1946, Budapest) hivatásos csendőrtiszt, őrnagy, 1939-től a Nyilaskeresztes Párt országgyűlési képviselője, majd a Nyilaskeresztes Front tagja, a Sztójay-kormány belügyi államtitkára. A népbíróság 1946-ban a budapesti zsidók deportálásában való aktív részvétel miatt háborús bűnös-ként elítélte. Kivégezték.

185 Jaszovszky i.m. 102.

186 Amely gondolattal egyébként ebben az időben már maga a kormányzó is foglalkozott. Perjés i.m. 797.

187 Jaszovszky i.m. 101. Bethlen István emlékirataiban (Bethlen István emlékirata 1944. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Romsics Ignác. A bevezetőt írta Bolza Ilona és Romsics Ignác. Zrínyi Katonai Kiadó. Bp., 1988.) erről nem találtam feljegyzést.

188 Pritz 1991. i.m. 162.

A vádak között szerepelt, hogy Bárdossy fogalmazta meg a Sztójay-kormány 1944. április 2-án tett nyilatkozatát a német-magyar sorsközösség mellett. Aláírtasztásként a vád tanúként idézte be Zánkay Péternét, a miniszterelnöki titkárság volt tisztviselőjét. Az indoklás Zánkayné írásos vallomására alapozott, amelyet nem ismerünk. A tanúvallomás jegyzőkönyve azonban ismert. E szerint a védelem ismételt nyomatékos kérdésére a tanú kijelentette: nem tudja, ki szövegezte Sztójay beszédeit¹⁸⁹, a nyilatkozat szövegében – a miniszterelnök kérésére – a vádlott csak egy mondatot változtatott meg.¹⁹⁰ Magát a nyilatkozatot a tárgyaláson nem olvasták fel, az elmarasztaló ítélet indoklásában sem szerepel.

A következő vádpont egy jobboldali koalíció megszervezésének kísérlete volt, amelyet a védelem nem tagadott. Az utolsó szó jogán elmondott beszédében Bárdossy László a következőket mondta a pártkoalícióról: „... Célom az összefogás megteremtésével nem az volt, (...) hogy a kormány támogatására hozzak létre pártkoalíciót, hanem az, (...) hogy a közös nevezőre hozott pártok között szűnjön meg a versengés és a súrlódás, és hogy egy oly erős politikai szerv álljon rendelkezésre, amely a nemzet érdekeit mindenkivel szemben védelmébe veheti, így a kormánnyal szemben is állást foglalhat, ha a kormány a nemzet érdekeit a megszálló német hatalom ellenében nem tudja megfelelően érvényesíteni.”¹⁹¹ A vád szerint a vádlott Sztójay Döme személyes felkérésére kezdeményezte a koalíciót, a védelem álláspontja szerint azonban a négy párt (a MÉP, a MMP, az Erdélyi Párt és a MNSZP) írásos felkérésére vállalta a feladatot, a kollaboráció létrehozása azonban nem sikerült, így a megbízást visszaadta.¹⁹² A vádat Bakó László írásos tanúvallomására alapozták, melyben kijelentette, hogy „... 1944 áprilisában vagy májusában Sztójay miniszterelnök kezdeményezésére Bárdossy igyekezett a jobboldali pártokat egy egységes koalícióba megszervezni...”¹⁹³, bár ezt a kijelentését a szóbeli kihallgatáson nem ismételte meg. Ellenben Imrédy Béla előzetes tanúvallomási jegyzőkönyvében lényegében a vádlott álláspontját támasztotta alá¹⁹⁴, bár Imrédy kihallgatására a védelem ismételt kérése ellenére sem került sor. Nem hallgatták ki Hubay Kálmán¹⁹⁵ nyilaskeresztes politikust sem, akinek követelése miatt az egész kísérlet meghiúsult, s akinek beidézését Berend Béla ügyvéd több alkalommal kérte. A kérdésre az ítélet indoklásakor nem tértek ki, mint ahogyan arra a vádpontra

sem fordítottak nagy figyelmet, mely szerint a vádlott Sztójay Döme bizalmas tanácsadója volt. Utóbbi bizonyítására szintén Bakó, Imrédy, valamint Zánkayné vallomását használta fel a vád, Bárdossy pedig egy mondatral elintézte a kérdést.¹⁹⁶

A vádcsoporton belül a legsúlyosabban Bárdossy Lászlónak a Nemzeti Szövetség megalakításában vállalt szerepe esett latba. A Törvényhozók Nemzeti Szövetsége 1944. október 12-én alakult meg 138 jobboldali és nyilas képviselő koalíciós intézményeként a törvényhozásban, mégpedig a vád szerint Bárdossy „szellemi vezetése mellett”.

A védelem nem tagadta a vádlott részvételét a szövetség intézőbizottságában¹⁹⁷, de a két fél a tényeket ezúttal is másképpen magyarázta. Bárdossy egyrészt hangoztatta, hogy a nyilas képviselők és szempontok ellensúlyozása miatt vett részt a szövetség alapokmányának megszövegezésében¹⁹⁸, másrészt végig tagadta, hogy a Nemzeti Szövetség a németek támogatására alakult volna.¹⁹⁹ Szerinte a csoportosulás célja a parlament alkotmányos jogainak biztosítása volt a fegyverszünet kérdésében. Mint azt Szalai Sándor politikai ügyész kérdésére figyelemre méltó módon kifejtette, amíg a hadüzenet esetében a katonai érdekek szükségessé teszik a titoktartást, addig a fegyverszünetnél ki kell kérni a tanácsadó testület, vagyis a parlament véleményét.²⁰⁰

¹⁹⁶ Bárdossy szerepére a Nemzeti Szövetségben egy későbbi eljárás során, az Endre – Bakó – Jaross - perben is rákérdezett dr. Jankó Péter elnök. Bakó szerint először őt akarták elnökké választani, de Bárdossy elutasította a felkérést. Ld.: Az Endre – Bakó – Jaross - per. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és a jegyzeteket írta Karsai László és Molnár Judit. Cserépfalvi. Bp., 1994. 117.

¹⁹⁷ „Az intézőbizottság szövegező bizottságot küldött ki, amely előtt Szöllösi ismertette a tervezetet. Én ezzel a szöveggel szemben állást foglaltam és azt javasoltam, hogy az lényeges módosításon menjen keresztül. Ezért egy hármashozottság alakult, amelybe én is bekerültem és amelynek eredményeképpen megváltozott a szöveg, úgyhogy mindaz, ami úgynevezett nemzeti szocialista célokra és törekvésekre utalt, vagy azokat foglalta magában, azok az új szövegben kihagyattak.” Jaszovszky i.m. 100.

¹⁹⁸ Fencsi Ferenc néppügyész kérdésére Bárdossy így fogalmazott: „... Arról sem tudok, hogy a Nemzeti Szövetség a németekkel való továbbharcolás, a németek mellett tűzön-vízen való kitarás álláspontján állott volna és hogy nem lett volna egyéb célja, mint a németek katonai kiszolgálása.” Jaszovszky i.m. 112-113.

¹⁹⁹ Uo.119. Érdekes, hogy sem a per folyamán, sem a memoár-irodalomból nem derül ki pontosan a szövetség célja. A Lakatos-kormány külügyminisztere, Hennycy Gusztáv visszaemlékezése a védelem álláspontját látszik alátámasztani, amikor a Nemzeti Szövetségről mint alkotmányosan működő szervezetről beszél, amely elismerte az államfőt, a kormányt és a végrehajtó hatalmat, egyúttal a parlament jogainak elismerését követelte. Hennycy i.m. 85. Ugyanakkor Lakatos Géza akkori miniszterelnök a Szálasi - per tanújaként azt vallotta, hogy a Nemzeti Szövetség a kormány és a kormányzó ellenében alakult a fegyverszünet megakadályozására. A jegyzőkönyvet idézi Lakatos i.m. 388-398.

²⁰⁰ Pritz 1991. i.m. 286. Erre a bizonyos látogatásra egyébként a Szálasi i per tárgyalása során is rákérdeztek, amelyben Lakatos Géza egykori miniszterelnök és Szöllösi Jenő nyilaskeresztes politikus egybehangzóan azt állították, hogy a látogatásra azért került sor, mivel kiszivárgott Faragho Gábor vezéreztres moszkvai kiküldése. A szintén jelen lévő Vajna Gábor nyilaskeresztes képviselő ugyancsak a Szálasi - perben nem emlékezett arra, hogy az ominózus találkozáson esett-e szó a fegyverszünet kérdéséről. Lakatos i.m. 388-398.

¹⁸⁹ Bárdossy elmondása szerint egyébként ez az egy mondat annak deklarációja volt, hogy a németek behatolása az országba a Kállay-kormány felelőssége. Ld.: Jaszovszky i.m. 166.

¹⁹⁰ Pritz 1991. i.m. 347-348; Jaszovszky i.m. 408-409.

¹⁹¹ Uo. 101.

¹⁹² Pritz 1991. i.m. 43.

¹⁹³ „... a jobboldali pártok csaknek a tárgyalásoknak a vezetésére, mint megbízható, korrekt embert, Bárdossy Lászlót kérték fel.” U.o.36.

¹⁹⁴ Hubay Kálmán (1902 – 1946) újságíró, 1933-tól a kormánypárti Függetlenség, később az Esti Újság szerkesztője. 1938-tól országgyűlési képviselő, az ismételen megalakuló nyilas pártok alapító tagja. 1940-ben a nemzetiségi törvényjavaslata miatt megfosztották mandátumától. A háború után kivégezték.

¹⁹⁵ „...Sztójay néhányszor véleményemet kérte bizonyos kérdésekben.” Ld.: Jaszovszky i.m.101.

Elmondása szerint egyébként csupán két-három ülésen vett részt, és azt is elismerte, hogy tudott arról a küldöttségről, amely Lakatos Géza miniszterelnöknek járt annak érdekében, nehogy a kormány a parlament hozzájárulása nélkül kezdenjen fegyverszüneti tárgyalásokat.²⁰¹

A vádat ismét leginkább tanúvallomásokra alapozták. Felhasználták Szöllősi Jenő²⁰² intézőbizottsági tag vallomását, amely megerősítette, hogy a szövetség a parlament alkotmányos jogainak biztosítására alakult, Imrédy Béla vallomását, aki csupán azt a Bárdossy által sem tagadott tényt állította, miszerint a vádlott tagja volt a szövetség intézőbizottságának, valamint Szász Lajosnak, a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége elnökének vallomását, aki meglepő módon sem Bárdossy László politikai felfogásáról, sem politikai működéséről nem tudott 1942-44 között.²⁰³

Tanúkihallgatásra azonban jórészt csak a vád tanúi esetében került sor. Reményi-Schneller Lajos egykori pénzügyminiszter is a vád tanújaként szerepelt, s bár jórészt a háborúba lépéssel kapcsolatban kérdezték, a Nemzeti Szövetség kapcsán megerősítette, hogy annak követelései közé tartozott a fegyverszünet parlamenti hozzájárulással való megkötése. Kihallgatása abból a szempontból is érdekes, hogy a védelem nem intézett hozzá kérdéseket. Berend Béla véleménye szerint ugyanis ingadozó, bizonytalan és ellentmondó vallomása nem járul hozzá a tényállás tisztázásához. Maga a tanú saját zavarodottságát, a fontos események összekeverését fizikai kondíciójával magyarázta. Mint mondta: „Annyira ki vagyunk éhezve.”²⁰⁴

A Nemzeti Szövetség célkitűzéseire természetesen Szálasi Ferenc kihallgatásán is rákérdeztek. Ő saját magának vindikálta a tömb létrehozásának gondolatát, célját pedig a „tételes törvények és nemzetközi szerződések” betartásában jelölte meg. Szálasi szerint a fegyverszünet egy olyan kérdés, melynek eldöntése a parlament feladata, Major Ákosnak arra a kérdésre pedig, miszerint ha a hadüzenet kérdése sem került a törvényhozás elé, a fegyverszünetnek miért kellett volna, a tanú – a per során nem először – frappánsan válaszolt: „Egy törvénysértés nem prejudikál további törvénysértésekre.”²⁰⁵ Kijelentését immár megszo-

kott módon „gúnyos derűltség” fogadta. A védelem által kért tanúk –Imrédy Béla és Szöllősi Jenő- kihallgatására Berend Béla többszöri kérése ellenére sem került sor. Major Ákos ugyanis egyrészt a tényállást bizonyítottnak tekintette, másrészt formai okokra hivatkozott, miszerint a védelem nem jelölte meg, milyen „ténykörülményre” kívánja neve-

201 Szöllősi Jenő (1893 – 1946) gyógyszerész, nyilas képviselő, a Szálasi - kormány miniszterelnök-helyettesi minőségben tárca nélküli miniszter. Háborús bűnösneként kivégezték.

202 A tanúvallomási jegyzőkönyveket ld. : Pritz 1991. i.m. 43., 36., 42.

203 Uo. 166. Ez a kijelentés a jegyzőkönyvből természetesen kimaradt.

204 Uo. 159.

205 Jaszovszky i.m. 130-131.

teket kihallgatni.²⁰⁶ Tasnádi Nagy Andrásnak, a képviselőház egykori elnökének a kihallgatására pedig azért nem volt lehetőség, mert a tanút egyszerűen nem találták.²⁰⁷

A Nemzeti Szövetség kérdésében a vád nem használt fel írásos bizonyítékokat, a szövetség alapító okmánya nem állt rendelkezésre. A védelem fellebbezését elutasították. Szalai Sándor politikai ügyész beszédének vonatkozó részében „pesti német ügynökök siserhadának” nevezte a Nemzeti Szövetséget, Bárdossy Lászlót pedig az „úri Magyarország”, a „25 éves rezsim” képviselőjének, aki befolyását arra használta, hogy megakadályozza a fegyverszünet megkötését²⁰⁸, Fencsi Ferenc ügyész vádbeszédében pedig azt vetette a vádlott szemére, hogy azért állt ki a háború folytatásáért, mert Kállay Miklós miniszterelnök őt tette felelőssé az ország hadbalépéséért. A már jól ismert fordulattal is élt: Bárdossynak látnia kellett volna 1944-ben, hogy merre halad az ország.²⁰⁹ Berend Béla védőbeszédében nem tért ki a vádlott 1943-44-es politikai szerepére.

Az elsőfokú ítélet elmarasztalta Bárdossy Lászlót a Nbr.11. §. 3. pontjába ütköző háborús bűntett miatt. Az indoklás szerint a népbíróság arra az álláspontra jutott, hogy „... a Nemzeti Szövetség, mint a szélsőjobboldal törvényhozóinak pártokon felül álló egyesülése a fegyverszünet megkötését befolyásának kihasználásával megakadályozni igyekezett. (...) Tagjainak felelőssége ahhoz képest áll fenn, hogy tagjai voltak-e az intézőbizottságnak vagy sem, mert az intézőbizottsági tagok cselekménye vezető jellegűnek tekinthető. (...) azon védekezése, hogy ezzel a blokkal a német követelésekkel szemben kívánta volna a magyar kormányt támogatni, annyira komolytalan, hogy azzal foglalkozni nem is lehet.”²¹⁰

A népbíróság kihagyta a tényleírásból a vádirat 2. pontjának 2. bekezdését, amely szerint 1944. október 12-én Bárdossy az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga elnökeként megkérdezte Vladár Gábor igazságügyminisztert, hogy hajlandó-e hazaárulási pert indítani Farago Gábor ellen, ha az valóban Moszkvában tárgyal, illetve, hogy akkor is hajlandó-e a pert megindítani, amennyiben

206 „Nem jelent meg továbbá dr. Tasnádi Nagy András tanú sem. Utóbbi a kézbesítő jelentése szerint ismeretlen helyen előzetes letartóztatásban van és a megkeresett kebelbeli fogházfelügyelőség jelentése szerint oda befogadva nincs.” Uo. 170. Tasnási kihallgatása egyébként abból a szempontból lett volna érdekes, mert ő volt a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége elnökjelöltje, de hivatali összeférhetlenség miatt kénytelen volt visszalépni. Nagybacsoni Nagy Vilmos visszaemlékezése szerint pedig Tasnádi a képviselőház elnökeként figyelmeztette a kormányzót, hogy a parlament előzetes hozzájárulása nélkül nincs joga fegyverszüneti tárgyalások kezdeményezésére. Nagybacsoni i.m. 272.

207 Pritz 1991. i.m. 202.

208 „Nem igaz, hogy Bárdossy mindvégig kényszer alatt cselekedett. Ellenben igaz az, hogy 1944-ben Bárdossynak már látnia kellett volna az eredményt, és ahelyett, hogy akkor félreállt volna és visszavonult volna, odaállt az országpusztítók mellé.” Ld.: uo. 191.

209 Uo. 306.

210 Uo. 307. Érdekes, hogy ebben az esetben a bíróság a per során először és utoljára nem fogadta el bizonyítékként a Hungarista Mozgalom Naplóját.

Farago a kormányzó megbízásából jár el. Az indoklás egyrészt Szálasi Ferenc vallomására hivatkozott, aki elmondta, hogy a Hungarista Mozgalom erre vonatkozó bejegyzése egy „hungarista tag ellenőrizhetetlen bemondása” alapján került a naplóba²¹¹, másrészt Vladár Gábor írásos vallomására, aki nem emlékezett az ominózus kérdésre.²¹² Mivel a tanú nem jelent meg a népbírósi kihallgatáson, a népügyész indítványozta vallomása felolvasását, amit a védelem ellenzett. Ennek ellenére Vladárnak csupán írásos vallomását ismerhette meg a bíróság.²¹³

Bárdossy végig kitartott álláspontja mellett, amikor a Nemzeti Szövetségben vállalt szerepét a nyilasok ellensúlyozásaként határozta meg, a másodfokú tárgyaláson pedig a tömörülés célját a törvényhozás többségének egyesítésében jelölte meg, a „kormányzó vezetése alatt álló nemzet védelmében”. Mint fogalmazott: „...a magyar élet, a magyar értékek lehető kímélése, a pusztítások korlátozása és fékezése érdekében tehát olyan magyar politikai egységet (...) kellett volna teremteni, mely a maga súlyával ki tudja kényszeríteni azt, hogy a német haderő mégis lehető gyorsan vonuljon ki az országból, és visszavonuló hadműveleteiknél legyen tekintettel a magyar érdekekre.”²¹⁴

A védelem az enyhítő minősítés érdekében fellebezett a 11.§. 3. pontja alapján emelt vád miatt. A Népbírók Országos Tanácsa dr. Bojta Ernő Béla (SZDP) vezetésével másodfokon 1945. december 28-án hozott ítéletet. E szerint a tanácsótöbbséggel kimondta a vádlott bűnösségét a 11.§. 3. pontjába ütköző háborús bűntett miatt. A tanácsvezető bírón kívül a bűnösség kimondása mellett szavazott dr. Sömjén Pál (MKP) és dr. Sacher Róbert (PDP) tanácsstag, ellene pedig dr. Szabó Mihály (NPP) és dr. Berend György (FKP).²¹⁵ A másodfokú tárgyalás során ez volt a legszorosabb szavazási „eredmény”. Az olykor a teatralitás határát súroló²¹⁶ indoklás szerint ugyanis „... Vádlottnak éppen személyi súlyából folyóan döntő szerepe van annak az erőnek nemzeti szövetségbe összekovácsolásában, mely elhatározta

211 Vallomásában az ügyész kérdésére a következőket adta elő: „Ámbár határozottan visszaemlékezni nem tudok (...), de lehetségesnek tartom, hogy Bárdossy a kérdést hozzám feltette, valószínűnek tartom azt is, hogy válaszom az volt, miszerint a hazaárulás nyomatékos gyanúja fennáll azzal szemben a magyar állampolgár, aktív katonatiszttal szemben, aki minden hivatalos megbízás nélkül az ellenséggel fegyverszüneti vagy más tárgyalásokat tett.” Uo. 49.

212 Jaszovszky i.m. 217.

213 Uo. 348-349.; Jaszovszky i.m. 409-410.

214 MOL XX-4-b 2946-1945.15.doboz. A jegyzőkönyvet közli: Szerencsés i.m. 308.-312.

215 „...a negyedszázados ellenforradalmi uralom hivatalos képviselői között a vádlott volt az egyetlen férfi, aki még akkor is nevét és személyének kétségtelen súlyát adta ahhoz a gyilkos német terrorhoz, amely most már minden látszatot félredobva, és mellőzve minden álcázást, megmártotta a kést a magyar nép húsaiba.” Pritz 1991. i.m. 368. Az efféle szófordulatok egyébként a per egészére jellemzőek.

216 Uo

jelentőségű tényező volt a fegyverszüneti tárgyalások sikerének megakadályozásánál...”²¹⁷

Bár Bárdossy László valóban ellenezte a fegyverszünet megkötését²¹⁸, annak megakadályozására gyakorlatilag nem volt sem eszköze, sem lehetősége. Bárdossyt a 11.§.4. pontja szerint azzal is megvádolták, hogy segítséget nyújtott a nyilas hatalomátvételhez. A vádirat indoklása megpróbálta a vádlottat összehozni Szálasi Ferenc személyével, és megbizonyítani a Nemzeti Szövetség legalizáló szerepét a hatalomátvételben.

Vádlott terhére rótták először is, hogy 1944 májusában Szombathely képviselője lett, mégpedig a vád szerint Sztójay Döme és Szálasi Ferenc jóvoltából, aki személyes szimpátia miatt nem állított ellenjelöltet. A vádat Szálásinak a népügyszség előtt tett vallomására alapozták, amely szerint 1944 tavaszán az időközi képviselőválasztások során „...a Nyilaskeresztes Párt nem állított ellenjelöltet azokban a kerületekben, ahol a kormánypárt részéről Sztójay Döme, Rátz Jenő és Bárdossy László volt jelölve. Ezt azért nem tette, mert Sztójay és Rátz személy szerint is rokonszenves volt nekem, Bárdossyn keresztül pedig a Nyilaskeresztes Párt a maga részére szerette volna megnyerni a Bárdossy köré csoportosuló polgári elemeket.”²¹⁹ Bárdossy verziója ezzel szemben úgy hangzott, hogy Szombathely városa már régóta le akarta mondani az idős és beteg Walder Gyula képviselőt, de Bárdossy erkölcsi okokból ellenállt. Amikor Walder 1944 elején meghalt, „...valamennyi párt képviselője arra kért, hogy váljaljam el a mandátumot, már csak azért is, hogy megmentsem a várost egy választási küzdelem következményeitől.”²²⁰ Újra két állítás állt szemben egymással, és a népbírósi tényállást meg sem kísérelte tisztázni. A védelem tanúként szerette volna kihallgatni Dr. Szűcs Istvánt, Vas megye egykori főispánját, de erre nem került sor.

A vádirat ezután hosszasan sorolta, hogy a vádlott 1944 nyaratól kezdve milyen koalíciós kormány-tervekben szerepelt külügyminiszter-jelöltként. A vád minden esetben a Hungarista Mozgalom Naplója vonatkozó bejegyzéseire hivatkozott, illetve egy esetben Baký László vallomására²²¹, aki beszámolt egy politikai értekezletről, amelynek célja egy „koncentrációs kormány” felállítása lett volna a nyilasok részvételével. Ebben a kormányban Bárdossy Lászlónak jutott volna a miniszterelnöki bársonyszék, amit ő bizonyos – a tanú által nem ismert – feltételekhez kötött. A népügyész szerint az a tény, hogy a vádlott neve felmerült ezekben a kormányátalakítási tervekben azt bizonyítja, hogy a vádlott „...azon törekvések középpontjában állt, amelyek a magyaror-

217 Utóbbi állítás több memoárból alátámasztható. Henney Gusztáv visszaemlékezésében azt állítja, hogy Bárdossy felkereste őt 1944 szeptemberében és arra kérte, próbálja meg lebeszélni a kormányzót a fegyverszünetről. Ld.: Henney i.m. 93.-94. Nagybacsoni Nagy Vilmos pedig azt állítja, hogy röviddel az 1944. szeptember 7.-i, az esetleges fegyverszünet feltételeit megvitató minisztertanács után Veessenmayer követ támogatásával rábeszélte a kormányzót a fegyverszünet-kérés elhalasztására. Nagybacsoni i.m. 270.

218 Pritz 1991. i.m. 41.

219 Jaszovszky i.m. 102-103.

220 Uo. 154.

221 Pritz 1991. i.m. 109-110.

szági náci uralom megerősítésére és biztosítására irányultak.”²²² Védekezésében Bárdossy előadta, hogy nem tudott arról, hogy szerepelt ezekben a tervekben, valamint ennek magyarázatát sem tudja adni.²²³ Első fokon a bíróság bizonyítottan látta a tényállást és elmarasztalta a vádlottat. A népbíróság álláspontja szerint ugyanis „... vádlott nemzeti történelmünk legkritikusabb idejében úgy a hazaáruló szélsőjobboldalnak, mint a németek előtt egyaránt lehetséges volt, hiszen minden tervezett kormányban miniszterként szerepeltették. Az lényegtelen, hogy vádlott ezekről tudott-e vagy sem, a lényeg az, hogy Magyarország külső és belső ellenségei egyaránt bíztak benne.”²²⁴

Tekintettel arra, hogy 1944-ben Bárdossy László nem viselt vezető tisztséget, mint láttuk, a vád a Nemzeti Szövetségben való szerepét igyekezett kidomborítani és ezt összekapcsolni azzal, hogy a szövetség legalizációs tényezőként szerepelt a nyilasok hatalomátvételi tervében. Ennek bizonyítására a tanúvallomásokon kívül már okiratokat is felhasználtak, nevezetesen a szövetség naplóját. A per során hosszán idézték – a vádirat és az ítélet indoklásában egyaránt – Szász Lajos elnöknek 1945. január 2-án a szövetség működéséről elmondott beszédét, amelyben a védelem számára valóban kompromittáló szavak is elhangzottak.²²⁵

Ezen kívül –számunkra jelenleg részben ismeretlen leőhelyű, részben a Hungarista Mozgalom Naplójából vett– kijelentéseket idézett a vádirat indoklása, amelyek vezető nyilasok tettek a Nemzeti Szövetség fontosságáról.²²⁶

222 Uo. 286.

223 Uo. 306. Érdekes, hogy a vád tanújaként Bakó László Bárdossy lehetőségét politikai magatartásával magyarázta. Mint nyilatkozta: „Az én bizalmamat is ezért bírta, meg azért is, hogy mindig olyan politikusként ismertem, mint aki a magyar célokat tartja szem előtt.” Jaszovszky i.m. 154.

224 „... a Nemzeti Szövetség (...) minden erejét megfeszítve dolgozott azon, hogy lehetővé tegye a kormányprogram megvalósítását, a becsület útján szövetségi hűségben folytatni a harcot hazánkért, fajtánkért és hitünkért (...) tagjai a legnehezebb órákban életük kockáztatásával kitartottak álláspontjuk mellett. Vállalták és lehetővé tették, hogy a felülről megindított forradalom úrrá ne lehessen az országban (...) a Nemzeti Szövetség, amely eredetileg nem az október 15.-én váratlanul bekövetkezett események leküzdésére alakult, felbecsülhetetlen érdemeket szerzett a nemzet jövőjének biztosítása terén...” Pritz 1991. i.m. 305. A naplót egyébként nem ismerjük.

225 Szóllósi Jenő: „A Nemzeti Szövetséget komoly jobboldali mozgalomként kell felfogni, mert nagy szerepe volt az október 16-hoz vezető esemény kialakításában”. Uo. 112. Idézték még Kemény Gábornak, a Hungarista Mozgalom külügyi osztályvezetőjének jelentését is: „... Bárdossy László közeledésére is számítani lehet. (...) Nem mondhatja most már senki, hogy a németek egy hungarista megoldást oktrojáltak ki, hanem a nemzet széles rétegeire támaszkodó Szálasi - kormányzatról van szó.” Idézi: Pritz 1991 i.m. 112. A vád tárgyát képezte ezen kívül a Hungarista Mozgalom Naplójának egy további bejegyzése is, a Nemzeti Szövetség küldöttségének Lakatos miniszterelnökkel történt találkozája előtt, amely szerint „... a magyar nemzeti szocialista átállítás megkapja a magyar parlamenti síkon mozgó erőteényezőjét is (...) egyetlen csákylás sem fogja mondhatni, hogy az alkotmány jogfolytonosságán a legkisebb csorba is esett.” Idézi: Pritz 1991.i.m. 113.

226 A vádirat Bakóknak a népbüzségségen tett vallomásra hivatkozik: „...1944 szeptemberében egy értekezleten közöltem Bárdossy Lászlóval, hogy a nyilasok puccsszerűen a hatalmat át akarják venni. Bárdossy ezt tudomásul vette, de hogy ez ellen az akció ellen Bárdossy bármi lépést tett volna, nincs tudomásom.” Ld. uo. 43. Ezzel szemben a bírósági kihallgatáson a következőket mondta: „... Ennek (i.e. a nyilasok tervének) általam tudott előkészületeit részletesen elmondottam neki. Ezen a megbeszélésen megkértünk egyes személyeket, hogy a nyilasok puccs előkészületeit hozzák a Kormányzó tudomására. Legjobb emlékezetem szerint Bárdossy László ezen az értekezleten részt vett. Azért nem állítom ezt határozottan, mert olyan messze volt, annyi ilyen értekezlet volt, hogy nem tudok pontosan visszaemlékezni...” Jaszovszky i.m. 154.

A vádat konkrétan is megfogalmazták: Bakó László vallomása szerint ugyanis Bárdossy tudott a Szálasi - puccs előkészítéséről. A tanú meglehetősen ellentmondásos vallomásával²²⁷ szemben a vádlott csupán annyit ismert el, hogy tudott a kormány kiugrási tervéről, ám ezt –egy polgárháború kirobbanásának veszélyétől tartva– nem helyezte.²²⁸

Az egykori miniszterelnök terhére rótták a Szálasi Ferencnél tett –a vád szerint „tisztelgő”- látogatását is. Bárdossy ezt nem tagadta. Állítása szerint kifejezetten Szóllósi Jenő miniszterelnök-helyettes felkérésére próbálta elérni a „nemzetvezetőnél” a nyilasok radikális szárnyának leszerelését.²²⁹ Szóllósi a vád tanúja volt, a kérdésben a védelem hiába kérte kihallgatását. A per során egyébként ez volt az egyik olyan – kivételesnek számító – pont, amikor a bíróságnak sikerült kihoznia a sodrából a vádlottat. Az elmarasztaló ítélet indoklásában ugyanis a népbüzségs Bárdossy megalázása céljából az ominózus látogatást összefüggésbe hozta Bajcsy-Zsilinszky Endre kivégzésével²³⁰, amelyet ő indulatosan utasított vissza: „Ezt a ráfogást csömörrel és utálattal utasítom vissza! (...) Nekem Bajcsy-Zsilinszky Endre barátom volt. (...) Én szívemben gyászoltam és gyászolom (...) méltatlan és magikus halálát. (...) a gyausítás (...) mélyen méltatlan és megszégyenítő azokra, akiknek az lett volna a feladatuk, hogy tárgyilagosan ítéljenek.”²³¹

A vádirat még arra is talált „magyarázatot”, miért maradt ki mégis Bárdossy László a Szálasi - kormányból. A népbüzségs szerint „Túl sokat játszott a bábukat mozgató, de nyíltam ki nem álló 'szürke eminenciás' szerepét.”²³²

A népbíróság első fokon bűnösnek mondta ki a vádlottat a 11.§.4. pontjába ütköző háborús bűn elkövetése miatt. Másodfokon a Népbíróságok Országos Tanácsa a vádpont alól egyhangúan felmentette.²³³ Az ítélet indoklása szerint Bárdossy cselekményei csupán a fegyverszünet megakadályozására, nem pedig a nyilasoknak való segítségnyújtásra irányultak.²³⁴

227 Uo. 287.

228 Uo.

229 „Vádlott erkölcsi süllyedése (...) a Szálasinál tett látogatásával éri el a mélypontot. (...) A vádlott tisztelgő látogatást tett Szálasinál, alig egy héttel Bajcsy-Zsilinszky Endre kivégzése után.” Pritz 1991. i.m. 306. és Jaszovszky i.m. 365.

230 Pritz 1991. i.m. 350. és Jaszovszky i.m. 412. Bajcsy-Zsilinszky neve egyébként –ideológiai megfontolásból– a per során a későbbiekben is felbukkant.

231 Pritz 1991. i.m. 114.

232 A NOT tanácskozásán a tanácsvezető bíró (SZDP), valamint két másik (MKP,PDP) is azon az állásponton volt, miszerint: „... az idevont tényállás az Nbr.11.§.3. pontbeli cselekménybe beolvad.” Ld.: MOL XX-4-b 2946-1945.15.doboz. Közl.: Szerencsés i.m. 308-312.

233 Pritz 1991. i.m. 369.

234 E szerint háborús bűnös, „aki a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával, a rá bízott hatalommal visszaélve, kegyetlenkedett, vagy aki általában felbujtója, tettes vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának.”

IX. A harmadik vádpont: a délvidéki vérengzés

A zsablyai, ill. az újvidéki vérengzésként elhíresült délvidéki razzia kapcsán a Nbr. 11.§. 5. pontjába²³⁵ ütköző háborús bűncselekménnyel vádolták Bárdossy Lászlót, mivel miniszterelnökként tudomást szerezve a kegyetlenségekről, azokat nem akadályozta meg, sőt eltűrte a Vezérkari Főnök Bíróságának tevékenységét.²³⁶

A délvidéki akció elrendelésére azért volt szükség, mert már 1941 decemberében fokozódtak az ottani fegyveres erők (a csendőrség) ellen elkövetett fegyveres partizánakciók.²³⁷ Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök ezért 1942 januárjában parancsot adott a déli határ katonai megerősítésére, amelynek során a Grassy József²³⁸ vezérezredes vezette zombori 15. gyalogosdandárt Újvidékre, a kiskunhalasi 20/1. zászlóaljat pedig Zsablyára helyezték át. A razzia a magyar kormány tudtával a partizánveszély elhárítása céljából, bizonyos megtorló jelleggel indult meg 1942 januárjában, Feketealmay-Czeydner Ferenc²³⁹ altábornagy vezetésével. Ennek során több ezer polgári személy, köztük, gyermekek, idős emberek és nők veszítették életüket.²⁴⁰

Az akció során elkövetett kegyetlenkedések kapcsán több vizsgálatot is folytattak, bűnvádi eljárás azonban csak Bárdossynak a kormányból való távozása után kezdődött. Ennek során, 1942. augusztusában az ügyben érintett magas rangú katonatisztek pertörlésben részesültek, néhányuk hősiességéért kitüntetést kapott. 1943-ban az eljárást újra megindították, ám Feketealmay-Czeydner, Grassy, Deák László csendőr ezredes, valamint Dr. Zöldy Márton²⁴¹ csendőr százados az ítélet-hirdetés előtt megszöktek. Zöldy Mártont kivéve a német SS kötelékébe álltak, csak a megszálló német csapatokkal együtt tértek vissza Magyarországra. 1946

őzén. Szombathelyi Ferencel együtt háborús bűnösökként Jugoszláviában végezték ki őket.²⁴²

A vádirat indoklása²⁴³ egyrészt morális szempontokra hivatkozott, mondván Bárdossy Lászlónak felelős miniszterelnökként és Horthy Miklós 1941. áprilisi eláltványának²⁴⁴ ellenjegyzőjeként tudnia kellett, milyen veszélyes lehet akár a legkisebb, a szerb nép ellen irányuló túlkapás is az ország nemzetközi megítélése szempontjából, ennek ellenére mégsem érdeklődött a honvédelmi minisztériumban az akció részleteiről. Másrészt az ügyész konkrét mulasztásról beszélt, hiszen a vádlott-miután a felháborodott sajtóból, valamint Rassay Károly és Bajcsy-Zsilinszky Endre²⁴⁵ tájékoztatásából tudomást szerzett a kegyetlenkedésekről – nem utazott le a helyszínre. Ehelyett „bürokratikus utasításokat” adott és eltűrte a vizsgálatok elhúzódsát, amivel kimerítette a 11.§. 5. pontjában foglalt tényállást.

Bárdossy elismerte, hogy a razziáról előre tudott, csakúgy, mint Rassay Károly és Bajcsy-Zsilinszky Endre aggodalmáról. Védekezése szerint pontosan tudni akarta, kik a felelősök a történetekért, a vizsgálatot többször sürgette, de halogató választ kapott.²⁴⁶ Mint – a per folyamán nem először – kifejtette, bűnösnek nem érzi magát, de a felelősséget vállalja: „...azért, hogy az állami gépezet, melynek akkor én voltam a feje, nem hajtotta végre az utasításaimat, én vagyok a felelős”.²⁴⁷

A vádat Grassy Józsefnek a néppüvészség előtt tett tanúvallomására, valamint Szombathelyi Ferenc és Rassay Károly kihallgatására alapozták.

Grassy részletesen beszámolt a zsablyai és az újvidéki eseményekről, valamint a vizsgálat elhúzódsáról. Vallomásában – amely a védelem álláspontját lényegileg alátámasztotta – megemlítette: tudomása volt arról, hogy Keresztes-Fischer Ferenc

235 A vádirat vonatkozó részét ld.: Pritz 1991. i.m. 87. A Vkf bíróság működésére és a perben való szerepéről ld. a Bárdossy által hozott rendeletekről szóló részt.

236 A razzia részletes történetét ld.: Sajtó Enikő: Délvidék 1941-1944. A magyar kormányok délszláv politikája. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1987. 153-164.

237 Grassy József (Szöllős, 1894 – 1946, Újvidék) Katona, vezérőrnagy. A statáriális bíróság az 1919. június 24-i eseményekben való részvétel miatt halálra ítélte. Az újvidéki vérengzés vádjával a népbíróság 1946-ban halálra ítélte. 1946 januárjában Jugoszlávia kikérte, ott is elítélték és háborús bűnösökként kivégezték.

238 Feketealmay-Czeydner Ferenc (Biski, 1890 – 1946, Zsablya) katona, altábornagy. A budapesti népbíróság az újvidéki események miatt 1946-ban halálra ítélte, majd 1946 áprilisában kiadták Jugoszláviának, ahol háborús bűnösökként kivégezték. A NOT 1948-ban hatályon kívül helyezte az elsőfokú ítéletet.

239 Az áldozatok pontos számáról megoszlanak a vélemények. Egy belügyminiszteri jelentés 3000 halálos áldozatról számol be 1942 februárjában. Az 1943 őszén, Feketealmay-Czeydner és társai ellen készült vádirat 3309, a szegedi V. hadtest parancsnoksága által 1944-ben készített statisztika pedig 3340 személyt említ. Uo. 159.

240 Dr. Zöldy Márton (Arad, 1912 – 1946, Újvidék) csendőr őrnagy, a budapesti népbíróság halálra ítélte az újvidéki vérengzés kapcsán, majd kiadták Jugoszláviának, ahol háborús bűnösökként kivégezték.

241 Szakács-Zinner 1997. i.m. 187. A pert először Magyarországon tartották. Első fokon a népbíróság dr. Molnár László vezette tanácsa hozott ítéletet, 1946. márciusában. A bíróság Szombathelyi Ferencet a Nbr.11.§-ának 1. és 3. pontjába ütköző háborús bűntettben, valamint a Btk.478.§-ába ütköző hivatali vizsgálás elhúzódsáért bűnösnek mondta ki és 10 év fegyházbüntetésre, állás-és nyugdíjvesztésre, vagyonelkobzásra, valamint politikai jogai gyakorlásának 10 évre való felfüggesztésére ítélte. A néppüvészség súlyosbításáért fellebbezett, másodfokon a NOT dr. Bojta Béla -főle I. tanácsa életfogytiglanra változtatta az ítéletet. Ezután került sor a Jugoszláviának való kiadatására. Háborús bűnösökként Újvidéken végezték ki 1946. novemberében. Ld.: Szombathelyi Ferenc visszaemlékezése 1945. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Gosztonyi Péter. Zrínyi Kiadó. Bp., 1990. 15.

242 Pritz 1991. i.m. 114-116.

243 DIMK V. 717.

244 Bajcsy Zsilinszky Endre (Szarvas, 1886 – 1944, Sopronkőhida) jogász, író, újságíró, politikus, 1931-1935, valamint 1939-1944 között országgyűlési képviselő. A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága elnökeként 1944 novemberében letartóztatták. Mentelmi jogának felfüggesztése után halálra ítélték és kivégezték.

245 „... Minden alkalommal azt a választ kaptam, hogy a felelős személyek megállapítása nem könnyű feladat, különböző retortákon megy keresztül. Meg kell várnom, amíg ezt a fontos tényállást megállapítják. (...) Hadbírákat leküldeni nem állt módomban. Azonban a tőlem telhető utasításokat mindenesetre kiadtam...”. Jaszovszky i.m. 121.

246 Uo. 122.

247 Grassy 1945. október 31-i írásbeli vallomását ld.: Pritz 1991. i.m. 63-65.

belügyminiszter jelentést készített a miniszterelnöknek az eseményekről.²⁴⁸ Szombathelyi Ferenc tanúvallomása is Bárdossyt látszott igazolni. Az egykori vezérkari főnök a tárgyalás során többször hangsúlyozta: „... az ő (ti. Bárdossy) idejében minden megtörtént a tényállás felderítésére. (...) Bárdossy még akkor nem ismerte a tényállást, amint én magam sem tudtam. Sürgette a tényállás felderítését és ha nem is mondott határidőt, de ezt határozottan követelte...”.²⁴⁹ A meglehetősen zaklatott, nem eskü²⁵⁰ alatt valló Szombathelyi osztotta a vádlott abbéli véleményét, hogy az ügy kiterogetése árt a magyar haderő, ezen keresztül pedig az egész ország nemzetközi megítélésének.²⁵¹

Rassay Károlynak az ügyre vonatkozó tanúvallomása²⁵² két szempontból is érdekes. Egyrészt a tanú nem emlékezett arra, hogy az újvidéki események előtérbe kerülésére intve felhívta volna a miniszterelnököt, amit Bárdossy határozottan állított. Másfelől elmondása szerint ellenzéki politikusként csak az akció befejeztével szerzett tudomást a visszaélésekről, mégpedig Bajcsy-Zsilinszky Endre felszólalásából a parlament külügyi bizottságának ülésén²⁵³, amely után ő sürgős kivizsgálást követelt, a miniszterelnök pedig kifejtette, hogy a Délvidéken fontos a rend fenntartása.

Bajcsy-Zsilinszky Endre már 1941. decemberi parlamenti felszólalásában kifejezte aggodalmát a délvidéki zavargások miatt, majd az ügyben először levelet írt Bárdossy László miniszterelnöknek, később személyesen is fölkereste, ám miután

248 Jaszovszky i.m. 175-176.

249 A tanú megeskütését a védelem kérte, de a bíróság a Bp. 221.§-ának 1.pontja alapján -arra való hivatkozással, hogy Szombathelyi részese volt az ügynek amiről vallomást tett- mellőzte.

250 „... az újvidéki kérdésben igyekeztem a hadsereg tekintélyét megvédeni. Ez rettenetes dolog volt, amely az ember nem visz ki a vásárra. Nem hirtelenkedhettem el, ezt nem lehetett elhírtelenkedni.” Uo. 179.

251 Uo. 187-190.

252 A kérdésről bővebben ld.: Vigh Károly: Bajcsy-Zsilinszky Endre és a „hideg napok”. In.: TSZ, 1968/1-2. A külügyi bizottsági ülés 1942. január 29-én volt, ahol Bajcsy-Zsilinszky többek között a következőket mondta: „...A magyar honvédség mint valami vidéki színtársulat ment le, és akasztott emberket és gyermekeket...” Tilkovszky Loránt: Bajcsy-Zsilinszky. Írások tőle és róla. Bp., 1986. 88.

253 1941. december 5-én a következőket mondta a parlamentben: „... Szeretném megkérni az igen tisztelt miniszterelnök urat, hogy nagy gondot (...) áldozzon erre a magyar-délszláv kérdésre. (...) fogadja államférfi módjára a (...) délszlávoknak (...) szószólóit, és igyekezzék gyógyítani azokat a sebeket, amelyeket (...) sokszor jogos megtorlasként ütöttünk, de (...) igenis történtek megokolatlan, szükségtelen és igen káros kilengések is...” Képviselőházi Napló 1941. december 5. 459. A szabályai vérengzés után Bárdossyhoz írt levelében így fogalmazott: „... föl kell emelnem tiltakozó szavamat az ellen a mód ellen, az ellen a germán szadista stílus ellen, az embertelenség és a törvénytíró felelőtlen vérengzés akciója ellen, amely a szabályos fölkelés nyomorúságos méreteinek magyartalan és embertelen megtorlásául állítóláig 1800 szerb lelket, köztük ártatlan gyermekeket, csecsemőket, asszonyokat (...) lányokat követelt áldozatul...”. Bajcsy-Zsilinszky Fond, 28/74. OSZK. Kézírtatár. Tanulmányában Vigh Károly idéz egy feljegyzést Bajcsy-Zsilinszky naplójából az 1942. január 22-én Bárdossynál történt látogatásról: „... szóvá tettem a délvidéki atrocitásokat is, ő elítélte, hanem úgy láttam, megfélemezéséhez és pláne megtorlásához sem elég emberismerete sem elég creje, sem elég egészsége...”. Vigh 1968 i.m. 90. Végül az 1942. február 24.-én a kormányzóhoz írt emlékiratban ez olvasható: „... Megállapítom a miniszterelnök úr súlyos politikai felelősségét ebben a kérdésben: nem mondhatja, hogy senki nem figyelmeztette idejében...”. Uo. 91.

nem történt előrelépés, memorandumot írt Horthy Miklós kormányzónak, amelyben Bárdossy politikai felelősségét hangoztatta.²⁵⁴ Horthy Miklós visszaemlékezésében egyébként nem tesz említést a memorandumról, viszont Bárdossy esetleges felelősségéről sem.²⁵⁵ A népbíróság nem hivatkozott Bajcsy-Zsilinszky parlamenti felszólalására, valószínűleg nem ismerte azt.²⁵⁶

Védőbeszédében dr. Berend Béla arra az álláspontra helyezkedett, hogy védenek csak az elkövetésük után szerzett tudomást a vérengzésekről, így a vele szemben állított vád – hogy felbujtója vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének – már fogalmilag is ki van zárva.²⁵⁷

A népbíróság első fokon felmentette Bárdossy Lászlót a Nbr.11.§. 5. pontjába ütköző háborús büntett vádjá alól, mégpedig a Bp. 326.§. 1. pontja alapján, amely szerint felmentő ítélet hozandó, ha a vád tárgyává tett cselekmény nem bűncselekmény. Az indoklás szerint a razzia elrendelése nem volt jogellenes, a vádlott nem tudhatta, hogy mivé fajul majd, a kegyetlenkedésekről utólag szerzett tudomást és a felelősségrevonást sürgette.²⁵⁸

Érdemes megállni egy kicsit a felmentés kérdésénél, hiszen az valójában nem a népbíróság álláspontját tükrözte, hanem egyfajta jogi kiskapuként szolgált, precedenst teremtve jó néhány további népbírósági eljáráshoz. Az történt ugyanis, hogy Major Ákos tudomására jutott: a védelem nem kíván fellebbezni. Mivel pedig az első nagy kirakatperben kellemetlen lett volna a népbíróság számára már első fokon jogerős ítéletet hozni, Major megállapodott a népbírósággal, hogy az ügyesség nyújt be fellebbezést Bárdossy felmentése ellen.²⁵⁹ A fellebbezés benyújtásakor dr. Fenesi Ferenc népbíró „a magyar nép nevében” tiltakozott az „erkölcsi szempontból legsúlyosabb vádpont” alóli felmentés miatt.²⁶⁰

A másodfokú eljárás során a Népbíróságok Országos Tanácsa szótöbbséggel helybenhagyta az elsőfokú ítéletet, mindazonáltal indoklásában a Major tanáccsal egészen ellentétes véleményt fejtett ki. A NOT kemény szavakkal ítélte el a tömeggyilkosságot, az „akkori rendszert”, „népellenesnek” nevezve a vizsgálatok elhúzódtását: „... mindazoknak, akik a felelősségre vonást irányították, fontosabb volt néhány német zsoldba szegődött magas rangú tiszt kilengésének palástolása és a gyalázatok el-

254 „... Bárdossy hozzájárult a vizsgálat megindításához. Nyilvánvaló, hogy ő akkor a történetekről teljesen tájékozatlan volt, és ez méginkább áll rám nézve...”. Horthy i.m. 257.

255 Major Ákos szerint az ügyesség iratokkal bizonyítható politikai ismeretei hiányosak voltak, pl. Bajcsy-Zsilinszky több, a vád álláspontját alátámasztó beszéde nem állt rendelkezésre, ami – az egykori népbíró szerint – megkönnyítette Bárdossy érvelési lehetőségét. Major 1988. i.m. 199.

256 Jaszovszky i.m. 266.

257 Pritz 1991. i.m. 310-311.

258 Major 1988. i.m. 235. Később a Sztójay -perben is ugyanez a helyzet állt elő. Ld.: Szerencsés i.m. 252.

259 Jaszovszky i.m. 374.

260 Uo. 417.

tusolása, mint a magyar nép érdeke és hírneve. (...) felelős magyar államférfi ilyen büntett elpalástolásában sem közvetve, sem közvetlenül részt nem vesz.”²⁶¹

Az első-, illetve másodfokon eljáró bíróság ellentétes véleménye az újvidéki „hídeg napok” kapcsán megalapozhatja azt a feltételezést, miszerint az elsőfokú felmentés ab ovo azért született, hogy az ügyészség részére alkalmat nyújtson fellebbezésre.

X. A negyedik vádcsoport: Bárdossy László beszédei

A Nbr. 13. §. 1. pontja²⁶² alapján a vád tárgyát képezték Bárdossy László egyes beszédei, illetve parlamenti felszólalásai. A vádirat még csak három beszédet „írt a számlájára”. Ezek közül az elsőt 1942. január 15-én gróf Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter fogadásán mondta el, amelyből a vád a következőket ragadta ki: „...Magyarország, amely megint fegyvert fogott és beállt a küzdők sorába, nagy szövetségesei, Itália és Németország oldalán küzd, mint már annyiszor a történelem folyamán, az európai civilizáció védelméért, szembeáll a pusztítás és istentagadás kelet felől fenyegető démonaival.”²⁶³

A második beszéd - amelyből a vádirat az alábbiakat idézi: „... Nehéz küzdelemben állunk, ebbe bele kell vetnünk minden erőnket, mert egész Európa sorsával most dől el a mi sorsunk is. Szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy az ebből levonható konzekvenciát akarjuk, vállalnunk kell és vállalni fogjuk...”²⁶⁴ - 1942. január 18-án hangzott el, Kolozsvárott.

A harmadikat Szombathelyen mondta el, 1944. június 25-én. Ezt a vádirat pontatlanul idézte, gyakorlatilag összeillesztve a teljes szöveg egyes részeit.²⁶⁵ „...ez a mai küzdelem felszabadító, megváltó harc a kárt tevő idegen befolyás, a káosz, az anarchia, a bolsevizmus ellen, melynek örvényébe szédült fejjel már-már belenézünk. Az a nemzet, amely nem meri erejét kockáztatni, amikor létéről van szó, eleve lemond arról, hogy számoljanak vele. Csak gyáva és néhány áruló hihette, hogy éppen a magyarság maradhatott volna ki ebből a háborúból...”.

Bárdossy László beismerte a beszédek elmondását. A tárgyalás második napján, 1945. október 30-án, Bárdossy kihallgatásakor további beszédeket is idéztek annak bizonyítására, hogy a vádlott elkötelezett híve volt a háború folytatásának. Kivonatossan idézték továbbá Bárdossynak képviselőházi bemutatkozása (1941. április 24.)

261 E szerint háborús bűnös az is, aki „nyomatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyűjkezet előtt elmondott beszédben vagy rádió útján a háború fokozottabb mértékben való folytatására izgatott”.

262 Közli: Új Magyarság, 1942. január 16.

263 Teljes egészében olvasható az 1944-ben Budapesten kiadott, Bárdossy 18 beszédét tartalmazó „Magyar sors, magyar feladat” c. gyűjteményben.

264 A teljes beszédet ld.: Sajtólevéltár, MTI 1944. június 25., 12. kiadás.

265 Jaszovszky i.m. 123. Az egyébként újra pontatlanul idézett beszédet ld.: Napló 193. X. köt. 5.

alkalmából tartott beszédét. Az ügyészek célja nyilvánvalóan az volt, hogy rámutassanak a náci államberendezkedés iránti lelkesedésére, hiszen a beszédből a következő mondatot „...hogy élő történelmi alkotmányunk keretei között korunk eszméjének és a mai politikai és gazdasági élet követelményeinek megfelelően alakítsuk át az állami akarat megvalósításának módját...”²⁶⁶. kiragadva Major Ákos egyenesen kimondta: „ez az állami totalitásnak hitleri módon való megvalósítása”.²⁶⁷ Erre Bárdossy kijelentette, hogy nem a hitleri államberendezkedésre gondolt, ennek alátámasztására pedig Imrédy Bélával való vitáját idézte, amelyben azon az állásponton volt, hogy semmilyen rendszer átvételére nincs sem szükség, sem lehetőség Magyarországon.²⁶⁸ Az ominózus vitára a védelem nyilván rákérdezett volna Imrédy kihallgatásakor, erre azonban nem került sor.

A terhére rótt következő beszédet a tanácsvezető bíró szintén „fasiszta megnyilatkozásként” értékelte. A szintén a képviselőházban elhangzott felszólalásból a vád újból csak a Bárdossy számára kompromittáló mondatot idézte: „Kulcspozíciókat nem szabad zsidó kezekben meghagyni. A nemzet egyeteme hálás Hitlernek és Mussolininak...”²⁶⁹ A nyilatkozat zsidókra vonatkozó részének zárógondolata „...Viszont nem téveszthetjük szem elől azt a tényt, hogy az országban egymillió zsidó él, és ha minden életlehetőséget el akarnánk vonni tőlük, ez súlyos gazdasági és szociális zűrzavarokat idézhet elő.”²⁷⁰ - kimaradt a tárgyalásból. Bárdossy elutasította a fasiszta minősítést, és arra hivatkozott, hogy egy miniszterelnöknek kötelessége bizonyos mértékig magáévá tenni a többség véleményét. Ez alkalommal a vád egyik „ütőkártyáját” is felhasználta amikor kifejtette, hogy annak idején Bajcsy-Zsilinszky Endre sem emelt kifogást a beszéd ellen.²⁷¹

Az ügyész ezeken kívül ismertette még Bárdossy László 1941. június 27-i beszédét, amelyben a képviselőházban bejelentette a hadiállapot beálltát a Szovjetunió és Magyarország között, továbbá egyik nyilatkozatát a Háromhatalmi Egyezményről. Bárdossy kifogásolta ezek ismertetését, mert álláspontja szerint „mindezt nem lehet megérteni azon politika megértése nélkül, amelyet követni akartunk”.²⁷²

266 Pritz 1991. i.m. 151.

267 Jaszovszky i.m. 124.

268 Pritz 1991. i.m. 151.

269 Napló 1939. X. köt. 5.

270 Jaszovszky i.m. 124.

271 Uo.

272 Hosszasan idézték az 1941. november 21.-én a külügyi tárca költségvetési vitája során elhangzott beszédnek a következő részét: „...Mint még soha azelőtt, a Moszkvából irányított katonai és politikai hatalom, ami éppen annyira bolsevista, mint pánszláv, itt állt ezeréves északi határainknál. Ennek az imperializmusnak, amely most bolsevista szellemben és sovinszta vezetés alatt akarta megvalósítani azt a célt, amelyet azelőtt annyiszor kíséreltek meg előbbre vinni a pánszláv ábránd megszállottai, még sohasem sikerült Európában ilyen mélyen, ilyen messze előretolni állásait...”, valamint a négy nappal később egy berlini konferencián elmondott szavait: „(...) Magyarország volt az első európai ország, amely 1919-ben a bolsevista terror áldozata lett (...) az új eszmék, amelyek a német és az olasz nemzeteken uralkodnak, tudatos és sikeres állásfoglalást is jelentenek a bolsevizmus néppusztító veszélye ellen...”. Pritz 1991. i.m. 280-281. A teljes beszédek megtalálhatóak: Napló 1939. XI.köt.504-507. és Sajtólevéltár, MTI 1941. XI.25.19.kiadás.

Ebben kétségtelenül igaza volt. Az elmarasztaló ítélet indoklása során még több beszédet idézett a népbíróság, amelyekben Bárdossy László jórészt antibolsevizmusáról tett tanúságot.²⁷³ Érdekes eljárás, hogy utóbbiakat csupán az ítélethirdetés kapcsán említették, a vádlottnak tehát nem volt lehetősége kihallgatás során reflektálni rájuk. Fontos momentum másrészt az is, hogy itt már korántsem a tényállás bizonyításáról van szó. Tekintettel arra, hogy Bárdossy politikai beállítottságát a bíróság előtt nem tagadta, a per ezen része már inkább a két fél politikai vitájáról világnézeti szembenállásáról szólt, annál is inkább, mivel a második vádcsoport kapcsán már bebizonyosodott, hogy a vádlott a háború folytatása mellett állt ki.

A bíróság szerint Bárdossy saját felelősségrevonását igyekezett késleltetni azzal, hogy 1944-ben is a háború folytatása mellett kardoskodott. A népbíróság büntetőnek mondta ki Bárdossy Lászlót az ellene felhozott, a Nbr. 13.§-ának 1. pontjában ütköző háborús bűnben, mondván: „Miniszterelnöksége idejében elmondott beszédei okozati összefüggésben állnak azzal a ténnyel, hogy Magyarországnak a háborúba való belesodródását közvetlenül ő idézte elő, ennél fogva természetes, hogy kifelé sem hangoztatható más elveket. (...) a végsőkig való háborús uszítással voltaképpen a saját felelősségre vonását kívánta késleltetni.”²⁷⁴ A másodfokú ítélet ehhez még hozzátette, hogy az idézett beszédek tükrözik Bárdossy László politikai meggyőződését. Ezek elmondására senki nem kötelezte a vádlottat.²⁷⁵

XI. Az ötödik vádcsoport: Zsidótörvények

Az ötödik vádcsoport immár nem háborús, hanem népellenes büntettekkel vádolta meg Bárdossy Lászlót, mégpedig a Nbr. 15.§.1. pontja alapján.²⁷⁶ A vád tárgyát három rendelet alkotta: a 2870/1941. ME²⁷⁷, a 6090/1941. ME²⁷⁸, valamint a 6162/1941.KKM rendelet.²⁷⁹

²⁷³ Pritz 1991. i.m. 307.

²⁷⁴ Uo. 367.

²⁷⁵ Amely szerint népellenes büntetben bűnös „a minisztériumnak, az országgyűlésnek az a tagja vagy az a vezető állású betöltő közalkalmazott, ki a nép érdekeit súlyosan sértő jogszabály kezdeményezője volt, vagy annak meghozatalában tudatosan részt vett”.

²⁷⁶ 1941. április 16-án bocsátották ki. Első paragrafusában szerint: „Az 1939:IV.t.c.1.§-a értelmében zsidónak tekintendők azok a személyek, akik az 1939:II.t.c. alapján hadkötelezettség alá esnek, hadkötelezettségüknek a honvédség kötelékében kiegészítő szolgálat teljesítésével tesznek eleget. A kiegészítő szolgálatra kötelezettek ezt a szolgálatot rendfokozat nélkül teljesítik abban az esetben is, ha korábban tiszti, altiszti vagy tisztes rendfokozatot nyertek. Ehhez képest a kiegészítő szolgálatra kötelezetteket mint rendfokozat nélkülieket kell nyilvántartani és kezelni”.

²⁷⁷ Az 1939:IV.t.c. végrehajtásáról és az 1500/1941.ME. kiegészítéséről szól: „az 1939:IV. tc.18.§-a alá eső szervezethez kivált zsidó részére jutalelket vagy más hasonló természetű jövedelmet a jelen rendelet hatálya lépését követően kifizetni csak olyan ügylet után szabad, amelyet a szervezethez kivált zsidó közvetítése alapján legkésőbb a kiválastól számított hat hónap alatt bonyolítanak le”. A rendeletet 1941. augusztus 13-án bocsátották ki.

²⁷⁸ Ezt Varga József adta ki 1941. május 16-án. Nem tartalmaz újabb megszorításokat, hanem korábbi rendeleteket magyaráz.

²⁷⁹ A három rendeletért (...) felelős vagyok annak ellenére, hogy ezen rendeleteknek nem én voltam a kezdeményezője (...) Az M.E. rendelet minisztertanácsi határozatok alapján kiadott rendeletek, melyeknél nem az a fontos, hogy ki terjeszti elő.” Jaszovszky i.m. 125.

Bárdossy -amellett, hogy hangsúlyozta: a törvények honvédelmi és kereskedelemügyi rendeletek voltak – elismerte a felelősségét.²⁸⁰ A védelem annak hangsúlyozására törekedett, hogy a vádlott csupán tudatosan részt vett a rendeletek meghozatalában, de semmi esetre sem tekinthető kezdeményezőnek.²⁸¹ Az elmarasztaló ítélet indoklásában a bíróság a fenti rendeletekhez hozzáadta a 7650/1941. ME. sz. rendeletet is a vezérkari főnök bíróságának felállításáról.²⁸²

A Vkf bíróság felállításának előzménye Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök Bárdossy László számára a bácskai terrorcselekmények erőteljesebb megtorlása érdekében küldött átirata volt 1941. október 9-én,²⁸³ melyben azt fejtegette, hogy a kommunista szervezkedésnek vannak bizonyos katonai vonatkozásai (pl. hűtlenség, szabotázs), és a kommunisták fegyveres támadásokat intéznek a közbiztonságot károsító körülmények ellen. Mindezek kimerítik a hűtlenség büntetettét.

A Délvidéken a magyar hadsereg bevonulása után az egyetlen szervezett politikai erő a Jugoszláv Kommunista Párt maradt, amely 1941 júliusában meghirdette a fegyveres antifasiszta küzdelmet, mire a vezérkari főnökség katonai közigazgatási osztálya preventív jellegű intézkedésként megkezdte a kommunisták letartóztatását.²⁸⁴

1941. október 11-én a vezérkari főnök a délvidéki rendbontások miatt Bartha Károly honvédelmi miniszterhez fordult annak érdekében, hogy módosítsák a hűtlenség büntetése vonatkozó 1936: III. tc. 59.§-át oly módon, hogy ilyen ügyekben kizárólag a vezérkar főnöke járhatson el.²⁸⁵ Miután a minisztertanács jóváhagyta a módosítást, 1941 novemberétől működésbe lépett a Vkf bíróság, melynek következtében a Jugoszláv Kommunista Párt olyannyira súlyos veszteségeket szenvedett, hogy a tagok megmentése érdekében a párt Tartományi Bizottsága átmenetileg felfüggesztette a direkt fegyveres akciókat.²⁸⁶

A per során maga Szombathelyi Ferenc is elismerte, hogy a Vkf bíróságra részben a békepropagandák miatt volt szükség,²⁸⁷ a bíróság azonban végig csupán a háborúellenes vélemények elnyomásának hatásos eszközeként tekintett rá.²⁸⁸

²⁸⁰ Uo. 267.

²⁸¹ Uo. 341.

²⁸² MOL-K 28. ME. Kisebbségi o. 1941-R-22498.

²⁸³ A kérdésről bővebben ld. Sajti 1987. i.m. 128-134.

²⁸⁴ Uo. 141-142.

²⁸⁵ Uo. 145-152. A párt veszteségei annak ellenére is óriásiak voltak, hogy a minisztertanács november 3-án arra kötelezte a Vkf bíróságot, hogy minden halálos ítéletet terjeszsen kegyelemre. Ld.: MOL-K 27 Mt. Jkv. 1941.november 3.

²⁸⁶ Vallomását ld.: Jaszovszky i.m. 178.

²⁸⁷ „... Ez a bíróság volt a leghatásosabb eszköz arra, hogy a kormányzati rendszer minden háborúellenes véleményét el tudjon nyomni, mint ahogy meg is tette. Vádlott tehát nemcsak tárgyi, hanem erkölcsi alap nélkül is hivatkozott arra, hogy ebben az országban nem volt ellenállási mozgalom, mert minden ellenvéleményt és minden ellenállási mozgalmat ezzel a hadbíróssággal igyekeztek vérbefolytani...” Uo. 368.

²⁸⁸ Berend Béla a Btk. 69.§-ára hivatkozott, amely szerint felbujtó csak az lehet, aki konkrét és ismert személyt valamely előre tudott konkrét bűncselekmény elkövetésére szándékosan rábíró. Uo. 267.

Két fontos dologra kell itt figyelmet fordítanunk. Egyrészt a védelem elvi álláspontjára, amely szerint „...*valamely rendelet kibocsátása nem lehet alkalmas arra, hogy ismeretlen bírósági személyeket ismeretlen vádlottak személye ellen bűncselekmények elkövetésére felbujtson...*”²⁸⁹, vagyis a vádlottat nem terheli bűnösség a Vkf bíróság tevékenysége miatt – főként nem a miniszterelnöksége utáni korszakra vonatkozóan, amelyre pedig a vád hivatkozott. Másrészt ebben az esetben újabb eljárási hibáról van szó az ügyészség részéről, hiszen az eredeti vádiratban a Vkf bíróság felállítására vonatkozó rendelet nem szerepelt.²⁹⁰ Ezért másodfokon a NOT – bár hangsúlyozta, hogy a bíróság működésével kapcsolatos 7650/1941. ME. sz. rendelet meghozatalában a vádlott tudatosan részt vett – semmisségi okra hivatkozva mellőzte a bűnösség kimondását.²⁹¹

A NOT egyébként a rendeletek tekintetében helybenhagyta az elsőfokú ítéletet, kivéve a 6162/1941. KKM rendelet esetében, amely alól felmentették a vádlottat, mert egyhangú álláspontjuk szerint meghozatalában való részvétele nem bizonyított.²⁹²

A zsidók elleni intézkedések miatt Bárdossy Lászlót megvádolták a Nbr.17.§-ának 1. pontjában²⁹³ ütköző népellenes bűntett miatt is, mivel 1941 júliusában miniszterelnökként és külügyminiszterként nem igyekezett megakadályozni a nem magyar zsidók Galíciába való deportálását.²⁹⁴

1941 júliusában a magyar vezetés kb. 35 ezer „hontalan” zsidót fogott el, közülük 18 ezret „repatriáltak” Galíciába, Kamenyev - Podolszk környékére. A németek összeköttetési vonalaik védelmére kérték a deportálások leállítását, majd augusztus folyamán mintegy 16 ezer zsidót gyilkoltak le. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter értesülve a vérfürdőről, leállította a kitelepítést.²⁹⁵

A vádirat indoklásában már az is vádként szerepelt, hogy Bárdossy miniszterelnöksége alatt fokozódott a munkaszolgálatosokkal szembeni kegyetlenkedés.²⁹⁶

289 Ellenben-mint láttuk - a 3. vádcsoporton belül, a délvidéki vérengzések kapcsán azzal vádolták, hogy eltűnt a bíróság működését.

290 Jaszovszky i.m. 417. A NOT a Btk. 325.§-ára hivatkozott, amely szerint „A bíróság semmisség terhe alatt nem tehet ítélete tárgyává olyan tettet, mely miatt a vádló vádat nem emelt.”

291 Pritz 1991. i.m. 367., és Szerencsés i.m. 311.

292 E szerint népellenes bűntettben bűnös, aki „...a 15.§2. pontjában írt események elkövetését megakadályozni nem igyekezett, bár ez törvényes hatáskörében módjában állt volna.” A 15.§. 2. pontja szerint népellenes bűntettben bűnös, aki „...az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedés során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette.”

293 Pritz 1991. i.m. 87.

294 A kérdéssel bővebben ld.: Braham, Randolph L.: A magyar holocaust I-II. Bp.,1988. I.köt. 168-174.

295 Pritz 1991 i.m. 117.

296 „... Én magam nem lehettem a belügyminiszter úr útlevelesztályának vezetője, ugyanakkor külügyminiszter, miniszterelnök, a vezérkar főnökének állandó ellenőrzője és minden egyéb. Én mindenért felelős vagyok, tisztában vagyok vele, de technikailag, emberileg, lelkiileg nem lehettem ugyanakkor például az útlevelesztálynak a vezetője is.” Jaszovszky i.m. 127.

Bárdossy László elismerte a felelősségét. Azzal védekezett, hogy minisztertanácsai határozat született a deportálásról, a parlament még sürgette is a nagyobb mértékben való végrehajtást, amely a belügyminisztérium hatáskörébe tartozott. A németek valóban tiltakoztak, és amikor ő értesült a kegyetlenkedésekről, a belügyminiszter ígéretet tett az ügy kivizsgálására. Arra hivatkozott, hogy egy miniszterelnök nem tudhat mindenről és technikailag képtelenség minden kérdést személyesen kivizsgálni.²⁹⁷

A bíróság nem fogadta el a védekezést és a vádpontban bűnösnek találta Bárdossy Lászlót.²⁹⁸ A népbíróság szerint egyrészt a vádlottnak tudnia kellett volna, mi lesz a németek kezébe kerülő zsidók sorsa, másrészt a deportálásokat nem a kegyetlenkedések miatt állították le, hanem német kérésre.²⁹⁹

A Népbíróságok Országos Tanácsa szótöbbséggel helybenhagyta az elsőfokú ítélet vonatkozó részét, többek között arra való hivatkozással, miszerint a galíciai repatriálási akció precedenst teremtett „...*olyan későbbi eljárásokhoz, melyek több százezer magyarnak gázkamrákban és a deportáltak egyéb kínzóhelyein való elpusztításában jelentkeztek*”.³⁰⁰ Érdekes, hogy a NOT tanácskozási jegyzőkönyvének tanúsága szerint egyedül a kisgazda dr. Berend György szavazott a bűnösség ellen, mivel nem tartotta megállapíthatónak, hogy Bárdossy már akkor tudott a deportálásokról, amikor azt megakadályozhatta volna.³⁰¹

Már a korabeli közvéleményben is megfogalmazódott az a vád, miszerint a népbírósági számonkérések nem szóltak másról, mint a zsidók bosszújáról az ellenük elkövetett sérelmekért.³⁰² Az Imrédy -perben a kisgazdapártot képviselő dr. Sulyok Dezső visszaemlékezéseiben így ír erről: „...*Az ügy vezetése abban a mederben ment, mintha Magyarország történelme 1919-től kezdve egyetlen kolosszális bűncselekményből állt volna, melynek tettese a magyar nép, áldozata pedig a zsidó nemzeti kisebbség volt.*”³⁰³ Sulyok olyannyira súlyosnak érezte a helyzetet, hogy saját perében többször visszatért Imrédy Béla zsidó származására, amellyel Szerencsés Károly megállapítása szerint az lehetett a célja, hogy gátat szabjon ennek a folyamat-

297 Az ítélet indoklása hivatkozott a vádlottnak az 1941. november 21-én a külügyi költségvetés kapcsán mondott beszédére, amelyben a következőket mondta: „... Először közbeszólás formájában, utóbb felszólalás keretében egyenesen megjelölték azt a panacéat, amelyet a zsidókérdés megoldása tekintetében követnünk kellene. (...) Mi az ukrajnai területek elfoglalása után az odavaló, galíciai illetékességű zsidókat igen jelentékeny számban kitelepítettük. Még többet akartunk kitelepíteni, de a velünk baráti Német Birodalom figyelmeztetett bennünket, hogy ezt tovább ne tegyünk...” Napló 1939. X. köt. 537. Idézi: Pritz 1991. i.m. 152. 204.sz. jegyzet. Az ítélet indoklását ld.: uo. 282-283.

298 Uo. 309.

299 Uo. 369.

300 Szerencsés i.m. 311.

301 Általános vélemény volt, hogy „... 1945-ig a zsidók felett a magyarok, most a magyarok felett a zsidók ítélkeznek...” Szakács - Zinner 1997. i.m. 188.

302 Sulyok i.m. 547-548.

303 Szerencsés i.m. 180. 262. sz. jegyzet.

nak.³⁰⁴ Ugyanakkor igaz, hogy az egyes népbíróági ügyekben bíróként és vádlóként is nagy arányban szerepelt egykor a zsidótörvények által érintett személy, amelynek káros hatásaira Bibó István is megpróbálta felhívni a figyelmet, mondván nem feltételezhető, hogy egy zsidó származású bíró, vagy vádló egy per során képes megfélemlíteni a személyét vagy népét érintő sérelmekről.³⁰⁵

Ez a típusvád, miszerint közvetetten Bárdossy is felelős tömegmészárlásért, az Imrédy-, a Sztójay- és a Szálasi - perben is megjelent, s mindenütt ugyanahhoz a dilemmához vezetett: felelőssé tehető-e egy miniszterelnök a kormányzása alatt mások által elkövetett cselekményekért. Bárdossy esetében a tárgyalás során többször felmerült a felelősség és a bűnösség kérdése, melyben a vád és a védelem szövegesen ellentétes elvi véleményen volt: Bárdossy László szerint aki felelős, az nem feltétlenül bűnös, Szalai Sándor politikai ügyész viszont gyakran hangoztatta, hogy aki felelős, az felelősségre vonható.³⁰⁶

XII. A perbeszéd

A kihallgatások lezárása után következtek a politikai programnyilatkozatoknak is felfogható, ideológiai kirohanásoktól sem mentes vádbeszédek.

Először Fenesi Ferenc népbíró elmondott szövege.³⁰⁷ Teátrális előadását Magyarország romos állapota és az ország pusztulása feletti sajnálkozással kezdte. Ezért a pusztulásért Bárdossy Lászlót tette felelőssé, aki az anyagi romlás mellett tetteivel az egész magyarság erkölcsi megbecsülése ellen is vétett. A per során nem először fordult elő, hogy a vádlott széleskörű klasszikus műveltségét, diplomáciáját múltját Bárdossy terhére róttta fel, mondván, pontosan látnia kellett tettei következményeit. Ha pedig nem volt tudatában a következményeknek, akkor a kormányfői poszt elvállalásával még nagyobb a bűne. A népbíró sorra vette az összes vádpontot és mindegyiket igazoltnak látta. A magát pártatlannak, az „igazságért kiálló nemzet” szócsövének valló köztársasági elnöknek sem enyhítő körülményt, sem irgalomra való okot nem talált: „...az életnek, az életvágyásnak és élni hivatottságnak szellemében kell most a népbírósnak megtorolnia a törvény teljes súlyával és engesztelhetetlen szigorával azokat a mindennél nagyobb vétket, amelyeket Bárdossy László hazája, népe és a nemzet ellen elkövetett.”

304 Bibó István: Zsidókérdés Magyarországon 1944 után. In.: Válasz, 1948. november. 271-272.

305 Érdemes idézni Bárdossy kihallgatásából a második tárgyalási napon:

„Bárdossy: ...Rendkívül nagy különbség van a bűn morális kvalifikálása és a felelősség között. Felelős lehet valaki mulasztásért, tévedésért, azért mert egy helyzetet rosszul ítél meg, de ha már bűnös, ez már azt is jelenti, hogy kárt okozó, előnyserző szándékból tett valamit, ezek pedig távol álltak tőlem.”

Szalai politikai ügyész: Aki felelős, az felelősségre vonható.” Pritz 1991. i.m. 152-153.

306 Uo. 187-191. és Jaszovszky i.m. 221-238.

307 Uo. 238-256. és Pritz 1991.i.m. 191-205.

Ezután a politikai ügyész, Szalai Sándor kapott szót.³⁰⁸ Beszéde megfontoltabb, intellektuálisabb volt Fenesiéénél. Felszólalásában a moszkvai fegyverszüneti egyezményre hivatkozva sürgette a háborús főbűnösök megbüntetését. Szerinte a nemzetközi jogszabályok pontosan körülírják Bárdossy László tevékenységét. A beszédet átszövi a Horthy-korszak politikai vezetői és az egész rendszer éles bírálata. A szegedi gondolatot a világhasizmus előfutáraként értelmezve Szalai nem kímélte a korszak többi döntéshozóját sem. A kormányzó sérthetlenségét „középkori maradvány”-nak nevezte, sőt –némi megbotránkozást keltve –Teleki Pál politikáját is bírálta: szerinte Teleki csak öngyilkosságának köszönheti, hogy nem került népbíró elé.³⁰⁹ Bárdossyt nem a német elnyomás szenvedő alanyának, hanem inkább eszköznek tekintette. Döntőnek tartotta Bárdossy felelősségre való hivatkozását és a bűnösség elutasítását, ám rögtön hozzátette: „...az ingyenes felelősségekre való hivatkozásoknak egyszer véget kell vetni.” Véleménye szerint a miniszterelnöknek a „rezsím”-mel szemben kellett volna tevékenykednie, de nem volt benne becsület, hiszen az egész magyar népet vádolta a németek kiszolgáltatásával, holott csak ő és a hatalmon levők képviselték ezt az irányt.

A kirendelt védő, Berend Béla védőbeszéde következett.³¹⁰ Beszédét a politikai kényszerűség hangsúlyozására és Bárdossy László áldozatként való bemutatására alapozta. Politikáját súlyos hibaként értékelte, de kiállt védelem önzetlensége és jóhiszeműsége mellett. Szerinte a háborúból –bár azt senki sem akarta- nem lehetett kimaradni, Bárdossy kénytelen volt alkalmazkodni a „német mentalitáshoz”. Előrelátó volt, hiszen tisztában volt az esetleges ellenállás következményeivel. Alkotmányjogi felelősségét csak formai jogsértésnek tekintette, büntetőjogi felelősségrevonásához nem tartotta elegendőnek sem a történelmi távlatot, sem magát a bizonyítási eljárást. Védencét csupán politikai bűnösnek tartotta. Védőként azzal zárta beszédét, hogy ellene van a helyrehozhatatlan halálbüntetésnek.

Bárdossy Lászlónak az elsőfokú bíróság előtt az utolsó szó jogán elmondott beszéde igazi, jól felépített szónoklat volt, választékos kifejezésekkel, bibliai idézetekkel tarkítva.³¹¹ Kétségtelenül hatásos lehetett, hiszen Major Ákos mintegy ötször érezte szükségét annak, hogy leállítsa. Bárdossy újra leszögezte, hogy nem védekezik –hiszen ezzel elismerné a bíróság illetékességét – csupán megvilágítani kívánja azokat a tényeket és körülményeket, amelyeket az ún. ellenforradalmi rezsim és ő maga is szem előtt tartott. Első helyen a revíziót említette, kiemelve, hogy a közvélemény egyik része sem volt ellene. A trianoni békeszerződés utáni jo-

308 Major Ákos így emlékezett vissza a politikai ügyész vádbeszédére: „... Politikai érvelése szociáldemokrata beállítást volt, s egy kivétellel megfelelt véleményemnek. Ez pedig az a megállapítás volt, hogy Teleki csak öngyilkosságának köszönhetette azt, hogy nem került népbíró elé...” Major 1988.i.m. 233.

309 Jaszovszky i.m. 256-269. és Pritz 1991. i.m. 203-205.

310 Uo. 205-238. és Jaszovszky i.m. 269-295.

311 Esső 1976.i.m.

gos magyar igények elől a Nyugat elzárkózott, s amikor a nyugati hatalmak a müncheni egyezmény után kiszolgáltatták a térséget Németországnak, már nem volt más választás, mint a német politika követése. Magyarországot geopolitikai helyzete, gazdasági és katonai összeköttetései eleve Németország felé orientálták, ahogyan a körülöttünk lévő, és a békés területszerzések (bécsi döntések) miatt ellenséges többi államokat is. Ezt fokozta a „szláv veszély”-től való félelem és a Kárpát-alja visszaszerzését követő ellentét a Szovjetunióval. Ő miniszterelnökként úgy ítélte meg, hogy öngyilkosság lett volna szembeszállni a németekkel, bár győzelmükben nem hitt: „...*Nem volt vitás, hogyha a németeknek rosszul fog menni, nehézülni fog a mi helyzetünk is, mert elkerülhetetlenül azt fogják mondani: adjátok oda mindeneteket, amitek csak van, ez a ti kötelességeitek, hiszen ti a mi jóvoltunkból kaptátok ezt és ezt és ezt ...*”. Ezért volt azon a véleményen, hogy fékezni kell a német követeléseket, a minimumot kell adni, ugyanakkor nem szabad bizalmatlanságot kelteni a német vezetőkben. „...*Ez vezetett azokban a törekvésekben, amelyeket nem önként vállaltam, amire felkértek, amibe belesodródtam, -s ez mentségemül ne véssék, mert ha valaki belesodródik, akkor azért felelős anélkül, hogy bűnös lenne...*”. Utolsó gondolatként a nemzeti egység fontosságáról beszélt.

A másodfokú eljárás Bárdossy László ismételtén kifejthette álláspontját. A NOT előtt elmondott beszéde³¹² alaposabb felkészülésről tesz tanúbizonyságot és sokkal kevésbé elméleti eszme-futtatás, mint a népbíróságon előadott védekezése. Beszédét jogi kifogásai taglalásával kezdte, mely során egyrészt fenntartotta hatásköri kifogását, majd sorra vette az elsőfokú ítélet indoklásában felhozott nemzetközi szerződéseket, megállapítván, hogy ezek egyike sem beszél támadó háborúról nemzetközi bűncselekményként. Ezután az első vádcsoport kapcsán az eseményeket időrendi sorrendben szemlélve megállapította, hogy Magyarország nem indított támadó háborút semelyik ország ellen. Cáfolta, hogy a magyar közvélemény megosztott lett volna a revízió kérdésében és, hogy Teleki Pál, vagy később akár Bajcsy-Zsilinszky Endre más politikát kívántak volna. Az elsőfokú ítélet ezen megállapításaira meglehetősen ingerülten reagált, és hosszasan foglalkozott a kérdéssel. Tagadta, hogy osztálypolitikát folytatott és kikérte magának a népbíróság azon megállapítását, hogy ő nem volt „íz-ig-vér-ig magyar” politikus. A beszédében többször utalt a per során tapasztalható eljárási hibákra, a tanúvallomások és az okirati bizonyítás hiányosságaira, amelyek alapján szubjektív bűnössége nem volt megállapítható, valamint a népbíróság önkényes következtetéseiére.

Mindent összevetve Bárdossy -ellentétben az ügyészeknek gyakran a mocskoló dástól sem mentes, politikai agitációként is felfogható felszólalásaival – stilisztikai és retorikai szempontból is remekül kidolgozott beszédet tartott mindkét alkalommal.

312 Szegedy -Maszák i.m. I. köt. 17-22.

Bárdossy László – Szegedy- Maszák Aladár szavaival élve – „intellektuális hiúsága” közismert volt kortársai és munkatársai körében. Logikus, egyértelmű, precíz emberként ismerték, aki taktikai okokból sem ad homályos, vagy kétértelmű válaszokat, nem mond értelmetlenséget. Kitűnő, ám gyorsan türelmét veszítő, érzelmei által befolyásolt vitapartner hírében állt.³¹³ Mindezek a tulajdonságai a tárgyalás alatt számos alkalommal kiütköztek. A jelen lévő újságírók, a hallgatóság és a rádióközvetítés útján a szélesebb közvélemény számára is nyilvánvaló lehetett intellektuális fölénye akár az ügyészekkel, akár a tanácsvezető bíróval szemben. Major Ákos visszaemlékezésében némi keserőséggel tett említést az akkoriban közkeletű budapesti mondásról: „Ez a Major egészen jól védekezik Bárdossy ellen!”³¹⁴ A tárgyaláson egy alkalommal maga Rákosi Mátyás is részt vett és szemtanúja volt az egyik Bárdossy–Major személyes szócsatának, amelyben a tanácsvezető bíró – immár sokadszorra – alulmaradt. Ezt követően nem csupán Majort, hanem a kommunista párt jogászát, Feri Sándort is megfedte³¹⁵, sőt később nyíltan kimondta: nem tartja jó választásnak a bíró személyét.

XIII. Az elsőfokú ítélet

A Budapesti Népbíróság 1945. november 2-án hozta meg ítéletét, amelyet Major Ákos másnap hirdetett ki. Mint láttuk, az ellene felhozott vádakban- a Nbr.11.§-ának 2., 3. és 4. pontjába, a Nbr. 13.§-ának 1.pontjába és a Nbr.15.§-ának 1. pontjába ütköző háborús, valamint a Nbr.17.§-ának 1. pontjába ütköző népellenes bűntettekben- a vádlottat bűnösnek találták, az újvidéki razziában való aktív részvétel vádjá alól azonban felmentették. Összbüntetésül kötél általi, zárt helyen végrehajtandó halálbüntetésre ítélték,³¹⁶ mellékbüntetésként pedig-arra az esetre,

313 Major 1988. i.m. 198.

314 Major Ákos ekképp írja le az ominózus találkozást: „Rákosi (...) röviden tárgyalt velem. Figyelmeztetett –nem utasított- hogy ne vitatkozzam Bárdossyval, rövid kérdésekre rövid válaszokat követeljek, vagy vonjam meg tőle a szót. És még egyet:»Őn a bírói emelvényen nem társaságbeli vitatkozó, hanem a hatalom képviselője. Ennek megfelelően keményen viselkedjen.«”. Uo. 215. Rákosi nem kevésbé kemény szavakat intézett Feri Sándorhoz is: „Maga nem tudta, hogy Bárdossy közismerten jártas a politikában, és okos, nem úgy mint Major Ákos?” Idézi: Pünkösti Árpád: Rákosi. A hatalomért. 1945-1948. Európa Könyvkiadó. Bp., 1992. 143. Dr. Feri Sándor (Gyöngyös, 1895. – Budapest, 1986.) jogász, ügyvéd banktisztviselő. Részt vett az 1917-es oroszországi forradalomban. 1945-1950 között az MKP (MDP) Jogügyi Osztály vezetője, 1946-tól közjegyző, 1950-1957 között a Legfelsőbb Bíróság bírójája. Az 1956-os statáriális rendelet tervezetének készítője volt.

315 A büntetés kiszabásánál a népbíróság a Nbr.12.§-ának a) pontjára, a 14.§-ának a) pontjára, valamint a 16.§-ra és a 18.§-ra hivatkozott, amely törvényhelyeket az 1945:VII.tc. mellékletét képező 1440/1945. ME. sz. rendelet hatályon kívül helyezett. Az 1440/1945. ME. sz. rendelet vonatkozó része valóban halálbüntetést ír elő, a Nbr. 16., illetve 18.§-a helyére lépő törvényhely pedig börtönbüntetést. Jaszovszky i.m. 239.

316 A népbíróság itt is helytelenül hivatkozott a törvényre, hiszen a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését előíró Nbr. 3.§-ának 8. pontja helyett az ítéletben a Nbr.2.§-ának 8. pontja szerepel.

ha kegyelemben részesülne-, politikai jogai gyakorlásának felfüggesztésére.³¹⁷ Miután a bíróság behajthatatlannak ítélte a perköltséget, a vádlottat nem kötelezték annak kifizetésére.

Az ítélet meglehetősen kusza indoklásában hosszas történelmi fejtegetés olvasható a Horthy-korszak politikai és történelmi háttéréről, valamint Bárdossy László tevékenységéről. Az ideologizálástól sem mentes fejtegetés célja egy újfajta történelemszemlélet meghonosítása lehetett³¹⁸ és jól beleillett a per koncepciójába, hogy ti. az nem csak Bárdossy, hanem az egész Horthy-korszak felett mond ítéletet.³¹⁹

A bíróság prekonceptiója szerint Magyarország Trianon utáni sorsát egyáltalán nem az ország geopolitikai helyzete határozta meg, hanem a szegedi gondolatlan alapuló társadalmi berendezkedés. Hitler hatalomra jutása után az európai nemzeteknek állást kellett foglalniuk, melynek során a magyar társadalom is „valódi népi erőkre” és a saját népe ellenében elnyomó, illetve tengelyhű politikát folytató „hatalmi csoportra” bomlott. Utóbbinak Bárdossy László is tagja volt, a rendszert segítette és annak ellenére tette az ország sorsát a Harmadik Birodalom kezébe, hogy tudomással bírt a szövetségesek demokratikus eszméiről és a német győzelem kilátástalanságáról.³²⁰

A bíróság összességében igazoltnak látta Bárdossy alanyi bűnösségét³²¹, mégpedig három kérdésben:

1. bár tudott róla, hogy a támadó háború nemzetközi bűncselekmény, mégis részt vett annak elindításában
2. több felelős politikus figyelmeztetése ellenére kierőszakolta a jugoszláviai akciót
3. szándékosan eltitkolta Kristóffy József moszkvai követ táviratát, amelynek ismerete megakadályozta volna a hadiállapot deklarálását a Szovjetunióval.³²²

317 Uo. 16.

318 Rics István igazságügyminiszter a népbíráskodás alapelveiről szólva kifejtette: „... a jogszabályok megalkotásakor két szempontra kellett különösen figyelemmel lenni. Először, hogy Magyarország tönkretételét nem a háborúba sodrásával kezdődött, még kevésbé a Sztójay- vagy a Szálasi-féle nyilas uralommal. Az 1919-es forradalmat követő ellenforradalom rakta le a magyar katasztrófa alapjait...”. Dr. Rics István: A népbíráskodásról szóló 81/1945. ME. r. és az azt kiegészítő 1440/1945. ME. r. szöveg és magyarázata. Politzer. Bp., 1945.7. Ezt a szemléletet az ítélet teljes mértékben átvette.

319 Itt elsősorban a Szovjetunió egyik „irányelvére”, a népek szabad önrendelkezési jogára hivatkozott a bíróság, valamint az USA-nak a zsarnokság és népi elnyomás elutasításáról szóló nyilatkozatára. Jaszovszky i.m. 299-308.

320 Az alanyi bűnösség ebben az esetben politikai magatartást jelent. Az ítélet szerint: „...Az alanyi bűnösség (...) érdemileg azt jelenti, hogy a tettes cselekménye rosszalást érdemlőségénck a tudatában és a hátrányos eredmény bekövetkezténck a felismerésével valósítja meg a kifogásolt magatartást...”. Jaszovszky i.m. 349.

321 Uo. 349-362.

322 Uo. 357.

A bíróság álláspontja szerint a vádlott előre láthatta a háborúba lépés következményeit, ennek ellenére belesodorta az országot, tehát nem szolgálta híven hazája érdekeit. Miniszterelnöksége alatt az ország mind politikai és gazdasági, mind pedig katonai szempontból a német érdekek kiszolgálójává vált. A vádlott ezen kívül alkotmányértést követett el a hadiállapotok deklarálásával és a hadsereg külföldi bevetésével, végül pedig rendeletalkotási tevékenységével és a Vkf bíróság felállításával az egyéni szabadságjogokat és a tulajdon szentségét sértette meg.³²³

A tárgyi bűnösség kérdésével az elsőfokú ítélet nem sokat foglalkozott. Nem vizsgálták azt a kérdést, hogy vajon a Bárdossy-kormány intézkedései súlyosbították-e az ország helyzetét, és egyáltalán volt-e alternatíva egy, a Bárdossy - kormányval ellentétes politika követésére?³²⁴

A bíróság enyhítő körülményként vette figyelembe a vádlott miniszterelnöksége alatt az országot uraló „politikai konstellációt”, hozzáfűzve, hogy „...*ebben a helyzetben ízig-vérig magyar és népi politikai kellett volna az ország kormánya mellé, nem pedig az elmúlt 25 év összes politikai és történelmi hibáitól terhes diplomata, aki még a közjogot sem ismerte jól.*”³²⁵

Súlyosbító körülményként értékelték viszont, hogy Bárdossy László nem követte Teleki Pál politikáját és nem vette figyelemzetésnek Teleki öngyilkosságát sem³²⁶, osztálypolitikát folytatva sodorta háborúba az országot, valamint, hogy háborús beszédeivel és a szélsőjobboldal támogatásával saját bőrét kívánta menteni.

Végül az ítélet a védelem bizonyítás-kiegészítési indítványára is kitért, amelyet arra való hivatkozással utasított el, hogy a tanúk egy része, valamint a kért diplomáciai iratok ismeretlen helyen vannak.³²⁷

A bíróság az ítéletet jogerősnek és végrehajthatónak tartotta. A vádlott nem kért kegyelmet, a kirendelt védő munkáját megköszönve lemondott további szolgálatairól, majd az 1945. február 5-én kelt kormányrendelet 8.§-ára hivatkozva kérte az ítélet haladéktalan végrehajtását.³²⁸ A későbbiekben halálra ítéletek közül rajta kívül egyedül Jány Gusztáv nem kért kegyelmet.

Az ügyészség fellebbezésének körülményeiről a harmadik vádcsoport kapcsán már volt szó. Berend Béla kirendelt védő viszont kijelentette, hogy miután megbízását nem a vádlottól kapta, az nem is vonhatja meg tőle. Egyúttal fellebbezést nyújtott be az elsőfokú ítélet ellen, fenntartva Bárdossy hatásköri kifogását és a bi-

323 A másodfokú eljárás során az utolsó szó jogán elmondott beszédében a vádlott maga hívta fel a NOT figyelmét az elsőfokú ítélet eme hiányosságára, majd kifejtette a tárgyi bűnösséggel kapcsolatos véleményét. Ld.: A perbeszéd c. fejezet vonatkozó részét.

324 Uo. 368.

325 „...Teleki Pál gróf a háromhatalmi egyezmény első magyar áldozata volt. (...) Vádlott az oka annak, hogy Teleki Pál önfeláldozó gesztusa hiábavalónak bizonyult...”. Uo. 369.

326 Uo. 371-372. Major Ákos szerint „... olyan tanúk kihallgatását kérték, akik ismeretlen helyen tartózkodtak. (...) tudtuk, hogy ez nem más, mint időhúzás...”. Major 1988. i.m. 206.

327 Érdekes Bárdossy törvényi hivatkozása, hiszen az 1440/1945. ME. sz. rendelet a 8.§-t egészében hatályon kívül helyezte. Uo. 234-236. és Pritz 1991. i.m. 313.

zonyítási eljárás miatt benyújtott semmisségi panaszt. A védelem enyhítés érdekében fellebbezett, különösen a Nbr.11§ 3. és 4. pontja alapján emelt vádak miatt (a fegyverszünet akadályozása és a nyilas hatalomátvételben való segédkezés), valamint mert a hadüzenet kérdésében a bíróság nem vette figyelembe a végszükség mentességét. A védelem kérte, hogy amennyiben mégis halálra ítélnék, annak egy tisztesebb módját válaszza a bíróság.³²⁹

Berend Béla a kegyelmi kérvényt is benyújtotta a Nemzeti Főtanácshoz, melyben ugyan elismerte, hogy az ítéletben megállapított tényállás igaz, de ezeket politikai tévedéseknek tekintette. Érvelése szerint Bárdossyt nem vezette rossz szándék, politikáját „hatalmi, gazdasági és geográfiai szükségszerűségek” vezették, és ha bűnös is, bűne nem egyéni bűn, hanem az egész rendszeré. A védő még egy költségbeesett érvet is elővett: a kegyelem gyakorlása megakadályozza, hogy a közvéleményben szánalom ébredjen a vádlott iránt, az új magyar demokrácia pedig azaz, hogy ereje tudatában kegyelmet gyakorol, erkölcsi győzelmet arathat.³³⁰

A népbíróság november 3-án megtartotta kegyelmi tanácskozását, melynek során szótöbbséggel a vádlottat nem találták kegyelemre méltónak.³³¹

A per itt vett újabb érdekes fordulatot, hiszen a védelem abszolút semmisségként azt kifogásolta, hogy az elsőfokon eljáró bíróság tanácsvezetőjének nincs csak hadbírói képesítése, ennél fogva a népbírósági tanács törvénytelenül működött, tehát az eljárás és az ítélet semmisnek tekintendő.³³²

Az kétségtelen tény, hogy Major Ákos 1945 januárjáig hadbíróként tevékenykedett, szolgálataiért pedig többször kapott kitüntetést.³³³ Ebben a minőségében a háború befejezése után joggal tartott a számonkéréstől. Emiatt kommunista meg-

328 Berend Béla ugyanabba a hibába esett, mint a bíróság és a vádlott: a hatályon kívül helyezett 3.§-ra hivatkozott. Az 1440/1945. ME. sz. rendelet vonatkozó része szerint „... a halálbüntetést kötélt vagy golyó által záró helyen, de a nyilvánosság kizárása nélkül kell végrehajtani...” Uo. 314. Bárdossy esetében – mint azt a későbbiek során látni fogjuk – méltányolták a védelem kérését. Beér János a háborús bűnös perekről megjelent kritikájában ezt hibaként értékeli: „... a társadalom megítélésében a golyó általi halálbüntetéssel szemben a halálbüntetésnek kötélt általi végrehajtása súlyosabb, megalázóbb. Nem tudom követni népbíróságainkat annak felismerésében, hogy az elítéltek között miért éppen Bárdossy, Imrédy és Jaross ügyében választották a halálbüntetés végrehajtásának ezt az 'úrjobb' fajtáját. Hibásnak találok ezt az 'értékelést', melynek eredője nyilván egyes elítéltek régi eredetű közjogi állásának 'tisztelte'...” Beér i.m. 433.

329 Pritz 1991. i.m. 314-315.

330 A kegyelem mellett szavazott a kisgazdapárt, illetve a parasztpárt képviselője (Miskolczi János és Nagy István). Érdekes, hogy Szalai politikai ügyész is kegyelemre méltónak találta Bárdossyt, a német nyomásra, valamint arra hivatkozva, hogy a vádlottat semmilyen önös érdek nem vezérelte. Szerencsés i.m. 152.

331 Ez Major Ákos számára több szempontból is kellemetlenséget jelentett, főként amiatt, mert „...amennyiben (a védelem) panaszának a NOT helyt adott volna, akkor a Bárdossy - per megismétlésén túl az egész eddigi működésem is bűncselekménynek minősül, sőt a Rotyis - Szívós - ítélet pedig emberek törvénytelen kivégzése címén háborús büntettnék...” Major 1988. i.m. 236-237.

332 Hadbíró vezérőrnagyként a német sas-rend tulajdonosa volt! (szerkesztő)

333 Bernáth i.m. 24. Major Ákos visszaemlékezésében részletesen tárgyalja mind a Bárdossy - pcr megelődött ítéleteit, mind pedig népbírói kinevezésének történetét.

győződést valló testvérén, Major Tamáson keresztül jelentkezett a kommunista pártnál, ahol Vas Zoltántól (névlegesen a Budapesti Nemzeti Bizottságtól) kapta meg kinevezését a Budapesti Népbíróság elnöki székébe. Bernáth Zoltán szerint éppen a hadbírói múltja miatt volt szüksége gyors és látványos ítéletekre, mint a Rotyis Péter és Szívós Sándor elleni, az oktogoni nyilvános akasztással végződő eljárás, vagy akár a Bárdossy - per.³³⁴

Az abszolút semmisségi ok problémáját végül a kommunista párt oldotta meg, hiszen a kérdésben a Szakszervezeti Tanács Büntetőjogi Bizottsága foglalt állást, amely az 1945: VII. tc. 42.§-ára hivatkozva³³⁵ kijelentette, hogy a tanácsvezető bíró számára nem szükséges az egységes bírói és ügyvédi vizsga.

XIV. A másodfokú eljárás

Másodfokon Bárdossy László ügyében a Népbíróságok Országos Tanácsa járt el dr. Bojta Béla (SZDP) vezetésével. Tagjai voltak: dr. Sömjén Pál (MKP), dr. Berend György (FKGP), dr. Szabó Mihály (NPP), dr. Sacher Róbert (PDP).

Visszaemlékezésében Bernáth Zoltán a NOT I. tanácsát az egyik legkeményebben ítélező bíróságnak tartotta, amely a rendszer szempontjából abszolút megbízható.³³⁶ Bár a népbíróság és a NOT fórumai a későbbiekben gyakran kerültek szembe egymással, az első háborús bűnös kirakatperben még nem volt kétséges a másodfokú ítélet.³³⁷

Bárdossy László utolsó szó jogán elmondott beszéde után a NOT 1945. december 28-án hozta meg ítéletét.³³⁸ Az ítélet – mint láttuk – elutasította a népügyész fellebbezését az újvidéki razzia kapcsán és helyben hagyta az elsőfokú ítéletet, valamint – ahogyan azt szintén láthattuk – felmentette a vádlottat a Nbr.11.§-ának 4.pontja alapján emelt vádak alól (a nyilas hatalomátvételhez nyújtott segítség).

334 E szerint „... az igazságügyminiszter minden tanács mellé szakképzett tanácsvezető bírót és helyettes bírót jelöl ki.” Uo.

335 Bernáth i.m. 40-41. A szerző Bojta Béláról jóhírű, „úri modorú” és rendkívül fennhőjázó emberként emlékezett meg, aki a kezdeti behódolás után csak a háborús bűnös perek lecsengése után lépett a törvényesség útjára.

336 Dr. Ries István igazságügyminiszter szerint a Népbíróságok Országos Tanácsán „...nem ítékezés, nem megtorlás, hanem nagyon szép formában való háborús és népellenes bűnös mentés folyik.” Kétségtelen, hogy 1946. végéig az elé került ügyekben a NOT háromszor annyi enyhítést ítélt meg mint súlyosbítást. Szakács - Zinner 1997.i.m. 189-190.

337 A tanácskozási jegyzőkönyvet ld.: MOL XX-4-b 2946-1945.15.doboz. Publikálva in.: Szerencsés i.m. 308-312.

338 A NOT egyrészt az 1440/1945. ME. sz rendelet 21.§-ának 5. bekezdésére hivatkozott, amely szerint „... a védő (...) csak az elítélt hozzájárulásával jelenthet be fellebbezést. A védő egyébként ugyanolyan korlátok között élhet fellebbezéssel, mint az elítélt”, másrészt az 1928:X.tc. 29.§-ára, amely alapján a fellebbezéshez csak a vádnak van joga csatlakozni. Pritz 1991 .i.m. 358.

A NOT ellenben elutasította a védőnek a fellebbezéshez való csatlakozását.³³⁹ Ez gyakorlatilag nem érintette az eljárást, hiszen a NOT - nak kötelező volt az ítélet teljes egészében elbírálni. A semmisségi kifogást elutasították, a védelem részéről benyújtott, a bizonyítás kiegészítésére irányuló indítvánnyal együtt. Utóbbi arra hivatkozva, hogy a tényállás tisztázott, a vádlott által bizonyítani kívánt körülmények – mint például a kormányzó, a honvédelmi miniszter és a vezérkar álláspontja a hadbalépésről – pedig közömbösek.

A többi vádpontban a bíróság helybenhagyta az elsőfokú ítéletet, mégpedig az ország háborúba sodrása (Nbr.11.§.2.pont) és a Bárdossy-kormány idején hozott rendeletek (Nbr.15.§.1.pont) miatt egyhangúan, a fegyverszünet akadályozása (Nbr.11.§.3.pont) és a zsidók Galíciába való kitoloncolása (Nbr.17.§.1.pont) miatt pedig szótöbbséggel. A bűnösség ellen minden esetben a kiszagdák által delegált bíró szavazott, illetve egy esetben (a fegyverszünet akadályozása kérdésében) a Nemzeti Paraszt Párt képviselője, dr. Szabó Mihály is.³⁴⁰ Dr. Berend György (FKGP) egyébként a NOT tanácskozása alatt mindvégig hangoztatta, hogy Bárdossy alanyi bűnösségét nem látja igazoltnak, a bizonyítási eljárást elégtelennek minősítette, továbbá helyt adott a vádlott hatásköri kifogásának is.

A NOT 3:1 arányban elfogadta a népbíróság által kiszabott halálbüntetést, ahogyan szótöbbséggel a kötél általi végrehajtást is.

A védelem kegyelmi kérvényt nyújtott be, amelyet még ugyanazon a napon –1945. december 28-án – tárgyalt a Bojta - tanács.³⁴¹ Ennek során szintén dr. Bernd György és dr. Szabó Mihály tartotta kegyelemre méltónak Bárdossyt, részben jogi aggályok miatt, de főként azért, mert nem látták igazoltnak a vádlott szubjektív bűnösségét. Érdemes idézni dr. Szabó szavait: „...az események után már huzamosabb idő telt el és a közvélemény a legszigorúbb megtorlást talán már nem követeli (...) a cselekményeknek közönséges büntető jogi vonatkozásai nincsenek (...) elítélésén tisztán politikai jellegű (...)”.³⁴² A kegyelem ellen szavazó többi bíró a vádat megalapozottnak tekintve, annak tárgyi súlyával és Bárdossy alanyi bűnösségével arányosnak tartotta a halálbüntetést.

A NOT a bűnösség/felelősség dilemmájában osztotta az elsőfokú bíróság véleményét, kinyilvánítva, hogy a Bárdossy - perben az egykori miniszterelnök cselekedetei képezik a felelősség alapját, márpedig ha a vád tárgyává tett cselekmények

kimerítik a háborús bűnselekmény kritériumait, akkor a vádlott bűnösségéről, nem pedig csupán a felelősségéről kell beszélni.³⁴³

Az elsőfokú bíróság érvelését elfogadva a NOT is azon az állásponton volt, hogy nem földrajzi, hanem társadalmi okok tették az országot a német érdekek kiszolgálóivá. Az „ellenforradalmi rendszer” önös érdekből kezdeményezett kapcsolatot a „fasiszta” hatalmakkal, a német-magyar gazdasági összeköttetés nem volt más, mint az ország „gyarmat jellegű” kifosztása, a két hadsereg bensőséges kapcsolata csak egy katonai klikk pusztá képzeltése, a német szellemi hatás pedig kizárólag azért érvényesülhetett, mert a vádlott által is képviselt politika irányította a sajtót.³⁴⁴

Mivel a kegyelmi tárgyaláson nem született egyhangú döntés, dr. Ries István igazságügyminiszter (SZDP) az ügyet 1946. január 7-én felterjesztette a Nagy Ferenc (FKGP), Rajk László (MKP) és Szeder Ferenc (SZDP) alkotta Nemzeti Főtanács elé. A felterjesztésben – ideológiai kirohanásoktól sem mentes – összefoglalását adta Bárdossy László tevékenységének, azt közönséges bűncselekményként értékelve, így őt kegyelemre méltónak nem találta és az ítélet végrehajtását kérte.³⁴⁵ A Nemzeti Főtanács – Tildy Zoltán miniszterelnök ellenjegyzésével – hozzájárult az ítélet végrehajtásához, ám azt golyó általi halálbüntetésre változtatta.

Miután a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) már a másodfokú tárgyalás előtt engedélyezte a kivégzést – amire formailag azért volt szükség, mert felmerülhetett, hogy az elítéltet esetleg tanúként kívánják meghallgatni a nürnbergi perben –, 1946. január 11-én a Markó utcai fogház udvarán Bárdossy Lászlón végrehajtották az ítéletet. Major Ákos nem kívánt részt venni a kivégzésen,³⁴⁶ amelyről a lapok hosszas, drámai és sok esetben kiszínezett cikkekben tudósítottak.³⁴⁷ Haláláról Farkas Vladimír, az ÁVH egykori alezredese így emlékezett meg: „...Bárdossy ugyanúgy halt meg, mint ahogy a bírósági tárgyaláson viselkedett: emberi méltósággal állt a kivégzőosztag elé, ha jól emlékszem, hazáját éltetve. Azon vettem magam észre, hogy egyrészt elborzadok a kivégzés láttán, másrészt akarva-akaratlanul tiszteletet érztem iránta.”³⁴⁸

³⁴³ Uo. 360-361.

³⁴⁴ A felterjesztést (MOL XIX-E-1-f 1025-1946.175.doboz) szintén Szerencsés Károly publikálta u.o. 316-319.

³⁴⁵ Egy Molnár László nevű tanácselnökkel helyettesítette magát. Major 1988.i.m. 240.

³⁴⁶ Pl. Világ vagy a Magyar Nemzet 1946. január 11-i számait. A Bárdossy mellett utolsó óráiban szolgálatot teljesítő pap, Werner Alajos visszaemlékezését és Bárdossy édesanyjának és hűgának írt búcsúleveleit. Ld.: Mészáros István; Bárdossy László utolsó órái. In.: Vasi Szemle 2004/1.sz. 49-55.

³⁴⁷ Farkas Vladimír: Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam. Bp., 1990. 92-93.

³⁴⁸ Rákosi még a per előtt így panaszkodott Moszkvának a népbíróságok működéséről: „... nyomásunkra valami élet került ugyan a munkájukba, de az egész intézmény úgy van felépítve, hogy a halálos ítéletek végrehajtása nagyon lassan megy...”. Pünköszt 1992. i.m. 143.

³³⁹ Idézett művében Bernáth Zoltán megalkuvónak nevezte Szabót, aki szerinte – ötgyermekes családapaként – leginkább az állását féltette, így többnyire hallgatott a bíróságon, pedig az eljárásjog betartásának ellenőrzése lett volna a feladata: „...A NOT I. tanácsában soha egyetlen, igaztalanul elítélt emberért sem áll ki...”. Bernáth i.m. 107.

³⁴⁰ A tanácskozási jegyzőkönyvet ld.: MOL XX-4-b-2946-1945.15.doboz és Szerencsés i.m. 313-315.

³⁴¹ Uo. 314.

³⁴² Uo. 360.

Annak ellenére, hogy Bárdossy elítélése – amint azt a későbbiekben látni fogjuk – nem bizonyult sikeres választási fogásnak, a kommunista vezetők megkönnyebbüléssel fogadták a kivégzés hírért.³⁴⁹

XV. A per ideológiai háttere: bolsevizmus kontra antibolsevizmus

A Bárdossy - per politikai jellege vitathatatlan ugyan, ám véleményem szerint ebben az esetben többről van szó. Egy olyan ideológiai „hadviselésről”, amelyben két összecsapztethetetlen vélemény áll egymással szemben. A magyarországi háborús bűnös perek szereplői közül Bárdossy László volt az első, aki mindvégig ragaszkodott igazához és volt olyan intelligens, hogy felmérje a per jelentőségét és belássa: harca hiábavaló. Ahhoz, hogy megértsük a népbíróság álláspontját, több szempontot kell figyelembe venni. Ezek közül az első a kommunizmus viszonya a fasizmushoz és a második világháborúhoz.³⁵⁰

Ennek a viszonyoknak a kommunisták részéről való meghatározása egészen 1935-ig, Georgi Dimitrovnak a Kommunista Internacionálé VII. Világkongresszusán elmondott jelentéséig nyúlik vissza, aki először állította szembe a két totalitárius rendszert forradalom/ellenforradalomként. Ettől kezdve a sztálini kommunizmus számára új politikai tér nyílt az antifasiszta népfrontban, melyben úgy lett ő a demokratikus örökség bajnoka, hogy eközben egy pillanatra sem feledkezett meg az eredeti mítoszáról, vagyis a proletárdiktatúra kiterjesztésének szándékáról. A sztálini Szovjetunió sikereit elfeledtetnie háborús szövetségeseivel azt a tényt, hogy 1939-ben a Molotov – Ribbentrop - paktum aláírásával éppen akkor hagyott fel a kemény antifasizmussal, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá, amikor pedig nyilvánvalóvá vált, hogy a háború egyik legnagyobb győztesének dicsőséges posztját a Szovjetunió foglalja el, Sztálinnak arra is gondja volt, hogy ideológiai ellenfeleit megfélemlítse azzal, hogy a szovjetellenesség és a fasizmus közé egyenlőségjelet tett. Más kérdés, hogy eme meggyőződésnek maga Hitler is tápot adott, hiszen amikor fasisztákra és antifasisztákra osztotta a szembenállókat, a liberális demokrácia az ő interpretációjában azonossá vált a marxizmussal.

Sztálin a politikai baloldal régi meggyőződésére apellált, miszerint a háború elválaszthatatlan a polgárság uralmától, békét pedig úgy kötött, hogy újabb internacionalista hivatást talált ki a győztes Vörös Hadsereg számára: az általuk „felszabadított” országokban kialakítani az új rendszert, amely a demokrácia és a béke lételeményese.

349 A kérdéshez bővebben ld.: Francois Furet: Egy illúzió múltja. Esszé a 20. századi kommunista ideológiáról. Európa Könyvkiadó. Bp., 2000. 367-678.

350 Uo. 629-630.

351 Mi sem mutatja ezt jobban, mint Major Ákosnak a pert bevezető szavai: „... Mielőtt a magyarországi háborús főbűnösök első népbírósági tárgyalását megnyitnám...” . Pritz 1991 i.m. 75.

Stratégiája lenyűgöző volt. Paradox módon ugyanazokra az eszmékre és szenvedélyekre – elsősorban a polgári demokrácia megvetésére – támaszkodott, mint annak idején a gyűlölt ellenfél, miközben a háború befejezése után olyannyira hatásos antifasiszta propagandát folytatott, hogy a fasiszta veszély sosem tűnt annyira fenyegetőnek, mint akkor, amikor már megszűnt.³⁵¹

Abból pedig, hogy az angolszászokkal ellentétben összefüggő értelmezést volt képes adni erről a minden eddiginél pusztítóbb háborúról, a kommunizmus újabb politikai tőkét tudott kovácsolni. A közvélemény ugyanis lassan kezdett bűnt keresni abban a rendszerben, ami Németországban megelőzte Hitlert, vagy – mint esetünkben történt – a Horthy-korszakban, ami ebben az interpretációban a nyilas uralom előtörténete.

Ezen ideológia egyes pontjai kisebb-nagyobb mértékben jelen voltak már a Bárdossy - perben is.

A bíróság szerint Bárdossy László háborús bűnösségéhez nem fér kétség³⁵², mint ahogy ahhoz sem, hogy egy „bűnös”, „úri” rezsimet képviselt³⁵³, amely – ahogy Fenesi Ferenc népjogász a vádbeszédében fogalmazott – „...belevitte a népet a német gőg és imperialisztikus politika megszedültségének végső célja: a háború felé.”³⁵⁴

A vád tehát abból indult ki, hogy a vádlott és vele együtt az egész Horthy-korszak politikai beállítottsága fasiszta, a politikai ügyész a szegedi gondolatot egyenesen a „világfasizmus előfutárának” tekintette.³⁵⁵ Az ítélet indoklása hosszasan foglalkozott az „elmúlt rendszer” kritikájával: „...százak és százak legyilkolásával, ezek börtönbe vetésével, tisztí különítmények garázdálkodásával, a zsidóság rendszeres üldözésével megelőzte a magyar ellenforradalom az olasz és a német fasizmust, sőt szellemileg annak útját egyengette. (...) Ez az államrendszer valóban fasiszta típusú volt, jellemezte a polgári szabadságjogok elnyomása, a szociális és nacionalista demagógia, az antiszemitizmus...”³⁵⁶

352 Szalai László politikai ügyész vádbeszédében így fogalmazott: „...Bárdossy László (...) miniszterelnöksége végéig a 20 éves rezsimit képviselte, kisebb-nagyobb, nem nagyon lényeges eltérésekkel, de mindezeket a cselekedeteket, amelyekből ez a rezsimit felépült, végeredményben a Bárdossy Lászlók alapozták meg (...) hiszen nem kétséges, hogy (...) vele együtt elítél az ítélet –ha nem is tudja fej és nyak szerint megfogni- egy egész sereg más embert: egy egész garnitúrát, egy egész magyarországi, -nyugodtan mondhatnám uralkodó réteget...” . Jaszovszky i.m. 243-244.

353 Uo. 223-224.

354 Uo. 250.

355 Uo. 300.

356 A Népbíróságok Országos Tanácsa a másodfokú ítélet indoklásában pl. gyakran hivatkozik a Szovjetunióra és a népi demokráciára: „... a vádlott (...) tudta, hogy például a Szovjetunió alkotmányának lényegéből folyó és létével biztosított irányelve a nemzetek önrendelkezési joga. (...) Ha a rendszer (ti. a Horthy-korszak rendszere) a magyarok minden elnyomás alóli felszabadítására törekedett volna, akkor elsősorban saját főnhatósága alatti tömegeket szabadította volna fel az elnyomás alól úgy, ahogy a felszabadulás után a népi demokrácia irányában induló magyar politika tette...” . Uo. 422.

A bíróságnak azon álláspontját, hogy ezzel szemben a kommunizmus a demokrácia védelmezője, csak a per során elejtett – jórészt a Szovjetuniót pozitív ellenpéldaként felhozó – mondatokból lehet összerakni.³⁵⁷ Sokkal több utalást találunk arra, hogy a bíróság is azonosította a fasizmust az antibolsevizmussal.³⁵⁸

A revízió kérdése állandóan visszatért a per során, Bárdossy László gyakran hivatkozott arra, hogy ő minden miniszterelnöki tevékenységét ennek rendelte alá, a vád pedig ez esetben is ideológiai köntösbe bújtatta a kérdéskört, amikor az igyekezett bizonyítani, hogy a revízió nem volt más mint irredentizmus, célja pedig a „feudalista osztályuralom” fenntartása és a szociális kérdések elodázása volt: „... *A magyar népnek Trianon után kétségkívül volt egy természetes elégedetlenségi érzése (...)* De a népnek ezt a természetes elégedetlenségét a magyar feudalizmus és a magyar reakció saját védelmére egy irredentizmus mezébe bújtatta (...) mondván, hogy a magyar nép földeket követel vissza a határon túl, és ezzel akarta elterelni a földéhes nép figyelmét azokról a földekről, amelyek a feudalizmus haszonélvezőinek kezében voltak. (...) ennek az irredentizmusnak hangoztatása a hazaárulásnak bizonyos faja, továbbá az osztályuralom fenntartására irányuló elterelő politika...”³⁵⁹

Az elsőfokú ítélet történelmi és politikai háttér-elemzésében a bíróság egyenesen a Horthy-rendszernek róta fel Trianont, miközben a nemzeti ellenállást a munkásosztály dicsőségeként állította be: „... Magyarországon 1919 tavaszán a magyar dolgozók vették kezükbe a hatalmat és szomszédaink követeléseivel szemben megszervezték a nemzeti ellenállást (...) a magyar ellenforradalmárok azonban (...) külföldi segítséget kértek a bolsevizmussal szemben és (...) működésüknek döntő szerepe volt abban, hogy (...) bekövetkezett Trianon.”³⁶⁰ Érdekes, hogy az utolsó szó jogán elmondott beszédében maga Bárdossy is hivatkozott a Tanácsköztársaságra

és a Kun Béla szervezte harca a csehek és a románok ellen.³⁶¹ A tanácsvezető bíró ekkor – immár sokadszorra – félbeszakította.³⁶²

Annak ellenére, hogy ahányszor a per folyamán Bárdossy bármilyen kontextusban hivatkozott a bolsevizmusra vagy a Szovjetunióra, a tanácsvezető bíró elhallgattatta, az utolsó szó jogán elmondott beszédében meglehetősen hosszán nyilatkozhatott a Horthy-korszak antibolsevista törekvéseiről.³⁶³ Kifejtette, hogy a magyar közvélemény nagy része félt a „szláv veszedelemtől”, amelyre felelős magyar politikusok Kossuth Lajos, illetve Wesselényi Miklós röpirata³⁶⁴ óta próbálták felhívni a figyelmet. Elismerte, hogy elsősorban a kormányzó és a hadsereg tisztikara, de a közvélemény hangadó része is elkötelezett antibolsevista volt.³⁶⁵

A munkásosztály szerepét hangsúlyozó ügyész paradox módon osztálypolitikával vádolta Bárdossy Lászlót keresztül az egész Horthy-korszakot,³⁶⁶ amely ellenséggként tekintett a munkásságra és az őt képviselő politikusokra. A vádlott az osztálykérdésre is frappáns választ adott: „...*Nem tagadom meg azt a társadalmi osztályt, amiből származom, de soha (...) nem igényeltem ez osztály számára valamilyen különleges elbánást (...)* Mindig kifogásoltam, fájlaltam, hogy a magyar szociális kérdések rendezetlenül maradtak, és azt kívántam, hogy a kiáltó szociális egyenlőtlenségeknek mielőbb vessenek véget”.³⁶⁷

Bárdossy a Major Ákossal való személyes szópárbajok egyikén feltette azt a költői kérdést, hogy vajon ha annakidején népszavazást tartottak volna a felvidéki vagy az erdélyi területek visszacsatolása előtt, hány ellenszavazó lett volna? A tanácsvezető bíró visszaemlékezése szerint a hatás döbbenetes volt, így a vád újra kénytelen volt visszavonulót fújni. Major utólag azt is elismerte, hogy „...*A Trianon utáni negyedszázados, részben eredményes revíziós politika ellentételeként csupán a*

357 Az elsőfokú ítélet indoklása szerint az ország csatlakozása az antikomintern paktumhoz okozati összefüggésben áll a kormányzati rendszer 20 éves antibolsevista politikájával, mi több, Magyarország hadbalépésének okát is az antibolsevizmusban határozta meg: „...az ellenforradalmi rezsim nem akart kimaradni a bolsevizmus tervbe vett felszámolásából, vádlott pedig azzal a fikcióval talált okot a háborúba lépésre, hogy az ügyis be fog következni...” Uo. 361.

358 Szalai politikai ügyész vádbeszéde. Uo. 250-251.

359 Uo. 299.

360 „A megcsönkített, de mégis megmaradt ország magyarságát terhelte az a kötelesség, hogy minden erővel e helyzet megváltoztatását szolgálja. Kell-e jellemzőbb, meggyőzőbb bizonyíték arra, milyen általános, milyen egyetemes volt a helyzet megváltoztatásának vágya az egész magyarságban mint az, hogy a magyar kommunista Tanácsköztársaság kormánya vállalta elsőnek a magyar proletariátussal együtt a helyzet megváltoztatásának kötelességét, s elsőnek akarta ezt a kötelességet fegyveres erővel teljesíteni. (...) a magyar proletariátus sem fogadta el a magyarság erőszakos szétszakítását, s ebbe nem akart belenyugodni, és amikor a kormányzás terhe és felelőssége a proletariátusra nehezedett, a Tanácsköztársaság kormánya a kommunista ideológia elveivel szöges ellentétben, nem keresve és nem várva meg más lehetőségeket, fegyvert hozott, és ágyúk alá állította a fiatal magyar Tanácsköztársaság katonáit, hogy erővel szerezzek vissza azt, amit erőszak vett el jogtalanul.” Pritz 1991. i.m. 207.

361 A Kun Béla-párhuzam felhozása Bárdossy részéről véleményem szerint nem volt más ügyes húzásnál, amellyel ismét sikerült a vád fegyverét ellenc fordítani. Bárdossy intelligensbb volt annál, sem hogy elfogadja a feltételezést, hogy a Tanácsköztársaság nemzeti alapon indított harcot. A párhuzam egyébként más esetben is előjött. Annakidején saját perében Rákosi is kihasználta ezt az ütőkártyát, amikor kijelentette: „... mi kommunisták fegyverrel a kezünkben akartuk visszautasítani a trianoni szerződésnél jóval kedvezőbb békeszerződést is...” Ezt az érvelést használta 1946-ban Sulyok Dezső is a kommunisták ellen a parlamentben: „...Kun Béla kormánya volt az, amely Magyarországon első ízben csinált fegyverrel alátámasztott irredenta politikát.” A kérdésről bővebben ld.: Szerencsés i.m. 149-150.

362 Pritz 1991. i.m. 222-224.

363 Wesselényi Miklós: Szózat a magyar és a szláv nemzetiségek ügyében. Lipcse, 1843.

364 Újabb tüskéként hivatkozott Eckhardt Tibornak a „Szovjet-Oroszország és Ruténföld” c., a Magyar Nemzet 1938. október 30-i számában megjelent vezércikkére.

365 Az osztálypolitikizálás vádja a sajtóban is megjelent. Szolt Béla a kommunista Haladás c. lap 1946. január 12-i számában így fogalmazott: „...S bár hazáját cinikusan majdnem megölte (i.i. Bárdossy), osztályáért férfiasan meghalt”.

366 Pritz 1991 i.m. 352. Való igaz, hogy parlamenti bemutatkozó beszédében Bárdossy egy jobb szociálpolitikát hirdetett meg. Ld.: Napló 1939. X. köt. 4-5.

367 Major 1988. i.m. 215.

második világháborúban ért nemzeti katasztrófára hivatkozni egymagában otromb és érv volt.”³⁶⁸

Mindezek miatt, és azért, hogy Bárdossy személyes bűnösségét kidomborítsa, kapott nagy súlyt a perben az ellenállás, az ellenvélemény kidomborítása.

A népbíróság az ellenzéki törekvések demonstrálására két ellenzéki politikus, Bajcsy-Zsilinszky Endre és Rassay Károly tevékenységét hozta fel példaként. Bajcsy-Zsilinszky személyes tragédiáját is megpróbálták Bárdossy Lászlóra hárítani, mondván, a politikus mentelmi jogának felfüggesztését megszavazva részese volt kivégzésének.³⁶⁹

A tárgyalás harmadik napján felolvasták Bajcsy-Zsilinszky Endre Bárdossyhoz intézett leveleit. Az elsőt 1945. augusztus 5-én írta afölötti aggodalmában, hogy a németek el fogják veszíteni a háborút, és ennek bekövetkezte előtt Magyarországnak ki kell lépnie a német szövetségből.³⁷⁰

A második, hasonló következtetéseket levonó levelet 1942. január 19-én, a második magyar hadsereg kiküldése előtt írta.³⁷¹ Bárdossy nem emlékezett a levelekre, de a gondolatmenetre annál inkább, hiszen elmondása szerint Bajcsy-Zsilinszkyvel gyakran beszélgetett. A politikussal való példalózásra azonban élesen reagált: „...A miniszterelnöknek magánleveleket írt, de ez a rendkívüli bátorságú férfiú nem tartotta szükségesnek, hogy ugyanezeknek a gondolatoknak nyíltan is hangot adjon...”

A második levél után tíz nappal összeült a képviselőház külügyi bizottsága, ahol Bajcsy-Zsilinszky éles hangon tette szavá az újvidéki vérengzést.³⁷² A két politikus viszonya ezután vált egyre feszültebbé.³⁷³ Bárdossy László ezt a hűvös viszonyt a per során végig tagadta, a NOT előtt elmondott beszédében pedig csupán annyit ismert el, hogy kettejük politikai felfogása ugyan különböző volt, emberileg azonban becsülték egymást. A revíziós célokban egységes politikát képviselt az egész magyarság, az ellenzék csupán a módszerek tekintetében volt a kormánytól eltérő állásponton.³⁷⁴

A népbíróság az ellenállás meglétének bizonyítása során leginkább Rassay Károly tanúvallomására hivatkozott. Rassay még teoretikusan sem tartotta lehetségesnek a 95%-os többségű parlament elleni kormányzást. Hosszasan beszélt a magyarországi álpárlamentarizmusról és a közvélemény kettészakadásáról a sajtó-

368 Major Ákos visszaemlékezésében részletesen leírja ezt a kínos párbeszédet, melynek végén ingerülten kihallgattatta és kivezettette a teremből Bárdossyt. Uo. 221-223.

369 Pritz 1991. i.m. 291-293.

370 Uo. 293-299.

371 Jaszovszky i.m. 171.

372 Tilkovszky 1986. i.m. 88. és 96.

373 Miután Bárdossy László megírta a „Magyar politika a Mohácsi vész után” c. művét, Bajcsy-Zsilinszky egyik levelében felháborodva bírálta: „...Ennek az embernek ezer év alatt egyik legfőbb bűnösnek a magyar történelem során, van merészsége arra, hogy egy elmúlt korszak cseméjéinek hamis és görögül megvilágításával nemcsak magát mentse, hanem általános oktatást adjon, hogyan kell viselkednie az igaz politikusnak, a nagyszabású államférfiúnak...”. Uo. 203.

374 Pritz 1991. i.m. 336-337.

375 Jaszovszky i.m. 191-193.

sa és a törvényhozásban megnyilvánuló hivatalos-, és a néma közvéleményre, mely utóbbinak nem maradt tere a vélemény nyilvánításra.³⁷⁶

A vád többször idézte Szombathelyi Ferenc kijelentését is, miszerint a Vkf bíróság felállításának egyik oka a pacifista propaganda leállítására volt. A közvélemény felkeltésén megkülönböztetése a per során számos alkalommal visszaköszönt, maga Bárdossy azonban mindvégig tagadta, hogy az ő kormányzása alatt lett volna ellenzéki mozgalom, vagy ő maga bármilyen módon akadályozta volna az ellenzéki közvélemény megnyilatkozását.³⁷⁷

XVI. A Bárdossy - per helye a nemzetközi büntetőbíráskodásban

A második világháború utáni háborús bűnös perek – a nürnbergi és a tokiói – a nemzetközi büntetőbíráskodás kezdetét jelentették. A szovjet érdekszférába került európai államok esetében azonban ennél többről volt szó. Természetesen országonként változó volt a nemzetközi bírósági perek jellege és az ezeket befolyásoló tényezők, bizonyos azonban az, hogy az ellenzék azonban fellelhetőek. A nácizmus veresége a közép-európai térség minden országában megerősítette a baloldali politikai erőket, amelyek a keletkezett politikai vákuumot kívánták betölteni. A problémát elsősorban az jelentette, hogy Közép-Európa országaiban nem látszott megvalósíthatónak sem a balkáni térségre jellemző kommunista forradalmi hatalomátvétel, sem pedig a parlamenti választási rendszer a baloldal számára.³⁷⁸ Az 1947-es fordulatig ezért mindenütt koalíciós kormányok jöttek létre. A baloldalnak azonban el kellett fogadtatnia az új társadalmi és politikai rendszert, egyben illegitimmé tenni a hatalomvesztett ancien régime-két. Ennek a célnak a jogi eszközeként működtek a háborús bűnös perek.

Mint arra Schmidt Mária rámutatott,³⁷⁹ az Antonescu - pernek Romániában, a Tiso -pernek Csehszlovákiában és Bárdossy László perének hasonló belpolitikai szerepe és ideológiai „körítése” volt.

376 „... Én semmi olyan módszert nem alkalmaztam, hogy a közvélemény ne tudja kifejezni igazi akaratát, és sem a belpolitikában, hogy az a kicsi ellenzék ne merjen megnyilvánulni...” Uo. 128. Ugyanakkor Bethlen István emlékiratában megjegyzi: „...az országgyűlésnek is megszűnt a közvélemény irányító szerepe mert a kormányt kritizáló felszólalásokat a sajtó vagy egyáltalán nem, vagy csak olyan részeiben közölte, amelyek a beszédek lényegének a meghamisításával egyenértékűek voltak. A sajtóban a kormányt bírálni egyáltalán nem lehetett...” Bethlen i.m. 138. Igaz ugyan, hogy a sajtócenzúrát még a Teleki-kormány léptette életbe 1940. augusztus 28-án, az ellenzéki lapokat –pl. a Népszava, az Esti Kurír, a Magyar Nemzet- csak a német megszállás után tiltották be. A Bárdossy-kormány 1941. július 1-én betiltott minden politikai jellegű gyűlést.

377 Berend T. Iván: Central and Eastern Europe, 1944-1993. Detour from the periphery to the periphery. Cambridge University Press, Cambridge, 1996. 40. Magyar kiadása: Berend T. Iván: Tercelőúton. Szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet-Európában 1944-1990. Vince Kiadó. Bp., 1999.

378 Schmidt Mária: Diktatúrák ördögcszerén. Magvető. Bp., 1998. 33-43.

379 Ivan Kamanec vonatkozó tanulmányát ld.: G. Kovács László: Jozef Tiso. Portrévázlat. Arcképek kettős tükrökben. Ivan Kamanec tanulmányát fordította és az életrajzi jegyzeteket írta G.Kovács László. Nap. Dunaszerdahely, 1997.152.

második világháborúban ért nemzeti katasztrófára hivatkozni egymagában otrombárvolt.³⁶⁸

Mindezek miatt, és azért, hogy Bárdossy személyes bűnösségét kidomborítsa, kapott nagy súlyt a perben az ellenállás, az ellenvélemény kidomborítása.

A népbíróság az ellenzéki törekvések demonstrálására két ellenzéki politikus, Bajcsy-Zsilinszky Endre és Rassay Károly tevékenységét hozta fel példaként. Bajcsy-Zsilinszky személyes tragédiáját is megpróbálták Bárdossy Lászlóra hárítani, mondván, a politikus mentelmi jogának felfüggesztését megszavazva részese volt kivégzésének.³⁶⁹

A tárgyalás harmadik napján felolvasták Bajcsy-Zsilinszky Endre Bárdossyhoz intézett leveleit. Az elsőt 1945. augusztus 5-én írta afölötti aggodalmában, hogy a németek el fogják veszíteni a háborút, és ennek bekövetkezése előtt Magyarország nak ki kell lépnie a német szövetségből.³⁷⁰

A második, hasonló következtetéseket levonó levelet 1942. január 19-én, a második magyar hadsereg kiküldése előtt írta.³⁷¹ Bárdossy nem emlékezett a levelekre, de a gondolatmenetre annál inkább, hiszen elmondása szerint Bajcsy-Zsilinszkyvel gyakran beszélgetett. A politikussal való példálózásra azonban élesen reagált: „...A miniszterelnöknek magánleveleket írt, de ez a rendkívüli bátorságú férfiú nem tartotta szükségesnek, hogy ugyanezeknek a gondolatoknak nyíltan is hangot adjon...”³⁷²

A második levél után tíz nappal összeült a képviselőház külügyi bizottsága, ahol Bajcsy-Zsilinszky éles hangon tette szóvá az újvidéki vérengzést.³⁷³ A két politikus viszonya ezután vált egyre feszültebbé.³⁷⁴ Bárdossy László ezt a hűvös viszonyt a per során végig tagadta, a NOT előtt elmondott beszédében pedig csupán annyit ismert el, hogy kettejük politikai felfogása ugyan különböző volt, emberileg azonban becsülták egymást. A revíziós célokban egységes politikát képviselt az egész magyarság, az ellenzéki csupán a módszerek tekintetében volt a kormánytól eltérő állásponton.³⁷⁵

A népügyészség az ellenállás meglétének bizonyítása során leginkább Rassay Károly tanúvallomására hivatkozott. Rassay még teoretikusan sem tartotta lehetségesnek a 95%-os többségű parlament elleni kormányzást. Hosszasan beszélt a magyarországi álparlamentarizmusról és a közvélemény kettészakadásáról a sajtó-

368 Major Ákos visszaemlékezésében részletesen leírja ezt a kínos párbeszédet, melynek végén ingerülten elhallgattatta és kivezettette a teremből Bárdossyt. Uo. 221-223.

369 Pritz 1991. i.m. 291-293.

370 Uo. 293-299.

371 Jaszovszky i.m. 171.

372 Tilkovszky 1986. i.m. 88. és 96.

373 Miután Bárdossy László megírta a „Magyar politika a Mohácsi vész után” c. művét, Bajcsy-Zsilinszky egyik levelében felháborodva bírálta: „...Ennek az embernek ezer év alatt egyik legfőbb bűnösnek a magyar történelem során, van merészsége arra, hogy egy elmúlt korszak eseményeinek hamis és görögötöz megvilágításával nemcsak magát mentse, hanem általános oktatást adjon, hogyan kell viselkednie az igaz politikusnak, a nagyszabású államférfiúnak...”. Uo. 203.

374 Pritz 1991. i.m. 336-337.

375 Jaszovszky i.m. 191-193.

és a törvényhozásban megnevelődő hivatalos-, és a néma közvéleményre, mely utóbbinak nem maradt tere a vélemény nyilvánításra.³⁷⁶

A vád többször idézte Szombathelyi Ferenc kijelentését is, miszerint a Vkf bíróság felállításának egyik oka a pacifista propaganda leállítása volt. A közvélemény esetén megkülönböztetése a per során számos alkalommal visszaköszönt, maga Bárdossy azonban mindvégig tagadta, hogy az ő kormányzása alatt lett volna ellenállási mozgalom, vagy ő maga bármilyen módon akadályozta volna az ellenzéki közvélemény megnyilatkozásait.³⁷⁷

XVI. A Bárdossy - per helye a nemzetközi büntetőbíráskodásban

A második világháború utáni háborús bűnös perek – a nürnbergi és a tokiói – a háborús bűnök megtorlását szolgálták. Aszovjet érdekszférába került európai államok esetében azonban ennél többről volt szó. Természetesen országonként változó volt a népbírósági perek jellege és az ezeket befolyásoló tényezők, bizonyos azonosságok azonban fellelhetőek. A náciizmus veresége a közép-európai térség minden országában megerősítette a baloldali politikai erőket, amelyek a keletkezett politikai vákuumot kívánták betölteni. A problémát elsősorban az jelentette, hogy Közép-Európa országaiban nem látszott megvalósíthatónak sem a balkáni térségre jellemző kommunista forradalmi hatalomátvétel, sem pedig a parlamenti választási győzelem a baloldal számára.³⁷⁸ Az 1947-es fordulatig ezért mindenütt koalíciós kormányok jöttek létre. A baloldalnak azonban el kellett fogadtatnia az új társadalmi és politikai rendszert, egyben illegitimé tenni a hatalomvesztett ancien régime-két. Ennek a célnak a jogi eszközeként működtek a háborús bűnös perek.

Mint arra Schmidt Mária rámutatott,³⁷⁹ az Antonescu - pernek Romániában, a Tiso -pernek Csehszlovákiában és Bárdossy László perének hasonló belpolitikai szerepe és ideológiai „körítése” volt.

376 „...Én semmi olyan módszert nem alkalmaztam, hogy a közvélemény ne tudja kifejezni igazi akaratát, és sem a belpolitikában, hogy az a kicsi ellenzék ne merjen megnyilvánulni...” Uo. 128. Ugyanakkor Bethlen István emlékiratában megjegyzi: „...az országellenzék is megszűnt a közvéleményt irányító szerepe mert a kormányt kritizáló felszólalásokat a sajtóvezetőség általában nem, vagy csak olyan részben közölte, amelyek a beszédek lényegének a meghamisítását eszméértékűek voltak. A sajtóban a kormányt bírálni egyáltalában nem lehetett...” Bethlen i.m. 138. Így ugyan, hogy a sajtócenzúrát még a Teleki-kormány léptette életbe 1940. augusztus 28-án, az ellenzéki lapokat a Népszava, az Esti Kurír, a Magyar Nemzet- csak a német megszállás után tiltották be. A Bárdossy-kormány 1941. július 1-én betiltott minden politikai jellegű gyűlést.

377 Berend T. Iván: *Central and Eastern Europe, 1944-1993. Detour from the periphery to the periphery.* Cambridge University Press. Cambridge, 1994-1993. Magyar kiadása: Berend T. Iván: *Terelőúton. Szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet-Európában 1944-1990.* Vince Kiadó. Bp., 1999.

378 Schmidt Mária: *Diktatúrák örököseinek Magyarországon.* Bp., 1998. 33-43.

379 Ivan Kamanec vonatkozó tanulmányát lásd: G. Kovács László: *Jozef Tiso. Portrévázlat. Arcképek kettős tükrökben.* Ivan Kamanec tanulmánygyűjteménye és az életrajzi jegyzeteket írta G. Kovács László. Nap. Dunaszerdahely, 1997.152.

Jozef Tiso kirakatpere csaknem három hónapig tartott (1946. decemberétől 1947. márciusáig), a sajtó a „szlovák nürnbergi perként” találta a közvéleménynek.³⁸⁰ A független szlovák állam egykori vezetőjét többek között a Csehszlovák Köztársaság szétverésével, a demokratikus rendszer felszámolásával, Németország háborús terveinek támogatásával, a Szovjetunió és nyugati szövetségesei elleni hadüzenettel, az 1944-es szlovák felkelés leverésével és a német katonák behívásával, valamint népellenes büntettként a zsidók deportálásával vádolták. A népbíróság az összes vádpontban bűnösnek mondta ki és kötél általi halálra ítélte.³⁸¹ Kegyelmi kérvényét Beneš elnök az 1946-os választásokon abszolút többséget szerzett antikommunista, csehellenes, katolikus és parasztpárti Demokrata Párt támogatása ellenére is elutasította. Elítélése elsősorban a baloldali pártoknak és az egységes Csehszlovákia támogatóinak állt érdekében.³⁸² A Bárdossy-perhez hasonlóan a Jozef Tiso elleni eljárás is nagy sajtóvisszhangot kapott, bár a rádió csak a vádbeszédet közvetítette. A két politikus bíróság előtti kiállása is hasonló volt. Tiso ugyancsak öntudatosan, a nemzet harcosaként, a közvélemény szemében mártírként szerepelt.³⁸³

Romániában Ion Antonescu pere szolgál párhuzamul. Őt a kommunista népbíróság Hitler kiszolgáltatásával vádolta. A bíróság álláspontja szerint fegyveresen kellett volna szembeszállnia a nációkkal, ahogyan az Tito, vagy a lengyel felkelés esetében történt.³⁸⁴ A romániai háborús bűnös perek szintén a kommunista hatalomátvétel útját egyengették, s legfőképpen azokat ítélték el, akik annak idején a Szovjetunió ellenében harcoltak Besszaráiba és Bukovina visszafoglalásáért. Antonescu marsallt 1946. július 1-én végezték ki.³⁸⁵

Mindhárom perre jellemző volt a vád azon igyekezete, hogy a felszabadító szerepében tündöklő, jóakaró Szovjetunióra még utalásszerűen is tilos legyen negatív kontextusban hivatkozni. A három per párhuzamai nyilvánvalóak, a konkrét hasonlóságok kimutatása azonban további kutatásokat igényel.

Schmidt Mária úgy véli, Lengyelország esetében a népbíróságok azért válhattak kevésbé a napi politikai érdekek kiszolgálóivá, mert a közvetlen náci megszállás

380 Uo. 73.

381 Mint azt a Csehszlovák Kommunista Párt egyik vezetője, Vilam Širok? kifejtette: „Ezzel a perrel irtjuk a reakciós szlovák múltat, az áruló szlovák burzsoáziát és a szlovák reakciót.” Schmidt 1998. i.m. 33.

382 A hazai közvélemény egy része Bárdossyban is mártírt látott. Károlyi Mihályné például keserűen jegyezte meg: „... odahaza Bárdossból hőst csinál a közvélemény...”. Károlyi Mihályné: Együtt a száműzetésben. Európa Könyvkiadó. Bp., 1973. 3. kiadás. 432.

383 Uo. 40. Bárdossy perében a vád gyakran hangoztatta, hogy már 1941-ben fel kellett volna vállalnia a magyar kormány a fegyvercs ellenállást. Bárdossy álláspontja szerint az ország esetleges 1941-es német megszállása nagyobb pusztulással járt volna.

384 Uo. Érdekes adalék, hogy 1996-ban a román főügyész perújrafelvételi eljárást kezdeményezett, melyben Constantinescu elnök végül az USA két kongresszusi képviselőjének nyomására vetett el, akik szerint a román kormány károsan befolyásolná Románia eurointegrációs tárgyalásait. Ld.: Horváth Andor „Ellentengernagy marsall” c. cikkét in: Magyar Hírlap, 1997. január 21. 7.

385 Schmidt 1998. i.m. 43.

miatt nem volt kollaborációval vádolható vezető politikus, az egykori Cseh-Morva Protektorátus vezetőit pedig azért nem ítélték halálra, mert az újraegyesített és a győztes oldalon álló országnak demokratikus színben kellett feltűnnie és pozitív példára volt szüksége.³⁸⁶

XVII. A Bárdossy -per jelentősége 1945-46-ban

A Bárdossy László elleni eljárás mind retorikailag, mind ideológiai szempontból, de még az időzítés szempontjából is politikai célokat szolgált, hiszen a népbíróság első fokon egy nappal a háború utáni első legitimitást biztosító 1945. november 4-re kitűzött választások előtt hozta meg elmarasztaló ítéletét.

A laikus alapon szerveződő, a Horthy-korszak alatt illegális vagy ellenzéki pártok által delegált bírókból álló népbíróság először ebben a kirakatperben vált a politikai harc eszközévé.

A népbíróságok felállításáról szóló kormányulást 1945. január 25-26-án tartották, ahol a szociáldemokrata igazságügyminiszter, Valentiny Ágoston felvetette, hogy a háborús bűnösök ügye a belügyminisztérium hatásköréből – vagyis a kommunista irányítású politikai rendőrség kezéből – kerüljön át az igazságügyi minisztériumhoz. A kormány nagy vita után elfogadta az előterjesztést.³⁸⁷ A rendeletet azonban nem hirdették ki, mivel a Szovjetunió megbízottai – elsősorban Puskin politikai megbízott és Vorosilov SZEB -elnök –, valamint az MKP és az SZDP vezetői, Rákosi Mátyás és Szakasits Árpád közbeléptek.³⁸⁸

A háborús bűnösök elleni perek célja Magyarországon is az volt, hogy megbélyegezzék a Horthy-korszakot, és egy új korszakba lépve a győztes nagyhatalmak által elfogadott öt párt megtalálja saját helyét az új politikai palettán. Bár a múlt elvetésében mindenki egyetértett, az elképzelések eltérőek voltak. A Horthy-korszak egészét fasisztának minősítő kommunisták az 1919-es Tanácsköztársasághoz kívántak vissza-

386 Szerencsés i.m. 32. Érdekes megnézni a szavazatokat. A javaslat mellett voltak az FKGP képviselői, Teleki Géza (PDP) és Faragho Gábor is. Ellene szavaztak a kommunisták, a szociáldemokrata Bán Antal, valamint a hivatalosan a Nemzeti Parasztpárt, valójában a kommunisták képviselőjeként Erdei Ferenc belügyminiszter. A szociáldemokraták megosztottságának egyik első jele volt ez.

387 Puskin szovjet politikai tanácsadó szerint „... az igazságügy-minisztérium fékezi a háborús bűnösök és a fasiszta elemek elleni harcot (...) A háborús bűnösök ügyének átadása a belügyminisztérium (rendőrség) hatásköréből az igazságügy-minisztériumba véleményünk szerint semmi jót nem ígér...”. Vida István: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány átalakítása 1945 júliusában és a szovjet diplomácia. In.: Vissza a történelemhez ... Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára. Napvilág. Bp., 1996. 411. A kérdésről bővebben ld.: Szerencsés i.m. 31-33.

388 Pünkösti i.m. 143. A választások és a per kapcsolatát megvilágíthatja a kommunista Szabad Nép egyik október végi cikke, melyben a következők olvashatók: „...Amíg a demokratikus választójog alapján először kerül a nép széles rétege az urnák elé, jól fontolják meg, hogy az 1919-1944-es szellemet akarják ismét érvényre juttatni szavazatukkal és a nyakunkra ültetni azokat, akik csak pusztulást okoztak.” In.: Szabad Nép, 1945. október 30.

térni, míg pl. a kisgazdák (akik közül dr. Nagy Vince a Szálasi - per, dr. Sulyok Dezsed pedig az Imrédy - per ügyésze volt), minden korábbi rendszerrel szakítani kívánt.

A kommunisták választási propagandájának szerves részét képezte az a döntés, hogy a legelső nagy kirakatper vádlottja ne az „elmebeteg” Szálasi, hanem a Horthy-korszak szellemiségét és értékrendszerét sokkal hitelesebben megtestesítő Bárdossy László legyen.³⁸⁹

A nemzetgyűlési választások főpróbájának tartott budapesti törvényhatósági választásokat 1945. október 7-én, tehát a Bárdossy - per kezdete előtt tartották.³⁹⁰ Ezek a nemzeti gondolat, a polgári életforma és a magántulajdon védelmének jelszavú felleépő FKGP szerzett abszolút többséget (50,54%), a kommunistákat és a szociáldemokratákat tömörítő Dolgozók Egységfrontja pedig a második helyen végzett 42,76%-os teljesítménnyel. A maradék három párt – a Nemzeti Parasztpárt, a Polgári Demokrata Párt és a Magyar Radikális Párt – nem ért el számottevő eredményt.

A főpróba tehát csalódást okozott a kommunistáknak. Kevéssel ezután Vorosilov marsall a javaslatlalt állt elő, hogy a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front – melynek programja lényegében megegyezett a Magyar Kommunista Párt programjával – pártjai (FKGP, MKP, NPP, SZDP) induljanak közös listán a nemzetgyűlési választásokon, és előre meghatározott arányban osztozzanak a szavazatokon. A javaslatot elvetették.

Így a november 4-én megtartott választásokon a pártok külön listáira lehetett szavazni, a budapesti választásokkal ellentétben a szociáldemokrata és a kommunista párt is külön listán indult. A választásokon a kisgazdák szereztek abszolút többséget, a kommunistáknak be kellett érniük az SZDP mögötti, számukra csalódást jelentő harmadik hellyel.³⁹²

389 A budapesti választások időpontját a baloldali pártok akarták előrchozni. Nagy Ferenc visszaemlékezése szerint: „... A nyár végén a kommunisták és a szociáldemokraták azzal a kívánsággal álltak elő, hogy a nemzetgyűlési választások előtt tartsuk meg a budapesti községi választásokat. Ez a kívánság minden szempontból természetellenes volt...”. Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött. Európa - História. Bp., 1992. 192.

390 Az 1945-ös választásokhoz ld.: Balogh Sándor: Választások Magyarországon 1945. A fővárosi törvényhatósági és nemzetgyűlési választások. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1984. , és Balogh Sándor: Parlament és Pártharcok Magyarországon 1945-47. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1975. 51-105.

391 A 92,4%-os részvétel mellett megtartott voksolás eredménye szerint a FKGP 245 mandátumot szerzett a parlamentben (57,03%), a SZDP 70-et (17,41%), a MKP 69-et (16,95%), a NPP 22-t (6,87%), a PDP 1-et (1,62%), a MRP pedig nem szerzett mandátumot (0,12%). Balogh 1984. i.m. 147.

392 Beér János a Társadalmi Szemlében megjelent a népbírói eljárásokat kritizáló cikkében – nyilván utalva az első perek, köztük a Bárdossy - per hibáiból – így fogalmazott: „...A politikailag rosszul vezetett per könnyen tolja a reakció felé a pártunkívüli közömbösöket vagy ingadozókat. A politikailag jól megfogalmazott és megoldott peranyag viszont a demokrácia legtermészetesebb és legeredményesebb agitációs lehetősége.” A szerző ellenben követendő példaként idézi Villányi politikai ügyésznek Antal István perében elmondott vádbeszédét: „...az ítélet könyörtelenül leleplezze az ezen célok szolgálatába állított, de az ország temes magyarság érdekeivel ellentétes, hazug propagandával népszerűsített vezető eszméket :az 1918 utáni status quo mellett felsorakozó erőket tudatosan negligáló revizionizmust, a megoldatlan szociális kérdések és az állandósult gazdasági válság elpendítését célzó antiszemitizmust és a belső demokratikus erőkkkel szemben az országhatáron túl mindenütt jelentkező reakcióval való világnézeti összeesküvést pártoló antibolsevizmust.” Beér 1946. i.m. 433.

Nem állítható ugyan, hogy a Bárdossy - per érdemben befolyásolta volna a vádlottak eredményét, az azonban kétségtelen, hogy bizonyos okokból –pl. a vádlott mindvégig érezhető szellemi fölénye a bírósággal szemben- annak ellenére nem bizonyult sikeres választási fogásnak, hogy a kommunista többségű népbírói bíróság (ne felejtjük el, hogy a Szakszervezeti Tanács is delegált egy népbírót) elmarasztaló ítéletet hozott.

A legitimációját kereső MKP megpróbálta ugyan az egész per folyamán fenntartani az ideológiai támpontjait, s ezzel esetleg maga mellé állítani a közvélemény ingadozó részét,³⁹³ ez azonban kevésbé sikerült.

A népbírói eljárások később is a pártérdekek kiszolgálói voltak, a Bárdossy - per ebből a szempontból is az egyik első fontos mérföldkőnek számít. A Népbírói Bíróság Országos Tanácsának tárgyalási jegyzőkönyvét és a kegyelmi tanácskozás jegyzőkönyvét³⁹⁴ olvasva azonban feltűnő, hogy a kisgazdapárt és a parasztpárt képviselői szavaztak együtt (Berend György és Szabó Mihály), mégpedig bizonyos kérdésekben Bárdossy bűnössége ellen és ők találták kegyelemre méltónak, míg a PDP a marxista pártokkal szavazott.³⁹⁵ Ez már csak azért is érdekes, mivel a NPP tagja lett az 1946. március 5-én a kisgazdapárt „reakciós” elemei ellen a kommunisták kezdeményezésére alakult Baloldali Blokknak.

A Baloldali Blokk megalakulása idején (1946. február 5. - március 11. között) zajlott a Szálasi - per, melynek során a vád részéről már bátrabb, direkter és öndatatosabb politikai megnyilvánulások hangzottak el.³⁹⁶ A „fejlődés” a perek területén is egyenes vonalúnak tekinthető.

Összegzés

A Bárdossy László elleni per nem tekinthető ugyan klasszikus értelemben vett koncepciós pernek, ám annak számos kritériumát kimeríti. A népbírói jogszabályokat utólag könnyen lehet erkölcsi és jogelméleti szempontból aggályosnak tekinteni, ez esetben ráadásul hatályos törvények megsértése is felmerül. A bíróság nem talált ki koholt bizonyítékokat, konklúziója nem kitalált tényállásra épült, ugyanakkor azonban az ítélet indoklása során politikai céljainak megfelelő, sajátos következtetést vont le. Politikai kirakatper volt tehát, amely több szempontból kihasználta az utat a következő évek koncepciós perrei, és a többi háborús bűnös per

393 MOL XX-4-b 2946-1945.

394 Szerencsés Károly szerint ennek egyik oka lehetett, hogy a PDP-t a zsidó polgárság támogatta, így a párt nem hunyhatott szemet Bárdossy szerepe fölött a zsidókat ért atrocitások kapcsán. Szerencsés i.m. 155.

395 Dr. Jankó Péter elnök például így fogalmazott: „... A jobboldal bukása lezárult, a jövő a baloldalé (...) (a romokat) (...) amiket a jobboldal maga után hagyott, fel kell építeni (...) a szocializmus fejlődésének irányába haladunk...”. Ítélt a történelem. A Szálasi - per. MOT és MTI. Szerk.: Ábrahám Ferenc és Kussinszky Endre. Híradó Könyvtár. Bp., 1945. 23, 32.

számára. A nagy közfigyelmet keltő tárgyalás leginkább a bosszú és a legitimitás keresés jegyében telt el. Véleményem szerint éppen ezért nem hanyagolhatóak a a szembenálló felek, de különösen a vád ideológiai céljai: leszámolni egy egész korszak szellemiségével, ugyanakkor megalkotni egy újfajta történelemszemléletet. A Bárdossy - perben sok mindent alárendeltek e célnak, mégpedig úgy, hogy közben látszólag minden jogi formáságot sikerült fenntartani. A népbíróság intézménye részben amiatt volt eleve rossz konstrukció, mert büntetőeljárás alá vont politikai jellegű cselekményeket.

Talán a körülmények (a Zeneakadémia hideg terme, újságírók, rádió), talán az idő sürgetése (választások), esetleg a vádlott személyisége, intellektusa, egész kiállása és ehhez képest a tanácsvezető bíró viselkedése volt az oka – mindenesetre a kommunisták számára Bárdossy kivégzése nem jelentett egyértelmű sikert. Az alaphangot azonban megadta a többi „háborús főbűnös” peréhez, amelyre az ügyészek, a bírók és maguk a vádlottak is annak tudatában készülhettek, hogy az első kivégzés már megtörtént.

A Bárdossy - per ugyanakkor szélesebb spektrumban a kommunisták koncepciójának egyik elemeként is értelmezhető. Miután az új ideológiai alapelvek megszülettek és a múlt átértékelése is megtörtént a háborús bűnös perekben, következhetek kommunista párt kizárólagos hatalmi ambícióit alátámasztó/elleplöző, hogy csak a legfontosabbakat említsem –, az ellenfelek eltávolítását (pl. Magyar Testvéri Közösség-per), a gazdaság kisajátítását (Nitrokémia- és MAORT - ügy), az egyház elhallgattatását (Mindszenty- és Grósz - per), az államosítás elfogadását (Pócspetri - ügy), továbbá a belső ellenzék eltávolítását (pl. Rajk - per) céljait immáron klasszikus koncepciók pernek minősülő eljárások.

A magyarországi háborús bűnös perek viszonylag széles publicitást kaptak, ezek közül a Bárdossy - per különösen jól kutatható. Mindazonáltal számos szempontból érdemelne még további kutatásokat. A szovjet érdekszférába került országokban lezajlott hasonló perekkel való mélyreható összehasonlítás a történettudomány jövőbeni feladatai közé tartozik, ahogyan érdekes adalékokkal szolgálhatna a per sajtóvisszhangok alapján történő rekonstruálása is.

Rövidítések

- AB = Alkotmánybíróság
 BM = Belügyminisztérium
 HK = Hadtörténeti Közlemények
 MN = Magyar Nemzet
 MOL = Magyar Országos Levéltár
 NOT = Népbíróságok Országos Tanácsa
 TáSZ = Társadalmi Szemle
 TSZ = Történelmi Szemle

Felhasznált – részben nem idézett – irodalom

- Magyar sors, magyar feladat*. Bárdossy László 18 beszéde. Bp., 1944. *A Jogi Kultúrák Fejlődéstörténete*. Szerk.: Horváth Pál. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 2000.
- A moszkvai magyar követség jelentései 1935-1941*. A dokumentumokat válogatta Peter Astor. Századvég Kiadó. Bp., 1992.
- Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933-1944*. Szerk.: Ránki György, Palményi Ervin, Tilkovszky Loránt, Juhász Gyula. Bp., 1968.
- Endre – Baky – Jaross - per*. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és a jegyzeteket írta Karsai László és Molnár Judit. Cserépfalvi. Bp., 1994.
- Európa Tanács Emberi Jogi Dokumentumai*. Szerk.: Mavi Viktor. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1996.
- Balogh Sándor: *Parlament és pártarcok Magyarországon 1945-1947*. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1975.
- Balogh Sándor: *Választások Magyarországon 1945. A fővárosi törvényhatósági és nemzetgyűlési választások*. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1984.
- Bolza György: *Diplomata emlékeim I-II*. Szerk.: Bán D. András. Európa Kiadó. Bp., 1994.
- Bárdossy László a népbíróság előtt. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta Pritz Pál. Maecenas Könyvkiadó. Bp., 1991.
- Bárdossy László: *Magyar politika a mohácsi vész után*. Bp., 1943.
- Barker, Elisabeth: *British Policy in South-East Europe in the Second World War*. Macmillan Press. London, 1976.
- Bécs János: *Széljegyzetek a háborús főbűnösök peréhez*. In.: TáSZ 1946/6.
- Berend T. Iván: *Central and Eastern Europe, 1944-1993. Detour from the periphery to the periphery*. Cambridge University Press. Cambridge, 1996.
- Berend T. Iván: *Terelőúton. Szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet-Európában 1944-1990*. Vince Kiadó. Bp., 1999.
- Bernáth Zoltán: *Justitia tudathasadása. (Népbíróság a nép nélkül, a nép ellen)*. Püski. Bp., 1993.
- Bihlen István emlékirata 1944. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Romsics Ignác. A bevezetőt írta Bolza Ilona és Romsics Ignác. Zrínyi Katonai Kiadó. Bp., 1988.
- Bibó István: *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után*. In.: Válasz, 1948 november.

- Borsányi Julián: „Háborúba sodródásunk fehér foltjai”. Személyes észrevételek az 1941. kassai bombatámadáshoz. In.: HK 1991/2. 88-113.
- Borsányi Julián: *A magyar tragédia kassai nyútánya. Az 1941. június 26-i bombatámadás dokumentációja*. München, 1985.
- Bosch, J.W.: *Judgement on Nuremberg. American Attitudes Toward The Major German War Crimes Trials*. Bp., 1999.
- Botos János – Gyarmati György – Korom Mihály – Zinner Tibor: *Magyar hétköznapiak és kassai Mátyás két emigrációja között 1945-1956*. Minerva. Bp., 1988.
- Braham, Randolph L.: *A magyar holocaust I-II*. Bp., 1988.
- Bűnös volt-e Bárdossy László? Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Dr. Jaszovszky László. Püski Kiadó. Bp., 1996.
- C.A. Macartney: *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929-1949. I-II*. Edinburgh, 1956-1957.
- C.A. Macartney: *Teleki Pál miniszterelnöksége 1939-1941*. Occidental Press. Bp., 1993.
- Czettler Antal: *Teleki Pál és a magyar külpolitika 1939-1941*. Bp., 1997.
- Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945. A sorozat szerkesztője Zsigmond László. V. kötet. *Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig 1940-1941*. Összeállította Juhász Gyula. Sajtó alá rendezte Juhász Gyula és Fejes Judit. Bp., 1982.
- Dombrády Lóránd: *A hadba lépés felelősségéről*. In.: Századok 1998/3. 517-552.
- Dombrády Lóránd: *A legfelsőbb hadúr és hadserege*. Bp., 1990.
- Esső Sándor: *Bárdossy László, a nemzet védelmében. Utolsó beszédei az úgynevezett népbíróság előtt*. Duna. Fahrwagen, 1976.
- Farkas Vladimir: *Nincs mentség. Az AVH alezredese voltam*. Bp., 1990.
- Földesi Margit: *A szabadság megszállása. A megszállók szabadsága*. Kairosz Kiadó. Bp., 2000.
- Földesi Margit: *A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon 1945-1947*. Ikva. Bp., 1995.
- Furet, François: *Egy illúzió múltja. Esszé a 20. századi kommunista ideológiáról*. Európa Könyvkiadó. Bp., 2000.
- G. Kovács László: *Jozef Tiso. Portrévázlat*. Arcképek kettős tükörben. Ivan Kamanec tanulmányát fordította és az életrajzi jegyzeteket írta G. Kovács László. Nap Kiadó. Dunaszerdahely, 1997.
- Gosztonyi Péter: *Bárdossy Svájcban*. In.: ÉS, 1989. január 20.
- Gosztonyi Péter: *Légiveszély, Budapest! Szemelvények Magyarország második világháborús történetéből (1939-1945)*. Bp., 1989.
- Grósz József kalocsai érsek naplója 1944-1946. Sajtó alá rendezte Török József. Szent István Társulat. Bp., 1995.
- Halmossy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918-1945*. 2. kiadás. Bp., 1983.
- Hennyey Gusztáv: *Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között. Egy volt magyar királyi külügyminiszter visszaemlékezései*. Extra Hungariam. Európa-História. Bp., 1992.
- Horthy Miklós titkos iratai. Az iratokat sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta Szinai Miklós és Szűcs László. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1963.
- Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Extra Hungariam. Európa-História. Bp., 1990.
- Hory András: *Bukaresttől Varsóig*. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta és magyarázó jegyzetekkel ellátta Pritz Pál. Bp., 1987.
- Hory András: *Magyarország az igazságszolgáltatás történetéhez I-II*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1993.
- Hory András: *A történelem. A Bárdossy per*. A Magyar Országos Tudósító és a Magyar Távirati Iroda hivatalos kiadásából szerkeszti Ábrahám Ferenc és Kussinszky Endre. Híradó Könyvtár. Bp., 1945.
- Hory András: *A történelem. A Szálasi - per*. A Magyar Országos Tudósító és a Magyar Távirati Iroda hivatalos kiadásából szerkeszti Ábrahám Ferenc és Kussinszky Endre. Híradó Könyvtár. Bp., 1945.
- Juhász Gyula: *A Teleki-kormány külpolitikája 1939-1941*. Bp., 1984.
- Juhász Gyula: *Magyarország hadbalépése Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok ellen*. In.: TSZ 1965/1. 61-85.
- Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1918-1945*. Bp., 1988.
- Kahler Frigyes: *Joghalál Magyarországon 1945-1989*. Zrínyi Kiadó. Bp., 1993.
- Károlyi Mihályné: *Együtt a száműzetésben*. Európa Könyvkiadó. 3. kiadás. Bp., 1973.
- Karsai Elek: *Ítélt a nép*. Népszerű történelem. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1987.
- Konrád József: *A német hadvezetés magyarországi politikájához. A magyar királyi honvédség fővezéréhez beosztott német tábornok hadi naplója*. In.: Századok 1965/6.
- Kossuth, E.: *Nemzetközi büntetőjog*. Bp., 1999.
- Lakatos Géza: *Ahogy én láttam*. Extra Hungariam. Európa-História. Bp., 1992.
- Major Ákos: *Népbíráskodás, forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései*. Szerk.: Zinner Tibor. Bp., 1988.
- Mastny, Vojtech: *Russia's road to the cold war. Diplomacy, Warfare, and the Politics of Communism, 1941-1945*. Columbia University Press. New York, 1979.
- Mészáros István: *Bárdossy László utolsó órái*. In.: Vasi Szemle 2004/1. 49-55.
- Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött*. Európa - História. Bp., 1990.
- Nagy idők sodrában. Kállay Miklós magyar kir. miniszterelnök beszédei és nyilatkozatai 1942. III. 12. - 1943. V. 29. Bp., é.n.
- Nagybaczoni Nagy Vilmos: *Végzetes esztendő 1938-1945*. Gondolat. Bp., 1986.
- Nagy Géza: *Bárdossy László és pere*. In.: Hadtörténeti Közlemények 2000/4.sz.
- Nagy Pál: *A Bárdossy - per*. In.: Híres Politikai Perek. Kossuth Kiadó. Bp., 2001.
- Nánási Árpád: *Rákosi. A hatalomért 1945-1948*. Európa Könyvkiadó. Bp., 1992.
- Nagy István: *A népbíráskodásról szóló 81/1945. ME. r. és az azt kiegészítő 1440/1945. ME. r. szöveg és magyarázata*. Politzer. Bp., 1945.
- Romsics Ignác: *A State Department és Magyarország 1919-1957*. In.: Romsics Ignác: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Bp., 1996.
- Székely Enikő: *Délvidék 1941-1944. A magyar kormányok délszláv politikája*. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1987.
- Schmidt Mária: *Diktatúrák ördögsekerén*. Magvető. Bp., 1998.
- Székely Dezső: *Magyar tragédia*. Newark, 1954.
- Szakács Sándor-Zinner Tibor: *A háború megváltozott természete. Adatok és adalékok, tények, összefüggések, 1944-1948*. Genius Gold Rt. Bp., 1987.
- Szinai Miklós: *„...Magyarország és a Szovjet -Unió között a hadiállapot beállott”. Egy döntés politikai hátteréről*. In.: HK 1991/2. 27-42.
- Szakács Sándor: *Volt-e alternatíva? Magyarország a második világháborúban*. Bp., 1999.
- Szálasi Naplója. *A Nyilasmozgalom a II. világháború idején*. Írta és összeállította Karsai Elek. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1978.

- Szegedy-Maszák Aladár: *Az ember ősszel visszánéz*. Válogatta és sajtó alá rendezte Csontos László. Utószó: Szegedy-Maszák Mihály. Bp., 1996.
- Szekfű Gyula: *Forradalom után*. Gondolat. Bp., 1983.
- Szerencsés Károly: „*Az ítélet: halál!*”. *Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt*. Kairosz Kiadó. Bp., 2002.
- Szombathelyi Ferenc visszaemlékezése 1945*. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Gosztonyi Péter. Zrínyi Kiadó. Bp., 1990.
- Sztálin üzenetváltása az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel 1945*. I-II. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1958.
- Tamás András: *Délkelet Európa a diplomáciai törekvések sodrában 1939-44 között*. Monumenta. Bp., 1961.
- Tilkovszky Loránt: *Bajcsy-Zsilinszky. Írások tőle és róla*. Bp., 1986.
- Tóth Piroska: *Rákosi Mátyás előadása Moszkvában 1945 júniusában*. In.: *Múltunk 1990*.
- Újpetery Elemér: *Végállomás Lisszabon. Hat év a magyar külügy szolgálatában*. Magyar Könyvkiadó. Bp., 1987.
- Ullein -Reviczky Antal: *Német háború-orosz béke*. Bp., 1993.
- Vida István: *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány átalakítása 1945 júliusában és a szovjet diplomácia*. In.: *Vissza a történelemhez... Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapján*. Napvilág. Bp., 1996.
- Vida István: *Koalíció és pártharcok 1944-1948*. Nemzet és emlékezet. Magvető. Bp., 1986.
- Vígh Károly: *Bajcsy-Zsilinszky Endre és a „hideg napok”*. In.: *TSZ 1968/1-2*.
- Zinner Tibor: *Háborús bűnösök pereit. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945-1949*. In.: *TSZ 1985/1*.
- Zinner Tibor - Róna Péter: *Szálasiék bilincsbén*. Lapkiadó. Bp., 1987.

Jungi Eszter tanítványainak dolgozataiból

A MAGZATELHAJTÁS BÜNTETŐJOGI MEGÍTÉLÉSE A CSEMEGI-KÓDEXTŐL NAPJAINKIG

Balogh Csilla*

„Isten teremt, s belegyilkol az ember,
halált szül az, aki életet szülni nem mer.”¹

Bevezetés

„Ne ölj!”- Így szól az egyszerűnek tűnő és örökérvényű isteni parancs, melyet számtalan változatban tettek és teszik ma is magukévá büntető törvénykönyvek ezrei. A tényállás egyértelmű: „aki mást megöl büntetett követ el...” , megölni pedig annyi, mint megfosztani az élettől. Azonban, ha ezen a vonalon haladunk tovább, és feltesszük a kérdést: Mi is az emberi élet?- elbizonytalanodunk. Az élet kezdetének és végének megállapítása meghaladja az emberi értelem határait, így az egymértékben függ az emberek erkölcsi értékrendjétől. A büntetőjog területén ezzel kapcsolatosan felmerülő olyan kérdések, mint a magzatelhajtás, az újszülött megölése vagy az eutanázia talán a legvitatottabb területek. Ezen bűncselekmények esetében kiemelkedően fontosnak tartom, hogy történeti szemléletű megközelítésben vizsgáljuk őket.

E dolgozat keretei között történeti példákkal szeretnék rávilágítani arra, hogy milyen súlyos következményei lehetnek annak, ha a törvények és más jogszabályok nem veszik figyelembe egy bűncselekmény társadalmi megítélését egy adott korban. A magzatelhajtás esetében a törvényhozónak igen körültekintően kell eljárnia, mivel ezen a területen a gazdasági, társadalmi viszonyok, az erkölcsi, világnézeti vagy politikai szempontok a természetesnél nagyobb súllyal esnek latba.

A magzatelhajtás történetének tanulmányozása arra is rávilágít, hogy egy ilyen vitatott és különböző véleményeket sűrítő kérdésben a szélsőséges szabályozás nem vezethet eredményre. Magyarország történeti folyamatában találhatunk példát a művi terheség-megszakítás teljes tilalmára és az igen liberális engedélyezési rendszer kialakulására is. A magzat jogi védelmének kialakításánál meg kell ta-

* Balogh Csilla V. éves joghallgató, Győr

¹ Jókai Anna: *A magzat imája* (Virágvasárnap alkonyán, Széphalom Könyvműhely, Budapest 2004., p. 49-50.)

lálni a középutat. Egyfelől –ahogy ez a történelem során is bebizonyosodott– a létre kényszeríteni nem lehet, mert a teljes körű tiltás csak az illegálisan végrehajtott abortuszok számát növeli, melyek nagy veszélyt jelentenek a terhes nő életére, és csökkentik a későbbi terhességek kihordásának esélyeit. Tehát egy tanulmánygal biztosan szolgál számunkra a magzatelhajtás története, miszerint „*a bajba jutott nőket soha semmiféle tilalom nem tudta elriasztani attól, hogy a nem kívánt áldástól megszabaduljanak, akár életük árán is.*”²

Másfelől a korlátok nélküli abortusz lehetővé tétele a magzat élethez való jogának teljes tagadásával lenne egyenlő és olyan eszközt ad a nők kezébe, mellyel bármilyen körülmények között élhetnek. Meglátásom szerint egy ilyen szabályozás nem mondható éppen családközpontúnak, és az erkölcsi értékrend romlásához vezetne. Paksi Mária szavaival: „*Hiába igyekeznénk minden eszközzel meggyőzni az embereket, családokat, hogy az abortusz gyilkosság...nem lehet eszköze a családtervezésnek, tehát ne éljenek vele. Ha a jog erre korlátlan lehetőséget biztosít az állampolgárnak-ha érdeke úgy kívánja-, bizony élni fog vele.*”³

Történelmi előzmények

A magzatelhajtás problémái az emberiség történetének kezdeteire nyúlnak vissza. Az emberré válás időszaka után az éhínségek, a fertőző betegségek és a zord időjárás okozta rendkívül magas halálozás sokáig megkérdőjelezte fajunk túlélését. Így az emberiség fennmaradásának alapfeltétele volt a „sokasodás” isteni parancsa.

Az ókori Kelet

Az ókori közösségek túlélése, ereje is nagymértékben függött a leszármazók számatól. A méhmagzat jogi védelme ezekben az időkben nem abból eredt, hogy a meg nem született magzatot személynek, önálló individuumnak tekintették, hanem abból, hogy elpusztulását a családnak okozott kárként értékelték. Az anyának és a gyermeknek, mint a család tagjainak, továbbvivőinek volt fontos szerepe. Ebből eredően a méhmagzatot elsősorban az anyai test részének tekintették. Ez tükröződik azokban a szabályokban, melyek elsősorban az anya testi épségét védtek. Ha a magzat elpusztult, de a nő túlélte a más által okozott vetélést, csak bizonyos anyagi jellegű szankciót rendeltek a normák. A talio-elv alkalmazására csak az anya halála esetén került sor.

² Tárkány Szűcs Ernő: Magyar jogi népszokások. Gondolat Kiadó 1981. p. 124.

³ Dr. Jobbágyi Gábor: Nem lehet zárszót mondani. In: Magyar Tudomány 1990/7. p. 848-852.

A *sumer* jog nem szól a talio-elv alkalmazásáról, csak pénzbüntetést ró arra, aki bántalmaz egy várandós nőt (csak a szabad ember lányának bántalmazása esetén). Szándékos elkövetés esetén 20 sékel ezüst, véletlen elkövetés esetén pedig 10 sékel ezüst megfizetését rendeli.

Hammurabi törvénykönyve így rendelkezik a méhmagzat védelméről: „Ha egy *awélum* (szabad nemes) *awélum* lányát megütötte és méhmagzatát elvetéltette vele, 10 *siglum* ezüstöt fizessen a méhmagzatért.(...)Ha ez a nő meghalt, a megütő lányát öljk meg.”⁴ A törvénykönyv büntetni rendeli az alacsonyabb rendű és a szabad nemes nők méhmagzatának elpusztítását is. A babiloni jog szintén különbséget tesz szándékos és véletlen elkövetés között, de nem a magzatelhajtásra, hanem a nő megütésére irányuló szándékot vizsgálják.

Az *asszír* törvények már részletesebben és komplikáltabban szabályozzák a megszületés előtti vetélés okozását: Alapesetben anyagi jóvátételt, 50 botütést és 1 hónap munkát róttak az elkövetőre. A részletező rendelkezések közül csak néhány példát említenék: Ha valaki férjes asszonyt ütött meg, akkor a megütő felelőse ugyanazt a bánásmódot kell, hogy kapja, mint ahogyan férje bánt az asszonnal. Ha megütött nő meghal, a férfi, aki megütötte életével fizet. Ha egy ember, megütve egy prostituáltat, elvetélteti méhe gyümölcsét, szenvedjen ütést ütéstért; adjon életet életért.

A *hettita* törvények már világosabban rendelkeznek: „Ha valaki egy szabad nő méhének gyümölcsét elvetélteti, ha ez a tizedik hónapban történt, fizessen 10 *siglum* ezüstöt; ha az ötödik hónapban, adjon 5 *siglum* ezüstöt és egész vagyona legyen biztosíték.”⁵

Mindezek alapján bátran állíthatjuk, hogy az antik jogalkotók nagy jelentőséget tulajdonítottak a magzati élet védelmének. Az a következtetést is levonhatjuk, hogy ebben a korban még nem beszélhetünk a mai értelemben vett abortuszról, melynek lényege a terhesség szándékos megszakítása. Egyik törvénykönyvben sem találkozunk ugyanis azzal, hogy az elkövető magatartása a magzat elhajtására irányulna. Mindig a szándékos vagy gondatlan testi sértés következménye a vetélés. Megalapozottnak tekintem Dr. Jobbágyi Gábor elméletét, miszerint az emberiség történetének korai joggyakorlata azért nem ismerte a művi terhesség-megszakítás fogalmát, mert az, mint cselekvési lehetőség fel sem merült az ókori ember előtt. Ezt az álláspontot látszanak alátámasztani a következő érvek:

Az apajogú ókori társadalmakban elképzelhetetlen a „nők joga” szemlélet, amely az abortusz legalizálásának alap gondolata.

Ha a művi terhesség-megszakítást, mint az „apa jogát” fognánk fel, ennek alapvetően gátat szabott volna az anya egészség- és életvédelme. Az ókori műtési tech-

⁴ Harmatta János: Ókori keleti történeti chrestomathia. Budapest, 1965. p. 144.

⁵ Péter Orsolya: A magzatelhajtás egy különleges esete és a büntetőjog az antik jogrendszerekben. In: Jogtudományi Közlemények 1993/8-9. p. 357-363.

nikák és sterilitás mellett ugyanis a – még manapság is súlyosan veszélyes- beavatkozás életveszélyes lett volna.

Az emberi társadalmak fejlődésének e kezdeti szakaszában a társadalom szempontjából is elképzelhetetlen lett volna jövőbeli tagjainak tudatos, tömeges pusztítása. Az emberi utánpótlás nélkülözhetetlen volt, ha a közösség fenn akart maradni vagy terjeszkedni kívánt.

Társadalmi gondoskodás nem lévén a szülők öregkori „szociális biztonsága” szempontjából is létkérdés volt a sok gyerek.

A régi korok asszonya minden valószínűség szerint terhességéről csak sokkal később győződött meg, mint napjainkban, mivel a magzat fogamzása, fejlődése az ókori-középkori ember számára még érthetetlen, megmagyarázhatatlan esemény volt. Így a terhesség ezen későbbi szakában a beavatkozás nagyságrendekkel veszélyesebb lett volna.

Az ókori-középkori jogokban egyértelműen megjelenő magzatvédelmi jogszemlélet mellett elképzelhetetlen, hogy az ókori társadalmak megadták volna az anyának (vagy az apának) a magzat elpusztításának jogát.⁶

Jobbágyi Gábor érvelésével szembeáll a művi terhesség-megszakítás teljes szabadságát képviselő álláspontja, mely szerint a fogalom ismeretlenségének oka, hogy az abortusz annyira természetes volt, hogy beszélni, rendelkezni sem kellett róla: „A magzatelhajtás, a csecsemőgyilkosság és az öregek megölése ősi népszokások, amelyek a legközvetlenebb és legprimitívebb módon reagálnak az élet kérelmetlen tényeire. Senki nem rója fel őket, amikor mindenki által betartott uralkodó szokásokkal lesznek.”⁷

Csak a virágzó Rómában, illetve a korai kereszténység korától jelennek meg a művi abortusz elleni jogi normák.

A római jog

A római jog sztoicizmus nézeteit vallotta magáénak, miszerint a magzat még nem ember, hanem éppúgy része az anyatestnek, mint a gyümölcs a fának, ennek folytán az ún. abactio portus nem számított ölésnek. Ha tehát a nő férjének tudtaival és beleegyezésével követte el a cselekményt a censor, mint proles augenda és a jó erkölcsök védője megfelelő fenyítést alkalmazott. Ha azonban a férj nem tudta a nő tettéről, úgy a férj fenyítése alá esett, míg a hajadon lány által elkövetett mag-

zatelhajtás teljes büntetlenséget élvezett. Ez esetben tehát nem magáról a magzatról, hanem csupán a magzat feletti rendelkezési jogról volt szó.⁸

Az első büntető szankciók a Severusok korában (isz. II.sz.) jelentek meg, de ezek a szabályok nem a magzat védelmében tiltják az abortuszt, hanem mint az állami jogokat és a közérkölcst sértő cselekedetet.

A zsidó-keresztény felfogás

A terhesség-megszakításra vonatkozó jogfejlődést a nyugat-európai országokban alapvetően befolyásolták a zsidó-keresztény felfogás és hagyományok. A terhesség bántalmazásának esete a zsidó közösség legrégebbi szabályai között is felismerhető. Az eset első megfogalmazása a mózesi korra tehető, így kortársa az ókori Keleten született szabályoknak és rendkívül hasonlatos is azokhoz: „*hogyha pedig a férfiak egybevesznek, és valamely terhés asszonyt megsértenek, úgy hogy idő előtt szülessen, de abból nem következik semmi veszedelem, büntetvényt megbüntettessék, amint az asszonynak férje akarja. hogyha pedig halál következik abból, annak életéért tesse a gyilkos a maga életét.*”⁹

Az i.e. III. században jelentős változás következik be a magzatelhajtás megítélésében, a Tóra görög nyelvre történő lefordítása következtében. A Septuaginta újítása ugyanis, hogy különbséget tesz „megformálódott” és „formátlan” magzat között. A talio-elv alkalmazását csak a „megformálódott” magzat elvesztése esetén alkalmazza. Egészen a II. századig a Septuaginta az egyedüli görög verzió, mely nemcsak a hellenisztikus zsidó közösségek életét szabályozza, hanem forrásként szolgál a filozófusoknak és az első egyházatyáknak is.

A kereszténység államvallássá válásával, majd a Nyugat-római Birodalom összeomlásával az abortuszellenes büntetőjogi jogszabályoknak a római erkölcsön és civiljogon való megalapozását felváltotta a keresztény eszmerendszer. A kereszténység beépítette saját eszközvilágába az előző korok magzatvédelmi és abortuszellenes gyakorlatát. 1140-1240 között kialakult a nyugati kánonjog, mely akként veszi a magzatelhajtás büntetőjogi védelem alá a magzati életet, hogy felállította a „foetus animatus és inanimatus” közötti megkülönböztetést, amely szerint az embrió csak a fogantatástól számított negyvenedik napon válik élővé. Az ezt megelőző magzatelhajtás büntetése a bírótetszésére volt bízva, az adott idő után elkövetett magzatelhajtást viszont már az emberöléssel azonos módon rendelte büntetni.¹⁰

⁶ Dr. Jobbágyi Gábor: A méhmagzat jogi helyzete és védelme. A terhességmegszakítás ellen az ókori és középkori jogokban. In: Magyar Jog 1993/1. p. 9-17.

⁷ William Graham Sumner: Népszokások. Erkölcsök, viselkedésmódok szociológiai jelentősége. Gondolat Kiadó 1978. p. 483.

⁸ Dr. Botos Gábor: Magzatvédelem a büntetőjog történelmi vetületében. In: Belügyi Szemle 1996. 1-6. p. 28-32.

⁹ Szent Biblia, Mózes II. Könyv XXI. Rész 22.23. Magyarországi Krisztusban Hívó Nazarénus Gyülekezetek, Budapest, 1998. p. 82.

¹⁰ Dr. Botos Gábor: Magzatvédelem a büntetőjog történelmi vetületében. In: Belügyi Szemle 1996. 1-6. p. 28-32.

A germán jog

Az ősi germán jogok csupán akkor rendelték büntetni a cselekményt, ha a nő meghalt vagy testi sérülést szenvedett a magzat elvételéből eredően. A Lei Carolina viszont a kánonjogi felfogáshoz csatlakozott. E nézet alapján fejlődött tovább a gyakorlat, és később a magzatot akkor tekintették élőnek, amikor már megmozdult.

A magyar szabályozás kezdetei

Magyarország történelme során, hasonlóan a nyugat-európai országokhoz, igen széles skálán mozgott a magzatelhajtás szabályozása. Az államalapítástól kezdődően elsősorban a *keresztény világnézet* határozta meg e cselekmény erkölcsi és büntetőjogi megítélését. Az abortuszt gyilkosságnak tekintették, és olyan hiedelmek keringtek, miszerint a magzatát elhajtó nő pokolra kerül, az ördög áldozatává válik. A középkori jogforrásokban alig találunk bizonyítékot a magzat büntetőjogi védelmére. Ilyen kivételes rendelkezés található *Kálmán király* büntető törvénykönyvében arról, hogy a magzatukat vesztő asszonyoknak a főesperes előtt kell vétekezniük (A büntetés pl. kiközösítés volt). Nem a legsúlyosabb büntetésekkel szankcionálták tehát a magzatelhajtást, azonban meg kell jegyeznünk, hogy nem sokkal később terjedt el az a kánonjogi felfogás, mely a 40 napos vagy ennél idősebb magzat elhajtását gyermekgyilkosságnak tekintette. Ez a cselekmény pedig már főbenjáró bűnnek számított, és igen kegyetlen büntetésekkel (pl. karóba házással, élve eltemetéssel) sújtották: „Aki a nőnek magzata elhajtása céljából valami italt adott, rendesen száműzték, mint a magzatát elhajtó nőt, ha az anya meghalt a szert szolgáló bűnös is halállal lakolt. Ha az elhajtott magzat már életre való volt- ilyennek tartották a 40 nappal a fogamzás után- akkor a vétkeseket gyermekgyilkosságban marasztalták el.”¹¹

Egészen 1945-ig a magzat ilyen szigorú védelmét igyekszik érvényesíteni a magyar jog, és legfeljebb rendkívül szűk körű orvosi indikációk alapján történő kivételt enged a magzat abszolút védelme alól.

Az *1795-ös büntető kódex-tervezet* a magzatelhajtást nem tartja ugyan már emberölésnek, mint a kánonjog, de az élet elleni bűncselekmények között helyezi el és súlyos testi sértésként értékeli.

Az *1843. évi reformkori Btk.-tervezet* „az idétlen szülés eszközléséről” ad szabályozást 139-141.§§-ban, és büntetni rendeli a „tudva s rossz célzattal” időelőtti születést okozó terhes személyt.¹² A tervezet jelentősége, hogy –ugyan nagyon szűk kör-

ben, de először- kivételt enged az általános tilalmi szabály alól: Büntetlenséget biztosít arra az esetre, ha „valaki mint orvos, sebész, vagy szülész az orvosi szabályok által meghatározott körülmények közt valamely gyermeket azért, hogy az anyának veszélyben forgó életét megmenthesse, az anya méhében megöl.”

Az 1878. évi V. törvény

I., A XVIII. század második felétől kezdett terjedni Magyarországon is az a felfogás, hogy a hátrányos helyzetben lévő anyákat enyhébben kellene büntetni. A hátrányos helyzet alatt itt elsősorban a házasságon kívül született gyermek társadalmi megvetését és a létbizonytalanságot értették. A Csemegi-kódex magzatelhajtásról szóló rendelkezései még mindig szigorúan az uralkodó római katolikus egyház vallás erkölcsi felfogásán alapultak, amely a magzatelhajtást a keresztény erkölccsel és a kánonjoggal szembenálló cselekményként ítélte el. A Btk. a magzatelhajtást a XVIII. fejezetében, az élet elleni bűncselekmények körében helyezte el. A törvény különbséget tett egyrészt aszerint, hogy a nő terhessége házasságon belüli vagy azon kívüli nemi kapcsolatnak volt az eredménye, másrészt, hogy a kívülálló személy a terhes nő beleegyezésével, vagy beleegyezése nélkül követte el az eljárást.¹³

A Csemegi kódex tehát a következőképpen rendelkezett:

„285.§: A teherben lévő nő, aki méhmagzatát szándékosan elhajtja, megöli vagy más által eszközölteti, ha házasságon kívül esett teherbe: két évig terjedő börtönnel, ellenkező esetben pedig három évig terjedő börtönnel büntetendő. Ugyanazon büntetés éri azt aki a büntettet a teherben lévő nő beleegyezésével követi el, ha pedig azt nyereségvágyból tette: öt évig terjedő börtönnel büntetendő.

286.§: Aki a teherben lévő nő méhmagzatát annak beleegyezése nélkül szándékosan elhajtja, vagy megöli: öt évig terjedő fegyházzal büntetendő. Ha pedig ez által a teherben lévő nő halálát okozta: 10 évtől 15 évig terjedő fegyházzal büntetendő.” (1878. V. tc.)

A törvény nem tartalmazott rendelkezéseket az orvos által indokolt esetben végzett elhajtásról. 80.§-a rendelkezett a végszükségről, mely szerint a terhesség kivételével az anya életveszélyes állapota esetén nem kötelező.

A korabeli felfogást tükrözi tehát a tényállás azon fordulata, mely szerint enyhébben büntetendő az a nő, aki *házasságon kívül* esett teherbe. Ezt a tudomány azáltal magyarázta, hogy a házasságon kívül történő születés olyan kedvezőtlennek tekinthető mind az anya, mind pedig a gyermek társadalmi helyzetét, hogy mindkettőjük megélhetését ellehetetlenítheti. Az ily módon teherbe esett nők szegényüket minden áron titkolni próbálták, és meglepően sok módszert ismertek a terhesség meg-

¹¹ Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek III. Budapest p. 41-42.

¹² Fayer László: A magyar büntetőjog kézikönyve. II. Budapest 1896. p. 221.

¹³ Edvi Illés Károly: A büntetőtörvénykönyv magyarázata. II. Budapest 1894.p. 417.

szakítására, amelyek természetesen nagy veszélyekkel jártak. Ezt példázza Pann Rozál esete, aki 1884 őszén esett teherbe, és sorra próbálta ki azokat az eljárásokat, melyek az adott korban divatosak voltak: Bevallása szerint testvérnénje utasítására először sárgás színű édes és sós folyadékot ivott, majd hajtút dugott nemi szervébe, amit két hónap múlva, anyjától kapott hegyes fácskával megismételt. Mikor már nagyon előrehaladott az állapota, barnás színű, gyökerekből és ágakból főzött folyadékból mintegy félliternyit megivott, amitől erős hányás fogta el. Ezt követően a hasára erős nyomásokat mértek, de édesanyja nem nyugodott meg és egy kanálnyi puskaport és sáfrányt vetetett be vele. Azt is beismerte, hogy magzata elhajtása érdekében frissen oltott mész fölé ült.¹⁴

A magzatelhajtás *materiális bűncselekmény*, ezért fontos, hogy „mindig szakértőileg állapítható meg, az okozatos összefüggés a cselekmény és az eredménye között; a mit ha megállapítani nem lehetne, e bűntettnek csak kísérlete forog fenn”. Ezt erősítette meg a Legfelsőbb Bíróság határozata, mely szerint: amennyiben a művi beavatkozás és a halál időpontja között hosszú idő telt el, a kórházi kórtanvénet beszerzése nem mellőzhető. A konkrét esetben P. B-né magzatát H. G. egy gumikatéter segítségével elhajtotta, majd két hónap múlva P.B-né kórházba került. A kórház elhagyása után, az orvosi utasítás ellenére nem kezelte magát, így betegsége annyira súlyossá vált, hogy két hét múlva meghalt. A Legfelsőbb Bíróság az ítélet H. G-néra vonatkozó részét hatályon kívül helyezte, és az ügyet a másbírósághoz visszaküldte. Az érvelés szerint, a kórházi kezelés ismerete nélkül az okozati összefüggés kérdésében a bűnösség megállapításához szükséges bizonyossággal állást foglalni nem lehet.¹⁶

A Btk. szemlélete a magzatelhajtásban lényegében élet elleni támadást lát. Eszerint a méhmagzat ellen irányított cselekmények, annak életét támadják meg, így a magzatelhajtás *jogi tárgya* elsősorban az emberi élet: „Tárgyát e bűntettnek a méhmagzat képezi, melynek a fogantatás percétől élete van, és a mely habár nem önálló, de mégis élet.- hol tehát méhüszög¹⁷ van, ott a méhmagzat megöléséppoly kevésbé jöhet szóba, mint azon esetben, ha a méhmagzat már a szerek alkalmazása előtt megszűnt élni, vagy ha korai szülés után tovább él.”¹⁸

A Csemegi-kódex, az *elkövetési magatartások* körében, szemléletesen különbséget tett elhajtás és megölés között. A joggyakorlat elhajtás alatt a magzatnak az anyaméhben való időelőtti kiküszöbölésével végrehajtott elpusztítását értette, ma

ennek tekintették, amikor a magzat az anyaméhben fosztatik meg az élettől vagy a szülés előidézésével, a koraszülés miatt a méhen kívül hal meg.¹⁹

Az elkövetési magatartások igen széles skálája alakult ki ezekben az időkben: A terhes asszony vagy a laikusok által végrehajtott magzatelhajtás többféle eljárása közül a legfontosabbak:

- a) *abortív főzetek*, amelyeket a terhes asszony megivott (pl. petrezselyem élesztővel kevert főzete; rutafű pálinkában, kovászlé, citromlé — általában savanyú italok; ricinusolaj, szappanlé, anyarozs főzete, kékköves víz);
- b) a terhes asszony *túleröltetése* (pl. üres hombárba hajolt az asszony, hogy megnyomja a hasát a deszka; súlyos köveket, trágyával megrakott talicskát emelt föl);
- c) *fürdés, gőzölés* (pl. ecetes-sós lábfürdő, gőzölés sziksóval, főtt burgonyával stb.);
- d) primitív *művi beavatkozással* végeztek magzatelhajtást a falu specialistái, de ugyanezeket a műveleteket önmagukon is végrehajtották a terhüktől szabadulni akaró asszonyok. (Pl. a méhet horgolótűvel, orsóval, tollszárral, hegyes pálcával szurkálták meg; petrezselyem, fehér üröm, mályva stb. gyökerét dugták a hüvelybe stb.) *Kenőasszonyok* kimasszírozták, „kikenték” az anyából a magzatot. A terhes asszony kötéllel körülkötötte csípőjét, majd a kötelet megnedvesítette, amely megduzzadt és kiszorította belőle a gyermeket.²⁰

Nélkülözhetetlennek tartom a korszak legkiemelkedőbb büntetőjogászának, Angyal Pálnak a nézeteit ismertessük az abortusszal kapcsolatosan. Az ember életét elleni bűncselekmények és a párviadal című művében betekintést nyújt néhány európai ország reformtörekvéseibe. Németországban például a századelőtől több reformkísérlet is irányult a liberalizálásra, ezek középpontjában az orvosi indikáció legalizálása állt (1909., 1911., 1919., 1925., 1927. javaslatok). Ugyanígy a francia, csehszlovák és a szovjet jogban is enyhébb büntetésre törekedtek. Művében Angyal Elza Liszt nézeteire, aki szerint, ha a törvényhozói székben nők ülnének a magzatelhajtás nem szerepelne a bűncselekmények között. Angyal Pál ezt a vélelmet nem osztotta: „Nézetem szerint a magzatelhajtást a bűncselekmények sorából törölni nem szabad...A törvénynek ki kell tartania kárhóztató és a büntetésért felelősséget kifejező álláspontja mellett; ezt kívánja a keresztény erkölcsön kívül a népesség szaporodásának állami érdeke is...De lege ferenda szó lehet arról, hogy amúgy is szűk végszükségi szakaszt a törvényhozó tágítsa, mikor is az orvosilag indokolt esetek ennek alája fognak esni.”²¹ A szerző ugyan csak a végszükségi indi-

14 Gémes Balázs: A népi születésszabályozás (magzatelhajtás) Magyarországon a XIX-XX. században. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest 1987 p. 13-14. old. BJT., 1888. p. 297.

15 Kautz Gusztáv: A magyar büntetőjog tankönyve, különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire. Budapest 1881. p. 544-545.

16 Legfelsőbb Bíróság I. 1.391/1956 sz. törvényességi határozat

17 Kautz Gusztáv meghatározásában a méhüszög (mola) az anyaméhben nő és a terhesség minden jelenségét tünteti fel.

18 Kautz Gusztáv: i.m. p. 545.

19 Jungi Eszter: Az újszülött megölésének és a magzatelhajtás cselekményének büntetőjogi megítélése. Büntetőjogi Tanulmányok IV. MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprém, 2003. szerk: Kahler Frigyes p. 152.

20 Vajkai Aurél: Népi orvoslás a Borsa völgyében Kolozsvár, 1943. (<http://www.mek.ro/02100/02115/html/3-1452.html>)

21 Angyal Pál: Az ember élete elleni bűncselekmények és a párviadal. Budapest 1928. p. 74.

kációt ismeri el, de ismertette a legújabb mozgalmak célkitűzéseit is. E reformtervek szűk körű, legális abortuszt tennének lehetővé a következő indikációk alapján: orvosi indikáció, amikor a magzat kihordása a nőre életveszélyt jelent; etikai indikáció, amikor a terhesség erőszak vagy vérfertőzés eredménye; a szociális indikáció, amikor a gyermek világra hozatala úgy a szülőt, mint annak családját súlyos anyagi helyzetbe sodorná; és az eugenikai indikáció, súlyos öröklődő többlet esetén.

A Csemegi kódex rendelkezései már keletkezésük idején is szembekerültek a tényleges társadalmi igényekkel, hibás kiindulási alapjuk és egyéb hiányosságai a felszabadulás után egyenesen kirívó lett. Változás mégsem a büntetőjogi szabályozás területén állott be, hanem az történt, hogy egyéb egészségügyi igazgatási aktusok korlátozták ténylegesen a büntető törvény hatókörét.²²

II., Egyre inkább kiütköztek a törvény ellentmondásai az első világháború idején. A törvény szövegéből az következett ugyanis, hogy a vérfertőzés vagy az erőszak eredményeként létrejött terhességet sem lehetett megszakítani. Márpedig ilyen esetek nem ritkán fordultak elő, az idegen katonák nőkkel szembeni dühös, netesen erőszakos fellépése következtében. A Btk. szigorú rendelkezései nem vezettek a magzatelhajtások számának csökkenéséhez, inkább az illegálisan végrehajtott művi abortuszok szaporodtak meg nagymértékben, melyeket az anya életre és egészségére fokozottan ártalmas módon hajtottak végre. A felderítetlen maradt abortuszok számát az is növelte, hogy a cselekmény összes tanúját büntetlenséggel vádolták, így senkinek sem állt érdekében, hogy feljelentést tegyen. Ezen kívül a Magyarországon akkoriban általánosan elfogadott abszolút jellegű orvosi titoktartással is ellenkezett az abortusz bejelentése.

Ezek hatására mind a jogászai, orvosi mind pedig a társadalmi szemléletben változás következett be, és egyre többen elleneztek az abszolút tiltó szabályozást. Így például Király Ferenc jogász hangsúlyozta: a magzatelhajtást büntető törvényhelyek valamennyien az állam jogát védik - tudniillik az államnak joga van a magzat hoz-, de felhívta a figyelmet arra is, hogy az embereknek igényük van bizonyos szabadságra az állammal szemben. A keresztény etikával érvelőknek azt válaszolta, hogy a prostitúciót vagy az öldöklő háborút is engedélyezi az állam, és az igazi keresztény erkölcsben a könyörület is benne van, amely átérzi a szenvedést, a nyomorúságot. 1915-ben nyilvánosságot kapott Eduard von Liszt véleménye is, amely szerint bizonyos esetekben igenis szükséges az abortusz. A feltételek: megfelelő határidőn belül történjék, szakértő egyén által végrehajtva; házasságon belül a férj házasságon kívül a nő beleegyezése szükséges hozzá.²³

²² Dr. Horváth Tibor: Az élet, testi épség, egészség büntetőjogi védelme. Közgazdasági és Jogi Könyvtudományi Kiadó, Budapest 1965. p. 469.

²³ Hegedűs Katalin: Az abortuszkérdés a két világháború között. In: Abortusz és... Literatúra Medica 1991. Szerk.: Sándor Judit

1928-ban az Orvosszövetség XXX. kongresszusán az orvosok is sikra szálltak a liberálisabb szabályozásért. A legszélsőségesebb nézetet képviselte Apáthy Károly, aki felvetette, hogy a szociális indokból elvégzendő abortuszokat is legálisnak kellene tenni, és a Btk.-t is eszerint kellene módosítani.

Amíg az orvosok, jogászok próbálták lazítani a szigorú rendelkezéseken, addig a vallási körök és a keresztény pártok a hagyományos gyakorlat mellett szálltak síkra. Hamarosan kialakult a szembenállás: a liberális és baloldali szocialista pártok az abortusz és a fogamzásgátlás liberalizálása, a konzervatív, keresztény és keresztényszocialista pártok szigorítás mellett foglaltak állást.

Ki kell emelnünk a bírói gyakorlat fontos szerepét, a Csemegi kódex több mint 60 éves hatályban léte alatt. Nem volt könnyű feladat a szigorúan tiltó szabályozást a megváltozott társadalmi igényekhez igazítani. A büntetőjogi rendelkezések alkalmazása során számos jogi problémát oldottak meg. Így például a gyakorlat döntötte el azt, hogy a magzatelhajtás bűncselekményének elkövetési tárgya az élő magzat, korára való tekintet nélkül, továbbá a magzatelhajtás általában nem állapítható meg, ha a beavatkozás csupán koraszülés előidézésére irányul. A joggyakorlat tett különbséget a bűncselekmény elkövetésére alkalmas és alkalmatlan esztiszokok között. Az anyával szemben kiszabott büntetések általában enyhék voltak és a büntetési tétel felső határához csak ritkán közelítettek vagy érték el azt.²⁴

III., 1945 után sajátos helyzet alakult ki a terhességmegszakítás joggyakorlatában. Hatályban maradt ugyanis a Csemegi kódex 285-286. §-a, amelyet később a MHÖ 358-359. §-a változatlanul megismételt (csupán a büntetési tételek alsó határánál volt némi eltérés). Büntetőjogilag tehát fennállt a magzatelhajtás teljes tilalma, ugyanakkor 1933-tól Curiai döntés mondta ki az orvos büntetlenségét az orvosilag indokolt abortusz esetén.²⁵ „Nincs kriminalitás abban, ha az orvos saját lelkiismerete szerint, s a fél beleegyezése mellett végrehajt egy műtétet, melyet - legyen az bár a terhesség megszakítására irányuló is - a beteg, illetőleg a terhes nő életének veszélye okából komolyan, vagyis tudományos meggyőződése szerint szükségesnek tart.”²⁶

1945 februárjában - a katonák nőkkel szembeni tömeges erőszakos fellépése, valamint a kétségbeejtő élelmezési és népegészségügyi helyzet miatt - átmenetileg felfüggesztették az abortusztilalmat először a fővárosban, majd vidéken is. 1945 nyara után azonban már egyre többen szorgalmazták a törvényes állapot visszaállítását, elsősorban a hatalmas népvészteségre hivatkozva.

²⁴ Viski László: A születésszabályozás kérdése a jog tükrében. Budapest 1958. p. 152.

²⁵ Dr. Jobbágyi Gábor: A méhmagzat életjoga. Szent István Társulat, Budapest, 1997. p. 153.

²⁶ Angyal- Izsák: Büntető törvénykönyv. Grill Károly Kiadó, Budapest, 1937. p. 294.

A pártállam abortuszpolitikája

1949-től, a kommunisták által a „fordulat évének” nevezett esztendőől kezdve minden megváltozott. A szovjetek szigorú pragmatizmusa, amely a világhatalomra törve, a népesség maximális szaporítását írta elő, érvényesült Magyarországon is. Rákosi Mátyás, mint mindenben, ebben is meg kívánt felelni az elvárásoknak. A szomszédos országok népesedését állította példának, azt azonban sohasem említette, hogy a háború utáni demográfiai fellendülésnek voltak olyan akadályai is, amelyek a többi kelet-európai országban hiányoztak (pl.: a szovjetek 600 000 magyar hadifoglyot ejtettek a háború alatt). Személyesen döntött az abortusz újbóli megszigorítása, majd betiltása kérdésében, és ez ügyben sem elvárásaival sem szakértőkkel nem konzultált.²⁷

Az egészségügyi miniszter egy kellő szakmai végzettség nélküli középkereskedelmi Ratkó Anna lett, aki szolgálai módon hajtotta végre a felülről jött pártutasításokat. Először kibocsátotta *81/34/1952 Eü számú utasítását*, melyben kivételeket állapított meg a BHÖ általános tilalmi szabályai alól. Voltaképpen ezzel az utasítással kezdetét vette a több évtizedes, önkényes, alkotmányellenes gyakorlat; nevezetesen a törvényi főszabály alól az alacsony szintű kivételképzés gyakorlata. Ezt követte a korszak két lényegi jogszabálya; a *8100-1/1953. számú utasítás a terhesség kötelező bejelentéséről*, és a *8100-2/1953. Eü.M. számú utasítás a méhüri beavatkozás és nyilvántartás szabályozásáról*.

Rákosi abortuszellenes kampánya egyre nagyobb mértékeket öltött. Az ötvenes évek elején egyre inkább összemosódott a rendőrhatalom, bírósági és orvosi tevékenység. A 8100-1/1953. számú utasítás nyomozói feladatokat rótt az egészségügyi apparátusra azzal, hogy előírta, hogy a vetélések közül csak azokat jelentsék be a nyomozó szerveknek, amelyek esetében -vizsgálatok lefolytatása után- meggyőződtek arról, hogy tiltott beavatkozás történt. Az orvosoknak ezen kívül propagandamunkát kellett végezniük, valamint azt is előírták, hogy legyenek jelen egy-egy terhesség-megszakítást elítélő bírósági tárgyaláson. A népet pedig a többszázéves példányban szétosztott propagandafüzetek egyes vandál beavatkozások leírásával igyekeztek elrettenteni. Ilyen, állítólag megesett történet volt például, mely szerint „egy négygyermekes családanya iskolás gyermekének tollszárát faragta meg és ezzel szúrta fel a méhébe. Súlyos állapotban szállították a klinikára, ahol 3 liternyi vérátömlesztést kapott (...).Hat napon át éjjel –nappal orvos volt mellette, mégsem tudták megmenteni. Boncoláskor a hasában másfél liter gennyet találtak.” A bossúra dramatizálása igen hatásos volt: A szereplő a többgyermekes családanya, aki meg gondolatlansága miatt napokig szenvedve árvákat hagy hátra.²⁸

27 Szabó A. Ferenc: Abortusztilalom, anno. A művi vetélés törvényes üldözése Magyarországon 1956. előtt. In: Abortusz és...Literatúra medica 1992 p. 139-140.

28 Szabó A. Ferenc: i.m. p. 140.

Az abortusz hatósági üldözésének igazi terepévé a bíróságok váltak. A bírósági tevékenység élénkülésének már 1950-től voltak jelei. Ehhez nem volt szükség feltétlenül új rendeletekre sem, hiszen a múlt századi Büntető Törvénykönyv „különös esete” egyértelműen bűnösnek nyilvánította a művi abortuszt. A másik hivatkozási alapot a szovjet büntetőjog adta. A Szovjetunióban 1936-ban hoztak szigorú rendelkezéseket a magzatelhajtás tilalmáról. A magyar bírói kar mindkét hivatkozási alappal szigorúbban ítélte meg az abortuszt. Erről tanúskodik a következő táblázat:

Év	Összes elítélt száma	Nem felfüggesztett börtönbüntetés						
		Hónap			év			
		3	3-6	6-12	1-2	2-5	5-10	10-
1938	508	252	54	54	27	1	-	-
1950	433	108	23	62	40	13	-	-
1951	750	19	95	89	64	33	-	-
1952	894	17	103	86	73	60	9	3
1953	1307	1	88	119	56	156	123	3
1954	461	-	22	25	40	50	6	-
1955	557	4	23	38	41	53	3	1
1956	416	4	22	33	32	18	4	-
1957	133	1	10	17	11	4	1	-
1958	131	-	12	13	12	11	2	-

A táblázatból láthatjuk, hogy milyen szorgalmas volt az abortusz törvényes üldözésében az ötvenes években a Rákosi irányította magyar igazságügyi kar. Így 1953-ban például kiugróan magas volt a magzatelhajtás miatt elítéltek száma: 546 személyt ítéltek magzatelhajtás miatt fel nem függesztett szabadságvesztésre egyetlen más büntetési kategóriában sem növekedett ilyen mértékben az ítéletek száma. 123 elkövetőre róttak ki 5 évnél hosszabb tartamú börtönbüntetést, amely azért is számított kiugróan nagy számnak, mert a Csemegi kódex szerinti maximális büntetési tétel – alapesetben és az első minősített esetben is-5 év fegyház volt.

A bírói gyakorlat ítéleteivel elsősorban az anyagi haszonért magzatelhajtásra vállalkozók fokozott társadalomra veszélyességét juttatta kifejezésre. Ennek szellemében a magzatelhajtást végző orvosokkal és más személyekkel szemben a maximális büntetést szabták ki. Sőt a megbüntetés súlyát az a gyakorlat is fokozta, amely a magzatelhajtás mellett az orvos vagy bába elkövető terhére a foglalkozás szabályainak megszegése által elkövetett, élet vagy testi épség veszélyeztetésének is megállapította.³⁰

29 Szabó A. Ferenc: Az abortuszkérdés és a magyar társadalom századunkban. In: Magyar Napló Kiadó, Budapest, 1999. p. 34.

30 Dr. Nagy Ferenc- Dr. Siegfried Lammich: A terhességmegszakítás és a magzatelhajtás egyes jogi illetve büntetőjogi kérdései. In: Magyar Jog 1986/ 7-8 p. 640.

A Rákosi magzatelhajtással kapcsolatos ideológiáját akár ezen egy mondat is fémjelezhetnénk: „A magzatelhajtás elleni küzdelem az egész nép ügye” (1004/1953. számú minisztertanácsi határozatban („Az anya és gyermekvédelem továbbfejlesztéséről”)) jelenik meg ez a mondat, amely központi párthatározat alapjait tartalmazza. 1953 februárjában született. A terjedelmes határozatban már nem sok szó esik az abortuszról, zárófejezete (VI. fejezet: „Küzdelem a magzatelhajtás ellen”) foglalja össze az előző évek abortuszellenes politikájának lényegét.

Ezen határozatot követte a Zsoldos Sándor egészségügyi miniszter által aláírt, tehát a rövid „Ratkó-szakasz” lezárásának tekinthető - 8100-9/1953. EüM. számú utasítás „a terhesség megszakításának szabályozása tárgyában” Ez az utasítás megkifejezetten és nyilvánosan engedélyezi a terhesség-megszakítást bizonyos esetekben (a terhes nő élet- és egészségkárosodás veszélye, a magzat súlyos károsodása, illetve kivételesen méltánylandó körülmények között a terhes nő életkora, személyi és családi körülményei miatt). A 8100-4/1954. számú EüM. számú utasítás „a méhüri beavatkozás, valamint az elvetélés bejelentésének és nyilvántartásának szabályozásáról” fegyelmi és büntetőjogi felelősség mellett az orvosok kötelesek a bejelentését. Ennek a két Ratkó-Zsoldos-féle rendeletnek volt az egyenes következménye ebben a korban számtalan tragikus végű, önmagán végrehajtott női beavatkozás; a művi vetélést végrehajtó, vagy megkísérlő nők semmi körülmények között nem mertek orvoshoz fordulni, mert ezzel egyértelműen büntető eljárásba tették ki magukat.³¹

Találónak tartom 1949-et a „fordulat évének” nevezni, nemcsak a kommunizmus ták szemszögéből, hiszen radikális fordulatot jelentett ez az év (és a vele érkező Rákosi-korszak) a magzatelhajtás társadalmi megítélésében is. A tömeges meggyűlöltetés, súlyos büntetések mélyen beivódtak az emberek emlékezetébe, és egyre többen álltak át az abszolút tilalmat szentesítő szabályozás ellen harcoló sorába.

Sztálin halála után megszakadt a szélsőséges diktatúra korszaka, és a Rákosi rendszer elvesztette hitelét a lakosság körében. A Szovjetunióban 1955 őszén született körben engedélyezték az abortusz kórházi elvégzését. Nálunk ugyan nem adtak ki ilyen rendeletet, de a lakosság addigra már élt a szociális indikációjú abortusz lehetőségével. Rákosi megtagadta a szovjetunióbeli enyhülési politika átvételét. Így csak 1956-ra értek meg a feltételei egy új rendelet meghozatalának:

A terhesség megszakításával kapcsolatos kérdések szabályozásáról és a magzatelhajtás büntetéséről adta ki a Minisztertanács 1047/1956. számú határozatát, amely hatályon kívül helyezte az 1004/1953. Mt. számú határozat magzatelhajtásról szóló rendelkezéseit és az abortuszt teljesen liberalizálták. Azonban a hatékony születésszabályozás feltételei (a szükséges lakossági ismeretszint, megfelelő fo-

31 Dr. Jobbágyi Gábor: i.m. p. 154-155.

galmazásgátlási eszközök stb.) nem álltak rendelkezésre. A rendelkezések értelmében a terhesség az orvosi és az eugenikai indikáció alapján bármikor megszakítható, ennek időbeli korlátait csak orvosi szempontok jelentik. A szociális indikáció esetében, illetve amikor az engedélyt a terhes nő kérelmére adták ki, a beavatkozás a terhesség 12. hetéig, kivételesen a 16. hetéig volt megengedett. A határozat megtartotta ugyan az engedélyezési rendszert, a bizottságok működése azonban megerősítettől fogva formális volt. Feladatukként írták elő a felvilágosítást és indokolatlannak látszó kérelem esetén a meggyőzést, azonban ha a kérelmező ragaszkodott a terhesség megszakításához az engedélyt meg kellett adniuk. A határozat nyomán a legális abortuszok száma jelentősen növekedett, a születésszám pedig gyors ütemben csökkent.

1961. évi V. törvény

Több évi előkészítő munka eredményeként jött létre az első átfogó szocialista büntetőködex, az 1961. évi V. törvény, amely 1962. július 1-én lépett hatályba. A törvény az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekményeken belül szabályozza a magzatelhajtást. A Btk. 256.§-a a következőképpen rendelkezik a magzatelhajtás büntetéről:

- „(1) Aki más magzatát elhajtja, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
- (2) A büntetés hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztés, ha
 - a.) az elkövető visszaeső,
 - b.) a büntettet üzletszerűen vagy
 - c.) a nő beleegyezése nélkül követték el,
 - d.) a büntett súlyos testi sértést okozott.
- (3) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a büntett halált okozott.
- (4) Az a nő, aki a magzatát elhajtja vagy elhajatja, hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Az új Btk. merőben új felfogást tükröz a Csemegi-kódexhez képest. Az 50-es évektől terjedt el az a nézet, mely szerint a büntetőjognak nem lehet közvetlen feladata a népszaporodás előmozdítása, a magzatelhajtás elleni küzdelem elsősorban a közegészség védelmét szolgálja.

Magyarország népességstruktúrájában csak 1974-ben következett be változás, részint a szülőképes korú nők száma emelkedésének, részint az 1973. évi rendelkezések és szociálpolitikai intézkedések hatásának betudhatóan. Az 1973-ban megjelent 1040/1973. sz. minisztertanácsi határozat némileg szigorította a korábbi rendszert. Szerencsésnek bizonyult, hogy az abortuszkérdést elsősorban nem a tiltás vagy az engedélyezés alternatívája síkján értelmezték, hanem a fogamzásgátló eszközök forgalmazásának liberalizálásával reális al-

ternatívát kínáltak a családoknak. A családi pótlékkal, GYES-sel és lakásjuttatással támogatott gyermekvállalás alternatívája már nem a büntetéssel felmenthető abortusz volt, hanem a kultúrált, európai színvonalú szabályozás.³² A jogszabály változtat a korábbi abortuszengedélyezési rendszeren is, és a korábbi engedély helyett egy indikációs modellt vezet be. Kimondja: „el kell érni, hogy a terhesség nem kívánt terhességet megelőzzék, ne pedig megszakítsák.” A határozat az 1973. évi 4/1973. Eü.M. számú „a terhességmegszakítás iránti kérelem elbírálásáról” rendeletet egészíti ki.³³ Ennek a szabályozásnak az alapja az indikációs megoldás, vagyis a terhesség megszakítására az engedély csak jogszabályban meghatározott indikációk alapján (orvosi és eugenikai; szociális; jogi; szociálmedikai indikáció), a terhes nő írásbeli kérelmére, az erre a célra létrehozott bizottság által adható. Ezzel megszűnt az a szabályozási megoldás, mely a terhes nő kérelmére, orvos által végzett beavatkozást mindenfajta indikáció nélkül büntetlenül teszi, ha az a megtermékenyüléstől számított meghatározott időtartamon belül történt.

Jogállami szempontból továbbra is értékelhetetlenek, elfogadhatatlanok a jogszabályok (formai-tartalmi okok miatt pontosan ugyanúgy alkotmányellenesek, mint elődjük), de az általuk megteremtett kiindulási alapon esetleg bevezethető lett volna egy törvényes, alkotmányos megoldás.³⁴

1978. évi IV. törvény

Az 1961. évi V. törvény alkalmazásának több mint másfél évtizedes alkalmazása után szükségessé vált az addigi jogfejlődést összegző és továbbfejlesztő, új Btk. Törvénykönyv létrehozása. Ennek eredményeként 1979. július 1-én lépett életbe, a ma is hatályban lévő, 1978. évi IV. törvény.

A magzatelhajtás szabályozásában annyi változás történt a korábbi Btk.-hoz képest, hogy a minősített esetek közt már nem található a visszaesés, mert azt az általános rész szabályozza. Ezen kívül kiegészültek a minősített esetek az életveszélyes okozásával a hatályos büntető kódexben. A megfelelő szakképzettség nélküli elvégzés- a publikált kodifikációs elgondolásokkal ellentétben- nem minősítő körülmény. Hasonlóképpen hiányzik a minősített esetek köréből a magzatelhajtással járó gamzasképtelenség (azaz maradandó fogyatékoság) előidézése, amely az életveszélyes cselekményeknél nem ritka kísérőjelenség. A tényállás további elemzésével a törvényhozás egy későbbi fejezetében külön foglalkozik.

Az abortuszkérdés a rendszerváltozás idején

A rendszerváltozás végre lehetővé tette az abortuszkérdés sokáig tiltott témájának megvitatását is. Ha nem is ilyen széles körben, de már korábban is volt két abortuszvita Magyarországon. Az első az 1932-es, amely a Szociáldemokrata Párt születésszabályozási ankétján zajlott, s volt egy 1947-48-ban is, amely elsősorban az orvosi fórumokon kapott teret. Az 1988-ban kezdődött vita tehát már a harmadik abortuszvita, nem szólván arról, hogy a szélesebb körben folyó népesedési vitákhoz is voltak lényeges megállapításai az abortusz kérdéséről.³⁵

A sajtóviták élénkülését fokozta a kormány által 1988. október 23-án elfogadott rendelet. Az 76/1988. (XI. 13.) MT-rendelet a terhességmegszakításról hatályon kívül helyezte a hatályos abortuszszabályokat, így az 1040/1973. MT-rendelet jogszabályait. Ez időtől tehát megszűnt az állami egészségügyi felügyeleti, megelőzési, lebeszélési kötelezettsége. A nyugati indikációs modellhez képest nagyságrendekkel liberálisabb modellt tovább liberalizálta. A liberalizálásnak több iránya van. Pl. a rendelet összevonja a korábbi 6 feltétlen és 4 lehetséges okot; a terhesség-megszakítást 10 esetben engedélyezni kell. Ugyanakkor a 10 feltétel esetében is könnyít; pl. 2 élő gyermek esetében már megszakítható a terhesség. Megdöbbentő és érthetetlen módon hatósági jogkörrel ruházzák fel az eljárásban a szakorvosokat (pl. a végső fokon szakorvos dönti el, hogy bűncselekmény miatt megszakítható-e a terhesség).³⁶ A rendelet eltörölte az első fokú abortuszbizottságokat, amelynek helyébe a Csalás- és Nővédelmi Tanácsadó szolgálat lépett, amely jogosulttá vált az engedély megadására.

Ez a rendeleti szintű szabályozás nem csupán az 1989. október 23. óta hatályos alkotmány rendelkezéseivel ellentétes, de sértette a korábbi alkotmányos szabályokat és a jogalkotásról szóló törvény rendelkezéseit. E szabályok kimondták, hogy hazánkban törvény állapítja meg az állampolgárok alapvető jogaira és kötelezettségeire vonatkozó szabályokat, ezek feltételeit és korlátait, valamint eljárási szabályait. Az alapvető jogok körébe tartoznak- többek között- a személyhez fűződő jogok és kötelezettségek. A Minisztertanács túllépte hatáskörét, amikor az alapvető személyiségi jogokat érintő terhességmegszakítás lehetőségét, feltételeit a megengedhetőségének eljárási szabályait meghatározta. Ilyen szabályok alkotására törvénynél alacsonyabb szintű jogi szabályozásra még felhatalmazást sem lehet adni. Igaz ugyan, hogy a minisztertanács rendelete nem is hivatkozott semmilyen felhatalmazásra, tehát még a törvényesség látszatát sem igyekezett igazolni.³⁷

A rendelet láttán az újonnan alakult abortuszellenes körök sem maradtak tétlenek, és 1990. január 10-én a Pacem in Utero Egyesület az Alkotmánybírósághoz

32 Szabó A. Ferenc: Az abortuszkérdés és a magyar társadalom századunkban Magyar Napló Kiadó, Budapest, 1999. p. 44.

33 Dr. Jobbágyi Gábor: i.m. p. 157.

34 Dr. Jobbágyi Gábor: i.m. p. 157.

35 Szabó A. Ferenc: i.m. p. 48.

36 Dr. Jobbágyi Gábor: i.m. p. 157-158.

37 Törő Károly: A meg nem született magzat jogi védelme. In: Magyar Tudomány 1990. 7. p. 845-846. o.

fordult, a hatályos abortuszrendeletek alkotmányellenességének megállapítására. A beadványra Kökény Mihály, államtitkár válaszolt a Kormány nevében, és teljes mértékben elutasította az egyesület álláspontját. Az új kormány népjóléti minisztere, Surján László azonban 1991 júniusában visszavonta elődje álláspontját, és maga is elismerte a hatályos rendeletek formai alkotmányellenességét.³⁸ Mind ezek után az alkotmánybírósághoz fordultak más magzatvédő és feminista szervezetek, a katolikus egyház vezetői.

A 64/1991. Alkotmánybírósági határozat

1991. december 16-án megszületett az Alkotmánybíróság állásfoglalása, mellyel az alkotmányellenesnek nyilvánította a terhesség-megszakítás rendeletben történt nő szabályozását, megsemmisítette az 76/1988. MT-rendeletet és a végrehajtásáról kiadott 15/1988. SZEM-rendeletet. A testület részletesen felvázolta a magzatvédelem és a terhesség-megszakítás elvi kereteit. Főbb állításai a következők:

A nőt megilleti a testük fölötti autonóm rendelkezés joga.

Alkotmányértelmezés útján nem állapítható meg, hogy a magzatot megilleti az élethez való jog.

A magzat jogalanyiságáról való döntés az alapjogok értelmezéséhez képest előkérdés.

Az Alkotmánybíróság kijelöli a szabályozás kereteit, a törvényhozónak a magzat jogalanyiságára vonatkozó döntésétől függően.

Az állam elsődleges kötelezettsége az emberi élet védelme. Ez az általános életvédelmi kötelezettség minden olyan lény vonatkozásában köti az államot, melynek életét védeni kell ahhoz, hogy az emberi élet védelme maximálisan biztosítva legyen.

Ha a törvényhozó a kiterjesztés mellett dönt:

- A jogi emberfogalom alapvető jellemzőin nem változtatna, így nem teszi szükségessé az alapjogok átfogó újraértelmezését.
- Fejlettségére tekintet nélkül, ugyanolyan joga lesz az élethez és az emberi méltósághoz, mint a már világra jött embernek
- Az anya önrendelkezési joga nem, hanem csupán néhány rendkívüli határesetben érvényesülhet.

Ha a törvényhozó úgy dönt, hogy az emberi jogokat nem terjeszti ki a magzatra:

- az anya önrendelkezési joga korlátozhatja a magzat életének folytatásához fűződő érdekeit.

38 Dr. Jobbágyi Gábor: i.m.: p. 159.

II.) az abortuszt akkor sem lehet a nő lelkiismereti ügyeként kezelni- vizsgálni kell a kérelem indokait.³⁹

Az Országgyűlésnek 1992. december 31-ig kellett az új törvényt megalkotnia. A törvényelőkészítés időszakát széleskörű publicisztikai, szakmai vita kísérte. A magyar társadalmat is megmozgatta az esemény; legkülönbözőbb vélemények kaptak egyre nyilvánosságot.⁴⁰ Ezek közül néhány fontosabbat említenék:

A liberális oldal nézeteit Kis János, az SZDSZ korábbi vezetője foglalta össze. Nézete szerint az emberi élet kezdetét az agyműködés kialakulásával kellene összekötni: „Központi idegrendszer nélküli lények a legelemibb kellemes-kellemetlen megkülönböztetésére sem képesek. Az érzőképeség megjelenése az agy fejlődéséhez kötődik. Az agy főbb területei a 12. hét táján már jól azonosíthatók.”⁴¹ A szerző lényegében elfogadja a Roe v. Wade-ügyben alkalmazott koncepciót, mely három szakaszra osztja a terhességet. A három szakasz: I., 1-12.hét, amíg nem épül ki a központi idegrendszer és nincs agyműködés; II., 12-14. hét, megindul az agyműködés, a terhesség-megszakítás korlátozott; III., 14. héttől csak rendkívüli esetben szakítható meg a terhesség.⁴²

Az ugyancsak liberális politikus, Hack Péter Kinek az élete? című tanulmányában már az abortusz korlátozása mellett érvel: „...a magzatot, mint személyt, ugyanolyan mértékben illetik meg az emberi jogok, mint bármely más személyt, legfeljebb ezen jogok egy részének gyakorlásában korlátozva van.”⁴³

Jobbágyi Gábor, az abortuszellenes mozgalmak legnagyobb hazai képviselője szerint a magzat a megtermékenyülés pillanatától kezdődően emberi személyiség, akinek jogi védelmét a civilizált társadalmakban maradéktalanul biztosítani kell. Három esetben látja indokoltnak a terhesség megszakítását: I., az anya életveszélye; II., a magzat súlyos károsodása; III., bűncselekmény okozta terhesség esetén.⁴⁴

A Magyarországi Református Egyház 1991. február 27-én megnyílt zsinata 10 pontban foglalt állást a magzati élet védelmében. A nyilatkozat nem áll a teljes abortusztilalom pártjára: az anya egészségkárosodása, közvetlen életveszély vagy nemi erőszak következtében létrejött terhességesetén „a két rossz közötti választás erkölcsi dilemmája vetődik fel.”⁴⁵

A Keresztény-Zsidó Társaság által a Magyar Tudományos Akadémián 1992. május 22-23-án tartott szimpóziumon a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége nyilvánosságra hozott egy állásfoglalást, amely külön-külön foglalkozik a magzatvéde-

39 Kis János: Az Alkotmánybíróság az élethez való jogról. In: Jogtudományi Közlöny 1992. p. 125-126.

40 Dr. Jobbágyi Gábor: i.m.: p. 169.

41 Kis János: Az abortuszról. Érvék és ellenérvék. Cserépfalvi Könyvkiadó 1992. p. 134-135. Dr. Zoltán Ödön: A magánélet szabadsága és jogi védelme. In: Magyar Jog 1992/9 p. 530-538.

42 Kiss János: i.m.: p. 182-183.

43 Hack Péter: Kinek az élete? Jogi érvelés az élet pártján. In: Új Exodus 1992/1 p. 35.

44 Lenkovics Barnabás: A magzat élethez való jogáról. In: Magyar Tudomány 1990/2 p. 162-166.

45 Zsinati állásfoglalása a magzati élet védelmében. In: Confessio 92/3 p. 101-102.

lem teológiai, morális, orvosi, népesedési és jogi vonatkozásaival. A tanulmány minden szempontból kiáll a fogamzástól számított teljes körű életvédelem mellett és elismeri a családtervezés jogát az emberi élet megfogamzása előtt.⁴⁶

A közvélemény is a liberalizálás fenntartása irányába mutat. Ezt bizonyította a Központi Statisztikai hivatal Népeségtudományi Kutató intézetében, 1990. márciusban végrehajtott felmérés. A közvélemény kutatás szerint már a vallásos emberek többsége sem ért egyet azzal, hogy az egyház minden esetben elítéli és szigorúan tiltja az abortuszt. (Több mint 70%-uk egyetért az indokolt esetben végrehajtott abortusszal.) A lakosság egynegyedének az volt a véleménye, hogy a terhesség megszakítást teljesen szabaddá kellene tenni és feltételektől függetlenül, minden esetben engedélyezni.⁴⁷

Az 1992. évi LXXIX. számú törvény

Az abortuszra vonatkozó új törvény megalkotása igen nehéz, és felelősségteljes feladat volt a jogalkotó számára, mind a kérdéskör bonyolultsága, mind pedig az idő rövidege miatt. A Magzatvédelmi Törvény tervezetét 1992. július 13-án terjesztette a Kormány elé dr. Surján László, népjóléti miniszter. A tervezetnek van egy szigorú A.) változata, illetve egy liberális B.) változata. Az első variáns csak egészen szűk körben tette volna lehetővé az abortuszok elvégzését (az anya életveszélye; étellel össze nem egyeztethető genetikai károsodás; bűncselekmény okozta terhesség esetén), míg a második a másállapotba került nő válsághelyzetére hivatkozva, tulajdonképpen minden esetben engedélyezte a műtét elvégzését. Sarkalatos pontja mindkét változatnak az egészségügyi feltételek teljes körű biztosítására irányuló törekvés, vagyis az abortuszt csak kórházi körülmények között engedélyezi.⁴⁸

A tervezet parlamenti vitája során Surján László értelmezi a Büntető Törvénykönyv és a törvényjavaslat viszonyát:

„A büntető törvénykönyv a magzatelhajtás büntetéséről rendelkezik. A tervezet nem helyezi hatályon kívül ezt a rendelkezést. Az ellentmondásnak, amely a büntetendő magzatelhajtás és az azt olykor mégis lehetővé tevő jelen tervezet között található, az a feloldása, hogy a törvénytervezet megengedő részeit olyan esetek felsorolásának tekintjük, amely esetekben a Btk. alapján járó büntetést nem hajtják végre. Ez a szemlélet annak az állításnak felel meg, mely szerint az abortusz

mindenképpen rossz dolog. Ebben az értelemben tervezetünk nem engedélyezi, hanem tűri bizonyos esetekben az abortusz végrehajtását.”⁴⁹

A parlamenti vita a közvélemény intenzív érdeklődése mellett zajlott. A képviselők csak részben csoportosultak pártalapon, például a parlamentben helyet foglaló nők, pártállásuktól függetlenül a liberális megoldás mellett érveltek. Bizonyos tendenciák ennek ellenére megmutatkoztak: a kormánypárti körökből nagyobb arányban támogatták a szigorúbb megoldást, az ellenzék pedig inkábbba liberális változat mellett tettek hitet. A törvény végszavazásakor, amikor az „A” változat már lekerült a napirendről, 193 képviselő ajánlotta elfogadásra a törvényjavaslatot, csupán 39 mondott nemet, és 33 volt a tartózkodók száma. A törvénytervezetet tehát a képviselők túlnyomó többsége helyeselte, a törvény szokatlanul erős támogatást kapott.⁵⁰

Az Országgyűlés 1992. december 17-i ülésnapján fogadta el az 1992. évi LXXIX. törvényt „a magzati élet védelméről”.

A törvény a következőket tartalmazza:

Az indoklás leszögezi, hogy a magzati élet tiszteletet és védelmet érdemel; védelme a gyermeket váró nőkről történő fokozott gondoskodással valósítható meg; a terhesség-megszakítás nem családtervezési eszköz; a családtervezés viszont a szülők joga és kötelezettsége.

A törvény második része tartalmazza a támogatás és a védelem eszközeit és módjait; összesen két paragrafusba sűrítve: 2.§ - A családtervezés iskolai oktatásával és az állam egyéb feladataival kapcsolatos tennivalókkal foglalkozik. – Felsorolja azok körét, akik térítésmentes terhesgondozásra jogosultak, majd részletezi a terhesgondozás törvényes kereteit. 3.§ - végezetül rendelkezik az igazoltan terhesgondozásra járó anyák számára folyósítandó „várandósági pótlék” fizetéséről.

A törvény legterjedelmesebb, 3. része a terhesség-megszakítás engedélyezésének feltételeit fogalmazza meg. Leszögezi, hogy a terhesség csak veszélyeztetettség esetén az e törvényben meghatározott feltételekkel szakítható meg.

Az indikációk felsorolásánál szakaszhatárokat állapít meg: általában a terhesség 12. hetéig szakítható meg a terhesség, de az engedély meghosszabbítható a 18. hétig, ha a cselekvőképességgel vagy a fogantatás időpontjával kapcsolatos problémák merülnek fel. Genetikai, teratológiai problémák esetén ez az időpont kitolható a 24. hétig. Ezután csak életveszély vagy a magzat igazolt károsodása esetén végezhető el a művi abortusz.

A törvény a továbbiakban részletesen ismerteti az eljárási szabályokat, és felsorolja a terhesség-megszakítást végző intézményeket.⁵¹

46 Dr. Jobbágyi Gábor: i.m. p. 173.

47 Pongrácz Tiborné-S. Molnár Edit: Az abortuszkérdés Magyarországon, 1991. In: Statisztikai Szemle 1991/7 p. 509-531.

48 Szabó A. Ferenc: i.m. p. 74.

49 Részletek a 6494. számú törvényjavaslat parlamenti vitájából. In: Esély 1993/1. p. 33-64.

50 Szabó A. Ferenc: i.m. p. 75.

51 Szabó A. Ferenc: i.m. p. 76.

A Magzati élet védelméről szóló törvény nagy előrelépést jelentett a korábbi szabályozáshoz képest, hiszen a terhesség-megszakítás törvényi szintű szabályozására először került sor. A várandósági pótlék bevezetése nemzetközi szinten is igen jelentősnek mondható- 1995-ben költségvetési megfontolásból mégis eltörölték. A törvény pozitívumaiként értékelhetjük még az ún. „gondolkodási idő” bevezetését (a kérelem benyújtását követő 3 napon belül a beavatkozásra nem kerülhet sor); a Családvédelmi Szolgálat tájékoztatási kötelezettségét, az állam felvilágosítási kötelezettségét; az egészségügyi dolgozók lelkiismereti szabadságának figyelembe vételét.

A törvény sok pozitív vonása ellenére megemlíteném egy nagy hiányosságát is. A jogalkotó nem határozta meg a magzat jogállását, pedig az Alkotmánybíróság a terhesség-megszakításra vonatkozó új szabályozás alkotmányosságát ettől tette függővé. Ezen kívül a legtöbb támadás a „magzatvédők” részéről az ún. „válsághelyzet-indikáció” ellen irányult, amely –véleményük szerint- parttalanná teszi a feltételeket. A törvény gyakorlati alkalmazásának problémái, egyes rendelkezések kritikái az Alkotmánybírósághoz benyújtott indítványokká formálódtak.

A 48/1998 (XI. 23) AB határozat⁵³

Az Alkotmánybírósághoz számos indítvány érkezett a Magzatvédelmi törvény rendelkezéseivel, a törvény egészével, valamint az annak végrehajtásáról szóló 23/1992.(XII. 23) NM rendelet egyes rendelkezéseivel kapcsolatban. Az Alkotmánybíróság a 48/1998. AB határozatában elbírálta a Magzatvédelmi törvénynek azon rendelkezéseit, melyek a *magzat jogalanyiságát* érintik, továbbá amelyek a terhesség megszakítására vonatkoznak *súlyos válsághelyzet* esetén.

Visszautasította többek között az arra irányuló indítványt, hogy az Alkotmánybíróság állapítsa meg, ember –e a magzat, valamint, hogy nyilvánítsa az egész törvényt alkotmányellenesnek, mivel az nem tartalmaz konkrét rendelkezést a magzat jogalanyiságáról. E kérdésben bizonyos hangsúlyeltolódást figyelhetünk meg az 1991-es AB határozathoz képest: A korábbi döntés ugyanis megfogalmazta, hogy a törvényben nyilatkozni kell a magzat státuszáról. Most azonban az Alkotmánybíróság kimondta: azzal, hogy a törvényhozók kifejezetten nem rendelkeztek róla, azt juttatják kifejezésre, hogy a magzat a jog szerint nem ember.

A legtöbb támadás azokat a rendelkezéseket érte, melyek szerint a súlyos válsághelyzetre alapított abortusz kizárólag a várandós nő állítása alapján, az okok megnevezése és ellenőrzése nélkül történik. Az Alkotmánybíróság álláspontját ebben a kérdésben a következőképpen fogalmazta meg: „nem alkotmányellenes, ha

a törvény az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén lehetővé teszi a terhesség megszakítását. A súlyos válsághelyzet fennállásának vizsgálatáról a törvényhozó azonban alkotmányosan kizárólag akkor mondhat le, ha egyszersmind a magzati élet védelmére irányuló, megfelelő ellensúlyt képező rendelkezéseket is megállapít.” A ténylegesen hatályban lévő jogszabályok két paragrafusát azonban alkotmányellenesnek minősítette. Így 2000. június 30. napjával megsemmisítette a magzatvédelmi törvénynek a súlyos válsághelyzet fogalmát meghatározó passzusát [12.§ (6) bek.], valamint a törvényhez kapcsolódó miniszteri rendeletnek azt a pontját, amely kimondja: a válsághelyzet fennállását a várandós nő „nyilatkozatával igazolja, a nyilatkozat tartalmával ,illetőleg valódiságával kapcsolatban a munkatársnak mérlegelési joga nincs.” [9.§ (3) bek.] Az Alkotmánybíróság leszögezte: 2000. júliusától erre az indokra hivatkozva csak akkor engedélyezhető az abortusz, ha a parlament új meghatározását adja a súlyos válsághelyzetnek.

Az Alkotmánybíróság a „súlyos válsághelyzet” alkotmányosságát négy aspektusból vizsgálta: Elsőként a válsághelyzet törvényi meghatározását vizsgálta, a második pontban a válsághelyzet szabályait vetette össze a Büntető törvénykönyvvel, a harmadik pont a magzatvédelem és az önrendelkezési jog konfliktusát mérlegelte a krízishelyzet szabályainál, a negyedik pontban pedig a magzatvédelmi törvény és a hozzákapcsolódó rendelet egészét bevonta a vizsgálatba.

Tekintettel arra, hogy dolgozatomban büntetőjogi szempontból közelít a témához, a második vizsgálati szempontot érdemesnek tartom arra, hogy részletesebben ismertessem. Az Alkotmánybíróság kiindulásként rögzíti, hogy a büntetőjog általános szabályai szerint csak az követ el bűncselekményt, aki jogellenesen jár el. Ebből következik, hogy a törvény a jogellenesen véghezvitt magzatelhajtást bünteti. Az ún. „jogellenességet kizáró okokat” pedig jelen esetben a magzatvédelmi törvény határozza meg. Amikor a törvény engedélyezi a terhesség-megszakítást, egyúttal kizárja a bűncselekmény megvalósulását, így a büntethetőséget a Btk. alapján. A súlyos válsághelyzet indikációja büntetőjogi értelemben jogellenességet kizáró oknak számít. Az Alkotmánybíróság szerint sérti a jogállamiság elvét, így alkotmányellenes, hogy az abortuszsabályok az állapotos nőre bízzák a büntethetőségi akadály megállapítását, egyúttal kizárják, hogy a nő nyilatkozatát bárki felülvizsgálhassa. Alapkövetelmény, hogy az „elvileg büntetendő cselekmény jogellenességét kivételesen kizáró körülmény bizonyítható legyen, fennállását bíróságának, vagy más, erre felhatalmazott intézménynek kell megállapítania.” Mindebből azonban nem következik - folytatja az ítélet-, hogy be kell vezetni a krízishelyzet hatósági ellenőrzését. Elfogadható megoldás, ha a magyar törvényhozás- Hollandia, Belgium és Németország mintájára- „kiveszi a magzatelhajtás bűncselekményének tényállásából” a válsághelyzet indikációját. Azaz a várandós nő krízishelyzete miatt engedélyezett abortuszt, mint kivételt, a Büntető törvénykönyvnek a magzatelhajtást bűncselekménnyé minősítő paragrafusában kell megnevezni. A határozatnak ez az érvelése hangsúlyozza az Alkotmánybíróság erkölcsi érték ítéletét:

52 Somfai Balázs: Gondolatok az abortuszról. In: Magyar Jog 1999/10 p. 614-619.

53 Tóth Gábor Attila: A második abortuszdöntés bírálata alapján. In: Fundamentum 1991/1 szám p. 82-88

a jogrend a magzatelhajtás esetében „büntetőjogon kívüli megfontolások alapján csupán megtűri a társadalomra veszélyes, káros cselekményt.”

A 2000. évi LXXXVII. törvény

A magzati élet védelméről szóló törvény módosításáról szóló T/2293 számú törvényjavaslatot dr. Gógl Árpád egészségügyi miniszter terjesztette elő 2000. februárjában. A törvényjavaslat általános vitája 2000. március 21-én zajlott. Az 1992. évi LXXIX. törvény módosításáról szóló törvényt 2000. június 20-án fogadta el az Országgyűlés.

A törvény a korábbi szabályozáshoz képest több előrelépést tartalmaz:

A terhesség-megszakítás válságtanácsadásnak a magzat megtartása érdekében kell lezajlania. [9. § (1) bek.]

A tanácsadás kétszeri alkalommal történik, köre bővül (például tájékoztatni kell a fogantatásról, a magzat fejlődéséről a terhesség megszakítás veszélyeiről). [9. § (1),2) bek.]

Immár nem önellentmondásos a „válsághelyzet” meghatározása („Súlyos válsághelyzet az, ami testi vagy lelki megrendülést, illetve társadalmi ellehetetlenülést okoz” [5. § (2) bek.])

Az állam támogatja a magzati élet védelmét szolgáló tevékenységet, szervezeteket. [2.§ (3) bek. c]

A terhesség megszakításért fizetendő díj nincs pontosan jogszabályilag rögzítve, mértéke megegyezik a társadalombiztosítás finanszírozás mindenkori összegével. [16.§ (2),(3) bek.]⁵⁴

A magzatelhajtás hatályos büntetőjogi szabályozása

A magzatelhajtás helye a Btk-ban

Hatályos Büntető törvénykönyvünk, az 1978. évi IV. törvény a következőképpen rendelkezik a magzatelhajtás büntetéről:

„169.§ (1) Aki más magzatát elhajtja, büntetést követ el és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a magzatelhajtás

a.) üzletszerűen,

b.) a nő beleegyezése nélkül,

c.) súlyos testi sértést vagy életveszélyt okozva követik el.

⁵⁴ Dr. Jobbágyi Gábor: Az ember, mint kár? In: Jogtudományi Közöny 2004/1 p. 1-9.

(3) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a magzatelhajtás halált okoz.

(4) Az a nő, aki magzatát elhajtja vagy elhajatja, vétséget követ el és egy évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.”

A hatályos magyar Btk.-ban a jogalkotó a magzatelhajtást az élet, testi épség, egészség elleni bűncselekmények sorában helyezte el. A jelenlegi különös részi büntetőjog tankönyvben a következőket olvashatjuk: „Az e cím alatt (élet, testi épség, egészség elleni bűncselekmények) található bűncselekmények esetében a védett jogtárgy azonossága nyilvánvaló, amint az is, hogy társadalomra veszélyességük kiemelkedő jelentőségű.”⁵⁵ A magzatelhajtás büntetével kapcsolatosan azonban a jogi tárgy azonosítása nem olyan nyilvánvaló. Ennek köszönhető, hogy vannak olyan országok, ahol a közérdekes vagy a közrend elleni bűncselekmények körébe sorolják vagy sorolták a magzatelhajtást. A büntetőjog története során is sokat változott a magzatelhajtás jogi tárgyának megítélése. Az 1878. évi Btk. szemlélete és az 1945. előtti felfogás a magzatelhajtásban lényegében élet elleni támadást látott. Eszerint a méhmagzat ellen irányított cselekmények, amelyek életét támadják meg, így a magzatelhajtás jogi tárgya elsősorban az emberi élet. A magzatelhajtás besorolási nehézségeit már Kautz Gusztáv is érzékelteti: „Az élet elleni büntetendő cselekmények közé csak sajátlan értelemben számított az a büntett, melynél fogva a teherben lévő nő méhmagzata szándékosan elhajtatik vagy megöletik.”⁵⁶ A kezdeti szocialista jogirodalomban uralkodó felfogás szerint nem is a magzat élete, hanem a nő élete és egészsége a tárgy. Az 1953. évi határozatot követően a magzatelhajtás elleni büntetőjogi küzdelmet a szorosabb kapcsolatba hozták a népszaporodáshoz fűződő érdekekkel. Eluralkodott olyan nézet is ezidőtájt, hogy a magzatelhajtás jogi tárgya a népszaporodás növeléséhez fűződő állami érdek Magyarországon az 1950-es évek végétől kezdődően egyre ritkábban tekintették a magzatelhajtás tárgyának a népszaporodáshoz fűződő állami érdeket. Az 1961. évi Btk. miniszteri indoklása szerint a magzatelhajtás jogi tárgya változatlanul a magzat élete és emellett a teherbe lévő nő élete és egészsége is. Hasonlóképpen foglal állást a hatályos Btk. miniszteri indoklása is.⁵⁷ Mindezek ellenére terhesség-megszakítás szabályozásánál általában –ha rejtetten is –, de figyelembe veszik a népessépolitikai célkitűzéseket. A statisztikai adatok alapján azonban megállapíthatjuk, hogy „az egyes or-

⁵⁵ Dr. Belovics- Dr. Molnár-Dr. Sinku: Büntetőjog. Különös rész. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest. 2003 p. 81.

⁵⁶ Kautz Gusztáv : A magyar büntetőjog tankönyve, különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire. Budapest 1981. p. 544.o

⁵⁷ Dr. Nagy Ferenc-Dr. Siegfried Lammich: A terhességmegszakítás és a magzatelhajtás egyes jogi illetve büntetőjogi kérdései. In: Magyar Jog 1986/ 7-8 p. 633-642.

szágok terhesség-megszakítási gyakoriságának különbségei elsődlegesen nem eltérő szabályozásra, az állam megengedő vagy tiltó magatartására vezethetők vissza.”⁵⁸

A bűncselekmény tárgya

A jogi tárgy vizsgálata során különbséget kell tennünk a magzatelhajtás bűncselekmény és vétségi alakzata között. A terhes nő által elkövetett magzatelhajtásnak [(4) bekezdés] ugyanis kizárólag egyetlen tárgya van: a magzat élete. A védendő érték tekintetében az a körülmény sem idéz elő semmiféle változást, ha a terhes nő a cselekménye folytán testi sérülést vagy egészségromlást szenved, illetőleg, ha életét veszti.⁵⁹

A kívülálló (extraneus) által elkövetett bűncselekmény esetében azonban újszerűen kodóvá vált az a felfogás -amelyet a magyar szabályozás is követ-, hogy a magzatelhajtás bűntettének jogi tárgya kettős, méghozzá a magzati „életnek” és a terhes nő egészségének, testi épségének védelméhez fűződő társadalmi érdek. A terhesség megszakítására irányuló beavatkozás ugyanis minden esetben veszélyezteteti, megsérti a terhes nő egészségét, még akkor is, ha azt az orvosi előírások maradéktalan betartásával végzik. Lényegesen nagyobb a veszélye a terhesség-megszakításnak, ha azt nem a megfelelő körülmények között, vagy ahhoz nem értő személyek hajtják végre.⁶⁰

A magzatelhajtás jogi tárgyával kapcsolatosan a vélemények ma már inkább csak az érdekek sorrendiségét illetően ütköznek. Az egyik álláspont szerint a magzatelhajtás jogi tárgya elsődlegesen a nő élete és egészsége. Ebből következően a bűncselekményt maga a teherben levő nő nem követheti el, csak rajta kívül álló személy. Ez a nézet alátámasztható azzal, hogy mindazokban az esetekben amikor a terhesség veszélyezteteti a teherben lévő nő életét, megszűnik a magzat életével fűződő társadalmi igény. Ezeket a gondolatokat találhatjuk a hatályos Btk. kommentárjában: „nem valósul meg bűncselekmény jogellenesség hiányában amennyiben a magzat elpusztítása az anya életének a megmentését célozza.”⁶¹ A másik felfogás lényege, hogy a magzatelhajtás tényállásával a törvényhozó elsősorban a magzat életét kívánja védeni. Az e nézetet követő büntetőjogi szabályozás a terhes nő cselekményét is szankcionálja. Ezt a nézetet az támasztja alá, hogy a magzatelhajtásnak vannak olyan esetei, amikor a terhes nő élete, testi épsége vagy egészsége

de iure nem tárgya a bűncselekménynek (pl. a terhes nő önvészélyeztető magzatelhajtása), és a jövőben elképzelhetők olyan változatai is, amikor az élet, testi épség vagy egészség veszélyeztetése vagy sérelme de facto sem valósul meg (pl. emberi petesejtnek laboratóriumi körülmények között történő, az anya testén kívüli megtermékenyítése).⁶²

A magzatelhajtás valamennyi elkövetési alakzatának *elkövetési tárgya* a magzat. A büntetőjogi oltalom a magzatot a fogantatás pillanatától illeti meg, és a szülési folyamat megindulásáig beszélhetünk magzatról.⁶³ A magzatelhajtás tényállása sem orvostudományi fogalmakra épül, nem is volna helyes ezekhez ragaszkodni, mert viszonylag gyorsan változnak és nem a büntetőjogi célkitűzéseket követik. Az orvostudomány ugyanis határozott különbséget tesz embrió és magzat között. Az első fejlődési szakasz az embrionális kor, ezt követően a post menstruationem 13 héttől fetusról, magzatról, a 24. hét betöltéséig korai, a 25. héttől késői magzati korról, magzati fejlődésről beszélnek az orvosok. A jogtudomány az embriót és a magzatot egységesen vonja a magzatvédelem fogalma alá és egységesen terjeszt ki rájuk a büntetőjogi oltalmat a magzatelhajtás tényállásában.⁶⁴ Tehát a büntetőjogi oltalom szempontjából nincs jelentősége a magzat fejlettségi szintjének, annál nagyobb a jelentősége azonban a büntetőjogi felelősség szempontjából a magzati élet kezdő és befejező időpontjának. A Btk. kommentárja kezdő időpontként a fogantatás pillanatát jelöli meg, ami alatt a női és férfi ivarsejtek egyesülését kell érteni. Azonban a magzati élet kezdetét illetően még napjainkban sincs egységes álláspont. Egyes vélemények szerint a megtermékenyített petesejt az alapvető szervek kifejlődéséig (kb. első 8 hét) még korántsem tekinthető magzatnak. Ehhez áll közel az az állásfoglalás, mely szerint a magzat, amelyről a jog általában szól, az embrió állapotán túljutott petesejt. Sőt olyan nézet is van, amely szerint a megtermékenyítéstől számított első 13 nap alatt a terhességről egyáltalán nem is lehet szó, hiszen csak ezután alakul ki az anyagcsere a pete és az anya szervezete között, azaz csak a megtermékenyített pete beágyazódását követően.⁶⁵ A magzat életével kapcsolatos másik lényegi kérdés, hogy meddig tart a magzati élet és mikor kezdődik az emberi élet. E határ meghúzása napjainkban különösen nagy jelentőségre tett szert: 2003 márciusától ugyanis már nem az emberölés privilegizált esete (az újszülött megölése) és a magzatelhajtás, hanem az emberölés minősített esete és a magzatelhajtás közötti különbségtétel alapjává vált A 2003. évi II. törvény ugyanis hatályon kívül helyezte a Btk. 166/A §-át (újszülött megölése), azonban a másik

58 Pongrácz Tiborné-S. Molnár Edit.: A magyarországi abortuszhelyzet a nemzetközi összehasonlítás tükrében. In: Statisztikai Szemle 1991/7 p. 527-531.

59 Dr. Erdősi Emil- Dr. Répási István: Megjegyzések a magzatelhajtás tárgyáról. In: Magyar Jog 1987/5 p. 411-418.

60 Ujfalvi Annamária: A végpontok relevanciája. In: Magyar Tudomány 1990/7 p. 811-815.

61 Btk. Kommentár (2005. szeptember)

62 Dr. Erdősi Emil-Dr. Répási István: Megjegyzések a magzatelhajtás tárgyáról. In: Magyar Jog 1987/5 p. 411-418.

63 Dr. Belovics- Dr. Molnár-Dr. Sinku: Büntetőjog. Különös rész. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest. 2003 p. 101.

64 Dr. Jungi Eszter: Az újszülött megölésének és a magzatelhajtás büntetőjogi megítélése. In: Bírák Lapja 2001/1 p. 49.

65 Ficzeréné, Dr. Sirkó Alexandra: Problémák és tendenciák az abortusz alkotmányos és jogi szabályozásában. In: Magyar Jog 1992/10 p. 602-606.

tervezett változtatás, a tizennegyedik életévét be nem töltött személy elleni emberölés minősített esetének eltörlése nem következett be. Ezzel a szabályozással tehát az újszülött megölése az emberölés privilegizált esetéből a minősített esetévé vált. A jogirodalom és az ítélkezési gyakorlat az emberi élet kezdetének, az emberölés szempontjából a szülési folyamat megindulását tekinti. Szülés alatti elkövetésnek pedig Angyal Pál nyomán azt tekinti, ha az újszülött testének olyan részei váltak ki az anyaméhből, amelyekre gyakorolt fizikai hatás az újszülött megsemmisülését vonja maga után. Jogilag tehát az első létfontosságú testrész megjelenésével kezdődik az önálló élet és vált a magzat fogalma újszülöttre.⁶⁶ A koraszülés előidézésének azon esete, amikor a magzat az anya testét elhagyja, de a méhen kívüli életre koraszülöttsége miatt képtelen, és ezért elpusztul, konkurál az újszülött megölésével. Ez abból a szempontból tekinthető mégis magzatelhajtásnak, hogy a szándék a magzat elpusztítására irányul és az okfolyamat is magzati korban indul meg. A curiai gyakorlat határozott volt abban, hogy ez magzatelhajtás, csak a stádiumok között ingadozott. A magzatelhajtás kísérletét állapította meg, amikor a hét hónapos magzat élő, életképes gyermekként megszületett, és a köldökzsinór elkötésének elmulasztása miatt halt meg. Ellenben befejezett bűncselekményt állapított meg abban az esetben, melyben a gyermek kifejezetten a mesterségesen előidézett koraszülés következtében halt meg.⁶⁷

A passzív alany

A bűncselekmény passzív alanya csak nő lehet, a (4) bekezdés első elkövetési magatartásával megvalósított magzatelhajtásnak azonban nincs passzív alanya.

Az elkövetési magatartás

A törvény az *elkövetési magatartásokat* az elkövető személyére figyelemmel határozta meg. Az (1) bekezdés szerinti bűncselekmény elkövetési magatartása a más magzatának elhajtása, a (4) bekezdés szerinti bűncselekményé pedig a saját magzat elhajtása vagy elhajtatása. Az elhajtás minden olyan aktív tevékenységet felölel, amelynek következménye a magzatnak az anyaméhben történő elpusztulása. Az elhajtatás lényege, hogy a terhesség-megszakítást a teherben lévő nő mással végezteti el. Nemcsak az az esetkör tartozik ide azonban, amikor a beavatkozást elvégző személy a teherben lévő nő rábírására cselekszik, hanem az is, amikor a magzatelhajtást végző kezdeményezésére a magzat elpusztításába a nő beleegye-

zik. A magzatelhajtás elkövetési magatartásának megvalósulására csupán jogellenesen végrehajtott magzatelhajtás esetén van lehetőség. A terhesség művi megszakításával kapcsolatban a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény, a végrehajtására kiadott 32/1992. NM rendelet, valamint az 1972. évi II. törvény tartalmaz rendelkezéseket. A hatósági engedély mind az (1), mind a (4) bekezdésben megfogalmazott esetekben kizárja a cselekmény jogellenességét.⁶⁸ Az elmondottak alapján azok a művi vetélések, amelyek nem a fenti rendelkezéseknek megfelelően történnek, a tiltott (törvénytelen) vetélés fogalmkörébe tartoznak. Még akkor is, ha egészségügyi, orvosi szempontból kifogástalan körülmények között, képzett szakember végzi a beavatkozást. A jogi következmények még szigorúbbak, ha ilyen viszonyok között lépnek fel mellékhatások, szövődmények. Ez történt abban az ügyben, amikor az orvos foglalkozású terhelt a műtétet a saját lakásán végezte el, és a legelemibb egészségügyi és foglalkozási szabályokat sem tartotta be. A beavatkozás során a terhes nő méhét átfúrta, majd beleiből 8-10 cm-es darabot szakított. Az elsőfokon eljáró bíróság meglátása szerint, a terhelt magas életkora miatt semmi valószínűsége sincs annak, hogy foglalkozását ténylegesen gyakorolja, ezért orvosi foglalkozásától nem tiltották el. A Legfelsőbb Bíróság szerint ez a megítélés téves, az orvos ugyanis foglalkozásának felhasználásával követte el a magzatelhajtást, és a magasabb életkor önmagában még nem zárja ki az orvosi foglalkozás tényleges gyakorlását.⁶⁹

A magzatelhajtás elkövetési módszerei finomodtak az ötvenes évekhez képest. A tiltott műtéteket titokban, borzasztó módszerekkel végezték (például kötőtűt vagy növényi gyökereket dugtak a méhbe a magzat elpusztítása vagy a magzatburok megrepedztetésével a korai elvetélés érdekében). E vandál beavatkozások magas női halálozással jártak, de a túlélőknél is gyakorta okoztak meddőséget vagy életre szóló betegséget.⁷⁰

Napjainkban egyébként a kíméletesség érdekében, csaknem 99 százalékban a kisebb arányú méhszájtágítással járó, vákuum-leszívásos módszerrel távolítják el a magzatot, de hazánkban is szóba került már a meddővé válás kockázatával nem járó tablettás módszer bevezetése. (Az abortusztábla kapcsán felmerülő problémákkal dolgozatom egy külön fejezetében foglalkozok.) Az orvostudomány rohamos fejlődése így nagymértékben hozzájárult a vetélés utáni károsodások csökkentéséhez. Ennek ellenére ma is találunk példát az orvos által elkövetett magzatelhajtás testi épséget veszélyeztető formájára: Így 2003. decemberében a páciens belegyezése nélkül elkövetett, súlyos testi sértést okozó magzatelhajtás miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték egy nőgyógyászt.

66 Dr. Jungi Eszter: i.m. p. 138.

67 Dr. Jungi Eszter: i.m. p. 152.

68 Btk. Kommentár (2005.szeptember)

69 Legfelsőbb Bíróság B. törv. I. 863/1966. sz. (5126.)

70 Czeizel Endre: A magzat élte és halála, különös tekintettel a teratanáziára. In: Belügyi Szemle 2001/1 p. 22-33.

Tetteség-részesség

A bűncselekmény *alanya tettesként* az (1) bekezdés esetében a teherben lévő nő kívül bárki, míg a (4) bekezdés esetén kizárólag a teherben levő nő lehet. Az utóbbi esetben a társtetteség kizárt.

A *felbujtói* alakzatot érdemes közelebbről megvizsgálunk. Az extraneus által elkövetett bűncselekmény felbujtója a teherbe levő nőn kívül bárki lehet. Ha a teherbe maga hajtja el a magzatát ugyancsak bárki lehet a felbujtó. Aki például a magzat elhajtás pénzügyi fedezetét biztosítja vagy annak biztosítását kilátásba helyezi, az a férfi, aki felajánlja, hogy fizeti a beavatkozást, csak a nő vetesse el a gyermeket – felbujtóként áll a bíróság előtt.

Amennyiben azonban elhajtja magzatát az anya, a beavatkozást végző felbujtói felelősségre vonása még akkor is kizárt, ha az ő szándékkiváltó hatású magatartása következtében döntött a nő a magzatelhajtás mellett, mivel e személyt az (1) bekezdés tetteseként kell felelősségre vonni. Még bonyolultabb a helyzet, ha a magzatelhajtásra rábíró és az azt elvégző személy nem azonos, de az utóbbi a nő szándékkiváltó hatású magatartása következtében végzi el a beavatkozást. Ebben az esetben a nőt magzatának elhajtására rábíró személyt a (49) bekezdés szerinti bűncselekmény felbujtójaként, a nőt ugyanezen bűncselekmény tetteseként, míg a beavatkozást elvégzőt az (1) bekezdés szerinti magzatelhajtás tetteseként kell felelősségre vonni.

A szándék

A magzatelhajtás kizárólag *szándékosan* valósítható meg. Az elkövető tudatában át kell fognia, hogy terhességről van szó és az általa kifejtett tevékenység alkalmas a magzat elpusztítására, amit kifejezetten kíván vagy aziránt közömbös. Ezért nem büntethető az anya, ha ugyan az adott tevékenységet szándékosan gyakorolta – például nehezebb fizikai munkát-, azonban sem a magzatelhajtásának szándéka, sem a magatartása illetve annak terhességre gyakorolt hatásának tudata nem állt fenn.

Az eredmény

A magzatelhajtás *materiális bűncselekmény*, vagyis az elhajtási vagy elhajtató tevékenységnek és a magzat elpusztulásának kauzális összefüggése szükséges feltétel. A (2) bekezdés c) pontban megfogalmazott minősített esetekben a súlyos testi sértés vagy életveszély okozásával, a (3) bekezdés szerinti minősített esetben pedig a nő halálával is ok-okozati összefüggésben kell, hogy legyen az elkövetési magatartás.

Az eredményt tekintve a magzatelhajtásnak lehetnek közvetlen szövődményei és később jelentkező negatív kihatásai. Az előbbiek vagy már azonnal a beavatkozás alkalmával, vagy az azt követő rövid időn belül fellépnek, míg az utóbbiak csak az elhajtás utáni művi vetélés lezajlása után okoznak panaszokat. Még az engedélyezett terhesség-megszakításon keresztül is minden tizedik nő számolhat a következmények kockázatával. Ebben benne van a legenyhébb, még ellátást sem igénylő sérüléstől kezdve, az igen súlyos, adott esetben a nő halálát is okozó szövődményig minden.

A Mezőkövesdi Városi Bíróság B.392/1998/33.számú ítéletében a magzat elhajtása és a hasi tájakra mért erőteljes ökolütések között nem állapította meg az ok-okozati összefüggést, pedig a terhes nő még az elkövetés napján begörccsölt és bevérzett.⁷¹ Buris László szerint, azt a feltételezést, hogy a terhesség külső behatásra megszakad, nagy fenntartással kell fogadni és értékelni. A korai terhességben még a kismedencében védett helyzete miatt még durva erőbehatás mellett sem sérül gyakran. Így az állítólagos erőbehatás és a vetélés összefüggése csak nagy körültekintéssel vizsgálható.⁷²

A bűncselekmény akkor válik befejezetté, ha a méhmagzat elpusztul. A magzatelhajtás *kísérletét* kell megállapítani akkor, ha az elkövető a művi beavatkozást megkezdte, vagy akár befejezte, de az eredmény nem jött létre, a magzat nem halt meg. Ugyancsak kísérlet megállapításának van helye, ha az elkövető megvalósította ugyan a cselekményét, de a magzat nem ezen magatartás következtében, hanem más okból halálozott el, vagy ha a magzat elhajtását célzó beavatkozás következtében a terhesség ténylegesen megszakad, de az élve született magzat életben marad. Ezzel szemben befejezett bűncselekmény megállapításának van helye, ha mesterségesen előidézett koraszülés következtében a gyermek élve születik, de a koraszülés miatt életképtelensége folytán meghal.⁷³

Sajátos problémákat vet fel az alkalmatlan eszközzel, alkalmatlan tárgyon elkövetett cselekmény, valamint a kísérlettel való önkéntes elállás kérdése. Az abszolút *alkalmatlan eszközzel* elkövetett magzatelhajtás nem valósít meg bűncselekményt. Tehát nincs lehetőség a magzatelhajtás kísérletének megállapítására, ha valaki a terhesség megszakítása érdekében az állapotos nőnek a terhesség megszakítására nem alkalmas, és a nő egészségére nem ártalmas szert ad be. Megvalósul azonban a bűncselekmény, ha a terhes nő olyan gyógyszert vagy egyéb szert vesz be a terhesség alatt, amely alkalmas ugyan a magzat elpusztítására, csak az adott esetben a felhasználás helytelen módja, vagy az eszköz mennyisége miatt nem következett be az eredmény.

⁷¹ Dr. Sinku Pál: A család és a gyermek büntetőjogi védelme. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2000. p. 107.

⁷² Buris László: Az igazságügyi orvostan kézikönyve. Medicina, Budapest 1991. p. 280.

⁷³ Btk. Kommentár (2005. szeptember)

Alkalmatlan tárgyon elkövetett kísérletről akkor beszélhetünk, ha a nő nincs terhben. E tekintetben is különbséget kell tennünk az (1) és a (4) bekezdés között. A kívülálló által elkövetett magzatelhajtás esetében az alkalmatlan tárgyon elkövetett magzatelhajtás kísérlete megvalósul, függetlenül attól, hogy a beavatkozó végző tud-e arról, hogy a nő nem terhes. Ha azonban a magzatelhajtást végző vizsgálat során észleli, hogy csak vélt terhességről van szó, és mégis elvégzi a beavatkozást az anyagi ellenszolgáltatás reményében, úgy cselekménye befejezett cselekménynek és ezzel halmazatban testi sértésnek minősül. A (4) bekezdés esetében azonban, a nő nem valósítja meg az alkalmatlan tárgyon elkövetett magzatelhajtás kísérletét, mivel ezen cselekménye csak önvészélyeztetés, ami a társadalmi értékeket nem sérti.

Önkéntes elállásról csak befejezetlen kísérlet esetén beszélhetünk. Például, ha az abortuszhoz vezető erőteljes méh összehúzódást okozó gyógyszert a nő a szájába vette, de kiköpte. Azonban, ha a magzatelhajtásra alkalmas cselekményt már véghez vitte, már csak önkéntes eredmény elhárításnak lehet helye. (pl. ha a cselekmény befejezését követően orvoshoz viszi a terhes nőt)

A minősített esetek

A *minősített esetek* körében kerül szabályozásra az az eset, amikor a magzatelhajtást *üzletszerűen* valósítják meg. Btk. 137.§ 8. pontja szerint a bűncselekmény az követi el üzletszerűen, aki azonos vagy hasonló bűncselekmények révén rendszeres haszonszerzésre törekszik. Arra, hogy mi minősül hasonló jellegű bűncselekménynek a BK. 109. számú állásfoglalás nem tartalmaz utalást, ezért a minősített eset megállapítására csak akkor kerülhet sor, ha valamennyi alkalommal a Btk. 169.§-ba ütköző cselekményt követ el.

Súlyosabban minősül az az eset is, ha az elkövető a nő beleegyezése nélkül követi el a magzatelhajtást. A nő beleegyezésének ugyanis kifejezettnek és egyértelműnek kell lennie. E minősített eset több formában megvalósulhat: -ha a nő akaratnyilvánításra képtelen állapotban van; -ha a nő kifejezetten tiltakozik a beavatkozás ellen; -ha a nőt tévedésbe ejtik; -ha a nő kényszer vagy fenyegetés hatására adja a beleegyezését.

A harmadik minősített eset, ha a magzatelhajtást súlyos testi sértést vagy életveszélyt okozva követik el. Az elkövetőt a súlyos testi sértés vagy életveszély okozásában kizárólag gondatlanság terhelheti.

A legsúlyosabban akkor büntethető a magzatelhajtás, ha halált okoz. Az elkövető szándéka a halál okozására még eshetőtlegesen sem terjedhet ki, ellenkező esetben az emberölés alap- vagy minősített esete valósul meg.

A halmazat

Fontos, hogy megemlítsük még a magzatelhajtással kapcsolatosan a *halmazat* kérdését, mivel a minősített esetek szűk körű meghatározása miatt bőven merülhetnek fel a beavatkozásnak más, súlyos következményei is. A Btk. Kommentárja kiemeli, hogy orvos által elkövetett magzatelhajtás és a foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetés vétsége nem állapítható meg bűnhalmazatban. Abban az esetben sem állapítható meg halmazat, ha az elkövető azonos elhatározásból viszi véghez a magzatelhajtás kísérletét, majd az az újabb cselekménye folytán válik befejezetté. Az újabb szándék kialakulása folytán megismételt cselekmények már halmazatot alkotnak egymással.

Az abortusz-tabletta

„Halálos abortuszpirula”, „Miért nincs abortusztabletta?”, „Elvetélt remények”: ilyen, és hasonló hangzatos címen futó cikkeket olvashatunk napjainkban a legújabb híreket az újságokban, hiszen Magyarországon is szóba került az abortusztabletta bevezetése. De vajon mi is állhat e hangzatos címek mögött, mi is valójában ez a titokzatos pirula?

Az abortusz-tablettát 1989-ben eredetileg Franciaországban fejlesztették ki. A gyártó cég neve alapján keresztelték RU-486-nak. Európában több országban (pl.: Anglia, Svédország, Franciaország) és az Egyesült Államokban is alkalmazzák. A készítmény bevezetése világszerte óriási botrányt és felháborodást keltett és az abortuszellenes csoportok haragját is kivívta.⁷⁴

Magyarországon is nagy sajtóvisszhangot váltott ki a közelmúltban szervezett tabletta elleni utcai tüntetés. A megmozdulást szeptember 15-én délután tartották az Egészségügyi Minisztérium Arany János utcai székháza előtt. Téglásy Péter, az egyik szervező az Alfa Szövetség főtitkára így nyilatkozott: nem a nők és az anyaság legsúlyosabb problémáit orvosolná a szer engedélyezésével, hanem tovább segítenék a családok rombolását.⁷⁵

Meglátásom szerint kellő információ hiányában utasítja el a közvélemény ezt az újfajta készítményt, mely sokkal kíméletesebb, mint a műtéti beavatkozás, kevesebb a szövődménye, és a meddővé válás kockázata sem áll fenn. A műtétnél első sorban a méhszáj erőszakos tágítása miatti és az esetleges méhfali sérülések késői következményei okozták a legtöbb gondot, akár meddőséget is. A tabletta azonban lehetővé teszi, hogy a szülés élettani folyamatához hasonló spontaneitással tá-

⁷⁴ Abortusztabletta: igen vagy nem (<http://www.helloinfo.hu/main.php?folderID=1707&articleID=6353&ctag=articlist&iid=>)

⁷⁵ Az abortusztabletta ellen tiltakoznak (<http://www.wcborvos.hu/cikk.php?id=94&cid=64305>)

gúljon a méhszáj. A mifepriston hatóanyagú készítmény a terhesség első nyolc hetében 95 százalékban hatásos, ám ez nem jelenti azt, hogy orvosi felügyelet nélkül használható lenne. A gyógyszer hatására bekövetkező vetélés alhasi görcsöket, heveny vérzést okoz, használatakor ugyanúgy szükséges a kórházi felügyelet, mint az operációnál. Az esetek csaknem tíz százalékában a tabletta mellett műtéti beavatkozás is szükséges. Azokban az országokban, ahol engedélyezik a tabletta használatát, nem emelkedett az abortuszok aránya, a módszer azonban némileg humánusabb a műtéti beavatkozásnál. Az abortusztablettát már több mint tíz éve teszteli Szegedi Tudományegyetem Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikájának igazgatója, Pál Attila szerint a terhesség 7-8. hetéig 98 százalékban, a 10-12. hetében azonban 60 százalékban sikeres a gyógyszeres eljárás. A fennmaradó esetekben továbbra is szükség van a műtéti beavatkozásra.

Az elmúlt években sokat változott a szakmai vélemény is. Néhány éve, elsősorban a szülész-nőgyógyász szakma heves ellenállása miatt ütközött akadályba a tabletta bevezetése. Mára azonban már lehiggadtak a kedélyek. Néhány orvos ellenállása mögött általában a biztonságra való törekvés igénye húzódik meg, és ezért hangsúlyozzák nyomatékkal az ellenőrzést és megfigyelést biztosító, kórházi háttérrel történő alkalmazást. A Szülészeti és Nőgyógyászati Szakmai Kollégium idén nyár elején adta ki állásfoglalását a terhesség-megszakítás ezen új eszközének a kérdéséről. A szakmai vélemény szerint a tablettát a terhesség 8. hete előtt – mint a terhességmegszakító beavatkozások egyikét – alkalmazni lehet, használatának tiltása nem indokolt, mert a műtéti beavatkozással szemben kevésbé terheli meg a női szervezetet. A testület elnöke, Szabó István elmondta, hogy jelenleg a kollégium három tagjából álló bizottság dolgozza ki az alkalmazás szakmai feltételeinek részleteit, egyebek mellett meghatározzák, hol lehet majd igénybe venni, illetve kik végezhetik el a beavatkozást. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a gyógyszereket több medicina együttes hatása idézi elő a vetélést - Magyarországon egyelőre nem törzskönyvezték, így a döntéstől függetlenül akkor lehet majd hozzájutni, ha valamely gyógyszergyártó megteszi ezt.⁷⁶

A szeptemberi megmozdulás valójában az eddigi legszélesebb alapokon szervezett abortuszellenes akciónak minősíthető. Véleményem szerint ugyanis a tüntetők többsége nem az abortusztablettára, hanem maga az abortusz ellen szállt síkra. Az abortuszellenes aktivisták egyébként azzal érvelnek, hogy az abortusz ezen formája első ránézésre kevesebb kellemetlenséggel jár, ezért annak bevezetése egyenesen vezetne az abortuszok számának növekedéséhez. E feltevés azonban nem állja meg a helyét, hiszen a statisztikák világosan kimutatták, hogy az élveszületések számát elsősorban a gyermekneveléshez szükséges feltételek befolyásolják. Ezenkívül alkalmazása sem olyan egyszerű, ugyanis itt nem egy patikában megvásárolható készítményről van szó; ugyanolyan, sőt gyakran szigorúbb or-

vosi felügyeletre van szükség, mint például egy vákuum-leszívásos módszerrel végzett abortusz után. Ugyanis jó esetben, a mintegy 10 perces műtéti megoldást követően 24 óra múlva elhagyhatja a nő a kórházat, míg a tablettás módszernél akár 3 napig is elhúzódhat az intézeti kezelés és még akkor sem biztos, hogy megússza a művi beavatkozást.

Az abortusz csak akkor számít bűncselekménynek, ha jogszabály engedélye nélkül történik, így, ha legális lesz a tabletta, annak alkalmazása esetében a jogszabály kizárja a büntethetőséget. A tabletta alkalmazásával nem sérülnének a magzati élet védelméről szóló törvény előírásai, a terhesség-megszakítás szabályozása nem lazulna, hiszen a jogszabályban leírtakat a tablettás módszer esetében is ugyanúgy be kell tartani. Így tehát a Családvédelmi Szolgálat segítségnyújtó kötelezettsége továbbra is fennállna, minden érintett részt vesz a beavatkozás elkerülését célzó magzatvédelmi tanácsadáson.

A gyógyszeres terhesség-megszakítás hazai alkalmazásának feltételeit kidolgozó szakmai bizottság javaslatait a szülészeti és nőgyógyászati szakmai kollégium vitatja meg. Ha egyetértenek az ajánlásokkal, akkor a szakminisztérium dönthet az abortusztablettára hazai bevezetéséről. Ehhez szükség van a tabletta törzskönyvezésére, azonban eddig egyetlen gyógyszergyártó cég sem nyújtotta be a törzskönyvezés iránti kérelmét az Országos Gyógyszerészeti Intézetnek (OGYI). Európában mindössze egy cég foglalkozik a terhesség korai szakaszában alkalmazható abortusz tabletta gyártásával, így ez a termék uralja az alig tucatnyi fejlett államot ellátó piacot is. Ezen kívül, csak Indiában és az Egyesült Államokban akad egy-egy gyártó cég, mely az adott térségben teríti a saját készítményét. Amennyiben mégis beérkezne egy törzskönyvezés iránti kérelem az OGYI-hoz és a dokumentáció sem szorulna kiegészítésre, akkor leghamarabb 110 nap múlva kaphat forgalomba hozatali jogosultságot az abortusz tabletta.⁷⁷

Ahogy e pár mondatból is kitűnik, nem tartozom a tablettát ellenzők sorába, sőt azt nem is tartom vita tárgyának, hanem inkább a fejlődő orvostudomány eredményének. Támogatásom másik oka, hogy az orvosok válláról is nagy lelki terhet vesz le a tabletta. Azt hiszem, ezt az állítást mi sem bizonyítja jobban, mint egy orvos vallomása az elvégzett abortuszokról:

„Az első alkalommal úgy éreztem magam, mint egy gyilkos, mégis újra meg újra megtettem... és most, 20 év múltán be kell látnom, mivé váltam mint orvos, mint ember. Természetesen megkeményedtem. Persze a pénz volt fontos, és miután az első lépést megtettem, olyan könnyen ment minden.”⁷⁸

⁷⁷ Szabó Franciska, az OGYI sajtóreferensének nyilatkozata (<http://www.weborvos.hu/cikk.php?id=94&cid=>)

⁷⁸ Mák Pál: Levél egy gyermekáldást vállaló édesanyának (<http://www.micp.hu/It/bizottsagok/magzatelhajtas.htm>)

⁷⁶ Igent mondtak az abortusztablettára (<http://www.weborvos.hu/cikk.php?id=94&cid=60954>)

Zárógondolatok

A magzatelhajtás kérdése rendkívül összetett problémakör, számos gazdasági, szociális, alkotmányos, jogi, erkölcsi stb. vonatkozással. A büntetőjog csak a kényszerű tevékenységeit vonja meg a magzati élet védelmének, azonban nagyon fontos, hogy ezek a jogi tilalmak mindig összhangban legyenek a társadalom értékrendjével. Ha az egyensúly megbomlik az olyan következményekkel járhat mint például a Rákosi korszak „abortuszellenes kampánya”.

A jogi szabályozás azonban csak végső eszköz a magzatelhajtással kapcsolatos problémák megoldására. E rendkívül összetett és kényes probléma megoldásához állami szintű társadalmi szemléletváltásra és összefogásra volna szükség.

Napjaink „abortuszellenes kampányában” nagyobb hangot kellene adni a családtervezési módszerek ismertetésének, a szülői szerep felelősségteljeségének, a párkapcsolat fontosságának és a szeretkezés lelki vonatkozásainak. A számadatok azt mutatják, hogy a nemi vágyaknak és a komoly társadalmi normáknak való megfelelni vágyás kettőssége kiemelkedően megemeli az abortuszok számát a fiatalok körében.

Mind többen vannak tisztában azzal a ténnyel, hogy Magyarországon az évszázadok óta születések száma a nemzet dokumentált történetében soha nem volt olyan alacsony, mint napjainkban. Közel nyolcvanezer művi terhesség-megszakítás történt évente, azaz körülbelül egy Kaposváryi város lakosságának megfelelő számú magzat esik áldozatul a beavatkozásnak. A számok fent jelzett alakulása önmagában is kedvezőtlen, de alig esik szó a magzatelhajtás okozta későbbi következményekről. A teherbe esett tizenéves helyzetét ellehetetleníti, hogy terhessége elutasító magatartást vált ki a környezetében élőkből, férjhez menni általában nincs lehetősége és gyermeke megszületésével csökkennének esélyei a továbbtanulásra és az elhelyezkedésre. Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy a célt a megelőzés jelententi. A nem kívánt terhességgel szemben a szexuálisan aktív életet élő tizenévesek fele alkalmaz védekezésül valamilyen eljárást. Ennek hatásfokát lényegesen támogatja, hogy a szexuális aktivitás megkezdésének időpontja és a védekezés iránti igény jelentkezése között minimálisan egy esztendő telik el. Ezt tükrözi, hogy a szexuálisan aktív tizenévesek 40 százaléka lesz terhes a nemi élet megkezdését követő két éven belül. A lelkileg zavart tizenévesek közül sokan ismételt teherbeesnek. Nem sűrűn esik szó arról, hogy a terhesség-megszakítás a nő számára is káros kátszókat hordoz.

Úgy érzem, általánosságban nincs jogom elítélni sem az abortuszra tartó nőket, sem a beavatkozást végző orvosokat, mert nemcsak elkövetők, hanem áldozatok is.

A legtöbb magzatelhajtást végző orvos számára nagy lelki megterhelést jelent a beavatkozás elvégzése, egyikük így vélekedik: „Ahogy befecskendeztük a folyadékot, azonnal érezni lehetett, hogy az uterusban erős mozgások indulnak meg. Ezek nem a folyadék áramlásai. Egészen nyilvánvalóan a magzat az, aki haláltusájában

védekeznek a lenyelt vegyszer ellen, amely megtámadja szervezetét. Vagy szembenézünk ezzel a ténnyel, vagy ennek hátat fordítva azt mondjuk, hogy a méh összehúzódásairól van szó. Ez azonban tudatos öncsalás lenne, hiszen orvosok lényegesen pontosan tudjuk, hogy nem erről van szó.”⁷⁹

A magzatelhajtás elsődleges áldozata az életétől megfosztott gyermek, de az életetek nagy részében áldozatnak, mégpedig különleges ápolásra, gondozásra szoruló áldozatnak tekintjük az elkövető anyát is, aki az abortuszt nem a szabad akaratot feltételező önrendelkezési jog alapján választja, hanem külső és belső kényszerű erők - esetenként kifejezett erőszak - hatására szenved el. Sok megfélemlített, megalázott nő különösen nehéz helyzettel küzd: egyedül kellene gondoskodnia a gyermekéről, pénzre lenne szüksége, szembe kellene néznie a környezetének életellenes megnyilatkozásaival, stb. Tehát mindezekkel szemben erőt, biztonságot, nyugalmat és védettséget kell neki adni sokrétű, gyakorlatban is életutat mutató programokkal: terhesgondozó otthonnal, babakelengyével, babaápolási szerekekkel, lelki segéllyel, életvitelt segítő beszélgetéssel, szociális segéllyel, természetes családtervezést tanító programmal, titkos terhességek kihordását lehetővé tevő eljárásokkal, örökbeadások előkészítésével.

Sohasem tekinthetjük megoldásnak az abortuszt sem a születendő gyermek, sem a szülők számára. A terhes nőket segíteni kell, hogy belőlük *áldott állapottal büszkélkedő anya lehessen.*

„ Asszony számára nincs szomorúbb, mint lemondani a gyermekről, minden gyermekről, és ha mégis megteszi, ha vállalja a test nyomorúságát és a lélek szörnyű bánatát, akkor-higgyék el nekem-irtózatosan komoly oka van rá” (Földes Jolán-1932)⁸⁰

⁷⁹ Mák Pál: Levél egy gyermekáldást vállaló édesanyának (<http://www.miecp.hu/It/bizottsagok/magzatelhajtasi.htm>)

⁸⁰ www.znka.hu/Forum/00marc/abortusz.htm

A BÜNTETŐELJÁRÁS GYERMEKKORÚ SZEREPLŐI

Petrovicz Anita*

Bevezetés

A témaválasztáskor nem az volt az elsődleges szempont, hogy széles szakmai érdeklődés középpontjában álló témát válasszak – bár a védtelen és kiszolgáltatott gyermekek bántalmazása, a kiskorúak bűnözése háttérben meghúzódó okok feltárása, az e korosztályra vonatkozó büntető-, illetve büntető eljárásjogi rendelkezések érvényesülése a legkülönbözőbb területeken (pszichológia, kriminológia, büntetőjog) dolgozó szakemberek kutatási területe – hanem olyat, amelyről mindenkinnek van véleménye: a gyermekbántalmazás és a kiskorúak bűnözése.

A bántalmazáshoz és a bűnelkövetővé váláshoz vezető okok feltárására nem vállalkozom - ez akár egy másik dolgozat témája is lehetne -, ehelyett a gyermekbántalmazással összefüggő ügyekben a sértett, illetve a fiataikorúak ügyeiben a bűnelkövető fiatalok eljárásjogi pozícióját tekintem át, az alábbi kérdésekre keresve a választ: Megfelelő-e a bántalmazott gyermekek eljárásjogi védelme? Különösen akkor, ha a bántalmazó továbbra is egy fedél alatt él a bántalmazottal - a magyar jogrendszer ugyanis egyelőre nem ismeri a távoltartó rendelkezést. A gyermek alkalmoszerű, testi sértést nem okozó bántalmazása bűncselekmény vagy nevelési hibaként értékelhető magatartás? - a fenyítő jog eljárásjogi vetülete. Miért élvez büntetlenséget a gyermekkorú elkövető, igazságos-e a hatályos szabályozás, mivel néha csak pár hónapon múlik, hogy ki lesz az eljárásban tanú és ki terhelt? Okot adhat-e a bűnözés növekedése az e korosztállyal szembeni represszívabb fellépésre? A fiataikorúakra vonatkozó speciális büntető eljárásjogi rendelkezések hogyan szolgálják a büntetőeljárás alanyává vált fiataikorúak érdekeit?

Már most szeretnék utalni arra a szoros összefüggésre, amely a veszélyeztetett, bántalmazott gyermekeket ért sérelmek és az általuk – akár már fiatakorban - elkövetett bűncselekmények között mutatható ki. Ez az oka annak, hogy dolgozatomban az érem mindkét oldalát vizsgálom, azaz a gyermekkorú sértett és a fiatakorú terhelt eljárásjogi pozícióját

A gyermek és fiatakorúak tehát nemcsak elkövetői, de gyakran áldozatként elszenvedői is a bűnözésnek. Mindezek alapján dolgozatom első részében a gyermekkorú sértettek eljárásjogi pozícióját, azaz a tizennégy éven aluli személyekre

* Petrovicz Anita IV. éves joghallgató, Győr

vonatkozó speciális büntető eljárásjogi szabályokat tekintem át, különös tekintettel azokra a rendelkezésekre, amelyekkel elkerülhető a gyermekkorú sértettek reviktimalizációja, míg dolgozatom második részében a kiskorú bűnelkövetőkkel kapcsolatban a közvéleményt is foglalkoztató – elsősorban az anyagi jog területére tartozó - büntethetőségi korhatár újragondolásával és a fiatalkorúak elleni büntetőeljárás bemutatásával foglalkozom.

I.

A gyermek mindenk felett álló érdeke

„...a bíróságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenk felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban”. (Gyermek jogainál szóló Egyezmény)

A gyermekek életkorukból adódóan jogaik gyakorlásában korlátozott képességgel rendelkeznek, védtelenebbek, kiszolgáltatottabbak, ezért e hátrányok kiegyensúlyozása érdekében tulajdonképpen valamennyi jogágban többletjogosítványok illetik meg őket.

Dolgozatomban azonban csak a gyermekek védelmét szolgáló speciális büntető eljárásjogi rendelkezéseket tekintem át, nem célozom valamennyi, a gyermekkorúakra vonatkozó eljárási szabály bemutatására. Elsősorban azokra a problémákra és bevezetésre váró javaslatokra szeretnék kitérni, amelyek a közvéleményt és a gyermekkorúakkal foglalkozó szakembereket foglalkoztatják, mint például a gyermekbántalmazással összefüggő ügyekben a reviktimalizáció elkerülésének eszközei.

I. 1. A reviktimalizáció elkerülésének eszközei – bevezetésre váró javaslatok

A gyermekbántalmazással összefüggő ügyekben az eljárás elsődleges célja, hogy megóvja a bűncselekmény sértettjévé, illetve tanújává vált gyermekeket a másodlagos viktimizációtól. Ennek érdekében a tizennégy éven aluliak életkori sajátosságait szem előtt tartó szabályok törvényi rögzítése elengedhetetlen. Büntetőeljárás törvényünk gyermekkorúakra vonatkozó rendelkezései azonban korántsem kimerítő jellegűek: hiányoznak a távollartó rendelkezés bevezetésének szabálya, és nem tisztázott a „házi fegyelmi jog” fogalma sem, ami bár anyagi jogi intézmény, a fogalom tisztázatlansága azonban a büntető eljárásjogban is érzékelhető.

A gyermekbántalmazással összefüggő ügyekben az érintett gyermek személyes biztonsága elsődleges szempont a döntések meghozatala során. Az áldozatok védelmét szolgáló biztonsági intézkedések jogi keretei azonban jórészt kidolgozatlanok, holott a büntetőeljárás során fokozott védelemre szorulhat a terhelttel azonos környezetben élő kiskorú. A távollartás jogintézményéről szóló törvényjavaslat – amennyiben elfogadásra kerül – megfelelő védelmet jelentene a bűncselek-

mény sértettjévé vált gyermekkorúnak, akinek a távollartó határozat elrendelését követően nem kellene egy fedél alatt élnie a bűncselekmény elkövetőjével, így elkerülhetővé válna a bűnismétlés veszélye, a sértett befolyásolása és ezáltal a terhelt vallomások visszavonása is.

A távollartási törvényjavaslat értelmében, ha családon belüli erőszak miatt, vagy azal közvetlenül összefüggésbe hozható büntetőeljárás indul a bántalmazó ellen – feltéve, hogy vele szemben nem rendeltek el olyan kényszerintézkedést, amely a távollartó határozat elrendelését feleslegessé vagy kizárttá teszi – a bíróság az elmergesedett családi viszonyok rendezése érdekében a bántalmazót átmenetileg kimenelheti a bántalmazott környezetéből. A törvényjavaslat szerint a büntetőeljárás során távollartás akkor rendelhető el, ha azt

- a bűncselekmény jellege, a sértett és a terhelt viszonya, a terhelt eljárás során tanúsított magatartása indokolja
- olyan kiskorú személyt kell tanúként kihallgatni, aki a terhelttel közös háztartásban él, és a kiskorú vallomását a terheltnek a környezetében hagyása nyilvánvalóan befolyásolná.¹

A távollartó rendelkezés a családon belüli erőszak elleni komplex fellépés egyik előremutató, más országokban már hatékonyan működő eszköze. Magyarországon azonban az áldozatok védelmére hivatott intézményről szóló törvény jogalkotási folyamatát élénk viták kísérik, abban azonban egyetértés mutatkozik, hogy a távollartás bevezetése önmagában nem érheti el a kívánt célt addig, amíg nem követik átfogó intézményi változások (pl. krízisintervenciós szállások működtetése, az elkövetők számára biztosított rehabilitációs programok, melyek csökkenthetik az ismételt áldozattá válás esélyét).

A gyermekek jogai és a jogállamiság szempontjából is szükséges a „házi fegyelmi jog” elméleti és gyakorlati kereteinek, határainak jogszabályban történő rögzítése, mivel nincs egységes szempontrendszer annak eldöntésére, hogy mely szülői magatartás tekinthető nevelési célzatú, fegyelmező eszköznek és honnan kezdődik a súlyosabb megítélés.

A magyar büntető joggyakorlatban a fenyegető jog büntethetőséget kizáró jellege igencsak vitatott és távolról sem problémamentes, mint ahogy ezt a következő példák is mutatják. A gyámhivatal feljelentést tett egy anya ellen, aki 12 éves gyermeke agresszív, szemtelen viselkedésére hivatkozva követett el bántalmazásokat (hátsó fejjel fejbe vágta) gyermeke ellen, de azok nem okoztak 8 napon túl gyógyuló sérülést. A rendőrség szerint az anya magatartása nem tekinthető olyan súlyos kötelességszegésnek, amely konkrétan veszélyeztette volna gyermeke fejlődését, mivel feltételezhető, hogy az anya tudatában fel sem merült ennek ténye: a gyermek sorozatos fenyegetése nem ok nélküli, hanem nevelő célzatú volt.²

¹ www.mkogy.hu T/9837 számú törvényjavaslat a családon belüli erőszak miatt alkalmazható távollartásról
² Tavaszí Virág: A gyámhatóságok szerepe, részvétele a büntetőeljárásban in. Büntetőjogi Tanulmányok, szerk.: Kahler Frigyes, MTA Veszprém, 2005. p. 125.

A BH 1992. 623. számú eseti döntésben a bíróság kimondta, hogy a kiskorú veszélyeztetésének büntetése nem valósul meg, ha az elkövető a nevelése alatt álló kiskorút néhány esetben túlzott mértékben fenyíti meg testileg, de ez egyrészt a nevelési kötelezettség „súlyos” megszegéseként nem értékelhető, másrészt pedig bizonyíthatóan nincs kihatással a kiskorú testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődésére. Az irányadó tények szerint a vádlott három esetben bántalmazta a 11 éves sértettet fűzfavesszővel. A bántalmazások során a gyermek testén - hátán és fenekén - 8 napon túl gyógyuló sérülések nem keletkeztek. A pszichológus szakértő ugyan a gyermeknél pszichoszomatikus megbetegedés jeleit észlelte, azt azonban egyértelmű bizonyossággal nem lehetett megállapítani, hogy a gyermek említett megbetegedése a vádlott magatartására vezethető vissza. Az viszont teljes határozottsággal megállapítást nyert, hogy a gyermek betegségének oka a családon belüli komplex ártalom és káros hatás. A Legfelsőbb Bíróság úgy ítélte meg, hogy a kiskorú megfenyítése - bár helytelenül eltúlzott - indokolt volt. Emellett a bíróság szerint hosszabb idő alatt megvalósult néhány eset nem alakíthatott ki a vádlottban - de másban sem - olyan képzetet, hogy a sértett érzelmi fejlődése veszélybe kerül. Ez annál is inkább megállapítható, mivel tény, hogy a vádlott a sértett nevelésével tördött, és igyekezett tőle telhetően gondoskodni róla.

A Legfelsőbb Bíróság e határozatában tulajdonképpen a házi fegyelmi jog szentesítette, kimondva, hogy a kiskorú alkalmoszerű, testi sértést nem okozó bántalmazása nem tekinthető súlyos kötelességszegésnek. Dénes Veronika bírónő álláspontja szerint egy gyermek bántalmazása mindig jogellenes magatartás. Ugyan is egy felnőtt sérüléssel nem jár megütése, meglegyintése is bűncselekmény - tetemes becsületsértés - ahogy természetes, hogy a 8 napon belüli sérülést okozó megpofozása könnyű testi sértést valósít meg, akkor miért lehetne mindezt nevelési hibaként elnézni a szülőnek a neki teljesen kiszolgáltatott és gyenge gyermekével szemben?³

Az előbb említett példák kapcsán több szakember is megfontolandónak tartja a Btk. 195. § (1) bekezdésének újragondolását, mivel ebben a formában a kiskorú veszélyeztetésének büntetése nem szolgálja megfelelően a kiskorú védelmét. Orell Ferenc szerint ezért célszerűbb lenne, ha a törvény a konkrét szülői magatartást rendelné büntetni. Így például a gyermek által elszenvedett olyan fizikai és lelki sérülést, amely kegyetlen, embertelen bánásmód, vagy szándékos felróható magatartás eredménye.⁴ Tekintettel arra, hogy a kiskorú veszélyeztetése büntetnének újragondolása elsősorban a büntető anyagi jog területére tartozik, így erre részletesen nem is térnék ki. Az azonban elmondható, hogy az elkövetési magatartás és az eredmény közötti ok okozati összefüggés az esetek többségében nehezen bizonyítható,

3 Dénes Veronika: Sérült családok, bántalmazott gyermekek és a büntetőjog Prokrusztész-ágya. - Töprengések és kételyek egy törvényi tényállás clemzése kapcsán, Család, Gyermek, Ifjúság 2004/1. p. 21-22.

4 Orell Ferenc János: A gyermekvédelem rendszerének, illetve a fiatalok büntetőjogának gyakorlata ügyészi szemmel. In: Magyar Jog, 1994/8. p. 491.

ható, ezért az ilyen jellegű büntetőügyek rendszerint nyomozásmegszüntetéssel vagy felmentő ítélettel zárulnak, mivel a büntető joggyakorlat a nevelési hibaként értékelte magatartásokhoz nem kíván büntetőjogi következményt fűzni.

2.2. A reviktimalizáció elkerülésének eszközei az eljárási törvény alapján

A büntetőeljárás során a sértett másodszor is áldozattá válhat, ezért a reviktimalizáció elkerülése érdekében a sértett, és különösen a gyermekkorú sértett védelme még fokozottabban jelentkezik, így a gyermekbántalmazással összefüggő ügyekben indokolt a gyermek, mint áldozat védelmét szolgáló rendelkezések bővítése mellett a tizennégy éven aluli személyekre vonatkozó hatályos szabályok kelendő figyelembevétele és gyakorlati megvalósulásának elősegítése is.

A gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények kapcsán a sértett jogos érdeke, hogy a büntetőeljárás a lehető legrövidebb időn belül befejeződjön, mivel az elhúzó eljárás további lelki sérüléseket okozhat az áldozatnak. Különösen akkor, ha a sértett nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles terhelt a büntetőeljárás ellenére továbbra is a sértett környezetében él és a gyermek veszélyeztetettsége az eljárás megindításának idején is fennáll. Így a magam részéről nem vitatom a soron kívüli eljárás lefolytatásának és a differenciált szabályozás bevezetésének szükségességét. Annál is inkább, mivel a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL, valamint a Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény is soronkívülséget ír elő a kiskorúakkal kapcsolatos ügyekben.

A büntetőeljárás soron kívüli lefolytatásának jogpolitikai indoka alapvetően kétirányú: egyrészt a gyermeket érzelmileg is igénybe vevő eljárás mielőbbi befejezése, másrészt a gyors, határozott felelősségre vonás, ami a speciális preventív szempontjából is kiemelkedő fontosságú. A büntetőeljárást soron kívül kell lefolytatni

- a kiskorú sértett sérelmére elkövetett, az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmény (Btk. XII. Fejezet I. Cím) vagy a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény (Btk. XIV. Fejezet) miatt
- az a.) pontban meghatározottakon kívül más, személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt, ha a kiskorú sértett érdeke a büntetőeljárás mielőbbi befejezését indokolja, így különösen akkor, ha a sértett testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését a bűncselekmény jelentősen veszélyeztette, illetve ha a terhelt az eljárás lefolytatásakor is ellátja a sértett nevelését, felügyeletét vagy gondozását, vagy egyébként is a sértett környezetében él.⁵

5 1998. évi XIX. törvény 64/A. §

A gyermekek sérelmére elvileg bármilyen, a Btk. Különös Részében meghatározott törvényi tényállást meg lehet valósítani, amelynek passzív alanya természetes személy lehet (kivéve azokat, amelyek a gyermek sérelmére történő elkövetést eleve kizárják, pl. hivatalos személy elleni erőszak büntette), ezért a gyermekkorú sértettek sérelmére elkövetett bűncselekmények közül csak a kiemelkedő tárgyú, súlyú, erőszakkal vagy fenyegetéssel megvalósított bűncselekmények, a nemi erőszak elleni bűncselekmények és a kiskorú veszélyeztetésének büntette miatt indult eljárásokban indokolható a soron kívüli eljárás lefolytatása. E bűncselekmények kapcsán valóban jogos érdek fűződik ahhoz, hogy a gyermeket érzelmileg igénybe vevő eljárás a lehető legrövidebb időn belül befejeződjön. Nem szükséges tehát minden, gyermekkorú sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt indult ügyben a soron kívüli eljárás lefolytatása, annál is inkább, mivel a sérelmükre elkövetett kisebb súlyú vagyoni elleni bűncselekmények nagy száma a soronkívülséget nem is tenné lehetővé.

Dr. Morvai Krisztina, a Női – és Gyermekjogi Kutató és Oktatási Központ vezetője a gyermekbántalmazás megelőzésére és kezelésére vonatkozó ajánlásaiban ennél is tovább megy: szerinte – az európai országok gyakorlatával összhangban – a gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények vizsgálatát / nyomozását, illetve a bírósági eljárás lefolytatását speciális hatáskörű és illetékességű szervek feladatává kellene tenni. Meggyőződése szerint a gyermek és ifjúságvédelmi tevékenység olyan speciális felkészültséget és folyamatos képzést, a gyermekvédelmi szakemberek közötti rendszeres együttműködést, technikai felszereltséget (pl. videós rendszerek a gyermektanúk kihallgatásához) igényel, amely az általános hatáskörű és illetékességű szerveknél nem biztosítható.⁶

Ha speciális hatáskörű és illetékességű szervekre (pl. családjogi bíróságok felállítására) nem is, de jól képzett, a családon belüli erőszak felismerésére és segítségnyújtásra specializált szakemberekre és a társhatóságok (pl. gyámhatóság) mielőbbi értesítésére, azok soron kívüli intézkedésére feltétlenül szükség van a gyermekbántalmazással összefüggő ügyekben.⁷

A reviktimalizáció elsősorban a tanúkihallgatás és a szembesítés során jelentkezik, ezért a gyermekkorú személy tanúkénti kihallgatását, illetve szembesítését büntetőeljárás törvényünk kivételként szabályozza.

Annak ellenére, hogy a gyermek három módon lehet érintett a büntetőeljárásban – sértett, tanú, elkövető -, mindhárom esetben az eljáró hatóság tanúként hallgatja ki, tekintettel arra, hogy büntető eljárásjogunk nem tekinti önálló bizonyítási eszköznek a sértett vallomását, a gyermekkorú elkövető pedig büntetőeljárás alanya nem lehet.

Az eljárási törvény a tanúskodás feltételeként nem határoz meg életkort, amiből következik, hogy gyermekkorú is kihallgatható tanúként, feltéve, hogy életkoránál és fejlettségénél fogva képes észlelésre és emlékképei élethű, tudatos felidézésére, a vallomásától várható bizonyíték pedig mással nem pótolható.

A bírói gyakorlat szerint a 7 év körüli gyermekek már kihallgathatók, a vallomásuk értékelésénél azonban figyelemmel kell lenni a képzelődés, a fantáziaképek és a valóság összekeverésének veszélyére. A pszichológusok és a gyakorló jogászok tapasztalatai eltérőek a gyermektanú pszichikai adottságait illetően, de általánosságban elmondható, hogy a

- 7 évesnél fiatalabb gyermekek jó észlelési képességét a képzelődés veszélyeztetheti, ezért vallomásuk értékelése során a jogalkalmazó részéről szükségessé válhat a gyermek nézőpontjába, szemléleti módjába történő beilleszkedés
- 7-10 évesek megfigyelőképessége és emlékezőképessége fokozódik, de a vallomás értékelésénél figyelembe kell venni az életkorból adódó értelmi korlátokat
- 10 évnél idősebb gyermekek széles körű érdeklődésükkel fogva jó tanúk, közlékenyek, de a társadalmi környezet és a biológiai érés hatása miatt értékelni kell az esetleges ábrándozó, befelé forduló hajlamot is
- 11-12 év felett az értékelés során nagyobb szerepet kaphat a fiatal tanú neme. A serdülőkorban lévő leányoknál fokozódik a környezetük iránti érdeklődés, de nem ritka az ábrándképek kialakítása sem.
- 15 év felett az egyéniség tényleges, vagy vélt kifejlődése jellemzi a fiatalokat, csökken a nyílt eszközökkel történő befolyásoltságuk. Érdeklődési területeiket kivéve gyakran csökken a környezetük és az ott végbemenő események iránti figyelmük.⁸

Amint már utaltam rá, a reviktimalizáció elsősorban a tanúkihallgatás során jelentkezik amikor a sértett újra és újra kénytelen átélni a vele történt borzalmakat, ezért a tizenegyedik életévét meg nem haladott személy tanúkénti kihallgatását megelőzően be kell szerezni azokat a bizonyítékokat, amelyek elkerülhetővé teszik a gyermekkorú kihallgatását.⁹ Ennek magyarázata, hogy a gyermek életkori sajátosságainál fogva a kihallgatásakor súlyos pszichés megterhelésen, traumán eshet át, amely aránytalanul nagyobb kárt okozhat, mint a vallomásának mellőzése, vagy más bizonyítékkal való pótlása. Amennyiben a bíróság e szempontok figyelembe vételével úgy dönt, hogy mellőzi a gyermekkorú tanúként való kihallgatását, akkor ha rendelkezésre is áll - a nyomozás során tett vallomásának felolvasására sem kerülhet sor (BH 1992.451). Abban az esetben, ha a kihallgatás elkerülhetetlennek látszik, kellő figyelemmel és körültekintéssel kell eljárni annak érdekében, hogy a

6 Morvai Krisztina, Pap Enikő: Ajánlások a gyermekbántalmazás megelőzésére és kezelésére. In: Család, Gyermek, Ifjúság 2001/6. p. 34.

7 2183/2003 Korm. határozat a gyermek helyzetét javító intézkedésekről

8 Vö. Katona Géza: Valós vagy valótlan? – Értékelés a büntetőperbeli bizonyításban, Közigazgatási és Joggyógyászati Kiadó, Bp. 1990, p. 107-108.

9 23/2003 BM-IM együttes rendelet 22. § (1)

gyermek minél kevesebbet észleljen a vallomáshoz fűződő következmények társas nehezedő súlyából.

A gyermekkorú tanú kihallgatása pótolható közvetett bizonyítási eszközök útján is, pl. pszichológus szakértő meghallgatása arról, hogy a gyermek a vizsgálat során milyen információkat szolgáltatott. A szakértő elsősorban azt vizsgálja, hogy a gyermeki képzelgések, a fantázia, és a valóság határának elmosódása mennyire befolyásolhatja az elmondottak valóságát, és választ ad arra is, hogy meghallgatható-e a gyermek a bíróság előtt.¹⁰ A bíróság általában a következő kérdésekre vár választ az eljárásba bevont szakértőtől:

- Milyen vizsgálati módszerek segítségével jutott el a végső következtetésig?
- Ezzel az alkalmazott módszerrel a bizonyosság milyen fokáig juthat el a szakértő?
- Hogyan értelmezhető az élményszerűség fogalma?
- Hogyan történt és hogyan történik egy adott életkorú sértettnél az exploráció?
- Hogyan lehetett (vagy nem lehetett) a gyermek esetében kizárni a pszéudológiát, illetve a konfabulációt (vélelmezett történetet, hazugságot, képzelő történet elmesélését)?
- A sértett megváltozott viselkedése lehet-e szülői manipuláció következménye?¹¹

Az eljárásba bevont szakértő, valamint a kihallgatásról készült videofelvétel segítségével elkerülhető az a gyermekkorú sértettek vonatkozásában gyakori terhelési védekezési taktika, amely a sértett szavahihetőségének megkérdőjelezésére irányul. Ezért a gyermekek szavahihetőségének folyamatos figyelemmel kísérése - a gyermeki képzelődés, a fantáziaképek és a valóság összekeverése miatt - a bizonyítási eljárás sikere érdekében elengedhetetlen, és valljuk be nem könnyű feladat, ezért nem véletlenül javasolják a szakemberek, hogy a bántalmazott gyermekek szükségleteiről és az ilyen ügyekben szükséges teendőkről kapjanak képzést mind azok, akik munkájuk során tízennégy éven aluli áldozatokkal találkoznak, mivel a feladat hozzáértést és empátiát igényel.

A gyermekkorú kihallgatását lehetőleg a tanú életkori sajátosságainak megfelelő környezetben kell elvégezni. A kihallgatás történhet mind a nyomozás során, mind a bírósági eljárás alkalmával a hivatalos helyiségen kívül más helyiségben is. Ilyen lehet a nyomozás során a külön erre a célra kialakított helyiség, bírósági tárgyalás során adott esetben a bíró dolgozószobája. A gyermek kímélete érdekében eljárási törvényünk lehetővé teszi, hogy a nyomozási bíró a vádirat benyújtása előtt az ügyész indítványára kihallgathassa a tízennegyedik életévét be nem töltött tanút, ha megalapozottan feltehető, hogy a tárgyaláson történő kihallgatása a fejlődését károsan befolyásolná,¹² emellett a törvény lehetőséget biztosít arra is, hogy a bíróság a tárgyalás teljes időtartamára vagy egy részére indokolt határozattal kizárja a nyilvánosságot. A nyilvánosság elve - mint garanciális eljárási alapelv - tehát nem feltétlen és korlátozás nélküli. Az eljáró bíróság hivatalból is köteles gondoskodni arról, hogy amennyiben tízennégy éven aluli a büntetőügy sértettje, vagy gyermekkorú tanú kihallgatása szükséges, a gyermekkorú csak addig tartózkodjon a tárgyalóteremben, amíg az az eljárási jogainak gyakorlásához feltétlenül szükséges.

A gyermektanúkkal kapcsolatban már csak egy büntetőeljárás rendelkezésre térnek ki, ez pedig nem más, mint a gyermekkorú kihallgatásánál a szülő, nevelő - esetleg pedagógus - jelenléte. Az eljárási törvény csak lehetőséget biztosít az előbb felsorolt személyeknek a kihallgatáson való részvételre, vagyis távolmaradásuk nem jelent eljárási szabálysértést (BH.1996/520). Király Réka szerint „a gyermek érdekében a törvény megengedő szabálya inkább kötelező elvként kellene, hogy érvényesüljön, mert a szülő vagy a gyermeket ismerő pedagógus jelenléte segíti a gyermeket a feszültsége oldásában, nem érzi magát kiszolgáltatottnak a hatóság szigorú, nyomasztó közegében”.¹³ Véleményem szerint azonban a szülő, illetve a pedagógus jelenléte bizonyos esetekben nyomasztóan hathat a gyermekekre, különösen akkor, ha a bántalmazás családon belül történt.

Meglátásom szerint a gyermekek mindenek felett álló érdeke nem csak különböző, az általánostól eltérő, a gyermekkorúakra vonatkozó speciális eljárási szabályokkal biztosítható, emellett ugyanis az eljárásban részt vevő személyek hozzáértő, emberséges magatartása is elengedhetetlen. Ezért egyetértek azzal a javaslattal, amely a gyermek - és ifjúságvédelmi tevékenység gyakorlását többletképesítéshez kötné.

Végül megfontolandónak tartom Király Réka a gyermekkorúak körében végzett kérdőíves felmérésének értékelését, amelyből azt a következtetést vontam le, hogy a gyermekek életkorukból adódóan fogékonyabbak mind a jóra, mind a rosszra. A szakembereknek ezt a képességet kell kihasználniuk arra, hogy megmutassák a helyes utat, felhívják a veszélyekre a figyelmet. Így növekedne a gyermekek tetteikért vállalt felelősségérzete, különbséget tudnának tenni helyes és helytelen között. Ezzel egyrészt a gyermekek megtanulnák, mi büntetendő, vagyis elérhető válna, hogy ne kövessenek el bűncselekményt, másrészt hatékony segítség lenne abban, hogy felismerve a veszélyt, ne válhassanak bűncselekmény áldozatává.¹⁴

¹⁰ Király Réka: A 14. életév jelentősége a büntető - és a polgári jogban, in. Büntetőjogi Tanulmányok szerk.: Kahler Frigyes, MTA Veszprém, 2003. p. 167.

¹¹ Dénes Veronika i.m. p. 25.

¹² 1998. évi XIX. törvény 207. § (4)

¹³ Király Réka i.m. p. 167.

¹⁴ Király Réka: A bűncselekmények fogalma a 13-14 éves korosztály gondolkodásában, in. Büntetőjogi Tanulmányok, szerk.: Kahler Frigyes, MTA Veszprém, 2005, p. 86-87.

II.

A KISKORÚ BŰNELKÖVETŐK

„Az ember se jónak, se rossznak nem születik, hanem a társadalmi környezettel függ, hogy milyenné válik: erkölcsössé vagy bűnözővé.” (Gabriel Tarde)

Több szakember szerint szoros összefüggés mutatható ki a veszélyeztetett, illetve bántalmazott gyermekeket ért sérelmek és az általuk felnőttként – de akár már gyermek, illetve fiatalkorúként – elkövetett bűncselekmények között: Orell Ferenc szerint az ún. veszélyeztetettségi állapot gyakran a fiatalkori bűnözés első stádiuma.¹⁵ Kerecsi Klára is erre az összefüggésre mutat rá a gyermekbántalmazásról írt tanulmányában: „a veszélyeztetett fiatalok veszélyt jelentenek a társadalomra, mivel a bántalmazott gyermekek egy részéből bűnelkövető lesz.”¹⁶

A bűnelkövetővé váláshoz vezető okok feltárása egy másik dolgozat témája lehetne, így erre most részletesen nem térnék ki. Az okok azonban – részletes elemzés nélkül is – könnyen beláthatók, ha a veszélyeztetettségi állapotra – napi szociális problémák, alkoholizmus, szülői konfliktusok – gondolunk. A környezet hatása ugyanis alapvető formáló tényező a gyermek fejlődésében; a rossz példa, káros környezeti hatás kedvezőtlen cselekvésformát alakít ki és rögzít a gyermekben. A bűnözést kiváltó környezeti ártalmakból viszonylag rövid az út a bűncselekményig.

A gyermek – és fiatalkori bűnözés mindig és mindenütt szerves része a társadalomban tapasztalható bűnözésnek. Az elmúlt években azonban jelentősen megnőtt a kiskorúak által elkövetett büntetendő cselekmények száma és jellegük is megváltozott. A statisztikai adatok szerint az évente ismertté vált kiskorú bűnelkövetők száma hozzávetőleg 15-20 ezer, közülük körülbelül 4ezer gyermekkorú. Ez a szám nem csökken, miközben az elkövetési módok egyre durvábbak, kegyetlenebbek, ami a legtöbb esetben indokolatlan is.

A statisztikai adatokból az is megállapítható, hogy a fiatalok bűnözésére a társas elkövetés jellemző: a legtöbben gyermekkorú társukkal, illetve fiatalkorúakkal bűnöznek. A gyermek és fiatalkor, mint büntetőjogilag releváns életkor azonban másként esik latba. A büntető joggyakorlat egységes abban a kérdésben, hogy a gyermekkorú elkövetők büntetőjogilag nem tehető felelőssé tetteikért, vagyis nem büntethetők. Ezzel szemben a fiatalkorúak felelősségre vonása az e korosztályt jellemző biológiai és pszichikai sajátosságokat szem előtt tartó törvényi szabályozás mellett megengedett. Társas bűnelkövetés esetén tehát a gyermekkorúak tanúként, míg az esetleg csak néhány hónappal idősebb, de az elkövetéskor már tizenegyedik életévét betöltött társaik fiatalkorú terheltként szerepelnek a büntetőeljárásban.

15 Orell Ferenc János i.m. p. 491.

16 Kerecsi Klára: Gyermekbántalmazás és elhanyagolás, Kézirat, 1996.

II. 1. Az életkor jelentősége a büntetőjogban

A gyermekbűnözés azon társadalomra veszélyes magatartások összessége, amelyekre a Büntető Törvénykönyv büntetés kiszabását rendeli, de a törvényben megállapított büntethetőséget kizáró ok (gyermekkor) miatt a büntetőjogi felelősségre vonásra nem kerülhet sor. A büntetőjog ugyanis nem minősíti bűncselekménynek azokat a magatartásokat, ahol a bűnösség nem állapítható meg, azaz az alanyi oldalon nincsenek meg a büntetőjogi felelősségre vonás feltételei.

A hazai büntető-jogtudomány képviselői között alapvetően kétféle felfogás alakult ki a gyermekkor büntetőjogi értékeléséről. Számos szerző (pl.: Földvári József, Kálmán György) a gyermekkor a beszámítási képesség keretében tárgyalja, vagyis a bűnösség előfeltételének, nem pedig fogalmi elemének tekinti. E szerzők véleménye szerint a tizenégy éven aluli gyermekeknek nincs beszámítási képességük, azaz nem képesek magatartásuk következményeinek felismerésére és e felismerésnek megfelelő magatartás tanúsítására. A beszámítási képesség hiánya miatt a gyermekek nem alanyok büntetőjogi értelemben, ezért a bűncselekmény egyik szükségképpen tényállási elemének hiányában tényállásszerűségről, így bűncselekményről sem beszélhetünk.¹⁷

A beszámítási képességhez szükséges felismerési és értékelési képesség azonban a gyermekeknél is kialakulhat, ezért minél közelebb kerülünk a törvényben meghatározott vétőképes korhatárhoz, ez a vélelem már egyre kevésbé felel meg a valóságnak, így indokolatlan az életkort a beszámítási képesség keretein belül tárgyalni.

Az újabb felfogás képviselői szerint az életkor a bűnösség egyik fogalmi eleme, ezáltal pedig a beszámítási képességtől független tényező. E felfogás képviselői tehát elismerik, hogy a tizenégy éven aluli gyermekeknek is lehet beszámítási képességük az adott cselekmény tekintetében, de a „bűnös elme” (guilty mind) hiánya kizárja a felelősségre vonást, mivel objektív alapon a büntetőjogi felelősséget nem lehet megállapítani, a bűnösségi elv ugyanis elválaszthatatlan a büntetés alkalmazásától: az elkövető csak meghatározott életkort elért és megfelelő felismerési képességgel rendelkező természetes személy lehet.¹⁸ Így amikor a törvény a büntethetőséghez szükséges alsó korhatárt bármely bűncselekményre azonosan a tizenegyedik életévben határozza meg, nem a beszámítási képesség meglétét vagy hiányát vélelmezi, hanem abban foglal állást, hogy általában melyik az az életkor, amelytől kezdve a felelősség céljait a büntetőjogi elbírálás már megfelelően szolgálhatja, illetve ameddig célszerűbb szükség esetén államigazgatási úton megfelelő intézkedést alkalmazni.¹⁹

17 Kovács Levente: A gyermekkor problémái a büntetőjogban, Ügyvédek Lapja, 1999/3. p. 52-53.

18 63/1997. (XII. 12) AB határozat

19 Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános rész, Korona Kiadó, Bp. 2001. p. 215-216.

Megoszlanak a vélemények azonban abban a kérdésben, hogy a büntetőjogi beavatkozás célja mely életkortól érhető el, ezért a büntethetőség életkori határának újragondolása ismétlődő téma mind a hazai, mind a nemzetközi joggyakorlatban, különösen egy-egy brutális, kegyetlen elkövetés kapcsán. Így időről - időre felvetődik a kérdés: miért élvez büntetlenséget a gyermekkorú elkövető, vagy igazságos-e a hatályos szabályozás, mivel néha csak pár hónapon múlik, hogy ki lesz az eljárásban tanú és ki vádlott.

A korhatár leszállítása mellett érvelők szerint a bűncselekmények számának növekedése, a merev és igazságtalan határvonal fenntartása a büntetőjogilag felelősségre vonható személyek körének kiszélesítése mellett szól. Mindemellett a felgyorsult fejlődés egyik hatásaként az egyén általános érettsége is egyre korábbra tehető – egy tizenkét, tizenhárom éves gyermek általában már tisztában van cselekményeivel, képes felismerni azok hatását - ezért indokolt a felelősség ezzel párhuzamosan történő növelése is.²⁰

Van olyan vélemény is, amely a jelenlegi szabályozás igazságosabbá tétele érdekében a 12-14 éves gyermekeknél vizsgálat tárgyává tenné a beszámítási képességet, azaz esetenként vizsgálná, hogy az elkövető hogyan viszonyul tudati-érzelmi síkon a cselekményéhez, látta, illetve láthatta-e cselekményének következményeit és ha igen, akkor miért tanúsított törvénybe ütköző magatartást. Ha e vizsgálat eredményeként megállapítást nyer, hogy a tizenkettedik életévét betöltött gyermek cselekménye bűnösségének felismeréshez szükséges belátási képességgel rendelkezett, a fiatalkorúakra vonatkozó büntető anyagi és eljárási szabályok alapján felelősségre vonható.

Kovács Levente véleménye szerint a közvéleményt foglalkoztató, kiemelkedő súlyú bűncselekmények esetében nagy valószínűséggel a beszámítási képesség megléte megállapításra kerülne, ezért a büntetlenség kiváltsága esetükben nehezen indokolható és igazságtalan.²¹ Kiemelkedő súlyú bűncselekményeket azonban gyermekek ritkán követnek el (a gyermekkorúak által elkövetett büntetendő cselekmények 90 %-a vagyon elleni bűncselekmény), ezért véleményem szerint atipikus helyzetet tipikussal szabályozni indokolatlan és felesleges.

A büntethetőség alsó korhatárának megállapításakor az ENSZ pekingi szabályai szerint abból kell kiindulni, hogy egy gyermek meg tud-e felelni a büntetőjogi felelősségre vonáshoz szükséges erkölcsi-pszichológiai követelményeknek, azaz saját ítélőképessége és értelme alapján felelőssé lehet-e tenni bűncselekmény elkövetéséért.²² Ennek meghatározásánál figyelembe kell venni a fejlődés – és

gyermeklélektan, a pedagógia ezzel összefüggő kutatási eredményeit, valamint más jogágak felelősségi intézményeinek az életkorral kapcsolatos rendelkezéseit.

Ezt figyelembe véve - különböző kutatási eredményekre és kérdőíves felmérésekre hivatkozva - a korhatár leszállítását ellenzők szerint a gyermekek biológiai érettsége nem feltétlenül párosul megfelelő értelmi-erkölcsi szinttel, ezért a büntethetőségi korhatár tizenkét évre történő leszállításának nincs meg a kellő alapja. Vajna Virág a Család, Gyermek és Ifjúság Egyesület ügyvédje szerint a „büntetés hatékonyasága a nullával egyenlő”, a büntethetőségi korhatár leszállítása pedig a „gyermekvédelem végét jelentené”.²³

Vannak olyan elképzelések is, amelyek nem tartják szükségesnek a korhatár leszállítását, azonban bizonyos kiegészítéseket javasolnak - ilyen például az értelmi-erkölcsi fejlettség felelősségi feltételként szerepeltetése. Az „értelmi-erkölcsi fejlettség” mint felelősségi feltétel az elkövető társadalmi érettségének, a szocializáció minőségének az értékelésére szolgáló fogalom. Ennek vizsgálata során a jogalkalmazó eldöntheti, hogy a fiatalkorú elkövető ismeri-e a társadalom uralkodó érték- és normarendszerét, rendelkezik-e a jó és rossz közötti különbségtétel képességével, illetve azzal az akarati képességgel, amellyel saját magatartását irányítani és ellenőrizni tudja.²⁴

A magyar joggyakorlatban az adott korhatár mellett a büntetőjogi felelősségre vonhatóságnak hosszú ideig megfelelő erkölcsi és szellemi érettséghez kötött feltétele is volt, vagyis a törvényben meghatározott életkor betöltése nem vonta automatikusan maga után a büntetőjogi felelősség fennállását. A Csemegi-kódex és az azt módosító I. Büntetőnovella rendelkezései alapján a bíróságnak ugyanis vizsgálnia kellett a fiatalkorú elkövető értelmi erkölcsi fejlettségét, hogy erkölcsi fejlődése szempontjából megfelelő szankciót alkalmazhasson: ha a vádlott a büntetendő cselekmény elkövetésekor életének tizenharmadik évét még be nem töltötte, külön kérdés teendő fel arra nézve, bírt-e a vádlott az elkövetés idején oly értelmi és erkölcsi fejlettséggel, hogy tettért büntetőjogilag felelősségre vonható.²⁵ A fejlettségi kritériumot azonban az 1951. évi 34. tvr. eltörölte és azóta az „értelmi-erkölcsi fejlettség” felelősségi feltételként szerepeltetése hiányzik a szabályozásból, holott azért, hogy a „büntetőjogi beavatkozás valóban értelmet kapjon, a fiatalkorú erkölcsi-értelmi fejlettségi szintjét, megfelelő ítélőképességét, mint az adott személy társadalmi érettségének kifejezőjét büntetőjogi felelősségi feltételként indokolt lenne bevezetni”.²⁶ Nagy Ferenchez hasonlóan Lévai Miklós is célszerűnek tartja az „értelmi-erkölcsi fejlettség” ismételt, több szakember által már régóta szorgalmazott bevezetését, mely „differenciált elbírálásra adna lehetőséget”.²⁷

20 Erről részletesebben: Hornyák Szabolcs: A gyermekkor és büntetőjogi értékelése, Vargha László-émlék-könyv, 2003. p. 107, 114-116.

21 Kovács Levente i.m. p. 54.

22 Az „ENSZ minimum követelmény-szabályai a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozóan”, 1985, a Pekingi Szabályokhoz fűzött magyarázat

23 www.sulinet.hu Vajna Virág: Bűnöző gyerekek – felelős szülők?

24 Vö. Lévai Miklós: A fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben kiszabható büntető szankciók reformja. In: Magyar Jog, 1994/6. p. 343.

25 1908. évi XXXVI. törvénycikk 34. §

26 Nagy Ferenc: A fiatalkorúak büntetőjoga reformjának szükségességéről. In: Magyar Jog, 1994/5. p. 290.

27 Lévai Miklós i.m. p. 343.

II. 2. A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás

Tekintettel arra, hogy a büntetőjog megdönthetetlen vélelme alapján a bűnselekmény törvényi tényállását akár közvetlen, akár közvetett tettesként megvalósító gyermekkorú büntetőeljárás alanyává nem válhat, ezért dolgozatomban a fiatalkorú elkövetőkkel foglalkozom részletesebben. A továbbiakban tehát a fiatalkorúak elleni büntetőeljárás szakaszainak bemutatásával az eljárásban részt vevő alanyok eljárási szerepét tekintem át, bemutatva azokat az eszközöket és lehetőségeket, amelyekkel a fiatal bűntényesek támogatása eredményesebbé és hatékonyabbá tehető.

„Legyen hát a büntett egy valódi párbeszéd kiindulópontja” – Nils Christie norvég kriminológus szerint az elkövetőt leginkább a bűncselekmény elkövetése után kell támogatni, mivel a bűnelkövetők is emberek, akik segítségre szorulnak és lehet, hogy éppen az eljárásban résztvevő személyek – rendőr, ügyész, bíró, pártfogó felügyelő, védő – emberséges magatartása indítja el őket azon az úton, hogy életüket és magatartásukat az általános társadalmi normák szerint irányítsák és ne visszaesőként jelenjenek meg a későbbi statisztikákban. A „párbeszéd” a nyomozati szakban kezdődik, de nem feltétlenül ér véget az ítélet meghozatalával a bírósági szakban, mivel a pártfogó felügyelő „munkája” tulajdonképpen ekkor kezdődik – az elterelés alkalmazásának, a szabadságvesztéssel nem járó alternatív szankciók hatékony végrehajtásának a záloga a pártfogó munkája.

Mielőtt a nyomozati szakról, illetve a nyomozás lefolytatásáról részletesebben szólnék, elengedhetetlen az eljárás céljának rögzítése: a fiatalkorúval szemben az eljárást életkori sajátosságainak figyelembevételével, és úgy kell lefolytatni, hogy az elősegítse a fiatalkorúnak a törvények iránti tiszteletét.²⁸ A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás célja tehát a fiatalkorú nevelése, helyes irányba terelése, épp ezért az eljárás légkörét is ennek megfelelően kell megteremteni. Az eljárás céljának megvalósulásában nagy szerepe van annak, hogy a fiatalkorúak ügyeivel kellő szakismerettel rendelkezők – rendőrök, ügyészek, bírák és büntetés végrehajtási nevelők – foglalkozzanak, mivel a feladat ellátása speciális felkészültséget igényel a hatóság tagjaitól. Ennek a speciális felkészültségnek vagy alkalmasságnak – a magától értetődően szükséges jogi tudáson kívül – több összetevője van: kellő elméleti tájékozottság az ifjúság megismeréséhez, alakításához és neveléséhez segítséget nyújtó tudományokban megfelelő elméleti felkészültség és gyakorlati tapasztalatok a fiatalkorúak bűnözése elleni küzdelemben, s az eredményes gyermek-és ifjúságvédelmi munkához szükséges emberi tulajdonságok és élettapasztalat.²⁹

Mivel nincs külön, kifejezetten a fiatalkorúak ügyeire illetékes nyomozó hatóság, ezért a nyomozás az általános szabályok szerint folyik, azzal a megkötéssel,

hogy a fiatalkorúakkal szembeni eljárás során – a nyomozati szakban is – figyelemmel kell lenni arra, hogy a fiatalkorúak életkoruknál fogva kevesebb élettapasztalattal és jogismerettel rendelkeznek, ezért különös gondossággal kell eljárni a jogaikról szóló tájékoztatás és a köteleességeikre vonatkozó figyelmeztetés során.

Az eljárási törvény – a szabad bizonyítási rendszer ellenére – kötelező bizonyítási eszközök igénybevételére vonatkozó előírásokat is tartalmaz. Ebbe a körbe tartozik a fiatalkorú életkorára vonatkozó közokirati bizonyítás, a fiatalkorú gondozójának kihallgatása, a környezettanulmány, a fiatalkorú iskolai vagy munkahelyi jellemzésének beszerzése. Mindhárom bizonyítási eszköz a fiatalkorú terhelt érdekeit szolgálja, dolgozatomban azonban csak a környezettanulmány jelentőségére térnek ki.

A környezettanulmány a fiatalkorúak elleni eljárásban kötelező bizonyítási eszköz, annak beszerzésétől csak az intézetben nevelkedő fiatalkorúak körében lehet eltekinteni. A környezettanulmányt a pártfogó felügyelő készíti el, aki a fiatalkorú terhelt személyiségét és életvitelét meghatározó tények és körülmények – különösen családi körülményei, baráti és kisközösségi kapcsolatai, egészségi állapota, esetleges káros szenvedélyei, szabadidő-eltöltési szokásai, iskolai végzettsége, jövedelmi, vagyoni viszonyai – leírásával támpontot ad a bíróságnak a fiatalkorú életvezetésének megismerésére, az időben elkészített dokumentum pedig a döntéshozatalt is megkönnyítheti. Ezért fontos érdek fűződik ahhoz, hogy a pártfogó felügyelő minél korábban – már a nyomozati szakban – bekapcsolódjon az eljárásba, hiszen a pártfogói munka hatékonyságát szolgálja, ha pártfogó nem a büntetőeljárás lezárulását követően, hanem időben sokkal előbb kerül kapcsolatba leendő pártfogoltjával. A tapasztalatok szerint ebben az időszakban a fiatal terhelt fogékony az őt érő hatások befogadására, pedagógiaileg és pszichológiailag is sokkal „hozzáférhetőbb”, mint a döntéshozatalt követően.³⁰

Egyes vélemények szerint azzal, hogy a pártfogó felügyelő kapcsolatot tart a fiatalkorú környezetével, a szükségesnél többen szereznek tudomást a büntetőeljárás megindulásáról, függetlenül annak eredményétől, így sérül a fiatalkorúnak azon joga, hogy magánéletét teljes mértékben tiszteletben tartsák, emellett a pártfogó megjelenése rossz „ajánlólevél” lehet a továbbtanuláshoz, a munkavállaláshoz. Véleményem szerint azonban a felületesen elkészített környezettanulmány több hátránnyal jár, mint előnnyel, vagyis nem szolgálja a fiatalkorú érdekeit, ezért inkább arra kell(ene) törekedni, hogy az intézkedések során az eljáró szervek ne okozzanak a fiatalkorúnak szükségesnél nagyobb hátrányt.

A fiatalkorúak elleni eljárásban az ügyész jogkörében a felettes ügyész által kijelölt fiatalkorúak ügyésze jár el.³¹ Az eljárási törvény a vádhatóságtól is megköveteli, hogy a fiatalkorúak ügyeivel kellő szakismerettel rendelkezők foglalkozzanak,

28 1998. évi XIX. törvény 447. § (1)

29 Az 1973. évi I. törvény 294. §-hoz fűzött Magyarázat, A Büntető eljárási Törvény Kommentárja: II. p. 936.

30 Nyerges Kálmán: A fiatalkorúak pártfogó felügyeletének változása a gyermekvédelmi törvény hatására a közigazgatás szervezetében. In: Magyar Közigazgatás, 2000/7. p. 414.

31 1998. évi XIX. törvény 449. § (1)

ezért az ügyészi feladatokat a Legfőbb Ügyészségen és a Fővárosi Főügyészségen a Gyermek – és Ifjúságvédelmi Osztály, a megyei főügyészségeken a gyermek és ifjúságvédelmi szakfeladatokat ellátó fiatalkorúak ügyésze végzi. A fiatalkorúak ügyésze elősegíti a speciális rendelkezések megtartását, intézkedik a szükséges gyermekvédelmi intézkedések megtételéről, valamint segíti a bíróságot abban, hogy a tényállást a fiatalkorú egyéniségének, környezetének megismerése szempontjából lényeges körülmények tekintetében felderítse.³² Az eljárás speciális céljának előmozdítását szolgálja, hogy fiatalkorúval szemben büntetőeljárásnak csak közvádra van helye, a pótmagánvád kizárt, magánvádra üldözendő bűncselekmény esetében a vád képviselőt az ügyész látja el. A törvényi rendelkezés magyarázata, hogy a pótmagánvád, illetve a magánvád intézménye nem egyeztethető össze a fiatalkorúak elleni büntetőeljárás jellegével és céljával. A személyesen érintett, aligha elfogulatlan sértettől ugyanis nem várható el, hogy a vád képviselője során figyelembe vegye a fiatalkorú helyes irányú fejlődésének előmozdítását, azaz az eljárás elsődleges célját. A tapasztalatok szerint ugyanis a büntetőeljárás során a sértett nemegyszer az őt ért hátrányt, vagy sérelmet felnagyítja, felelősségét csökkenti, illetve a terhelt szerepét túlhangsúlyozza. Ezért a fiatal és kevesebb élettapasztalattal, jogismerettel rendelkező terhelttel szemben az ügyész feladata mind a terheltet terhelő és mentő, mind a büntetőjogi felelősségét súlyosító és enyhítő körülményeket figyelembe vétele.

Az ügyészi szakban több lehetőség is rendelkezésre áll az eljárásnak a bírói útról való elterelésére - ügyészi megrovás, illetve a vádemelés elhalasztása - annak érdekében, hogy a „megtévedt” fiatalkorúnak bagatell bűncselekmény elkövetése esetén ne kelljen keresztülmennie a büntetőeljárás valamennyi szakaszán, de tudatosuljon benne, hogy bűncselekményt követett el. A fiatalkorúak stigmatizálódásának elkerülése mellett az diverziós megoldások alkalmazása levetővé teszi a fiatal bűntényesek által elkövetett bagatell bűncselekmények gyorsabb és csekélyebb költségkihatásokkal járó elintézését, valamint a sértett érdekeinek sikeresebb érvényesítését.

A megrovás, mint a legenyhébb büntetőjogi jogkövetkezmény, a XX. század óta ismert a magyar büntetőjogban: az intézkedés az 1908. évi XXXVI. törvényben került bevezetésre akkor még dorgálás elnevezéssel. Azóta – más elnevezéssel ugyan – de változatlan szerepet tölt be a büntetőjogi szankciórendszerben. A miniszteri indoklás szerint a megrovás – amint az az elnevezésében is kifejezésre jut -: a bűncselekmény elkövetőjének erkölcsi elítélését jelenti materiális joghátrány nélkül. Az intézkedés tehát a fiatalkorú értelmére történő ráhatásban realizálódik, ezért csak akkor éri el célját, „ha a fiatalkorú, akivel szemben alkalmazzák, pozitív erkölcsi tulajdonságokkal rendelkeznek, s azok ellenére, ideiglenes külső hatásokra

³² 14/2003. számú Legfőbb Ügyészi utasítás a gyermek- és ifjúságvédelmi ügyészi szakfeladatok ellátásáról 13. §

követte el a bűncselekményt”.³³ A megrovás sajátos intézkedés annyiban, hogy alkalmazására az ügyész is jogosult, ezért a bagatell ügyekben a büntetőeljárás már a nyomozati szakban befejeződhet. Az intézkedés szabályozásának helyessége azonban megkérdőjelezhető, mivel ha nincs bűncselekmény, miért sújtanánk valakit szankcióval, függetlenül attól, hogy a megrovás a legenyhébb büntetőjogi jogkövetkezmény?³⁴

Az 1990-es években elején - a megváltozott politikai eszmék megjelenésének köszönhetően, illetve a nemzetközi normákhoz való közeledni akarás miatt – a magyar büntető eljárásjogban is lehetőség nyílt a büntetőeljárás lerövidítésére, egyszerűsítésére abban az esetben, ha az eljárás célja a büntetőjogi szankcióhoz fűződő joghátrány nélkül is elérhető. A vádemelés elhalasztása éppen ezen a jogpolitikai megfontoláson alapul.

A vádelhalasztás viszonylag új intézmény a magyar jogrendszerben: a büntető szabályok módosításáról szóló 1995. évi XLI. törvény vezette be - eleinte csak a fiatalkorúak büntetőügyeiben. A hatályos eljárási törvény azonban az intézmény alkalmazását általánossá tette, megtartva néhány eltérést a fiatalkorúakra vonatkozóan: fiatalkorú terhelttel szemben a vádemelés elhalasztása akkor is alkalmazható, ha az eljárás tárgya ötévi szabadságvesztéssel nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény, illetve fiatalkorú számára nem írható elő meghatározott célra történő anyagi juttatás, valamint a köz javára teljesítendő jóvátétel.

A vádelhalasztás intézményét is ellentmondások övezik, akár csak a megrovását. Az elméleti-jogi aggályok az ártatlanság vélelmével, az előírható kötelezettségek jogi természetével és az ügyész diszkrecionális jogkörével kapcsolatosak. Megfelelő eljárási garanciák mellett azonban az egyszerűbb, gyorsabb büntetőeljárás nem sérti, illetve nem veszélyezteti az eljárásban részt vevők érdekeit, sőt a közérdeket sem. A minimális beavatkozás követelménye, az eljárás szubszidiaritása a nemzetközi dokumentumokban foglaltaknak is megfelel. A Gyermek jogairól szóló Egyezmény a részes államok ezzel kapcsolatos feladatát a következőképpen fogalmazza meg: minden lehetséges és kívánatos esetben tegyenek intézkedéseket e gyermekek ügyének bírói eljárás mellőzésével való kezelésére, annak fenntartásával, hogy az emberi jogokat és a törvényes biztosítékokat teljes mértékben be kell tartani.³⁵

³³ Vigh József: A fiatalkori bűnözés és a társadalom, Bp. 1964. p. 256.

³⁴ Az ellentmondás a Büntető Törvénykönyv 36. és 71. §-ából fakad. A 36. § szerint „nem büntethető az, akinek a cselekménye az elbíráláskor már nem veszélyes vagy olyan csekély fokban veszélyes a társadalomra, hogy – személyére figyelemmel – a törvény szerint alkalmazható legenyhébb büntetés is szükségtelen. A Btk. 71. § (2) bekezdése szerint pedig „megrovásban részesíthető, aki a cselekménye társadalomra veszélyességének megszűnése miatt nem büntethető”. A társadalomra veszélyesség a bűncselekmény egyik tényállási eleme (10. §: „bűncselekmény az a szándékosan vagy gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli”), vagyis ha hiányzik a társadalomra veszélyesség, nincs bűncselekmény. Bűncselekmény hiányában pedig miért sújtanánk valakit szankcióval?

³⁵ 1991. évi LXIV. törvény 40. cikk 3. pont b.)

Mint ahogy az eljárási alapelvek, úgy a fiatalkorúakra vonatkozó speciális szabályok többsége is a bírósági eljárás során érvényesül (pl. a bíróság illetékességére, a tanács összetételére és a bíró kijelölésére vonatkozó szabályok). E rendelkezések részletes ismertetése helyett csak az előzetes letartóztatásra vonatkozó speciális szabályokkal, valamint a bíróságnak a büntetési célok egyénre szabott megvalósításában betöltött szerepével foglalkozom.

A büntetőeljárásban alapvető követelmény a fiatalkorúakkal szemben alkalmazott eljárásjogi kényszerintézkedések - különös tekintettel az őrizetbe vétel és az előzetes letartóztatás - ultima ratio jellege és azoknak a felnőtt korúaktól eltérő szabályozása. A szabadságelvönással járó kényszerintézkedések végső esetben történő alkalmazhatósága elsősorban azzal magyarázható, hogy a fiatalkorút a legtöbb, későbbi magatartására is kiható káros hatás az előzetes letartóztatás során éri. Ezért számos nyugat-európai országban meghatározzák azt a minimum-életkort, amelynek elérése esetén elrendelhető a gyanúsított fiatalkorú előzetes letartóztatása, illetve vizsgálati fogság helyett nevelőotthonban történő elhelyezése vagy házi őrizetének elrendelése. (Az osztrák szabályozás szerint a fiatalkorúak előzetes letartóztatására csak kivételes esetben kerülhet sor, amennyiben az eljárás célja más, családügyi, ifjúságvédelmi vagy egyéb enyhébb büntetőeljárásival közösen nem érhető el.³⁶)

A fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban az előzetes letartóztatás indítványozásánál az ügyész köteles minden esetben körültekintően megvizsgálni, hogy az általános törvényi okokon kívül a bűncselekmény különös tárgyi súlya, mint külön feltétel, megállapítható-e.³⁷ A különös tárgyi súly fogalmát a törvény nem határozza meg, annak megítélése az adott ügyben történik. Megállapítására alapot adhat például a sorozat-elkövetés, bűnszervezet tagjaként, illetve bűnszövetségben elkövetett cselekmény ... stb, ezeket a tényeket azonban az előzetes letartóztatás elrendeléséről szóló indítványnak tartalmaznia kell, mivel garanciális jelentősége van annak, hogy a szabadságában korlátozott személy ismerje a hatósági fellépés okait.

Az előzetes letartóztatás foganatosításáról - a fiatalkorú személyiségére vagy a terhére rótt bűncselekmény jellegére tekintettel - a bíróság dönt, figyelemmel az ügyész, valamint a terhelt, a védő és a törvényes képviselő indítványára, illetve kérelmére. Az előzetes letartóztatás javítóintézetben történő végrehajtását azonban megnehezíti az a tény, hogy ilyen intézet az országban csak két helyen, Aszódon és Budapesten található. A folyamatban lévő eljárás alatt - különösen a nyomozati szakban - az előzetes letartóztatásban lévő fiatalkorú többet van „házon kívül”, mint az intézetben, gyakori utaztatása idővesztéssel, költséggel jár és felborítja az intézeti napirendet is. Ezért alakult ki az a gyakorlat, hogy a nyomozás idején a

letartóztatott fiatalkorút inkább a nyomozó hatósághoz közel eső helyen tartják fogva, és csak az eljárás második szakaszában szállítják át a javítóintézetbe, holott összességében a javítóintézet már az előzetesben lévő fogva tartottak számára is kedvezőbb körülményeket nyújt, mint a büntetés-végrehajtási intézet.³⁸ A javítóintézeti fogvatartás előnye, hogy ott az izolációs problémák kiküszöbölhetőek, a börtönártalmak elkerülhetőek és a fogva tartott az iskolai tanulmányait is folytatni tudja. Az előzetes letartóztatásban töltött idő javítóintézeti nevelésbe történő beszámítására az 1995-ben bevezetett reformoknak köszönhetően nyílt lehetőség. Előfordulhat azonban, hogy a hosszabb ideig tartó büntetés-végrehajtási intézetben töltött előzetes letartóztatás beszámítása miatt a fiatalkorú az elrendelt javítóintézeti nevelés tartamából kevés időt tölt az intézetben, ezért az intézkedés alkalmazásakor célszerű figyelembe venni, hogy ezen idő alatt a fiatalkorú személyiségének fejlesztése elérhető-e.

A kötelező védelem azon többletgaranciák közé tartozik, melyek az eljárás során a fiatalkorúak védelmét szolgálják. Az 1990-es évek végén végzett felmérések viszont azt mutatják, hogy hiányoznak azok a további biztosítékok, amelyek a fiatalkorúak segítségnyújtásának feltételeit lennének hivatottak elősegíteni. Orell Ferenc szerint a fogva tartott fiatalkorúakat foglalkoztatják ügyeik és keresnek a kapcsolatot a védővel, de próbálkozásaik hiábavalóak, mert a védő nem keresi fel őket a javítóintézetben, illetve a bv-ben. A helyzet akkor válik kritikussá - a szerző véleménye szerint -, amikor megkapják a tárgyalásra szóló idézést. Ilyenkor ugyanis feszültek, lobbanékonyak, a várakozás mellett tele vannak kérdésekkel, amelyeket szeretnének megbeszélni valakivel. Így nem ritka, hogy a fiatalkorú - ha védője nem tartja vele a kapcsolatot - problémájával nevelőjéhez fordul.³⁹ E probléma azért is elgondolkodtató - véleményem szerint -, mert a fiatalkorú terhelt bizalmát elnyerő védőnek szerepe lehet a bűnisméltés megelőzésében.

A fogva tartott fiatalkorúak segítségnyújtásában, személyes ügyeik intézésében több szakember kiemelt szerepet szán a hivatásos pártfogóknak, akik már az eljárás korai szakaszában felvennék a kapcsolatot a terhelttel. Hollandiában a megelőző segítségnyújtás a pártfogó tevékenységének az a része, amelyet az őrizetbe vétel során fejt ki; látogatja, szükség esetén támogatja a fogva tartott fiatalkorút. A hivatásos pártfogók munkája mellett a civil szervezetek igénybevétele is segítséget jelent az előzetes letartóztatásban lévő fogva tartottak számára: pl. a Magyar Helsinki Bizottság, az Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet Jogklinikaprogramja, amely ingyenes jogi képviseléssel segíti a fiatalokat.

A fiatalkorúakra vonatkozó speciális, eltérő szabályozás mindenképp a jogkövetkezmények területén érvényesül, mind a büntetési nemek, azok mértéke, mind

36 Lőrinc József: Európai fejlődésirány a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában, Független: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása Ausztriában, Rendőrtiszti Főiskola, Bp. In: Rendvédelmi Füzetek, 1999/11. p. 66.

37 14/2003. számú Legfőbb Ügyészi utasítás 6. § (2)

38 Jungi Eszter: A javítóintézeti nevelés, mint büntetőjogi szankció, in: Büntetőjogi Tanulmányok, szerk.: Kähler Frigyes, MTA Veszprém, 2005. p. 80.

39 Orell Ferenc János: A fiatalkorúak védelemhez való joga, in: Belügyi Szemle, 1998/12. p. 97-99.

pedig az egyéb következmények tekintetében. Ha a büntetőjogi beavatkozás célja a büntetőeljárás megindításával és a nyomozás lefolytatásával, illetve a vád előterjesztésével nem érhető el, intézkedés alkalmazására vagy büntetés kiszabására kerül sor. Vigh József szerint a büntetőjogi szankció kiszabása során „a büntetés egyéniségének fokozása, az elkövető személyiségének leginkább megfelelő ítélet megalkotása különösen fontos a fiatalok büntető felelősségre vonásában. A helytelenül kiszabott ítélet alkalmatlan eszköz az elítélt átnevelésére még abban az esetben is, ha az elítélt megjavulásának, átnevelésének külső feltételei biztosítva vannak”.⁴⁰

A BH 1994/7 eseti döntés szerint a joghátrány megválasztásakor elsődlegesen a fiatalok nevelésének, helyes irányú fejlődésének a szempontjait kell szem előtt tartani, büntetés kiszabására csak abban az esetben kerülhet sor, ha az intézkedés alkalmazása nem célra vezet. A tényállás tisztázása során a bíróság rögzítette, hogy a 15 éves, kifogástalan életvitelű fiatalok vádlott édesanyja védelmében okozott ittas apjának – gondatlanul - életveszélyes sérülést. A Legfelsőbb Bíróság úgy ítélte meg, hogy a fiatalok nevelése, társadalomba való sikeres beilleszkedése érdekében intézkedés alkalmazása indokolt. Törvényi szinten a szabadságelvonás nélküli szankciók elsőbbségét az 1995-ös Btk - módosítás rögzítette: szabadságelvonással járó intézkedést alkalmazni vagy büntetést kiszabni csak akkor lehet, ha az intézkedés vagy a büntetés célja más módon nem érhető el.⁴¹ A szabályozásból kitűnik, hogy a jogalkotó az alkalmazható szankciók között olyan sorrendet határozott meg, amelyet a bíróságnak kötelezően figyelembe kell vennie a büntetés kiszabása során. Ebben a sorrendben az intézkedések megelőzik a büntetéseket, a szabadságelvonással nem járó szankciók a szabadságelvonással járó szankciókat. Ez azonban ellentmond a súlyosítási tilalomról alkotott szabályoknak, melyek szerint a terhelt terhére bejelentett fellebbezés hiányában nem lehet a másodfokú eljárásban büntetést kiszabni, ha ügyét első fokon önállóan alkalmazott intézkedéssel bírálták el.⁴² Ez az ellentmondás elsősorban a javítóintézeti nevelés és a felfüggesztett szabadságvesztés kapcsolatában jelentkezik, mivel az ítélet meghozatalát követően a fiatalok számára a javítóintézeti nevelés több korlátozással jár, mint a felfüggesztett szabadságvesztés. Így nem ritka, hogy a vádlott felfüggesztett szabadságvesztésért fellebbez, enyhítést kérve. Ilyenkor azonban célszerű kioktatni arról, hogy beállt a súlyosítási tilalom, és ebben a formában nincs lehetőség az enyhítésre.⁴³

A fiatalokkal szemben éppen annál fogva, hogy egyéniségük nem alakult ki teljesen és jellemük megfelelően formálható, általában nem indokolt büntetést alkalmazni, mert nevelésük más alkalmas eszközökkel is elérhető. A hatályos szabá-

lyozás megfelel a nemzetközileg elfogadott követelményeknek is, melyek a szabadságelvonással járó jogkövetkezmények kivételes, ultima ratio jellegét állítják előtérbe és ezzel párhuzamosan nagy jelentőséget tulajdonítanak az alternatív szankciók és diverziós megoldások alkalmazásának.

II. 3. Nemzetközi kitekintés

A fiatalok büntetőjogi felelősségének szabályozása szempontjából megkívánt „más elbánás” követelményeit nemzetközi dokumentumok foglalják össze, különösen az ENSZ pekingi szabályai, a Gyermek jogairól szóló Egyezmény, valamint a Riyadhi Irányelvek.

A nemzetközi fórumok a megelőzést és a fiatalok igazságszolgáltatási rendszerének humanizálását szolgáló szabályozást várnak a tagállamoktól. A Pekingi Szabályok szerint a minden egyes államnak a nemzeti fejlődési folyamat integráns részeként kell kialakítania a fiatalok igazságszolgáltatási rendszerét, úgy, hogy a rendszer hozzájáruljon a fiatalok védelméhez és a társadalom békés rendjének a fenntartásához.⁴⁴ Ezeknek a kritériumoknak pedig akkor felel meg a fiatalok büntető igazságszolgáltatása, ha képes reagálni az érintett korosztály bűnözésének hátterében lévő problémákra, a büntetőjogi beavatkozás célja a nevelés, az elkövetőnek csak kivételes esetben kell „keresztülmennie” a büntetőeljárás valamennyi szakaszán és vannak olyan állami intézmények, amelyeknek alapvető feladata a fiatalok reszocializációjának segítése.⁴⁵

A nemzetközi dokumentumok az anyagi jogi garanciák mellett fontos szerepet szánnak az eljárásjogi garanciák biztosításának is. Az ENSZ „pekingi szabályai” az eljárási garanciák példálózó felsorolásakor kitérnek a fiatalok ügyeiben döntést hozók diszkrecionális jogkörére, szakmai professzionalizmusára, tevékenységük kontrollálhatóságára és beszámoltathatóságuk követelményére, a tisztességes és igazságos tárgyalás lényeges elemeire, valamint az anonimitásához való jogra.⁴⁶

A Gyermek jogairól szóló Egyezmény az eljárási garanciák körében előírja, hogy a gyermeknek joga van a hatósági eljárás során közvetlen, vagy képviselője útján való meghallgatásra, joga van védőre, vagy megfelelő szaktanácsadóra, illetve a törvénynek megfelelően jogorvoslati lehetőségre. Az Egyezmény továbbá felhívja a részes államok figyelmét a bűncselekménnyel gyanúsított gyermeket érintő különleges bánásmódra, így az eljárás soronkívüliségére és időtartamának lerövidítésére, az eljárásban részt vevő hatóságok speciális felkészültségére és az eljárás szakszerűségére.⁴⁷

40 Vigh József i.m. p. 265.

41 1978. évi IV. törvény 108. § (3)

42 1998. évi XIX. törvény 354. § (1)

43 Erről részletesebben: Jungi Eszter i.m. p. 77-78.

44 Pekingi Szabályok 1.4. pont

45 Vö. Lévai Miklós i.m. p. 341.

46 Pekingi Szabályok 6-8. pont

47 1991. évi LXIV. törvény 40. cikk

Nemzetközi téren a nyugati államok kriminálpolitikájában kettős fejlődési vonal körvonalazódott ki, amely a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerére is rányomta a bélyegét. A kriminálpolitika egyik irányát a szabadságvesztéssel nem járó ún. alternatív szankciók, illetve a büntető igazságszolgáltatáson kívüli alternatívák előtérbe kerülése jellemzi. A kriminálpolitika másik iránya a kiminalizáció kiszélesítésével, az ítélezés szigorításával, a bírói mérlegelés szűkítésével jellemezhető. Tiszta formájában azonban egyik fejlődési vonal sem létezik, mivel mindkét irány több-kevesebb jellemző vonása jelen van a külföldi államok kriminálpolitikájában, azzal a kiegészítő megjegyzéssel, hogy az Európai Unió tagállamaiban egyértelműen az első irány a domináns (pl. az osztrák, német szankciókiszabási gyakorlat), míg az angolszász jogkörben a „kemény kéz” büntetőpolitikája a meghatározó.⁴⁸

Nyugat-Európában elsősorban alkalmazzák a büntető igazságszolgáltatás rendszerén kívüli, azaz diverziós megoldásokat, valamint a büntető igazságszolgáltatás rendszerén belüli, azaz alternatív szankciókat a kisebb súlyú bűncselekmények elkövetőivel szemben. Az Egyesült Államokból kiinduló diverziós mozgalom alapkonceptiója, hogy a kevésbé veszélyes elkövetők viszonylag enyhébb bűncselekményeit informális útra terelje. Az elterelés jelentheti a teljes büntetőeljárás kikerülését, illetve a hagyományos eljárás egyes szakaszainak kiiktatását, ami jobban szolgál(hat)ja a prevenciós, a bűncselekmény-megelőzési célkitűzést, valamint az igazságügyi apparátus tehermentesítését.

A deviáns fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatását érintő osztrák reformtörekvések elsősorban a megelőzésre, a büntetőjogi beavatkozás csökkentésére helyezték a hangsúlyt. Az osztrák JGG. a fiatalkorúak által elkövetett bűncselekményekre vonatkozó jogkövetkezmények jól tagolt és fokozatos rendszerében feltétlen elsőbbséget biztosít a diverziós intézkedéseknek:

- az ügyész lemondása a fiatalkorú büntetőjogi üldözéséről
- a bíróságon kívüli jóvátétel
- az eljárás ideiglenes megszüntetése a bíróság által
- bűnösséget kimondó ítélet büntetés kiszabása nélkül
- pénzbüntetés
- szabadságvesztés-büntetés⁴⁹

A kedvező tapasztalatok ellenére a diverzió kiterjesztésével járó törekvéseket élénk viták kísérték. A kifogások az ártatlanság védelmének és a hatalommegosztás elvének megsértését emelték ki. A diverziós megoldások szorgalmazói a kifogásokkal szemben arra hivatkoztak, hogy az ártatlanság védelmének elve nem sérül, mert a bűnösség kimondására nem kerül sor, az eljárás megszüntetése pedig nem csak a bíró számára fenntartott lehetőség.⁵⁰ Mára azonban elfogadottá vált a kevésbé veszélyes elkövetők

48 Nagy Ferenc: A büntetőjogi szankciórendszer továbbfejlesztésének egyes elvi és gyakorlati kérdéseiről, in Magyar Jog, 1999/1. p. 5.

49 Lőrinc József i.m. p. 60.

50 Vö. Nagy Ferenc i.m. p. 286.

enyhébb bűncselekményeinek informális útra terelése, tekintettel arra, hogy az eltérésnek több előnye is van: a stigmatizáció elkerülése, az igazságszolgáltatási rendszer tehermentesítése, az áldozat érdekeinek fokozottabb figyelembevétele.

Amint már utaltam rá, az angolszász jogkörben a „law and order” („kemény kéz”) büntetőpolitikája a meghatározó, amit jól mutat a doli incapax vélelmének eltörlése (1998-ig a tíz és tizennégy év közötti gyermekeknél az ügyésznek nemcsak a vádat kellett bizonyítania, hanem azt is, hogy a gyermek megértette, hogy rosszat tett), illetve a fiatalkorúakkal szembeni represszívabb fellépés. A brutálisan meggyilkolt James Bulger halála fordulópontra jelentett az Egyesült Királyság igazságszolgáltatásában; okot adott a fiatal bűntényesekkel szembeni szigorúbb fellépésre, a bírói gyakorlat megváltoztatására. 1993. februárjában két tízéves fiú a merseyside-i bevásárlóközpontból elrabolta a két éves James Bulgert, majd téglákkal és egy acélrúddal halálra verte a vasúti töltésnél. A fiúk, akik törvénysértésből kovácsoltak barátságot, a gyilkosságot megelőzően kb. hat órán keresztül a bevásárlóközpontban múltatták az időt, járókelőket idegesítve. Összesen harmincnyolcan látták, amint a két éves kisgyerekkel a környéket járják, de senki sem lépett közbe. Az elkövetőket korábban súlyos sérülések érték, egyikőjük szexuális abúzus áldozata is volt. Bár egyértelmű bizonyíték nincs rá, de valószínűsíthető, hogy nem értették meg teljesen tettük súlyosságát és következményeit: egyikük abban bízott, hogy James Bulger „megjavítható”, a másik azt hitte, hogy vissza lehet őt még hozni az életbe.⁵¹

Az Európai Emberi Jogi Bíróság 1999. decemberében a T. kontra Egyesült Királyság ítéletében tisztességtelennek nyilvánította a brit eljárást, mivel a nagy nyilvánosság következtében a vádlottaknak „súlyosan megfélemlítő eljárás” kellett keresztülmenniük, és mindemellett személyiségi jogaik is sérültek. A Bulger-ügy kapcsán többen is rámutattak arra, hogy a tizennégy évesnél fiatalabb, emberöléssel vádolt fiatalkorúak tárgyalását személyiségi jogaik védelmében „titokban”, jól képzett bírók vezetésével kellene lefolytatni, és csak a tényeket, az ítéletet indokolt nyilvánosságra hozni.

A „law and order” büntetőpolitikája a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerében elhibázott: az a tény, hogy szükség van a „büntetésre” nem fedheti el azt a körülményt, hogy e fiatalok is „áldozatok” és nem adhat felhatalmazást arra, hogy a fiatalkorúakra a felnőttek büntetőjogát alkalmazzák, mint ahogy ez a Bulger-ügyben történt. A fiatalkorúak büntetőjogát tehát úgy kell kialakítani, hogy a fiatalkorú elkövetők bűncselekményeire vonatkozó jogkövetkezmények a felnőttekéhez képest enyhébbek, humánusabbak legyenek. A felnőttek büntetőjogához való nagyfokú közelítés ellentmond az Európa Tanács és az ENSZ ez irányú ajánlásainak. A szankciók szigorítása ugyanis nem könnyíti és nem oldja meg a fiatalkorú bűnelkövetők társadalmi integrációjának problémáját.

51 www.szochalo.hu Chris Goddard tanulmányát Kovács Eszter fordította. A gyermeknek akkor is vannak jogaik, ha rosszat tesznek címmel

A gyermeknek, figyelemmel fizikai és szellemi érettségének hiányára, különös védelemre és gondozásra van szüksége, nevezetesen megfelelő jogi védelemre születése előtt és születése után egyaránt⁵². Ez a védelem nemcsak akkor illeti meg a gyermekeket (az Egyezmény a tizennyolc éven aluli személyeket gyermeknek tekinteti), ha bűncselekmény áldozatául esnek, hanem akkor is, ha büntetendő cselekményt követnek el.

A családon belül elkövetett bántalmazások ügye sokakat érint. Így vagy úgy. Sokakat, akik már elszenvedtek, megéltek ilyet, és azokat, akik kapcsolatba kerültek az áldozatokkal. Így aztán szinte mindenkinek van véleménye. Ha nincs, akkor „megkapja” a sajtótól, a kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekmények ugyanis azonnal a figyelem középpontjába kerülnek és megkezdődik az okok keresése. Amint már utaltam rá, a bántalmazások háttérében meghúzódó okok vizsgálata nem tárgya e dolgozatnak, egyre azonban mégis kitérnék: az otthonról hozott minta – „engem is vert az apám (anyám)” -, alapján akit gyermekként bántalmaztak, gyakran maga is a bántalmazást választja nevelési eszköznek. A vesszővel fenytetés nem bűncselekmény? A Legfelsőbb Bíróság szerint nem. Valóban nehéz meghúzni a határvonalat a nevelési hiba és a súlyos kötelességszegés között, ezért egyetértek a kiskorú veszélyeztetése büntetének újragondolását célzó törekvésekkel, mindemellett fontosnak tartom a megelőzést: a családot kellene megerősíteni, hogy legyen tudatos a családvezetés, a szemtelen gyermekek megfékezésének eszköze ne a bántalmazás legyen. Platón szerint *„ha az ifjak gondozása és nevelése a helyes úton halad, akkor az állam hajója biztosan halad előre, ha ellenben baj van a nevelés körül, arról jobb nem is beszélni.”* Itt megint csak az „otthonról hozott mintára” utalnék vissza: ha úgy neveljük a gyermekeket, hogy szabadságuk korlátait ismerjék és elfogadják, az állam hajója biztosan halad előre. A mindent szabad, ami nem tilos – pl. a gyermek testi fenytetése - filozófiának viszont súlyos következményei lehetnek a társadalom jövője szempontjából: a veréssel „nevelt” gyermekek egy részéből ugyanis bűnelkövető lesz.

Büntetőeljárás törvényük a védtelen, kiszolgáltatott gyermekeknek többletjogszabványokat biztosít, hogy megóvják őket a másodlagos viktimizációtól. A bűncselekmény sértettjévé vagy tanújává vált gyermekek védelme, annak biztosítása, hogy a büntetőeljárás ne befolyásolja károsan a fejlődésüket, az eljárás elsődleges feladata. Ezt szolgálják a törvény azon rendelkezései, amelyek korlátozzák a tizen-négy éven aluli személyek tanúkénti kihallgatásának lehetőségét. Emellett megfelelő védelmet nyújtana a távoltartó rendelkezés bevezetése és a soron kívüli eljárás lefolytatásának realizálása. Feleslegesnek tartom azonban a gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények nyomozására, a bírósági eljárás lefolytatására

52 1991. évi LXIV. törvény

speciális hatáskörű és illetékességű szervek felállítását. Véleményem szerint nem az a fontos, hogy hol – az általános hatáskörű bíróságon vagy a családjogi bíróságon -, hanem, hogy ki folytatja le az eljárást. Meglátásom szerint a gyermekek mindenképp felett álló érdeke nem csak speciális eljárási szabályokkal biztosítható, emellett ugyanis az eljárásban részt vevő személyek hozzáértő, emberséges magatartása is elengedhetetlen.

Ha baj van a nevelés körül, arról jobb nem is beszélni? Épp ellenkezőleg. Már csak azért is, mert szoros összefüggés mutatható ki a veszélyeztetett, illetve bántalmazott gyermekekért sérelmek és az általuk akár már gyermek, illetve fiatalkorban elkövetett bűncselekmények között. A gyermekek és fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények többnyire csekély tárgyi súllyal bírnak, így aztán ritkán jelennek meg az újságok címlapjain, a súlyosabb bűncselekmények azonban azonnal a figyelem középpontjába kerülnek. A média és a közvélemény egyaránt felháborodik akkor, amikor brutális, kegyetlen elkövetésről hall. Gondoljunk csak a 11 éves Kocsis Franciskára, aki két iskolatársa - egy 12 éves fiú és egy, a 14. életévét napokkal korábban betöltött lány - brutális kegyetlenségének áldozata lett. A kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekmények rendszerint felvetik a büntetőjogi fellépés szigorítását. Kérdés azonban, hogy a büntető szabályok szigorításával a probléma megoldható-e. Szerintem nem. Nem a jogalkotás és az ítélkezés szigorításától kell esodát várni. A „law and order” büntetőpolitikája a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerében elhibázott: az a tény, hogy szükség van a „büntetésre” nem fedheti el azt a körülményt, hogy e fiatalok is „áldozatok” és nem adhat felhatalmazást arra, hogy a fiatalkorúakra a felnőttek büntetőjogát alkalmazzák. A szankciók szigorítása ugyanis nem könnyíti és nem oldja meg a fiatalkorú bűnelkövetők társadalmi integrációjának problémáját: Nils Christie szavaival élve *„a büntetés szükséges rossz, de nem szükséges, hogy csak rossz legyen”*. Ezért nagyobb hangsúlyt kellene helyezni – a nyugati országok gyakorlatához hasonlóan - az alternatív szankciók és az eltereléses megoldások alkalmazására. Mára ugyanis megdőlt az a klaszszikus büntetőjogi felfogás, amely szerint a büntetés szükségszerűen malum az elkövetőnek. Magyarországon azonban az egyeduralkodó diverziós lehetőség a vádelhalasztás, a büntető igazságszolgáltatás rendszerén kívüli diverziós megoldásokról (jóvátétel, tettes-áldozat kiegyezés, az okozott kár megtérítése...stb) pedig nem is beszélhetünk.

Dolgozatomat végül Vigh József gondolatával zárnám, amelyben arra hívja fel a figyelmet, hogy ha nem fordítunk kellő figyelmet az ifjúság nevelésére, gondozására, az ifjúság továbbra is „aranytartalékát” képezi a felnőttkori bűnözésnek. *„Nem elég tilalomfákat állítani az emberek elé, de különösen nem az ifjúság elé és rájuk bízni, hogy a tiltott területeken kívül merre, hová menjenek, hanem meg kell jelölni az utat, és programot adni az ifjúság számára, de olyan programot, ami egybeesik a társadalmi fejlődés irányával, s ugyanakkor az ifjúság szívesen követi, mert megtalálja benne a munkát, a pihenést és a szórakozást egyaránt.”*

Turzó Tünde¹

Bevezetés

Dolgozatomban a különösen védett tanú intézményének megjelenésével és szabályozásával foglalkozom, továbbá párhuzamot állítok a különösen védett és a gyermektanúra vonatkozó tanúvédelmi szabályok között.

Az eljárásjogászok értékelése szerint a tanúvallomás – a terhelt vallomása mellett – a leggyakrabban igénybe vett bizonyítási eszköz. A technikai vagy laboratóriumi vizsgálatokkal bizonyított egyszerű tényállások kivételével a legtöbb büntetőeljárás során fontos szerephez jut a tanúvallomás. Azoknak a személyeknek a számát, akik büntetőügyekben tanúvallomást tesznek, nem mutatja ki a bűnügyi statisztika. A bíróságok előtt megjelenő tanúk száma kb. kétszázezerre tehető, ha figyelembe vesszük az egyszerű tényállású ügyekkel csökkentett bűnügyek számát. Ekkor azonban még nem vettük figyelembe a nyomozási szakban megszüntetett büntetőeljárásokat, és azokat a személyeket, akiket a nyomozás során tanúkatatás során felkerestek, de nyilatkozatukat relevancia hiánya miatt nem rögzítették.

A tanúkénál azonban jóval nagyobb a tanúvallomások száma, miután a bíróság előtti tanúkihallgatást rendszerint megelőzi a nyomozási szakban történő kihallgatás. Nem ritka mind a nyomozás, mind a tárgyalási szakban a megismételt kihallgatás sem. A tanúvallomások száma tehát utal ennek a bizonyítási eszköznek a jelentőségére. A tanúkihallgatások száma pedig azt igazolja, hogy a tanúzás mint állampolgári kötelezettség milyen jelentős terhet ró a lakosságra. Nem mellékes az sem, hogy ennek a kötelezettségnek a tanúk mennyi idő alatt és milyen hangulatban, lelkiállapotban tesznek eleget; ami pedig nem utolsósorban az eljáró hatóságok szakszerű eljárásától és helyes magatartásától függ.²

Az idők folyamán a tanú és vallomásának megítélése több ízben is gyökeresen megváltozott és egyazon korban sem volt mindig egységes. Az utóbbi ezer évből vett példák arra utalnak, hogy az „isteni mindentudásra” alapozott igazság megismerési elmélet visszaszorulása után a társadalom által megbízhatónak tartott tanú vallomását – főleg ha azt még egy hasonló vallomás erősítette meg – biztos eszköznek tekintették az igazság megismerésére. A 18. század végétől kezdve az orvostudomány, de különösen a pszichológiai kutatások eredményei révén a tudományos fejlődés a tanú által végzett megismerés számos hibaforrását tárta fel. A társadal-

1 Turzó Tünde ELTE ÁJK Győri Tagozat V. éves joghallgató

2 Katona Géza: Valós vagy valótlan? Bp. 1990, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. p. 99-101.

mi fejlődés marxista elemzése nyomán pedig nyilvánvalóvá váltak azok az érdekeltek, amelyek nem kevésbé befolyásolják a tanú igazmondásra irányuló akaratát. A tanúvallomás értékének megingásával párhuzamosan fokozódtak az elvárások a tárgyi bizonyítással szemben, de végletességük miatt ezek sem válhattak valóra.

A világ sok országában – így hazánkban is – a tárgyi bizonyításhoz kapcsolódó szakértői háttér elégtelensége és a tanúk tudati fejlettségének túlértékelése jó ideig a tanúk jelentőségének túlbecsüléséhez vezetett.

Ma már elfogadott az a nézet, hogy az általános megítélés szintjén nem tehető különbség a bizonyítási eszközök között. A tanú – természetesen fenntartva az eseti tévedés lehetőségét – képes a bűncselekménnyel kapcsolatos tények megismerésére, és az anyagi, társadalmi stb. érdekkonfliktusok lehetőségeit is figyelembe véve, igaz vallomás megtételére.

Tanúvallomást tenni a büntető igazságszolgáltatás felhívására régóta állampolgári kötelezettséget jelent valamennyi személy számára, kivéve, ha e kötelezettség teljesítése alól őt vagy őket jogszabály alapján felmentették.

A tanúvallomás megtételére irányuló állampolgári kötelezettség azonban a bűnözés hazai viszonylatban való átalakulása, a bűnözés bizonyos típusai, különösen a szervezett bűnözés megjelenése folytán már nem egyoldalú kötelezettség, megfordult a morális kötelezettség, ma már az államnak kell először lépni oly módon, hogy olyan intézkedéseket hoz, amelyekkel védi a tanú személyes biztonságát, biztosítja a tanúnak, mint állampolgárnak az élet, testi épség, illetve személyes szabadsághoz való alkotmányos jogait.

A szervezett bűnözés terjedésével egyidejűleg új jelenségként tapasztalható, hogy egyes bűnözői csoportok a rendkívül súlyos bűncselekmény elkövetése mellett nem riadnak vissza a tanúk nyílt megfélemlítésétől, újabban fizikai megsemmisítésüktől sem. Ezeknek a bűnügyeknek e felderítése, de különösen a bíróság előtti bizonyítása a közreműködő tanúk nélkül szinte lehetetlen. Jól példázza ezt az 1996-os, majd 1997-es robbantásos merényletek sorozata, amikor a robbantások sértettjei sem voltak hajlandók a hatóságokkal együttműködni még abban az esetben sem, amikor már másodszer kíséreltek meg sérelmükre ilyen jellegű bűncselekményt és a gyakorlatban tapasztalható volt, hogy több esetben életével fizetett hallgatásáért a sértett.³

Miben keresendő ennek magyarázata? Nyilvánvaló, hogy ezeknek a bűncselekményeknek a sértettjei, akik a későbbi büntető eljárás során tanúként szerepelhetnek az ügyben nem látják biztosítottak az életüket, testi épségüket illetve személyes szabadságukat.

Büntető eljárásjogunkban az 1994. évi XCII. törvény léptette életbe a tanúvédelemmel kapcsolatos első garanciális szabályokat a tanú személyi adatainak zárt ke-

3 Dr. Varga Zoltán: A tanúvédelemről. Kriminológiai Közlemény Különkiadás, 2001. p.134-137.

zelésével. Az élet azonban hamarosan azt mutatta, hogy ez kevés. Megjelentek ugyanis az olyan bűnözői csoportok, akik nem riadtak vissza olyan tanúk, illetve azok közeli rokonainak nyílt megfélemlítésétől, sőt fizikai megsemmisítésüktől sem, akik szervezett vagy más típusú nagyon súlyos bűncselekmények gyanúsítottjai ellen akartak tanúvallomást tenni, amely nemcsak rájuk nézve jár következményekkel, hanem a szervezett bűnözés elleni stratégiák hatékonyságára nézve is. Ez tehát felvetette a tanúvédelem újraszabályozásának igényét.⁴

Ezért az 1998. évi LXXXVIII. törvény már egy sokkal átfogóbb, hatékonyabb szabályozást adta a tanúvédelemnek. Lényeges változást hozott eljárásjogunkban ezen szabályozás keretében a tanú különösen védetté nyilvánításának törvényi lehetőségére.

Ezt követte az 1998.évi XIX. törvény, amely a 97.§-ában négy pontban sorolja fel azokat a feltételeket, amelyek alapján a tanú különösen védetté nyilvánítható, amelynek eredményeképp a tanú speciális eljárásjogi helyzetbe kerül. A különösen védetté nyilvánítás következménye ugyanis az, hogy a tanú a büntető eljárás során fizikai valóságban is mindvégig anonim marad és közkeletű szóval „titkos tanúnak” is minősítendő. Ez a titkosság abban nyilvánul meg, hogy a különösen védett tanú a tárgyalásra nem idézhető, a tárgyaláson nem hallgatható ki, hozzá kérdés közvetlenül nem intézhető és nem szembesíthető, személye mindvégig titokban marad.⁵

Mivel ez a különleges eljárásjogi státusz a közvetlenség elvét és ezen keresztül a terhelt alapvető jogait érinti a törvény igen szigorú konjunktív feltételekhez köti a tanú különösen védetté nyilvánítását.

A különösen védett tanú megjelenése a jogalkotásban

A vizsgálatunk tárgyát képező különösen védett tanú jogintézményét a hatályos magyar jogalkotás először az 1998. évi XIX. törvény teremtette meg, amely olyan tanúskodási formát hozott létre, amely alapvetően szakít a következetesen érvényesülő közvetlenség elvével, és megfelel az európai ítélkezési gyakorlatban nem minden esetben tolerált „anonim tanú” intézmények. A törvény hatályba lépésének bizonytalansága eredményezhette, hogy az 1998. évi LXXXVIII. törvény 1999.március 1-jei hatályba lépésével az akkor hatályos 1973. évi I. törvény rendelkezései közé iktatta a különösen védett tanú intézményét.⁶ A jogalkotás ezzel azon igényét fejezte ki, hogy minőségi változást teremtsen a tanúskodás intézményében a tanú jogainak, illetve védelmének bővítésével.

4 Dr. Krecsik Eldoróda: Tanúvédelem a különösen védett tanúvá nyilvánítási eljárás szemszögéből. Kriminológiai Közlemény Különkiadás, 2001.p. 145-146.

5 Dr. Varga Zoltán: A különösen védett tanú. In: Békés Imre Ünnepe kötet. Budapest, 2000, Osiris Kiadó. p.278-279.

6 Dr. Csák Zsolt: A különösen védett tanú az Emberi Jogok Európai Bíróságainak ítéletei tükrében. In: Magyar Jog, 2000,2.p. 75-76.

A magyar jogalkotás több mint egy évszázadon keresztül a kizárólagos tanúzás kötelezettség talaján állt. Az 1896. évi XXXIII. tc. a Bűnvádi Perrendtartásról szinte kizárólag csak olyan rendelkezéseket tartalmaz, amelyek a védelem lehetősége nélkül joghátránnyal sújtják a vallomás megtételétől elzárkózó tanút.

A további jogszabályok, nemkülönben az 1973. évi I. törvény is csak a kötelezettség oldaláról szabályozzák a tanú vallomásának intézményét. Eszerint egy, az állam, vagyis az igazságszolgáltatás érdekeit szolgáló és kikényszeríthető kötelezettséget állítanak fel. Kivéteklént pedig kizárólagosan a tanúvallomás akadályait sorolja fel. Ebből az következett, hogy amennyiben alanyi jogként nem illeti meg a tanút abszolút vagy relatív mentesség, úgy minden körülmények között köteles a vallomását megtenni és ez eljárási szankciókkal ki is kényszeríthető. Igazi védelme a tanúnak tehát nem volt.⁷ Ennek viszont egyenes következménye, hogy a védelem híján levő tanú, akinek személye a vádlott és a képviselője számára tökéletesen azonosítható, nem szívesen vállalja az igazság oltárán az áldozati bárány szerepét. Annak érdekében pedig, hogy a tanú ne legyen áldozati bárány, szükséges elismerni a védelmét szolgáló intézkedések szükségességét, azaz a bizonyítás célszerűségi igényeinek biztosítását.⁸

Soha nem tagadott tény a magyar jogi megoldások bizonyos fajta „szinte történelminek nevezhető” kötődése a német jogi megoldásokhoz. Ezért kívánok utalni arra a német Büntető Perrendtartás által alkalmazott lehetőségre, amely vizsgálóbiztos által fogatosított meghallgatás jegyzőkönyvének felhasználásával kívánja védeni a tanút. A német megoldás azonban nem lép túl a védelem jogainak korlátozhatóságán. Ezen a meghallgatáson az ügyész mellett a vádlott és a védő is részt vehet, teljesen azonban csak a vádlott jelenlététől lehet eltekinteni. Csak utalni kell azon német felsőbbbírói határozatokra, amelyek ezen kihallgatásról nem tartják elképzelhetőnek a védő kizárását.⁹

Nyilvánvalóan, hogy az előzőekkel ellentétben a nemzeti jogalkotást nem kötik olyan megoldások, amelyeket más országok alkalmaznak. Az azonban nem hagyható figyelmen kívül, hogy a létrehozott jogi megoldások megfelelnek-e azon egységesítésre irányuló normáknak, amelyeknek az Emberi Jogok Európai Bírósága ítéleteiben kíván következetesen érvényt szerezni.

Vitathatatlan ezért, hogy a legfőbb igény az, miszerint egyensúlyt kell kialakítani a védelem jogai, a tanúk jogai és az igazságszolgáltatás érdekei között. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikkének 1. pontja rögzíti:

„Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja.”

7 Ibid: 75-76. o.

8 Farkas Ákos - Róth Erika: Tanúvédelem a büntetőeljárásban. In: Magyar Jog, 1992, 10. p.583..

9 Kertész Imre: A tanú védelemre szorul. In: Magyar Jog, 1993, 4. p.193.

A 6. cikk 3. pontjának c) pontja biztosítja a védelem jogait, d) pontja pedig „hogy kérdéseket intézzen vagy intézhessen a vád tanúhoz és kieszaközölhesse a mentő tanúk megidézését és kihallgatását, ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogy a vád tanúit megidézik, illetve kihallgatják.”

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéletei is kellő gyakorisággal utalnak rá, milyen hallatlan problémát jelent az egyes nemzeti jogalkotásoknak megfelelni az egyezségokmány elvárásainak, ugyanakkor a jogi szabályozás útján biztosítani a büntetőeljárások eredményességét is. A különösen védett tanú intézményét ezért úgy kell alkalmazni, hogy az ne legyen megtámadható az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt.¹⁰

Törekedni kell tehát mindazon ellentmondás, illetve konfliktus feloldására, amely az anyagi igazság minél jobb megközelítése, illetve az állampolgári jogok védelme között keletkezhet. Aligha vitatható ugyanis, hogy törekedni kell a tanú biztonságához, a nyomozás hatékonyságához fűződő társadalmi érdek, valamint a fair eljárás követelményén belül a közvetlenség elve és a terhelt védekezésének való jogának biztosítása eredményezi a legtöbb problémát. A kérdés úgy vethető fel, hogy a hatályos jogi szabályozás alkalmas-e ezen konfliktus feloldására, másképpen fogalmazva a célszerűségi megoldások, avagy a törvényességi megfontolások esnek nagyobb súllyal Iustitia mérlegébe?¹¹

A különösen védetté nyilvánítás törvényi feltételei

A Be. 97.§-a négy pontban sorolja fel azokat az igen szigorú konjunktív feltételeket, amelyek alapján a tanú különösen védetté nyilvánítható.

a) A feltételek sorában első helyen szerepel, hogy a tanú vallomása kiemelkedő súlyú ügy lényeges körülményeire vonatkozzon. A törvény nem határozza meg a kiemelkedő súlyú ügyek körét, így mindig az adott konkrét ügy körülményeinek alapos vizsgálata szükséges. A kiemelkedő súlyú ügy önmagában nem feltétlenül az adott bűncselekmény súlyosabb minősítését, vagy magasabb büntetési tételét jelenti, hanem vonatkozhat a bűncselekmény speciális következményeire, indítékára, motivációjára, az elkövetőjének és egyéb szereplőinek személyére.¹²

Ebben a körben különös gonddal kell vizsgálni a bűncselekmények elkövetési módját, jellegét, a bűncselekmények jogi és elkövetési tárgyát. Általánosságban megállapítható a kiemelkedő súly, ha a bűncselekmény elkövetésére nemzetközi

10 Dr. Csák Zsolt: A különösen védett tanú az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéletei tükrében. In: Magyar Jog, 2000, 2.p. 77-78.

11 Gorza Edina: Tanúvédelem és szervezett bűnözés. In: Belügyi Szemle, 1997, 7-8. p. 23.

12 Dr. Varga Zoltán: A tanúvédelem. In: Magyar Jog, 2001, 5. p. 271-272.

bűnözéssel összefüggésben került sor, vagy felismerhetőek a szervezett bűnözés ismérvei, és az elkövetett cselekmények tárgya a terrorizmussal, zsarolással, prostitúcióval, pedofíliával, pornográfiával, pénzmosással, kábítószer- vagy fegyverkereskedelemmel, illetve az ezekkel összefüggésben elkövetett élet és testi épség elleni bűncselekményekkel kapcsolatosak.

További feltétel ezen belül, hogy a vallomás az ügy lényeges körülményeire vonatkozzon. A lényeges körülmény egyaránt jelenti az anyagi és eljárásjogi körülményeket. Ennek megfelelően az ügy lényeges körülményeinek tekintendő mindaz, amely a cselekmény jogi megítélésére, a büntetőjogi felelősség megállapítására vonatkozik, illetve a bűnösség szempontjából releváns, továbbá mindaz a tény vagy körülmény, amely a bűncselekmény és az elkövető személyének bizonyításához nélkülözhetetlen.¹³

Mindezek vizsgálata igen körültekintő és beható mérlegelést igényel annál is inkább, mivel a tanú védetté nyilvánítására még a kihallgatása előtt kell, hogy sor kerüljön, ezért a lényegre tartozás megítélésénél természetesen elegendő a feltételezés is.

b) A különösen védetté nyilvánítás további feltétele, hogy a tanú vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható.

A törvény megfogalmazásából kitűnően a tanú kihallgatása előtt csupán feltételezni lehet, hogy a vallomásától, mint a bizonyítás eszköztől egyáltalán milyen bizonyíték várható, mert csak ez esetben dönthető el, hogy feltétlenül szükséges-e vagy sem, a tanú kihallgatása. A törvényszöveg megfogalmazása bizonyos értelemben félreérthető, ugyanis a tanú vallomása bizonyítási eszköz, míg a bizonyíték a vallomásból származó, illetve nyerhető adat, tény, körülmény. Ebből következően nyilvánvaló az is, hogy nem a bizonyíték pótlásáról van szó, hanem a vallomás olyan bizonyítási eszközzel való helyettesítéséről, amelyből ugyanazon bizonyíték beszerezhető. Ez egyben azt is jelenti, hogy pótolhatóság esetén a hatóság nem a tanú különösen védetté nyilvánítását, hanem a tanúkenti kihallgatását mellőzi.

Abban az esetben, ha a tanú vallomásában szereplő bizonyíték, tárgyi vagy okirati bizonyítási eszközzel, szakvéleménnyel bizonyítható, úgy a tanú kihallgatása és ebből következően védetté nyilvánítása szükségtelen.¹⁴

A törvény szóhasználatából és logikájából következően nyilvánvaló, hogy a pótolhatóság szempontjából más tanú vallomásáról nem lehet szó, hiszen ebben az esetben bár mellőzhető az egyik oldalon a tanú különösen védetté nyilvánítása, ugyanakkor a másik oldalról ez okból kellene más személyt különösen védett tanúvá minősíteni.

Mindazonáltal nem zárható ki olyan eset sem, amikor ugyanazon tényre, adatra vagy körülményre két vagy több tanú is rendelkezésre áll, ám az egyik esetben

a különösen védetté nyilvánítás feltételei nem állnak fenn, mert személye, tartózkodási helye, tanúi minősége a terhelt és a védő előtt már ismert. Mindez azonban természetesen nem képezheti akadályát a tanú kihallgatásának, így ebből következően a célszerűségi szempontok azt diktálják, hogy a hatóság ez utóbbi tanút hallgassa meg tanúként és védelméről egyéb más módon gondoskodjon, ugyanis ismertsége miatt egyébként is fenyegetésnek, vagy megfélemlítésnek lenne kitéve akkor is, ha erre tekintettel a kihallgatását utóbb mégis mellőznék.¹⁵

További kérdést vet fel, hogy a tanú vallomása mennyiben pótolható a terhelt vallomásával, illetve a pótolhatóság körébe vonható a terhelt beismerő vallomása. Kétségtelen, hogy a terhelt vallomása ugyanolyan bizonyítási eszköz, mint a tanúvallomás, ám a törvény a terhelt beismerő vallomása ellenére is kötelezően előírja az egyéb bizonyítékok beszerzését. Abban az esetben viszont, ha a beismerő terhelt esetében az egyéb beszerzendő bizonyíték kizárólag olyan tanútól származna, akit egyébként különösen védetté kellene minősíteni, mellőzhető a tanú bevonása az eljárásba azon az alapon, hogy a tanú vallomásától várható bizonyíték mással, a terhelt beismerésével pótolható. A terhelt beismerése ugyanis önmagában még nem zárja ki az ügyben szereplő tanú megfenyegetésének vagy megfélemlítésének lehetőségét, ugyanis a büntetőeljárás kimenetelének befolyása nem feltétlenül és nem kizárólag a beismerő terhelt érdekében állhat, hanem más személy is szóba jöhet, pl. terhelt-társ, terhelti hozzátartozó stb.¹⁶

c) A különösen védetté nyilvánítás harmadik feltétele, hogy a tanú személye, tartózkodási helye, illetve az a tény, hogy az ügyész illetve a nyomozó hatóság tanúként kívánja kihallgatni a terhelt és a védő előtt ismeretlen legyen. Ellenkező esetben a tanú különösen védetté nyilvánítása célját és értelmét vesztené. A jogintézmény célja ugyanis épp az, hogy a kihallgatandó tanú beazonosíthatatlan és megközelíthetetlen legyen ezáltal kizárva a fenyegetés, megfélemlítés lehetőségét. Ugyanakkor nehezen kontrollálható a hatóság részéről, hogy az általa kihallgatni kívánt tanút akár a terhelt akár a védő ismeri-e vagy sem, hiszen nyilvánvaló, hogy ilyen direkt kérdés feltevésre nem igen kerülhet sor a terhelt vagy a védő irányában, így legfeljebb a tanú tudhat felvilágosítással szolgálni ebben a kérdésben.

A 97§ c) pont megfogalmazása szerint a tanú személyének, tartózkodási helyének ismerete, valamint a tanúkenti kihallgatás tudata konjunktív feltétel a védetté nyilvánítás mellőzése szempontjából.

Valamely személy ismerete önmagában nem jelent potenciális veszélyhelyzetet amennyiben az nem kapcsolódik össze annak tudatával, hogy tanúként kívánják kihallgatni.

A személy, illetve a tartózkodási hely ismerete gyakorlatilag a tanú beazonosíthatóságát és megközelíthetőségét jelenti, amely lehetőséget teremt a tanú kihall-

13 Dr. Varga Zoltán: A tanúvédelemről. In: Kriminológiai Közlemény Különkiadás, 2001, p. 134-135.

14 Dr. Varga Zoltán: A tanúvédelem. In: Magyar Jog, 2001, 5.p. 272.

15 Ibid: p.272.

16 Dr. Mészori László: A tanúvédelem. In: Talárva várva, 2001, 1. p.10-11.

gatása előtti közvetlen vagy közvetett megfenyegetésre, illetve megfélemlítésre. A személy ismerete lehet közvetlen, de lehet közvetett, név, álnév, becenév, gúnynev ismeretén alapuló. A tartózkodási hely szempontjából közömbös, hogy az ismeret az állandó vagy az ideiglenes lakcímre, netán az átmeneti tartózkodási helyre, gyógyintézetre, büntetés-végrehajtási intézetre vonatkozik. A törvény megfogalmazása szerint közömbös, hogy az ügy melyik terheltje és melyik védője ismert a leendő tanú személye vagy tartózkodási helye, illetve a kihallgatásának a lehetősége, ugyanis a tanú ismertsége vagy beazonosíthatósága önmagában hordozza a fenyegetettség lehetőségét.¹⁷

Ebből következően ez a törvényi szabályozás már önmagában kizárja annak a lehetőségét, hogy egy több vádlottas ügyben valamelyik vádlott vagy védő az általuk felkutatott és számukra kedvezően nyilatkozó személy különösen védetté nyilvánítását kezdeményezzék, mivel a tanú személye és tartózkodási helye előttük ismertté vált.

d) További feltétel, hogy a tanú ismertté válása valamilyen formában potenciálisan veszélyt jelentsen a tanúra, illetve a tanú hozzátartozóira. A tanú személyének felfedése gyakorlatilag a tanú nyilvános szereplését jelentené, amely kizárólag a személy és nem feltétlenül a személyi adatok nyilvánosságra kerülését jelentené.¹⁸

A nyilvános szereplés történhet a nyomozás és a tárgyalás során egyaránt, így erre figyelemmel a törvényszöveg már nem tartalmaz személyi korlátozást a tekintetben, hogy milyen körből származhat az élet, a testi épség vagy a személyes szabadság ellen irányuló súlyos fenyegetés. A törvényi szabályozásból kitűnően tágitja a különösen védetté nyilvánítható személyek körét azáltal, hogy a fenyegetettségnek már számításba veszi nem csupán a tanút, hanem a tanú hozzátartozói körét is.

A hozzátartozó meghatározásánál természetesen a Btk. 137.§ 5.) pontjában írtak az irányadók, amely szerint hozzátartozó az egyeneságbeli rokon és ennek házastársa, az örökbefogadó és a nevelő szülő, az örökbefogadott és a nevelt gyermek, a testvér, a házastárs, az élettárs és a jegyes, a házastárs egyeneságbeli rokona és testvére, valamint a testvér házastársa.

A fenyegetés fogalmát a Btk. 138.§-a határozza meg, miszerint eltérő rendelkezés hiányában fenyegetés a súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen. Ennek értelmezésekor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a fenyegetés objektív ismérve mellett meghatározó jelentősége van a fenyegetés szubjektív elemeinek is, ugyanis nem közömbös, hogy a súlyos fenyegetés az adott tanú esetében milyen hatás kiváltására alkalmas. Ugyanakkor a súlyos fenyegetésnek a különösen védetté nyilvánítás szempontjából értelemszerűen nem kell bekövetkeznie, sőt amennyiben a súlyos fenyegetés már bekövetkezett, akkor nyilvánvaló, hogy a tanú személye is vala-

milyen formában már ismertté vált, amelynek eredményeként a különösen védetté nyilvánítására sem kerülhet sor törvényi feltétel hiányában.

A törvény megfogalmazásából kitűnően, amennyiben a 97.§ a), b), c) és d) pontjaiban írt feltételek megvalósultak vagy fennállnak, úgy a tanú különösen védetté nyilvánítása is csupán lehetőség és nem kötelező előírás. Nyilvánvaló az is, hogy mindig az adott konkrét ügy és a konkrét személyek köre fogja meghatározni azt, hogy a hatóság elrendeli-e a tanú különösen védetté nyilvánítását.

A különösen védetté nyilvánítás eljárásjogi kérdései

A tanúvédelem keretén belül a tanú különösen védetté nyilvánításának jelentőségét példázza az, hogy a Be. igen részletes szabályokat tartalmaz a védetté nyilvánítás menetét illetően is. Ennek jelentőségét a törvényhozó azáltal is kifejezésre juttatta, hogy míg a tanú személyi adatainak vagy nevének zártan kezelését az a hatóság rendeli el és foganatosítja, amelyik előtt a büntető eljárás folyik, úgy a különösen védetté nyilvánítás kérdésében a megyei bíróság elnöke által kijelölt helyi bírósági bíró jár el, így az ügy érdemében eljáró és a különösen védetté nyilvánításban eljáró bíró, azaz a nyomozási bíró személye egymástól elkülönül. Ennek legfontosabb eljárásjogi következménye az, hogy a büntető ügyben eljáró bíró meg sem ismerheti a különösen védetté nyilvánított tanút.

A jelenlegi szabályozás eredményeként a Be. 21.§ (3) bekezdés a) pontja szerint a bíróság további eljárásából ki van zárva az a bíró, aki az ügyben nyomozási bíróként járt el, vagyis aki részt vett a tanú különösen védetté nyilvánításában, illetve a védetté nyilvánítás tárgyában hozott határozat meghozatalában.

A különösen védetté nyilvánítás során a megyei bíróság által kijelölt bíró hatásköri korlátozás nélkül az illetékes megye területén jár el és a tanú különösen védetté nyilvánításáról fő szabályként az ügyész indítványa alapján dönt. A gyakorlatban azonban a kiemelkedő súlyú ügyekben eljáró nyomozó hatóság hivatalból észleli, hogy az adott ügyben olyan személy kihallgatására lenne szükség, akinek a különösen védetté nyilvánítása indokolt lehet. Ebben az esetben természetesen a nyomozó hatóság előterjesztést tesz az ügyésznek, hogy amennyiben egyetért előterjesztésével terjesszen elő indítványt az erre kijelölt bíró felé. Ugyanakkor nem zárható ki annak a lehetősége sem, hogy a nyomozás törvényessége feletti felügyeleti jogkörben eljáró ügyész észleli, hogy meghatározott személy különösen védetté nyilvánítása szükséges a kihallgatása előtt. Végül, mivel alapvetően a tanú érdekében történik a védetté nyilvánítás, az ügyben akár potenciális tanúként felmerülő személy maga is előterjesztheti az ügyésznél a különösen védetté nyilvánítás iránti igényét.¹⁹

17 Varga Zoltán: A különösen védett tanú. In: Békés Imre Ünnepi kötet. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, p.281.

18 Dr. Miszori László: Tanúvédelem. In: Talárva várva, 2001, 1. p. 11.

19 Varga Zoltán: A tanúvédelem. In: Magyar Jog, 2001, 5. p. 273-274.

Az erre a feladatra kijelölt bírót természetesen nem köti az ügyészi indítvány tartalma. Amennyiben a Be. 97.§-ban írt feltételek fennállnak és a bíró is szükségesnek tartja, úgy különösen védetté nyilvánítja a tanút, adott esetben annak akaratára nélkül is. Amennyiben akár az általános törvényi feltételek nem állnak fenn, vagy akár a bíró nem tartja indokoltnak a tanú különösen védetté nyilvánítását, úgy az ügyészi indítványt - beleértve a tanú ezzel kapcsolatos kérelmét is - elutasítja. Ugyanakkor viszont megállapítható, hogy a vádirat benyújtása előtt a bírói eljárás-hoz feltétlenül ügyészi indítványra van szükség.

Mindazonáltal nem zárható ki annak a lehetősége, hogy a vádirat benyújtása után, netán már a tárgyalási szakban válik szükségessé valamely személy különösen védetté nyilvánítása. Nem zárható ki ugyanis, hogy tárgyalási szakban lévő büntető ügy során akár a bírósági hivatalból, akár az ügyész a bizonyítás kiegészítés keretében indítványozná olyan személy különösen védetté nyilvánítását, akinek a kihallgatása a büntetőjogi felelősség eldöntése szempontjából rendkívül lényeges lehet. Ezen túlmenően több vádlottas ügyekben előfordulhat, hogy akár a vádlott, akár a védő olyan tanút tudott felkutatni, aki számára esetleg kedvezően, vádlottársára nézve viszont terhelően nyilatkozna, ezért e tanú különösen védetté nyilvánításához rendkívül nyomós érdek fűződne. A hatályos jogi szabályozás ezeket a lehetőségeket a Be. 97.§ c) pontja alapján egyértelműen kizárja.²⁰

Adott esetben pedig az sem zárható ki, hogy maga a tanú jelentkezik akár az ügyésznél, akár a bíróságnál, hogy hajlandó tanúvallomást tenni az ügyben, de kizárólag akkor, ha védelméről a bíróság gondoskodik, vagyis különösen védett tanúvá nyilvánítják. A hatályos törvényi szabályozás szerint azonban erre a tárgyalási szakban úgy tűnik nincs lehetőség, mivel az erre kijelölt bíró a tanú különösen védetté nyilvánításáról kizárólag a vádirat benyújtása előtt rendelkezhet.

Az ezzel kapcsolatos jogi szabályozás tehát a vádirat benyújtása utáni időre nem vonatkozik. Ebből persze feltehetően nem az következik, hogy a vádirat benyújtása után, bírói szakban már ne lehetne meghatározott személyt különösen védett tanúvá nyilvánítani, hanem csupán az, hogy annak eljárásjogi lehetőségeit kell megtalálni.

Annál is inkább így van ez, mivel a XVI. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszus már felvetette, hogy „az anonim tanúvallomás megengedhetőségéről akár az ítélethozatal előtt, akár az ítélet keretei között a bíró döntsön”, majd a Kongresszus által elfogadott határozat rögzítette, hogy „a tárgyalást megelőzően vagy a tárgyaláson kizárólag a tanú személyét ismerő bíró dönthet arról, hogy a tanú tehet-e anonim módon vallomást”.²¹

20 Dr. Varga Zoltán: A tanúvédelemről. Kriminológiai Közlemény Különkiadás, 2001.p. 138-139.

21 Ibid: 138-139. o.

Ebből következően, mivel a törvényi szabályozás sem ezt, sem az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 1997. szeptember 10-én elfogadott ajánlásaiban foglaltakat a különösen védett tanúval kapcsolatosan nem igen fogadta el, ezért magunknak kell a megfelelő eljárásjogi lehetőséget megtalálni.

A lehetőséget pedig feltétlenül meg kell találni, ugyanis az Emberi Jogok Európai Egyezménye szerint „minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább arra-, hogy kérdéseket intézzen vagy intézhessen a vád tanúihoz, és kieszközölhesse a mentő tanúk megidézését és kihallgatását ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogy a vád tanúit megidézik, illetve kihallgatják”. Ez gyakorlatilag a „fegyveregyenlőség elvének” a megfogalmazása, amely a különösen védetté nyilvánítással a vád javára és a védekezés rovására sérelmet szenved.

A fenti bizonytalanságok tehát mindenképpen azt sugallják, hogy olyan jogi megoldást kell találni, amely biztosítaná a tanú különösen védetté nyilvánítását a vádirat benyújtása után is, a védelem fegyveregyenlőség alapelvével összhangban.

A lehetséges jogi megoldások vizsgálata során abból kell kiindulni, hogy a bírósági szakban lévő ügyben a különösen védetté nyilvánításhoz ügyészi indítványra már nincs szükség, ugyanakkor

a büntető per bírója nem is nyilváníthat meghatározott személyt különösen védett tanúvá, végül az erre kijelölt bíró nem döntheti el az adott büntető ügy bizonyítási szükségességét a per bírója helyett vagy netán éppen ellene. Mindezek a korlátok meglehetősen szűkre szabják a tanú különösen védetté nyilvánítását, illetve annak eljárásjogi lehetőségeit a vádirat benyújtása után. Ugyanakkor helytelen dogmatikai érvrendszer lenne az, hogy a vádirat benyújtása után különösen védetté nyilvánítás hiányában a tanú ilyen körülmények közötti kihallgatására már nem kerülhetne sor, illetve a tanú kihallgatására ilyen védelem nélkül kerülne sor. Mindez alapvetően ellentétes lenne az eljárásjogi törvény tanúvédelemmel kapcsolatos koncepciójával és a büntető eljárás bizonyítási igényeivel.²²

Felmerül tehát a kérdés, hogy mi ebben az esetben a teendő? A törvényi szabályozás lesz esetleg az akadálya annak, hogy az igazságszolgáltatás sikeres legyen?

A helyes válasz csakis az lehet, hogy meg kell találnia az eljáró bírónak azt a jogi lehetőséget, amely a hatályos jogszabályi feltételeket maradéktalanul betartva eredményes bizonyításhoz vezet. Ez pedig a pótnyomozás. Önmagában ugyan csak a különösen védett tanú kihallgatására nem lehet pótnyomozást elrendelni, de bizonyára lehet találni olyan eljárásjogi cselekményt, ami a bíróság által nem folytatható le és ezért pótnyomozást kell elrendelni. Ennek keretében már lehetőség nyílik a nyomozó hatóságnak és az ügyésznek a védetté nyilvánítással kapcsolatos eljárás kezdeményezésére és a különösen védett tanú vallomásának beszerzésére, azt követően pedig az ügyben eljáró bíróság elé tárására.

22 Varga Zoltán: A tanúvédelem. In: Magyar Jog, 2001, 5.p. 273-274.

Figyelemmel a különösen védetté nyilvánításnak és a különösen védett tanú kihallgatásának a speciális szabályaira, arra nincs lehetőség, hogy az ügyben eljáró bíróság a tárgyalás során addig még ki nem hallgatott személyt zárt tárgyaláson, a védő távollétében különösen védetté nyilvánítson és kihallgasson. A vádirat benyújtását megelőzően a nyomozási bíró az ügyész ezzel kapcsolatos indítványáról vagy meghallgatáson kívül, pusztán az iratok tartalma alapján, vagy meghallgatáson határoz. A nyomozási bíró az ügyészi indítvány, az azt megalapozó bizonyítékok és a vonatkozó nyomozati iratok alapján meghallgatás nélkül dönt és vagy helyt ad az ügyészi indítványnak és a tanút különösen védetté nyilvánítja, vagy elutasítja az erre irányuló indítványt.

Abban az esetben, ha a döntéshez szükséges írásos dokumentáció nem teljes körűen tartalmazza azokat a tényeket és körülményeket, amelyek a döntést megalapozottá tehetik, a nyomozási bíró ezek tisztázása érdekében meghallgatást tart, amelynek célja a különösen védetté nyilvánításhoz szükséges feltételek fennállásának vizsgálata.²³ A tanú megjelenéséről az ügyész gondoskodik még abban az esetben is, amikor a nyomozási bíró mérlegelése alapján kerül sor a meghallgatásra. Ezt elsődlegesen a különösen védettséghöz fűződő garanciális szempontok indokolják. Amennyiben az ügyész indítványozta a tanú különösen védetté nyilvánítását és a nyomozási bíró meghallgatást tart, a bírónak először a különösen védetté nyilvánítás kérdésében kell állást foglalnia és külön íven megszüvegezett határozatot hoznia, majd a feleket a jogorvoslati jogosultságokra kioktatnia. Az ügyészi indítványnak helyt adó határozat jogerőre emelkedését követően azonnal elrendeli, majd foganatosítja a tanú kihallgatását. Fellebbezés esetén a jogerős másodfokú határozat kézhezvételét követően tűz ki meghallgatást a tanú kihallgatása végett.

A különösen védett tanú kihallgatásánál a tanú védelme érdekében értelem szerűen a nyomozási bírón és a jegyzőkönyvvezetőn kívül, és ha szükséges a tolmácon kívül csak az ügyész és a tanú érdekében eljáró ügyvéd lehet jelen. Ha a bíró elrendeli a kihallgatást, illetve a meghallgatás kép-, vagy hangfelvételével, illetve egyéb berendezéssel történő rögzítését, úgy a meghallgatáson a technikai feltételeket biztosító és ezeket irányító személy, vagy személyek jelenléte is szükségszerűen megengedett. A meghallgatásról feltétlenül jegyzőkönyvet kell készíteni, a jegyzőkönyvről pedig kivonatot kell készíteni, amely a jelenlevők közül csak a nyomozási bíró és az ügyész nevét, a tanú különösen védetté nyilvánításának tényét és a különösen védetté nyilvánított tanú vallomását tartalmazza. A nyomozási bíró gondoskodik arról, hogy a különösen védett tanú személyére, tartózkodási helyére a vallomásáról készült jegyzőkönyvi kivonat alapján ne lehessen következtetni.²⁴ A jegyzőkönyvi kivonat az ügyész részére át kell adni, a jegyzőkönyvi kivonatnak a vádirat benyújtásáig történő elkülönített, zárt kezeléséről az ügyész gon-

doskodik. A jegyzőkönyvi kivonatot a vádirat benyújtásáig a nyomozó hatóság ismerheti meg az ügyészen kívül. A vádemelést követően azonban ezek a jegyzőkönyvi kivonatok már a büntető ügy iratainak részét képezik, hiszen ennek megfelelően jelzi az ügyész a vádemelés során, hogy különösen védett tanúval kívánja a vádirati tényállást bizonyítani. Ezt követően kerül sor arra, hogy a tanács elnöke, illetve a bíró a vádirat kézbesítésével egyidejűleg közli a vádlottal és a védővel, hogy különösen védett tanú szerepel az ügyben, akinek a vallomásáról készített kivonatot megtekinthetik, és írásban kérdés feltevését indítványozhatják, amelyek viszont közvetlenül nem irányulhatnak a különösen védett tanú személyének és tartózkodási helyének felfedezésére. A vádlott és a védő indítványozhatja továbbá a tanú különösen védetté nyilvánításának megszüntetését is.

Visszatérve a különösen védett tanú kihallgatásához, a kihallgatás során a nyomozási bírónak fel kell tárnia, és szükség esetén a nyomozó hatóság közreműködésével vagy más módon ellenőriznie kell a tanú szavahihetőségét, tudomásának megbízható voltát, és azokat a körülményeket, amelyek vallomása hitelt érdemlőségét befolyásolhatják.

A nyomozási bíró ügyészi indítvány alapján elrendelheti a vallomás mozgókép-, vagy hangfelvétel útján történő rögzítését. Ez természetesen a jegyzőkönyv felvételét nem pótolja, az eredeti felvételt változatlan alakban kell megőrizni viszont a tanú védelme érdekében a másolaton a tanú hangja illetve képe technikai úton törzitható. Ezekre a felvételekre a különösen védett tanú személyi adatainak zártan kezelésére vonatkozó rendelkezések az irányadók.

A különösen védett tanúvá nyilvánításhoz fűződő érdekek, illetve az elutasítással okozott érdeksérelmek következtében a törvény a különösen védetté nyilvánítás tárgyában hozott határozat ellen fellebbezési jogot biztosít, amelynek lényege szerint az jelenthet be fellebbezést, akivel a határozatot közölték. A nyomozási bíró a határozat elleni fellebbezést a nyilatkozatok beérkezését, illetve a fellebbezési határidő lejártát követően haladéktalanul megküldi a fellebbezés elbírálására illetékes megyei bíróságnak, a fellebbezést a megyei bíróság másodfokú tanácsa tanácsulésen bírálja el.²⁵

A különösen védett tanú és a tárgyalás

A különösen védetté nyilvánított tanú különleges eljárásjogi pozícióba kerül, amelynek lényege abban foglalható össze, hogy a tárgyalásra nem idézhető meg, ebből következően a tárgyaláson nem hallgatható ki, személye a perben eljáró bíróság, a védő és a vádlott előtt a büntető eljárás során mindvégig ismeretlen marad. Ugyanakkor viszont biztosítani kell valamilyen formában, hogy a különösen

23 Dr. Varga Zoltán: A tanúvédelemről. Kriminológiai Közlemény Különkiadás, 2001.p. 142-143.

24 Varga Zoltán: A tanúvédelem. In: Magyar Jog, 2001, 5. p.274-275.

25 Dr. Varga Zoltán: A tanúvédelemről. Kriminológiai Közlemény Különkiadás, 2001. p.143-144.

védett tanú is quasi aktív résztvevője legyen a büntető igazságszolgáltatásnak, ezen belül a tárgyalásnak. Ezt hivatott biztosítani a Be.263.§ (3). Bekezdése, amely előírja azt, hogy a vádirat kézbesítésével egyidejűleg a tanács elnöke köteles a vádlottat és a védőt tájékoztatni, hogy az ügyben különösen védett tanú vallomása szerepel bizonyítási eszközként. Gyakorlatilag a vádlott és a védő ekkor értesül először arról, hogy különösen védett tanú is szerepel az ügyben, ezért figyelmeztetni kell őket, hogy a tanú vallomását tartalmazó jegyzőkönyvi kivonatot egyrészt megtekinthetik és annak ismeretében a tanúhoz írásban kérdés feltevését indítványozhatják, továbbá indítványozhatják ezen kívül a tanú különösen védetté nyilvánításának megszüntetését is.²⁶

A figyelmeztetés kézhezvétele után a vádlottnak és a védőnek joga van korlátozás nélkül az iratok megtekintéséhez, amely természetesen nem korlátozható kizárólag a különösen védett tanú vallomására, hiszen az esetleges kérdés feltevésre nem is a különösen védett tanú vallomása, hanem a per egyéb adatai nyújthatnak megfelelő alapot. Ilyen körülmények között az időigényességre is figyelemmel a vádirat kézbesítését és a tájékoztatást a tárgyalás előkészítése során az ügy kitűzése előtt lebonyolítani. Mivel a törvény határidőt nem állapít meg célszerű, ha a tanács elnöke az ügyintézés folyamatossága érdekében az iratok megtekintésére, illetve a kérdés feltevés előterjesztésére ésszerű határidőt állapít meg. Ennek elmulasztása természetesen nem lehet jogvesztő, ugyanis az irat-megtekintési jog és a kérdés feltevés indítványozása gyakorlatilag a határozat hozatal céljából tartandó tanácsülésig bármikor megilleti a vádlottat és a védőt. Ebből következően a vádlott és a védő nem köteles és nem is kötelezhető a különösen védett tanú vallomásáról készült kivonat megtekintésére és kérdések feltevésének indítványozására sem.²⁷

Figyelemmel arra, hogy az eljárás során bármikor, tehát tárgyalási szakban is sor kerülhet különösen védett tanú bevonására, az ezzel kapcsolatos tájékoztatásnak ismételt meg kell történnie. Ez vonatkozik természetesen a nyomozati szaktó megismételt eljárásra is, amikor értelemszerűen nem kerül sor a vádirat ismételt kézbesítésére. A tájékoztatás, illetve a figyelmeztetés elmaradása olyan súlyos eljárási szabálysértésnek minősülhet, amely az ítélet hatályon kívül helyezését is eredményezheti, mivel az eljárásban résztvevő személyek a törvényes jogaikat nem gyakorolhatták. Ugyanakkor a tájékoztatás és a figyelmeztetés nincs alakszerűséghez kötve, viszont a vádirat kézbesítésével egyidejűleg rendszerint a dolog természetéből adódóan írásban történik.

A vádlott és a védő akár együttesen, akár külön-külön is élhetnek a kérdés feltevés indítványozásával. Ez a jog az eljárás során mindvégig megilleti őket. A kérdés feltevés indítványozása esetén a tanács elnöke elrendelheti, hogy a nyomozási

26 Varga Zoltán: A tanúvédelem. In: Magyar Jog, 2001, 5. p.276.

27 Varga Zoltán: A különösen védett tanú. In: Békés Imre Ünnepi kötet. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, p.287-288.

bíró a különösen védett tanút ismételt hallgassa meg. A különösen védett tanúhoz kérdések feltételének indítványa gyakorlatilag azonos megítélés és elbírálás alá esik az egyéb bizonyítási indítványokkal, ennek megfelelően az érdektelen, a nem az ügyre tartozó, vagy alaptalan, illetve befolyásolásra alkalmas kérdéseket tartalmazó kérdések feltételét indokolás nélkül el kell utasítani és ennek indokairól kizárólag az érdemi határozat indokolásában kell számot adni. Ezen kívül a különösen védett tanúhoz feltett kérdések közvetlenül nem irányulhatnak a különösen védett tanú személyének és tartózkodási helyének felfedezésére. Abban az esetben viszont ha az indítvány megalapozott és indokolt, a tanács elnöke részben vagy egészben helyt ad a kérdések feltevésének és elrendeli a különösen védett tanú ismételt kihallgatását az általa meghatározott körben.

Az ügyész sincs elzárva attól, hogy kérdések feltevését indítványozza a különösen védett tanúhoz, sőt a bíróság részéről is felmerülhet ilyen irányú igény. Ezekben az esetekben ismételt elrendelhető a tanú kihallgatása. A különösen védett tanú ismételt kihallgatását elrendelő végzésben a nyomozási bíró számára ugyancsak határidőt kell megállapítani annak ellenére, hogy a különösen védett tanú ismételt kihallgatásának elrendelése egyébként nem képezi akadályát az eljárás további folytatásának. Az ismételt kihallgatás során a nyomozási bíró rendelkezésére áll az elkülönítetten és zártan kezelt irat, amelyből a különösen védett tanú neve és személyi adatai megállapíthatók, továbbá rendelkezésére áll a nyomozás során tett vallomásról készült jegyzőkönyv eredeti példánya is. Az ismételt kihallgatás során ugyanúgy biztosítani kell a tanú anonimitását, sőt a jegyzőkönyvvezés során is úgy kell eljárni, hogy lehetőség szerint sem a védett tanú személyére, sem tartózkodási helyére ne lehessen következtetni.²⁸ A jegyzőkönyvben fel kell tüntetni az eljárási cselekmény helyét és idejét. Abban az esetben viszont, ha a védett tanú meghallgatására nem a bíróságon, hanem bizonyos okok miatt olyan egyedileg beazonosítható helyszínen, pl. lakásban, kórházban, börtönben stb. kerül sor, amelyből a különösen védett tanú tartózkodási helyére lehet következtetni, a hely megjelölését a jegyzőkönyvi kivonatból feltétlenül mellőzni kell és ugyancsak mellőzni kell a vallomásban szereplő helyszínek vagy személyek megnevezését, amelyek az ügy szempontjából egyébként nem relevánsak, viszont összefüggés okán a tanú személyére vagy tartózkodási helyére lehet belőlük következtetni.²⁹

A Be. 280.§ (2) bekezdése szerint a különösen védett tanú a tárgyalásra nem idézhető meg. A törvény ezen rendelkezése természetesen összhangban van az ilyen tanú fokozott és megkülönböztetett védelmével, másrészt azzal, hogy a tanú a nyomozási bíró külön eljárásjogi szabályok szerint hallgatja ki, mivel a Be. 294.§-a kizárja a különösen védett tanú tárgyaláson történő kihallgatását. Mindazonáltal

28 Varga Zoltán: A tanúvédelem. In: Magyar Jog, 2001, 5. p. 277-278.

29 Varga Zoltán: A különösen védett tanú. In: Békés Imre Ünnepi kötet. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, p.288-289.

a törvény látszólagosan olyan tilalmat állított fel, amely elvileg nem is igen szeghető meg. A különösen védett tanú ilyen minőségben történő megidézésére gyakorlatilag nincs is lehetőség, mivel személyazonosságát még az ítélkező bíróság sem ismerheti meg az eljárás során, ugyanis erre a törvény nem ad lehetőséget.

Ugyanakkor viszont előfordulhat, hogy akár indítványra, akár hivatalból a bíróság olyan tanút idéz meg a tárgyalásra, akit korábban már különösen védetté nyilvánítottak, sőt már ki is hallgatták, netán vallomását a bíróságon már fel is használták, ám erről a bíróságnak a különösen védett tanú személyi adatai ismeretének hiányában nincs tudomása. Ebben az esetben a tanú annak ellenére, hogy ő maga tudja, hogy különösen védett tanú minőségben szerepel a büntető ügyben, a bíróság idézésére feltétlenül köteles a tárgyaláson megjelenni. Ugyanakkor viszont a tárgyaláson való jelenlét után kérdéses lehet a tanú vallomástételi, nyilatkozattételi kötelezettsége. Kétségtelen, hogy a különösen védetté nyilvánított tanú megidézésével – bár nem e minőségben történt – már eljárásjogi szabálysértés alakult ki. A tanú arra hivatkozással, illetve annak tudatában, hogy ő különösen védetté nyilvánított státuszban van a bíróság idézésére a megjelenést nem tagadhatja meg, mert a bíróság ennek következtében automatikusan alkalmazni fogja azokat a szankciókat, amelyeket egyéb tanúkkal szemben is alkalmazhat meg nem jelenés esetén.

Abban az esetben viszont, ha a tanú a tárgyaláson megjelent, értelemszerűen a bíróság a tanút ki szeretné hallgatni, a különösen védett tanú azonban a tárgyaláson nem hallgatható ki. Mivel erről a tényről kizárólag a tanúnak van tudomása nincs más választása és nincs más lehetősége, mint arra hivatkozással megtagadni a vallomástételt, hogy őt különösen védetté nyilvánították. Nyilvánvaló megoldás lehet az is, hogy a különösen védetté nyilvánított tanú, amennyiben az idézést megkapja, úgy az őt különösen védetté nyilvánított bíróhoz fordul, aki tájékoztatja a per bíróságát, hogy nevezett tanú különleges védelmet élvez. Ilyen körülmények között a tanúnak nem lenne kötelező megjelennie a tárgyaláson és ebben az esetben az anonimitását legalábbis döntő részben megőrizheti. Azért csak döntő részben, mert adott esetben amikor a tanú kihallgatására, illetve idézésére tett indítvány elhangzott, a tanú neve és lakcíme ismertté kellett, hogy váljon, mert máskülönben a tanúként történő idézésére sem kerülhetett volna sor. A tanú újabb idézésének mellőzése azonban mindenképpen indokolásra szorul, amelynek során a név és a lakcím ismerete immár összekapcsolódik a különösen védetté nyilvánítás tényével, így a tanúvédelem ezen formája elveszti értelmét.

Az ellentmondás mindkét esetben feloldhatatlan, ugyanis akár a tanúvallomás megtagadása, akár a nyomozási bíró tájékoztatása során a tárgyaláson ismertté válik az a tény, hogy a szóban levő tanút különösen védetté nyilvánították. Ha pedig a tanú személye, tartózkodási helye és tanú minősége ismertté válik, vagyis ha a vádlott vagy a védő a különösen védetté nyilvánított tanút megnevezi, vagy a személyét más, kétséget kizáró módon azonosítja, a bíróság a tanú különösen védetté nyilvánítását megszünteti, hiszen a különösen védetté nyilvánítás törvényi felté-

lei hiányában a védelem is megszűnik, amelynek következtében a tanú tárgyalási kihallgatásának nincs akadálya. Abban az esetben pedig, ha a tanú nevének és lakcímeinek ismertté válása esetén a különösen védetté nyilvánított státusz megszűnik, a tanács elnöke szükség esetén hivatalból vagy indítványra a tanú védelmének más formáját kezdeményezi.³⁰

A különösen védett gyermek

Mindezek alapján megismerhettük tehát, hogy a különösen védett tanú milyen speciális eljárásjogi státusszal rendelkezik a büntetőeljárás során. Mielőtt azonban a gyermektanú speciális védelmének bemutatására kerülne sor, fontos tisztázni, hogyan kerül a gyermek tanúként a büntetőeljárásba. Tanúként való megjelenésére ugyanis három lehetőség van: megjelenhet elkövetőként, ha aktív résztvevője volt a cselekmény elkövetésének; sértettként, tehát aki ellen a cselekményt elkövették; illetve a gyermek az elkövetés idején és helyszínén való jelenléte esetén megjelenhet szemtanúként és más módon való résztvevőként.

Több eset is van tehát a gyermek tanúként való megjelenésére, azonban mindegyik eset megegyezik abban a sajátos védelemben, amelyben a gyermektanú részesül az eljárás során.

E speciális védelem egyik alappillére, hogy gyermekkorú tanúként csak akkor lehet kihallgatni, ha a vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható. Ez a szabály sajátosan egybeesik a különösen védett tanúvá nyilvánítás egyik feltételével. Tehát csak kivételes, végső esetekben kerül sor a gyermekkorú meghallgatására. Ebben az esetben már a nyomozati szakaszban sor kerül a meghallgatásra, melyet a hatóságok pszichológus szakértő, a törvényes képviselő, valamint a gondozó jelenlétében foganatosítanak. A pszichológus ilyenkor azt vizsgálja, hogy a gyermek által elmondottakból mennyi pusztán képzelődés, és mennyi a tiszta valóság, illetve hogy a bíróság előtt meghallgatható-e a gyermek. Felmérésekből és a tapasztalatból az derül ki, hogy a 7 évesnél fiatalabbak jó észlelési képességét veszélyezteti a képzelődés; a 7 és 10 év közöttiek megfigyelőképessége fokozódik, azonban az értelmi korlátokat itt is figyelembe kell venni; a 10 év felettiek széleskörű érdeklődésüknél fogva jó tanúk lehetnek, de a kamaszodás jegyeként számolni kell egy esetleges befelé forduló hajlammal is.³¹

Fontos védelmi intézkedés, hogy a 14. életévét be nem töltött tanú kihallgatásánál a tanú törvényes képviselője és a gondozója is jelen lehet. Ez a rendelkezés azért szükséges, mert a gyermek számára megfelelőbb, megnyugtatóbb, ha a szülője mellette van e számára különleges helyzetben, ezáltal a gyermek kevésbé érzi

30 Varga Zoltán. A tanúvédelem. In: Magyar Jog, 2001, 5.p. 278.

31 Katona Géza: Valós vagy valótlán? Bp. 1990, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. p.107-108.

magát kiszolgáltatottnak, egyfajta biztonságérzetet nyújt számára a szülő jelenléte a kihallgatáson. Hiszen a gyermek a hatóság előtti kihallgatáskor súlyos pszichés megterhelésen esik át, és ezzel akár nagyobb kár érheti őt, mint amilyen kár éri a vallomás mellőzésével az igazságszolgáltatást. Elfogadott az is, hogy a nyomozás során a gyermeket meghallgató pszichológus szakértőt nyilatkoztatja a bíróság tanúként arról, hogy a gyermektől milyen adatokat tudott meg. Fontos ugyanakkor, hogy a kihallgatást végző hatósági személy magatartása is igazodjon a gyermekhez, tehát ő is vegye figyelembe ezt a speciális helyzetet.³²

Nemcsak „gyermekvédelmi”, hanem tanúvédelmi rendelkezésként került megfogalmazásra az a szabály, hogy a tizennegyedik életévét be nem töltött személyt akkor lehet szembesíteni, ha a szembesítés a kiskorúban nem kelt félelmet. A kihallgatás mellett tehát a szembesítés is rendkívül súlyos pszichés megterhelést, traumát okozhat. A hatóságnak ezért mielőtt elrendelné a gyermekkorú tanú szembesítését, előzetesen meg kell győződnie a 14. év alatti személy pszichés adottságairól. Igény szerint pszichológus szakértőt is lehet alkalmazni, hogy a szembesítés milyen következményekkel járhat.³³

A vádlott és a védő értesítését mellőzni lehet a 14. életévét be nem töltött tanú kihallgatására vonatkozó bizonyítás felvételéről. A törvény ezt a gyermekkorú kímélete érdekében teszi lehetővé, hogy kihallgatására ne a tárgyalás nagy nyilvánossága előtt kerüljön sor, hanem azt megelőzően a nyomozási bíró külön eljárási szabályok szerint hallgassa meg. A nyomozási bíró a vádirat benyújtása előtt az ügyész indítványára kihallgatja a 14. életévét be nem töltött tanút, ha megalapozottan feltehető, hogy a tárgyaláson történő kihallgatása a fejlődését károsan befolyásolná. Ez a rendelkezés is a gyermekkorú kímélete érdekében született. E kihallgatáson csak az ügyész, a tanú érdekében eljáró ügyvéd, a törvényes képviselő és a gondozó lehet jelen. A tanú kihallgatásáról a gyanúsítottat és a védőt utólag értesíteni kell azzal, hogy a gyermek kihallgatásáról készült jegyzőkönyvet megtekinthetik az ügyésznél.³⁴

A gyermeket nem kell figyelmeztetni a hamis tanúzás következményeire, mivel büntetőjogilag nem vonható felelősségre, azonban életkorához és értelmi szintjéhez képest kérni kell tőle az általa észlelt valóság hű elmondását, azaz fel kell hívni a figyelmét az igazmondás fontosságára.³⁵

Természetesen az általános kihallgatási tilalom a gyermekekre is érvényes, illetve a gyermekkorúnak is joga van arra, hogy a vallomástételt megtagadja.

A nyomozati bíró által kihallgatott gyermek tárgyalási szakban történő kihallgatása kettős feltételhez kötött: a tanú a tárgyalás időpontjában betöltötte a 14. élet-

32 Király Réka: A 14. szülinap, mint korhatár. In: Családi Jog, 2005, 3.p., 21.

33 Győri Adrienn: A tanúvédelem kérdései, különös tekintettel annak eszközeire az 1973. évi I. és az 1989. évi XIX. törvény tükrében. In: Büntetőjogi tanulmányok, szerk.: Kahler Frigyes Veszprém, 2004.p. 249.

34 Ibid. 249. o.

35 Király Réka: Gyermek a tárgyalóteremben. In: Bclügyi Szemle, 2002, 1. p.106.

évét és kihallgatása különösen indokolt, ezek hiányában a gyermek a tárgyalásra nem idézhető.

A gyermekkorú idézésére pedig csak a törvényes képviselő eljárási jogainak maradéktalan megtartása mellett kerülhet sor.

A bírósági eljárás során lehetőség van arra, hogy a bíró a 14. életévét be nem töltött tanút zártcélú távközlő hálózat útján hallgassa ki, azaz a tárgyalás helyszíne és a kihallgatott személy tartózkodási helye közötti összeköttetés közvetlenségét, a mozgóképet és a hangot egyidejűleg továbbító készülék biztosítsa. Ugyancsak a gyermek érdekében a bíróság elrendelheti a tárgyalásról a nyilvánosság kizárását is.³⁶

A gyermekkorú tanúra is hasonló védelmi rendelkezések vonatkoznak tehát, mint a különösen védett tanúra, ez érthető is, hiszen a gyermektanú védelmének is ugyanaz a célja, mint a különösen védett tanú intézményének, azaz a tanú megközelíthetlensége. Ha pedig a büntetőeljárásban a „két tanú” egyszerre jelenik meg, vagyis a különösen védett tanú egy gyermek, akkor a speciális védelem is ötöződik, fokozódik. Arra a kérdésre, hogy mennyi ennek a valószínűsége pedig az a válasz, hogy minden elképzelhető, hiszen hazánkban az első „titkos tanú” egy gyermek volt.

Összegzés

A magyar büntetőeljárási jog megreformálásának igénye kapcsán az elmúlt évek során számos tanulmány, dolgozat foglalkozott a tanúvédelemmel és ezen belül a különösen védett tanú intézményével. Aligha vitatható, hogy a 80-as évek végén, de különösen a 90-es években Magyarországon egyre érzékelhetőbbé vált a szervezett bűnözés minőségi és strukturális változása, amely óhatatlanul magával hozta a tanúvédelem újraszabályozásának igényét. Alapvetően annak az igénye merült fel, hogy a szervezett bűnözés elleni jogalkotói, illetve jogalkalmazói tevékenység keretében olyan szabályok nyerjenek megfogalmazást, amelyek alkalmasak a kiemelkedő jelentőséggel bíró tanúk fizikai és lelki védelmének biztosítására, ugyanakkor nem sértik a vádlott tisztességes tárgyaláshoz való jogát.

Emellett a tárgyalási kérdések felvetését óhatatlanul inspirálta a bizonyítási igény, azaz a tanúzási készség valamilyen fajta szinttartása annak érdekében, hogy a bizonyítási eljárás, illetve annak eredménye ne kerüljön kilátástalan helyzetbe. Ehhez azonban – a szervezett bűnözésre tekintettel – a tanút védeni kell. Emiatt viszont az államra – úgy a jogalkotásra, mint a jogalkalmazásra – hárul a feladat, hogy olyan eszközöket, jogintézményeket hozzon létre, amelyek alkalmasak a tanúskodó személy fizikai és jogi megóvására.

36 Király Réka: A 14. szülinap, mint korhatár. In: Családi Jog, 2005, 1.p. 22.

Összefoglalva tehát megállapítható, hogy a különösen védett tanú jogintézménye jelentős lépés volt a tanúvédelem terén, azonban nem mehetünk el szó nélkül a mellett, hogy számos hiányossága is van. Ilyenek elsősorban a különösen védetté nyilvánítás eljárásjogi kérdései, amelyek kirekesztik a védőt magából az eljárásból, és a tanú meghallgatásából, amely által csorbulhatnak a védelem alkotmányos jogai. Ugyancsak további fogyatékosága a szabályozásnak, hogy a tanú különösen védetté nyilvánítására az ezzel kapcsolatos nemzetközi alapelvek és ajánlások ellenére csakis a vádirat benyújtása előtt van lehetőség. Mindebből következően szükségesnek látszik a jogszabály továbbfejlesztése és módosítása, másrészt az ezzel kapcsolatos bírói gyakorlat kialakítása, harmadrészt pedig olyan új utak keresése a tanúvédelem terén, amelyek tovább erősítik az igazságszolgáltatás eredményességét.³⁷

Mindezekre tekintettel tehát azt kell elkerülni, hogy Iustitia szemén olyan szorosra húzzuk a kötetést, hogy az igazság istennője már magát az igazságot se legyen képes meglátni.

37 Dr. Varga Zoltán: A tanúvédelemről. In: Kriminológiai Közlemény Különkiadás, 2001.p. 134.

I. Fejezet

Magyar Károly: Az orvosszakértői bizonyítás - orvosi látletet
a reformkori Zala megye büntető ítélkezésében 7

Zinner Tibor: Az 1948. évi XXII. tc. és a végelbánások 31

Kahler Frigyes: A gondolat, szólás- (vélemény-nyilvánítási) szabadság
és a büntetőjog korlátairól. 87

II. Fejezet

Jungi Eszter: A családon belüli erőszak az ítélkezési gyakorlatban 117

Csák Csilla: A kiskorú veszélyeztetése a kapcsolattartás tükrében 129

III. Fejezet

Spišák Mónika. A Bárdossy - per külpolitikai vonatkozásai (Egy politikai
kirakatper a nemzetközi büntetőbíráskodás tükrében) 143

Balogh Csilla: A magzatelhatás egyes kérdései 231

Petrovicz Anita: A büntetőeljárás gyermekkorú szereplői 269

Turzó Tünde: Különösen védett tanú - különösen védett gyermek 295